

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

2020- YL-17

**TÜRKİYE’DE ASKER-SİYASET İLİŞKİSİ; 28 ŞUBAT
1997 VE 27 NİSAN 2007 SÜREÇLERİ**

Hazırlayan

Emre DOĞAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Halil MUTİOĞLU

AYDIN – 2020

T.C.

**AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN**

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Emre Doğan tarafından hazırlanan “Türkiye’de Asker-Siyaset İlişkisi; 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 Süreçleri” başlıklı tez,tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
(Başkan).....
.....
.....
.....
.....

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıylatarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can BAKKALCI
Enstitü Müdürü

TC.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../ 2020

Emre Doğan

ÖZET

TÜRKİYE’DE ASKER-SİYASET İLİŞKİSİ; 28 ŞUBAT 1997 ve 27 NİSAN 2007 SÜREÇLERİ

Emre DOĞAN

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Halil Mutioğlu

2020, xviii + 315 sayfa

Ordu ile siyaset arasındaki ilişki, ilişkinin boyutları ve bunun nasıl olması gerektiği siyaset felsefesi açısından önemli bir konu olduğu bilinmektedir. Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte ordunun siyaset üzerindeki etkisi ve müdahaleleri görülmüştür. Tezde, asker ve siyaset ilişkisi kavramsal açıdan açıklanmış, Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisinin boyutlarına bakılmış, gerçekleşen askeri müdahaleler üzerinde durulmuş ve 28 Şubat ve 27 Nisan süreçlerine klasik askeri müdahalelerin değişen şekli görülmesinden dolayı ayrıntıyla analiz edilmiştir. Tez çalışmasının ilk bölümünde demokrasi, siyasi kültür, askeri darbe, muhtıra, militarizm ve pretoryenizm gibi temel kavramların tanımlarına yer verilerek konu için önemli kavramlar üzerinde durulmuştur. Tezin ikinci bölümünde ise, Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisinin açıklanması adına ordunun askeri müdahalelerindeki tarihsel, siyasal, ekonomik ve hukuksal dayanaklar konu edilmiş, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden tarihsel gelişim başlatılıp, sırasıyla 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerinin oluşumundaki süreçler ve askeri darbelere değinilmiştir. Üçüncü bölüm; 28 Şubat 1997 askeri darbesinin nedenleri, süreci ve sonrasındaki gelişmeleri konu edinmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise, 27 Nisan 2007 tarihli askeri müdahalenin süreç ve nedenlerini, gelişmeleri ve asker siyaset ilişkisi açısından gerçekleştirilen reformlar üzerinde durulmaktadır. Sonuç bölümünde ise, elde edilen verilerin analizi yapılarak bir değerlendirmede bulunulmuştur. Bu tezde araştırma tekniği olarak literatür taraması yapılarak birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış, kitap, makale, bildiri ve çeviri yayınlardan yararlanılmış, konuyla benzer çalışmalara sahip yüksek lisans ve doktora tezlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen dokümanlar arasında neden sonuç ilişkisine varılarak analizler yapılmış ve metinlerin orijinalliklerini yitirtecek yorumlamalardan kaçınılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Askeri Darbeler, Post-modern Darbe, E-muhtıra, Demokrasi

ABSTRACT

CIVIL-MILITARY RELATIONS IN TURKEY; FEBRUARY 28th AND APRIL 27th PROCESSES

Emre DOĞAN

Master's Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Supervisor: Dr Halil MUTİOĞLU

2020, xviii + 315 pages

The relation between military and politics and how this relations should be are important topics in political philosophy. The military influence on politics and military interruptions have been seen after the transition to a multi-party system in Turkey. This thesis explains the relation between military and politics conceptually, examines the details of civil-military relations in Turkey, discuss the military interruptions of democracy, analyzes the postmodern coup and memorandums (February 28th process and April 27th e-memorandum) which are different forms of classic military coups. First chapter of the article explains important concepts and includes the definitions of basic concepts like democracy, political culture, military coup, memorandum, militarism, praetorianism. Second chapter of the article examines historical, political, economical and legal background of military coups in order to explain relations between military and politics in Turkey. This chapter also includes the processes of military coups happened in late Ottoman Empire period to Turkey's May 27th 1960, March 12th 1971 and September 12th 1980 coups in chronological order. Third chapter of the article analyzes the causes, process and aftermath events of the February 28th 1997 coup. Fourth and the last chapter of this article analyzes the causes, process and following events of April 27th 2007 military intervention and the reforms happened in relations between military and politics. The article concludes with the analysis of the civil-military relations in Turkey. Literature review is the main searching method in this thesis. Primary sources, books, journals, articles, reports, translated articles, master's thesis and doctoral thesis are the main sources for literature review in this thesis. The article analyzes obtained informations with cause and effect relationship. All the interpretations in this thesis are faithful to original sources.

KEYWORDS: Military Coups, Postmodern Coup, E-memorandum, Democracy.

ÖNSÖZ

Lisans hayatımın başladığı günden beri hayalini kurduğum yüksek lisans hayatımın bir sonucu olarak ortaya çıkan bu çalışmanın hem bilim dünyasına hem de ülkemize yararlı olmasını ümit ederim. Umarım bu çalışma benzer konuları çalışmak isteyen herkese yardımcı olur.

Lisans eğitimim boyunca dersleriyle beni her zaman etkilemiş, bilime olan merakımı ve hevesimi her zaman arttırmış olan ve onlardan ders almış olmaktan gurur duyduğum, beni yüksek lisans için motive etmiş olan değerli hocalarım başta Doç. Dr. Senem Kurt Topuz ve Dr. Öğr. Üyesi Mete Çetik olmak üzere Bolu Abant İzzet Baysal Kamu Yönetimi Bölümü'ndeki bütün hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimimde, derslerine girmekten onur duyduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Fatma Neval Genç, Doç. Dr. Atakan Hatipoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Halil Muioğlu'na bana kattıkları her şey için teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte bana yol gösteren, bilgileriyle ve önerileriyle çalışmamı şekillendiren ve bu tezde bana danışmanlık yapmasından büyük memnuniyet duyduğum; tez danışmanım değerli bilim insanı Dr. Öğretim Üyesi Halil Mutioğlu'na teşekkürü bir borç bilirim, iyi ki varsınız.

Üniversiteye başlamamdan beri bana olan inanç ve destekleriyle her zaman varlıklarını yanımda hissettiğim değerli annem Güler, babam Erkan ve kardeşlerim Elif ve Emir Doğan'a bu süreçte de yanımda olduklarından dolayı minnettarım. Çalışmam boyunca ve bitiminden sonra da yardımlarını benden esirgemeyen, beni motive eden ve yanımda olan değerli dostum Bilge Kaan Anutgan iyi ki varsın.

Ve son olarak, bu süreçte kaybından büyük hüznün ve keder duyduğum ve çalışmamı ona ithaf ettiğim canım kuzenim Nurseda Dalgiç... İsmi gibi nurlar içinde uyu...

Emre DOĞAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM:	7
ASKER SİYASET İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TANIMLARI.....	7
1.1. Demokrasi ve Siyasi Kültür	7
1.2. Darbe.....	10
1.3. Muhtıra.....	11
1.4. Post-Modern Darbe ve E-Muhtıra	12
1.5. Militarizm Kavramı ve Militarist Rejimler.....	14
1.6. Pretoryenizm Kavramı ve Pretoryen Rejimler.....	18
1.7. Asker-Siyaset İlişkisini Açıklayan Yaklaşımlar	23
1.8. Askerin Siyasete Müdahale Nedenleri.....	28
1.8.1. Ekonomik Nedenler.....	30
1.8.2. Siyasal Kültürün Ülkedeki Yapısı ve Önemi	34
1.8.3. Askeri Yapının Önemi	44
1.8.4. Siyasi Yönetimin Başarısızlığı ve Meşruiyetin Yitirilmesi.....	54
1.8.5. Uluslararası Politikadan Kaynaklı Nedenler	57
1.9. Askerin Siyasete Müdahale Tipolojileri	65
1.9.1. Hakemlik İşlevi veya Veto (Riyaset) Rejimi	65
1.9.2. Bekçilik İşlevi veya Muhafız Rejimi	67
1.9.3. Yöneticilik İşlevi veya Hükmedici Rejim	70
2.BÖLÜM	74
TÜRKİYE’DE ASKER SİYASET İLİŞKİSİNİN DAYANAKLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	74
2.1. Türkiye’de Askerin Siyaset Üzerinde Etkisinin Dayanakları.....	74
2.1.1. Tarihsel ve Siyasal Dayanaklar	74
2.1.2. Hukuksal Dayanaklar	85

2.1.2.1. Milli güvenlik kurulu	86
2.1.2.2. Türk silahlı kuvvetleri iç hizmet yasası	94
2.1.2.3. Genelkurmay başkanlığı	99
2.1.3. Ekonomik Dayanaklar	105
2.2. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Asker-Siyaset İlişkisi.....	110
2.3. Tek Parti Döneminde Asker-Siyaset İlişkisi	121
2.4. Çok Partili Hayata Geçiş ve Sonrasındaki Dönemde Asker-Siyaset İlişkisi.....	134
2.4.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi.....	135
2.4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası.....	153
2.4.3. 12 Eylül 1980 Darbesi	168
3. BÖLÜM.....	186
28 ŞUBAT 1997 DARBESİ.....	186
3.1. 28 Şubat Darbesine Giden Süreç.....	194
3.1.1. Refah Partisi'nin Yükselişi.....	194
3.1.2. 1994 Yerel ve 1995 Genel Seçimlerinin Etkileri.....	197
3.1.3. Refahyol Hükümeti'nin Kurulması	199
3.1.4. İran ve Libya Gezileri.....	201
3.1.5. Susurluk Krizi ve Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık Eylemleri	203
3.1.6. Tarikat Liderlerine Başbakanlıkta Verilen İftar Yemeği.....	205
3.1.7. Kudüs Gecesi ve Sincan Olayı	207
3.1.8. Diğer Önemli Olaylar	210
3.2. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı ve Kararları	213
3.3. 28 Şubat Sürecindeki Önemli Uygulamalar ve Belgeler	218
3.4. 28 Şubat Sonrasındaki Gelişmeler	224
3.4.1. Refahyol Hükümeti'nin Düşmesi	224
3.4.2. Refah Partisi'ne Açılan Kapatma Davası	227
3.4.3. Ekonomiye Etkileri.....	229
3.4.4. Siyasi Etkileri	233
4. BÖLÜM.....	239
27 NİSAN 2007 E-MUHTIRASI.....	239
4.1. 2002 Genel Seçimleri ve Yeni Bir Siyasi Aktör Olarak Ak Parti	242
4.1.1. Abdullah Gül Hükümetinin Kurulması	248
4.1.2. Recep Tayyip Erdoğan Hükümetinin Kurulması	251

4.2. Ak Parti Döneminde Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Kapsamında Asker ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Gerçekleştirilen Reformlar	256
4.2.1. Askeri Harcamaların TBMM Denetimine Açılması	258
4.2.2. MGK ve MGK Genel Sekreterliği'ndeki Reform ve Değişiklikler	263
4.2.3. Diğer Öneli Reform ve Değişiklikler	268
4.3. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasına Giden Süreç ve Yaşanan Bazı Önemli Olaylar	272
4.3.1. 2007 Yılına Kadar Ak Parti Döneminde Gerçekleştirilen Saldırı ve Suikastlar	272
4.3.2. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 367 Tartışmaları	275
4.3.3. Cumhuriyet Mitingleri.....	277
4.4. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasının Verilmesi ve Sonrasında Yaşanılanlar	279
4.4.1. E-Muhtıraya Gelen Tepki ve Yorumlar	282
4.4.2. Anayasa Mahkemesinin 367 Kararı ve Anayasa Değişikliği.....	283
4.4.3. 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri ve Siyasi Atmosfer	285
4.5. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasının Asker Siyaset İlişkisi Açısından Bir Değerlendirmesi	287
5. SONUÇ	290
6. KAYNAKLAR	296
ÖZGEÇMİŞ	315

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
IDP	: İslahatçı Demokrasi Partisi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi

MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
RP	: Refah Partisi
SHP:	: Sosyaldemokrat Halkçı Partisi
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Ordu, genel anlamda ülkelerdeki en iyi kurumsallaşmış ve birbirleriyle bağları kuvvetli olan kişiler grubu ve ellerindeki güçten dolayı kurumlar arasında ön plana çıkan bir yapılanma olduğu için, siyasi alanda da bazı durum ve yerlerde belirleyici-etkileyici bir güç olmuştur. Burada önemli olan nokta ise, ülkelerdeki siyasi ve demokrasi kültürlerinin gelişmişliği ve sivilleşmeye verilen önemdir. Demokratik sistemlerde siyaset alanı, belirli dönemlerde yenilenen seçimler sayesinde siviller tarafından kullanılmakta ve belirli kurallar etrafında şekillenmektedir.

Demokratik sistemlerin benimsendiği ve siyasi kültürün gelişmiş olduğu ülkeler açısından sivil ve askeri alanların sınırları, tanımları net şekilde yapılmış olduğu için, ordunun siyaset üzerindeki etkileri, diğer ülkelere nispeten daha pasif kalmaktadır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise ordunun militarizm ve pretoryenizm kavramları ile olan ilişkileri, askerinin siyasi alanda söz sahibi olmasına neden olmaktadır. Ordunun siyasete ve böylece sivil iktidarlara olan müdahalelerinin nedenleri; bozulmuş ve kriz halinde olan ekonomik durumlar olacağı gibi, siyasi kültürün gelişmemesi, askeri yapılanmanın ülkedeki üstünlüğü, mevcut siyasi iktidarların başarısız yönetimleri, istikrarsız bir yapı oluşturmaları ve uluslararası politikaların ülkeye yansımaları olarak sayılabilir. Fakat bu sebepler her ne kadar zaman zaman ordunun siyasete müdahalesi sonucunu doğurmuş olsalar bile, anti demokratik bir durum oluştururlar ve siyasetin doğası gereği sorunların müzakere ve seçimler yoluyla giderilmesi yollarını tıkırlar.

Türkiye özelinde ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlamış olan modernleşme hareketlerinin, özellikle ordu kurumu üzerine yoğunlaşması önem arz etmektedir. Cumhuriyetin kurucu kadrosunun da asker kökenli kişiler tarafından oluşması, bazı özelliklerin cumhuriyete aktarılmasına neden olmuştur. Böylece Batılılaşma hareketi bu kadro tarafından da devam ettirilmiş ve askerinin siyasete müdahaleleri ve ilişkilerinin tarihsel dayanakları oluşmuştur. Kendisine Cumhuriyet başta olmak üzere, Atatürk ilke ve inkılapları ve laiklik gibi özel konularda koruyucu ve kollayıcı olma görevleri edinen ordu, sivil hükümetleri 1960 darbesi ve sonrasında yaşanan doğrudan ya da dolaylı müdahalelerle etkilemiş ya da hükümeti ele geçirmiştir. Bu açıdan, Milli Güvenlik Kurulu ile Genelkurmay Başkanlığı'nın yapısı ve TSK İç Hizmet Kanunundaki ifadelerle kendine hukuki dayanaklar elde etmiştir. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri darbeleriyle doğrudan siyasete müdahalede bulunan ordu, siyasi iktidarı belli bir süre için ele geçirmiş

olmakla beraber, yerlerini sivil siyasi iktidarlara bırakıncaya kadar, belli yasal düzenlemelere giderek müdahale sebeplerini kendince çözmeye çalışmış ve kendilerinden önceki Anayasayı da değiştirmişlerdir. Bu çabalar, askerın yaptığı müdahalelere meşruiyet sağlamaya çalışmasından kaynaklanmaktadır.

1971 muhtırasında ise hükümete direktifte bulunarak dolaylı yoldan da olsa siyaset üzerinde etkili olan ordu, aynı yöntemi 28 Şubat 1997 tarihli müdahalesinde de kullanmış, böylece hükümetin düşmesine ve iktidarda bulunan Refah Partisi'nin kapatılmasına neden olmuştur. 27 Nisan 2007 müdahalesine gidilirken ise, özellikle 2001 ve 2007 yılları arasındaki Avrupa Birliği'ne uyum süreci kapsamında çıkarılan reform yasaları, asker ve siyaset ilişkisi açısından bir farklılaşmaya neden olmuştur. Aynı zamanda, AK Parti'nin tek başına hükümet kurabildiği bu dönemde, kendinden önceki istikrarsız koalisyon hükümetlerinin neden oldukları siyasi ve ekonomik krizlerin yaşanmadığı bir dönem olmuştur. Dönemdeki mesafeli siyasi iktidar ve ordu ilişkisi, türban ve kamusal alan özelinde yaşanan gerginlikle bozulmuş, 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki tartışmalarla zirveye ulaşmıştır. 27 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yayınlanan ve literatüre e-muhtıra olarak geçen müdahale neticesinde, Türkiye'de hala askeri darbe geleneğinin bitmediği görülmektedir. 1990 ve 2000'lerde gerek teknolojinin gelişmesi, gerek de sivilleşme hareketlerinin ülkemizde önceki dönemlere göre farklılaşması, 28 Şubat ve 27 Nisan'ı, diğer müdahalelerin süreçlerinden farklılaştırmıştır. Aynı zamanda bu müdahaleler, kendilerinden sonraki asker ve siyaset ilişkisini etkilemiş görülmektedir. Özellikle Ak Parti'nin ilk dönemi olarak adlandırılan dönemde çıkarılan reform yasaları, bu konuda etkili olmuştur. Fakat asker ve siyaset ilişkisinin sadece hukuki yollarla giderilemeyeceği 27 Nisan'daki e-muhtırayla anlaşılmıştır. 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 süreçlerinde olduğu gibi, diğer askeri müdahalelerde de ortak nokta olarak toplumsal, siyasi ve ekonomik bunalımların yaşanılması, uluslararası siyasetin ülkemize etkileri ve ordunun, kendisinde bulduğu ülkeyi koruma ve kollama misyonları müdahalelerle neden olduğu bilinmektedir.

Tezin konusu; kavramsal çerçevenin oluşması için tanımların yapılması, militarizm ve pretoryenizm gibi asker siyaset ilişkisinin boyutlarının incelenmesi ve temel sınıflandırmalar ve modellerin üzerinde durulmasıyla birlikte, Türkiye özelinde askeri müdahaleleri kapsamaktadır. Bu tezde kullanılan "siyasi iktidar" kavramı, demokratik seçimlerle hükümet edebilme kabiliyetine erişmiş ve sivil iktidar olarak da adlandırılan

durumları tanımlamak için kullanılmaktadır. Gerekli teori ve kavramsal tanımların yapılması sonrasında Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisinin boyutları ve askeri müdahalelerin nedenlerini anlayabilmek için, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden başlatılan tarihi süreç, çok partili hayata geçiş sonrasındaki askeri müdahalelerle birlikte ele alınıp incelenmiştir. Kendinden önceki askeri müdahalelerden farklılaştıkları görülen 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 müdahaleleri bu nedenden dolayı ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bu müdahalelere giderken yaşanan süreç ve bunların asker-siyaset ilişkisinde yarattıkları değişimler, bu tezin üzerinde durduğu konulardır.

Bu araştırma, asker-siyaset ilişkisinin etkileşim boyutları, nedenleri ve biçimlerinin açıklanması ve Türkiye’deki askeri müdahalelerin bu bağlamda çözümlenmesini amaçlamaktadır. Bu tez çalışmasında, askerin siyasete müdahalesi olarak doğrudan ya da dolaylı darbelerin süreçleri, nedenleri ve sonrasındaki gelişmeleri, Türkiye’deki toplumsal, iktisadi, siyasi ve hukuki boyutlarıyla birlikte işlenmiştir. Böylece, asker siyaset ilişkisinin açıklanması ile müdahale nedenlerinin analizinin, bu parametrelerle yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle askerin siyasete müdahalesi ilk olarak görülmüş olursa bile, bu tez çalışmasında, klasik askeri müdahalelerin, değişen ve dönüşen şekilleriyle yorumlanabilmesi için 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 süreçlerinden yola çıkılarak, asker ve siyaset ilişkisinin boyutları ve nedenlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma yöntemi olarak literatür taramasına dayalı olan bu çalışmada, elde edilen dokümanlar incelenmiş ve nitel veri toplanılması yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada ayrıca ikincil veri araştırması-arşiv araştırması yönteminden de yararlanılmıştır. Elde edilen kaynakların özgünlüğüne dikkat edilerek, orijinal hallerine sadık kalınarak yapılan araştırmada, analizler sonucunda, veriler arasında neden sonuç ilişkisinin sağlanması planlanmıştır.

Araştırmanın veri kaynakları; tez çalışmamızın konusuyla bağlantısı açısından bilimsel olarak kitap, dergi, makale ve bildirilerin yanı sıra benzer konulara sahip yüksek lisans ve doktora tezlerinde oluşmaktadır. Tezin problem durumu açısından, benzer konulardaki çalışmaların fark ve benzerlikleri literatür taraması sonucu ortaya koyulmuştur. Konuyla alakalı literatürde yer alan doktora ve yüksek lisans tezlerine bakılırsa, bunlar şöyle sıralanabilir. Salkın, M.E. (2010) “Türkiye’nin 1983-2007 Tarihleri Arası Sivil Asker İlişkisi: Klasik Darbeden E-muhtıraya” yüksek lisans tezi incelenmiştir. Çalışmada genel

kavramlar açıklanmış ve 1983 sonrasındaki asker siyaset ilişkisine bakarak klasik darbelerin değişen şekli olarak karşımıza çıkan 27 Nisan süreci ele alınmıştır. İşler, F. (2014) “Türkiye’yi 28 Şubat Sürecine Götüren Gelişmeler ve Medyanın 28 Şubat Sürecindeki Rolü” yüksek lisans tezi incelenmiştir. Çalışma tarihsel açıdan Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisini ele aldıktan sonra 28 Şubat asker darbesini irdelemekte ve özellikle dönemdeki medya rolüne dikkat çekerek askerın müdahalesindeki meşruiyeti açıklamaktadır. Tüylü, Ö.,S. (2012) “Türkiye’de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Ak Parti Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma” yüksek lisans tezi incelenmiştir. Tüylü, asker ve siyaset ilişkisini sosyolojik açıdan müdahale öncesi ve sonrası karizma yaratma kavramı üzerinden değerlendirmiş ve 28 Şubat ile birlikte Ak Parti dönemini ele almıştır. Tan, M. (2008) “ Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri” doktora tezi incelenmiştir. Bu tezde, siyasi meşruiyet krizi ve siyasi istikrarsızlık kavramları açısından kavramsal çerçeve oluşturularak ülkemizdeki askeri müdahalelerin nedenleri ve sonuçları arasında bir ilişki analizi yapılmıştır. Cansever, N. (2013) “Türkiye’de 2000 Sonrası Ordunun Siyaset Üzerindeki Etkisi ve Bunu Belirleyen Dinamikler” yüksek lisans tezi incelenmiştir. Çalışma 2000 yılı sonrasında asker ve siyaset ilişkisi açısından yaşanan değişimlerle birlikte ülkemizdeki askeri darbelerin nedenlerine ve süreçlerine değinilmiştir. Kurban, A. (2014) “Ak Parti Dönemi Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü” yüksek lisans tezi incelenmiştir. 2002 yılında Ak Parti’nin iktidara gelmesi sonrasında yapılan reformlar ve askerın 27 Nisan müdahalesinin incelendiği çalışmada aynı zamanda asker siyaset ilişkisinin dönüşümü sayılan değişikliklerden bahsedilmiştir. Yıldız, U., B. (2010) “ Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Asker İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi” doktora tezi incelenmiştir. Özellikle 2002-2007 yılları arasında yapılan Avrupa Birliğine uyum süreci kapsamındaki gerçekleştirilen uyum yasalarına değinilmiş, bu yasaların asker ve siyaset ilişkisinin değişen boyutlarına bakılmıştır. Uluçakar, M. (2013) “ Türkiye’de Sivil-Asker İlişkisi ve Ordunun Demokratik Kontrolü” isimli doktora tezi incelenmiştir. Çalışma, Türkiye’de ordu kurumunun tarihsel kurumsallaşma sürecine değinmekte, sivil asker ilişkisine dair yaklaşımları irdelemekte ve çağdaş kuramlardan yararlanarak ordunun sivil kontrolünün sağlanmasına dair analizlerde bulunmaktadır.

Araştırmanın önemi; Türkiye’de yaklaşık on yılda bir yaşanan askeri müdahalelerin yaşandığı süreçlerin siyasi ve ekonomik faktörleri başta olmak üzere, nedenlerinin açıklığa kavuşması, ordunun siyasete müdahalesindeki dayanakların belirlenmesi ve müdahale sonrasındaki gelişmelerin irdelenmesidir. Bu açıdan gerekli hukuki, siyasi ve kurumsal

yenilik ve değişikliklerin belirlenmesi, araştırmanın temel önemini oluşturmaktadır. Araştırma, 28 şubat ve 27 Nisan süreçleri üzerinde yoğunlaşarak, geçmiş dönemde yaşanılan askeri müdahalelerin geçirdiği dönüşümün ayrıntılarının açıklanması ve özellikle siyasi kültür, sivilleşme adımlarının ve hukuki reformların önemini anlaşılması açısından katkı sunmaktadır. Özellikle 28 şubat sürecindeki medya rolü ve 27 Nisan sürecindeki sivilleşme ve müdahaleye gelen tepkiler, bu askeri darbelerin diğerlerinden farkını ortaya koymakta ve araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Refah Partisi'nin iktidara gelmesiyle ülke içerisinde oluşan irticai eylem faktörünün, bir iç güvenlik meselesi haline dönmesine sebebiyet veren medya rolü ve bu süreçte ön plana çıkan MGK Kararları, 28 şubat'ı diğer askeri müdahalelerden farklılaştırmaktadır. 28 şubat sonrası siyasi alanda Fazilet Partisi'nin kurulması ve bu partinin de kapatılması sonrası, kendilerine yenilikçi diyen bir grubun Ak Parti'yi oluşturması, tasfiye edilmeye çalışılan grubun 2002 yılında iktidara gelmesiyle 28 şubat'ın bir nevi başarıya ulaşamadığını göstermektedir. 27 Nisan sürecinde ise Avrupa Birliği Uyum Süreci kapsamındaki asker ve siyaset ilişkisini düzenleyen uygulamalar, tezin konusu açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın sorunsal/problem durumu: Ordu sahip olduğu nitelikler açısından sivil siyasete ve siyasi alana bazı süreçlerde müdahil olma eğilimi içerisinde. Türkiye'de ordu, siyaset üzerinde belirleyici bir role sahip olmakla beraber, bunun nedenleri içerisinde toplumsal, ekonomik ve siyasi etkenler ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de ordu siyasete sadece doğrudan değil, dolaylı yollarla da müdahalelerde bulunmuş ve neredeyse on yıl içerisinde tekrarlanan bu müdahaleler haricinde de, sivil siyasi iktidarlar üzerinde bir etkiye sahip olmuştur. Türkiye'de ordunun tarihsel, siyasi ve hukuki dayanakları sayesinde yapmış olduğu askeri müdahaleler çerçevesinde, ağırlıklı olarak ele alınan 28 şubat ve 27 Nisan süreçlerinde, kendisine atfettiği Cumhuriyeti koruma ve kollama misyonu edindiği görülmüştür. Tezin problem durumu bu açıdan, öncelikle, asker ve siyaset ilişkisinin anlaşılması için, ordunun siyasi alana nasıl ve ne durumlarda müdahale ettiğinin açıklanmasıdır. Bu açıklamalar, literatürde bulunan yaklaşım ve modellemelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise, Türkiye'de askerin siyasete müdahale geleneğinin varlığı, temelleri ve özellikle 28 şubat ve 27 Nisan süreçlerinde yaşanılan farklılıklarla beraber, bu müdahalelerin asker ve siyaset ilişkisini ne açıdan etkilediği, problem durumunu oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda tez çalışmasının problem cümlesi; anti demokratik bir uygulama olan askerin siyasete müdahalelerinde, Türkiye’de ordunun siyasete çeşitli dönemlerdeki müdahalelerinin nedenleri ve bunun altında yatan çeşitli faktörler nedir? Ordunun Türkiye’deki konumu ve dayanakları sonucunda asker siyaset ilişkisinin boyutları nedir? Yapılan askeri müdahale süreçleriyle beraber, sonrasındaki gelişmelerin Türk siyasetine etkisi nedir? Bu bağlamda alt problemler ise; Türkiye’de ordunun yapısallığı ve işlevselliği açısından kaynaklanan hangi durumlar, askerin sivil siyasete müdahalesine dayanak oluşturmaktadır? Türkiye’de askerin siyasete doğrudan veya dolaylı müdahalelerinde dönemin ekonomik, sosyal ve siyasi yapıların birbirleriyle olan ilişkisinin etkisi nedir ve ne boyuttadır? Ordunun kendisine atfettiği görevlerin, Cumhuriyet dönemindeki ve özellikle 28 Şubat ve 27 Nisan süreçleri açısından müdahalelerindeki yeri nedir? 27 Nisan 2007 sürecinde görüldüğü gibi sivilleşme ve siyasi kültür açısından atılan reform adımlarının asker siyaset ilişkisi açısından önemi nedir? 28 Şubat ve 27 Nisan müdahalelerinde yaşanan sivil ve siyasi durumlar süreci nasıl etkilemiş ve diğer müdahalelerden nasıl farklılaşmıştır? 28 Şubat ve 27 Nisan müdahaleleri sonrasında asker ve siyaset ilişkisi açısından ne gibi değişiklikler yaşanmıştır? Diğer müdahalelerden farklı olan 28 Şubat ve 27 Nisan müdahalelerinde süreç nasıl bir krize neden olmuş ve sonrasında bu konuda ne gibi değişiklikler yaşanmıştır?

Tezin sınırlılıkları; çalışmanın konusu açısından belirlenen 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 müdahaleleri sonrasında yaşanan değişiklikler, müdahaleler, askeri yapıdaki dönüşümler, siyasi iktidarın bu konudaki yaptığı reformlar çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye’deki asker ve siyaset ilişkisi ve askeri müdahalelerin irdelendiği çalışmada, ordunun kurumsal yapısı, ülkedeki siyasi durumların köken ve gelişim seyri, genel-yerel seçim, dış politikadan kaynaklı sorunların kökeni gibi konular, konuyla alakaları kapsamında değinilmiştir. Bu yüzden konunun sınırlılıkları içerisinde bu konularda ayrıntıya girilmekten kaçınılmıştır.

1. BÖLÜM:

ASKER SİYASET İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ ve TANIMLARI

Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisi bağlamında, konumuzla alakalı olarak değinilmesi gereken temel kavramların tanımları ve teorik çerçevesinin oluşturulması, konunun daha net anlaşılması ve tartışmanın kapsamı açısından önem arz etmektedir. Bu bölümde demokrasi ve siyasi kültür tanımlarıyla birlikte askerin siyasete müdahale biçimleri olarak karışımıza çıkan darbe, muhtıra, post-modern darbe ve e-muhtıra kavramları açıklanacaktır. Daha sonra ise militarizm ve pretoryenizm kavramları incelenecek ve askerin siyasetle olan ilişkisi üzerine açıklanan yaklaşım ve modeller, askerin siyasete müdahale nedenleri ve müdahale tipolojilerine bakılacaktır.

1.1. Demokrasi ve Siyasi Kültür

Günümüzde hiç de yabancı olmadığımız demokrasi sözcüğü totaliter, otoriter ve hatta askeri darbe yönetimlerinin bile kendilerini daha masum göstermek ve halkın desteğini kazanabilmek için kullandıkları birer etiket görevi görmesi ve birçok açıklamasının bulunması sebebiyle kavram karmaşasına neden olmaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2012: 61). Demokrasi kavramının tanımlanmasının zorluklarının en başında, kavramın çok fazla kullanılması ve bir yönetimin iyi olduğunu belirtmek için onun sıfatı olarak bahsedilmesi alışkanlığından geldiği söylenebilir (Heywood, 2007: 97).

Demokrasi kelimesi M.Ö. beşinci yüzyılda kullanılmaya başlanmış, ayrıca bu tarihten neredeyse yüz yıl öncesine kadar da siyasal bir kavram olarak kullanılmıştır (Sartori, 2014: 25). Eski Yunanca’da demos kelimesi halk, kratos kelimesi ise otorite anlamına gelir ve demokrasi kelimesi bunların birleşiminden oluşur. Yani halkın kendi kendini yönetmesi veya halkın, yönetimi denetlemesi şeklinde açılabilen demokrasi kelimesi, siyasi açıdan doğrudan ya da dolaylı olarak halkın yönetimi anlamına gelmektedir (Berkcan, 2005: 4).

1950’li yıllardan sonra, demokrasinin tüm alternatiflerinin ortadan kalkmasıyla beraber tüm dünyada siyasi alanda bir değişim ve dönüşüm ortaya çıkmıştır. Modernizm öncesi yönetim biçimleri olan merkezi monarşi, aristokrasi ve elitist yönetimlerle beraber,

yirminci yüzyılda yükselen faşizm, komünizm gibi yönetim biçimlerinin de tıkanmasıyla ortaya çıkan durumda, demokrasiden daha çok bahsedilir olunmuştur (Dahl, 2015: 7). Böylece, demokratik hükümetler/yeni demokratikleşmiş hükümetler ile demokratik olmayan hükümetler biçiminde tasniflenecek bir bölünme yaşanmıştı. Fakat bir hükümetin demokratik olup olmadığını anlamak için, tanımlaması oldukça zor olan demokrasi kavramının gereken koşulların ne olduğunun bilinmesi gerekir.

Her ülke toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak kendine özgü tarihlerinin seyrine göre demokrasiyi birbirlerinden farklı biçimlerde tanımlamışlardır (Şaylan, 1981: 36). Fakat Dahl'ın (2015: 99) da belirttiği gibi demokrasi, seçimle işbaşına gelen memur, belirli sıklıklarla adilce yapılan seçimler, halkın yönetime katılması ve ifade özgürlüğü gibi kurumlara ihtiyaç duyar. Ayrıca demokrasinin oluşabilmesi için de devletin silahlı kuvvetlerinin seçilmişler tarafından denetlenmesi ve demokratik inanç ve siyasi kültürün etkisi çok büyüktür (Dahl, 2015: 161).

Anlaşılacağı üzere, demokratik bir ülkede halk belirleyici unsurdur ve gerek demokrasinin sağladığı olanaklarla (ifade özgürlüğü, farklı kaynaklardan haber alabilme vs.) gerekse de demokrasinin oluşabilmesi için gerekli unsurlarla (sık ve adil seçim, halkın etkin denetimi, siyasi yönetim ve askeri yapının denetlenmesi vs.) vatandaşların bu haklarından mahrum edilmesi, anti-demokratik uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer hükümetin yönetimi başarılı değilse, olması gereken şey, müzakere ve demokrasinin olanakları dâhilinde bir çözüm bulmak veya hükümetin değiştirilmesi gibi değişiklikler yapılmasıdır. İşte tam da bu müzakere gibi demokrasinin olanaklarının işleyişe geçirilemediği ülkelerde, kendini kurtarıcı olarak bir görev edinen asker, demokrasiye müdahale eder (Akıncı, 2013: 112). Vatandaşların, demokrasinin sağladığı olanaklarla seçip belirlediği bir siyasi iktidarın, askeri yapılarca görevlerini yapamayacak duruma getirilmesi, demokrasi ile bağdaşmayacak bir harekettir.

Demokrasi kavramı sonrasında önemli olan diğer kavram ise siyasi kültürdür. Siyaset, insanların ortak yaşamlarını düzenleyen ve etkileyen bir kavram olması dolayısıyla, insanların siyaseti yönlendirme ve etkileme amacıyla birlikte hareket kabiliyetlerine siyasi davranış denir ve böylece bu davranış, siyasi sistem ve yapı arasındaki ilişkiyi hem etkiler hem de etkilenir durumdadır (Tosun, 1991: 10). Siyasi kültür, siyasetin nesnelere olan parti, hükümet, anayasa gibi kurumların yönelimler yapısıdır (Heywood, 2007:290). Siyasi kültürün özelliklerine büyük ölçekte bakıldığında, ülkenin politik yapısını görmemizi

sağladığı gibi, daha dar ölçekte bakıldığında ise ülke vatandaşlarının yukarıda sayılan siyasi nesne ve kurumlara ilişkin eğilim, inanç ve tutumlarını incelememize yardımcı olur (Tosun, 1991: 10).

İnsanların siyasi yapıya ilişkin etkileşim ve inançları üzerinde büyük bir etkiye sahip olan ve onları şekillendiren siyasi kültürün birçok açıklama ve tasnifi vardır. Almond ve Verba'nın çalışmaları ışığında siyasi kültür üç farklı biçimde açıklanmaktadır. Bunlardan ilki olan katılımcı siyasi kültür; bireylerin siyasetin her alanında etkili bir biçimde rol oynadığı ve belirleyici olduğu siyasi kültürü, ikincisi olan tebaa kültürü; bireylerin siyaset alanında daha az belirleyici ve etkisi olduğu siyasi kültürü ve son olarak yurttaşlık kültürü; hükümetin politikalarının karar ve uygulanma sürecinde vatandaşların bu diğer iki kültüründe bir karışımı olarak katılımını zaruri gören kültürü tanımlamaktadır (Heywood, 2007: 191).

Siyasi kültürün tanımından da anlaşılacağı üzere, bireylerin siyasetin en önemli nesnesi olan demokrasiye olan inanç ve tutumlarını anlamamıza yardımcı olacağı için, demokrasinin sekteye uğratıldığı ve anti-demokratik uygulamalarla halk iradesinin yok sayıldığı darbelere karşı olan tepki ve tutumları anlamamıza ve bunlara karşı davranışlarına bakmamıza yarayan önemli bir kavramdır.

Demokratik yapılarda farklı toplumsal kesimler, sorunlara kendilerine göre olan çözüm önerilerini dile getirirler ve bunlar üzerinden müzakereye varmaya çalışırlar ve böylece demokratik sistemlerde müzakereci bir anlayış hâkim olur. İşte seçim ancak böyle bir durum sonrasında sistemin tıkanması ve sorunlara çözüm üretilmemesi üzerine gidilen ikincil bir seçenektir. Demokrasinin kurumlarından biri olan halk oylamaları da bu sorunların çözümü için kullanılan araçlardandır. Türkiye'de ise işte bu müzakereci ve uzlaşma ortamının rahatça işleyebilmesi için farklı görüşlerin ve muhalif seslerin anlaşabileceği bir zeminin olmayışı ve muhalefetin her zaman kötü algılanması, ülkemizde demokrasinin kurumsallaşamaması ve çokça askeri müdahalelerin meydana gelmesindeki temel nedendir. Osmanlı döneminden beri muhalefetin sürekli fitne sebebi, her şeye karşı çıkan, uzlaşılmaz olarak görülüşü, muhalefetin aslında farklı çözüm noktaları getirerek hükümetlere alternatif yollar gösterebilme işlevinden uzaklaşmasına ve bunun yerine getirememesine neden olmaktadır (Akıncı, 2013: 55-56).

1.2. Darbe

Arbe olan Arapça isim kökünden türetilmiş olan (Gülmez,2014: 31) darbe kelimesi, Türk Dil Kurumu (TDK, 2018) tanımına göre, “ Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi” olarak açıklanmıştır. Bir ülkenin en kapsamlı ve iyi örgütlenmiş kurumu olan ordu tarafından zor ve baskı sonucu ülke hükümetinin iş yapmasının engellenmesi veya tamamen değiştirilmesi amacıyla yapılan darbe, aynen bu işi yapan ordu tarafından sürdürülür. İnsan hak ve hürriyetlerinin tamamen görmezden gelindiği ve siyasi iktidardaki güç odaklarının zorlama yoluyla hükümetten uzaklaştırıldığı darbelerle ilgili hükümet darbesi ve askeri darbe kavramlarına da değinilmesi gerekmektedir.

Darbe kelimesinin açıklamasında da anlaşılacağı üzere, hükümet darbesinde de meşru olmayan yöntem ve yollardan, mevcut siyasi iktidarın hükümet etme eyleminden uzaklaştırılması ve ülke yönetiminin değiştirilmesi olarak tanımlanır. Hükümet darbesini yapan kurum ülkemizde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) olmuştur. Bu kurumun lideri olan yani hükümet darbesini yapan kişinin ya da kişilerin halk desteği ve rızası olmadan yapmış oldukları ve darbe sonrası siyasi iktidarın tüm iletişim ve haber kaynaklarını eline aldıkları görünmektedir (Gülmez, 2014: 32).

Ülkenin iç ve dış her türlü tehdit ve bütünlüğüne zarar vereceğini düşündüğü hareketlere karşı kendinde doğal bir kurtarıcı misyonu edinmiş olan asker, ülkemizde de birçok kez darbe yapmış ve anayasal ve hukuki sınırlarını aşarak anti demokratik uygulamalara mahal vermiştir. Askeri darbe ise ordu içinden veya dışından belli bazı grupların, hukuksal ve anayasal kuralların dışına çıkarak, iktidarı devirmesi ve yönetimden uzaklaştırması olarak tanımlanır. Türkiye özelinde Cumhuriyet tarihinden de önce Osmanlı İmparatorluğu döneminde askerin siyasete müdahale ettiğini İkinci Meşruyet, Bab-1 Ali Baskını gibi örneklerde görebiliriz (Tüylü, 2012: 9).

Askeri darbelerde, müdahaleyi gerçekleştiren ordunun amacı; ülke yönetiminin değiştirilmesi gibi köklü ve radikal bir değişimden ziyade, sivil iktidarın yani hükümetin meşruluğunun tanınmaması yani yok sayılmasıyla beraber, bu yönetimin zor kullanılarak şiddet yoluyla değiştirilmesi hedeflenir. Bunun nedeni olarak da, müdahaleyi gerçekleştiren ordu kanadının, sivil iktidarın istikrarsızlığını işaret edip, kendilerine biçtikleri ülkeyi düzlüğe çıkarma misyonunu görüyoruz (Akman, 2006: 82). Sakallı da (2010: 3) darbeyle

radikal bir değişimin olmayacağını fakat darbe sonrası uygulamaların seyrine göre bunun ihtilale dönüşebileceğini belirtmiştir.

Demokrasinin altındaki temellerin zayıf ve toplumsal dengesizliklerin yoğun olduğu ülkelerin darbeye olan yatkınlıkları daha fazladır. Darbeleri oluşturan koşullara bakıldığında tek bir unsuru göz önüne almak yanlış olacaktır. İç ve dış gelişmelerin birlikte görülmesi ve bunların toplumsal, siyasi ve ekonomik uzantılarının iyi analiz edilerek etkilerinin araştırılması gerekir. (Demiriz, 2011: 17). Tüm bu farklı etkenlerin birleşip zemin hazırladığı darbelerde, ekonomi unsuru önemli parametrelerden biridir. Ekonomisi ve bundan kaynaklı olarak refah seviyesi iyi olmayan ülkelerin toplumsal ve siyasi açıdan da zora düştükleri ve sivil iktidarın da bunlara paralel olarak aldıkları kararların ülke içindeki memnuniyetsizlikleri göz önüne alacak olursak, darbelerin bu ülkelerde olma olasılığının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Aynı nedenlerden dolayı da, ekonomisi iyi olan ülkelerin toplumsal rahatsızlıkların daha düşük seviyelerde tutulduğu ve üstesinden gelinebilmesi daha kolay olduğu için darbelerin daha az görülür olduğunu söyleyebiliriz.

Ekonomi kadar, demokrasi ve demokrasi kültürünün de ülkeden ülkeye değiştiğini gözlemleyebilir ve bunların daha sağlam olduğu ülkelerde darbe zeminin daha zor oluşup, sağlam olmayan ülkelerde ise daha sık darbe durumuyla karşılaşılabilceğini söyleyebiliriz.

Bayram (2008: 19) da, ekonomi ve demokrasi kavramlarından yola çıkarak, az gelişmiş ülkelerin darbeye daha yatkın olduklarını belirtmektedir. Ülkenin sorunlarının çözüm noktasının meclis olduğunu reddeden darbe anlayışı, sorunu zor kullanarak çözmeye çalışırlar.

1.3. Muhtıra

Türk Dil Kurumu'nun açıklamasına göre, muhtıra kavramı “Herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı, bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, memorandum, nota, andıç ve günlük” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2018).

Muhtıra, ülkenin gidişatı veya alınan bazı kararlardan memnun olmayan askeri kesimin, bu memnuniyetsizliklerini ve bunlara karşı alınacak tedbir ya da uygulama kararlarının yazılı olduğu bir açık mektup olarak karşımıza çıkmaktadır. Açıklamadan da anlaşılacağı üzere, muhtıra darbe gibi doğrudan bir müdahale veya şiddet içeren bir kavram

olmamakla birlikte, eğer uyarılan konularda hükümet, istenilen doğrultuda ilerlemezse bir yaptırımın da uygulanacağı durumunu anlatır (Doğançay, 2014: 6).

Muhtıralarda, fiilen bir zor kullanımı ve şiddet girişimi olmasa bile, mevcut siyasi iktidarın hükümet etme işine dışarıdan müdahale edilip engellenmeye çalışıldığı ve sivil hükümet yerine bir askeri hükümetin kurulması planlarının olduğu görülmektedir (Devran ve Özcan, 2016: 9).

Bir müdahale olarak gördüğümüz muhtıralar, çözüm bulunulmasının istenildiği konuların hızlıca sonuçlanması, sorunlara yaklaşım biçimlerinin belirtilmesi ve hükümetin yönlendirilmesini sağlaması göz önünde bulundurulursa, sivil iktidarın anayasal ve hukuksal hakları içinde kalarak özgür şekildeki eylemlerinin askeri irade tarafından dışarıdan kontrol edilmeye ve zorlanmaya çalışıldığı sonucuna varılır. Askeri idarenin istekleri doğrultusunda hareket etmeme durumunda yani muhtırayı görmezden gelinmesi durumunda, bir yaptırımın uygulanacağını bilen sivil iktidar, ordu tarafından uzatılan gizli bir el ile kendi iradelerini değil, askeri iradenin isteklerini yerine getirmiş olurlar.

Darbe kavramı gibi, muhtıra da ülkemizde karşımıza çıkmış bir kavramdır (Doğançay, 2014: 7). 12 Mart 1971’de ilk kez askerin bir muhtırayla sivil iktidara uyarıda bulunmasının ardından, 28 Şubat 1997’de medyanın da önemli bir rol oynadığı ve Milli Güvenlik Kararı aracılığıyla muhtıranın verildiğini söyleyebiliriz. Son olarak da klasik muhtıralardan farklı olarak internet üzerinden askerin laiklikle ilgili endişelerini dile getirdiği 27 Nisan 2007 muhtırası da karşımıza çıkmaktadır.

Darbeler gibi doğrudan bir müdahaleyle sonuçlanmasa da muhtıralar dönemlerine önemli izler bırakan siyasi olaylar olmuşlar ve etkileri daha sonraki olaylarda da kendini göstermiştir.

1.4. Post-Modern Darbe ve E-Muhtıra

Konumuzla bağlantısı dolayısıyla post-modernizm ve modernizm kavramlarını tanımlamak gerekmektedir.

Dilimizde ‘ilerici, yenici’ anlamlarına gelen modern kelimesinin kökü Latince modo kelimesinden gelmektedir ve bu kelimenin anlamı ‘en son, yeni’dir (Özsevgeç, 2017: 1). Aydınlanma hareketi, 17-18. yüzyıllarında baskıcı, otoriter, feodal ve dini baskının çok yüksek olduğu bir dönemde, burjuvazi tarafından başlatılan bir özgürleşme hareketidir. 18.

yüzyılda bir aydınlanma projesi olarak ortaya çıkan modernizm, insan aklını dinin baskılayıcı otorite ve gücünden ayırıştırılmış ve insan düşüncesini özgürleştirmiştir (Tekeli, 2016: 9). Tekeli (2016:9)'ye göre, modern olanı gelenekselden ayıran şey tüm dünyayı etkileyen ve kendi kurumlarını oluşturan değişimin hızıdır. Modernizm böylece önce insanı sonra da dünyayı değiştirir. Yani geleneksel yapıdaki statik ve küçük ölçekli üretimden, sanayileşmiş büyük fabrikalara geçişle birlikte iletişim ve ulaşımın geliştiği, insanların okur-yazarlık ve olaylara karşı duyarlılıklarının arttığı döneme geçişe modernizm diyebiliriz (Aslan ve Yılmaz, 2001: 94). Modernizme geçişte belirleyici olan bilimsel, kültürel, siyasal ve endüstriyel devrimlerle birlikte, yaşla yani tecrübeyle edinilen bilgi, yerini modern toplumda teknolojik gelişimle de beraber seri üretime bırakmış ve bilgi akışı geleneksele göre çok daha artmıştır. Modernizm böylece; pozitivism, rasyonalizm ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak toplumsal düzenin bilgi ve üretimine standartlar getirmek ve doğrusal bir gelişmeye inançla özdeşleştirir.

Herkese göre farklı ve birbirinden oldukça değişik anlam ve açıklamalara sahip olan postmodernizmin ise değişken ve karmaşık bir yapısı olmasına rağmen (Timur, 1999: 5) genel hatlarıyla açıklayacak olursak; sonrası anlamına gelen 'post' ön eki ile 'yeni' anlamına gelen modern kelimesinin birleşimi olan 'modernizm sonrası' anlamını vermektedir. Post ön eki modernizme olduğu gibi pek çok kelimenin de başına gelerek farklı kavram ve kelimeleri oluşturmaktadır.

Postmodernizm tüm belirlenmelerin karşısında yer alıyor olması (Tekeli, 2016: 11) ve onu modernizmden bir kopuş olarak görenler olduğu kadar, modernizmin takipçisi ve devamı olarak görenler ve postmodernizmi tarihin sonu olarak ilan eden düşünürler de bulunmaktadır (Yıldız, 2005: 2). Postmodernizm kavramı ilk olarak Amerika Birleşik Devleti ve Fransa gibi, modernizmin ilk ortaya çıktığı ülkelerde çıkmış ve modernizmle birlikte toplum ve bireyin tek tipleşmesini eleştirip onları kurtarmayı amaçlayan bir düşünce biçimi olmuştur (Vergin, 2003: 295). Modernizm ve onun getirilerine karşı bir eleştiriyi getirmesine rağmen, tuhaf olan şey ise postmodernizmin Vergin (2003: 295)'e göre az kapitalleşmiş ülkelerde ilgi çekmiş olmasıdır. Postmodernizm, parçacılık, görelilik ve farklılığı esas alan bir düşünce biçimi olması nedeniyle, modernizmin ortaya koyduğu modern devlet ve modern iktidar bütünselliklerine karşı çıkmaktadır (Tarhan, 2012: 14).

Tüm bu tanımlamalardan sonra postmodern darbe kavramı, 28 Şubat 1997'de toplanan MGK toplantısı sonrası alınan kararlarla beraber askerin siyasete müdahalesinin

tanımı için ilk olarak Türker Alkan'ın 13 Haziran 1997 yılında gazetede yayınlanan 'Postmodern Bir Askeri Müdahale' yazısıyla ortaya çıkmıştır. Bu kavram aynı zamanda Batı basınında da postmodern darbe olarak yer edinmiştir (Gülmez, 2014: 35). Artık Türkiye'de toplumsal, siyasi koşullarla beraber, imzalanan uluslararası anlaşmalarla dünya ile girilen etkileşim sonrası 1980 ve öncesindeki toplumsal koşul ve beklentilerin klasik darbelere elverişli olmadığı ortadaydı. Bu değişimden dolayı da ordunun, öncekiler gibi görünür bir zorlama ve şiddet yoluna başvurmadan bir MGK kararıyla yaptığı bu müdahaleye postmodern darbe tanımlaması yapılmıştır. Böylece önceki klasik darbe tecrübelerinde olduğu gibi asker, yönetimi doğrudan el koymamakla birlikte, darbe korkusu gölgesinde sivil iktidarı kontrol etmeye çalışmış ve yönlendirmeye çabalamıştır. 2001 yılında bir televizyon kanalına konuk olarak çıkan Genelkurmay Genel Sekreteri emekli Tümgeneral Erol Özkasnak da bazı yazarların kullandığı bu 'postmodern' darbe tanımını haklı bulduğunu ifade etmiştir (Gülmez, 2014: 36).

E-Muhtıra kavramında ise, 12 Mart muhtırası gibi klasik bir muhtıra olmamasının nedeni, muhtıranın elektronik ortam aracılığıyla verilmesinden kaynaklanmaktadır. 28 Şubat'ta da klasik darbeden farklı olarak postmodern darbe tanımlaması olduğu gibi, 27 Nisan'da klasik muhtıralardan farklılaşarak elektronik ortamda paylaşılmasıyla e-muhtıra olarak adlandırılmış ve diğer örneklerinden ayrılmıştır.

1.5. Militarizm Kavramı ve Militarist Rejimler

Militarizm kavramını TDK "ülkede ordu gücünün aşırı derecede ağır basması, her tür sorunu askerî yöntemlere başvurarak çözüme, bundan dolayı silahlı kuvvetlere öncelik tanıma eğilimi" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2018). Fransız yazar Pierre-Joseph Proudhon tarafından ilk olarak kullanılan kavram, ulus devletleşme ve bundan dolayı ortaya çıkan uzmanlaşmış ordu kavramlarının bir sonucu olduğu için 19 ve 21.yüzyılları arasında oldukça sık kullanılan bir terim olmuştur (Karamollaoğlu, 2011: 12).

Militarizmle birlikte kullanılan militarizasyon kelimesi ise bir süreci, oluşumu belirtmektedir. Militarizmle birlikte bir yapıdan bahsedilirken, militarizasyon kelimesiyle, bir toplumun militarizme geçişindeki oluşum incelenir ve gösterilir. Bu kavramla, ordunun kural ve değerlerinin topluma aktarıldığı süreçten bahsedilir (Cansever, 2013: 17).

Militarizm kavramı iki anlamda kullanılabilir; ilk olarak hedeflenen amaçların asker tarafından askeri güçle elde edilmesi, ikinci olarak ise toplumsal gerçeklerin öncesinde,

askeri hedeflerin, amaçların, öncelik ve ideallerin, değerlerin toplumun tamamına yayıldığı bir ideolojik fenomendir (Heywood, 2007: 536). Böyle bir durumun toplum tarafından kabul görebilmesi için askerin bariz bir şekilde övülmesi, aşırı bir ulusal yurtseverlik ve ataerkil bir kahramanlık inancına gerek vardır. Altınay ise, sivil alanın militarizm aracılığıyla şekillendirilmesi için askeri değer ve pratiklerin yüceltildiğini söylemektedir (Altınay ve Bora 2008: 351). Laura Sjoberg ve Sandra Via'a göre militarizm, sivil hayattaki askeri değer ve uygulamaların etkisinden daha ötede, asker-sivil ve savaş-barış arasındaki sınırların silinmesi ve bunun olağan görülmesi olarak tanımlanır (Laura Sjoberg ve Sandra Via'dan akt. Sünbülüoğlu, 2013: 2).

Volker R. Berghahn'a göre zorunlu askerlik hizmetinin 19.yüzyılda yaygınlaşması ve iki dünya savaşında da militarist söylem ve politikaların bazı ülkelerce uygulanması gibi unsular, militarizm kavramının ortaya çıkmasındaki ve önem kazanmasındaki temel kaynaklardır(Volker R. Berghahn'dan akt. Cansever, 2013: 16).

Militarizmle ilgili tanımların özdeş noktasına bakıldığında, bunun sadece ülkedeki bir savaşa hazırlık veya savaş durumuyla ilgili olduğu düşünülse de, militarizm aslında savaş dönemleriyle olduğu kadar barış zamanında da gelişmekte ve önem kazanmaktadır. Bundan dolayı savaş dönemlerine bakarak militarizm tartışmaları yapıldığı kadar, barış dönemlerinde de asker ve sivil ilişkisinin boyutlarına bakılmalı ve askeri değerlerin ne kadar ve nasıl toplumu etkilediğine bakılması gerektiği söylenebilir. Belge'de görüşlerini bu doğrultuda açıklamaktadır. Ona göre militarizm savaş ve savaş olma ihtimallerinin olduğu bölgelerde geliştiği kadar, savaşın olmadığı dönemlerde de önemini sürdürür ve bunu yapmasındaki amaç da ordunun ülkenin dış düşmanlara karşı bir savunma aracı olmasından çok, ülke içindeki insanları denetlemek ve bunu bir ideoloji olarak sürdürebilmektir (Cansever, 2013: 19).

Militarizm aslında barış dönemlerinde de savaşın olabilme ihtimalinden kendisinin temelini atmaktadır. O yüzden kavramı anlayabilmek için, barış dönemlerinde askerin toplumsal hayat üzerindeki etkilerine bakılması gerekmektedir. Meclis Araştırma Raporu da militarizmin demokrasinin gelişmesinin önündeki en büyük etken olarak raporlamakta ve militarizmin bazen askeri darbelerle, bazen de sivil kanattan gelen istek ve talepler nedeniyle öznesinin belli olmadığını vurgulamaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2012: 56).

Belge'ye göre militarizm toplumu askerlik olgusu üzerinden şekillendiren bir ideoloji olduğu kadar aynı zamanda bir pratiktir de. Ona göre, bunu yapmak için asker olmayan sivil kesime, kadınlara ve hatta çocukluktan eğitim kanalıyla başlayarak askeri hedef ve değerlerin benimsetilmesi ve bu hedeflere göre şekillenmesini sağlayan militarizm böylece toplumsal şekillenmeye neden olur (Belge,2012: 147).

Diğer ideolojilerde olduğu gibi, militarizm kendisini normalleştirdiği oranda etkisini göstermektedir. Sorgulanmamaları için içerdikleri değer ve durumları normalleştirmeleri gerekmektedir. Böylece olması gereken bir şeymiş gibi görünür ve kabul görürler; militarizmin başarısı böylece ordunun topluma aktardığı değerlerin ve etkinin görünmez olması ve kendisini içselleştirmesi, hayatın tüm noktalarında kendisini hissettirmesine bağlıdır (Cansever, 2013: 20).

Militarizm 1947-1987 yılları arasında gelişmiş ülkelerde yükselişe geçerken, gelişmemiş ülkelerde ise karakteristiğini, ordunun dolaylı yoldan siyasete müdahalesiyle ya da darbelerle göstermiştir. Militarizmin klasik örneği Prusya'dır. İlk olarak Prusya kralına daha sonraları ise Alman imparatoruna sadakat ve yemin eden subaylardan oluşan Prusya-Alman ordusu, ordu ile yönetici sınıf-aristokrasi arasında doğal bir bağ oluşturmaktaydı (Laçiner, 2004: 13). Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Alman ordusunun da karakteristik özelliğini oluşturup aristokrasi sınıfının şekillenmesinde oluşan ordu, silahlı kuvveti temsil ettiği kadar aynı zamanda modern endüstriyel toplumun inşasında da önemli rol oynamıştır.

Almanya'dan daha geç modern endüstriyel toplumuna geçiş yapan Japonya'da da yerel aristokrasi ve ordu içinde komuta kademesinde bulunan Samuraylar, sadece ordu ile ilgilenmemiş aynı zamanda Japonya'nın ticari sınıfının en aktif ve merkez noktasında bulunan kişiler olmuşlardır.

Klasik militarizm, tek hedef olarak ekonomik gelişme ve dinamizmi kendine amaç belirleyen kapitalist ve liberal anlayışa tamamen zıt olmasa bile, bu kavramla arasına bir mesafe koyar ve şüpheci yaklaşır. Fakat militarizm, endüstriyel gelişme ve büyümeyi ülkenin gelişmesi ve güçlenmesi için temel öge kabul ediyorsa, sanayileşmiş ekonomik model ve büyümeyi özendirmekle kalmaz aynı zamanda ordu içindeki bazı aristokrat mensuplarının da bizzat kendilerinin iktisadi faaliyetlerde bulunmalarını savunurlar. Prusya'daki bazı ordu kademesindekilerin işletme sahibi olması ve Japonya'daki samurayların da endüstri patronu olmaları bu durumu en iyi açıklayan iki örnektir. Militarist

anlayış böylece, ekonomik büyümeyi, liberal ve kapitalist bakış açısıyla öznel çıkarlar gözüyle bakmayıp, ülkenin gelişmesi için temel önem arz ettiği kanısıyla bir ‘vatanseverlik’ sıfatıyla üretimde fiilen bulunmuş olurlar (Kurban, 2014: 7).

Ordunun sık sık iktidarı ele geçirdiği Latin Amerika ülkelerinde ise militarist söylemini kullanan ve kullanamayan yazarlar mevcuttur. Bu ülkelerde ordu, yönetime doğrudan el koymaktadır. Fakat bu ülkelerde, klasik militarist rejimlerde olduğu gibi toplumu şekillendiren ve modernleşmesi için adımların atılmadığını söyleyen Laçiner, bu yüzden bu ülkeleri militarist rejimler arasına koymaz (Laçiner, 2004: 14). Almanya ve Japonya’daki pratiklere baktığımız zaman, bu ülkelerde, aristokrasi ve ordu arasındaki kurulan doğal bağda amaçlanan durum; ülkenin ekonomik kalkınmasını hızlandırmak ve endüstriyel modernizme erişmekken, Latin Amerika ülkelerinde böyle bir misyon edinemeyecek kadar az gelişmiş vaziyettedir ve ancak kapitalist dünyaya eklenilerek ayakta durabilmektedirler.

Klasik militarizmde askerin/ordunun doğrudan devlet yönetimine el koyması ya da iktidarı doğrudan devralması gerekmemektedir. Çünkü devletin aygıtlarıyla öyle doğal bir bağ kurmuş ve eğitim sisteminde ordunun rolünü toplum nezdinde o kadar yüceltmıştır ki, açık açık bu alana müdahale etmesi ancak sivil iktidar ve ordu arasındaki alenen bir çatışmaya bağlıdır (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2012: 56). Bu durumda ülkedeki çok partili hayat veyahut siyasi iktidarın sivilliliği ordu için bir engel teşkil etmemektedir (Cansever, 2013: 21).

Ülkemizde yakın zamanda gerçekleştirilen modernleşme hareketi de göz önüne alınırsa, dönem dönem etki ve hissedilirliği değişse bile, ordu her zaman siyasal ve toplumsal alanda varlığını göstermiş hatta yaşanan askeri darbe ve diktalarda göz önüne alınırsa, militarizm ülkemizin bir gerçeği olmuştur.

Türkiye’de ordunun hangi toplumsal yapılardan var olduğu veya hangisini kendilerine daha yakın mesafede buldukları konularından özerk olarak baktığımızda, ülkemizdeki toplumsal kültürde militarizmi ve bu düşüncenin temelini toplumun çoğunluğunda bulunduğunu söyleyebiliriz, aynı zamanda bunun dayanağı olarak da muhafazakâr kesimin de desteklediği zorunlu askerliği sayabiliriz. Muhafazakâr kesim her ne kadar ordunun kendi yaşam tarz ve kültürlerine mesafeli olduklarını belirtip eleştirel bir tutum takınsalar da, orduya karşı hiçbir zaman düşman gözüyle bakmamışlardır. Böylece

Türkiye’de toplumun büyük çoğunluğu, militarist düşünce ve uygulamaları besleyen ve yadırgamayan bir toplumsal kültür özelliği göstermektedir (Akyürek vd., 2014: 186).

Belge ise, militarizmin etkisinde modernleşmiş olan Japonya ve Almanya örneklerinden yola çıkarak, bu iki ülkenin modernleşmesinde orta sınıfın yokluğundan dolayı bunu tetikleyecek tek unsurun tek vücut içinde hareket eden ordu olduğunu belirtmiştir. Fakat az da olsa bu iki ülkede bu militarist yaklaşıma muhalefet edebilecek anti militarist bir azınlığın olduğu belirterek, bunun Türkiye’de böyle olmadığını söylemiştir (Belge, 2012: 180). Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki askeri yapılanmayla Türkiye’deki yapılanmayı mukayese eden Akyürek, Türkiye’deki ordu yönetiminin diğer iki ülkenin aksine daha merkezîyetçi olduğunu belirtmekte ve bu durumundan dolayı barış zamanında sivil iktidar için ordunun risk oluşturma olasılığını daha yüksek olduğunu işaret etmektedir. (Akyürek vd., 2014: 184).

Osmanlı’nın son dönemlerinden olan Tanzimat Dönemi’nde, hukuki ve toplumsal reformlar yaşanmış ve bu değişimin arkasındaki güç ordu olmamışken, İttihat ve Terakki’nin sahneye çıkmasıyla rüzgâr tersine dönmüştür. Bu dönemden sonra modernleşmenin arkasındaki odak güç asker olmakla birlikte, Türk milliyetçiliği de bu dönemde yükselişe geçmiş ve bu iki kavram (milliyetçilik ve militarizm) arasındaki bağ kuvvetlenmiştir (Altınay ve Bora, 2008: 141).

1.6. Pretoryenizm Kavramı ve Pretoryen Rejimler

Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisini anlayabilmek için bakmamız gereken temel kavramlardan biri de pretoryenizm kavramı olacaktır. Kelimenin ortaya çıkışına bakacak olursak, pretoryen kelimesi, Roma’da cumhuriyetin ilk yıllarında belli bir bölgede hâkimlik ve yöneticilik yapan ‘pretör’ kelimesinden gelmektedir. Aynı zamanda komutanın kaldığı çadırın çevresinde belli büyüklükteki alana ‘pretuar’ denildiği için ve komutanı korumakla görevlendirilen askerlerin bu alan içinde bulunmalarından dolayı bu askerlere pretoryen muhafızları denmeye başlanmıştır. Augustus zamanında ilk kez Roma’nın kutsal merkezine silahla girme yetkisini edinen pretoryen muhafızları, cumhuriyetin sıkıntıya girmesiyle paralel olarak rejimin cumhuriyetten imparatorluğa geçişi neticesinde güçleri Roma’da gittikçe çoğalmıştır.

İlk başta imparatoru belli alanlarda korumakla görevlendirilmelerine rağmen, pretoryen muhafızları gittikçe ordu içinde belli bir güç odağı haline geldi ve ücret olarak da

diğer askerlerden çok daha fazla almaya başladılar. İmparatora karşı yapılacak komploları engellediklerinde fazladan hediye almaya başlayan pretoryen muhafızları daha sonra bizzat komplonun içine dâhil olup iktidarı değiştirme ve belirleme gücünü elde ettiler. Böylece hem güç hem de mevki bakımından oldukça etkili olmaya başladılar. Bu pretoryen muhafızlar asli görevleri imparatoru korumak olduğu halde, onları devirip yerlerine yenisini getirme gücüne ulaştıkları zaman, dördüncü yüzyılın başlarında imparator tarafından tamamen ortadan kaldırılarak görevlerine son verilmiştir. Fakat dört yüzyıl süresince güçlerini iktidardakileri korumak yerine kendilerine göre iktidarı değiştirme işlemini gerçekleştirdikleri için klasik siyaset felsefesinde pretoryen müdahale kavramı, tiranlık kavramıyla eşdeğer anlama sahip olmuştur (İnsel, 2007).

Pretoryen kavramının günümüzdeki kullanımı, başta açıklanan tarihsel kullanımından farklılaşmaya uğramıştır. Kavramı farklı yazarlar, farklı çeşitlerde yazılarında kullanmışlardır. Pretoryen rejim/toplum/cumhuriyet/ordu/devlet ve diktatörlük gibi farklı betimlemelerle açıklanan ve yazılan pretoryen kavramı, özünde aynı durumdan bahsedilirken kullanılmıştır (Güneş, 2000: 143).

Pretoryenizm kavramı günümüzde, askerlerin direkt olarak fiili güç veya tehdit yoluyla bağımsız bir güç haline gelmeleri olarak tanımlanır (Karamollaoğlu, 2011: 14). Kavram yukarıda da belirtildiği gibi klasik siyaset literatüründe tiranlıkla bağdaştırılsa bile modern literatürde, sivil olarak kamuyu ilgilendiren konularda askeri müdahaleleri içerir ve bir diktatörün uygulamalarını kabul edip onu korumak şeklinde siyaset etme biçimini ifade eder. Yani siyasi iktidarın hükümetlerini var eden ve devirebilen, siyasal alanda alınacak kararların belirlenmesinde asli belirleyici güç olan askeri kuvveti belirtmek için kullanılmaktadır. Bu tanımlamalardan yola çıkarak Marx'a göre Üçüncü Napolyon, Duverger'e göre ise Birinci ve Üçüncü Napolyon ve Robespierre ile Cacaignac iktidarı pretoryen özellik gösteren birer diktatörlük olarak tanımlanmaktadır (Cansever ve Kiriş, 2015: 3).

Karamollaoğlu (2011: 14)'na göre kavramı Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson yazarları başka yönleri ile öne çıkarmış olsalar bile, askerinin siyasal alandaki etkisini tanımlamak için kullanmışlardır. Duverge'e göre pretoryen kavramı darbe yapan asker ve onların iktidarını açıklamak için kullanılmalıdır. Bir diktatörlük olarak gördüğü pretoryenizmi askeri işgal ve sömürgeleşme olarak görür. Pretoryen askerler, içinde buldukları yönetime karşı olan endişe ve kaygılar nedeniyle devlet adına harekete geçtiklerini düşünerek siyasi alana

müdahale ederler ve böylece hareketlerini, diktatörlüklerini meşrulaştırmak için kullanırlar (Duverge'den akt. Cansever, 2013: 24).

Huntington ise pretoryenizmi ülkelerdeki bazı kurumların, demokratik kültürün ve siyasal sistemlerinin oturmamasına bağlayarak, ordunun böyle ülkelerde kendilerine yükledikleri görev ve misyonların farklılaştığından yola çıkarak tanımlar. Ona göre sivil toplumun gelişmediği ve demokratik geleneklerin yerleşmediği ülkelerde ordu, pretoryen müdahalelerden beslenir. Çünkü militarizm konusunda da bahsedildiği gibi modernleşme olgusunu Avrupalı ülkelerden devşiren bu az gelişmiş ülkeler, ilericiyi kendine görev misyon edinmiş ordulara sahiptirler. Bununla birlikte ordulara yüklenen toplumsal ve siyasal sorumluluklar neticesinde pretoryenliğe daha yatkın olurlar. Modernleşmenin bu ülkelerde başlamasıyla birlikte ordu, kendini itici bir güç olarak görür ve bu etkisini devam ettirme isteğinde bulunur. Bu durumdan dolayı da batıda ordular muhafazakâr tutumlar sergilerken, geri kalmış ülkelerde ise ilerici reform yanlısı görünmektedir (Huntington'dan akt. Karamollaoğlu, 2011: 15).

Huntington'a göre pretoryen toplumlarda orduyu orta sınıf kesim oluşturur. Ona göre bu toplumlar üç aşamadan geçmektedirler; radikal, kitlesel ve katılımcı orta sınıf. Ordunun ilerici ve darbeleri de belirgin olduğu dönem oligarşik dönemdir. Radikal evrede ise katılımcı bir yapı sergiler. Ancak siyasal alanda istikrarsızlık artmış ve belli gruplar iktidar arayışına girmişlerse, ordu muhafız rolüne geçer ve bu kesimlere karşı darbe oluşturur. Pretoryen toplumlarda siyasal alana müdahale eden askerler bizzat hükümet oluşturmaları bile yürütme organı üzerinde oldukça etkiye sahiptirler. Açıklamadan da anlaşılacağı üzere, askeri müdahale ancak askerin siyasi egemenliğin tehlikeye düştüğünü düşündüğü zamanda gerçekleştirilen bir durumdur (Huntington'dan akt. Cansever, 2013: 25-26).

Nordlinger 'arabuluculuk', 'muhafızlık' ve 'yöneticilik' olarak üçe ayırdığı ordunun pretoryenlik özelliklerini Perlmutter 'hakemlik' ve 'yöneticilik' olarak ikiye ayırmıştır. Bu konulara daha sonra değinilecek olmakla birlikte bu sınıflandırmayı yazarlar, ordunun siyasete müdahale biçimi, misyonları ve siyasi alanda kalmış oldukları süreye göre yaptıklarını söyleyebiliriz (Ulukaçar, 2013: 81).

Perlmutter, protoryenizmi modern ve tarihsel olarak ikiye ayırır ve tarihsel pretoryenizmin Roma'daki muhafızlar olduğunu belirterek bunları tiranlık ve despotizmle betimler. Fakat onun tanımladığı bu tarihsel pretoryenizm ile günümüzdeki pretoryenizm

arasındaki farkı açıklamak için modern pretoryenizm kavramından bahseder. Modern pretoryenizmden kastı; ordunun siyasi alanda hükümete müdahalede bulunma eğiliminin olduğu, yürütme organı üzerinde etkin bir güce ve denetim yetkisine sahip olduğu ülkelerdir. Bu ülkeleri tanımlamak için ‘pretoryen devlet’ tanımını yapmaktadır ve bu devletin özelliği; rejimin merkezinde ordunun bulunmasıdır. Bu ülkelerde siyasi rejimin kurumsallaşması ve kökleşmesi için bilerek bir eksiklik bırakılmıştır ve diğer tüm kurumlara oranla (iktisadi, sosyal, siyasi kurumlar vs.) ordu yüksek bir kurumsallaşma özelliğine sahiptir (Karamollaoğlu, 2011: 16).

Marx’ta pretoryen kavramını kullanan yazarlardandır. Ona göre ülkede bir meclis olmasına rağmen kendini devlet olarak gören bir grup vardır ki bunlar da pretoryenlerdir. Fransa’da 19. Yüzyılda iki yüz ailenin devleti oluşturduğunu ve bu ailelerin pretoryen özelliklerde olduğunu belirtir. Yani söz konusu iktidar şahsi değil, bir zümre iktidarındır ve kendilerini devletin kurucu ve koruyucu tek gücü olarak görürler (Demir, 2013: 17).

Parlar (1997: 26)’ya göre pretoryenizm, toplumdaki siyasi hareketlilik ve katılma seviyelerinin, siyasi kurumsallaşma düzeyini çok fazla biçimde aştığı zamanlarda ortaya çıkar. Ona göre gelişmiş ve uzmanlaşmış toplumlarda gruplar kendilerini toplumsallaşmış gruplar dâhilinde ifade eder, fakat pretoryen toplumlarda grupları politize eden güç siyasi kurumların olmayışıdır. Bu toplumlarda ülkedeki hiçbir siyasi kurum ya da yapı, gruplar arasındaki çatışmayı dindirecek meşru bir güç olarak kabul görmez. Böyle bir ortamda siyasi kurallar gibi belli ve herkes tarafından kabul görecektir durumlar söz konusu değildir ve böylece her toplumsal grup kendi kurallarını ortaya koyar. Sonuçta Parlar, pretoryen özellik gösteren toplumların siyasi kurumsallaşmalarının yeterli düzeyde olmadığına dikkat çekmektedir (Parlar, 1997: 26-27).

Parlar, ülkedeki demokratik kurum ve kuruluşların özerk ve birbirleriyle uyumun zayıf olduğu durumlarda ortaya çıkan pretoryen dönemlerde, diğer toplumsal grupların siyasallaşması yaşandığı gibi ordunun da siyasallaştığını savunur. Bu siyasallaşmanın nasıl ortadan kalkacağı ve siyasi düğümün ne biçimde çözüleceği ise ülkenin siyasi aktör ve koşullarına bağlı olacaktır (Parlar, 1997: 28).

Pretoryenizmin farklı yazarlarca yapılmış tanımlarından da anlaşılacağı üzere, pretoryen dönemlerde ülkelerin kurumsallaşmalarının eksik olduğu ve bunun da daha çok gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerde olduğu görülür. Ortadoğu, Latin Amerika ve Kuzey

Afrika ülkeleri ve İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanmış ülkeler için temel bir problemden bahsedilebilir; modernizm ve onun alt başlığı olan kalkınmacılık. İşte dünya kapitalizmine diğer ülkelere nazaran daha geç bir dönemde atılacak olan ülkeler için modernleşme, sadece iktisadi ve teknik alanlarıyla sınırlı kalamamıştır. Bu ülkelerde ortadaki koşullar göz önüne alınacak olursa, toplumdaki diğer gruplara oranla daha iyi bir örgütlenme ve donanımına sahip olan ordu kalkınmacılık ve dolayısıyla modernleşmenin en önemli aktörü olacaktır. Ülkelerin bağımsızlık mücadeleleri sonrasında bile kendi bünyesine sürekli yeni kişiler alarak önemliliğini devam ettirecektir (Güneş, 2000: 148). Buna rağmen kimi yazarlar, gelişmiş ülkelerin de pretoryen dönemleri olabileceğini, bunların ülkelerdeki kriz dönemlerinde bazı kurumlarının zarar görmesi sonucu yaşanabileceğini söylerler. Ama gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde sorunun ta kendisi kurumsallaşamamış bir yapının bulunmasıdır.

Erken kapitalleşmiş Avrupa ülkeleri ile geç kapitalleşmiş, az gelişmemiş ülkeler arasında pretoryen karakter açısından önemli olan bir nokta da sivil toplum bilinci ve kurumlarının gelişmemiş olmasıdır. Pretoryen devletlerde, Avrupalı devletlerdeki gibi köklü bir sivil toplum yoktur ve siyasi ile askeri irade bu ülkelerde bağımsızlaşma süreci nedeniyle iç içe geçmiş durumdadır. Böylece sivil kurumsallaşmanın sorunlar üzerinde zayıf etkisinin yaşandığı pretoryen devletlerde, ordu siyasetin ödevlerini gereğinden fazla yapmak zorunda kalmış ve bunu kendine görev edinmiştir (Güneş, 2000: 149).

Askeri güçlerin hâkimiyeti altında olan bir devlete karşılık gelen pretoryen kavramı, Osmanlı ve Türkiye'nin de asker siyaset ilişkisini açıklayabilmek için kullanılan terimlerden biri olmuştur. İnel (2007)'e göre Türkiye'de pretoryenliğin özelliği, cumhuriyetin kuruluşuyla bağlantılıdır. Erken cumhuriyet dönemlerindeki devlet ve partinin iç içe geçişi ile milletin ordulaşması uygulamaları sonrasında 1960 ile başlayan askeri darbeler ve müdahaleler gibi uygulamalar, pretoryenizmin açıkça olduğunu gösterir. 28 Şubat ve 27 Nisan'daki müdahaleler rejimin müdahale tarzının ülkenin toplumsal ve siyasal yapısının zaman içinde değişmesine paralel olarak geliştiğini/değiştiğini gösterir. Bağımsızlaşma hareketi sonrası önemli bir güç olarak görülen ordu, modernleşmenin temel yapı taşı olarak görülmüş ve gerçekleştirilen darbe ve müdahalelerden de anlaşılacağı üzere demokratik rejimi engellemiş ve sivil toplumun oluşabilmesine engel olmuştur (Demir, 2013: 17).

Türkiye'de askeri ve sivil irade, diğer az gelişmiş ülkelerdeki gibi bağımsızlık hareketi sonrası iç içe geçmiştir. Ayrıca Avrupa ülkelerindeki gibi köklü ve kurumsallaşmış

bir sivil toplum kültürü bulunmamaktadır. Türkiye’de de 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası siyasal sistemimizde pretoryenizm, teknik olarak bir iktidar durumundadır ve bunu ordu siyasal sistemi kontrol ve hareket ettirmek için dönem dönem kullanmıştır (Karamollaoğlu, 2011: 18).

1.7. Asker-Siyaset İlişisini Açıklayan Yaklaşımlar

Askerin siyaset ile ilişkisinin nasıl olduğu, nasıl olacağı konularında literatürde birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar arasından ilk olarak Eric Nordlinger ve Moris Janowitz’in ‘geleneksek- aristokrat modeli’ , ‘liberal- demokratik modeli’ ve ‘totaliter-nüfuz edici model’lerinden bahsedilecektir.

Geleneksel- aristokratik model, sivil ve askeri sınıflara mensup olanların aslında aynı sınıf tarafından yani aristokratik sınıf tarafından paylaşılması durumunu belirtir. Böyle bir durumda asker ve siyasi sınıfın birbiriyle çatışamayacağı doğası gereğidir. Fakat siyasetin kitlesel olarak gelişmesi ve askeri sınıfın uzmanlaşma ve profesyonelleşmesi unsurları sonucunca bu iki sınıf birbirinden oldukça farklılaşıp ayrılmıştır. Bundan dolayıdır ki bu modelin modern devletlerde artık bir karşılığının olmadığı savunulmaktadır (Nordlinger, 1997: 19).

Liberal- demokratik model, özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde söz konusu olabilecek bir modellemedir. Bu modelde ordu, sivil iktidardan tamamen ayrı bulunmakta ve onun kurallarına tabi olma durumundadır. Ordu kendi mesleki alan sınırları içinde dahi olsa sivil iktidar onayı almaksızın düzenlemede bulunamamaktadır. Ordu, sivil yönetimin yürüttüğü siyaseti içten içe onaylayıp aynı görüşte olmasa bile, sivil yönetimin otoritesi her zaman kabul eder ve şaşılmaz, böylece buna ‘sivil etik’ denir. Ordu bu durumda siyasetten tamamen arındırılmış, apoletize olmuş ve mesleki anlamda uzmanlaşmış bir yapı olarak karşımıza çıkar. Sivil iktidar ve ordu arasındaki ilişki karşılıklı bir ilişkidir. Yani sivil iktidar, ordunun bütçe ve içyapısı gibi konularda denetim yetkisine sahipken, ordu da, sivil iktidara güvenlik konuları hakkında görüş ve önerilerde bulunur. Bu modelde, sivil yönetimlerin açıkça düzenlemelerinde askeri yapının önem, onur ve tarafsızlığına saygı göstermelidir ki ordu üzerinde bir sivil denetim ve kontrol olabilsin (Akbaba, 2006: 32-33).

1950 sonrası çok partili hayata geçiş ile birlikte Türkiye’de liberal demokratik modelin siyasi yönetimde etkili olduğu görülür. Şeklen bile olsa, Genelkurmay Başkanlığı’nın ilk adımda Başbakanı bağlanması daha sonra ise Milli Savunma

Bakanlığı'na bağlanmış olması, bu modelin özellikleriyle uyumaktadır. Böylece sivil yönetimin gücü, askeri güce karşı güçlenmiş ve ayrılmış gibi görünse bile, askeri sınıf ile sivil yönetim tamamen birbirinden ayrıştırılamamış, ordu siyasetin tamamen dışına çıkarılması başılamamıştır (Börklüoğlu, 2010: 4).

Totaliter- nüfuz edici model, son olarak bakacağımız modellemedir ve ilk örneklerini Sovyetler Birliği'nde ve Çin'in komünist rejimlerinde gördüğümüz bir modellemedir. Silahlı kuvvetler, bu modelde tamamen siyasi iktidarla birliktedir ve ona tabidir. Yani siyasi iktidar ile askeri sınıf tam bir uyum içerisinde hareket etmektedir. Bundan dolayı askeri kanadın, siyasi iktidardan farklı bir düşünce yapısına sahip olması düşünülemez ve ordu, siyasi partinin siyasi ideolojisine sıkı sıkıya bağlıdır. Totaliter nüfuz edici modelde önemli bir nokta da, askerin deneyim sonucu rütbe yükselmesindeki önemli bir kriterin siyasi olarak aşılana düşünceleri ve siyasal düzeni kabul etmesinden öte, bunları benimsemiş olmasıdır. Böylece siyasal düzen ve sisteme olan inanç ve kabulleniş ödüllendirilir (Nordlinger, 1997: 15). Siyasi iktidar, herhangi bir fikir aykırılığı veya ayrışma yaşanması olasılığını düşünerek siyasi partiye bağlı silahlı yapı ve kurumları da elinin altında bulundurur. Böylece olumsuz bir ihtimalin önüne geçmiş olurlar. Veya Hitler döneminde olduğu gibi, siyasi parti kendileri için oluşturdukları hedeflerin arasında ordunun da bazı hedeflerini ekleyerek onu partilerinin bir organı olarak göstermeye çalışırlar (Hale, 1996: 259).

Türkiye açısından totaliter nüfuz edici modelin analizine bakacak olursak 1923 ve 1950 yılları arası dönemin bu modelle bazı benzer noktalarının olduğunu görebiliriz. Bu dönemde tek partili bir yönetim hâkim olmuştur. Yönetimde ve rejimde temel dayanak olarak silahlı kuvvetler var olmuştur (Börklüoğlu, 2010: 4).

Asker ile siyaset arasındaki ilişkiyi açıklayan yaklaşımlardan olan *liberal yaklaşım* özellikle Batılı demokratik ülkelerde ve Anglo-Amerikan ülkelerinde yaygın olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma göre ordu, siyasetin dışındadır ve ilişkiler liberal demokratik bir hal içindedir. Batılı ülkelerde ordunun iç siyaset ve yönetim alanındaki etkinliğinin düşük olması, bu yaklaşımdan kaynaklanır. Asker siyaset ilişkisi açısından liberal model ilk olarak, ordunun siyasi hükümete müdahale etmemesi ve hüküm etme yetkisinin olmaması olarak açıklamaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, ordunun tüm işlev ve uygulamalarının tamamen sivil hükümetin tasarrufu altında olmasını öngörür. Böylece ordu, siyasi alandan tamamen bağımsızlaşır, arınır, onun kural, emirlerine bağlı olur ve kendi alanında uzmanlaşır. Fakat tüm bu öngörülere rağmen, ordunun dünyanın her yerinde olduğu gibi liberal yaklaşıma

sahip ülkelerde de sivil-asker ilişkilerinde sorun oluşturabilme ihtimali vardır. Çünkü ordular doğaları gereği otoriter eğilimlere sahiptirler. Bu yüzden asıl mesele, ordunun otoriter eğilimleri ile onun demokratik sınırlarının arasındaki ilişkidir (Kurban, 2014: 9).

Bu soruna dair, liberal yaklaşım iki ilkel bir çözüm getirmektedir. İlkine göre; ordu sivil yönetim tarafından denetlenmelidir. Buna sivil otoritenin üstünlüğü ya da ordunun sivil otoriteye bağlılığı denmektedir. Buna göre ordunun tamamen siyaset dışında olması ve sivil yönetimin denetimi altında olması zorunludur fakat başlı başına yeterlilik göstermemektedir. İkinci ilke ise siyasi iktidarla ilgilidir; orduyu denetleyecek olan siyasi iktidarın demokratik bir sürece tabi olması şarttır. İşte ikinci ilke, birinci ilkeyi sağlamaktadır. Demokratik olmayan ülkelerde, birinci ilke olsa bile istenilen sonucun elde edilememesinin sebebi, orduyu denetleyecek sivil yönetimin demokratik bir sistemden kaynaklanmıyor oluşundan gelmektedir. İlk ilkenin varlığı, sivil iktidarın demokratik kurallara tabi olması ve temel insan haklarını tanımış olması durumunda başarıya ulaşacaktır. Kısacası, liberal yaklaşımda, ordu ile siyaset arasındaki ilişkinin sorun yaratmayacak biçimde var olabilmesi ancak bu iki ilkenin birbiriyle uyumu ve varlığıyla bağlantılıdır (Dahl, 2015: 21).

Asker-sivil ilişkisini konu eden araştırmalar, İkinci Dünya Savaşı sonrası pek çok ülkede askeri darbe olması sonucunda, mevcut yaklaşımların pratikle pek örtüşmediğini düşünmüş ve bu ilişkiyi daha net ortaya çıkarmak isteyerek, birbirlerinden farklı yaklaşımlarla konuyu ele almışlardır. Bu yaklaşımlardan belli başlı bazılarına bakmak, asker siyaset ilişkisini anlamak ve ülkemizdeki askeri darbeleri incelemekte faydalı olacaktır. Bunlar Huntington, Janowitz ve Nordlinger'in yaklaşımları olacaktır. Huntington, askerin siyasete müdahalesini azaltmayı konu aldığı araştırmasında, en etkili yolun askerin objektif kontrolünün sağlanması ve profesyonelliğini oldukça yükseltilmesi gerektiğini söylemektedir. Janowitz ise Huntington'un bu kuramsallaştırmasının yeterli olmayacağını belirtmiş ve ordunun askeri anlamda daha etkin olabilmesinin tek yolunun, sivil değer ve süreçlere daha da yaklaşması olduğunu belirtmiştir. Nordlinger ise diğer kamu kurumları de için belirttiği gibi, silahlı kuvvetlerin de kendi kurumsal çıkarlarını korumak amacıyla yeterli özerkliğin verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Ulukaçar, 2013: 56).

Huntington'un kuramı, Soğuk Savaş dönemi koşullarının dış tehdidin merkezinde bulunduğu zamana dayanmaktadır. Ona göre toplumsal yapı, dış tehdit düzeyleri ve devletin yapısı faktörlerinin arasındaki ilişkiye bağlı olarak, asker-sivil ilişkisi değişmektedir.

Literatürde en çok bahsi geçen ve kabul edilebilirliği yüksek olan kuramına göre; askerin üzerinde kurulacak sivil denetimin sağlanabilmesi için subjektif ve objektif kontroller olmak üzere iki kontrol mekanizması mevcuttur. Subjektif kontrolde, askerlik özel bir uzmanlık alanı olarak görülmemekle birlikte, güvenliğe ilişkin bütün kararların (savunmanın planlanması, bütçe ve uygulama sistemleri, askeri hareketin gerekmesi durumunda ihtiyaç duyulan teçhizat, tehdidin değerlendirilmesi vb.) siviller tarafından verilmesi gereği üzerine durulur. Bu kontrol sistemi için sivil kontrol unsuru, güvenlik konusunda uzmanlaşmış olmalı ve askeri sistem içinde yerleşmiş sivil gruplar olmalıdır. Yani askeri sistem içinde, askeri sistem ve uygulama kararları da dâhil olmak üzere uzmanlaşmış sivillerin bulunması, askerin subjektif kontrolü için gereklidir. Objektif kontrol ise, askerlik ve siyaset alanlarını birbirinden tamamen ayrı uzmanlık alanları olarak algılayan bir sistemdir ve bu sistem yukarıda bahsedilen liberal demokrat modellerle benzerlik göstermektedir. Bu kontrol sistemine göre zaten aldıkları askeri eğitim gereği, siyasete müdahale edip bir katkıda bulunamayacak olan askeri yapı asla siyasete müdahale etmemelidir. Aynı zamanda tam tersi olarak da askeri yapı hakkında uzmanlaşmamış politikacıların, askeri yapıya müdahale etmemeleri esas alınır. Sivillerin askeri yapıyla olan ilişkileri, sadece güvenliğe ilişkin alacakları karar ve uygulamalar konusunda onların tecrübelerinden başvurmaları konusunda geçerlidir. Objektif kontrolde, askeri yapı ile sivil yapı keskin çizgilerle birbirinden ayırmakta ve bunlar ancak birbirleriyle ilgili konularda temas etmektedir. Huntington bu kontrol mekanizmalarını açıkladıktan sonra, askeri yapının sivil alana müdahalesini engellemek için askeri alanın bir meslek grubu olarak ayrılıp sınırlarının çizilmesi gerektiğine vurgu yapar ve ordu üzerinde sivil kontrolü sağlamanın ancak objektif kontrolle olacağı sonucuna varır. Bu kontrolün sağlanması için askerin uzmanlık alanının iyice arttırılması gerektiğini söyler ve bunun ordunun tamamen siyasetten ayrılmasıyla olacağı üzerinde durur. Huntington, profesyonellik olarak adlandırdığı bu durumu, askerliğin profesyonel olarak bir meslek alanıyla, diğer alanlar arasındaki ayrımı belirtmek amacıyla üç kavram sayar; sorumluluk, uzmanlık ve değerlerin ortaklaştırılması. Ona göre ordular, devlet yapısının siyasi bir amaç için uygulayabileceği şiddet unsurudur. Uzmanlıkla kastedilen şey, profesyonel asker bireylere kazandırılacak olan uzmanlığın, şiddeti yönetecek olan devlet yapısı tarafından nasıl kontrol edileceğiyle alakalıdır. Sorumluluk ise, sivil iradenin tüm eylem ve davranışlarını onun yasal otoriteyi temsil ettiği bilincinde olarak kabul etmesi anlamına gelmektedir. Siyasete müdahale etme gerek ve isteğinin ortadan kaldırılması içinse değerlerin ortaklaştırılmasını kasteder. Bunların tamamen gerçekleştirilmesi için ise örgüt hiyerarşisinin oluşturulması ve benimsenmesi gerekmektedir. Ona göre sorumluluk sahibi

olan uzman askeri sınıf, sivil yöneticilerin de yanlışlar yapabileceği durumunu kabul eder ve bunları bahane ederek siyasete müdahale etmemeleri gerektiği bilincine sahip olur. Tüm bu unsurlara uyan, objektif olarak kontrol altında olan askeri yapı, depolitize olacaktır (Huntington, 2007: 80-89).

Nordlinger ise kuramsal çerçevesini, aslında Huntington'un kuramsal yaklaşımına bir eleştiri olarak ortaya çıkartmıştır. Ona göre olası bir askeri müdahale, neden olacağı sonuçlar bakımından bir karar alma ve siyasi planlama sürecidir. Yani askeri harekât planlaması, sonuç olarak orduyu siyasi ve karar alma süreçlerine otomatik olarak dâhil etmektedir. Zaten diğer tüm kamu kurumları, doğaları gereği kendilerine ait kurumsal çıkarlarının her seferinde daha da genişletme eğilimindedirler. Huntington'un objektif kontrol mekanizması, aslında askeri müdahale gibi teknik süreçler bakımından orduya kısmen bir özerklik alanı yaratacak, müdahale etme olasılıkları artacaktır. Böylece doğrudan veya dolaylı biçimde sivil yönetimin kararlarını etkileme olanaklarına erişeceklerdir. Yani o kavramsallaştırmasına, Huntington'un objektif kontrolünü eleştirerek ele alır, çünkü bu profesyonelleşme ordulara siyasal alanda tarafsızlık değil tam aksine onların siyasi bir rol alabilme yetkisi sağlayacaktır. Bu eleştiriden yola çıkarak yaptığı kavramsallaştırmayı askeri korporatizm olarak adlandırılır ve bu aslında uzmanlaşma yoluyla oluşacak sivil kontrolün biraz değiştirilmiş halidir. *Nordlinger* de aynı Huntington gibi askeri profesyonelleşme ve askeri güç unsurlarını asker sivil ilişkisi konusunun temeline koymakta fakat bazı farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Huntington'dan farkı, orduya kazandırılacak olan etkinlik ve özerklik alanını her şeyi kapsamaması, sadece ordunun kendi kurumsal olarak ekonomik çıkarları sınırları dâhilinde olmasıdır. Ordu da diğer kamu kurumları gibi sadece kendi kurumsal, ekonomik çıkarları doğrultusunda özerk olabilmeli, bu sınırları aşacak her konuda da sivil siyasi iktidara bağlı olmalıdır. Eğer sivil iktidar, askeri alanın kendi kurumsal aidiyet alanlarına hassas davranırlarsa, ordu da sadece asli görevi olan ülkenin iç ve dış tehditlere karşı koruma görevini icra edecektir. Eğer askeri yapıya diğer kamu kurumlarından daha farklı bir özerklik alanı sağlanırsa, (eğitim, öğretim, savunma, harcama vs.) sivil otorite bunları gerçek anlamda kontrol edemeyecek ve askeri yapı içinde oluşacak hükümet veya rejim karşıtı görüşleri fark edip engellenemeyecektir (*Nordlinger*, 1997: 76).

Janowitz ise teori değil, pratikte görülen, aslında profesyonelleşmiş olmasına rağmen siyasete müdahalede bulunan askeri yapıların olduğu konusuna dikkat çekmektedir. Ona

göre uzmanlaşmanın değişik teknolojik ve politik bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabileceği bilinmelidir ve bunun askeri tamamen siyasi alandan ayırmakta tek başına yeterli olmadığı görünmektedir. Janowitz'e göre sivil kontrolün etkili biçimde oluşturulması için, ordunun sivil değerler bütününe kabul etmesi zorunludur. Modern anlamda orduların aynı zamanda bürokratik bir kurum olduğu, askerlerin de uzmanlık sahibi devlet memurları olduğunu söylemektedir. Bu yüzden ordunun, kurumsal olarak tamamen özerk ve diğer kurumlardan üstün bir konumda olmalarının engellenmesi gerekmektedir ve bunun sağlanması için de ordu mensuplarının sivil gücün üstün olduğu inancının benimsetilmesi gerekmektedir. Ayrıca ordunun bazı konularda sivil siyasi otoritenin üstündeymiş gibi konuşlandırılmaması ve demokratik olmayan yollarla elde edilmiş vesayet yetkisini bulundurmamaları gerekmektedir. Janowitz kendi bakış açısıyla askeri yapıların; uzmanlık, disiplin, hiyerarşi ve görev bilinci gibi kavramlarla şekillenmesinin, onun askeri müdahalelerle yaklaşmasına neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca görüşüne göre, iç tehlikelere karşı görevler üstlenen orduların, dış tehlikelere karşı görevler üstlenen ordulara göre daha çok siyasi alanda müdahalede buldukları bilinmektedir (Janowitz, 1971: 51-52).

1.8. Askerin Siyasete Müdahale Nedenleri

Askerin, sivil yönetime karşı müdahalede bulunmalarının nedenleri arasında; siyasilerin ve yöneticilerin mevcut anayasaya karşı eylem ve söylemleri, iktidar partisi karşısında yer alan siyasi muhalefet parti ve gruplarının güç kazanması, artan tepkiler, ülke geneline yayılabilecek olan ayaklanma, terör eylemleri, sivil güçlerin bunlarla baş edememesi, ekonomik dalgalanma ve bunun sonucunda ekonomik krizin yaşanması sayılabilir (İnce, 2012: 267- 268).

Askerin siyasete müdahale etme nedenlerine tek tek bakmadan önce, müdahalenin altında yatan sebepleri açıklamaya çalışan üç temel düşünce ekolüne bakmakta fayda olacaktır. Birinci ekole göre askerin siyasete müdahale etmesini, orduda bulunan bazı özel ve spesifik durumlarda arar. Bu özellikler ordunun profesyonel bir kurum olması, ulusçuluk özelliklerinin kaynaklanması, merkezi emir sisteminin çok kuvvetli olması, komuta ve hiyerarşi kavramlarının gözle görülmesi, disiplin ve sadakat içinde olmaları gibi özelliklerdir. Ordunun siyasete müdahale etmesi altında yatan nedenler bunlardan oluşur (Akbaba, 2006: 36).

İkinci ekol ise askerin siyasete müdahalesinin altında yatan sebeplere bakarken topluma bir bütün olarak bakar ve daha çok önem vermektedir.

Üçüncü okul, askerın müdahalesine bakarken ordu mensuplarının ve gruplarının tavır ve durumları üzerinde durur ve siyasal tavırlarının bunlara göre şekillendiğini öne sürer. Bu durumu şekillendiren faktörler ise askeri hiyerarşinin iç dinamikleri, ortak çıkar, kişisel hırslar ve ordu içindeki hiziplerdir. Bu okul, daha çok ordu mensuplarının ve subayların mizaç ve tutumlarını dikkate alarak bir açıklamada bulunmaya çalışırlar. Bu okul/ okullara baktığımızda da görebileceğimiz gibi, askerın siyasete müdahale etme nedenlerinin altından yatan nedenlerle ilgili çok fazla farklı faktörün bulunduğunu görebiliriz (Tan, 2008: 63).

Ayrıca askerın siyasete müdahalesini, ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle ilgili olduğunu ve müdahale sebebinin altında yatan en önemli noktanın bu olduğunu belirten yaklaşımlarda mevcuttur. Buna göre, gelişmekte olan ülkelerdeki askeri bürokrasi kendini modernleşmenin öncülü olarak görmekte ve buna mani olacağını düşündüğü her durumda müdahalede bulunabilmektedir. (Huriwizt'den akt. Şaylan, 1988: 450).

Her ordunun kendine ait yaygın bir ideolojisi bulunmaktadır ve bundan dolayı orduyu tamamen siyasetten uzakta tutmak için ordunun siyasal düşüncesinin yok edilmesi gerektiği düşünülmemelidir. Ordunun siyasal kimliğini oluşturan etmenler; ülkenin gelişmişlik düzeyleri, ekonomik refah veya kriz içinde bulunmaları, siyasi yapının askeri yapıya verdiği önem, askerın toplumdaki yeri ve subayların toplumsal kökenleri de dahil olmak üzere sayılabilir (Ağdağ, 2010: 12). İşte nasıl ki ordu mensuplarının tümünün aynı siyasal eğilimde olması imkansız ve gerçek dışıysa, ordunun sahip olduğu siyasal eğiliminde hep aynı kalacak olması gerçek dışıdır. Koşullar ve ülkenin yapısının değişikliğe uğramasıyla, hem ordunun siyasal eğilimi değişebilir hem de müdahalelerin neden ve yapılaş biçimleri de farklılık göstermeye başlayabilir (Kışlalı, 1987: 191).

Askerın siyasete müdahale nedenleri takip eden bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacak olmakla birlikte ordunun yapısı ve kurumsallığı göz önüne alınırsa, siyasete müdahale nedenlerinin altında yatan temel faktör; sahip olunan insan, silah gücü ve bunları kullanma yetkisi olduğu söylenebilir. Artık günümüzde modern orduların ileri teknoloji güçlere sahip silahları bulunmaktadır ve onların karşısında sivil güçlerin durabilmesi pek olası değildir. Ayrıca ordular sadece silahlara sahip olmalarından dolayı değil, merkezi bir sistemle yönetiliyor olmalarından kaynaklı disiplinli yapılarından dolayı da güçlüdürler (Oran, 2013: 17). Fakat elindeki gücü farklı biçimlerde kullanmak sadece güçlü olmakla alakalı değildir. Bu gücü müdahaleye varacak şekilde kullanımının nedenleri

araştırılmalıdır. Asli görevi ülkeyi iç ve dış tehditlerden korumakla görevli olan ordu aynı zamanda devamlılığını sağlamakla yükümlü olduğu siyasal iktidarı, o dönemin koşulları, ülkenin içinde bulunduğu durum ve siyasi kültür gibi farklı etmenlere bağlı olarak müdahalede bulunabilir ve müdahale şekli de dönemden döneme farklılık gösterebilir (Doğançay, 2014: 13).

1.8.1. Ekonomik Nedenler

Askerin siyasete müdahale nedenlerine ilk olarak bir iç neden olan ekonomik bunalım ve krizler gösterilebilir. Az gelişmiş ülkeler temel olarak özel mülkiyete dayalı olan kapitalist sistemi benimserler. Batı demokrasisi ve modernleşmesini benimseyen bu az gelişmiş ülkelerde sistem, özel mülkiyet üzerinden şekillenmektedir. Bu sistemde özel mülkiyetin varlığı korunmakta, bireyin davranışları bireysel sorumluluk içinde değerlendirilmekte ve bireyler mülk sahibi olabilmek için kendi çıkarlarını aramaktadır. Bir rekabet ortamı vardır. Gelişmiş batı ülkelerinin kapitalist sistemine eklemlenmeye çalışan bu az gelişmiş ülkelerde, ekonominin temel öğeleri sanayileşmemiş tarım ve küçük boyutlardaki işletmelerden oluşur. Fakat bu kapitalist gelişme için yeterli değildir çünkü kapitalizmin gelişmesi için gerekli olan sermaye birikimi, özel sektörde girişime bağlı yatırım, her yönüyle gelişmiş bir sanayi sektörü, bu sanayileşmiş sektörde büyük ölçüde örgütlenebilmiş bir işçi sınıfı ve sistemi yönlendirebilecek entelektüel bir sınıf bulunmamaktadır. Bunlardan yoksun olan bu az gelişmiş ülkelerde, üretim ile tüketim arasında bir dengesizlik ve uyum sorunu bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki herhangi bir ekonomik kriz ortamında ve dalgalanma yaşanmasında, özel sektör ve faktörlerinin yetersizliğinden dolayı devlet bu krize müdahale etmek ve ekonomik dengeyi bulmak durumunda kalmaktadır. Fakat devlet de yerinde ve kararlı tedbirleri alamaması sonucu, eğer ekonomiye müdahale ettiği halde ekonomik kriz ortamını yok edemezse, sivil yöneticilerin başarısız girişimleri, toplumsal bir huzursuzluğa neden olabilir. İşte toplumda oluşan bu huzursuzluk ortamı, askerin siyasete müdahale etmesi için bir zemin oluşturabilir. Ekonomik bunalım ve huzursuzluk ortamı, askerin müdahale etmesi için gerekli ortamı ve koşullara neden olabilmektedir (Tan, 2008: 87).

Ülkede sivil yönetimin yanlış ve planlamadan yoksun ekonomik kararlar alması sonucu durum daha da kötüleşir. Ülkede enflasyonist bir ortam meydana gelir, dış ödemeler gecikebilir, bütçe ile olan oranları dengesizleşir ve dış borçlanmaya mecbur kalınabilir. Ülke para birimi, yabancı para birimleri karşısında değer yitirir ve bunun sonucunda milli gelirden

bir azalma yaşanır. Ülke içi sosyal sınıflar arasındaki kaynak dağılımında bir eşitsizlik ve adaletsizlik oluşur. Böylece ekonomik sıkıntılar nedeniyle gelir adaletsizliği oldukça ilerler ve yaygın olarak işsizliğin oluşmasına neden olurken, ülke yöneticileri de idari kurumlarda yolsuzluk ve rüşvet gibi, halk karşısında güvenlerini yitirecek hareketlerde bulunmaları sonucu, toplumda bir huzursuzluk ortamı ve ayaklanmalar yaşanabilir. Siyasi iktidarın bu ekonomik krizi çözebilmek ve toplumsal düzeni oluşturabilmek için uygulamaya başlayacağı ekonomik programlara karşı, güçlü bir muhalefet oluşma durumu mevcuttur. Siyasi yöneticilerin ise oluşan bu toplumsal muhalefeti durdurabilmek için yaptıkları baskılar ve tedbirler, halk kitlelerinde kutuplaşmalara ve siyasal şiddet ortamlarının oluşmasına sebep olabilir. Tüm bunlar, ülkedeki sivil yönetimin yıpranmasına neden olmakla birlikte siyasal, toplumsal ve ekonomik bir istikrarsızlık döneminin yaşanmasına sebebiyet vermekte ve askerin müdahalesiyle sonuçlanabilmektedir (Güler, 2006: 27-28).

Fidel'e göre, askerin siyasete müdahalesine neden olan faktörler arasında çevresel olarak bakıldığında ekonominin kriz haline girmesi, toplumda bu kriz ortamının nedeni veya giderilememesini devlete veya politikacılara bağlaması inancı oluşabilir. Ayrıca ona göre siyasal bir değişim veya yenilenme için gerekli olan ve üzerinde anlaşılmış birkaç kural veya kılavuzun yokluğu/zayıflığı da bu müdahaleye neden olabilmektedir. Bu kriz ortamında, muhalefet etmekte olan ve rekabet içindeki sivil grupların da kendi lehlerine bir güç edinebilmek için ordudan destek beklmeleri de, müdahale için uygun bir ortam oluşturmaktadır (Fidel'den akt. İnce: 2012: 268).

Heywood, ülkelerdeki askeri müdahaleler ile ekonomik olarak az gelişmişlik arasında görünür bir bağlantı olduğunu savunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin çoğunluğunu oluşturduğu 56 ülkede, 1960 yılından beri pek çok kez askeri müdahale tecrübesi yaşanmıştır. 1970'lerde ise Latin Amerika ülkelerinde yaşanan aşırı yoksulluk, ekonomik dalgalanmalar ve bunlardan kaynaklanan gelir ve sosyal eşitsizliğin derinleşmesi durumlarında toplumun mevcut siyasi iktidara güveni sarsılmıştır. Bu ortamda ekonomiyi düzeltebileceğini ve ülkeyi kurtarabileceğini söyleyen ordunun, siyasete müdahale ettiği görülmektedir. Tüm bunlara rağmen sadece ekonomik krizin bir askeri müdahaleye neden olmayacağını söyleyen Heywood, bu duruma örnek olarak Hindistan'ı vermekte ve ülkede uzun süre yaşanan ekonomik bunalıma rağmen, silahlı kuvvetlerin siyasi olarak iktidarın emirlerine uymaya devam ettiğini söylemektedir. Bunun nedeni olarak da ülkenin uzun yıllarca İngiliz sömürgesi olarak kalmasını göstermektedir (Heywood, 2007: 587-589).

Kışlalı, ülke ekonomisinin basit ya da karışık olması durumlarının da siyasete müdahalede askerler için belirleyici olabileceğini söylemektedir. Kışlalı, az gelişmiş ülkelerle ilgili yukarıda sayılan sebeplerin temelinde, bu ülkelerde ekonominin henüz gelişmediği ve bundan dolayı da basit bir yapıda olduğunu savunur. Yani aslında bu ülkelerde askeri müdahalelerin çok sık yaşanıyor olması, ekonominin basit bir yapıda olması ve askerinin bu basit yapının altından kalkabileceğine dair olan inancındadır. Kısacası, ekonomik yapı ne kadar karmaşık ve gelişmiş bir durumdaysa, askerinin de bu sorunları çözebileceğine dair inancı sonucu yaşanacak müdahale riski de o kadar azalmaktadır (Kışlalı, 1987: 310).

Ekonomik alanda oluşan sıkıntı ve krizlerle birlikte, sivillere duyulan güvenin azalmasına neden olan ve askerlerinin de sürekli ekonomik sıkıntılar çekmesi durumu, askerinin siyasete müdahalesini meşrulaştıran durumlar olmuştur. Öyle ki ekonomideki bu bunalım ve kriz ortamı, halkı iyice yoksullaştırabilir ve gelir düzeyinin gittikçe düşmesi sonucu ekonomik krizi çok derinden yaşayan halk bizzat kendisi, askerinin siyasete müdahale etmesi için teşvik edici bir rol üstlenebilir. Askeri bir kurtarıcı olarak görüp ülke ekonomisini düzelmesi için çıkar yol olarak görebilir. Örneğin Şili’de olduğu gibi, toplumsal talep ve istek sonucu askerinin, sivil yönetici ve hükümeti devirip askeri bir darbe yapması için halk baskı oluşturmuştur (Cansever, 2013: 35).

Türkiye’de yaşanan askeri müdahalelerde ekonomik nedenlere bakarsak, 1960 öncesi yaşanan ekonomik sıkıntılar ve asker sınıfının sivil halk karşısındaki konumu itibarıyla 27 Mayıs 1960 darbesinin koşulları oluşmaya başlanmıştır. 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti (DP), iktidarının ilk yıllarında müthiş bir ekonomik kalkınmaya neden olmuştur. Aslında bu ekonomik kalkınmanın nedeni Amerika Birleşik Devletleri (ABD) den alınan krediler sayesinde olmuştur. On yıl süren iktidarının döneminde Türkiye tarihinin o zamana kadar ki en büyük kalkınmalarını gerçekleştiren DP, ülkenin birçok yerini sanayileştirmiş, tarım, ticaret ve sanayi alanlarında büyük gelişmeler gerçekleştirmiştir. İlk yıllardan sonra, dışarıdan alınan dış borçların geri ödemesinde zorluk çeken hükümet, ekonominin bozulmasına ve haliyle iyi seyreden ekonomik kalkınma politikalarının durmasına neden olmuştur (Kumlu, 2009: 43).

DP iktidarı döneminde özellikle 1954 yılından sonra Kore Savaşı’ndan dolayı artan tarım ürünleri fiyatları, kötü giden hasat yıllarıyla üretimin düşüşe geçmesi, enflasyonun yükselmesi, artan altyapı yatırımlarının bütçe üzerindeki etkisinin fazlalaşması, krediler, dış

yardımların azalması ve bütçe ile döviz sıkıntısının yaşanmasından dolayı ekonomi giderek kötüleşmiştir. Tüm bu ortama ilaveten iktidar karşısında muhalefetin güçlenmesi ve sorun oluşturmaya başlaması sonucu, ülke ortamı daha da gerilmiştir (Öztürk'den akt. Genç, 2017: 228).

Ülkedeki durumun daha da kötüye gitmesini engellemek isteyen DP iktidarı, 1958 Ekonomi Kararları'nı almış ve şimdiye kadar ki kalkınma planlarından vazgeçmek durumunda kalmıştır. Bu kararların amaçları söylenecek olursa; ekonomik alandaki bunalımı gidermek amacıyla dış ticaretimizdeki açıkların giderilmesi, borçların ödenmesinde kolaylık sağlanması ve yükselmiş olan enflasyonun düşürülmesi sayılabilir. 1958'de devalüe edilen Türk Lirası, yüksek enflasyonun düşürülmesinde etkili olmuş, aynı zamanda ithal malların ülke pazarına girmesinde belirli kısıtlamalara gidilmiştir. Fakat tüm bu uygulamalar ülke içinde fiyatların artmasına ve bundan dolayı da karaborsacılık faaliyetlerinin başlamasına sebebiyet vermiştir. 1958'de ülkeyi ekonomik bunalımdan çıkartmak için iyi niyetle alınmaya çalışılan ekonomik kararlar o dönemde işsizliğin artmasına neden olmuştur. Yükseltilmiş olan vergilendirmeler yüzünden halk bu vergilendirmelerden dolayı daha da ezilmiş ve yoksulluk artmıştır. Bu alınan kararların faydaları ileriki yıllarda görülecek olsa bile DP bunu göremeyecektir. Çünkü sadece ekonomik açıdan saydığımız bu problemler ve diğer toplumsal-siyasi gerilim ortamı, 1960 darbesinin zeminini hazırlamış ve asker siyasete müdahale ederek, darbeyi 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirmiştir (Eroğul, 2016: 255).

12 Eylül 1980 darbesine de bakacak olursak, aynı 27 Mayıs 1960 darbesindeki ekonomik kriz ve bunalım dönemlerinin benzer olduğuna ve askerinin siyasete müdahalesini etkileyen konular arasında ekonominin var olduğuna şahit oluruz. 1970'lerin ortalarından sonra, Türkiye'deki ekonomi alanındaki bunalım ve krizler, 12 Eylül'e uygun zemini hazırlamıştır. Yaşanan ekonomik kriz, bu dönemde vatandaşların beklentilerini karşılayamadığı gibi bundan dolayı siyasi iktidarın da meşruiyetine zarar vermesi kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca 24 Ocak Kararları gibi önemli bir planlamayı ancak askeri bir hükümet tarafından daha kararlı yürütüleceği inancı askeri müdahaleye neden olmuştur.

1970'li yıllarda ülkenin sosyo-ekonomik yapısındaki değişim ve dönüşüm, hem ekonomiyi etkilemiş hem de toplumsal yapıda farklılıklara neden olmuştur. Hızla köyden kente akan göç dalgası, kentsel alanlarda gecekondulaşmaya neden olmuş ve ayrıca buradaki yaşayanların taleplerini dillendiren yeni bir siyasi söylemin doğmasına olanak

sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan döviz miktarının azalış durumu, ekonomiyi sekteye ve zora sokmuştur. 1973'te patlak veren petrol krizi bu ortamın üzerine denk gelmiş ve zaten hassas olan ekonomik yapı iyice darboğaza girmiştir. Petrol krizi sadece ülkemizi değil batılı ülkeleri de etkilemiş ve bundan dolayı da krizin faturasını, ithal olarak aldığımız ürünlerin fiyatlarındaki artıştan dolayı yükselen faturalara yansımıştır.

İşte petrol krizi sonrası ülkede oluşan ekonomik ve toplumsal dalgalanmayı önlemek amacıyla dönemin siyasi iktidarındaki Demirel Hükümeti, 24 Ocak (1980) kararlarını planlamıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçişi hedefleyen bu ekonomik kararların ayrıca Türkiye'ye dış kredilerin verilmesine yardımcı olacağı da umuluyordu. Ülkedeki bu ekonomik ve toplumsal sıkıntılar, askerin siyasete müdahalesinde kolaylaştırıcı bir faktör olarak rol oynamıştır (Karadaoğlu, 2013: 37-38).

Sonuç olarak, ülkenin ekonomik durumu, toplumun ekonomiden beklentilerini bulabilmesi ve kriz ortamının olup olmaması, ülkede askerin siyasete müdahalede bulunması için belirli bir ortam hazırlamaktadır. Ülkemizde de şimdiye kadar yaşanan askeri müdahalelerde gerek 1960 gerekse de 1980 darbelerinde ekonominin bir sıkıntı içinde olduğu ve darbeyi kolaylaştırıcı etki oynadığı görülmektedir.

1.8.2. Siyasal Kültürün Ülkedeki Yapısı ve Önemi

Askerin siyasete müdahale nedenlerinden bir diğeri de siyasal kültürün o ülkedeki yapısı ve bundan kaynaklı olan önemidir. Bu konuya geçmeden önce siyasal kültürle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz ülkenin siyasal sisteminin etkisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Heywood'a göre (2007: 32) siyasi sistem; hükümet ve devletin kurumlarının etkileşimi kadar bunların toplumun bütünüyle de münasebetlerini açıklayan sistemlerdir. Siyasi iktidarın, toplumdan gelen taleplerine karşı verdikleri ve ürettikleri siyasettir.

Siyasi sistem ve siyasal kültür arasında bağ kuran Maurice Duverger, Latin Amerika ülkelerini ABD'ye göre daha az demokratik olduğunu savunur. Latin Amerika ülkelerinde seçimler pek önem arz etmez ve iktidara devrimle gelen bir parti yine bir devrimle gider. Böylece askeri diktatörlerin yerini sivil diktatörler almaktadır. Bu ülkelerde darbe tehlikesi sadece iç faktörlerden etkilenmekle kalmaz, dışarıdan gelecek tehlikelerle de baş başadır. Latin Amerika ülkelerindeki sistemin ne parlamenter ne de başkanlık sistemi olmadığını söyleyen Duverger, buralarda 'başkancı' bir sistemden bahseder. Latin Amerika ülkelerinin darbe ve diktatörlükle olan bağlantısını sistemden çok, halka bağlayan Duverger, halkın

siyaset bilgisinden ve kültüründe yoksun olduğunu hatta okuma yazma oranlarının bile çok düşük olduğunu söyler (Duverger, 1965: 84).

Siyasal kültür, devletin ve halkın birlikte belirledikleri alandaki siyasi iktidarı, toplumsal faktörleri, davranış ilişkilerini, sembolü ve dili kapsar. Bu bağlamda ülkedeki vatandaşların kendini tanımlamada kullandıkları ölçütler ve tanımları nasıl yapacağı gibi konuları siyasal kültürü belirler. Siyasal kültür, o toplumdaki kişilerin ayrıca siyasal iktidara yönelik duyduğu güven, beklenti, inanç, toplumsal davranış ve değer yargıları gibi faktörleri de belirler. Geniş bir alanı kapsayan siyasal kültür, ülkedeki siyasi ve toplumsal değişimi belirlemekle birlikte siyasi iktidarlara toplum tarafından verilen destek ile birlikte devlet ve toplum arasındaki bağı da ortaya koyar. Bu bağ, siyasal baskı ve siyasal eylemleri de kapsamaktadır (Yakupçebioğlu, 2018: 6).

Siyasi kültür, insanların hem ülkedeki siyasal sistemin içindeki ilişkilerin, hem de ülkedeki siyasal sistem içinde yer alan kurumlarla (devlet yapısı, meclis, hükümet, siyasal parti ve iktidar partisi, demokrasi, kanun, anayasal düzen, seçim sistemleri gibi) olan ilişkilerini, bilgisini, tutum ve davranışlarını belirler (Öztekin, 2001: 210).

Huntington (1965: 18-19) siyasi kültürü, ülke vatandaşlarının ülkede bulunan siyasi durum ve kurumlar karşısındaki yönelimleri ile onların sembolleri hakkındaki inanç ve değerlerinde var olduğunu böylece de siyasal kültürün, sistemdeki davranış şekillerini standartlaştıran bir etken olduğunu söylemektedir. Pye ise (Pye'den akt. Ulukaçar, 2013: 78) siyasal kültür ile ülkedeki siyasal sistem ve kurumlarının vatandaşlar ile olan bağlantı ve ilişkisini karşılıklı olduğunu söylemekte, ülkedeki siyasi kurumların siyasal kültürü yansıttığını belirtmektedir. Ülkedeki kültürel öğeler ne kadar çoksa, ülkedeki siyasal kültür, ülkenin farklı kültürel yapılarına karşı oluşturduğu siyasalara göre biçimlenir. Bu biçimlendirme bu kültürel grupların ana unsurlarına (din, eğitim, kültür, kimlik vb.) ne ölçüde tolerans ve izin verdiğine göre şekillenir.

Özünde, vatandaşların ülkedeki siyasal sisteme ve siyasal kurumlara karşı, bunlara ilişkin düşünce ve tutum/davranışlarının belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan siyasi kültürün çeşitli tanımlamaları, çeşitli yazarlar tarafından yapılmıştır. Turan (1986: 34), bu tanımdan da çıkarılacağı üzere siyasal kültürün iki işlevi olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki, siyasi kültürün kalıplaşmış davranış ve inanç kuralları sayesinde siyaset sürecinin daha belirginleşmesi ve bunun kolaylaşmasını sağlamaktayken ikinci işlevi de

sistemin vatandaşlar tarafından benimsenmesi ve kabullenilmesi yoluyla siyasal sistemin devamlılığına neden olmaktadır. Ülkenin o anki mevcut siyasal sisteminin kanıksanması ve dolayısıyla yönetilmenin haklı olarak anlaşılıp yönetimin devam etmesinin kolaylaştırıcı bir kavramdır siyasi kültür (Turan, 1986: 33). Bu tanımdan yola çıkarak, siyasi kültür, vatandaşların ülkedeki siyasal düzeni ve yönetim biçimini meşru görüp bunun devam etmesini istemesinden dolayı oluşan güven, inanç ve ilişki biçiminin varlığını sağlamakta ve devlet yapısıyla olan ilişkisini devam etmesini sağlayan bir bütündür. Bu bağlamda, devlet aygıtı ve siyasal iktidar tarafından ülkedeki bazı bireylerin oluşturduğu ve siyasal kültürle, siyasal sistemle çatışan davranış biçimleri dışlanabilir ve ötekileştirilebilir. Çünkü siyasi kültürü benimsemeyen ve bu ilişki ağı içinde kendini konumlandıramayan bu tip davranışlar, devlet aygıtının işleyişi ve vatandaşlarla olan ilişkisini benimsememekte ve karşı çıkmaktadır (Çetin, 2003: 87- 88).

Siyasal olayların oluşması ve bu olaylardan etkilenen insanların arasındaki iletişimi tanımlayan siyasal kültür, insanların bu olayları nasıl yorumladıkları ve bunlara karşı verecekleri tepkilerin boyut ve davranış biçimlerini belirler. Bu açıdan bakacak olursak, siyasal ortamda, toplumlarda hangi kişilerin, kimleri ne gibi etkilediği ve etkinin boyutunun ne olacağını incelemekte olan siyasal kültür, başka siyasal kültürlerle bazı noktalarda benzeşse bile, her toplumun kendi kültürü tarafından şekillendiğini ve bu yüzden biricik olma özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Siyasal kültür, rastlantısal olarak oluşmadığı, toplumların geleneklerinin, devlet kurumlarının oluşum ve inancının, ülke vatandaşlarının devletten arzu ve talep ettikleri isteklerin, birbirleriyle olan menfaat ilişkilerinin, ülke politikacılarının siyaset etme biçimlerinin tarihsel bir deneyimin ürünü olduğu ve birbirleriyle bağlantılı olmalarından kaynaklı bir bütünlük içinde olduklarını belirtir. Böylece, toplumların hepsinin kendi tarihsel yaşanımlılıkları ve sosyal, ekonomik, kültürel yapının vatandaşlar üzerindeki etkisi ve bu etkinin siyasi kültürü oluşturduğunu söyleyebiliriz (Göktaş, 2009: 9).

Siyasal kültür, vatandaşların devlet aygıtı ve kurumlarıyla olan ilişki gibi geniş bir kapsamda tanımlanması ve kişilerin bu ilişkideki tepki, davranış ve eylemselliğini kapsaması nedeniyle kamuoyu ile karıştırılabilir. Fakat siyasal kültür, toplumdaki birikimlerin öğrenme yoluyla oluşması ve aktarılması olarak açıklanırsa, siyasi durumlara karşı oluşturulan tepki ve davranış biçimlerinin sonraki kuşaklara da aktarılmasını sağlar.

Böylece siyasal kültür, devam eden siyasal sistemin devamını sağlayan ve sürükleyici etkisi olan bir taşıyıcıdır.

Çam (1987: 307-308), siyasal kültürün üç farklı boyutunun olduğunu söylemektedir. İlki bilme, algılama ve inanma boyutu, ikincisi duygusal boyut sonuncusu ise değerlendirme boyutudur. Vatandaşların içinde yaşadıkları siyasal sistemle alakalı az çok bir bilgisi vardır ki bunlar kurumlar hakkında bilgi, siyasi partiler ve tutumları hakkındaki bilgi ve siyasette önemli roller oynayanları kapsamaktadır. İşte bireylerin siyasal sistem ve yapı hakkındaki sahip oldukları bilgiler birinci boyu içinde yer almaktadır. Bireyin yapı ve sistem içindeki bilgileri kadar, siyasal sistem içinde yer alan aktör ve duruşlara karşı bir de duygu boyutları vardır. Kimi siyasetçiden nefret edebildikleri gibi kimisine de sevgi bağı ile bağlanmaktadır. Kişilerin siyasi aktörlere karşı oluşturdukları ve ikinci boyutu tanımlayan bu duygusal boyuta yön verenler arasında, siyasal olaylar ve eylemlerin kişiler üzerinde oluşturdukları duygular sayılabilir. Birey, siyasi olaylara karşı korku ve endişe duyabilecekleri gibi mutluluk ve sevinç de duyabilirler. Üçüncü boyutta ise, kişilerin siyasal olaylar ve durumlar karşısında, gerek kişisel deneyim gerekse de toplumsal kültür ve tarihten etkilenerek oluşturdukları değerlendirme boyutudur. Burada bireyler, sahip oldukları değerlere göre bir değerlendirme yapmaktadırlar.

Yukarıda da ana hatlarıyla oluşturulmaya çalışılan siyasi kültür tanımlarından anlaşılacağı üzere birçok açıklama yapılmıştır. Bazı siyasal bilimciler bu tanımlardan yola çıkarak, yazarların siyasal kültür tanımlarını belirli öğelerin ön plana çıkmalarına göre bir kategorileştirme yapmışlardır. Bunlardan ilki, D. Easton'un yaptığı nesnel kavramsallaştırmadır. Easton'un nesnellikten kastı, siyasal kültür içinde olan ama kişilerden bağımsız ve onlardan daha üstün bir kavram olarak bulunan ve aynı zamanda kişileri bir arada tutan güçtür. Buna göre toplumları bir arada tutan bu aşkın güç olarak kabul edilen siyasal kültürün içinde toplumların kutsal veya kültürel olarak gördükleri siyasal tabulardan oluşur. Bu tutumlar ve davranışlar kolay kolay yok edilemez ve önemleri belli kalıplarla ölçülemez durumdadırlar. İnanç, norm ve fikirler bütünü olarak gördüğü siyasal kültür aynı zamanda ne kadar kuvvetliyse siyasal sistemin başarısı da bununla doğru orantılı olacaktır.

İkinci kavramsallaştırmayı Almond, Verba ve Powel tarafından yapılmış ve psikolojik kavramsallaştırma olarak adlandırılmıştır. Bu kavramsallaştırma tam olarak Easton ve onun nesnel kavramsallaştırmasının reddi niteliğinde olup, siyasi kültürün

bireyleri aşan ve onlardan bağımsız olarak görülen bir yapı olmadığını, tam aksine bireylere ilişkin bir durum olduğunu savunmakta ve bundan dolayı psikolojik kavramsallaştırma gibi öznel kavramsallaştırma ismini de kullanılmaktadır. Burada siyasal kültürün, kişilerin siyasal sistem ve yapıya ilişkin davranış biçimlerinden oluştuğu söylenir ve siyasal kültürün oluşumunda sayılan temel öğeler olarak da; kişilerin siyasal sisteme karşı duydukları inanç, güven, yargı ve çıkarların bir bütünüdür (Yakupçebioğlu, 2018: 7-8).

Bulgusal kavramsallaştırmayı yapan Pye ise, siyasal kültürün her toplumda farklı şekillerde ortaya çıkacağını belirtmektedir. Buna göre asıl yapılması gereken şey, tüm toplulukları kapsayacak bir siyasal kültür haritası çıkarılması yerine, her toplumun kendine özgü gelenek, devlet, devlet ruhu, liderlik vasıfları olduğu için tekil çalışma ve araştırmaların yapılması gerektiği savunur. Böylece hem psikolojik kavramsallaştırmanın önemi vurgulanmakta, hem de toplumu oluşturan bireylerin kolektif tutum ve kendilerine özgü davranışlarının önemi ortaya konmaktadır. Hem bireylerin şahsi tecrübelerinin bir ürünü olan siyasal kültür hem de kolektif olarak tüm toplumun tarihsel ve davranışsal durumunu ortaya koyar.

Siyasal kültürü sınıflandırmak adına çalışmalar yapmış olan Almond ve Verba, çalıştıkları toplumlardaki siyasal kültürleri üç farklı sınıf şeklinde ayırmışlardır. Bunlar; katılımcı, uyrukluk ve yöresel siyasal kültürdür.

İlki olan katılımcı siyasal kültür, bireylerin kendilerini birer vatandaş olarak görmelerini ve bunun farkında olarak da siyasal sistem ve yapıyla ilgili bilgileri doğrultusunda ilgileniyor oldukları bir sınıftır. Siyasal sistemin işleyişinde beğenmedikleri bir eylemi organize olarak kitlesel olarak eleştirme bilinçlerine sahiptirler. Böylece siyasete yön verebileceklerini ve siyasetle ilgilerini ortaya koyarlar. Bu siyasal bilinç ve vatandaş olma farkındalıklarıyla yüksek seviyede politik etki etmektedirler. Siyasi sistem içinde aktiftirler ve oy verme bilincinde olup, insanların da siyasetle ilgilenmeleri için teşvikte bulunabilirler. Böylesine bilinçli ve siyasete bilgileri dâhilinde katılmayı amaçlayan katılımcı siyasal kültür sınıfı elbette demokrasi ve ülke siyaseti açısından oldukça önem arz eder (Yakupçebioğlu, 2018: 7-8).

Uyrukluk siyasal kültürde de insanlar siyaset ve siyasal yapıyla ilgilidirler ve belli bir bilgi birikimleri mevcuttur. Fakat kendilerini siyasal sistem içinde önem arz etmediklerini veya bazı şeyleri değiştiremeyeceklerini düşündüklerinden dolayı daha pasif

bir profil çizerler. Katılımcı siyasal kültürdeki gibi oylarını kullanmaktadırlar ama kendilerini çaresiz hissederler ve bu konuda heyecanlı ve çok da istekli değildirler. Kendilerini siyasete yön verebilecek veya önemli aktörler olarak görmeyen uyrukluk siyasal kültüründe, itaat önemli bir yer kaplar. Onlara göre birbirleriyle bir araya gelerek bir örgüt oluşturmak kolay ve hemen yapılabilecek bir olay değildir. Siyaset hakkında konuşmak onlar için çok önemli değildir (Öğün ve Sarıbay, 1999: 77).

Yöresel siyasal kültür sınıflandırmanın en sonunda bulunur ve bu köy, mahalle gibi yerel kültürlerin birbirleriyle birleşmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu siyasal kültürde bireyler vatandaş olma bilincine çok uzak olmakla birlikte siyasal sistemden pek haberleri olmaz ve ilgisiz dururlar. İlgisiz ve habersiz oldukları siyasal sistemden bir beklentileri de olmayan bireyler, siyaset üzerine de çok az konuşmaktadırlar. Vatandaşlık duygusunun olmadığı böyle toplumlarda demokrasi için yapılması gereken yeni siyasal kurumların oluşturulması veya yeni anayasaların yapılmasından daha çok, insanların vatandaşlık kültürünü öğrenmesi olacaktır. Dar bir siyasal kültüre sahiptirler. Kişilerin siyasal kültürü oluşturan birey ve kamu kurum ve siyasal yapı arasındaki ilişkinin olmaması veya yeterli düzeyin çok altında oluşu insanların inanç, güven duygularının da sisteme karşı çok kuvvetli olmamalarına neden olur.

Son olarak siyasal kültür içinde bireylerin hangi konulara eğilimi olduğundan yola çıkarak siyasal kültür eğilimlerini ortaya koymaya çalışan Rosenbaum (1975: 8-9), insanların siyasal sistemin 'idari yapıya ilişkin yönelimleri' , 'siyasi sistemin farklı unsurlarına yönelik eğilimleri' ve 'bireysel siyasal faaliyetlere yönelim eğilimleri' olarak üç sınıfa ayırır. İlki olan idari yapıya ilişkin yönelimlerde; kendi içinde ikiye ayrılarak; toplumsal girdilere karşılık, siyasal çıktılara ilişkin yönelimler ve rejimsel yönelimler olarak ikiye ayrılır. Bunlara göre, ülkenin genel idari ve siyasi rejimine ilişkin bireylerin inancı ve güveni ortaya konulur ve bireylerin idari kurumlara ilişkin yönelimleri bulunur. Ayrıca toplumdan gelen isteklere karşılık üretilen siyaset çıktısının topluma yeterli gelip gelmediği de bu grupta değerlendirilir. İkinci gruptaki siyasal sistemin farklı unsurlarına karşılık eğilimler, siyasi kimlik ve siyasi güveni barındırır. Siyasi kimlikte, bireylerin yaşadıkları veya kendilerini bağlı hissettikleri coğrafi konumlarının, siyasal kültürlerine olan etkisini açıklanmaya çalışılır. İşte bu coğrafi konum ile etkilenen siyasal kültür bazen daha kuvvetli olurken bazı siyasal kimliklerin siyasal kültürlerinin daha zayıf olmasına ve bundan dolayı da sistemle olan bağlantılarının zayıflamasına neden olur. Üçüncü yönelim olarak ele alınan

bireysel siyasal faaliyetlere ilişkin yönelimde ise, siyasi rekabet ve siyasal yeterlilik ele alınır. Siyasi rekabetten kasıt, bireylerin kendilerini etkileyecek veya etkilemiş olan siyasal kararlara ilişkin toplantı ve gösterilere katılımını belirlerken siyasal yeterlilik ise bireylerin katıldıkları siyasal faaliyetlerin siyasal sistemi değiştirebileceğine olan inanç ve güvenlerini yansıtır (Tosun, 1991: 11-12).

Siyasal kültür elbette ki ülkenin siyasal yapısıyla ilgili çok önemli bir faktör olmasından dolayı, askerin siyasete müdahale etmesinde ele alınan bir başlıktır. Askerin siyasete müdahalesini açıklamak adına Finer, siyasal kültürü dört ayrı sınıflandırmaya tabi tutmuştur; olgun siyasal kültür, gelişkin siyasal kültür, düşük siyasal kültür ve son olarak da en düşük siyasal kültür.

Siyasal kültür sınıflandırmasında en yüksek siyasal kültürleşme sınıfını temsil eden olgun siyasal kültürün özelliği, ülkedeki siyasi meşruiyetin çok yüksek ve halk tarafından benimsenmiş olmasıdır. Burada asker, meşruiyet üzerinden siyasal yapıya doğrudan müdahalede bulunamaz. Bu siyasal kültürde askerin siyasete müdahale edebilmesi için gerekli halk desteği, kamuoyu ve teşvik yok denecek kadar azdır. Askerin siyasete müdahale etme biçimi ise sadece nüfuz derecesinde kalmaktadır.

İkinci düzeyde bulunan gelişkin siyasal kültürün özelliği ise; toplum tarafından oluşturulan sivil toplum örgütleri ve siyasi kültürden kaynaklanan iradenin, askerin siyasete müdahale etmesini azaltacak etkisi olduğunu ifade eder. Kamuoyu olarak askeri darbeye tamamen karşı çıkma durumu olmayabilir. Bu sınıflamada askeri müdahaleye bir direnme söz konusu olmaktadır ve yine meşruiyet önem arz etmektedir. Askerin siyasete müdahale edebilme yöntemi ise yine nüfuz edebilmek ve bunun biraz daha ilerisine taşabilecek tehdit boyutlarına ulaşmaktadır. Bu sınıflamada darbeyi tamamen engelleyebilecek veya darbe karşısında tek ses olabilecek bir kamuoyu bulunamayabilir. Askeri darbe olma olasılığı, olgun siyasal kültür düzeyine göre çok olmakla birlikte yine de düşük olasılık sahibidir (Finer, 1975: 126).

Üçüncü siyasal kültür düzeyi, düşük siyasi kültürdür. Bu düzeyde, diğer iki sınıflamada da önem arz eden meşruiyet kavramının akışkan ve çok da önemli olmadığını görürüz. Askerin siyasete müdahale biçimi, sivil iktidarın değişimini sağlama ve tehditte bulunmayı kapsar. En düşük siyasi kültür sınıfında ise tüm göstergeler negatif ve olumsuzdur, meşruiyet önemsizdir ve askerin siyasete müdahalesi çok sık görülür.

Müdahale biçimi olarak ise sivil yönetimi tamamen ortadan kaldırma eğilimi taşınır (Finer, 1975: 126).

Finer (1975: 127) yine aynı yapıtında askerın müdahale biçimlerini sınıflandırmış ve bunlara göre siyasete müdahale metotlarını açıklamıştır. Buna göre müdahale biçimleri; etkide bulunma, tehdit etme, sivil yönetimi değiştirme ve son olarak da sivil rejime son verme biçiminde oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla olgun, gelişkin, düşük ve en düşük siyasal kültür sınıflarıyla eşleşmektedir. Askerin etki yoluyla müdahale etme biçiminde siyasete müdahale metodunun, anayasal yollara başvurarak ya da sivil yönetim liderleriyle rekabet etme olduğunu görmekteyiz. Tehdit türünde ise; asker siyasete yine sivil yöneticilerle rekabet etmeye başvuracakları gibi tehditkâr bir gözle sivil yöneticilere gözdağı da vermektedirler. Sivil yönetimi değiştirme ve sivil rejime son verme bilineceği üzere düşük ve en düşük siyasal kültür düzeylerinin bulunduğu ülkelerdeki askeri müdahale türü olmakla birlikte, müdahale metotları direkt şiddete başvurma ve sivil yöneticilerin eylem ve karşı çıkışlarını başarısız kılma şeklinde olmaktadır.

Sonuç olarak, ülkedeki kamuoyunun cılız ve parçalara bölünmüş olması, toplumsal bütünlüğün sağlanamadığı, sivil toplum örgütlerinin tam anlamıyla işlevlerini yerine getiremediği, siyasi iktidarın ve uygulamalarının önemsenmediği toplumlarda siyasal kültür tam anlamıyla gelişmemiştir ve böyle ülkelerde askeri örgütlenmelerde farklılık bilincine neden olmaktadır. Siyasal kültürün gelişmediği ülkelerde, siyasal kültürü gelişmiş ülkelere nazaran askerın siyasete müdahalesine tepki oldukça az olduğu, siyasal kültürün geliştiği ülkelerde ise en azından sivil iktidarın tamamen askeri yönetime devredilmediği görülmektedir (Oran, 2013: 18).

Güler (2006: 26), askeri darbeler açısından siyasal kültürün önemini sivilliliğin önemiyle açıklamaktadır. Ona göre; sivilliliğin birincil önemde olması, askeri irade ve bilincinin sivil iktidar karşısında ikincil öneme sahip olmasından gelir. Siyasal kültürünün gelişmiş olduğu ülkelerde asker, sivil otoriteyi anayasal kurallar çerçevesinde etkileyebilmekte ve ancak baskı grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece siyasal kültürü gelişmiş ve bundan dolayı da askeri konunun sivilleşme karşısında ikincil öneme sahip olan ülkelerde, askerın siyasete müdahale edip darbe yapma olasılığının düşük olduğuna dikkat çeker. Siyasal kültürün gelişmiş olduğu ülkelerde, askeri darbe olsa bile halk desteğini alamayacağını, meşruluğunu kaybedeceğini ve iktidar etme durumuna geçemeyeceğini söyler. Siyasal kültürü gelişmemiş ülkelerde ise; siyasal kurumların tam anlamıyla

benimsenmemesiyle birlikte sivil toplumun da gelişmediğini söyleyen Güler, halkın sivil yönetim ve organlarına olan inanç ve güvenlerinin düşük olduğunu söylemektedir. Bu ülkelerde siyasal iktidara karşı güçlü bir muhalefet partisinin olmayışı, sivil iktidarın el değiştirmesinin bir önemi olmaması ve halk tarafından bir bütünleşmenin oluşmaması önemli faktörlerdir. Bu eksiklik karşısında askeri yönetim tehdit ve yaptırımlarla sivil iktidarı korkutabilmekte veya tamamen yerine geçip onu değiştirme gücünü kendinden bulmaktadır. Ordunun bu davranışı karşısında bütünleşmemiş veya siyasi kurumlara inancı olmayan toplumun bir direnmesi söz konusu değildir ve askeri müdahale ve yönetimi meşru görülebilmektedir.

Türkiye açısından bakılacak olursak, Türkiye’de Türk Silahlı Kuvvetlerin rolünü açıklamak için siyasal kültüre değinmek gerekmektedir. Türkiye’de askerinin siyasete müdahaleleri, ülkede demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi için engel teşkil etmektedir (Günel, 2009: 372).

Yukarı da Finer’in konu hakkındaki görüşlerinden bahsettiğimiz gibi, Finer, askerinin siyasete müdahalesini, siyasal kültürün zayıf olduğu ve ülke kurumlarının zayıf olduğu durumlarda daha sık yaşandığını belirtmiş daha sonra da Türk siyasal kültürünü zayıf olarak nitelendirdiği gruba dâhil etmiştir. Halkın askerinin siyasete müdahalesi durumunda çok da direnişçi bir hal sergilememesinin nedenlerini; sivil toplumun zayıflığı, bilinen-tanımlanmış kanallar dışında da siyasetin işlenmesi ve kurumların güveninin halk tarafından hala sorgulanması olarak açıklamıştır. Böyle ülkelerde sivil yönetimden vazgeçilerek askeri yönetime varılmasında ilk başlarda halk tarafından destek görülmesi şu sebeplere bağlamıştır; mevcut kurumlar halk tarafından umursanmamaktadır, kurumlar değişimin anayasal yollardan yapılamayacağı izlenimi vermektedir ve bu çıkmaz içinde değişimin ancak asker tarafından yapılacağına inanılmıştır. Bu nedenler, değişimin asker tarafından umulmasına ve darbenin halk tarafından da destek görmesine neden olmaktadır (Finer, 1975: 90).

Siyasal kültürden kaynaklanan bu nedenlerin başında gelen sivil toplum açısından Türkiye’de sivil toplumun gelişimini yavaşlatan ve engel olan durum, güçlü bir devlet anlayışından gelmektedir. Akgün’e göre güçlü devlet anlayışı Türk siyasal kültüründe merkezde yer alır ve olabildiğince yüceltilirken asla eleştiri kabul etmez. Güçlü devlet anlayışını yalnızca Türkiye tarihine dayandırmak yanlış olacaktır çünkü bu anlayış binlerce yıllık tarihi anlayıştan gelmektedir (Akgün, 2008: 17).

Akgün (2008: 19), Türk siyasal kültüründe oluşan bir diğer sorunun da siyasi partilerin seçimlerde birbirlerini oyun kuralları içindeki rakiplerden çok, savaş kuralları içindeki düşmanlar olarak görmelerinden kaynaklı olduğunu söylemektedir. Oysa demokrasi ve kültürünün yerleşmesinin bu gibi saldırgan yapıların tam aksine, hoşgörü ortamında oluşacağını savunan Akgün, demokrasinin her fikrin serbestçe paylaşıldığı bir ortamda yeşereceğine dikkat çeker.

Türkiye’de siyasi kültürün zamanla geliştiğini söylemekle birlikte, oluşan askeri darbelerin nedenleri arasında, siyasi partilerin iktidara geldikten sonra hiçbir şekilde özeleştirme yapmayarak iktidardan gitmek istememeleri de sayılabilir. Darbeler öncesi siyasi partilerin ülkeyi yönetemeyecek duruma gelmelerine rağmen verimsiz bir kısır döngü içinde birbirlerini suçlamaları ve ülkeyi yönetilemez hale getirmeleri, siyasi kültürle alakalı olduğu gibi siyasi partilerin davranışlarından da kaynaklanmaktadır. 1960 ve 1980 darbelerinden önce ülkede böyle bir atmosfer olduğu söylenebilir çünkü TBMM’nin bir türlü cumhurbaşkanını seçememiştir(Turan, 1986: 459).

Türkiye’de siyasal kültürün toplumsal kültür de göz önüne alınarak bakıldığında, demokratik yapıya geçiş aniden olmamış, yavaşça gerçekleştirilmiştir. Sanayi toplumlarının karakteristik özelliği olan çıkarların çeşitliliği ve çarpışması hali, özellikle yirminci yüzyıl sonrasında büyük bir ivme kazanmıştır. Bu hareketliliğe karşılık siyasal kültürlerdeki gelişim hızı, eğer bu hareketliliğe ayak uyduramamışsa elbette krizler ortaya çıkacaktır. Türk tarihine bakılacak olursa işte bu kriz ve kırılma anları olan 1876, 1908 ve 1923 olayları açık belli edilmese bile gizlice kabul görmüş hareketler olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye yakın tarihi özelinde konuşacak olursak, askerin siyasete müdahalelerinde, sivil yönetimi tehdit eder pozisyonda olduğu veya sivil yönetimi değiştirebilecek güçte olduğunu görmekteyiz. 1960 ve 1980 darbelerinde askerin sivil iktidarı tamamen yönetimden uzaklaştırdığını, 1971 muhtırasıyla iktidara gözdağı verdiğini, 28 Şubat sürecinde isteklerinin yerine getirilmesi ve 27 Nisan’da da muhtırayla gözdağı verip tehdit ettiğini görmekteyiz. 27 Nisan’ı bu süreçlerden ayırmak gerekir. Çünkü bu askeri müdahalede gerek sivil toplum kuruluşları gerekse de diğer siyasi partiler, askerin anti demokratik müdahalesini kınamıştır. Bu aynı zamanda siyasi kültürün Türkiye’deki gelişimini göstermesi adına da bir işarettir.

1.8.3. Askeri Yapının Önemi

Kullanımı çok eski zamanlara dayanan ordu kavramının, ilk kez Orhun Yazıtlarında kullanıldığı ve buradaki kullanımının farklı anlamlarda olduğu belirtilmiştir. Örtü anlamına da gelen fakat genel olarak metin içindeki ifadelerden, ordu kavramının ordunun karargâhı, hükümdarın kaldığı kent şekillerinde kullanıldığı söylenmektedir. Bu şekliyle ordu kelimesinin çeşitli Türk kaynaklarında da kullanıldığı bilinmektedir. Zaman içinde sadece askeri anlamda kullanılmaya başlanan ordu kavramının aslında bazı dönemlerde siyasi olarak da bir anlam ifade ettiğini görüyoruz (Akbaba, 2006: 28).

En eski zamanlardan beri insanların kendilerini, kabilelerini veya ailelerini koruma içgüdüleriyle oluşturdukları kurum ve birlikler halinde ortaya çıkan ordu, diğer her kurumda olduğu gibi zaman geçtikçe özelleşmiş, karmaşıklaşmış ve güçlenmiştir. Haliyle bu ilk zamanlarda ortaya çıkan kurumsallaşma, günümüz modern devletlerinin barındırdığı silahlı kuvvetlerle bir değildi. Modern silahlı kuvvetlerin günümüz ordusu olarak örgütlenmesi, Ortaçağ Avrupa'sında ordunun standartlaştırılmasıyla gerçekleştirilmiş ve bu tarihlerden sonra ordu gittikçe daha da profesyonelleşmiştir. Haliyle 19.yüzyıl ve sonrasında sömürgeleştirme politikası güden Avrupalı devletler sayesinde ordu kurumu, devlet organizasyonunun vazgeçilmez kurumları haline gelmiştir. ABD tarafından koruma altında olan Porto Riko ve dünya savaşları sonrası alınan tedbirler sonrası Almanya'nın ordusuzlaştırılması dönemi gibi durumlar istisnalar olarak kabul edilse de, her devlet ordu kurumunu devletin vazgeçilmez unsuru haline getirmiştir (Heywood, 2007: 534).

İktisadi yapılarının gelişmesi düzeyine göre, güçlü ve güçsüz olarak ayırabileceğimiz devlet yapılanmaları ve bunlar arasındaki çekişme sonucu, dünyanın siyasal yapısının güçlü ülkelerin lehine değişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Gerek böylesi uluslararası dengeler gerekse de ülke içindeki sorunlar dolayısıyla sınırlarını ve bağımsızlıklarını korumak isteyen devlet yapılanmaları, silahlı kuvvetler yani ordu sayesinde önlem almaya kalkışmıştır (Akbaba, 2006: 27).

Örs, ordunun özelliklerini şöyle sıralamıştır; hiyerarşik bir yapıya sahip olmaları, disiplinli bir örgüt oluşturmaları, profesyonel biçimdeki yapılanmaları, bu alandaki eğitimleri, sosyal bir sorumluluk-amaç yüklenmiş olmaları, grup bilinci ve dayanışma içinde kalmaları (Örs, 1996: 25-30).

Orduyu, devlet organının içinde özel kılan belirli unsurları vardır. Bunlardan ilki; ordunun, devlet içinde savaş aracı olarak silah kuvvetini yalnızca kendisinin kullanıyor olması ve böylece bu gücü tekelinde bulundurması sayılabilir. İkinci olarak; ordunun örgütlenmesidir. Ordu muntazam bir uyum ve emir komuta zincirine bağlı olarak örgütlenmiş sıkı bir kurumdur ve hiyerarşiye önem verilir. Üçüncü olarak; ordunun ilk saydığımız özelliğinden kaynaklanarak; savaşmaya her an hazır bir ekip olması sayılabilir. Son olarak da; ordunun, her hangi bir tehdit durumunda ülkenin varlığını korumaktan sorumlu olmasından dolayı, kendini tüm siyasi gücün üstünde ve ondan ayrı görüyor olmasıdır. Zaten bu son saydığımız özellikten dolayı ordu, bazı durumlarda ülkeyi kurtaracak bir güç olarak kendisini görmekte ve yönetimi ele geçirmektedir. Ayrıca ordunun disiplin ve emir komuta zincirinde olması, onun tamamen aynı düşünce yapısındaki insanlardan oluşuyor olması anlamına gelmemektedir. İlerleyen bölümlerde de göreceğimiz gibi, ordu içinde de birbirinden oldukça farklı ideolojik düşünce yapıları mevcuttur (Tomakin, 2014: 8).

Ülkedeki silahlı kuvvetler, farklı siyasi kimlik ve rollerle, devlet örgütlenmesi içerisinde farklı görev ve sınıflandırmalara sahip olabilirler. Bunlar; bir savaş aracı olması, ülkenin siyasi ve istikrar açısından güvencesi olarak görülmesi, bir çıkar grubu olarak ordu ve sivil düzemin bir alternatifi olarak ordu biçiminde sayılabilir.

Siyasi iktidarın ülke içindeki görevi ülke ve vatandaşlarının üzerinde denetimde bulunabilmektir. İşte siyasi iktidar, bu emelini gerçekleştirirken, karşısına çıkabilecek güç durumlar için hedeflerine varabilmesi için zorlayıcı bir gücü gereksinim duyar. Bu gereksinimi de tam anlamıyla silahlı kuvvetler oluşturur. Aslına bakılacak olursak, siyasi iktidarın, kendi ülke sınırları içinde yaptırımlarda bulunabilmesi için profesyonel emniyet kuvvetleri yeterli olabilir. Fakat diğer ülkelerin, kendi sınırları dışlarında tehdit oluşturma ihtimaline karşı, profesyonel emniyet güçlerinden daha güçlü bir yapının yani; silahlı kuvvetlerin varlığına ihtiyaç duyulur.

Ordunun başlı başına varlığı bile ordu ile siyaset arasındaki ilişkinin önemine neden olur. Ordu illa ki siyaset ile iç içedir ve ondan bağımsız görünmesi imkânsızdır. Ordu eğer siyasi iktidara karşı bir sempati duyuyorsa ve durumdan memnunsa; siyasi iktidara karşı olan siyasal partileri, farklı muhalefet odaklarını, grup ve kişilerinin karşısında durur, böylece siyasi tarafını belli eder. Ordunun tarafsız davranışlar sergilemesi, onun siyasetin dışında olduğunu göstermez. Tam tersine ordunun tarafsız görünümü, onun siyasi iktidar

için rekabet içinde olan gruplar/partiler/güçler arasında herhangi bir taraf olmadığını, desteklemediğini ya da her ikisinden birinin iktidara gelmesi durumunda, ikisiyle de çalışabileceğini göstermektedir (Özdağ, 1991: 11-12).

Ordu ile siyaset ilişkisinin bir diğer boyutu ise; ülkedeki genel siyasetin belirlenmesi durumunda kritik bir hal alır. Siyasi iktidar herhangi bir karar alırken diğer kamu kurumlarıyla olan ilişkisinde olduğu gibi, ordu ile de bir temasta bulunması söz konusu olabilir. Siyasi iktidarın bir kararını uygulaması veya karar sonrası aşamalarda, diğer kamu kurumlarıyla olan ilişkisi olması gereken bir ilişkidir, bunu ordu ile de kurabilir. Fakat halk arasında, toplumun siyasi iktidara olan destek ve inancı azalır ve ortaya çıkan kargaşa/kaos ortamının sona erdirilmesi konusunda ordu ile siyasi iktidar bir anlaşmazlık yaşarsa, ordu sivil yönetime karşı çıkabilir. Sivil iktidarın ülke sorunlarını çözememe ve sonrasında ordu ile ideolojik bir anlaşmazlığa girmesi durumunda, ordunun sivil yönetimi tasfiye edebilmesi muhtemeldir (Kapani'den akt. Akbaba, 2006: 29).

Modern devletlerde ordunun görevleri; ülkenin olası bir dış tehdide karşı sınırların korunması, bir iç karışıklık durumunda rejimin ve siyasi iktidarın varlığını sarsacak olayları bertaraf etmesi, huzuru tesis etmesi gibi kesin çizgilerle yetki sınırları çizilmiştir. Bu yetki sınırlarının belli olmasından dolayı, ordu ile sivil yönetim-yöneticilerle herhangi bir yetki çarpışması durumuna müsaade verilmemiştir. Böylece modern devletlerde ordunun işlevleri; sivil iktidarın emri ve istekleri doğrultusunda herhangi bir dış tehdit durumunda savaş hazırlıklarının yapılması, savaşın yapılması, ülke içinde devletin varlığını tehdit eden durumların silahlı kuvvet vasıtasıyla huzurun yeniden sağlanması olarak belirlenmiştir. Bunlar aslında askerlik mesleğinin gereklerinin yerine gelmesi olarak da sayılabilir (Börklüoğlu, 2010: 9).

Gelişmiş ülkelerde sivil iktidar ile ordunun konumlarına bakacak olursak; ABD örneğinde de olduğu gibi, sivil politikacılar hukuken ve fiilen ordunun üzerinde konumlanmıştır ve bundan dolayı ABD başkanı aynı zamanda ordunun başkomutanı olarak tarif edilmiştir. Fakat burada sivil politikacıların ordunun üstünde yer alması, onlara haliyle bir yetki sorumluluğu da sağlamaktadır. Ordunun eylem ve durumuna karşı sorumluluk üstlenen siyasetçiler olsa bile, silahlı kuvvetler siyaseten karar alma mekanizmasının dışında tutulmaktadır. ABD örneğinde de görüleceği gibi, gerekli duyulması durumunda; iç ve dış tehlikelerin varlığında, savaş kararını siyasi iktidar oluşturmakta; fakat ordu da savunma siyaseti kapsamında oldukça önemli söz sahibi olmaktadır. Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde

de sivil iktidar, idari ve siyasi kontrol mekanizmasını tamamen kendi elinde tutmakta ve orduyu bu alandan izole etmekte, aynı zamanda ordu da siyaseten belirlenen savunma durumunu uygulamaktadır. Bu gelişmiş ülkelerde, sivil siyasetçiler tarafından savunma ve savaş durumlarının belirlenmesi sonrası, silahlı kuvvetler de kendilerine ait savunma stratejisini uygular. Bu örnekler bağlamında ülkemizde siyaset ile ordu arasındaki bağlantının AB'ye üye olma müzakereleri doğrultusunda bazı kanuni değişikliklere gidilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Sekreteri danışma organı yapılması, bu makama sivil bir kişi getirilmesi, TSK'nın gelir-gider gibi mali işlemlerinin Sayıştay denetimine açılması, Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığına bağlanması ve Milli Savunma Bakanlığı'nın ülke genelindeki savunma politikalarında sorumluluk alanı genişletilmesi gibi somut uygulamalara gidilmiştir (Börklüoğlu, 2010: 10).

Heywood'a (2007: 546) göre, silahlı ve iyi örgütlenmiş olan orduların kontrol edilmesi konusunda, liberal batılı ülkeler çok başarılıdır ve bu ülkelerde ordu siyasete neredeyse hiç karışmamıştır. Kurum ve kurallarıyla doğru şekilde inşa edilememiş demokrasilerde ise, ordu üzerinde yeterli bir sivil denetimin olmaması siyasete müdahale ettiklerini göstermektedir. Görünürdeki birçok siyasal partinin varlığı, birçok düzenleme olmasına rağmen bunların hiç biri ordunun düzenlenmesi ve tasarrufu üzerinde bir etkisi olmamışsa, istenilen demokratik düzen oluşturulamamış ve ordunun sivil denetimi sağlanamamıştır. Böylesi demokrasilerde ordunun siyasete müdahalesi, ordunun bu yapılanmasıyla bağlı olarak daha olası görülmektedir. Afrika ülkelerinin bazılarında demokratik seçim ve yollarla iş başına gelen böyle siyasi iktidarlar, bir süre sonra ordunun yönetime el koymasıyla son bulmuştur. 19.yüzyılda Latin Amerika ülkelerinde, sık sık görülmeye başlayan askeri darbeler, daha sonra 20.yüzyılda Afrika ve Asya ülkelerinin bazılarında da sıradan bir hal almıştır. Bu ülkelerde demokratik yapının kurumsallaşmaması ve görünürdeki düzenlemelerin ordu yapısının sivil denetime bırakılmaması açık şekilde görülmektedir (Tomakin, 2014: 14-15).

Askeri darbelerin önemli unsurlarından ve nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkan ordunun örgütlenme ve kurumsal yapılarıyla ilgili olarak; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ileri teknoloji sahibi bir yapıya dönüşmesi, kendi ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmiş insan grubu oluşturması gibi etkenlerle toplumun ve devletin içinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemlerde az gelişmiş ülkelerde, sistemli ve düzgün biçimde örgütlenip kurumsallaşan tek kurumun ordu olması, bu kurumun yalnızca siyasete müdahale

etmesiyle kalmamış, ayrıca yönetimi sürekli ellerinde tutma eğilimi olduğu görülmüştür. Bu ülkelerde herhangi bir toplumsal huzursuzluk durumunda, ülkede gerçekten sağlam bir örgütlenmeye sahip olan tek kurumun ordu olması, onun siyasete müdahale etmesinde kolaylaştırıcı etmenlerden biri olmuştur (Tan, 2008: 89).

Ordunun yapısal özellikleri içinde ilk olarak sayabileceğimiz konu; ordu içinden subayların ülke yönetimi konusunda ilgilerinin artmasıdır. Genellikle orta ve alt seviyelerden gelmiş olan, hatta bir kimlik edinmek için askerliği seçmiş olan subayların bazıları, ülke içerisinde kötüye giden her durumu sivil yönetime bağlama eğilimi içerisindedir Sivil yönetime inanç ve güvenleri böylece azalan askerlerin, siyasete ilgileri artmakta ve fikir sahibi olmaya başlamaktadırlar. Askerin bu ilgisinin artmasında iç ve dış sebepler bulunur; iç sebep olarak sivil iktidara oluşan tepki, dış sebep olarak da bazı devletlerin askeri yardımları ve etkileşimi sayılabilir. (Tan, 2008: 89).

Askeri yapıyla ilgili bir diğer faktör; yeni askerlik mesleğidir. Huntington'un (1964: 84-85) da belirttiği üzere bir meslek grubu olarak askerlik mesleği, sivil yöneticilerin önemi ve üstünlüğünü bilip saygı gösteren sorumluluk ve uzmanlık sahibi kişilerin oluşturduğu subaylar grubudur. Modern dönemde askerlik; savaş sanatı, ileri teknoloji ve stratejiler doğrultusunda uzmanlık gerektiren hassas bir meslek grubu olmakla birlikte, dış tehditlere karşı ülke bütünlüğünü korumakla görevlidir. Ülke içinde sivil yöneticilerle olan görev farklılıklarının farkındadırlar ve iç yönetimi ele geçirmek gibi bir gayeleri olmamalıdır. Bu bağlamda genel olarak sivil yöneticiler de, ordu kurumunu yönetmekle birlikte, asker mesleğine saygı duyar, askerler de siyaseten tarafsızlıklarını korurlar ve böylece iki grup arasında görevler belirlenmiş ve korunmuş olur. Fakat az gelişmiş ülkelerde, yeni oluşan askeri meslek grubunda askerler, dış tehditlerden daha çok ülke içindeki güvenlik konusunda söz söylerler, böylece güçleri de arttıkça siyasete girme olasılıkları yükselir. Ordunun gittikçe daha da uzmanlaşması sonucu kimlik değişimleriyle birlikte, sivil yöneticilerin kendilerini verimsiz ve başarısız kıldıkları inancı oluşarak, siyasete müdahalede bulunabilirler. Özellikle sivil iktidarın ekonomik anlamdaki başarısızlıkları sonucu askerler kendi kalkınma planlarını bile hazırlayabilecekleri inancında olurlar. Askerin, siyasete ilgisinin artması konusunda sadece az gelişmiş ülkeleri örnek vermek yanlış olacaktır. Çünkü 1950 ve 1960lı yıllarda Fransa'da da asker-sivil çatışması bu bağlamda yaşanmıştır. (Huntington, 1964: 86- 88).

Son olarak sayılacak olan faktör ise; askerin siyasete müdahalede bulunma istekleridir. Yukarıda sayılan faktörlerden birinin ya da bir kaçının var olmuş olması bile, askerin siyasete müdahale etme isteğinin olmaması durumunda, askeri bir müdahale yaşanmaz. İşte askerin siyasete direkt olarak müdahale edip, darbe yapma isteklerini sağlayan belli başlı unsurlar mevcuttur. Bunlar; bunalım bilinci, modernleşme hareketleri ve asker sınıfının çıkarlarıdır. Askerin siyasete direkt müdahalesinde ülkenin bunalım içinde olması ve modernleşme hareketinin kesintiye uğramadan devam edilmesini istemeleri kadar çok belirtilmese de askerler aynı zamanda kendi çıkarları faktörünü de göz önüne alırlar (Tan, 2008: 91-93).

Askeri yapının özellikleri konusunda asker-sivil ilişkisi bağlamında tartışma konusu olan bir konu da askere alma sistemidir. Bu konuda farklı yöntemler mevcuttur; zorunlu, gönüllü, profesyonellik, bedelli, sözleşmeli ve karma askerlik gibi farklı askere alma biçimleri vardır. 18.yüzyıla kadar para karşılığında yapılan askerlik, bu yüzyıl sonrası askerlere duyulan ihtiyaç sonucu zorunlu hale getirilmiştir. Ordu, 19-20.yüzyıllarında ulus devletinin ana unsurlarından biri haline gelmiştir. Askerlerin uzmanlaşma ve işlerinde profesyonel olma seviyeleri büyük kapsamlı bir eğitim süreci sonucunda arttıkça, zaten ellerinde büyük bir silahlanma ve bunu kullanabilme yeteneği olan askerler, askeri liderlik özelliğini de kendiliğinden edinmiştir. Fakat dönemin özellikleri değiştikçe, özellikle Batılı ülkelerde, dışarıdan gelecek tehlikelerin azalması, gönüllü askerlik ve vicdani ret gibi konular gündeme geldikçe savaş odaklı askerlik mesleği terk edilmiştir. Bunun sebepleri arasında gelişen teknoloji sonucunda, daha az insan gücüyle daha etkili bir askerlik sisteminin ortaya çıkması, en verimli dönemlerinde insanların askerlik görevini yaparak harcamaları ve vicdani ret gelmektedir (Uluçakar, 2008: 88-89). Schiff'te bu yukarıda sayılan insanların askere alınma biçim ve yöntemleriyle ilgili yaşanan uzlaşmazlıkların askeri darbelere sebep olacağını belirtmektedir (Schiff'ten akt. Uluçakar, 2008: 89).

Ordunun ya da mensuplarının görevleri arasında; siyasete müdahale etmek, katılmak veya yön verebilmek için çabaya girmek gibi unsurlar yoktur. Fakat ordu denen kurumun toplumdan tamamen bağımsız ve üstün bir kurum olmaması, dönemin politik kültürü ve durumundan etkileniyor olmasından dolayı, bunlarla etkileşim halindedir. Bu açıdan hemen hemen her ülkede, askerin siyaset üzerinde doğrudan darbeler ya da dolaylı olarak müdahalelerle dâhil olduğu söylenebilir. Burada asıl önemli olan konu; askerin siyaset alanına müdahale etme konusunda, kendi görev ve işlevlerini ne derecede ihlal etmiş ve

siyasi alanda bulunan aktör ve kurumlar arasında ne derecede bir eşitsizlik yaşanmıştır (Belge, 2012: 158).

Ordunun, demokratik toplumlarda kuşkulandığı konulardan en önemlisi; özel çıkarların, genel çıkarların önüne geçmesi ve daha önemli hale gelmesi olmuştur. Kışlalı, bu konuda askerin mantık olarak tek tipçi ve kendi kurallarını uygulamaya çalıştığını söylemektedir. Oysa siyasi alandaki işleme gereken mantık, tüm farklı unsurları göz önüne alarak onlara göre düzenlemelerde bulunmaktan geçmektedir. Bundan dolayı, demokratik toplumlarda sivil toplum sorunlarının gerçekten çözümü, askeri müdahale mantığından çok uzaktadır. İşte tüm bu demokrasi, sivil toplum ve askeri mantık çerçevesinde düşünüldüğünde, genelde darbe sonrası otoriter yapı, tek tip uygulamalardan yakınan ve hoşnut olmayan halk, darbe kadrolarının desteklediği partinin tam tersine oy kullanarak tepkilerini göstermişlerdir. Bu varsayımı Türk siyasal hayatından örneklemelerle de görebiliriz; 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası seçimlerde ilk olarak 1965'te 240, daha sonraki 1969 seçiminde 256 sandalyeyle meclise giren Adalet Partisi, aslında 1960 darbesine neden olan Demokrat Parti'nin devamı niteliğindedir. 12 Mart Muhtırasının ana hedefi sol partiler olmasına rağmen, muhtıra sonrası Cumhuriyet Halk Partisi seçimlerde birinci parti olarak çıkmıştır. Aynı örneğe girebilecek olan 12 Eylül Darbesi sonrasında yapılan 1983 seçiminde de Kenan Evren'in tüm çabalarına rağmen seçimlerde istediği parti değil, Anavatan Partisi tek başına iktidarı kurmuştur (Kışlalı, 1987: 264).

Askeri yapının önemiyle alakalı bir diğer konu ise, ülkede bireysel kimlikten daha önemli yere sahip olan milli kimliğin ön planda olmasıdır. Böyle toplumlarda askerler elbette ki siyasetçilerden daha önemli bir konumda görülmektedir. Milli kimliğin bireysel kimliklerden daha önemli olduğu toplumlarda, eğer ki siyasi iktidarın aldığı kararların ve uygulamaların siviller tarafından benimsenmemesi durumu, ordunun direkt olarak siyasi iktidardan hoşlanmaması durumu, askerin kendi konumunun halk gözünde değer kaybedeceği duygusuna kapılması sonucunda, askeri müdahalelere sebebiyet verebilir. Türkiye siyasal hayatında, silahlı kuvvetlerin doğrudan ya da dolaylı her müdahalesi ister örgütlü ister örgütsüz olsun hepsinin bulunduğu temel nokta Atatürkçülük olmuştur. Silahlı kuvvetlerin eğitim kültüründen de kaynaklanan durumlar söz konusu olabilir; her müdahale askerin vatansever ve milli faydaları savunmak ve müdafaa etmek amacıyla yapılmıştır (Oran, 2013: 18-19).

Ordunun toplumdaki diğer grup ve kurumlardan ayıran temel özelliği disiplinli, otoriteli, savaşma tekeline ve dolayısıyla silahlanmış olması, hiyerarşi, bundan kaynaklı mükemmel örgüt disiplini ve grup bilincidir. Bu özellik ve ayrıcalığın farkında olan askerlerin kendilerini nasıl gördükleri de aslında yukarıda bahsedilen siyasal kültürle bağlantılıdır. Çünkü askerin kendini ne seviyede gördüğü, toplumun onu nasıl gördüğüyle ilişkilidir. Bir askerin sosyal itibarı, onun toplum tarafından nasıl görüldüğüyle anlaşılır. Varoluş gerekçesi, söylenildiği gibi ülkenin bağımsızlık ve egemenliğini korumak olan ordu, toplumdaki diğer kurumlardan ayrı olarak ulusal bağımsızlığı temsil etme özelliğine de sahiptir. Bundan dolayı, ulusçuluk ülküsünden beslenen ordu, kendini ülkenin koruyucusu olarak görmektedir. Ülkenin her ne pahasına olursa olsun korunması görevinin verdiği gurur ve ayrıcalıkla kendilerini daha üstün ve önemli gören ordu kurumu, ülke içindeki herhangi bir kriz ortamında koruyucu özelliğinden dolayı siyasete müdahil olması olasıdır. Orduya göre devletin ve ülkenin genel çıkarlarının, özel çıkarlardan daha önemli oluşu siyasete ve sivil yönetime olan müdahalesinin de meşruluk zeminini sağlamlaştırır (Güler, 2006: 29).

Sivil denetimin varlığı ve ordunun profesyonelliği, günümüz demokratik rejimlerinin, ordunun siyaset ile olan ilişkisini kapsayan temel iki unsurdur. Ordunun sivil iktidara bağlılığını sağlayan temel faktör bu yüzden sivil denetimdir. Eğer sivil denetim tam anlamıyla ordu üzerinde korunabilmişse, bu derecede de askerin siyasete müdahale etme olasılığı azalmaktadır. Öznel sivil denetim olarak bahsedilen denetimde, güçlü sivil kurumların kendi güçleriyle orduyu denetliyor olması anlamına gelirken, genel sivil denetim ise silahlı kuvvetlerin kendileri ait iç işleyişlerinde tamamen özerk kalmaları ve bundan dolayı da siyasi alanda tarafsız kalmalarıdır. Demokratik ülkelerde ülke rejiminin sivilliği ve ordunun sivil iktidara olan bağlılığı esastır ve gelişmiş batılı ülkelerde de bunun uygulandığı söylenebilir. Az gelişmiş ülkelerde ise ülkenin modernleşmesi ve bağımsızlaştırılması için büyük görevler üstlenmek zorunda kalan ordu üzerinde, gereken sivil denetimin kurulamadığı ve askerin siyasete sık sık müdahale ettiğini görmekteyiz (Güler, 2006: 8).

Ordu yapısının özellikleri açısından, asker ile sivil hükümet arasındaki anlaşmazlıklar da askerin siyasete müdahalesinin nedenlerinden olabilmektedir. Ordu, eğer bu açıdan siyasete müdahale ediyorsa çıkarlarının veya tamamen örgütsel olarak kendilerinin tehdit altında olduklarını söylerler. Az gelişmiş ülkelerde ordu bu bakımdan,

modernleşme ve Batılılaşma karşıtı olarak gördükleri parçalanmış, köylü ve gelenekçi bir siyasi tabanla karşı karşıya olduğunu savunur (Ağdağ, 2010: 13).

Ordu dışarıdan gelecek olan saldırı ve tehditlere karşı tetikte olan bir örgüt olduğu kadar, içeride oluşabilecek karışıklıklara da müdahale eden bir kurum olduğu için, ülke içindeki durumlardan hangilerinin tehdit ve milli güvenliğe zarar verebileceğini ayırt etmesi açısından belirli yasal düzenlemelere sahip olması gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki, modern ve demokratik ülkelerde ordunun görev ve yetkileri, gerekli düzenlemelerle belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır (Akyaz, 2006: 48).

Genel olarak ordu kurumunun yapısı ve bunun askeri müdahalelere ilişkisine değinildikten sonra Türkiye’de ordu kurumuna bakmak yerinde olacaktır. Ordu kavramı askeri anlamdaki kullanımıyla Kara Kuvvetleri içindeki manga, takım, bölük, tabur, alay, tugay, tümen, kolordu, ordu şeklindeki hiyerarşik yapının en üstünde yer almasıyla bu anlamda kullanıldığı kadar, 1961 yılına kadar aynı zamanda Kara, Deniz, Hava ve Jandarma yapılarının bir bütünü anlatmak için de kullanılmıştır (Terzioğlu’dan akt. Akbaba, 2006: 27). 4 Ocak 1961’de kabul edilen 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile birlikte, silahlı kuvvetleri ifade etmek için ordu kavramı yerine T.S.K. kullanılmaya başlanmıştır. Ordu kelimesi ise Kara Kuvvetleri içinde hiyerarşik basamaklardan birini ifade ediyormuş gibi kullanılmaktadır. Fakat her ne kadar resmi belgelerde ismi geçmiyor olsa bile, tarihsel kullanımları ve önemi nedeniyle halk tarafından TSK ile anlatılmak istenilenin ordu olarak ifade edilmeye devam edilmektedir (Akbaba, 2006: 28).

Türk tarihi açısından orduya bakacak olursak, tarihsel açıdan Osmanlı ordusunun Avrupa orduları karşısında zayıflaması nedeniyle başlatılan modernleşme hareketi, ordu ve ordu bürokrasisini çok büyük etkilemiştir. Bu modernleşme hareketi hem ordu içerisinde başlatılmış, hem de daha sonra ordu tarafından da devam ettirilen önemli bir unsur olmuştur. Bu açıdan şunu söyleyebiliriz ki; modernleşme hareketinin önderliğini siyasal açıdan ordu bürokrasisi tarafından yapıldığı açıktır (Hongur, 2006: 19). Osmanlı’nın son dönemlerine denk gelen bu modernleşme ve batılılaşma hareketlerinin, ordu tarafından üstlenilmesi aslında yukarıda da açıklandığı gibi az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde görülen karakteristik bir özelliktir. Hale’de özellikle 19 ve 20.yüzyıllardaki deneyimlerden yola çıkarak Türkiye’nin modernleşmesinde ordunun büyük faktörlerden biri olduğunu söylemektedir (Hale, 1996: 276).

Cumhuriyet Türkiye'si açısından bakacak olursak, Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına öncülük eden ve cumhuriyetin ilanından sonrada, kendi ilkelerini benimsetmek isteyen ve Osmanlı'dan cumhuriyete aktarılmış olan en güçlü ve disiplinli kurum ordu olmuştur. Ayrıca kurucu kadro da bu asker kökenli kişilerden oluşmuştur. Ülkemizde asker, sadece bağımsızlık hareketi ve cumhuriyetin ilanında etkin bir örgüt olmanın yanı sıra, ilerleyen dönemlerde de siyasal alandaki kendince boşlukları doldurma çabasında olmuştur.

Kongar, Türkiye'de ordunun özellikle siyasete karıştığı müdahale ettiği durumların kısaca; anayasacılık, Batılılaşma ve laiklik konuları olduğunu ve bunların tepeden inme biçimde yapılmaya çalışıldığını söyler. Padişah baskısı karşısında, anayasalcılığı savunan askerler bunun sebebi olarak da; meşruiyet kavramını ön plana çıkarmışlardır. Ayrıca dönemin ordusal yapısında, kurtuluş yolunun batı tipi bir toplumdaki geçtiğine inanılması ve bu amaçla uygulanmak istenen batılılaşma ve laiklik konuları da, asker tarafından siyasete müdahale konuları olmuştur. Ayrıca bu uygulamalar halkın desteği ve rızası aranmadan tabandan yoksun bir şekilde uygulanması nedeniyle daha çok baskıcı bir şekilde oluşmuştur (Kongar, 2004: 649).

Kurtuluş Savaşı sonrası ilan edilen Cumhuriyet'le birlikte asker siyasi alandan arındırılmış ve sivil yönetimin denetimine girmiştir. Hatta Cumhuriyet Halk Partisi tarafından egemen olunan siyasal alanda ordunun görevi sadece bu partinin kurduğu ilkelerin korunması ile sınırlandırılmıştır (Hongur, 2006: 21).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1935 yılında çıkarılan İç Hizmetler Kanunu'nda da belirtilen, silahlı kuvvetlerin görevi; Anayasa'da belirtilen Türkiye Cumhuriyetini, Türk anayurdunu korumak ve kollamak olarak belirtilmiştir. Ayrıca aynı kanunun 85.maddesinde bulunan; Vazifesi Türk yurdu ve Cumhuriyetini, içe ve dışa karşı, lüzumunda silahla korumak olan silahlı kuvvetlerde her asker, kendi üzerinde düşeni öğrenmeye ve öğrendiğini öğretmeye mecburdur ifadesi vardır. Bunun sonucunda ordu; sivil yönetimin yetersiz kaldığı durumlarda ülkeyi korumak ve birliği sağlamak adına siyasete müdahale etmelerinin gerekçesini oluşturmuştur (Çelen, 2002: 47).

TSK'nin bazen içindeki küçük gruplaşmalarla yukarıdan aşağıya doğru, kimi zaman da emir komuta zinciri kuralı dâhilinde değişik yöntemler ve modellerle siyasal hayatımıza müdahale etmesine şahit olunmuştur. Bu müdahalelerin bazı ortak gerekçeleri vardır. Kısaca ilki; ülke içinde belli konuların gerginlik ortamını yoğun olarak işgal etmesi ve sivil siyasi

iktidarların bu konularda çözüm üretemeyecek şekilde düğümlemiş olmaları, ikincisi; eski deneyimlerden eski yöneticilerin görevleri dahilindeki yetkilerini kötü kullanmış olmaları ve son olarak da aslında devletin denetimi ve hizmeti altında olması ve mevcut rejimin ve hükümetin hizmetinde olması gereken ordunun böyle olmaması ve direkt olarak ulusun koruyuculuğu görevini misyon edinmiş olmasıdır. Kısaca açıklanan bu nedenlere dönem dönem farklı unsurların da eklenmesiyle ordu kendi müdahalesini meşru zemine kavuşturmayı amaçlamıştır (Temiztürk, 2009: 12-13).

1.8.4. Siyasi Yönetimin Başarısızlığı ve Meşruiyetin Yitirilmesi

Askerin siyasete müdahale nedenlerinden olarak sayacağımız dördüncü kalem aslında diğer üç konunun bir sonucu olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Siyasi kültür, ekonomik sorun, bunalımlar ve askeri yapıdan kaynaklı durumların toplamı, aslında sivil hükümetin yanlış politika ve siyaset uygulayarak, halk tarafından aldığı onayın zedelenmesi ve meşruiyetine zarar vermesine neden olmaktadır.

Temel olarak askerin darbe yapmalarının sebeplerine bakıldığında; ülkedeki sivil politikacıların ülkenin mevcut sorunlarına yeterli politikalar üretmediği, başarısız oldukları ve bu başarısızlıkların hem darbelere hem de meşruiyetlerini kaybetmelerine sebep olduğu görülmektedir (Doğançay, 2014: 16).

İnce'ye göre askerin siyasete müdahale etmesinde temel nokta; siyasi iktidarın yanlış politikaları ve bunun sonucu olarak da meşruiyetini koruyamaması üzerine gelişir. İç düzenin korunamaması, siyasi olarak çatışmaların yaşanması, bunların engellenememesi, ülke vatandaşlarının toplumsal konular ve kararlar üzerinde uzlaşmaya varamayıp aşırı bir kutuplaşma içinde olmaları, ülke içi terör faaliyetlerinin artması ve önlenememesi gibi etkenler askerin siyasete olan müdahalesine zemin hazırlayan etmenlerdir. Bu gibi konuların toplum nezdinde görünür ve hissedilir biçimde var olması ise siyasi iktidarın meşruiyetine zarar vermektedir (İnce, 2012: 267-268).

Asker yalnızca ülkedeki idari kurum ve siyasi yöneticilerin meşruluklarına karşı oldukları durumlarda müdahalede bulunmaktadır ve ancak bu durumlarda başarılı olmaktadır. Bundan dolayı, doğru bir politikalar zinciri ve meşruluğa zarar vermeyecek durumlarda, askerin siyasete müdahalesi zorlaşacaktır (Ağdağ, 2010: 13).

Askerin siyasete müdahalesinde ve bu eylemlerinin sebeplerinden en çok öne çıkan unsurları sayacak olursak; bunlardan ilki, siyasi yöneticilerin eylem ve söylemlerinde ülke anayasa ve kanunlarına ters açıklamalarının barındırılması söylenebilir. İkinci unsur; daha önce de bahsedilen ekonomideki kriz ortamı, enflasyon, fiyat artışı ve bunlardan meydana gelen muhalefet seslerinin artmasıdır. Üçüncü unsur, sivil otoritenin meydana gelen iç huzursuzluk, terör ve çatışma ortamının giderilmesi için yeterliliğe sahip olamaması sayılabilir (İnce, 2012: 268). Ülke içinde refah ve huzuru yakalama gayesiyle halkın rızasını almış olan sivil hükümetlerin, bu gibi karamsar tabloların sorumlusu olarak görülmesi ve bundan dolayı aldıkları yanlış politikaların siyasi meşruiyetleri azalttığı söylenebilir.

Siyasi iktidarın yanlış ve başarısız yönetimleri sonucu ortaya çıkan meşruiyet yitimi pek çok farklı faktörün bir araya gelmesiyle oluşması yanında, en önemli etken olarak; siyasi iktidarın temsil ettikleri toplumsal yapının temsiliyetinde başarısız olup bunu yitirmeleri ve meşruluklarını sağlayan unsurlarını kaybetmeleri gösterilebilir. İç güvenlikte konuyla alakalı, doğru karar ve uygulamaların alınamaması durumunda olayların giderek tırmanması, büyük ekonomik krizlerin yaşanması, ülke sorunları ile milli güvenlik konularında bir uyumsuzluğun varlığı ile sivil iktidarın aşırı politize davranışları da meşruiyetin yitirilmesinde önemli unsurlardır (Örs, 1996: 57).

Nordlinger (1997: 85)'de askeri darbelere neden olan faktörlerin arasında sivil iktidarın başarısız politikalarından kaynaklanan meşruiyet krizine dikkat çekmiştir. Ona göre bu sebepten dolayı askerin siyasete müdahalenin etkenleri meşruiyet krizinden dolaydır.

Siyasi yönetimlerin başarısız kararlar alması sonucu meşruiyetlerine zarar verdikleri bilinmektedir. Meşruiyet ise, TDK'nin tanımına göre meşru ve geçerli olma durumu olarak açıklanmaktadır. Hukuki anlamdaki meşruluk, hukuki düzene uygun olma, yasa ve kanunlara uygun olma durumunu anlatmaktadır. Fakat bu iki tanımı da kabul etmekle birlikte çalışmanın ilgili bölümünde bahsedilen meşruiyet ve onun yitirilmesi konusunda bahsedilen kavram, etik meşruiyetle ilişkilidir. Etik meşruiyet ise; kurum veya kişilerin sadece yasa, kanun açısından geçerli ve uygun olması kadar büyük kitlelerce de benimsenmesi ve onay görmesi anlamındadır. Sosyolojik açıdan bakacak olursak meşruiyet; kamu vicdanınca onaylanmış olma ve bunun doğru bulunup onaylanması halidir. Bu açıdan bakıldığında resmi ideoloji tarafından yasal olmayan veya sakıncalı tabir edilen durumların,

mesela askeri darbelerin halk tarafından meşru kabul edilmesi konusunun ayrıntılı biçimde araştırılması mecburidir (Akman, 2006: 98).

Pye'e (1962: 47) göre meşruiyet kaybı veya meşruiyet krizi kavramlarının anlamı, siyasi otoritenin kendi nitelikleri ile idarenin sorumluluklarının birbirleriyle uygunluğunun bir problemidir. Devletlerin çoğunda meşruiyet sorununun kaynağında direkt olarak anayasa vardır. Özellikle belirtilmesi gerekir ki, bir durumdan çok farklı bir yapıya geçmiş olan ve geçiş toplumu olarak niteleyebileceğimiz toplumlarda, çoğunlukla bir otorite sorunu ve krizi vardır. Böyle toplumlarda hiçbir kişi ya da faktör, tek başına siyasi meşru otoritenin sahipliğini üstlenecek konumda değildir.

İnce'ye (2012: 268) göre ülkelerdeki askeri darbeler, hiçbir zaman askerin tek başına yapabileceği bir durum değildir ve illaki sivil yönetim sahibi kişilerden akıl alınır. Onlarla temas ve fikir alışverişinde olan askerler sivil politikacıların görüş ve önerilerine açıktırlar. Bunu yapmalarındaki amaç ise siyasete müdahalelerinde sivil politikacıların yardım ve desteklerini benimsemek, göstermek ve askeri darbenin haklı sebeplere dayandığını hissettirmektir. Askerler tarafından gerçekleştirilen, askeri darbelerde sivil yöneticilerden akıl alma durumu, İnce'ye göre darbenin nedenleri olarak hem teknik hem de temsil konusu açısından bir yetkinliğe sahip olmayan askerlerin, sivil yöneticilerden destek alması olarak açıklanmaktadır.

Güler (2006: 27), sivil politikacıların ülke durumuna uymayan ve planlanmadan uygulanmış olan yanlış siyasi, ekonomik ve kültürel politikalarının, beraberlerinde bir bozulmayı getirdiğini savunmaktadır. Bu durumdan yanlış siyasi politikalar sonucu ülkede ekonomik ve sosyal bir kriz ortamı doğmakta, ayrıca yönetim makamındaki kişilerin adam kayırmacılık ve torpil gibi yollara başvurmasıyla mevcut kriz daha da artmaktadır. Siyasi hükümetin bu yanlış politikaları ve ekonomik krizden çıkabilmek için ortaya çıkaracakları yanlış siyasi plan ve rotalar karşılığında, güçlü bir muhalefetin oluştuğu görülmektedir. İşte burada, siyasi iktidarın karşılığında çıkan bu toplumsal muhalefet gruplarına karşı uygulayacakları baskı ve yanlış uygulamalar sonucu, halk ile sivil yöneticiler arasında bir hoşgörüsüzlük, aşırı kutuplaşma, hatta terör olaylarına bile var olabilmektedir. Tüm bu etkenler, sivil yönetimin yıpranması ve meşruiyetini yitirmesine neden olacaktır. Bunlar hem siyasi iktidarın yanlış politikalarının sonucu, hem de kamu vicdanının azalması ve zedelenmesine neden olan davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkenin iç güvenliğinin zorda olması, kamusal olarak bir kaos ortamının yaratılması, idarenin yönetilemez bir durumda olması, siyasi iktidarı tehlikeye sokacak durumlara kadar ilerleyebilir. Tüm bu olumsuz durumlara rağmen, sivil iktidarın bunlarla baş edemiyor oluşu, meşruiyetin kaybedilmesi ve askerinin siyasete müdahalesi için uygun ortamın oluşması anlamına gelmektedir. Meşruiyetin yitirilmesi konusu önemlidir, çünkü oluşan toplumsal ve ekonomik kriz durumunun sorumlusu olarak sivil yönetim görülmekte ve bunun için yeni arayışların oluşması durumu meydana gelmektedir. Askerinin siyasete müdahalesi durumu ise işte bu yeni arayışların, ordu tarafından karşılanabileceği inancından gelmektedir. Sivil iktidarın oluşturduğu bu durumdan ülke içindeki en iyi ve güçlü örgüt olarak görülen ordu kurumu, bu meşruiyetin yanlış politika ve siyasi yönetim başarısızlıklar nedeniyle yitirilmesi sonucu kurtuluş yolu olarak halk tarafından görülmesi, askerinin müdahalesine zemin hazırlamaktadır (Güler, 2006: 27).

Nordlinger yaptığı çalışmada sivil hükümetlerin başarısızlıklarının gerçekten askeri darbeleri tetikleyen bir unsur olduğunu kabul etmekle birlikte, çoğu darbenin de bundan bağımsız başka faktörlere dayandığını da söylemektedir. Ona göre 1945 ile 1970 arasında dünyadaki askeri darbelere bakıldığında yapılan 229 askeri darbeden sadece 19'unun, reformist bir bakış açısıyla yapıldığını ve siyasi başarısızlıklara bir son vermek amacıyla yapıldığını söylemiştir. Diğer askeri darbelerin ise başka etmenlerden tetiklendiğini söylemektedir (Nordlinger, 1997: 86).

Ülke siyasi iktidarının başarısız politikaları sonucu ülkede ekonomik çöküş ve bunun beraberinde gelen şiddet ve terör davranışları siyasi iktidarların çöküşünü getirmektedir. Ülkemizde de darbelere bakıldığında sivil iktidarın ülke sorunlarına yetersiz ve başarısız uygulamaların toplumsal sorunlara ve bunun beraberinde askeri müdahalelere zemin hazırladığı görülmektedir (Doğançay, 2014: 17).

1.8.5. Uluslararası Politikadan Kaynaklı Nedenler

Yukarıda açıklanan ordunun siyasete müdahale nedenleri, ülke içi etkenler tarafından meydana gelen faktörleri sıralamaktadır. Bir de ordunun siyasete müdahalesi ve iktidarı ele geçirmesinin nedeni olarak, bölgesel veya uluslararası kurumlar ile uluslararası toplu durum da etkilemektedir (Ağdağ, 2010: 13).

Aslında ordunun, olası bir siyasete müdahale denemesinin karşısında bir gücün bulunmuyor oluşu, onu müdahaleye iten ön koşullardan biri olduğu söylenebilir. Bu

caydırıcı güç ordunun bizzat içinden olabileceği gibi, halk, sivil toplum veya ülke içi herhangi bir faktör veya tamamen ülke dışı uluslararası bir güç de olabilir (Cansever, 2013: 41). Belge, ülkedeki askerin müdahalelerine karşı oluşacak direncin uluslararası konjonktürden daha çok ülkenin içinden gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun için ülke içinde darbelere karşı bir bilinçlenme ve direnç görülmesi gerekir. Ordu üzerinde asıl etkili güç halktan gelen direnç olmalıdır (Belge, 2012: 168).

Uluslararası nedenlere bakarken incelenmesi gereken bir konu; ülkede askerin dış politikaya karşı onu nasıl algılayıp yorumladığıyla ilgilidir. Askeri zihniyet olarak adlandırılan ve ülkedeki diğer kurum ve faktörlerden ayrılan bir zihniyet yapısına sahip olan ordu, gerek aldığı eğitim gerekse de işlevi gereği dünyayı bir güvenlik penceresinden bakar. Dış dünyayı bir dost-düşman ayrımı yaparak görür. İşte güvenlik açısından bakılan bu pencerede yaratılan korku ve kuşku bakış açısı, Türkiye’de demokrasi ve insan hakları gibi temel kavramların, ülkede gelişmesini engelleyen en önemli etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Bu açıdan asker, Batı’dan gelen insan hakları ve demokrasi söylemlerini gerek büyük emperyalist güçler, gerekse de ülke içi ve bazı bölgelerde parçalama ve çatışma ortamı yaratma çabasının bir uzantısı olarak algılamıştır. Bu yüzden de ülke bütünlüğü ve çatışma ortamının yaşanmaması için, demokrasi ve insan haklarından ödün verilebileceğini düşünmüştür. Böylece aslında cumhuriyetin temelinde yer alan demokrasi ve insan hakları gibi önemli konular içselleştirilmesi gerekirken, Batılı güçler tarafından Türkiye karşıtı kullanılan kavramlar olarak algılanmış ve güvenlik alanına bırakılmıştır (Uzgel, 2004: 317-318).

Türkiye’de ordu iç politikada siyasetin sınırlarını belirleme yetkisini kendinde gördüğü gibi, dış politikada da kendini yetkili görmüştür. İç politikada siyaset sınırlarını belirleyip siyasi aktör ve grupların bu sınırlar içinde hareket etmesini istemiştir. Kürt sorunu, İsrail, Kuzey Irak, Kıbrıs ve Ege sorunları gibi kritik konularda da kendini yetki alanı içinde tanımlamıştır. Böylece sivil iktidar, ancak ordu tarafından belirlenmiş bir alan içinde kendilerine tanınan müsaade alanları kadarınca bir dış politika izleyebilmişlerdir (Uzgel, 2004: 312).

Askerin siyasete müdahalesine gelecek olan tepkinin iç unsurlardan oluşması gerekir. Aynı zamanda askerin siyasete müdahalesinde bu iç destekler, askeri müdahalede bulunmaya teşvik de edebilir. Eğer ordu siyasete müdahale edecekte, işte bu iç destekler (halk, sivil toplum, toplumsal sınıflar vs.) önemli ve etkili olduğu kadar tamamen yeterli

olamayabilir. Ordunun elindeki donanımın dış ülkelerin yardımını gerektirmesi ve ülkenin ekonomisinin dışarıya bağlı bulunması oranında, dış güçlerin desteği önem arz eder. Ayrıca, büyük devletlerin etkileşim alanında bulunan ve ekonomisi dışarıya, özellikle bu ülkelere dayanan ülkelerde herhangi bir askeri müdahalenin kaderi, o gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda olabilir. Çıkarlarına ters düşen darbelerin ömürleri ise kısadır (Kışlalı, 1987: 310). Örneğin, Şili'nin ilk Marksist devlet başkanının, ülke politikasında ABD karşıtı bir politika gütmesi, ABD yönetimini rahatsız etmiştir. Hükümetin yönetimden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan askeri darbenin arkasında ABD olduğu bilinmektedir. 1970 CIA Raporlarında bu darbenin planlarından bahsedilmiştir.

ABD, az gelişmiş ülkelerle bulunduğu karşılıklı ilişkilerde, askeri darbelerin toplumsal gelişmeyi sağlayacağını düşünerek desteklemiştir. Aslına bakılacak olursak, Amerika kendi güdümünde olabilecek hükümetler istemiş, anlayamayacağı hükümetleri ise askerin siyasete müdahalesini kolaylaştıracak yollara açarak onları düşürmüştür. Ayrıca bazı ülkeler, diğer ülkelerdeki askeri darbelerin ekonominin gelişmesine neden oldukları inancıyla, askerin siyasete müdahalesinde teşvik edici rol oynamışlardır. Böylesi az gelişmiş ülkelerde ordunun, ülke içindeki en iyi örgütlenmiş grup oluşları onların modernleşmede bazı konularda öncülük etmeleri, diğer ülkelerin de böyle düşünmesine neden olmuş olabilir.

Uluslararası durumun ülkelerde askerin siyasete müdahalesindeki etkisine değinirken bakılması gereken en önemli dönem Soğuk Savaş dönemi ve dönemin stratejileridir. Genel olarak 1945 ile 1991 yılları arasındaki döneme denilen Soğuk Savaş dönemi, dünyayı ABD ile Sovyetler Birliği olarak iki ayrı kutba bölmüştür. Bu dönemde, diğer tüm uluslararası etkenler gölgede kalmış ve Soğuk Savaş dünyayı domine eden etkin bir rol oynamıştır. Bu dönemde bir silahlanma yarışı yaşanmış, militarist bir ekonomi ortaya çıkmış, dünyanın dağıtılan silahlarla silahlaştığı, silah satışı için ortaya çıkan yeraltı gruplarının yaygınlaştığı, güvenlik sorununun yaşandığı ve konumuzla ilgili olarak en önemlisi darbelerin arttığı bir dönem olmuştur (Balcı, 2011: 20).

Soğuk Savaş döneminde iki bloğa bölünen ve birbiriyle çatışma halinde olan bu düzende, güvenlik ve silahlanma yarışı da sayesinde, diğer ülke ordularının nitelik ve nicelik açısından gelişim göstermesiyle sonuçlanmıştır. Gelişen ve daha da silahlaşan bu ülke orduları, bu güçlerini zaman zaman ülkelerinin sivil iktidarına yönelterek anti demokratik uygulamalara neden olmuşlardır. Böylece bu dönem için, gelişmemiş ülkelerin

ordularındaki bu değişim nedeniyle, onların siyasete müdahale ortamları oluşturulmuş ve bu yol kolaylaştırılmıştır (Tan, 2008: 70).

Bu dönemde çekişme halinde olan ABD ile Sovyetler nedeniyle bazı ülkelerde açılan üsler, buraların militaristleşmesine neden olmuştur. Bu ülkelerde ülke içi ekonomik, toplumsal ve siyasal problemlerle başa gelmek için demokratik yöntemlerden ziyade askeri müdahaleler vasıtasıyla askeri yöntemlerden yararlanılması ülkeleri militaristlemiştir. Bu ortamda haliyle sivil toplum ve sivil siyasete ve kurumlarına inancın daha tam olarak yerleşmemiş ülkelerde askerin siyasete müdahaleleri değişen askeri sistem ve inançla birlikte daha kolay ve olağan bir hal almıştır. Böylece az gelişmiş ülkelerde askerin siyasete müdahale koşullarını oluşturan bir etken de uluslararası politikadan kaynaklanan dönemin Soğuk Savaş koşulları olmuştur (TBMM, 2012: 58).

Az gelişmiş ülkelerde, büyük devletlerin, askeri yönetimlere doğrudan veya dolaylı olarak dizayn etme ve onaylama işlevi bu dönemde yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde, 1960lı yıllarda askerin, politikaya olan ilgisinin artması ve bu alanda aktör olarak ortaya sık çıkmış olması, dönemin Amerika yönetimlerinin, buralardaki askeri yardım ve eğitimlerinden kaynaklanmaktadır. 1964 Küba devrimi sonrası, bunun bölgeye yayılması endişesinde olan Amerika; Şili, Brezilya gibi ülkelerdeki askeri darbeleri, bu devrimci darbelere karşı bir duvar olarak örmek istedi ve bunları anti devrimci askeri rejimler tanımlamasında bulunarak destek verdi. Dönemin Türkiye'sinde de, doğrudan olarak Soğuk Savaş döneminin etkisinden olmasa da, bu dönemin sağladığı militarizm kavramının yükselişinin etkisi, ülkemizde normal görülmeye başlanmıştı. Nitekim 1960 darbesinde sadece ülke içi etkenlerin militarizmi normal karşılması kadar, daha büyük bir açıdan bakıldığında, uluslararası konjonktürden de onay alındığı bir dönemdi. Amerika için kendi özgür iradesiyle hareket edecek ve belirsiz bir siyaset yolu izleyecek yönetimlerden, davranışları garanti olan askeri rejimler daha uygun geldiğinden, 1960 darbesi sonrası kurulan hükümet ABD tarafından hemen tanınmış ve müttefiklik bağının devam edildiği duyurulmuştur (Balcı, 2011: 54-55).

Dış yardımların etkisi de bazı ülkelerde askerin siyasete müdahalesinde etkili olmuştur. Uluslararası koşulların askeri darbelere olan etkisinde bahsedilmesi gereken bir konu da, bağımsızlıklarını yeni elde eden genç ülkelerin kendilerine Batı demokrasisini örnek almaları ve bunun kendi toplumsal koşullarla hemen bağdaşmayıp toplumsal kriz ve çatışmaların yaşanması durumudur. Bu kriz dönemleri, askerin siyasete müdahale ortamını

yaratmıştır. Böylesi ülkelerde devrimci veya komünizm etkisinin gelişebileceği korkusuyla Amerika, bu genç devletlerin askeri yapılarında yardım ve eğitimlerle destek vererek istediği şekilde kontrol edebilmeyi ummuştur. Çünkü Soğuk Savaş döneminde iki bloğa bölünen dünyada, genç devletlerin devrimci bir yol izleyerek Sovyetler Birliğine yakınlaşması korkusu, Amerika'nın bu ülke ordularına desteklemesinin temel nedenini oluşturmuştur. Ordularda bundan dolayı, Amerika'nın isteği doğrultusunda sol eğilimli görüşleri ülke için tehdit oluşturduğu inancını benimseyerek, Amerikan eğilimli bir yönetim sahibi olmuşlardır. Böylece dış yardımların da ülkelerde askerin siyasete müdahalesinde etkili olduğu ve başarılı devrimlerin diğer ülkelere örnek alınması diğer bir etken olarak sayılabilir (Tan, 2008: 79).

Uluslararası ilişkilerin askeri müdahalelere neden olması konusunda Türkiye'ye bakacak olursak; 1958 Irak'taki ihtilal sonrası, Bağdat Paktı üye ülkelerinin Irak olmadan Ankara'da yaptıkları toplantıda bir ortak bildiri yayınlamaları ve bu hadiseyi kınamış ve onaylamadıklarını bildirmişlerdir. DP olayı dış güçlerin Irak'taki emelleri için planladığını savunurken, muhalefet partisi CHP ise ihtilalin baskıcı bir rejime karşı ayaklanmış halk kitlesi olduğunu belirtmiştir. Böylece iktidar ve muhalefet arasındaki darbe tartışması filizlenmiştir (Börklüoğlu, 2010: 95). Irak devriminin yaşanması, Türkiye'de o dönemde belli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. İhtilalden önce 15 Nisan 1955'te imzalanan Bağdat Paktı ile aslında Irak kralı ve onun yakın çevresiyle yakın bir ilişki kuran Adnan Menderes, Irak ihtilaliyle sarsılmıştı. 14 Temmuz 1958'de ortaya çıkan Bağdat İhtilaliyle birlikte, Demokrat Parti üst kademe aktörlerinde bir etki yarattı ve o dönemin DP ve CHP arasında yaşanan 'ihtilal' polemigi başlamış oldu. Bağdat'ta gerçekleşen ihtilal sonrası kral ve etrafındakilerin hayatını kaybetmeleri sonrası Adnan Menderes, bu ihtilal söylemini Türkiye koşullarına göre aktarmaya başlamıştır ve bu polemige CHP'de katılmıştır.

Adnan Menderes 1958 yılında Balıkesir'de bir konuşmasında, ülke içinde bazı siyasetçilerin Irak'taki ihtilali örnek göstererek Türkiye'de de ihtilal yapılmasını istediklerini, bunun kendi ve yakın çevresinin siyasetten uzaklaştırılması çabası olduğunu, TBMM'yi çiğneyerek iktidara gelmek istediklerini söylemiş ve Irak ihtilalini ülkemizde bu şekilde iç siyasete dâhil etmiştir. Buna karşılık CHP kanadından da İsmet İnönü, meclisteki konuşmasında; gerekli koşulların oluşması durumunda ihtilalin kaçınılmaz olduğunu söyleyerek polemigin içine girmiştir. Irak ihtilalinden de anlaşılacağı gibi, uluslararası politikalarından ve olaylardan çıkarılan bazı söylemler, diğer ülkelerin de siyasetine sirayet

etmekte ve onları etkilemektedir. 1958-1959 yılları arasında bu Irak konusu sonrası, darbe ve ihtilal tartışmaları iyice alevlenmiş ve siyasi tartışma tırmanışa geçmiştir. Irak ihtilali, başta Türkiye, ABD, İngiltere ve Ürdün tarafından kınanmıştır ve daha sonrasında Ürdün ve Lübnan'daki olaylar sonrası, Irak ihtilalinin sadece ülkenin bir iç sorunu olmadığını ortaya çıkarmıştır. Aslında olan, bir dünya krizine doğru gidiştir. Bu dönemde ülkemizde de, Ulus gazetesinin sürekli ihtilalle ilgili haber yapıp ve görseller sunması, Adnan Menderes'i tedirgin etmiştir (Börklüoğlu, 2010: 96). Bu ve diğer faktörlerinde birlikteliğiyle 27 Mayıs 1960'ta da darbe gerçekleşmiştir (Bayburt, 2001: 88-91).

27 Mayıs 1960 darbesinin sonrasında yaşanan ABD- Türkiye ilişkileri de, askerin siyasete müdahalesinde uluslararası faktörlerin önemi için gösterilebilecek bir örnek olmuştur. 1947 yılında ABD ve Türkiye arasındaki askeri işbirliği ve eğitim çalışmaları sayesinde bir yakınlaşma başlamıştır. Bu yakınlaşma döneminde ordu içinde DP hükümetine bağlı ve sadık bir asker grubu oluşurken, ABD'de eğitim almış ve muhalif olabilecek bir asker grubu oluşmuştur. 1960 darbesi sonrası kurulacak olan Milli Birlik Komitesi üyesi otuz sekiz askerin, yirmi ikisinin ABD'de askeri eğitim görmüş askerler olduğu bilinmektedir. 1957-1958 yıllarından itibaren Türkiye'de oluşan darbe söylemlerini yakından takibe alan ABD Ankara Büyükelçisi, 27 Mayıs 1960'a kadar ülkede herhangi bir darbenin olmasına ihtimal vermediği ve darbenin onlar için tam bir sürpriz olduğunu 28 Mayıs 1960'da verdiği röportajda belirtmiştir.

Darbe sonrasında ise Amerikan Basınında darbenin, ABD'yi endişelendirmediğini, çünkü Cemal Gürsel ve ekibinin özgür bir dünya görüşü içinde olduğu, NATO ile işbirliğine dikkat çektiğini belirten birçok haber çıkmıştır. Devam eden günlerde yine Amerikan basınında, Cemal Gürsel yönetiminin baskıcı bir iktidarı görevden alarak daha özgürlükçü bir hükümet kurduklarını belirtmiş, aynı zamanda darbenin halk tarafından da olumlu ve istekli karşılandığını savunulmuştur. Darbeden sonra ilk gün Cemal Gürsel ile görüşen ABD elçisi, Gürsel hakkında olumlu bir rapor yayınlamış ve şimdiye kadar gördüğü en kolay darbenin bu olduğunu belirtmiştir. Gürsel'den yakın zamanda yönetimi sivil bir hükümete devredecekleri sözünü almıştır. Darbe sonrası Milli Güvenlik Komitesi hükümetini ilk tanıyan devlet böylece 30 Mayıs 1960 tarihinde ABD olmuş, devamında da diğer ülkeler yeni kurulmuş olan hükümeti tanımışlardır. Ayrıca ABD hükümeti ile MGK arasında Karşılıklı Yardım Anlaşması imzalanmış ve Türk hükümetinin kredi alma olanaklarının önü açılmıştır. 1989 yılında ABD genelkurmay başkanının yaptığı bir konuşmada, ülke dışından

gelen askerlerin eğitimi sürecinde, onları kendi ülkeleri üzerinde etki sağlayacak düzeyde eğittiklerini açıklamış olması, MGK hükümetini ilk tanıyan ülkenin ABD olmasının şaşırtıcı olmadığını kanıtı olmaktadır. Nitekim MGK' da darbe sonrası yayınladıkları bir bildiri NATO'ya bağlılıklarını bildirmiştir (Börklüoğlu, 2010: 121-127).

Kısaca 1960 darbesi sonrası ABD ile olan bu olaylardan çıkarılacak sonuç elbette sadece darbenin dış güçler ve uluslararası politikadan kaynaklandığı sonucunu çıkaracak kadar zayıf bir açıklamayı oluşturmaz. Burada, ülke askerlerinin, dış ülkelerdeki eğitim programları, karşılıklı ilişki ve anlaşmalarının, askerinin siyasete müdahalesinde önemli birer faktör olduğu anlatılmak istenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutba bölünen dünyada, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde toprak talep etmesi gibi konularda tek başına savunmada bulunamayacağını düşünen Türkiye, NATO'ya bu amaçla girmek için çaba sarf etmiştir. Bu dönemde ABD de, Sovyet tehlikesinde olan ve kendi tarafında olmasını istediği Türkiye ile yakın ilişkiler girmiştir. Fakat 1960'lı yıllardan sonra Türkiye, Amerika ile olan askeri ve ekonomik ilişkilerini azaltmaya ve bağımsız bir politika izleme eğimine geçmiş ve özellikle Adalet Partisi (AP) iktidarındaki çok yönlü dış politika izlenmesi, ABD ile olan bağlarımızı daha da zayıflatmıştır (Köse, 2010: 100-101).

1965 ve 1970 yılları arasında görevde olan Adalet Partisi, temsil ettiği toplumsal sınıfın yararına olacak olan bir dış politikası izlemiştir. Hükümet, hızlı bir ekonomik büyümenin olanakları içerisinde bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Hükümet için, uzun vadeli kredi arayışları, yeni pazarlar ve iyi komşuluk ilişkileri gözetilerek bir dış politika izlenmiştir. Bu dönemde dış politika da radikal kararlar alınması söz konusu değildir. Fakat bu yararları sağlayabilmek için, ekonomik ilişkiler içinde klasik dış politikadan yapılan küçük sapmalar bile, uluslararası konjonktürde, 1965 ve 1970'li yılların Ortadoğu'su için ihtilal anlamına gelmektedir. Bu açıdan, Türkiye'nin bu dış politikasındaki iyi komşuluk ilişkileri, çok yönlü etkileşim gibi konularının, bazı ülkeler tarafından dengeye sokulması zaruri bir hal almıştır (Belge'den akt. Yetkin, 2006: 116).

Asker tarafından Süleyman Demirel'e verilen 12 Mart 1971 muhtırasında da, Demirel'e göre ABD'nin etkili bir rol oynadığı söylenmektedir. Demirel hükümeti döneminde, ABD ve Sovyetler Birliğiyle olan ilişkisi, Türkiye ekonomisine yön vermiş ve Sovyetlerle bir yakınlaşma yaşanmıştır. Bu yakınlaşma ABD tarafından kuşkuyla izlenmesi

sonucu askerin hükümete muhtıra vermenin yolunun açıldığı düşünülmektedir (Demiriz, 2011: 88).

1980’li yıllarda gelindiğinde ise, başta İngiltere ve ABD yönetimleri başta olmak üzere, benimsenen yeni bir politikalar serisi olarak karşımıza çıkan neo-liberal politikalar, hızla tüm dünyaya hâkim olmaya başlamış ve küresel ölçekte önem kazanmıştır. Bu politikalarla kendilerini hem liberal hem de muhafazakâr olarak sunan yeni sağ parti iktidarları, kendi ülkelerinde sosyal yardımlar ve karma ekonomi modeli terk edilerek piyasaya ağırlık veren, özel piyasanın önem kazandığı ve devletin küçültüldüğü yeni bir dönemin başlamasına neden olmuşlardır. Bu yeni yönetim biçimi ve devlet anlayışı, Türkiye’yi de etkilemiş ve Turgut Özal’ın bu uluslararası politikaları benimseyen neo-liberal politikaların uygulandığı bir döneme gelinmiştir (Tomakin, 2014: 68).

Türkiye’de askerlerin siyasete müdahalesine dış politikalar açısından genel olarak bakacak olursak; dönemin siyasi iktidarlarının, kendilerini batıdan ayırıp, bağımsız hareket eden bir hareket sergilemeleri, bazı ülkeler tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Aynı zamanda bu ülkeler, Türkiye’nin kendi çıkarlarına ters düşecek ilişkiler içinde olması (mesela 1980 öncesi Sovyetlerle olan yakın ilişkiler) nedeniyle de bir müdahaleye ihtiyaç duyarlar. Türkiye’nin bu dönemde Sovyetler Birliği ile olan yakınlığı ve ekonomik anlamda daha bağımsız bir politika izleme çabası, batıyı tedirgin eden durumlardan olmuştur (Kaynak, 2006: 26).

Bölgesel durumda da güvenlik sorunlarının meydana gelmesi, dünya sisteminde meydana gelen farklı gelişmeler, ülkeler için iç siyasetinin dengelerini değiştirmekte ve askerin de siyasete müdahalesinde kısıktıcı bir rol oynamaktadır. Sovyetler Birliğinin 1979 Afganistan işgali ve 1979 İran’daki batı karşıtı hükümetin kurulması gibi dünya dengelerini değiştirecek veya bölgesel güvenlik konuları içine girebilecek hadiselerin yaşanması bölgede Türkiye’nin önemini arttırmıştır. Böyle bir dönemde, Bülent Ecevit, Amerika’nın bölgesel güvenlik konusu açısından Türkiye hükümetinin, istenilen doğrultularda karar almaması halinde hükümetin düşürülebileceğini söylemiştir (Arcayürek, 1986: 370).

Sonuç olarak; uluslararası politikalar, bölgesel güvenlik konuları, değişen dünya düzeni ve ülkelerin uyguladıkları dış politikalar, ülkelerin iç siyasetlerini de etkilemekte ve askerin siyasete müdahalesinde etki etmektedir. Ayrıca güçlü devletlerin etki alanında bulunan diğer devletlerin, bu güçler tarafından çıkarları doğrultusunda yön verilmeye

çalışılması da darbeleri gündeme getirmektedir. Ülkemizde de meydana gelen askerin müdahalelerinde dış güçlerin ve uluslararası politikaların gerek 1960 ve 1980 darbelerinde gerekse de 1971, 1997, 2007 müdahalelerinde de etkili olduğu söylenebilir.

1.9. Askerin Siyasete Müdahale Tipolojileri

Türkiye'deki asker ve siyaset ilişkisiyle alakalı olarak, farklı askeri müdahale tiplerinin neler olacağı konumuz açısından önem arz etmektedir. Bu modeller, ordunun kendi meşruiyetlerine temel oluşturdukları unsurlar, yönetimi ele geçirip geçirmemek istemeleri ve geçirdikleri takdirde ne kadar yönetimde kalacakları, siyasi, ekonomik ve toplumsal yeniliklerini gerçekleştirebilme yetkinlikleri gibi unsurlara bakılarak sınıflamalara tabi tutulmuştur (Börklüoğlu, 2010: 4).

Askerin siyasete müdahalesi sonucu ortaya çıkan tipolojiler, siyasal rejime müdahale biçimi, siyasal rejimin niteliği gibi faktörlerce üç farklı şekilde açıklanmaktadır. Buna göre, askeri müdahale modelleri; hakemlik veya veto işlevi, bekçilik veya muhafızlık işlevi ya da hükmedici veya yöneticilik işlevi olarak farklı sınıflandırmalara tabi tutulur.

1.9.1. Hakemlik İşlevi veya Veto (Riyaset) Rejimi

Hakemlik veya veto rejimi olarak adlandırılan sınıflama, askerin siyasal sisteme en hafif müdahalesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modelde asker ve ordu, siyasal rejimin işleyişi içinde siyasi veya yönetim kararlarının alınması ve çıkarılması konularında son sözü söyleme ve bunları onaylayıp onaylamama konumunda bulunmazlar. Siyasi sistem içinde ön planda olarak her şeyin kararını veren bir rol oynamayıp, kamu adına alınacak olan kararların siyasilere yön verecekleri biçimde konumlanmışlardır. Geri planda kalarak sadece hakemlik işlevini yerine getirmektedirler. Bu izlenim, ordunun siyasete müdahale modelinde çok pasif bir tavır sergilediği görünümünü gibi yanlış bir izlenim verebilir. Fakat aslında askeri sınıf, kendi ideolojik ve çıkarları doğrultusunda istedikleri şekilde karar almaları için sivil iktidarın siyasi, ekonomik ve toplumsal her konuda alacakları kararları veto edebilme yetkisine sahiptirler. Göreve devam etmesi istenmeyen sivil siyasi iktidarın, askeri darbe ile görevinden edilmesi, askerin veto rejimi için uygulayabilecekleri son yol olarak ifade edilebilir. Askerin, siyasi sistemle arasındaki ilişkinin hakemlik seviyesinde olduğu ülkelere bakıldığında, askeri darbe müdahalesini hayata geçiren askeri sınıfın temel amacının; askerin mevcut düzeydeki sistem, durum ve konumlarının devam edebileceklerini sağlayan anayasal sistemin korunması, istedikleri düzeni sağlıklı ve devam edilebilir

biçimde yönetecek siyasi yapının iktidara getirilmesi olduğu söylenebilir. Askeri darbeyi gerçekleştiren askeri kadroların, istedikleri anayasal düzen ve siyasal işleyişi istedikleri doğrultuda devam ettireceklerini inandıkları sivil siyasi iktidarı, yönetime getirdikten sonra kendi asıl görevlerine dönebilme ihtimalleri çok yüksek görünmektedir (Karatepe'den akt. Doğançay, 2014: 18).

Hakemlik işlevi ve veto rejimi olarak adlandırılan bu tipte, sivil politikacı ve sivil kurumlar varlıklarını devam ettirmektedir. Fakat alacakları kararlar askeri yapı tarafından sınırlandırılmaktadır ve askerlerin asıl amaçları; statükoyu devam ettirme ve korumadır. Askerin siyasi sistemde sadece hakemlik işlevinde olduğu ülkelerde görmekteyiz ki, ordu politik ve idari konularda karar mercii olmamaktadır. Sadece kamu adına alınacak kararların yönünü tayin etmektedir. İsteddiği amaçlar ve beklentiler dışında oluşabilecek her türlü kararı veto etme hakkının olması, onun siyasete müdahalesinin aslında pasif bir görüntü sergilemediğinin kanıtıdır. Veto yetkisini, istenmeyen bir durum olması karşısında askeri darbeler olarak kullanan yapının amacı; mevcut konumlarının devamını güvence altına alacak düzen ve anayasal sistemi devam ettirmek ve muhafaza etmektir. Bu amaçlarını gerçekleştirmeleri durumunda siyasetten çekilmektedirler (Oran, 2013: 20).

Hakemlik işlevi veya veto rejimi olarak adlandırılan bu modelde, sivil siyasetçiler, meclis, hükümet, siyasi partiler veya sivil kurumlar devam ediyor gibi görünseler de, alacakları her bir düzenleme veya kararda ordu tarafından bir sınırlama veya yönlendirmeye maruz kalmaktadırlar. Bu modelin bir diğer özelliği ise, genel olarak statükoyu korumak isteyen ve amaçlayan muhafazakâr bir rejim olmalarıdır.

Ülkelerde askerin siyasete hakemlik işleviyle müdahalesinin olduğu durumlarda ordunun amaçladığı hedefler, sınırlı kalmaktadır. Bunlar içinde ülke içindeki çatışma halindeki güç dengelerini yeniden düzenlemek ve anayasal düzenin korunmasını sağlamak olduğu kadar ekonomik bazı hedefleri de mevcuttur. İlk olarak iktisadi menfaatlerin toplumsal gruplar arasındaki dağılımı hedefini amaçlayan, önemli değişiklikleri engelleyip bunu sistemleştirmek isteyen bir görünüm oluştururlar (Tosun, 1991: 87).

Bu tip askeri müdahale modelinin Türkiye'de 12 Mart 1971 muhtırası ve 28 Şubat 1997 yılında toplanan Milli Güvenlik Kurulu sonrası alınan kararlar ve 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtıra kararlarına birer örnek olduğu söylenebilir

12 Mart bir muhtıra olarak 27 Mayıs 1960 darbesi gibi doğrudan siyasete müdahale de bulunulmamıştır. Türk ordusu bu olayla birlikte siyasetin kurallarını belirleyen bir hakem görüntüsü vermektedir. Muhtırada asker doğrudan siyasi yönetime el koymamış ve partiler üstü bir hükümetin kurulması gerektiğini vurgulamışlardır. Yani siyasette pasif bir görüntü elde etmiştir. Daha sonra Süleyman Demirel'in istifasından sonra Nihat Erim'e hükümet kurma görevinin verilmesi, ordunun siyaseti dışarıdan tayin ederek yönlendirmesi bakımından hakemlik işlevini yerine getirdiğini ortaya koymaktadır (Tosun, 1991: 92).

1.9.2. Bekçilik İşlevi veya Muhafız Rejimi

Yukarıda da açıklandığı gibi, orduların temel misyonları, devletin ve milletin güvenliğini sağlayıp onun devamlılığını sağlamaktır. Sahip oldukları bu büyük görevler nedeniyle ordular, kendilerini sistemin veya devletin bekçisi olarak görebilmektedirler. İşte bu noktada, güvenliğini ve devamlılığını sağladığı, bekçiliğini yaptığını düşündüğü devlet veya siyasal sistemin tehlike altında olduğunu düşündükleri anda sivil siyasi sistem alanına müdahalede bulunup, siyasete doğrudan müdahalede bulunabilirler. Bu durumda, tehlike olarak atfettikleri siyasi iktidarı görevlerinden uzaklaştırabilmektedirler.

Siyasi yönetimi askeri darbe ile ele geçiren askeri sınıfı, kendilerince tehlikeye neden olan unsurlar adına düzenleme ve değişiklikleri icra ettikten ve devletin devamlılığı için siyasi önlemleri aldıktan sonra, siyasi yönetimden çekilebilirler. Daha sonra seçimlere gidebilir, siyaset alanını tekrar sivil yönetimlere devredebilirler. Askerin siyasete müdahalesinde bekçilik işlevi veya muhafız rejimi olarak adlandırılan bu tipolojinin, yönetimde kalma oranları çok yüksek olmamakla birlikte yaklaşık iki veya dört yıl görevde kaldıkları söylenebilir. Askeri yönetimin başa gelmesinden sonra mevcut bürokratik işleyişin işlevselliğini yeniden elde edebilmek ve devlet yapısının devamlılığı için gerekli etkinlikleri gerçekleştirmek için yaptıkları ilk şey; tüm bu sorun ve tehditlerin kaynağı ve sorumlusu olarak görülen sivil siyasi iktidarın mensup ve yöneticilerini görevden almak ve uzaklaştırmak olmaktadır. Asker, aslında kendi istedikleri devlet işleyişini meydana getirirken, mevcut sivil siyasi iktidarı ortadan kaldırarak otoriter nitelikli bir siyasi yapıyı inşa etmiş olmaktadır. Bekçilik işlevi veya muhafızlık rejimi olarak adlandırılan modelde, aslında azınlıkta bulunan bir grup izlenimindeki askeri yapı, içinden çıktıkları silahlı güç ve unsurlardan destek alarak istedikleri hedefleri gerçekleştirebilmek için her türlü siyasi grup veya sivil toplum örgütlerini baskılayabilir. Bu baskıyı oluşturmak için ise bu sivil grupları; susturabilir, sindirebilir, istemediği doğrultuda yapılacak haberlerin önüne geçebilmek için

basına sansür getirebilir ve toplumsal hareket ve gösterileri engelleyebilmektedir. Böylece yönetiminde buldukları iktidarı, hedeflerine ulaşmaya kadar devam ettirmek isterler. Askeri yönetim, istediği düzenleme ve yapıyı oluşturduktan sonra, yönetimi sivil siyasi iktidara devretse bile, onun siyasi sistem ve yapı üzerindeki etkinliği ve gücü devam eder. Bundan kaynaklı olarak, yönetimde bulunan sivil siyasi iktidarın uygulamalarını, yürüttüğü siyasetini ve ordu ile arasındaki ilişkisini, sürekli olarak ordunun beklenti ve istekleri doğrultusunda vermesi gerekmektedir. Çünkü ordu, bekçiliğini yaptığını düşündüğü devlet yapılanması adına her hangi bir başka tehlike durumunda, mevcut siyasi iktidarı tekrardan görevden uzaklaştırabilme gücüne sahiptir ve müdahalede bulunabilir (Karatepe'den akt. Doğançay, 2014: 19).

Yönetimde kalma süreleri iki veya dört yıl olarak gösterilen, yani iktidarda süresiz kalmayı amaç edinmeyen muhafız rejimleri, doğrudan siyasi iktidarı devraldıkları için, veto rejiminden farklı olarak yönetime doğrudan müdahil olmaktadır. Böylece daha sağlam bir nüfuz ve yüksek bir denetim sağlamış olurlar. Bu rejim modelinde, askerler, sivil siyasi iktidarın sorumlusu olduklarına inandıkları tüm olumsuzlukları düzeltmeyi kendilerine görev edinirler. Bu doğrultuda, müdahale etmelerine neden olan konuların tekrar yaşanmaması için yapacakları düzenlemeleri hayata geçirdikten sonra, yönetimi sivil politikacılara bırakmayı amaçlarlar. Bu rejimde de tüm askeri rejimlerde olduğu gibi, sivil hakları sınırlandırarak yapıda bir baskıcılık uygulanır. Muhafız rejimler, statükoyu veto rejimleri gibi yine korumak ve devam ettirmek eğiliminde olmakla birlikte, bunun için yapılacak kötü ve yanlış uygulamaları da düzeltmeye meyilli olmaları açısından ılımlı muhafazakâr olarak adlandırılırlar.

Politik düzeyde askerin müdahalesinin bekçilik düzeyinde olduğu ülkelerde, asker kendi istekleri doğrultusunda yaptığı düzenlemeler sonrası siyaset alanını sivil iktidarlara bıraktıktan sonrası için ülkede demokratik düzeyin gelişmesi uzun bir süreç alabilmektedir. Çünkü askerin siyaset alanından çekilip sivil iktidarın göreve geldiği bu süreçte geçiş aşamasındaki sivil siyasi iktidar, çok dikkatli davranmalıdır. Yoksa istenmeyen bir durum halinde askerin tekrar siyasete müdahalede bulunabileceğini bilir ve çok özgür hareket edemez.

Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerin bu tip askeri müdahale modeline örnek verilmesi mümkündür. Siyasete müdahale eden askerler, bu

darbeleri gerçekleştirdikten ve kendilerince gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra siyaset alanını sivil yönetimlere devretmişlerdir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Mayıs 1960 tarihli askeri darbesinde ordu mensubu olan Albay Alparslan Türkeş, radyolarda halka hitaben okuduğu bildiriye; ordunun mevcut siyasi istikrarsızlıktan arındırıldıktan ve düzene sokulduktan sonra yeniden sivil siyasi iktidarın göreve geleceğini söylemiştir. Bu söylem, 27 Mayıs'ın askerin siyasete müdahale modellerinden bekçilik işlevini yerine getireceği anlamına gelmektedir. Böylece, ordunun siyasi yönetimi ne kadar elinde tutacağı ile ilgili net bir bilgi verilmemekle birlikte, bu müdahalenin sürekli bir askeri rejime dönmeyeceği belirtilmektedir. Zaten askeri darbeden iki yıl sonra da seçimlere gidilmiş, hatta darbeye neden olan siyasi partinin geleneğini devam ettirecek olan Adalet Partisi seçimlere katılmıştır.

Askerin siyasete müdahale modeli olarak ele aldığımız bekçilik işlevinin savlarından biri olan askerin kendilerince gerekli gördükleri siyasi, toplumsal ve ekonomik düzenlemeleri yaptıktan sonra siyaseti sivillere bırakacakları iddiası, 27 Mayıs'ın bu modele örnek olabileceğinin kanıtıdır. Çünkü askeri darbenin yapılmasından hemen sonra Demokrat Parti mensupları yargılanmış, bunlara sempati duyan subaylar görevlerinden uzaklaştırılmış ve 1950-1960 yılları arasında askerin kendince yanlış ve hatalı dediği ekonomik ve siyasal bozulmanın siyasi iktidarı sorumlu tutarak göstermiş olması bu modele uygun olan bir davranış biçimidir. Bekçilik işleviyle olan bir diğer benzerlik noktası ise, ordu kaybettiği toplumu şekillendirme ve yön verme özelliğini tekrar elde etmek istemesi sonucu siyasete müdahale etmesinden kaynaklanmaktadır. 1950 seçimlerine kadar kendisini devletle özdeşleştirmiş bürokrasi ve askeri sınıf, seçimlerden sonra daha liberal ve halkçı bir politika güden partinin iktidara gelmesiyle toplumu şekillendirme özelliğini yitirmiş bulunmaktaydı. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde galibiyetle iktidara gelen Demokrat Parti karşısında, bu gücü tekrar elde etmek isteyen ordu, bütün çabalarının boşa gittiğini anladıklarında, 27 Mayıs 1960'da direkt olarak siyasete müdahale ederek devletin asıl sahiplerinin kendileri olduğunu kanıtlamak istemişlerdir. Demokrat Parti'nin temsil ettiği çevre olarak adlandırılan sınıfın destekleri ile Demokrat Parti büyürken, parti de bu kesimlere bazı ekonomik imtiyazlar tanımıştır. Ticaret kesiminin milli gelirdeki payı yükselirken, asker ve bürokrasinin gelirleri eski döneme göre düşmekteydi. Bu durumdaki askeri sınıf hükümete karşı cephe oluşturdu. 1950 ve 1960 yılları arasındaki dönemde devletle bütünleşme ve bir görme geleneğinden uzaklaşan ordu mensupları, siyasete müdahalede bulunmuşlardır.

Bekçilik işleviyle siyasete müdahalede bulunan askerlerin bir diğer amacı da, ekonomik olarak statükolarını koruma arzusundan gelmektedir. Bu açıdan, 1960 darbesinden sonra askerler kendi ekonomik durumlarında düzenlemeler yapmışlar ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)'nu kurarak maddi koşullarını düzenlemişlerdir (Tosun, 1991: 89-90).

12 Eylül 1980 askeri darbesi de bekçilik işlevine benzerlik göstermektedir. Kenan Evren'de askeri yönetimin kısa süreceği ve sonrasında sivil hükümetin kurulacağını söyleyerek askeri rejime gidilmeyeceğini ilan etmiştir. 12 Mart müdahalesinde hakemlik işlevi gösteren ordu bu sefer bekçilik işlevini yerine getirmeye başlamış ve doğrudan siyasete müdahale etmiştir. Bu dönemde toplumsal düzeni tekrar sağlayabilmek için büyük sınırlamalar ve kurallar getiriliyor, basın sansürleniyordu. Yine bekçilik işlevindeki modelde olduğu gibi tüm olanların sorumlusu olarak sivil siyasi iktidar ve politikacılar gösteriliyordu (Tosun, 1991: 97).

1.9.3. Yöneticilik İşlevi veya Hükmedici Rejim

Son olarak ele aldığımız, yöneticilik işlevi veya hükmedici rejimler olarak da adlandırılan modelde, askeri yapılar, diğer iki modelde olduğu gibi, siyasi yapıya müdahalelerini, siyasi işleyiş ve yapının kendi istekleri doğrultusunda düzenlemeler yapabilmek için yapmazlar. Bu modeldeki amaç, doğrudan doğruya sivil siyasi iktidarı görevden uzaklaştırmak, onu ele geçirmek ve ülkeyi askeri bir rejimle yönetmek istemidir. Askeri darbeyi gerçekleştiren ordu mensuplarının komuta kademesindekiler, siyasi iktidarda daha uzun kalabilmek amacı ve inancıyla, ülkenin politik, iktisadi ve toplumsal yapısıyla ilgili yapısal bazı değişiklikler ve düzenlemelere giderlerse, askeri müdahalenin yapısı ihtilale dönüşmektedir. Bu modelde, diğer bekçilik veya hakemlik işlevi yüklenen askeri darbe yapıları gibi yönetimde kısa bir süre kalıp, yerlerini sivil iktidara bırakma istekleri yoktur. Asker, siyasete müdahalesini eğer bu modelde gerçekleştiriyorsa, siyasete müdahalesinin temel amacı elde edecekleri siyasi iktidarı devamlı olarak elde tutacak askeri bir rejimi kurmaktır. Askerin hedeflediği değişiklikler ve düzenlemeler çok büyük kapsamlı olmalarından dolayı, geniş bir sürece yayılmakta ve kısa sürede gerçekleştirilemeyecek kadar teferruattadır. Bu modelde, siyaset alanı artık sadece askeri yapının kontrolü ve istediği şekle kavuştuğundan dolayı, ordu yönetime el koyduklarından sonra ülkedeki mevcut tüm siyasi partileri, sendika ve meslek kuruluşları gibi tüm sivil toplum örgütlerini kapatabilirler. Kapatmamaları halinde ise, sansür ve baskı ile kendi görüşlerine uygun hale

getirerek, kendi amaçları doğrultusunda sınırlamalar uygulamaktadırlar (Karatepe'den akt. Doğançay, 2014: 20).

Bu modeli uygulayacak olan askeri yönetim kadroları, ekonomik ve toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlayarak, devrimci veya radikal modernleştiriciler olarak kendilerini tanımladıkları için, daha büyük tutku ve amaçlarla göreve gelirler. Mevcut siyasi kurumları, siyasi partileri ve siyasi oluşumları ortadan kaldırarak gücün dağılmasını engellemek isterler. Uzun bir zamana yayılan belirleyici hedefler oluştururlar. Diğer modellerden daha sıkı ve güçlü bir denetim mekanizması kurmak isteyen bu model, aynı şekilde diğer modellerden çok daha fazla yönetimde kalmayı amaçlarlar. Medyayı katı bir denetim ve baskı altında tutarlar, kendi kuracakları siyasi ve sivil örgütler dışındakileri ve partileri kapatarak amaçlarını gerçekleştirirler.

Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen askeri müdahalelere bu model örnek olabilmektedir. Ülkemizdeki hiçbir askeri müdahale ise buna örnek teşkil etmemektedir.

Yöneticilik işlevi veya hükmedici rejim olarak adlandırılan modelde, ordunun, ülkede bir askeri rejim kurma eğilimi içinde olduğunu bilmekteyiz. Bundan dolayıdır ki askeri rejimler hakkında kısa bir açıklama yerinde olacaktır. Askeri rejim tipleri açısından da farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Bunlardan ilk olarak Finer'e kısaca bakılacak olursa, o askeri rejimleri beş farklı sınıfa ayırmaktadır. İlk olarak; iki dünya savaşı arası Almanya ve Japonya'sı ve 1955 yılındaki Arjantin rejiminin örnek verileceği 'dolaylı sınırlı bir askeri rejim modeli'dir. İkincisi, 1933 ve 1940 yılları arasında Küba'da görülen 'dolaylı tam askeri rejim modeli'dir. Üçüncüsü Franko dönemindeki İspanya'nın örnek olduğu 'ikili rejimlerdir. Dördüncü model ise Türkiye'de de 1960-1961 yılları arasındaki Milli Birlik Komitesi ve 1980-1983 yılları arası Milli Güvenlik Konseyi tarafından yönetimlerle örnek verilecek olan 'doğrudan askeri rejim modeli'dir. Son model, Nasır dönemindeki Mısır'da görülen 'sivilleşmiş benzeyen askeri rejim modeli'dir (Mazıcı, 1989: 21).

Rustow ise askeri rejim sınıflandırmasını bağlam ve ortamlarına göre beş ayrı gruba ayırmıştır. Kısaca bunlardan bahsedecek olursak; sürekli askeri rejimler, pretoryenizm, askeri ihtilaller, asker-sivil koalisyonları, geçici askeri rejimlerdir.

Askeri rejim modellerine baktığımızda buradan çıkarılacak bazı ortak özelliklerden bahsedebilir. Askeri rejimlerin tüm modellemelerinde, genel olarak toplumun çoğulcu ve renkli yapısını ortadan kaldırmayı amaçlayan tek tip bir toplum modeli amaçlarlar. Çoğulcu

bir yapıya sahip olmayan bu sistem, askeri olmayan, yani sivil tüm organ ve kurumların işlev ve görevlerini aksatır, kesintiye uğratar ya da tamamen ortadan kaldırır. Askeri rejimlerde sivil kanatla ya doğrudan ya da dolaylı bir iletişim gerekir. Askeri yapı, sivil toplumu kendine benzemeye zorlayarak, aslında tam tersi olması gereken ilişkiyi gerçekleştirir. Son olarak, aslında siyasal katılma sonucu kendini siyasi anlamda ifade eden vatandaşların önünü kapatarak devlet ve birey arasında bir kopukluk oluşur (Akbaba, 2006: 35).

Bahsi geçen bu askeri müdahale tipolojilerini, Nordlinger; arabulucu, muhafız ve yöneticiler olarak adlandırmıştır. Bu sınıflama küçük isim farklılıkları dışında, anlam açısından birbirlerine benzemektedir. Bazı yazarlar ise bu tipolojileri sadece hakemlik ve yöneticilik olarak ayırmışlardır. Nordlinger'in oluşturduğu tipolojiyi ele alırsak, 27 Mayıs askeri darbesini muhafız tipi ve yönetici tipi modelleri arasında bir yerde de konumlandırabiliriz. Asker, ülke içindeki yükselen politik gerilim ve siyasal çatışmayı durdurmak ve aslında statükoyu korumak için müdahalede bulunmuştur. Aynı zamanda bu darbe, seçimlere kadar olan zaman içindeki askeri yönetimin gardiyan tipi modeline de benzerlik gösterdiği olmuştur. Çünkü Demokrat Parti iktidarının sürdürdüğü siyaset nedeniyle askerin sosyo-ekonomik koşullarının kötüye doğru ilerlemesi de göz önüne alınırsa bazı yazarlar ordunun kendi örgütsel ve onursal çıkarlarını koruyup muhafaza etmeleri nedeniyle gardiyan tipi askeri müdahale modeline kaydıkları da dillendirilmiştir (Kurban, 2014: 42).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalede ordu siyasi yönetimi doğrudan kendi eline alarak muhafız rejim tipini oluşturmuştur ifadesi literatürde daha sık kullanılan bir kavram olmuştur. 27 Mayıs bu yüzden ordunun ilk defa siyasete müdahale edip, aynı zamanda yönetimi de ele aldığı müdahale olma özelliği taşımaktadır.

Türkiye açısından bu müdahale modellerine bakacak olursak, 27 Mayıs 1960 asker darbesi sonrası ordu ve onun içinden çıkan Milli Birlik Komitesi örgütünün içinde ikili bir yapı meydana gelmiştir. 1960 askeri darbesinde darbeyi gerçekleştiren askeri yapı içinde daha az rütbeli bazı subayların oluşturduğu bir grup, daha üst düzey subayların sadece muhafız tipi bir rejim istemesinden dolayı baskın bir güç oluşturamamışlardır. Cemal Gürsel ve onun tarafında olan komite mensupları ve subaylar, muhafız rejim anlayışını benimsiyor ve savunup temsil ediyorlardı. Diğer grup olan ve başında Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının oluşturduğu yapı ise, hükmedici rejimi savunuyorlardı. Milli Güvenlik

Komitesi'ndeki Alparslan Türkeş ve Muzaffer Özdağ gibi isimler, yapılan askeri darbe sonrası değişikliklerin ancak uzun vadeli sürecek bir otoriter askeri rejimle gerçekleşeceğini düşündükleri için hükmedici rejimden yana olmuşlardır. Buna karşılık askeri yapı içindeki başta General Cemal Gürses olmak üzere bazı diğer üyeler, bazı belirli değişikliklerin yapılması sonrası seçimle başa gelecek bir sivil iktidarı istemişlerdir. Sonuç olarak muhafız rejim uygulanmıştır. Cemal Gürsel ve taraftarlarının oluşturduğu muhafız rejim yanlısı grup, Alparslan Türkeş ve arkadaşlarını tasfiye ederek bu ikili yapıdan kurtulmak istemişlerdir. Fakat bu ikili çekişme 27 Mayıs 1960 döneminden sonra da devam etmiş ve Alparslan Türkeş yerine Talat Aydemir ve ekibi hükmedici rejimi savunan yeni grubu oluşturmuşlardır. Fakat Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 yılındaki isyan hareketi ve 21 Mayıs 1963 yılındaki darbe teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanınca bu grup tamamen yok olmuştur (Börklüoğlu, 2010: 4-5). 12 Mart müdahalesinde ise ordu iktidar direkt eline alıp yönetimi devralmamış, muhtırayla aslında hükümete hakemlik işlevini yapmış ve veto rejimini benimsemiştir.

28 Şubat ve 27 Nisan askeri müdahalelerine bakıldığında ise, askerin 1960 ve 1980 yıllarındaki müdahale amaçları gibi doğrudan iktidarı ele geçirmediği görülmektedir. Bundan dolayı iki ile dört yıl boyunca iktidarı elde tutmayı ve mevcut sorunları çözmeyi amaçlayan ve hükümeti ele geçiren muhafız rejim tipolojisi bu süreçlere uymamaktadır. Aynı şekilde, bir askeri rejim kurma isteğiyle hareket edilen yönetici rejim tipolojisi de bu süreçleri tanımlamaz. Ordu, özellikle 28 Şubat sürecinde, mevcut hükümeti, kendi istedikleri doğrultuda kararlar almalarını istemiş ve yaptıkları baskı sonucu hükümetin düşmesine neden olmuştur. 27 Nisan sürecinde ise, tartışılmakta olan cumhurbaşkanlığı konusu üzerinden, ülkedeki laik düzenin korunması gerektiğini söylemiş ve e-muhtıradan neredeyse seçilmesi gereken cumhurbaşkanı profili çizilerek, yine istekleri doğrultusunda bir karar alınması gerektiğini göstermişlerdir. Fakat 27 Nisan sürecinde, 28 Şubat'a göre daha kararlı ve müdahaleye izin vermeyecek bir izlenim oluşturan Ak Parti, geri adım atmamış ve hükümet devam ettirilmiştir. Bu konuda, sivilleşme ve kamuoyunun da önemli katkıları bulunmaktadır.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ASKER SİYASET İLİŞKİSİNİN DAYANAKLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Tezin bu bölümünde, Türkiye'de asker ile siyaset arasındaki ilişkinin ayrıntılarını anlamlandırabilmek için, onun tarihsel, hukuksal, siyasal ve ekonomik dayanakları üzerinde durulacaktır. Bu dayanaklar içinde Milli Güvenlik Kurulu ve yapısı, Türk Silahlı Kuvvetlerin İç Hizmetler Yasası ve Genelkurmay Başkanlığı gibi temel kavramlar üzerinden bu ilişkinin boyutları açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise, askerin siyasete müdahalesinin tarihsel arka planı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını da kapsayan dönemlerle birlikte çok partili hayata geçişten sonra yaşanan askeri darbeler konu edilecektir.

2.1. Türkiye'de Askerin Siyaset Üzerinde Etkisinin Dayanakları

Her ordunun, ülkesinde etkilerinin toplumsal dayanakları olduğu açıktır. Toplumun askeri sınıfı nasıl gördüğü konusundan daha derine inecek olursak bunun ekonomik, hukuki ve siyasal dayanaklarının ortaya çıkarılması ve anlaşılması gerekmektedir. Böylece, ülkedeki siyasi alana müdahalede bulunan ordunun yapısını daha net ortaya çıkaracaktır.

Türkiye'de ordunun sivil siyaset alanı üzerinde etkisindeki dayanaklar olarak tarihsel, siyasal, ekonomik dayanaklar üzerinde durulacaktır. Hukuki dayanak başlığında ise, konu ile alakalı olarak Milli Güvenlik Kurulu, Türk Silahlı Kuvvetlerin İç Hizmetler Yasası ve Genelkurmay Başkanlığı konularına değinilecektir.

2.1.1. Tarihsel ve Siyasal Dayanaklar

Ülkemizde ordu yapısının, tarihsel süreç içerisindeki konum ve işlevi, onun siyasete ve siyasi yönetime ilişkin olarak, etkisinin en büyük nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Orta Asya'dan başlayarak Türk devlet ve topluluklarında örgütlenmeler içinde birincil konumlanmaları da dâhil olmak üzere, bu devletlerde ordunun temel görevi olan savaş mekanizması sayesinde ordu, önemli ve üstün bir konuma her zaman sahip olmuştur. Türklerin İslamiyet diniyle tanışmaları da ordunun konumundaki önemini, cihat anlayışından dolayı daha da pekiştirmiştir. İşte bu anlatılan tarihi arka plan üzerine Bizans ve Pers yönetimlerini birbirine adapte eden Osmanlı mirası, Türkiye'de ordunun konumu açısından tarihsel bir süreci oluşturur. Bu mirası yani Osmanlı İmparatorluğu'nda askerin ve

ordunun örgütlenmesi, işlevi, konumu gibi alanların araştırılması, tarihsel dayanakların ortaya çıkarılması, modern Türkiye’de de asker siyaset ilişkisi ve boyutunu anlamlandırabilmemiz açısından bize ışık tutmaktadır (Bozdemir, 1982: 27-28).

Askeri temellerle kurulan ve sürdürülüp geliştirilen klasik Osmanlı dönemi sistemi, askeri yapılanmayı toplumsal sistemde temel yapı taşı olarak kullanmasından dolayı feodalite dönemi Avrupa’sıyla benzerlikler göstermektedir. Fakat Osmanlı’da tımar sistemiyle birlikte güçlü bir merkezi devlet yapılanmasının oluşması, onu feodaliteden farklılaştırıyordu. Günümüz Türkiye’sinde ordunun yapısı ve işlevi bakımından, tımar sisteminin içindeki Kapıkulu askerlerinin aşırı merkezîyetçi yapı ve işleyişinin oluşu, tarihsel bir mirası ve önemi meydana getirir. Bu Kapıkulu asker sınıfının gücü ve Osmanlı devlet yapılanmasındaki askeri yönden önemi, onun hem yönetici sınıfını oluşturuyor olması, hem de padişahın tahttan inip çıkması gibi önemli olaylarda güç dengesi oluşturuyor olmasından gelmektedir. Kapıkulunun bu işlevi, yukarıda da değinilen pretoryenizmin tarihsel işlevini oluşturması açısından önem arz etmektedir (Akşin, 1977: 2).

Osmanlı Döneminde, bu askeri sınıf hem yönetici sınıf üzerinde bir etkiye sahip, hem de ülkenin toplumsal örgütlenmesi açısından üstün bir yere sahipti. Bu öneminden dolayı da, 17.yüzyıldan itibaren Osmanlı’nın gerilemesi nedenleri arasında, önemle üzerinde durulan konunun askeri güçteki gerileme ve bundan kaynaklanan fetih ve savaş alanlarındaki mağlubiyetlere bağlanması normaldir. Bundan dolayıdır ki, 19.yüzyıla kadar ki zamanda yapılan önemli ve çoğu reformun askeri alanlarda yapılması bu önem ve tarihsel bağ içerisinde anlam kazanmaktadır (Levy’den akt. Tan, 2008: 162). 17.yüzyıla dayanan bu reform hareketinin, yüzeysel ve belirli sınırlar içinde hapsolmesinin temel iki nedeni mevcuttur. İlk olarak, yapılacak olan bu reformlar yukarıda da açıklandığı gibi, askeri sınıfın öneminden kaynaklı olarak sadece ordu ile sınırlı tutulmak istenmiştir. Bu da reformların sadece bu sınırlar içinde hapsolmesine neden olmuştur. İkinci neden ise, bu reform hareketlerinin aslında pretoryen bir tavır sergilemeye başlayan Kapıkulu askerlerinin tasfiye edilmesi istemine kadar gitmesinden kaynaklı olarak bu sınıfın reformlara karşı bir tavır sergilemesidir. 17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar Kapıkulu sınıfının pretoryen bir tavır sergilemesi aslında, padişahın gücündeki azalmadan kaynaklanmaktadır (Bozdemir, 1982: 65). Burada önemli olan bir diğer nokta ise, Osmanlı modernizm hareketi olarak yapılmak istenen ve ordu ile sınırlı kalan bu reform hareketlerine, ordunun merkezi yapısını oluşturan

Kapıkulu sınıfından geliyor olmasıdır. Bu sınıf reformun direkt ana unsurunu oluşturuyor olması, askerin toplum ve siyasal sistem içindeki önemini anlatmaktadır.

17.yüzyıla kadar dayanan bu reformist hareketlerin bir diğer önemi ise, özellikle 18.yüzyılda belirginleşmeye başlayan toplumsal sınıf alanındaki değişimden kaynaklanmaktadır. Bu döneme kadar, toplumsal sınıf olarak padişahın hemen altında yer alan ve yönetici sınıfı temsil eden askeri sınıf, 19.yüzyılda belirginleşecek olan askeri sınıf ve sivil kanat ayrımına gidecektir. Yani Osmanlı modernizm hareketi ve yapılan reformların aslında bir sonucu da, askeri-yönetici sınıfının, askeri kanat ve sivil kanat ayrımının yaşanmasıdır. Bu ayrışma hem dönemin Osmanlısı için, hem de modern Türkiye açısından çok önemli bir durumdur. Bu dönemde ortaya çıkan yapısal alandaki sivil ve askeri sınıf ayrışması tarihsel süreç bakımından, Türkiye siyasetindeki asker-sivil ilişkilerinin boyutlarını ve aslında aralarındaki her türlü ittifak ve çatışmanın temelini atmaktadır (Tan, 2008: 164).

Osmanlı'nın çöküşüne çare arayışları içerisinde doğup gelişen bu modernleşme çabaları, aslında savunmacı bir tarz oluşturmaktadır. Önceleri sadece askeri sınıfı içine alan bu hareket daha sonra toplumsal yapı ve örgütleri de kapsayan geniş bir çerçeve oluşturmuştur. Bundan dolayıdır ki askeri sınıfın sınırları dâhilinde ortaya çıkan ve öncelikle bu sınıfı kapsayan reformist hareketler, Türk modernleşmesinin de önemli bir alanını oluşturmuştur. Zaten Türk askeri sınıfının dayandığı olan tarihsel mirasın ana öğelerinden biri de askeri modernleşme çabası ve bu hareket içerisinde ordunun öneminden kaynaklanmaktadır (Hale, 1996: 14).

19.yüzyılda Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine kadar geçen sürede, ordunun yukarıda bahsedilen pretoryen tutumunun ve siyasal sistem içindeki durumunun ortadan kalktığı bir dönem olmuştur. Bu dönem arasında ordu içinde ortadan kaldırılan Kapıkulu sınıfı ile birlikte yeni bir örgütlenme, yeni eğitim sistemi ve yeni yapıların ortaya çıkması gibi unsurlarla birlikte ordu eskisi gibi siyaset üzerinde etkili bir rol oynamamaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde bürokratik bir devlet olma sürecine gitmiş ve aynı zamanda ordunun yüksek önemlere sahip olduğu konuma sivil bürokrasi yerleşmiştir.

Modernleşme hareketiyle oluşturulan yeni kurum ve eğitim sistemi, öncelikle askeri yapıya yöneldiği için, yeni eğitilen askeri sınıf aslında reformist bir ordunun oluşmasına

sebepler olmuştur. Alınan eğitimle daha seküler ve pozitivist düşünceleri benimseyen bu yeni subaylar, ideolojik olarak da dine dayalı tutum yerine, vatana bağlılık gibi değerler edinmeye başlamıştır. Bu tutum, daha sonraları için Türk milliyetçiliğine evrilecek olan düşüncenin başlangıcını oluşturmaktadır. Hatta bu tutum, daha sonraları hükümdarın yaptırımlarına karşı savunulacak olan hürriyet kavramını da içine alacak olan bir düşünce yapısı haline gelecektir. Böylece askeri okullarda, askerlerin içinde anayasacı bir fikir birliğini oluşmaya başlamıştır. Zaten İttihat ve Terakki Cemiyeti de, bu dönemde askeri sınıf içinde gelişmiştir (Tanör, 2001: 37).

Toplumsal ve kimliksel olarak yaşanan bu değişim, yeni oluşan sivil bürokrasisi için de geçerliydi. Fakat ordunun yapısal örgütlenmesi nedeniyle değişim, askeri sınıf içerisinde daha belirgin bir hal alıyordu. Bunun asıl nedeni ise, ordunun diğer hiçbir kamu kurumunun özdeşleştiremeyeceği kadar kendisini maddi ve manevi değerler olan egemenlik ve bağımsızlık gibi değerlerle temellendirmesindedir. Geleneksel kimliğini aşmaya başlayan askeri sınıf, modern bir ulus devleti için gerekli olan bu kavramları diğer tüm kamu kurum ve sivil bürokrasisinden daha önce içselleştirmeye başlamıştır. Modernleştirilen bu askeri okullar, geleneksel kalıpların yok olmaya başladığı ve yeni kültürel ve manevi kalıpların ortaya çıktığı ve subayların sosyalleşebildikleri bir yer olmaya başlamıştır. Bu durum modern Türkiye durumuyla da aynı özelliğe sahiptir. Dağınık bir sosyal kimlik birleşimine sahip olan subay adayları, askeri okullarda uzun bir sosyalleşme sürecinden sonra homojen bir kimliği benimseyerek çıkmaktadırlar (Finer, 1975: 33).

Osmanlı'nın klasik döneminden farklılaşarak yeni bir kimlik biçimini benimsemeye başlayan ordu bürokrasisi, Osmanlı'nın son dönemlerindeki gerek milliyetçilik ayaklanmalarından, gerekse de savaşlardaki galibiyetler gibi unsurlardan oldukça etkilenir hale gelmiştir. Yeni oluşan bu askeri sınıf, hem toplumdaki sivil bürokratların duyduğu devletin parçalanma ve çözünme sürecindeki endişeleri duyuyor, hem de savaşlarda direkt olarak kendilerini ilgilendiren konulardan dolayı, özel olarak ilgileniyorlardı. Devletin bu çöküş durumunun durdurulması ve devam edilebilirliği açısından ordunun gerekli gördüğü konu modernleşme olmuştur. Böylece zaten Osmanlı'nın modernleşme çabasının bir ürünü olarak çıkan yeni askeri kimlik bilincindeki ordu, modernleşmenin hem sonucu oluyordu hem de ülkeyi parçalanmaktan kurtarmak için elde edilmesi gereken şeyin yine modernizm olduğunu savunur oluyordu. Ordu, 20.yüzyıla gelindiğinde daha da belirginleşecek olan ikili bir tutumun savunucusu olarak akıllarda kalmaya başlayacaktır. İlki, ülke içinde

gelenekselliği savunan gruba karşı modernleşmeyi sağlamak ve korumak isteyen bir güç olacaktır. İkinci olarak ise, devletin devam edilebilirliğini sağlamak için iç ve dış tehditlere karşı duran bir kurum haline gelmiş olacaktır. Bu durumda, devletin devamı için siyasal alanda gelenekselliği savunanların karşısında, modernizmi savunan tek bir bütün olarak bulunmuşlardır. Bu durumda aslında ordu, yeni edindiği aidiyet duyguları ve kimliği ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu durum göz önüne alınacak olunursa, tekrardan siyasal alanda etkin bir güç olma yoluna girmiştir. Böylece ordu bu yeni dönemde, Klasik Osmanlı sistemindeki gibi kendisini devletle bir görmeye başladı ve yeni edindiği işlevlerin de sayesinde, yeni bir devletçi anlayışı sürdürür vaziyete geldi. Modernleşme ise, sivil bürokrasi tarafından da ortak paylaşılan bir gaye olarak, ordunun, devletin parçalanmaması için kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayış, yeni kurulan Cumhuriyette de devamlılığını sağlamıştır. Hatta Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde bir sorun olarak rol oynamıştır (Şen, 1997: 20).

Yukarıda sayılan bu misyon ve kimliklerle, yeniden siyaset alanında bir güç olma eğilimi içine giren ordu, bu düşüncelerini ilk kez 1859 yılında eylemselliğe dönüştürerek, Sultan Abdülmecid'e karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur. Aslında bu girişim, ordunun, yukarıda belirtilen modernist yaklaşımlarına ters olarak, Tanzimat Dönemi'ndeki durumlara karşı gelenekselci bir yaklaşımla yapılmıştır. Fakat bazı önemli noktalar, bu olayın askerinin, tarihsel dayanakları açısından bahsedilmesini gerekli kılmaktadır. İlk olarak, bu olay modernist bir yaklaşıma karşı verilmiş gelenekselci bir tutuma sahip olsa bile, ordu tekrar siyasal alanda bulunmuştur. Böylece siyaset hareketliliğe girmiş bulunan ordu, söz sahibi olma amacını taşımıştır. Bir diğer önemli nokta ise, orduda yitirilmiş olunan pretoryen geleneği tekrar canlanmış ve eyleme geçmiştir (Öztürk, 1993: 32).

Ordunun bu ilk müdahalesinden sonra oluşmaya başlayan bir koalisyon vardı. Bunların bileşenlerini ilki; modernizmi benimseyen ve onu koruyup temsil etmekte kararlı olan askeri ve sivil bürokrasi güçleridir. Diğerisi ise, eskiden ulema olarak adlandırılan sınıfın yerini almaya başlayan aydın sınıfıdır. Bu koalisyonun ise eylemselliğe dönüştüğü ilk olay olarak karşımıza, Kanun-i Esasi'nin kabulüyle sonuçlanan, V. Murat'ın tahta çıkarılması olmuştur. Böylece modernizm savunucuları olarak aynı safta olan bu koalisyonun, Osmanlı'yı mutlak monarşiden, meşruti monarşiye geçirip, bir rejim değişikliği yapabilecek kadar güçlü bir etken olduğunu görülmektedir. Bu darbe, aslında asıl güç olarak, modernleşme sürecinde büyük bir yol kat etmiş ordunun bir eylemselliğidir. Rejim

değişikliği gibi önemli bir konunun başrolü olan ordu, bu darbe ile birlikte pretoryen konumunu tekrar kazanmış ve siyasette etken bir güç olduğunu göstermiştir. Fakat bu darbe ve kabul edilen anayasa, İkinci Abdülhamid'in bu anayasayı yürürlükten kaldırılmasıyla son bulmuştur. İkinci Abdülhamit, kendi saltanatı boyunca ordunun, bu devrimci ve siyasete müdahil olma alışkanlıklarını gidermeye çalışmıştır. İkinci Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı oluşan muhalefet ise yeniden askeri okullar içindeki yeni subay kuşağı tarafından ortaya çıkmıştır ve bu kuşak, 1908 devriminde de başrol oynamıştır (Tan, 2008: 170).

Görüldüğü gibi, yukarıda değinilen tarihsel dayanaklarla ordu, klasik Osmanlı döneminden, reformist ve modernizmi savunan bir kuşağa evrilmiştir. Böylece ordu, değişen koşullarda, tekrardan siyasi alana müdahale edebilecek yeni misyonlar edinerek karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihsel dayanaklar, modern Türkiye açısından da, ordunun kendini kurtarıcı güç olarak görmesi bağlamında, tarihsel dayanakları olması açısından önem arz etmektedir.

Tarihsel dayanak kadar, siyasal dayanaklar da ordunun konumuna etki etmiştir. Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı sonrası verilen bağımsızlık mücadelesinde, gerekse de yeni kurulan cumhuriyette önemli rol oynayan ordu, siyasal dayanaklarını oluşturur. Buna bağlı olarak, Türkiye'de ordunun konum ve işlevi ile yeni kurulan siyasal sistem arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştur. Bu yüzden ülkemizde ordu siyaset ilişkisini incelerken aslında aynı şekilde devletin de yapısı ve rejiminin de analizini bir nevi yapabiliyor olmak, bu bahsedilen doğal bağdan kaynaklanır. Bu doğrudan bağlantıyı kullanmaktaki nedenimiz, aslında yeni kurulan bu devletin, ordunun önderliğini yapmış olduğu bir koalisyon tarafından kurulmasında kaynaklanmaktadır. Koalisyon diyoruz, çünkü ordunun önderliğindeki bu safta aynı zamanda; sivil bürokrasi ve eşrafta bulunmaktadır. Bu koalisyonda, daha sonra askeri etkenlerin diğerlerine nazaran ön plana çıkmasıyla, koalisyon önderliğini ordu elde etmiştir. Bu önderliğin getirilmesindeki sebep ise doğal olarak 1918 yılında parçalanma yoluna giden Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu koşullarda tüm sınıf, kesim ve kurumlar fiilen pek etkisinin bulunmamasıdır. Ordunun ise fikrini eylemselliğe dönüştürerek, ulusal bir hareket oluşturması ve bu hareketin başarıyla sonuçlanması, bu koalisyonda önderliği sağlamanın temel yapı taşını oluşturur (Tan, 2008: 174-175).

Ordunun önderliğini çektiği bu koalisyonda, liderliğe en yakın olan diğer sınıf ise sivil bürokrasydi. Fakat sivil bürokrasinin, özellikle hareket olarak büyümeye başladığı 1921 yılına dek, çoğunlukla padişah ve İstanbul hükümetine olan inanç ve yakınlığı, askeri bürokrasinin bu koalisyonda önder olmasına neden olmuştur. Osmanlı kurum ve yapısına inanç besleyen sivil bürokrasinin rakibi olan ordu ise, yukarıda da değinildiği gibi yeni kimliği olan modernist ve milliyetçi eğilimiyle birlikte, büyük çoğunluklarıyla da ulusal bağımsızlık hareketine destek vermişlerdi ve aslında bu hareketin ana unsuru olmuşlardır. Böylece hem ulusal bağımsızlık hareketinin başlamasında ana unsur olan ordu, hareketin başarıya ulaşmasıyla da devletin kuruluş aşamasında birincil önemde olmuştur. Bundan dolayı da ordunun, cumhuriyet tarihimiz açısından en önemli kurum olarak görülmesi ve temel noktaları oluşturması kaçınılmaz olmuştur.

Ordu aynı zamanda geniş halk kitleleri tarafından da saygın bir kurum olarak algılanmasının temellerini atmış bulunmaktadır. Böylece ulusal hareketin ana unsuru olan ordu kurumu, bunun başarıya ulaşması sonrası da, yeni kurulan devlette asli bir konuma erişmiş olması, onun siyasal dayanakları arasında önemli bir yeri oluşturur. Ordunun, ulusal bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmasıyla ve cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte işlev ve niteliğinin farklılaştığı görülmektedir. Artık ordu, kurulan cumhuriyetin, oluşan yeni rejimin yerine oturması ve bunun korunması görevlerini de edindiği anlaşılmaktadır. Yani cumhuriyetin kuruluşuna kadar, sadece bağımsızlık mücadelesinin önderliğini taşıyan ordunun, hareketin başarıya ulaşmasıyla birlikte yeni rejimin koruyuculuğunu üstlenmesi durumunu iki şekilde ortaya çıkmıştır. Bunların ilki, bu dönemde gelenekselliğin tarafında saf tutan muhalefetin eritilmeye başlanmasıdır. Diğer ikinci boyutu ise, cumhuriyetin kurucu kadrosunun ve liderliğinin bizzat orduyu kontrol altına almaya başlamasıdır. Bunu daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, kurucu ve devrimci liderlikle, ordunun komuta kademesi arasındaki eşgüdümün sağlanmıştır. Açıklanan bu iki boyuttan ilki, modernleşmenin sağlayıcısı ve koruyucusu misyonundan kaynaklanan tarihsel süreçle birlikte ordunun, Türkiye’de günümüze değin mevcut rejimin korunmasını istemesi noktasında temel oluşturmaktadır. (Tan, 2008: 175-176). Yani, cumhuriyetin kurulmasıyla, ordu ile sivil kadro arasında oluşan eşgüdümlülük ve ordunun yeni kurulan cumhuriyete karşı bir güç olarak durması, ordunun Türkiye’deki değişen rolünün iki ayağını oluşturur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan ve merkeziyetçilik karşıtı isyan ve dinsel isyanların ortadan kaldırılması bakımından, yeni rejimin devam edilebilirliği ve

modernleşme planlamasının bu bakımdan işlerlik kazanması, aslında gelenekselci tarafın muhalefet oluşturulmasının ordu tarafından engellenmesiyle kazanılmıştır. Gelenekselcilerin muhalefetinin ordu tarafından, bu anlamda kırılmasıyla aslında Türkiye’de hala günümüze kadar uzanan ordunun karşısında durduğu gruba, solcuların da eklenmesiyle genişlemiştir. Böylece, 1960’lı yıllardan sonra daha da farklı bir boyut kazanmıştır. Bu bakımdan baktığımızda ordunun nitelik bakımından yukarıda da bahsedilen modellerden gardiyan ordu modeline benzerlik gösterdiği söylenebilir. Çünkü ordu, rejim ve bu rejimin temsil ettiği statükoyu koruma ve devam ettirebilme işlevleri yüklenmiştir. Gelenekselci grubun gücünün kırılmasıyla doğrudan bir bağlantı içinde olan ikinci boyut ise, devrimci siyasal iktidarla bir eşgüdüm içine girmiş olmalarıydı. Bu aslında yeni kurulan cumhuriyetin ilk yıllarındaki devrim ve modernleşme çabalarının eylemselliğe dönüşmesi için de büyük önem taşımaktadır. Modernleşme planının hayata geçirilmesi için ilişkili görülen bu ikinci boyut önemlidir. Çünkü bu konuda ordunun, bu devrim planının işlevselliği için siyasal iktidarın alternatifi olabilecek güç odaklarının ortadan kaldıracak ve bu plan karşısındaki gelenekselci muhalefetin dağıtılması için devrimci kadroyla işbirliği kuracaktır. Bu bakımdan ilk adım, 1923 yılında Mustafa Kemal’e muhalif olabilecek ve alternatif güç odakları potansiyellerine sahip olan Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy uzaklaştırılmış, Refet Bele’nin de istifasının verilmiştir. Böylece yeni kurulan cumhuriyette Mustafa Kemal’e ve bu modernleşme planına güçlük ve alternatiflik sağlayabilecek rakip ve muhalefetler büyük ölçüde saf dışı edilmiş, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak sayesinde ordunun siyasal iktidarın kontrolü ve eşgüdümü sağlanarak ordunun yeni işlevselliği ikinci boyut açısından sağlanmıştır (Hale, 1996: 73).

Örs’e (1996: 117) göre tek parti döneminde, ordu ile sivil siyasal iktidarın işbirliği içinde olması, birçok yazar için ordunun siyaset ve devlet konularından ayrılması adına bir sivilleşme adımı olarak görülmüştür. Tan (2008: 177-178)’a göre ise bu tam anlamıyla söylenilenin tersidir. Bu tezin, ordunun işlev ve konumunun, o döneme göre ele alındığında doğru olmadığı görülecektir. Emir ve eşgüdüm ile sivil siyasal iktidar ve karizmatik liderlik kavramlarının arasındaki fark anlaşılamazsa, ordunun bu dönem içinde siyasal iktidarın emrinde olduğu tezi anlaşılammaktadır. Ordunun yeni kurulan rejimin, ideolojik anlamda destekleyip onunla bütünleşmesi ve inancını karizmatik lider Mustafa Kemal’e yöneltmesi, askerin sivil bir denetime bağlı olduğunu kanıtlar nitelikte değildir. Bu konulara örnek verecek olursak ilk olarak Genelkurmay Başkanı Çakmak’ın hükümet dışına çıkarılmasına rağmen kabine işlerinde rol oynar biçimde davranması ve görev süresinin 22 yıl sürmesi

askerin siyasi alandan tamamen çıkarılmadığını gösterir. Diğer yandan, asker geçmişli kişilerin mecliste ve hükümet çalışmalarında büyük oranlarda görevlendirilmesi ve askerin yeni kurulan rejimin temel noktalarında yer alması, aslında ordunun sivil bir denetim altına alındığı ve siyaset alanından tamamen uzaklaştırıldığı, savlarına ters argümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Mustafa Kemal'in bu uygulamalardaki amacı, özellikle 1930'lar dünyasında yükselmekte olan faşist ve militarizm yanlısı düşünce yapısı değildir ve militarist bir yaklaşım benimsememiştir. Bu örneklerden çıkarılabilecek sonuç; askerin muhalefetinden ve etkisinden uzaklaşmak istenmesi ve bundan dolayı da orduyu doğrudan kendi kontrolü altına almak istemesidir. Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki döneminde, sivillerden çok askerlere önem veren siyasal güç dengesi tersine çevirmiş ve bu güç dengesinde sivillere siyasal güç verme taraftarı olmuştur. Böylece cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal'in hüküm etme aracı parti olmuştur (Finer, 1975: 203).

1920'den günümüze kadar olan süreçte, ordunun hala ülkemizdeki siyasi dayanaklarını da oluşturan cumhuriyetin ilk yılları, bu açıdan önemlidir. Bu dönemden orduya siyasetle olan ilişkisi ve siyasal dayanakları açısından miras kalan önemli bir nokta vardır. Bu; tarihsel olarak pretoryen bir geleneğe sahip ordunun, sivil siyasal iktidarın belirlenmesi, ele geçirilmesi ve korunması bakımından hala önemli bir rol oynadığını göstermesidir. Siyasal iktidara bu dönemde verilen büyük destek ve rejimin koruyuculuğu görevi, Mustafa Kemal'in vefatından sonra da devam etmiştir. Ordu Mustafa Kemal'in iktidarı ve rejimi koruma görevini yerine getirmiş, hatta vefatından sonra oluşan iktidar boşluğunda da İsmet İnönü'ye verdiği destekle bu işlevini devam ettirdiğini göstermiştir (Koç'tan akt. Tan, 2008: 179).

Ordunun sivil siyaset alanındaki bu etkisinin çok partili hayata geçilmesiyle de birlikte devam ettiğini söyleyebiliriz. 1950 seçimlerinin kazanan Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, ordu içinde ikili bir anlayış ortaya çıkmıştır. Askerlerin bir bölümü Demokrat Parti'yi desteklerken, bir bölümü ise İsmet İnönü'nün iktidarı Demokrat Parti'ye vermemesini isteyen bir tutum sergilemiştir. Ordu içinde bu ikili anlayışın temelinde yatan sebep, 1944'te Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılmasıyla birlikte ordu siyaset arasındaki eşgüdüm ve işbirliğinin sekteye uğramasıdır. Ayrıca ordu içinde bazı genç subayların İsmet İnönü iktidarındaki bazı uygulamaları benimsememesi ve tepkili olması da buna eklenebilir. Böylece, 27 Mayıs 1960 darbesinde, muhalefetin siyasi iktidarı devirmek için güçlerini ordu ile pekiştirmek istediği ve hatta bunun temel dayanaklarının ordu

tarafından oluşturulduğu söylenebilir. Aslında yakın geçmişimiz 28 Şubat ve 27 Nisan'da da ordunun, siyasi alanda sivil iktidarın belirlenmesi, devam ettirilmesi ve değiştirilmesi konusundaki etkisi görülmektedir. Yaşanan askeri darbelere bakıldığında ülkemizde ordunun siyasi iktidarın belirlenmesi ve yerine geçebileceklere olan taraf ve tarafsızlığıyla bir nevi onları iktidarı ele geçirmede rol oynar vaziyette olması, iktidarın ortaya çıkması konusunda doğrudan bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir (Kayalı, 2000: 59).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile başlamış bulunan ve ordunun bundan sonra doğrudan askeri darbeler veya dolaylı müdahalelerle siyasete gardiyan tipi müdahaleleri, günümüze kadar özünü koruyarak farklılaşmıştır. Aslında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu gardiyanlık işlevini kullanmasındaki temel etken, Türkiye siyasal hayatı boyunca merkez deneyim grubu temsil eden CHP'nin ve onun destekleyicisi sivil bürokrasi sınıfının, artık bu işlevi yerine getiremiyor ve merkezi tam anlamıyla temsil edemiyor oluşudur. CHP'nin bunu yerine getirememesindeki ana neden ise, çok partili hayata geçişle birlikte oyunun kurallarının değişmesi ve iktidar için mücadelede merkez yerine, çevreyle daha yakın ilişkiler içinde olmasıdır. CHP ve onun destekçisi sivil bürokrasinin, merkezi yani devleti temsil etme kabiliyetlerini kaybetmeleri, doğası gereği orduyu harekete sokmuş ve başkalaşım gösterse bile öz itibarıyla gardiyan tipi siyasete müdahale orduda var olmaya başlamıştır (Mardin, 2017: 34-35).

Demokrat Parti'nin merkezden çok çevreyle olan organik yakınlığı vasıtasıyla aslında bir nevi çok partili düzene geçilmesi, ordunun iktidar içindeki geniş ve genel temsiliyetinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Yani bu durumda ordu, aslında o zamana değin siyasal iktidarı devletle özdeşleştirme mantığının son bulduğunu kabul etmiş, siyasal iktidarı dışsallaştırmış ve asıl içselleştirdiğinin devlet olduğunu fark etmiştir. Bu yorumdan da çıkarılabileceği gibi, ordunun Türkiye'de gardiyan tipi müdahale modelini seçmesindeki kontrol etme, gözetme işlevi bu dönemden sonra önem kazanmaya başlamıştır. Böylece bu durum Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasal alan içindeki etkinlik ve işlevinin yapı taşını oluşturmuştur. Çok partili hayata geçişle kendini siyasal iktidarın devletle özdeş olmadığı anlamını çıkaran asker, devleti içselleştirip onu gözetmesi gerektiği gayesini temel kural olarak kabul etti ve devletin gözlenip kontrol edilmesi adına gardiyan tipi siyasete müdahalesini içselleştirdi (Karpuz'tan akt. Tan, 2008: 181).

Ordunun Türkiye'de siyasal dayanakları konusunda önemli olan bir diğer konu ise, emekli askerlerin daha sonradan siyasete girme durumlarıdır. Bunun önemi ise, emekli

askerlerin siyasete girmeleri vasıtasıyla, ordu ile siyasal alanın en önemli aktörleri olan siyasal partilerin arasında, bir iletişim ve etkileşim kanalı açıyor olmalarıdır. Bir diğer önemli noktası ise, siyasal partiler kadar önemli olan cumhurbaşkanlığı makamıyla ilgilidir. 1990'lara kadar Celal Bayar dışında cumhurbaşkanlığı makamının emekli askerler tarafından doldurulmuş olması, ülkenin en önemli makamlarından birindeki anlayışın askeri bakış açısına sahip olmasını sağlamış aynı zamanda TSK'nın etkinlik ve öneminin daha da pekiştirilmesine neden olmuştur (Akpınar, 2001: 235).

Tüm bu dayanaklardan sonra üstünde durulması gereken son konu ise, ordunun Türkiye'de siyasete bakış açısı ve bu bakış açısının analizi olacaktır. Ordu kurmayları tarafından sıklıkla dile getirilen bir açıklama vardır; TSK siyasetin dışındadır. Bu ifade iki açıdan analiz edilmeye mecburdur. İlki, bu söylem ordunun siyasetin dışında olması durumunu değil, onun siyasetin üstünde olduğu inancına dayanmaktadır. Bahsedilen tarihsel ve siyasal dayanaklardan da anlaşılacağı üzere, ordu devletin birincil gücü olarak görülmekte ve siyasal sistem ve siyaseti belirleyenlerin yapısını oluşturmaktadır. Ordu, görev olarak siyasal rejimin korunması ve olası muhaliflerin tasfiyesini edinmiş ve tarihsel bir geleneğe uygun olarak, kendini çok partili hayata geçişle birlikte siyasal iktidarla değil devletle özdeşleştirmiştir. Bundan dolayı da her siyasal aktöre kuşkuyla bakmış ve devletin koruyuculuğu işlevini yerine getirmeye çalışmıştır. İkinci olarak, özellikle 1980 yılı sonrasında daha görünür biçimde cereyan eden, ordunun temel siyasi olaylarda en azından görüş bildirir vaziyette olarak siyasal süreçte bir aktör olması durumudur. Ordunun siyasal alanda önemli meselelerde görüş bildirerek, bu alanda bir aktör olma durumu, daha çok siyasal iktidarda kendi görüşlerine uzak hareketlerin olduğu zamanlarda belirginleşmeye başlamıştır. Ordunun siyasetin dışında olduğu görüşünün bu analizi sonucunda şuna varılmaktadır; ordu siyasetin hem üstünde hem de içinde olmasıyla birlikte paradoksal bir durum oluşmuştur (Karaosmanoğlu'ndan akt. Tan, 2008: 185-186).

Ülkemizde ordunun politik ve tarihsel dayanaklarını ele alırken gözden kaçmaması gereken bir nokta da, orduların bakış açılarının ve zihni dayanak ve donanımlarının toplumsal koşul ve çevreden bağımsız olarak ele alınamayacağıdır. Çünkü bu değer ve yargılarla bağlantılı olan ordu hem bunlardan beslenir hem de onları etkiler konumdadır (Demirel, 2002: 39).

Sonuç olarak, Türkiye'de ordu, Osmanlı'dan miras kalan ve onun son dönemlerindeki gelişmelere paralel olarak cumhuriyetin de belli dönemlerinde devam

ettirilen tarihsel dayanaklara sahiptir. Ordunun bağımsızlık hareketiyle başlayan ve bunun başarıya ulaşmasıyla birlikte yeni kurulan rejimde ana rollerden biri olması onun tarihsel dayanağını oluşturmuş ve devletin korunması ve devam ettirilmesi gibi önemli görevler üstlenerek özellikle çok partili hayata geçişle birlikte de buna tehdit oluşturacak faktörlere karşı siyasete müdahalelerde bulunmuştur. Ayrıca, ülkeyi kuran kadro ile doğal bir eşgüdüm içinde bulunan ordu aynı zamanda siyasal dayanaklarını da oluşturmuştur. Siyasal iktidarla eşgüdüm içinde olan ordu modernleşme planı çerçevesinde onunla aynı görüşleri savunmuş ve ayrıca bu hareketlere karşı olanların tasfiyesini görevini üstlenmiştir. Hukuksal dayanaklarda değinilecek olan genelkurmay başkanlığı ise onun siyasal dayanaklarından önemli bir unsuru oluşturmaktadır.

2.1.2. Hukuksal Dayanaklar

Türkiye’de ordunun, olağandışı durumuna bir meşruiyet kazandırmak ve bunu hukuksal yapıya dayandırıp temel almak, elbette ki ülkemizdeki ordunun siyaset alanına müdahalesiyle bağlantılı hukuksal konumunu açıklamak açısından en önemli konuyu ortaya çıkarmaktadır. Ülkemizde ordu, siyasete müdahalesindeki (bu doğrudan olabileceği gibi dolaylı olan müdahaleleri de kapsamaktadır) nedenleri ve yapılmasındaki zorunluluğunu hukuksal bir yapıya dayandırma gereksinimi duymuştur. Hatta müdahaleden sonra da oluşturmak istediği sistem ve devamındaki vesayet sistemini güçlendirmek için eylemlerini hukuksallaştırma yoluna başvurmuştur. Dolayısıyla da bu darbeleri meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Ordunun askeri müdahalelerini böylece bir hukuksal ve meşru gösterme çabası 27 Mayıs 1960 darbesinde olduğu gibi, ondan sonraki müdahalelerde de süreklilik göstermiştir. Burada örnek olarak, 27 Mayıs darbesi sonrası, darbeyi eylemleştiren askeri sınıfın, darbeden bir gün sonra akademisyenlere yaptırdığı ve darbenin hukuksal temelini açıklayan, ortaya koyan bir metnin oluşturulmasını istemeleri verilebilir (Öymen, 1986: 270).

Ordunun, sahip olduğu devlet geleneği, ordu örgütlenmesinin ana unsurlarının yetki ve hak konularına dayanması ve kendilerini devletle özdeş görmeleri, ülkemizde ordunun askeri müdahaleler sonrasında bu müdahalelere meşruiyet kazandırma ve sonraki dönemlerde daha rahat hareket edebilecekleri bir hukuksal yapı oluşturmalarına neden olmaktadır. Türkiye’de ordu, müdahale öncesi ve sonrasında yaptığı bu hukuksal düzenlemelerle toplumun ve siyasetin üzerinde bir etki oluşturabilecek duruma ulaşmıştır.

Böylece ordu, hem kendi özerk alanında, hem de tüm siyasal alan üzerinde güçlü konumda bulunmuş, siyasal ve iktisadi değişkenlerden daha az etkileniyor olmuştur. Ayrıca

etkinliğini sadece siyasal olmaktan çıkararak, onu hukuksal bir alan olarak da elde etmiştir. Özellikle, toplum tarafından büyük destek gören bir siyasi harekete karşı, ordunun sadece siyasi yollarla buna müdahale etmesi zor olacaktır. İşte burada MGK gibi hukuksal yapılar ortaya çıkmıştır. Böylece siyasi yoldan yapılacak baskının, hukuksal dayanakları da oluşmuştur. Bu sayede ordu, siyasal alanda, kendini sadece siyasal bir unsur olarak var etmekten öteye, hukuksal bir yol çizerek de siyasi gücün karşısında var olmuştur. Bu da ordu ile siyaset alanının etkileşim ve ilişkisinin boyutu ve durumu hakkında önemlidir. TSK ayrıca hukuksal düzenlemeler ile elde ettiği yetki ve gücü kullanmakta kararlı davranmış ve böylece de bu yetkileri kullanarak siyasal ve toplumsal alanda kendisini daha görünür kılmayı başarmıştır. Anti demokratik olarak siyasal sorumluluk almayıp, aynı zamanda bir karar mekanizması gibi siyasi iktidarın bir bileşeniymiş gibi davranmıştır. Bu bağlamda, ordunun siyasetle ilişkisini anlamlandırabilmek için onun hukuksal dayanakları hayati önem taşımaktadır. Bunların ortaya konulabilmesi için de MGK, TSK İç Hizmetler Yasası ve Genelkurmay Başkanlığı gibi üç ana konunun anayasal konumlarının incelenmesi konumuz açısından önem arz etmektedir (Tan, 2008: 186-187).

2.1.2.1. Milli güvenlik kurulu

Ülkemizde MGK'nın ordunun hukuksal dayanakları açısından oluşturduğu önemi açıklamak adına, kurumun temelini oluşturan milli güvenlik kavramının açıklanması yerinde olacaktır. Milli güvenlik, ülkenin silahlı kuvvetlerinin görev alanına giren ve ülkeyi iç ve dış tehditlere karşı korumak anlamına geliyor olsa da kavramın içinin neyle, nasıl ve kimlerle doldurulacağı sorun oluşturmaktadır. Kavramın içine alabileceği çeşitli kavram ve konuların olması, kavramın kullanılarak bazı sivil kuruluş, sivil iktidar ya da resmi kurumların üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Kavramın kapsamı ve kullanımının başka yerlere çekilebiliyor olması nedeniyle, milli güvenlik kavramı tüm ülkelerde tartışılır bir kavram halini almıştır. Öncelikle kavramın tanımının yapılmasının zorluğu; onun hukuki olarak değil de siyasal hukuki bir yapı oluşturmasından gelmektedir (Aybay, 1978: 60). Kavramın tanımlanmasındaki diğer zorluklar ise onun politika, iktisat ve hukuk gibi farklı disiplinlerin harmanlanması ve kapsam olarak sürekli değişmiş olmasından gelmektedir (Akgüner, 1983: 10).

Birinci Dünya Savaşı'na kadar milli savunma kavramını ile askeri stratejiler kavramı arasında tanımlanan milli güvenlik kavramının, tam anlamıyla akademik yayınlarda yer bulması ve tartışılması İkinci Dünya Savaşı zamanında olmuştur. Bu tarihten sonra dünya

üzerinde güvenlik kavramının ve alt dallarının değişmesi ve gelişmesi, milli güvenlik kavramının da gelişmesine neden olmuştur. Akademik hayata yeni kazandırılan bu kavram, esas itibariyle teknolojik gelişmeler ve onun getirdiği yeni silahların üretilip kullanılmasına bağlı olarak, bunlardan korunma bağlamında savaşların artık çok boyutluluğuyla alakalı olarak ortaya çıkmıştır. Dünyada teknolojik gelişmelere paralel olarak, askeri teknolojinin de gelişmesi ve artık savaşların sadece askeri mücadelelerden ibaret olmayıp, sosyal ve iktisadi boyutlarının da yaratılması, bu yeni kavramın ortaya çıkmasındaki sebeplerdendir. Böylece milli güvenlik kavramı, artık sadece askeri mücadeleyle sınırlı kalmıyor, savaştan etkilenecek ve risk taşıyan tüm boyutları kapsayacak şekilde tanımlanıyordu (İba, 1999: 13).

Milli güvenlik kavramını; kısa ve dar bir tanımlamayla ülkenin iç ve dış tehditlerden korunması şeklinde tanımlayacak olursak, bunun için de ülkenin ulusal çıkarlarının ne olduğunu açıklamak gerekecektir. Milli güvenlik, o ülkenin ulusal çıkarlarıyla doğrudan ilgilidir ve bu çıkarlar da zamana göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle daha geniş bir tanımlama yapacak olursak; ülkenin bağımsızlığının, egemenliğini, bütünlüğünün tehlikeye düşmesi durumunda, anayasaca belirlenmiş kurum ve kuruluşlarca devletin tüzel kişiliğinin korunması ve güvenlik altına alınması olarak tanımlayabiliriz. Bu kavramın daha da güçlenmesi için, sadece anayasa değil, kanun, mahkeme kararları ve siyasal doktrinlerin de inceleme kapsamına girmesi, onun daha sağlam temellere oturmasını sağlayacaktır. Geniş tanımda, milli güvenlikle doğrudan bağlantılı olan tehdit kavramı, onun içinden milli güvenlik siyasetinin doğma zorunluluğunu getirmiştir. Çünkü büyük faktörleri içine alan tehdit kavramının, bu etmenlere yönelebilmesi için devletle birlikte bir milli güvenlik siyasetinin takip edilmesi gerekmektedir (Akgüner, 1983: 37-38).

Türkiye özelinde bakacak olursak, her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de hükümet, anayasa ve kanunlar çerçeve alınarak güvenlik ve savunma politikalarını oluşturulmuştur. 1982 Anayasasında bu bağlamda, ilgili 117.madde; milli güvenliğin sağlanması ve ordunun savunmaya hazırlanmasından TBMM’ye karşı Bakanlar Kurulu sorumludur denmektedir. MGK ile ilgili olarak da uygulama ve kararların Bakanlar Kurulu’nca değerlendirildiği belirtilmektedir. Görüleceği üzere, ülkemizde ulusal güvenlik, milli güvenlik gibi konularda anayasal olarak bakıldığında Bakanlar Kurulu yetkili ve ön plandadır. Ancak reel duruma baktığımızda, anayasanın öngördüğu şeklin tam tersine, asker-sivil ilişkileri bağlamında milli güvenlik siyasetinin saptanması ve uygulanmasında askeri bürokrasi daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkemizde milli güvenlik kavramı o kadar kapsamlı ve geniş

tutulmuştur ki, bu da askeri bürokrasinin MGK aracılığıyla siyaset üzerinde bir otorite uygulamasına olanak vermiştir. İlerleyen bölümde daha ayrıntılı olarak açıklanacak olmakla birlikte, MGK kavramının tanımı öylesine geniş tutulmuştur ki, bu toplumsal, siyasi ve hatta ekonomik konuları da içine alan ve kapsayan bir alan yaratmıştır ordu için. Zaten bu geniş kapsam, Avrupa Komisyonu tarafından eleştiri konusu olmuştur. Aynı zamanda, ordunun siyaset üzerinde otorite kurması ve geniş bir yetki alanı yaratmasına yarayan bu geniş milli güvenlik kavramı, milli güvenlik siyaseti oluşturmak ve politikasını belirleme yetkisini anayasadan alan sivil siyasi hükümetlerin sorumluluğunu da geçersiz kılmaktadır (Özcan, 2010: 344).

Milli güvenlik kavramının tarihsel gelişimi ve ortaya çıkışıyla birlikte anlamsal ve kapsam olarak ne kadar değiştiğini gördükten sonra, MGK'nın da tarihsel gelişimine bakılacaktır. Kurumun ilk olarak 1933'te kurulan İcra Heyeti Kararnamesi ile Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Kâtipliğinin oluşturulmasıyla temellerinin atıldığını söyleyebiliriz. Bu meclisin görevi; senenin belirli zamanları toplanarak milli seferberlik zamanlarında milletvekillerine verilecek olan görevlerin belirlenmesi ve gerekli düzenlemelerin hazırlanmasıdır. Bunun ardından ise 1949 yılında Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği kurulmaktadır. Bu kurum, sadece milli savunma işleri ile ilgilenmesi düşünülmüş ve etkin bir hal alamamıştır (Özgan, 2008: 16-17). Kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu, 1960 darbesine kadar çok etkili bir şekilde çalışmamasının nedeni, dönemin Cumhurbaşkanı ve hükümet çalışanlarının kurulu önemsememesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığının kurulda isteksiz kalması, kurulun görevlerini yerine getirememesine neden olmuştur(Balcı, 2000: 55).

Bu kurumlardan sonra, askerin 27 Mayıs 1960 darbesini yapmasından sonra 1961 Anayasasına dayandırılarak 1962 yılında 129 sayılı yasayla birlikte, Milli Güvenlik Kurulu oluşturulmuştur. 1960 askeri darbesinden sonra sivil ve askeri sınıftan oluşan Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, Milli Savunma Yüksek Kurulu yerine milli güvenlik ile alakalı karar ve görüşlerin alınıp Bakanlar Kurulu ile koordinasyon sağlanması ve yardımcı olması amacıyla, görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirecek kurumu yani; Milli Güvenlik Kurulu'nu kurmuştur (Özdemir, 1993: 121). Böylece 1960 darbesinden sonra kurulmuş olunan MGK, ülke yönetimindeki rolüne 1961 Anayasasıyla yasalastırma faaliyetiyle kavuşmuştur. MGK, TSK'nın gözetleme görevini daha iyi yerine getirmesi ve esas itibarıyla ordu ile sivil hükümet arasındaki iletişimi daha güçlendirmek için kurulmuştur. Anayasada

içerisinde ordunun, ülkenin siyasi, toplumsal ve iktisadi durumun muhafazasını sağlayan bir kurum olarak MGK'yı oluşturması, aslında ordu ile sivil siyaset arasındaki kopukluğun giderilmesi ve sağlıklı bir iletişimin var edilmesi amacını taşımaktadır (Öztürk, 1993: 110).

129 sayılı Kanun'un ikinci maddesinde MGK'ya ait görevler şu şekildedir. Milli güvenlik konusu ile ilgili düzenlemelerin yapılıp bunların düzeltilmesi gibi işleri yapmak. Tespit edilen bu konularla ilgili program ve planların oluşturulup bir düzen içerisine sokmak, konular hakkında herhangi bir toplu seferberlik ile ilgili olarak yönetsel ve hukuki önlemlerin alınması gibi konularda görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirerek bahsi geçen durumlar için bu kurumla koordinasyonu sağlamak ve yardımcı olmak. (Gürses, 2009: 56).

1961 Anayasasının MGK ile ilgili 111.maddesinde, MGK'da, daha sonradan bu maddeyle bağlantılı olarak çıkarılacak yasada belirtilen bakanların bulunacağı ve bunlara ek olarak Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinin bulunacağını belirtmiştir. Kurula Cumhurbaşkanı'nın başkanlık edeceğini belirttiikten sonra, onun bulunmaması halinde kurula Başbakan'ın başkanlık edeceğini açıklamıştır. Görevi olarak da kurulun, milli güvenlik gibi konularda alınacak karar ve uygulama planlarının Bakanlar Kurulu ile aralarında koordinasyon ve iletişim açısından sağlanabilmesi için ona bildirmesi olarak açıklanmıştır. Yani kurul kararları, milli güvenlik konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirme görevine sahiptir. Daha sonra 129 sayılı kanun olan MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, 1962 yılında çıkarılmış, kanunda kurulun sivil ve askeri üyeleri sayılmıştır. Bu yasada ilgi çeken bir kısım, Başbakanın üyeler sayılırken ikinci fıkrada bulunmasıdır. Burada aslında yaklaşım olarak, Başbakanın sivil siyasi iktidarın başı olduğundan dolayı ordudan uzak tutulmak istenirken, devlet başkanı sıfatındaki Cumhurbaşkanı'nın daha yakında tutulmasıdır (Birand vd., 2007: 440). Zaten bu tarihten sonra ordu cumhurbaşkanlığı seçimlerini yakından takip edecek ve ileride oluşacak olan asker kökenli cumhurbaşkanı geleneği sürecektir (Güler, 2006: 46).

Askerin siyasete doğrudan ya da dolaylı müdahaleleri sonucu yönetimi ele geçiren askerlerin, askeri rejim kurma amaçları bulunmuyordu. Böylece iktidarı bir süre sonra sivil politikacılara bırakmak düşüncesi nedeniyle, sivil siyasi iktidarlar yönetime geldiklerinde oluşacak yeni düzende ayrıcalıklarını muhafaza etmek ve korumak istemektedirler. Ayrıca siyasi düzende, bir aktör olarak kalmak istiyorlarsa birer çıkış garantileri oluşturmak zorundadırlar. Böylece geçiş dönemlerinde anayasalarda yaptıkları değişikliklerle, sivil siyasi iktidarlar ve aktörler üzerinde yeni vesayetler yaratabilmek adına yeni anayasal

kurumlar oluştururlar. Bu kurumlar, bir nevi siyasi alanı kontrol edecek hukuksal altyapıya sahip askeri denetim alanlarıdır. Türkiye’de de 1961 anayasasıyla birlikte bu anayasal kurum oluşturulmuştur. Böylece kurulan MGK, ordunun siyasi iktidar ve hükümetlerin oluşturacakları her türlü politikaları etkileme ve denetleme gücüne sahip olmuş oldu. Hukuki açıdan, kurulun sadece görüş bildirmek gibi bir yetkisinin olduğu bilinse bile, fiili durumda hükümetler, MGK’daki kararların ordu düşüncesini yansıttığını bildikleri için onunla çelişip bir çatışma haline girmemek adına bu kararlara görüş bildirme olarak bakmazlar ve uygulama zorunluluğu hissederler. Böylece anayasal bir kurum olarak kurulan MGK ile birlikte ordunun devletin işleyişinde etkili bir rol alması söz konusu olmuştur (Yazıcı, 1997: 83).

Askerin siyasete müdahalesiyle birlikte 12 Mart muhtırası sonrası, mevcut 1961 Anayasası’nda belli değişikliklere gidilmiş, MGK’yı düzenleyen 111.madde de bu değişikliğe uğramıştır. Konuyla ilgili, ilk olarak 111.maddenin ilk fıkrasında Başbakan’ın üye sayımları içinde ikinci fıkrada oluşu değiştirilmiş ve ilk fıkrada yer verilmiştir. Ama ilgili bakanlar yine Genelkurmay Başkanlığı’ndan sonra sayılarak gösterilmiştir. Diğer bir değişiklik ise daha önemli olarak, MGK görüşlerini Bakanlar Kuruluna tavsiye eder olarak değiştirilen maddedir. Böylece önceki MGK yapısından farklı olarak kararlarının tavsiye edilmesi söylenmiştir (Öztürk, 1993: 82).

12 Mart sonrası yapılan düzenlemeden sonra kurumun yapısı ve özellikleri 1980 darbesi sonrası kabul edilen 1982 Anayasasının ilgili 118. Maddesine göre değiştirilmiş ve amacının devletin milli güvenlik siyasetinin belirlenmesi ve uygulanmasıyla alakalı olacak öneri kararları ve işbirliğinin sağlanması amacıyla görüşlerinin Bakanlar Kuruluna bildirilmesi olarak açıklanmıştır. İlgili 1982 Anayasasında önemli olan nokta, MGK’nın devletin varlığı ve bütünlüğü ile ilgili bunların korunması ve devamlılığı açısından zorunlu gördüğü kararların Bakanlar Kurulu tarafından “öncelikle” dikkate alınması gerektiğini belirtmiş olmasıdır. Aslında bu ibare, 1982 Anayasasıyla birlikte MGK’nın devletin üstünde bir rol verildiği görüşlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir (Birand vd., 2007: 42). MGK olağan dönemlerde Cumhurbaşkanı başkanlığında ayda bir kere toplanacağı gibi, olağanüstü dönemlerde de toplanabilmektedir. Eğer cumhurbaşkanı katılamazsa kurula Başbakan başkanlık yapmaktadır. Kararlar çoğunlukla alınmakta ve alınan bu kararlar Başbakan tarafından Bakanlar Kurulu gündemine öncelikle alınır ve görüşülür (Ağdağ, 2010: 34).

1982 Anayasasının kabulüyle birlikte 1983 yılında 2945 sayılı kanunla çıkarılan MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, MGK'nın yapısındaki değişikliklerle onun yetki, görev, karar alma süreçleri ve bileşimi açısından askeri sınıfın daha etkin biçimde olacağı şekilde düzenlemiştir. MGK Genel Sekreterliği, Genelkurmay Başkanlığı denetiminde, geniş yetkiler ve kadro olanaklarıyla donatılmıştır. Böylece askeri sınıf, MGK ile birlikte aylık olağan toplantılarında, ulusal güvenlik sorunlarının tartışılmasında siyasal alanda etkili olmuş, hem de milli güvenlik siyaseti belgesi olarak adlandırılan yapının sürecinde önemli roller almıştır. Ordu, geniş yetkilerle donatıldığı bu kurum sayesinde her türlü tehdidi milli güvenlik kapsamında değerlendirmiş ve böylece siyasal iktidar karşısında bir vesayet sistemi oluşturmuştur (Bayramoğlu, 2004: 75).

Her askeri müdahale sonrası MGK'nın yapısındaki değişiklikler dikkat çekicidir; 1961 Anayasasında 'bildirir', 12 Mart müdahalesi sonrası 'tavsiye edilir' ve 1982 Anayasasında ise 'öncelikle dikkate alınır' ifadeleri aslında görüşünü bildirip istişare edilmesi gereken bir kurum olması düşünülen MGK'nın, gittikçe nasıl yetkilerinin ve öneminin arttığını göstermektedir (Öztürk, 1993: 113).

Esasen 1961 Anayasasında MGK üyelerinin içinde hangi bakanların olup olmayacağı belirtilmemiş bunu ilgili yasada düzenlemeye müsaade etmiştir. Oysaki 1982 Anayasasından sonra kurulda hangi bakanların olacağı açıkça düzenlenmiş ve böylece üye sayıları içinde askeri ve sivil bürokratların sayıları kesinleşmiştir. 1982 Anayasasında MGK üyeleri arasına dâhil edilen Jandarma Genel Komutanıyla birlikte kurulda sivillere nazaran daha fazla askeri bürokrat mevcut olmuştur. Buradaki amaç, dönemde sık sık kurulan koalisyon hükümetleri ihtimaline karşılık, farklı siyasi partilere mensup bakanların kurula gelmesi ve karar almada birbirleriyle çatışmaları halinde askeri kanadın görüşlerinin daha belirleyici olmasını sağlamaktır. Zaten hükümetler de, MGK kararlarının ordu görüşlerini belli ettiğini bildiğinden, bu kararlarla çatışmak istememeleri doğrultusunda, ordu siyasal alanda etkin söz sahibi olmuş olacaktır (Bayramoğlu, 2004: 94).

MGK esas itibariyle anayasaca görev ve yetkileri belirlenmiş ve düzenlenmiş olmasına rağmen bir yasama, yürütme ve yargı gibi anayasal bir organ değildir. Sadece tavsiyede bulunacak bir kurum olarak inşa edilmiştir. Zaten MGK yapı itibariyle ve yasaların kendisine verdiği düzenlemelere göre yasama ve hükümet üyelerinin de içinde bulunduğu ve askeri sınıf mensuplarının da var olduğu, kararlarının tavsiye niteliğinde olduğu bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Fakat zaman içinde yetki ve sorumlulukları iyice

artmış ve neredeyse bir karar organı gibi bir hal almaya başlamıştır (Özgan, 2008: 18). MGK, ülke sorunlarının hakkındaki en üst düzeydeki siyasal iktidara aktarılmasına imkân vermesi açısından, kurulda cumhurbaşkanı, genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları ve jandarma genel komutanının bulunması açısından da önemlidir.

MGK Kararlarına bakıldığında, aslında onun yetki alanını olan güvenlik alanının dışına çıkararak ne kadar genişlettiğini ve sınırları aştığını görebiliriz. Olağanüstü hal kararının alınması, kaldırılması veya uzatılması, özel televizyon kanallarının yayın saatleri, Avrupa Birliği ile ilgili olarak alınan karar ve yaşanan gelişmeler ve kalkınma amaçlı olarak öncelikli olan iller gibi konularda da kararlar vermesi, MGK kararlarının ne kadar geniş bir alan içinde hareket ettiğini göstermektedir. Doğan Güreş 1990 ve 1994 arasındaki yıllarda Genelkurmay Başkanlığı yapmış biri olarak, MGK hakkında, onun anayasaca tanımlanmış olması ve milli güvenlik siyasetini belirlemesi açısından bütün yasaların üzerinde olan üstün bir güç olarak görüldüğünü söylemektedir. Böylece askeri sınıf, MGK aracılığıyla kendini tüm kanun ve siyasi adımların üstünde görmekte, bunu da milli güvenlik siyasetini belirlemekten kaynaklandığını açıklamaktadır (Güreş'ten akt. Salkın, 2010: 35).

Ülkemizde MGK özelinde bakıldığında kurumun ulusal güvenlik ve milli güvenlik gibi konularda devletin ülke politikası belirlemesi ve uygulamaları açısından ordunun siyasal iktidarla bir iletişim içinde olması koordinasyonun sağlanması için oluşturulduğu belirtilmiştir. Fakat Batılı ülkelerdeki kurumlara nazaran, birer danışma ve görüş bildirme işlevlerinden çok daha fazlası olarak, neredeyse siyasal iktidarları etkileyen ve onlara yön verebilecek olan siyaset üstü bir hal aldığını görmekteyiz. 1982 Anayasası sonrası da önemli bir nokta olan MGK kararlarının, Bakanlar Kurulunca öncelikli olarak dikkate alır ibaresiyle birlikte bu kararlar neredeyse hiçbir değişikliğe uğramadan onaylanmakta ve Bakanlar Kurulu kararı halini almaktadır.

Türkiye'de 1933 yılından 1982 yılına kadar MGK ve temelini oluşturan yapıların, ülkenin bu zaman aralığında demokratikleşme sürecinde ilerlemesine paralel olarak kurumun da görevlerinin kapsam alanının genişlemesini bazı nedenlerle açıklayabiliriz. İlk olarak ülkede demokratikleşme süreci içinde gücün giderek seçilmişlere doğru kayması, askeri sınıfı endişelendirmiş ve bu gücü dengeleyebilmek için bu kurumlar aracılığıyla işlevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. İkinci sebep; askeri sınıf mensuplarında ağırlıklı olarak sivil siyasetçiler ve siyasi partilere kendi çıkarlarını ülke çıkarlarının önüne geçirdikleri için duydukları güvensizliktir. Bir diğer sebep, tek parti döneminden sonra

siyasi partilerin iktidarda kalma süreleri azalmıştır ve bu durum belirlenmiş siyasetin devam edilebilirliğini kaybettirmiştir. İşte bu tespit edilen siyasetin uygulanması ihtiyacını seçimlerle değişen siyasetçilerle değil, anayasaca görev süreleri belirlenmiş askeri sınıf mensubu kişilerin ağırlıklı olduğu MGK ile giderilebileceği düşünülmüştür. Dördüncüsü, ülke içinde uzun yıllarca devam eden terör ve anarşi durumuna karşılık böylesi anayasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması ve gelişmesi doğal olarak görülmektedir. Son olarak ise, sivil siyasetçilerin çoğunun milli güvenlik ve siyaseti hakkında bilgisiz ve yetersiz olması MGK'nın varlığına bir diğer sebeptir (Tezkan, 2000: 27-28).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında kurulan MGK'nın daha sonraları her askeri müdahale sonrası yapı ve işleyişi bakımından geliştiği ve aynı zamanda milli güvenlik kavramından da kaynaklanan genişlemiş yetki sınırlarına bakıldığında, MGK'nın hukuksal ve politik yapısı ile ordu siyaset ilişkisinin demokrasi bağlamında sivil kanadın temelini oluşturan ve devamlılığı için gereken demokrasi kavramına tehdit oluşturduğu anlaşılmaktadır.

MGK sayesinde aslında askeri rejimi getirme amacında olmadıkları için, siyasi iktidarı sivillere bırakacak olan ordunun, hazırladıkları anayasal düzenlemelerle birlikte sivil hükümetlerin üzerinde etki ve denetimlerini devam ettirecek yapılar inşa etmişlerdir. Böylece MGK, aktif siyasetin içinde yer alan herhangi bir konuyla dahi olsa, onu ulusal ve milli güvenlik çerçevesi içinde değerlendirip görüş ifade ederek aslında yürütme gücünün de içinde kendine varlık alanı oluşturmaktadır. Böylesine geniş yetkilerle bezenmiş olan MGK sivil siyaset alanının daralması ve sorumluluklarını azalmasına neden olmaktadır. Pek çok yazarın demokratik bir hukuk devleti gereği nedeniyle Genelkurmay Başkanlığının ancak Milli Savunma Bakanlığına bağlanması ve kuvvet komutanlıklarının da birimler halinde Genelkurmay içinde yer alması gerektiğini savunur (Tekin, 2015: 53).

Milli Güvenlik Kurulu'nun yapı ve işleyişi, 28 Şubat 1997'ye giderken kendini daha da belirginleştirmiştir. Bu dönemde hükümete karşı irticai eylemler başta olmak üzere laiklik üzerinden eleştirilerin bulunduğu 28 Şubat tarihli MGK toplantısı, askerin siyasete müdahalesinde kullandığı bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne kadar anayasal ve yasal dayanakları olmuş olsa bile, demokratik yollarla iş başına gelmiş bir hükümetin, MGK kararlarıyla baskılanıp, hükümetten düşmesine neden olması, anti demokratik bir görüntü sergiler.

2.1.2.2. Türk silahlı kuvvetleri iç hizmet yasası

Türkiye’de ordunun siyasete müdahalesinde konu aldığımız hukuksal dayanaklarda, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin İç Hizmetler Yasası ve onun sağladığı müdahalelere meşruiyet önem arz etmektedir. Bu yasadan kaynaklanan hukuksal dayanağa göz atmadan önce, ilgili olarak Türk Silahlı Kuvveti’nin siyasete bakış açısı ve kendisini ülkenin kurucu ve koruyucu gücü olarak görmesinin temellerini araştırmak yararlı olacaktır.

Türkiye’de silahlı kuvvetler, tarihsel dayanaklarda da bahsedildiği üzere, Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyette de devraldığı modernleşme planını sahiplenmiştir. Yeni kurulan devletin kurtarılması ve onun güçlendirilmesi için modernleşmenin olmasına inanmış ve onun itici gücü haline gelmiştir. Böylece kurulan devletin kendisiyle özdeşleştirme yoluna giden ordu, Atatürk devrimleri başta olmak üzere, devletin her koşulda koruyucusu olma görevini üstlenmiştir (Güler, 2006: 59).

Silahlı Kuvvetlerin, ulus-devlet anlayışıyla kurulan devletin oluşum süresince temel aktör olarak görev alması, resmi ideolojinin oluşumu ve sonrasında da onun zor kullanma tekeline sahip kurumu olarak meşruluk zeminini oluşturduğu bilinmektedir. Bu önemli rolü sonrasında, etki ve yetki alanı, karşısına çıkan zorunluluklar neticesinde genişletmiş oldu. Böylece aslında askeri alanla doğrudan bir bağlantısı olmayan, dolaylı bağlantısı olan veya değer kabul ettiği durumların zarar görmemesi için karşılaştığı olaylara göre, görev alanının dışındaki işlerle de ilgilenmiş oldu. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet Türkiye’sine devreden altyapısal ve ideolojik anlamda yetersiz kalan aygıtların, yetersizliğinin bir sonucu olarak var olan boşlukları doldurmak amacıyla göreve koyuldu (Ağdağ, 2010: 16). Bu durumdan dolaydır ki ordu, kimi zaman kendi görev alanındaki yetkilerine uygun olarak bir zor kullanma aracı oldu, kimi zaman da yeni oluşturulan resmi ideolojinin ortaya koyduğu yeni bireysel kimliklere göre bir ideolojik aygıtımsı gibi davranarak, yeni rejimi koruma ve kollama görevlerini yerine getirdi. Böylece silahlı kuvvetlerin bu ilişkiler içinde oluşu, onun iktisadi, siyasi ve toplumsal konularda birçok alanda etkisinin olmasına neden oldu. Yeni rejimini kitlesel olarak benimsenmesi, kabul edilmedi ve kök salması amacıyla birlikte, bu amaçlara ulaşılmasıyla paralel olarak, meşruiyet zeminini de oluşturmuş oldu. Ordu, yeni rejim ve kültürün sağlamlaştırılması çabalarıyla onun temas edeceği alanları ve rejimi koruyup kollamıştır. Böylece yetki alanını genişletmiştir. Fakat otoriter ve hiyerarşik bir kurum olan ordu ile rejimin bu ilişkisi, toplumsal sorunların da çözümünde anti demokratik çözüm yollarının oluşmasına neden olmuştur (Şen, 1997: 18).

Türk Silahlı Kuvvetleri böylece, ontolojik anlamda da devletin varlığıyla arasında bir bağ kurmuş ve onun koruyucusu olmanın da ötesine geçmiştir. Ülkeyi, içselleştirdiği kendi değerleriyle var etmekte olan silahlı kuvvetler, böylece her müdahalesinde, devletin kriz çözümünde, devletin sivil politikacılarına tam anlamıyla güvenemeyeceklerini belirtmiş oldular. Cumhuriyet ve devletin kurucu ve kollayıcısı olarak kendini gören silahlı kuvvetler, gerek tarihsel gerek hukuksal dayanaklarıyla bu değerlere zarar vereceğini düşündükleri her tehdidi kendileri belirleyerek siyasi alanda da kendilerine bir rol biçmişlerdir. Kendisiyle uyum içinde olduğunu düşündüğü siyasi partiler, bu düzlemde siyaset yapma olanağını bulurken, bunun tersi durumlarda, tehdidi ortadan kaldırmak için kendi doğru buldukları uygulamalarını MGK kararlarıyla almıştır (Bezci, 2014: 61-62).

Ülkede ideolojik veya meşruiyet anlamında yaşanan bir kriz, çözümlenemeyen bir sorun haline gelmişse, ordunun siyaset üzerindeki bu yetki ve sorumlulukları, askeri müdahalelerle ortaya çıkmaktadır. Sorun teşkil eden bu ideolojik düğüm, devletin topluma karşı korunmasından başka bir şey değildir. Bu açıdan, günümüze kadar karşılaştığımız her askeri müdahalenin temelinde de bu yatmaktadır. Ordu, kurulan bu yeni resmi ideolojinin oluşumunda ve benimsenmesinde büyük katkıları olduğunu bildiği için, bu alandaki tüm hareketlerinin de meşruluğunu bu önderlik ve katıklarına bağlamıştır. Böylece herkes tarafından kabul edilmiş olacak olan bu yeni resmi ideoloji, aynı zamanda ordu kurumunun da meşruluk açısından etkili bir alanı olmuştur ve insanlar da kafalarında ordunun korunması gerekenin koruyucusu olarak tanımlamışlardır. Zaten yukarı da askerin siyasete müdahalesinin tarihsel kökenlerinde de bahsedildiği üzere, Cumhuriyeti kuran kadro ordunun içinden çıkması dolayısıyla, ordu bu devletin hem kurucusu hem de koruyucusu görevini üstlenmiş olmaktadır. Böylesi bir misyon edinmiş olan Silahlı Kuvvetler bundan dolayı kurup korudukları bu yapının, tehlikede olduğunu hissettiği her durumda siyasete müdahalede bulunmaktadır (Şen, 2004: 101).

Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyasete bakış açısına bakacak olursak; ordu, demokrasi ve siyasetin doğasında bulunan çekişme ve karşıt görüşlerin karşısında durmaktadır ve bunlara şüpheyle bakmaktadır. Ordu, ülkenin iç ve dış tehditlerden korunması görevini yerine getirir olmasından dolayı, bu konulara çok hassas yaklaşmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin 1970'li yıllarına baktığımızda, ülke içinde siyasi parti ve aktörlerin çoğu konuda uzlaşamaması, terör örgütü olarak birbirlerini ima etmeleri ve daha da önemlisi cumhurbaşkanı gibi seçilmesi aciliyet taşıyan konularda bile uzlaşamamaları, orduyu

tedirgin eder vaziyete gelmiştir. Askerin siyasete bakış açısından verilen bu örnek durumda, ordu, 27 Aralık 1979'da hükümete resmi bir uyarı mektubu yazmıştır. Yurt içindeki terör eylemleri, siyasi alandaki belirsizlikler, anlaşmazlıklar ve istikrarsızlık durumları Silahlı Kuvvetleri harekete geçirmiş ve hükümete uyarı maiyetinde bir mektup yollamıştır (Karaca, 2015: 66-67).

Sonuç olarak, devleti korumak ve ülke topraklarının bütünlüğünü savunmak görevleri olan ordu, doğal olarak milliyetçilik görüşünden etkilenmekte ve kendini bu bağlamda devletin koruyucusu olarak da görmektedir. Vatanseverlik duygusuyla pekiştirilen ordu, ulusal çıkarları, her türlü özel çıkarın üzerinde görmesinden dolayı, kendisini siyasi parti ve dolayısıyla siyasetin de üzerinde görmektedir. Ordunun bu koruma isteği, mevcut düzenin yani statükoyu da kapsamasından dolayı, istikrarı da içine alır ve bir anlamda onu tutuculuğa sevk eder. Siyasetin, farklılıkları bir arada bulundurma ve onları uzlaştırma mantığı olduğu gibi, askeri mantığın ise tüm farklılıkları ortadan kaldırma gayreti vardır. Siyasi partilerin, belli çıkarlar ve inançlar etrafında toplanmış insanları temsil etme isteği ve siyasi iktidarı elde etme amacı vardır. Siyasetin doğası gereği, bu özel çıkarları da giderme amacı ve siyasetçilerin bu anlamdaki siyasi tavırları, askerin bunlara karşı şüphe ve güvensizliklerine neden olmaktadır. Siyasetçilerin özel çıkarları, ulusal çıkarlardan önce görebilmelerinden dolayı onlara karşı güvensizlik içinde duran ordu, ülkenin ve rejimin her ne pahasına olursa olsun koruması görevlerinin kendilerinde olması, onlar için gurur vericidir. Bu gurur, toplumdaki her kurumdan daha ayrıcalıklı hissetmelerine ve siyaset üstü oldukları inancına neden olmaktadır. Bundan dolayı kendilerinin kurulmasına önderlik ettikleri bu sistemin, siyasetçiler tarafından bozulduğunu düşünmüşlerdir. Ayrıca her türlü krizi, sivil siyasetçilerin sorumluluğuna bağlamalarından dolayı, silahlı kuvvetler, siyaset alanına müdahalede bulunarak, bunu düzeltme yoluna gitmişlerdir. Zaten yaptıkları tüm askeri müdahalelerde sebep olarak; Atatürk devrimlerinden sapıldığı ve sivil siyasetçilerin kriz ortamlarında yetersiz kalmaları gibi faktörlerle oluşan yönetim boşluğunu göstermişlerdir. Bu yüzden de, ülkenin kurucu ve kollayıcı gücü olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu boşluğu doldurma istemi, askeri müdahalelere neden olmuştur (Güler, 2006: 57).

Türk Silahlı Kuvveti'nin hukuki, siyasi ve ekonomik dayanaklarıyla birlikte kendini siyaset üstü bir kurum olarak görmesi ve siyasi ayrıcalıklarının bir politik güç yaratmasının belli bazı nedenleri vardır. İnel (2002: 42), ilk olarak; ordunun siyasete müdahaleleriyle,

TSK'nın siyasi gücünü pekiştirdiğini açıklamaktadır. İkinci olarak; Türkiye'de hala bir Kurtuluş Savaşı sembolleştirmesinin devam etmesi ve bunun resmi ideolojinin önüne geçmesiyle birlikte, ordunun bu durumdaki konumunu doğallaştırmasıdır. Son olarak ise; Türkiye'deki ataerkil toplumsal yapının bir sonucu olarak, ordunun hala toplumun ve siyasetin belli konumlarındaki ilişkilerini buradan beslemesidir. Demirel (2002: 47), TSK'nın ayrıcalıklı yapısının anlaşılmasında; devleti koruma ve kollama görevinin subay eğitimi ve meslek için sosyalleşme süreçlerinde vurgulanır olmasını, bir faktör olarak değerlendirmektedir. Ayrıca ona göre, diğer tüm kamu kurumlarında olduğu gibi, ordunun da kendi kaynaklarını arttırmak-genişletmek açısından çabası ve milli güvenliğe ilişik konularda görüşlerini, siyasi alanda kabul ettirmeye çalışması normaldir. Bu görüşe karşı olarak, siyasi özerkliğinin, ordunun, sivil siyasi aktörlerin egemenliğine müdahale biçimini alacağını savunanlar da vardır. Ayrıca Türkiye'de ordunun siyasete ilgisini açıklayan modele göre, ilk olarak; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin politik işler ve durumlara doğrudan uğraşmasını, onun sahip olduğu kimliğe bağlanabilir olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı ikinci olarak; politik kararların ilkelerini tespitinde bulunan, karar ve uygulamaları denetleyen bir yapısı vardır. Bu yolu kullanarak bazı siyasi sorunların, bazı alanlarını önemli biçimde devletleştirmektedir. Yani siyasi alanı; tartışmaya ve siyasi görüşlere kapatarak, onun toplumsal niteliğinden ayıran bir mekanizmadır bu. Ordu bu düzlemde, siyaset ve devlet ayırımına gitmektedir. Böyle bir yapıda olan ordu, Türkiye'de bu işlevlerini yerine getirebilmek için, devlet alanının içinde özerk, kendi kurumsal yapısı içinde ise merkezi bir anlayış oluşturmuştur (Bayramoğlu, 2004: 74).

Ordunun Türkiye'de bu yapılanmasına hukuksal açıdan dayanak oluşturan temel madde ise, TSK İç Hizmet Yasası olmuştur. O dönemki ismi Ordu İç Hizmet Kanunu olan bu kanunun 34.maddesine, 1935 yılında eklenen hüküm olan 'ordunun görevi Türk vatanını ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Anayasa'ya göre korumaktır' ifadesi askeri darbelerin nedenini oluşturmaktadır. Bu madde, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası, 4 Ocak 1961 tarihindeki TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35.maddesinde de bulunmakta ve korunmaktadır. Ayrıca buna göre, İç Hizmetler Yönetmeliği'ndeki 85/1'deki ifade de ordunun görevi olarak; Türk yurdu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır ifadelerine yer vermiştir. Bu düzenlemeler aslında ordunun, ülkeyi iç ve dış tehditlere karşı sistem ve rejimi koruması konusunda yasal bir hak vermektedir. Fakat liberal demokrasilerin geçerli olduğu ülkelerde, iç tehditlere karşı ülkeyi korumada polis teşkilatı görevlendirilirken, ordunun sadece dış tehlikelere karşı ülkeyi koruması vazifesi verilmektedir. Bundan dolayıdır ki, Atatürk laiklik

ve milliyetçilik ilkelerini korumayı kendine görev edinmiş ordu, özellikler Türkiye'deki o dönem Kürt ayrılıkçı hareketi gibi, içte tehdit oluşturan konulara karşı, devleti korumayı benimsemiştir. Bu sayede de siyasete müdahalede bulunmasının meşru yasal sürecini oluşturmuştur. Bu düzenlemeler Avrupa Birliği tarafından ülkemizin ilerlemesi durumunu düzenlenen ilerleme raporlarında, 2004 yılından itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. Bundan dolayı da bu anlamdaki yasal düzenlemeler, kanun üzerinde 2013 yılındaki düzenlemelerle yapılmıştır (İnal, 2017: 68).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası, dönemin bilim insanları tarafından yazılmış olan, ordunun cumhuriyeti ve yurdu korumak ve kollamak ile ilgili Dâhili Hizmetler Yasası'nın 34.maddesi, ordunun siyasete müdahalesinin meşruiyetini oluşturmaktaydı. 27 Mayıs sonrasında çıkarılan TSK İç Hizmetler Yasası'nın 35.maddesinde de, bu ifadenin korunduğu ve korumak-kollamak kelimelerinin geçtiği görülmektedir. Buradaki korumak ifadesi, daha çok dış tehlikelere karşı ülkeyi korumak olarak anlaşılmaktadır. Kollamak ifadesi ise içten gelen ve rejime karşı oluşacak tehlikelere karşı kollamak olarak anlaşılmaktadır. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, ordunun İç Hizmetler Kanunu'ndan gelen bu yasal hakkıyla birlikte, ordu hukuksal dayanağını oluşturmuştur. Böylece siyasete müdahalesinde de bu ifadelerin etkili olduğu söylenebilmektedir (Tan, 2008: 194-195).

Hiçbir kanun maddesi, askeri müdahaleleri meşru bir yol olarak göremez. Çünkü bu hukukun doğasına ters bir durumdur. Fakat Türkiye'de her askeri müdahale, bunu yapanlar tarafından bir yasal dayanağa oturtulmaya çalışılmıştır. Darbe gerekçeleri olarak; o dönemin Ordu Dâhili Hizmetler Kanunu'nun 34.maddesi, yukarıda da değinildiği üzere, içinde geçen ifadelerle dayanak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu madde de ordunun görevleri tarif edilmiş ve bu tarif askeri alanın sınırlarını aşan bir şekilde doldurulmuştur. Burada, yurdu korumak ifadesinin yanında, cumhuriyeti korumak ve kollamak ifadelerinin de ordunun görevi olduğu belirtilmektedir. İşte cumhuriyetin korunma ve kollanma vazifesini yerine getirmeyi amaç edinen ordunun, bu maddeye dayanak oluşturarak siyasete müdahalesi, Adnan Menderes hükümetini devirerek eyleme dönüştüğünde ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde yapılan askeri müdahale ile birlikte 1924 Anayasası tamamen ortadan kaldırılmış ve bir hukuk devletinde olmaması gereken bir yöntemle, mevcut anayasa o dönemin TSK İç Hizmetler Kanunu'nun 34.maddesine dayanılarak kaldırılmıştır. Böylece 34.madde, askerin demokratik yollarla halk tarafından seçilmiş sivil politikacılara karşı, siyasete müdahalede bulunan askerlerin, yasal dayanak ve onlara cesaret veren bir metin olarak kullanılmıştır.

Koruma ve kollama ifadelerinin bulunduğu bu yasa metninde, askerin bunu sadece bir hak olarak görmesi ve aynı zamanda asli olarak yapılması gereken bir görev şeklinde algılaması, korunması gereken değerlerin tehlike altında olduğu zamanlarda askeri müdahaleyi kolaylaştırıcı bir zemin oluşturmuştur (Cansever, 2013: 117-118). Bu kanun, hiçbir hukuk devletinde olmayacak şekilde, yasal görevini anayasayı çiğneyerek ve askeri müdahalelerde bulunarak ordunun yetki alanının genişlemesine neden olmuştur. 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında, zaten 1935 tarihli bu yasa maddesi farklı bir isimle TSK İç Hizmetler Kanunu'nda aynı şekilde korunmuştur. Kenan Evren de 12 Eylül darbesi sonrasında yargılandığında savcıya vereceği ifade de; darbenin gerekçesi olarak bu yasa metnini göstermektedir. TSK'nın iç güvenlik meselelerinde tehdit olarak gördüğü durumlarda siyasete olan müdahaleler, demokrasiye aykırı olduğu kadar hukuka da aykırıdır. 12 Eylül darbesinin yargılanması için hazırlanmış olan iddianamelerde, hiçbir yasa metninin demokrasiye ve anayasaya aykırı olamayacağı ve hiçbir yasal metnin darbeye meşruluk kazandıramayacağı, bunun hiçbir şekilde hukuksal normlar içinde normalleştirilemeyeceği ifade edilmiştir. Askerin TSK İç Hizmetler Kanunu'ndan meşruluk kazandırma gayreti, bu yüzden hukuksal ve demokratik değildir (Demirel, 2002: 46).

2.1.2.3. Genelkurmay başkanlığı

Genelkurmay Başkanlığı yukarıda da belirtildiği üzere, TSK'nın tepe noktasında bulunmasından dolayı, ülkemizde asker ve siyaset ilişkisini anlamamız adına önemli bir yerde bulunmaktadır. Genelkurmay Başkanlığının anayasal konumu, her dönem tartışılır bir konu olması ve cumhuriyetin ilanından bu yana, anayasal-yasal düzenlemelerle değişir durumda olması, asker siyaset ilişkisi açısından incelenmesi gereken bir konu olmuştur.

Millet Meclisi'nin açılışından sonra 1920 tarihinde kurulan ilk hükümette, o dönemin Milli Savunma Bakanlığı olan Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve o dönemin Genelkurmay Bakanlığı olan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti ayrı ayrı bulunmaktaydı. Savaş döneminde olmasından dolayı olağanüstü olan bu meclisteki durum, o dönemde ordunun ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu savunma bakanlığı şeklinde bir ayrışmadan doğmaktaydı. Bu durum, ancak 1924 tarihinde 429 sayılı kanunun çıkıp, bakanlık şeklindeki Genelkurmayın kaldırılıp, Genelkurmay Başkanlığının kurulmasıyla son bulmuştur. Bu kanun sayesinde Genelkurmay Başkanlığı, diğer döneme nazaran özerk bir yapıya çevrilmiştir. Aynı zamanda da Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. (Erdoğan, 1990: 314).

1920 ve 1923 yılları arasında İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde Genelkurmay Başkanlığı'nı yürütmüş ve bu dönemde ayrıca, Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine geçici olarak kurulmuş olan Birinci Hükümet'te de bakan olarak görev almıştır. Yani hem bir hükümet üyesi hem de Genelkurmay Başkanlığı'nın yapıldığı bu dönemden sonra çıkarılan 3 Mart 1924 tarihli kanun ile Genelkurmay Başkanlığı'na özerk bir statü verilmiş ve kabineden ayrılmıştır (Çelik, 2008: 129).

Ordunun, o günkü mevcut yapısında önemli değişikliklerde bulunmayan 1924 Anayasası'nın 40.maddesine göre; Cumhurbaşkanına Başkomutanlık makamını temsil etme yetkisi verilmekte, silahlı kuvvetlerinin barış dönemlerindeki yönetimini de Genelkurmay Başkanlığı'na verilmektedir. Savaş dönemindeki durumu ise, bu dönemlerde ordunun komutasını, Bakanlar Kurulu teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek bir kişiye verileceği ifade edilmiştir. Aslında, Genelkurmay Başkanlığı yapısındaki ilk önemli değişiklik 1944 yılında İsmet İnönü yapmıştır. 1924 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın elde ettiği özerkliği, Genelkurmay Başkanlığını, Başbakanlığa bağlamasıyla son bulmuştur (Çelik, 2008: 144).

1924 Anayasasının kabulüyle, ordunun Mustafa Kemal'in kontrolü altına girmesinden sonra geçen 20 yıl boyunca, Genelkurmay Başkanlığını Fevzi Çakmak'ın yapmıştır. Bu süreç boyunca, Genelkurmay Başkanlığının anayasal statüsünün nesnel hukuksal düzenlemelerden çok, öznel bir nitelik taşımış olduğu söylenebilir. Fevzi Çakmak'ın konum ve etkinliğinin hüküm sürdüğü bu dönemde, Genelkurmay Başkanlığı'nın gerçekten hükümetten bağımsız ve özerk bir anayasal durum içinde olduğu söylenebilir. 1944 yılında ise Çakmak'ın emekliye ayrılması sonrasında Genelkurmay Başkanlığının, Başbakanlığa bağlanıp, ona sorumlu olmasıyla kurumun sübjektif niteliğinin ortadan kalktığı görülmektedir (Hale, 1996: 83). Bu dönemde 4850 sayılı kanunla birlikte, Genelkurmay Başkanlığının özerk statüsünü kaybedip Başbakanı karşı sorumlu hale gelmiş olmasında bazı faktörler etkili olmuştur. İlk olarak; İkinci Dünya Savaşı sırasında örgütlenmedeki ve teknolojik alandaki yetersizlikler gösterilebilir. İkinci olarak ise, savaşta Almanların yenilmesiyle, ordu içerisindeki Alman taraftarı grubun moralinin düşmesi sayılabilir (Özdemir, 1993: 84).

1944 yılında emekliye ayrılan Fevzi Çakmak'tan sonra, dönemin CHP hükümeti, Genelkurmay Başkanlığı'nı Cumhurbaşkanı'na karşı değil, Savunma Bakanlığı'na karşı sorumlu olmasını istiyordu. Çünkü Çakmak, kendi döneminde ordunun savunma politikaları

konusunda hükümete karşı herhangi bir öncelik tanımıyor ve bağımsız bir şekilde bunu belirliyordu. Zaten bu dönemde Genelkurmay Başkanlığı, Fevzi Çakmak başkanlığı sayesinde özerk bir yapı oluşturmuştu. Ordunun bu denli önemli ayrıcalığını biraz arka plana çekmek isteyen hükümet, Çakmak'ın emekliye ayrılmasını bir fırsata çevirip kendisinin bu konulardaki denetimini arttırmak için, Genelkurmay Başkanlığını Savunma Bakanlığına bağlı hale getirmek istedi. Fakat ordu içinde bu görüşe bir muhalefetin olması nedeniyle, bir orta yolda bulundu ve Genelkurmay Başkanlığı, Savunma Bakanlığına değil, Başbakanlığa bağlandı. Böylece Genelkurmay Başkanı'nı Başbakan önerecek ve Bakanlar Kurulu da atayacaktı (Hale, 1996: 83).

1944'te Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılmasıyla, Genelkurmay Başkanlığındaki düzenlemeler 1949 yılında CHP'nin Genelkurmay Başkanlığı'nın Savunma Bakanı'na bağlanmasını ön gören kanunun, mecliste onanmasıyla birlikte tamamlanmış bulundu. Böylece pratikte pek çok demokratik ülkedeki gibi, Türkiye'de de bu sağlanmış oldu. Savunma Bakanlığı orduyla ilgili tüm ihtiyaçlarını, bütün işlerini Genelkurmay aracılığıyla yerine getirir duruma geldi. Genelkurmay Başkanının atanması da buna bağlı olarak Savunma Bakanı'nın yapacağı öneri üzerine, Başbakanın ataması vasıtasıyla olacaktı. Aynı usulle de görevden alınacaktı (Yazıcı, 1997: 32).

Böylece 1949 yılındaki gelişmeler, Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsündeki önemli ikinci değişimi beraberinde getirmiştir. Bu yılda çıkartılan üç kanun ile birlikte Genelkurmay Başkanlığı artık Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece hükümetin ağırlığı, Yüksek Askeri Şura'da arttırılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlayan 1949 tarihli düzenlemeler, 1960 darbesi sonrası çıkarılan 1961 Anayasası ile son bulmuş ve kurum tekrardan Başbakanlığa bağlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığının, Savunma Bakanlığına değil, Başbakanlığa bağlanarak, bir özerk yapı olarak devam etmesi istenmiştir. 1960 darbesinin yaşanması ve 1961 Anayasasının kabulünden sonra, ilgili 110.maddeyle birlikte, Genelkurmay Başkanlığı tekrar Başbakana karşı sorumlu olarak, kendisinin devlet sisteminde statü olarak üst basamaklara taşındı. Ayrıca 1961 Anayasası'nın, Türkiye'de asker ve siyaset ilişkisini anlamamız adına önemli bir yer edinen bir ilklerden biri de, yukarıdaki başlıkta da değinildiği üzere, bu anayasayla MGK'nın kurulması olmuştur (Salkın, 2010: 19).

1949 yılında Truman Doktrini ile başlamış olan, ordu üzerindeki sivil denetimi oluşturma çabaları, ordunun 1960 askeri darbesine kadar siyasi alandaki etkinliğini bir

nebze azaltmıştır. Sivilleşme hareketi ve elbette demokrasi adına ileri bir adım olarak görülecek olan bu durum, 1961 Anayasası ile son bulmuş ve bu tarihten sonra yapılacak olan her düzenleme, TSK'nın tekrardan siyaset alanında etkinliğini arttırmıştır ve demokratik olmayan düzenlemelerle devam etmiştir (Erdoğan, 1990: 315).

1970 yılında çıkarılan 1324 sayılı Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun'da, Genelkurmay Başkanlığının kurumsal yapısında önemli değişikliklerde bulunmuş bir diğer yasal düzenlemedir. Bu yasal düzenlemeye göre Genelkurmay Başkanı silahlı kuvvetlerin hem savaş dönemi hem de barış döneminde idaresinde ve komutasında olduğunu belirtmiştir.

1970 yılında çıkarılan bu kanunda dikkat çekici ve önemli olan nokta, Genelkurmay Başkanlığı'nın ordu ile ilgili ve askeri alanları kapsayan önemli alanlarla ilgili geniş bir yetki alanının oluşturulmasıdır. Bunun karşısında da Milli Savunma Bakanlığı'nın bu kuruma karşı az da olsa etkisiz hale getirilmiş olduğu görülmektedir. 1970 yılındaki bu düzenlemeyle Genelkurmay Başkanlığı büyük yetkilerle donatılır ve siyasi anlamda özerkliğini kazanırken, Milli Savunma Bakanlığı ise sanki bu başkanlığın idari işlemlerini yürüten bir büro haline gelmiştir (Ünsaldı, 2008: 14). Bu kanunun 8.maddesi ise Genelkurmay Başkanının atanması usulünü anlatmakta ve buna göre, Genelkurmay Başkanlığı'na atanacak kişi Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlığını yapmış olan general ve amirallerin arasından Bakanlar Kurulunun teklif vermesi ve Cumhurbaşkanının ataması şeklinde olmaktadır ifadesi kanunen kabul edilmiştir. Fakat TSK, Genelkurmay Başkanı'nın atanması usulünde sivilleri çok fazla işin içine karıştırmak istemedikleri bilinmektedir. Askeri gelenek ve uygulamaları anlatmak için kullanılan askeri teamül, bu işlemin gerçekleştirilmesi için önem arz eden bir konu olmuştur (Mümtaz, 2003: 118).

Bu durumda Genelkurmay Başkanı olacak kişi, TSK'nın iç disiplin hiyerarşisi içindeki kıdem esaslarına göre göreve gelecek olmakla birlikte, TSK'nın kimin bu göreve geleceğiyle alakalı doğrudan bir tasarrufunun olmadığı söylenebilir. Fakat fiili durumda bu gerçeği yansıtmamaktadır. Bazı dönemlerde, mevcut Genelkurmay Başkanı'nın görev süresi dolmadan emekliye ayrılması ve kıdem esasına göre başka bir komutanın geldiği durumlar da yaşanmıştır.

Atanmış olan Genelkurmay Başkanı, görüşlerini MGK ile devletin üst kademelerine iletebileceği gibi, bazı durumlarda farklı kaynaklar ve toplantılarla da millete ve basına

iletebilmektedir. Bu alternatiflerden hangilerini seçeceği, başkanın kendi tercih hakkıdır. Dönemin koşullarına göre iletişim yolunun farklılaştığı bilinmekte ve Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Yaşar Büyükanıt'ın kendi döneminde açıklamalarını, ağırlıklı olarak internet sitesinden yaptığı bilinmektedir. Böylece dönemin verdiği teknolojik kolaylıklar yoluyla, halkla iletişime geçmek için kullanılan internetle birlikte, Genelkurmay Başkanlığı faaliyet, toplantı ve söyleşilerinin internet yoluyla halka iletebileceği gibi, 27 Nisan 2007'de de olduğu gibi, devleti de bu şekilde internet üzerinden yayınladıkları mesajlarla etkileyebilmektedirler.

Genelkurmay Başkanlığının hukuki statü ve düzenlemelerine baktığımızda, TSK'nın siyasi ayrıcalıkları ve konumunu da görmekteyiz. 1982 Anayasası'nın Genelkurmay Başkanının atanmasını düzenlediği 117.maddesine göre; Bakanlar Kurulu teklifi ve Cumhurbaşkanınca atanması, görev ve yetkilerinin kanunla düzenlemesi ve sorumluluğunun Başbakana karşı olması ifadelerinden dolayı aslında anayasa, Genelkurmay Başkanını Başbakana karşı sorumlu tutarak, onu bir bakanlıkmiş gibi görünmesine neden olmuştur.

Kimi yazarlar, sivil bir anayasa ve uzlaşma ortamının sağlanması için Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanlığına bağlanması gerektiğini savunmaktadır. Pratikte bakacak olursak, NATO üyesi ülkelerde Genelkurmay Başkanları, Savunma Bakanlıklarına bağlı bulunmaktadır ve protokolda genelkurmay başkanları bu durumdan dolayı, savunma bakanlarından sonra gelmektedirler. Kısacası, Türkiye ile demokratik diğer devletler arasında bir mukayese yapıldığında genelkurmay başkanlığının, diğer ülkelere nazaran hükümet üzerinde daha büyük rol oynadığı söylenebilir.

1961 Anayasasında Genelkurmay Başkanını Başbakana karşı sorumlu olduğunu belirten 110.madde, 1982 Anayasasının 117.maddesiyle Genelkurmay Başkanı ile Başbakan arasındaki konumun korunmasına devam edildi. Ordunun böylesine yüksek bir makamının demokratik bir ülkede başbakanlığa bağlı olması, kabul edilebilir bir durum olmamaktadır. Savunma Bakanlığının merkezi yönetim içinde bulunmasına rağmen, Genelkurmay Başkanlığının bu bakanlık yerine Başbakanlıkla bağlantılı olması, ordunun devlet mekanizması içinde konumunu ve özelliğini güçlendiren bir uygulamadır (Kurban, 2014: 60).

Genelkurmay Başkanlığı ve hukuki dayanakları konusunda ilginç olan bir konu da, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ile ilgilidir. 1981 yılında kurulan kurum vasıtasıyla,

ülkedeki yükseköğretim kurumları kurumsal ve idari açıdan yeniden yapılanmış ve tek çatı altında toplanmış oluyordu. 1982 Anayasası da kurum düzenlenerek anayasal bir statü kazanıyordu. Konumuzla alakası ise, YÖK'ün üye seçimlerinde Bakanlar Kuruluyla birlikte, Genelkurmay Başkanlığının da üye aday gösterme yetkisine sahip olmasıdır. Böylece askeri sınıf, eğitim alanında önemli bir kurumda yetki alanı içine almış oluyordu. Bu durum Avrupa Birliğine üyelik açısından yapılan reform çalışmaları çerçevesinde gerçekleştirilen ve ilerleyen bölümlerde de işlenecek olan düzenlemeler neticesinde son bulmuştur (Yıldız'dan akt. İnal, 2017: 67).

Genelkurmay Başkanının yargılanması konusu da bu makamın hukuki özellikleri dolayısıyla askerin konumu, önemi ve siyasetle olan bağlantısı açısından önemli bir konudur. Çünkü 12 Eylül 2010 yılında referandumla kabul edilen düzenlemeden önce, Genelkurmay Başkanları fiilen yargılanamıyorlardı. Fiilen yargılanamamalarının nedeni ise; Genelkurmay Askeri Mahkemesi mevzuatına göre, ilgili mahkeme amiral ve generalleri yargılamasında, üç askeri hakim ve iki general/amirden bulunmaktadır. Mahkemedeki amiral veya generalin, mahkemedeki sanığın astı veya yakın amirleri olmaması gerekmektedir. Bu durumda Genelkurmay Başkanının bir üstü olmaması nedeniyle, mevzuata göre yargılanması fiilen gerçekleştirilemiyordu. Askeri vesayetin gücünü açıklamak için iyi bir örnek olan bu durum, ancak 2010 yılındaki referandum sonrasında değiştirildi. Bu değişiklikte birlikte, artık Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının kendi görevleriyle alakalı olan bir suçları olursa, Yüce Divan'da yargılanmalarının önü açılmış oldu. Fakat bu durumda da bir önemli olan diğer nokta ise; yargılama makamının, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Yüksek Yargı Organlarının mensuplarını yargılayan Yüce Divan olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Yüce Divan, anayasanın hukuk devleti ilkesi ve demokratik siyasete verdikleri önemi belirtmektedir. Siyasi ve yüksek yargı organları mensubu kişilere ayrıcalıklar tanımış olur, fakat bunların dışında kalan ve askeri kanadın önemli bir makamında olan Genelkurmay Başkanının burada yargılanır olması hukuk devleti ve demokratik siyaset ilkeleriyle çok da bağdaşmaz (Kurban, 2014: 63-64).

Sonuç olarak, Türkiye'de konuyla alakalı düzenleme ve tarihsel arka plana baktığımızda Genelkurmay Başkanlığının Savunma Bakanlığına değil de, doğrudan Başbakan'a sorumlu olması ve ona bağlı olması durumuyla karşılaşmaktayız. 1949 yılında görece daha demokratik ve sivil denetimin hakim olduğu düzenleme ise 1960 darbesi sonrasında kaybedilmiştir. Bu tarihten sonra çıkan her düzenleme asker sivil ilişkisi

bağlamında askerin lehine olarak gerçekleştirilmiştir. Batılı demokratik ülkelerdeki uygulamalara baktığımızda ise, Genelkurmay Başkanlığının savunma bakanlarına karşı sorumlu olduklarını görmekteyiz. Bakanlık ile Genelkurmay Başkanlığı arasındaki ilişki de ise, savunma bakanlıkları; askeri ve orduyla alakalı her düzenlemede sorumluluk ve yetki sahibi olan sivil bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu ülkelerde, demokratik uygulamalar neticesinde, sivil otoritenin askeri otoriteyi denetim altına almanın esas olduğu görülmektedir ve Savunma Bakanlıkları da sivil denetim ve otoriteyi temsil etmektedir. Türkiye’de ise durum, Genelkurmay Başkanlığının batılı ülkelerde olduğu gibi etkin bir sivil denetimden uzakta ve daha özerk bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Genelkurmay Başkanı, devlet protokolünde Milli Savunma Bakanının çok ilerisinde yer almaktadır. Bu durum, batılı ülkelerde ise tam tersi olduğunu görmekteyiz. Bahsedilen konunun ise, 1970 tarihli düzenlemeden miras kaldığını da belirtmek gerekmektedir (Güler, 2006: 42).

Bu bölümdeki incelemelere baktığımızda TSK’nın siyasi hayat içindeki konumunun onun hukuksal statüsüyle bir paralellik gösterdiğini görmekteyiz. TSK üyelerinin siyasi ve toplumsal hayata yaptıkları müdahalelerinde hukuksal birer dayanak ve gerekçelere ihtiyaç duydukları ve bunlara göre düzenlemelerin çıkmış olduğunu görmekteyiz. Fakat bu hukuksal dayanak ve düzenlemelerin hukuksal norm ve demokratik sistemlerle bağdaşmadığı açıktır. Demokratik ülkelerde, ordunun sivil bir denetime tabii tutulması için gerekli hukuksal koşullar bulunurken, Türkiye’de ordunun gerek MGK, gerek Genelkurmay Başkanlığı, gerekse de TSK ile ilgili yasal düzenlemeleri, her askeri müdahale sonrası geniş yetkilerle donatılmıştır. 28 Şubat süreci içerisinde bu yüzden MGK belirleyici bir rol oynamış, 27 Nisan sürecindeki e-muhtırayı da Genelkurmay Başkanlığı vermiştir. Fakat bu süreçlerden 27 Nisan’da, asker ve siyaset ilişkisi açısından yapılan reformlar, her ne kadar demokratik ilkelere daha yakınlaşılması sağlansa da, bu ilişkinin boyutları sadece hukuki adımlarla normalleşemeyeceği görülmüştür.

2.1.3. Ekonomik Dayanaklar

Ordunun konumu ve işlevi bakımından temel yapı taşlarının biri olan ekonomik dayanaklar, Türkiye’de ordunun ekonomi dayanakları bakımından belirginleşmesi esas olarak 27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte olmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinin nedenleri ve darbeyi hazırlayan etkenlere daha sonra değinilecek olmakla birlikte konuyla alakalı olarak, askeri darbenin oluşumundaki en önemli faktörlerden biri de ordu mensuplarının bu döneme

değın ekonomik anlamda tatmin olmamaları şeklinde söylenebilir. Yukarıda askerin müdahalesinde ekonomik nedenler konusunda da değindiğimiz gibi, ülke içindeki enflasyon ve benzeri durumlar neticesinde, orta sınıf mensubu insanların ücret ve gelirlerinde düşüş yaşanması ve ordunun da bu sınıf içinde yer almasından kaynaklı olarak siyasete müdahale etme zeminleri oluşmaktadır (Nordlinger, 1997: 88). 1950’li yıllardan itibaren ülkemizde gelişmeye başlayan kapitalist modelin, ekonomi anlamında zarar verdiği toplumsal sınıflardan biri de TSK olmuştur. Aynı zamanda cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren oluşmaya başlayan burjuvazi sınıfı, sivil ve askeri üst bürokratlarını rahatsız etmekte, üstüne bir de kapitalizmin ücretli çalışanların ücretlerinde oluşturduğu memnuniyetsizliğin eklenmesiyle, ordu mensupları bu dönemde ekonomik açıdan bir çıkmaza girmiştir. Bu dönemde tepkilerini göstermeye başlamışlardır. Ekonomik açıdan bu duruma düşen askeri sınıf, toplumsal olarak saygınlığını yitirmesi ve bunun doğal sonucu olarak kentlilerin askerlik mesleğine olan taleplerinin azalması da, bu dönemin önemli etkenlerindendir. Üretim ve bölüşüm ilişkilerinin gelişmekte olan kapitalizm nedeniyle değişime uğraması ve bu değişimin askeri sınıfın aleyhine işliyor olması, önceki ayrıcalıklı konumunu yitirmekte olan özellikle genç subayların tepkisini çekmektedir. Bu durum, onların sivil siyasetçilere karşı olmalarının bir nedenini de oluşturmaktadır (Ahmad, 2015: 175).

1950’lerden itibaren büyük bir artış gösteren tarımsal üretimle birlikte, gelir düzeyi yükselen tarım burjuvazisinin kontrol altına aldığı köylü ve kırsal kökenli siyasetçilerin arasındaki dayanışma ve iletişim, Demokrat Parti’nin iktidarının dayandığı temel sınıfsal yapının da, bu olmasına neden olmuştur. Bu iletişim aydınlar, bürokratlar ve askeri sınıf tarafından rahatsızlık oluşturan bir hal almaya başlamıştır. Aydın, sivil bürokrat ve ordunun oluşturduğu seçkinci bir anlayışın hâkim olduğu sınıf, gelişmekte olan bu yeni güce karşı onun egemenliğine tepkisel olarak işbirliğine giderek, adımlarını somutlaştırmaya başlamıştır. Yükselen tarımsal burjuvazi egemenliğine karşı oluşturulan bu seçkinci grup, bu tarihlerden sonra da varlığını korusa da burjuvazinin gelişmesiyle birlikte farklı boyutlar da kazanmıştır. Bunun asıl nedeni de; TSK’nın burjuvazi ile kurmuş olduğu iletişim ve ordunun iktisadi manada yaşamış olduğu değişim ve dönüşümdür.

İşte böylesi bir ekonomik pencere açısından bakıldığında, iktisadi ve toplumsal etkilerin de ön planda olduğu bir dönem olarak 27 Mayıs 1960 askeri darbesi yaşanmıştır. Bu darbeden hemen sonra da ordu, askerin saygınlık ve durumunu iyileştirecek adımlar atmaya başlamıştır. Askeri maaşların arttırılması, emeklilik maaşlarının arttırılması gibi

uygulamalarla, yönetime el koyan ordu, kendi durumlarını iyileştirecek adımlara el atmaya başlamışlardır. Bunlar içinde sosyal olanaklar ve lojmanlar gibi unsurlar da yer almaktadır ki bununla da yaşam kalitelerini arttırmayı amaçlamışlardır. Bu dönemde ülke içinde bütçe değerlendirmelerinde, askeri harcamaların büyük pay oluşturduğu görülmekte ve bunun büyük çoğunluğunun da personel ve sosyal olanaklar için kullanıldığını anlaşılmaktadır. Askerin, yönetimden çekilip, sivil siyasi iktidarların oluşmasıyla birlikte de bu politikaların devam ettiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak da; askeri sınıfın yatıştırılması ve tekrardan olası bir müdahaleyi engellemek olduğu görülmektedir. Bu dönemden sonra emekli askerlerin, önemli bürokratik mevkilere getirilmesi; kimisinin büyükelçi olarak atanması veya kendi özel yatırımlarıyla saygınlık kazanmaları neticesinde, aslında askeri sınıfta da bir burjuvazileşme gerçekleşmiştir (Tan, 2008: 198-199).

İşte bahsedilen askeri sınıfın giderek burjuvalaşma süreci tam olarak 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) sayesinde daha da belirginleşmiştir. Bu kurum sayesinde ordu, iş hayatına doğrudan girmiş ve böylece üretim ilişkileri içinde bir özne olma konumuna erişmiştir. OYAK, 1961 yılında kurulduğunda amaç olarak, tüm askeri sınıf mensuplarının katılımının zorunlu olduğu bir ek sosyal güvenlik kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat OYAK, zorunlu kesintiler ve devlet tarafından sağlanan ayrıcalıklarla birlikte, önemli bir sermaye biriktirmiş ve karlı alanlardaki önemli yatırımlarla, ekonomik hayatın bir unsuru haline gelmesi nedeniyle, aslında kurul gayesinden saptığı görülmüştür. Böylece ekonomik anlamda, kuruluş amacının aşıldığı bir nitelik kazanmıştır (Öztürk, 1993: 150). Bundan dolayıdır ki Türkiye’de ordunun ekonomi ve iktisadi gelişmelere olan tepkiselliği artmış ve ekonomik gelişmelere karşı etkin bir tutum içine girmiştir. Aynı zamanda askeri sınıf mensuplarının kamu görevlileri arasında ekonomik güç açısından daha refahta bulunmaları ve OYAK ile de birlikte ek ekonomik gelirleriyle birlikte, bu olanaklara sahip subayların siyasal sistemin kendilerine sağladıkları ayrıcalıktan dolayı, sistemin devamlılığı açısından muhafazakârlaşmış oldukları görülmektedir. İmkânlarının ekonomik açıdan iyileşmesi, böylece askerin siyasi sistemin devam ettirilmesini istemesindeki bir etken olarak belirmesine neden olmuştur (Parlar, 1997: 77).

Türkiye’de ordunun ekonomiye ilgisiyle bağlantılı olarak, iktisadi politikaların belirlenmesi ve ülke ekonomisindeki rolü, aslında anlatılan 1960’lardan da eskiye dayanmaktadır. Bununla ilgili olarak, ülke bütçesinde askeri harcamaların payının düşük olduğu Atatürk döneminde, ilk demir çelik fabrikasının kurulmasında ekonomik etmenlere

aykırı olarak, sadece askeri nedenlerden dolayı ve Fevzi Çakmak'ın gerekçeleriyle Karabük'e kurulmuş olduğu söylenebilir. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin 1930'larındaki kalkınma planlarında da ordunun etkisi bulunmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde ordunun işlevleri bakımından düşünülecek olursak, Türkiye'de ordunun ekonomik kalkınma projesinde de belli önemli işlevleri yerine getirmeyi amaç edindiğini anlayabiliriz. Türkiye'nin modernleşmesi ve dolayısıyla kapital sürece girmesi bakımından önemli olan bu olgunun birbiriyle bağlantılı iki nedeni vardır. Bunlardan ilki, 1945 sonrası ABD yardımları alan ordunun, bu olanaklarını, askeri gerekçelere dayandırarak yaptığı karayolları gibi alt yapı yatırımlarıyla, ülkenin kapitalist ekonomik yapısına katkı sağlamış olmasıdır. 1950'lerde Türkiye'de ekonomik gelişmelerde, ulaşım olanaklarının çokça arttığı bilinmektedir. Bu ulaşım olanaklarının artmasında, itekleyici güç olarak da askeri unsurun olduğu bilinmektedir. Ayrıca askeri yapının, teknolojik altyapıya gereksinim duyması, ülke adına teknolojinin gelişmesi ve bunun ekonomiye yarar sağlaması da bir önemli noktadır. İkinci boyutu ise, ordunun ekonomik gelişme için gerekli olan nitelikli emeğin üretimi konusundaki rolüdür. Cumhuriyetle birlikte ordu, zorunlu askerlikle birlikte nitelikli emeğin üretilmesinde önemli rol oynamıştır (Hale, 1996: 79).

Türkiye'de 1950'lerde, ekonominin tarımsal alanda gelişmesinin nedenleri; teknik ve sosyolojik nedenler kadar, ordunun kırsala verdiği önem ve bilgilendirmelerle de bağlantılıdır. Onun bu işlevi, tarımın daha sonraları kapitalizmle birlikte önemini nispeten azaldığı dönemlerde bile devam etmiştir. Kırsal alanların kalkınması ve onun ulusal bir pazarla bütünleşmesi durumunda da ordunun bir katkısı olmuştur. Bu da askeri birliklerin ülkenin farklı bölgelerine ve özellikle az gelişmiş bölgelerine konuşlanması sayesinde olmuştur. Bu konuşlanmalar, bu alanların ulusal pazarla bütünleşmesi ve bu bölgelerin gelişmesi için ordunun destekleyici gücüyle daha da kolaylaşmıştır (Tan, 2008: 204).

Azgelişmiş ülkelerde orduların bağımsızlık hareketi sonucunda daha reformist bir hal içinde olduklarından bahsedilmiştir. İşte Türkiye'de ordunun 1950'li dönemlerde kırsalın ve kendi işlevlerinin, ulusal pazarla entegre olması, onun diğer azgelişmiş ülkelerdeki gibi reformist bakış açısıyla gelişmesine ve işlemesine engel teşkil etmiştir. Böylece ordu, ülkemizde antikapitalist söylemin pratiğe dökülmesi bağlamında bu etkenlerden dolayı, işlevini diğer azgelişmiş ülke orduları gibi yerine getirememiştir. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi özel sektöre ve ekonomik sisteme OYAK ile birlikte bir aktör olarak girmiş olması, onun işçi sınıfına olan bakış açısının diğer ülkelerdekinden farklı

olmasının temel nedeni olmuştur. Çünkü bu etkenler, onun burjuvalaşma sürecini başlatmıştır. Bundan dolayıdır ki 1960'larda başlayan ve gelişimi hızla ilerleten, devrimci görüşleri benimseyen sol grubunda etkilerinin olduğu, işçi sınıfının ortaya çıkması ve onların statüko karşıtı söylemleri, ordu tarafından benimsenmemiş. Hatta bir tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle 1960 sonrası ekonomik edinimleri nedeniyle statükoya ve onun devamını sağlamayı isteyen ordu, sol tabanlı bu işçi sınıfına karşı tepkisel davranmıştır. Zaten 12 Mart ve 12 Eylül askeri müdahaleleri de ordu içindeki bu sol örgütlere karşı olan tepkinin eyleme dönüşmüş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca OYAK ile ekonomik faaliyetler içine girmeleri kadar, yukarıda da bahsedildiği üzere ulusal ekonomiyle uyum içinde olmaları, 12 Mart ve 12 Eylül müdahaleleri sonrasındaki ekonomi siyasetinin, sermaye taleplerine göre belirlenmesi açısından önemli bir rol oynamıştır (Tan, 2008: 204-205).

Cumhuriyetin ilk yıllarından, ilk askeri müdahale ve sonrasındaki dönem göz önüne alındığında görülen o ki, TSK'nın, ekonomi ile olan ilişkisi gittikçe karmaşıklaşmış ve uzun bir tarihsel süreç içinde çeşitlenmiştir. Onun ekonomi üzerindeki bu etki ve dayanakları, toplumsal konumu açısından da önem arz etmiştir. 1960 darbesinin yaşanmasında ordu mensuplarının gelirleriyle alakalı sıkıntılar içinde olmaları ve darbe sonrası kurulan OYAK ile birlikte ordunun ülke ekonomisinin belirlenmesi ve sistemin içinde ana bir aktör olarak ortaya çıkmasını doğurmuştur. Bu dönemde iktisadi olanaklarını iyileştiren ordu, kurulan statükonun korunması taraftarı olmuştur. Siyaset alanını sivil politikacılara bırakmalarından sonra da, özellikle Adalet Partisi döneminde, ordunun yatırılması adına askeri harcamaların, hala ülke bütçesindeki oranının yüksek olması, ordunun ekonomik dayanaklarının ciddiyetini göstermektedir. Ayrıca bu dönemde başlayan işveren konumlarının belirmesiyle burjuvalaşma sürecine girmeleri ve işçi sınıfına statüko karşıtı söylemleri nedeniyle tepkisel yaklaşımları, onun diğer az gelişmiş ülkelerin devrimci söyleminden farklılaştığını göstermektedir. Zaten bu söylem ve işlevleriyle birlikte 12 Mart ve 12 Eylül sonrası ekonomi politikaları bağlamında büyük sermayenin istekleri doğrultusundaki düzenlemeler, onun ulusal ekonomiyle de uyum içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ekonomik dayanakları ve işlevleri olan ordunun tarihsel süreç içinde bu ilişkilerinin daha da karmaşık bir hal aldığı göz önüne alınırsa, siyasete müdahaleleri açısından büyük önem taşımaktadır.

2.2. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Asker-Siyaset İlişkisi

Bu bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde asker ve siyaset ilişkisini ele alırken, dönemin konuyla alakalı olan beş önemli olay üzerinde durulacaktır. Tanzimat Fermanının kabul edilmesinden sonra meydana gelen 1859 tarihli Kuleli Vakası, 1876 yılında bir askeri müdahale olarak karşımıza çıkan ve Birinci Meşrutiyetin ilan edildiği dönem, 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanı, 31 Mart Olayı ve 1913 yılındaki Bab-ı Ali Baskını bu alt başlıklar olarak bu bölümde incelenecektir.

Ordu, Türkiye tarihi boyunca siyasal alana dönem dönem müdahalelerde bulunarak önemli bir aktör olarak bu alanda etkin rol oynamıştır. 1446 yılında, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan bu müdahaleler, askerin toplumsal ve siyasal bozulmaları düzene sokma arayışlarıyla başlamış ve kökenleri 15.yüzyıla kadar dayanmıştır (Demir, 2010: 15). Daha imparatorluğun ilk zamanlarında 1446'daki Buçuktepe İsyanı meydana geldiğinde, Fatih Sultan Mehmet tahttaydı ve ondan sonra tahtta çıkan neredeyse her padişah askeri isyanlar ve siyasete müdahalede bulunma olaylarıyla karşılaşmıştır. Bu isyanların sonuncusu olarak da; 1913 Babıali Baskını karşımıza çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemiyle başlayan askerin siyasete müdahale etme ve isyan geleneği, zamanla o kadar büyümüştür ki; padişahları tahttan indirip tahtta çıkarmak gibi siyasete bu kadar önemli konularda yön verebilme gücüne erişmiştir. Bu açıdan Fatih'ten sonra, on iki padişah askeri isyan nedeniyle iktidardan uzaklaştırılmıştır (Afyoncu, 2018: 7).

Osmanlı İmparatorluğu dönemi özelinde asker ve siyaset ilişkisinde, imparatorluğun dağılma ve çöküş sürecine girmesiyle birlikte, o dönemden önceki padişahların eski etki ve topraklar üzerindeki hâkimiyetinin artık olmadığı görülmektedir. Kuruluş ve yükselme döneminde padişahın otoritesine tabi olan ordunun, bu çöküş döneminde siyasal otoritenin de zayıflaması sonucunda giderek siyasallaştığı ve padişahın otoritesinden dışarı çıktığı bir dönem olmuştur. Klasik Osmanlı dönemindeki ordu konumundan uzaklaşan kurum, gittikçe siyasallaşmış ve siyasi otoriteyle olan bağlantısı eskisinden farklılaşmaya başlamıştır. Buna örnek olarak yeniçeriler verilebilir. O dönemdeki yeniçeriler özelinde konuya bakacak olursak, zayıflayan siyasi otorite ile birlikte, askerlerin devlet yönetiminde yavaş yavaş söz sahibi oldukları görülmektedir. Bu dönemde, gücü zayıflayan siyasi otorite karşısında siyasallaşma yoluyla ordu önemli bir konuma erişmiştir. Zamanla devlet yönetimine karışmakta ve hatta yoğunlaşan muhalefet zamanlarında, padişahların ölümü veya tahttan indirilmesi gibi son derece önemli siyasi manevraların yapılmasına neden olmuştur. Türk

Silahlı Kuvvetleri'nin siyasete müdahale geçmişine ve nedenlerinin oluşum sürecine baktığımızda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu gerileme ve çöküş dönemindeki askerin siyasallaşması ve bunların eyleme dönüşme durumları görülmektedir. Bu etki ve siyasete ilgi, zamanla daha da etkili ve güçlü bir gelişim göstermiştir. Zaten Cumhuriyeti kuran kadroların asker kökenli olmaları, modernleşme hareketi öncülüğünü ordunun yüklenmesi ve Osmanlı kültüründen miras kalan güçlü ordu kurumu faktörleri birleşince, günümüze kadar ordunun nasıl özerk bir alana sahip olduğunu daha açık görebiliriz (Gülmez, 2014: 43).

Osmanlı klasik döneminden oldukça farklılaşan bir ordu kurumunun, imparatorluğun gerileme döneminde siyasete müdahalelerin sıklaşmaya başladığı göz önüne alınırsa, Cumhuriyetin kurulması sonrasında, askerin siyasete müdahalelerinin yaşanması, sadece Cumhuriyet Türkiye'sine özel bir durum olmadığı görülür. Ordu kurumu, Osmanlı'dan Cumhuriyete miras kalan en önemli kurumların başında gelmekte ve bu yüzden o dönemdeki asker siyaset ilişkisinin boyutlarını bilmek, yakın dönem Türkiye'sinde de bunun analizini yapmakta işe yaramaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu gerileme döneminde göze çarpan durum; yeniçeri ocağının padişah ölümleri, çeşitli unsurlarla bir araya gelerek tahtta kalacak ve inecek padişahları belirleme ve saray içi kavgalar gibi pek çok olayda merkezi konumda olduğudur. Bu dönemde zaten bozulmakta olan tımar sisteminin etkisiyle, tımarlı sipahi ve akıncıların da hem nitelik hem de nicelik bakımından bir ağırlığının kalmadığı görülmektedir. Bu durumda yeniçeri ocağı, adeta ülkenin tek ordu unsuru haline gelmiş ve büyük bir gücü elinde bulundurmıştır. Aynı zamanda savaşın önemli bir gelir kaynağı olduğu ülkede, bu dönemlerde kaybedilen savaşlar nedeniyle bütçede daralma yaşanmıştır. Yaşanılan bütçe daralmasına ek olarak bu dönemde, ordunun tüketici konumuna geçmesiyle beraber ordu, devlet hazinesinde bir yük oluşturmaya başlamıştır (Cem, 2017: 142). Genel olarak bakacak olursak, gerileme dönemine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun idari teşkilatlanmasının neredeyse her bölümünde başlamış olan yolsuzluk ve yozlaşma durumu, nihayetinde ordu kurumunu da etkisi altına aldığı söylenmektedir. Bu yolsuzluk ve yozlaşma durumu yeniçeri ocağı özelinde veya ordu kurumu genelinde düşünülecek olursak, yöneticiler tarafından bu alanda düşünülecek olan bir reform arayışının da önünü açmıştır (Börklüoğlu, 2010: 18).

Osmanlı İmparatorluğu'nun, devlet ekonomisi ve maliye gibi ciddi konularda içine girmiş olduğu bunalımlı dönem, onun aynı zamanda teknolojik ve askeri gelişmelerden de

mahrum kalmasına veya bunları uzun süre sonra fark etmesine neden olmuştur. Aslında sayılan bu sorunlar tamamen birbirleriyle bağlantılı ve girift yapıları meydana getirmektedir. Ekonomik ve mali sorunları çözülmesi sonucunda teknolojik sorunların da bir kısmının hallolmasına neden olurken, teknolojik gelişmeleri yakından izlemek de doğrudan askeri sorunların çözümüne yaramaktadır. Ekonomik ve savaş alanındaki gelişmelerin izlenememesi veya uzakta kalınması, ordu eğitimi açısından sorunlar oluşturmuştur. Aslında buradan çıkan problemin, her zaman savaş halinde olmak zorunda olan ve bunun devlet yapılanması için önem arz ettiği Osmanlı İmparatorluğu için, genel olarak bir yapısal sorun haline geldiğini söyleyebiliriz. Zaten bundan dolayı da, reform hareketlerinin yapısal sorunların çözümü için ilk olarak ordu üzerinden başlamış olması anlaşılır görülmektedir. Fakat bu sorun yumağının çözüme kavuşmasında sürekli bir kısır döngü haline gelen ve düğümlenen konu; yeniçeri ocağı olmuştur (Berkes, 2018: 72).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, tımar sisteminin bozulması başta olmak üzere, ülkede toplumsal ve siyasal alanlardaki gerilemeler karşısında bir reform arayışına girilmiştir. Sultan Üçüncü Selim'in bu yenileşme hareketine dâhil olarak ortaya koyduğu Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma fikri karşısındaki en büyük muhalefet, ulema sınıfından ve ordudan gelmiştir. Batılı tarzda üniformalara karşı çıkmış olan ulema sınıfı ve reform karşıtı kesim ayaklanmıştır. Üçüncü Selim bu ayaklanmaya tahttan indirilip yerine Dördüncü Mustafa getirilmiştir. Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa ise Dördüncü Murat'ı tahttan indirip yerine İkinci Mahmut'u getirmiştir. İkinci Mahmut, yeniçeri ocağının kaldırılması gibi tepki çeken fikirler yerine, devletin merkezi otoritesini güçlendirecek uygulamaları ortaya getirmiştir. Bunun nedeni ise, yapılan ayaklanmalar ve isyanlar, aslında yetkinin tek sahibi olan padişah otoritesi dışında bir yetkinin olması, diğer eyaletlerde de farklı yetkilerin bulunması durumunda, otoritenin tek bir noktada toplanmak istenmesidir. Merkez bir otoritenin olmayışı sonucunda reformlar etkili olamıyor ve bunlara karşı gelen ordu, padişahları tahttan indirebilecek kadar önemli siyasi müdahalelerde bulunabiliyordu. 1826 yılına gelindiğinde İkinci Mahmut, Yeniçeri Ocağını kaldırmayı başarmış ve yeni bir askeri birlik kurmuştur. Bu gelişmeyle beraber ordu ile siyaset arasındaki ilişkinin değişeceği düşünülmüş fakat öyle olmamıştır (Ağdağ, 2010: 19).

İkinci Mahmut tarafından, devlet yönetimine karşı muhalefeti gittikçe artan Yeniçeri Ocağının 1826 yılında ortadan kaldırılmasıyla birlikte, klasik Osmanlı dönemi ordu kurumsallaşması, bu dönemden sonra değişime uğramıştır. Sultanın da istediği gibi, merkezi

otoritenin kuvvetlendirilmesi amaçlanarak, askeri sınıfın siyasallaşmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda açılacak olan askeri okullar, tekrardan siyasete ilgi duyacak askerlerin yetişmesini sağlayacak ve yönetime karşı muhalefetin başladığı yerler bu okullar olacaktır.

Reformların yaşandığı bu dönemde önemli olan bir olay da, Tanzimat Fermanı ve dönemidir. 1839 senesinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile amaçlanan iki farklı sebep olduğunu söyleyebiliriz. İlki, oluşan bu yeni dönemde, yeniliklerin kesintiye uğramasını engellemektir. İkincisi ise, padişahın liberalizm gibi batı dünyasının önem verdiği değerleri benimseyip kabul edebileceğini batı dünyasına göstererek, onların Osmanlı içinde başka güç odaklarına destek vermek yerine, padişaha destek olmalarını sağlamaktır. Bu belgeyle birlikte, önceki reformlardan farklı olarak insanların can ve mal güvenliği gibi daha özel konularda düzenlemelerde bulunması ve çıkacak yasaların hükümet tarafından çıkarılacağını belirtmesi, onu diğer reform uygulamalarından ayırmaktadır (Ahmad, 2015: 38). Bu fermanda önemli olan diğer noktalar ise, ülkedeki gayrimüslimlere adil ve eşit davranılacağını belirtmesi, iltizam vergi sistemi yerine daha adil bir vergi sisteminin getirileceğinin söylenmesi, düzenli ve daha kısa süreli bir askere alma sisteminin gelecek olması gibi söz ve vaatlerin de belirtilmiş olmasıdır. Bu sayılan reformlar aracılığıyla, Avrupa'nın desteğinin kazanılmak istendiği görülmektedir. Bu destekle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu, kendi gücüyle bastıramadığı iç sorunlarını, dış siyasetin de destek ve yardımlarıyla halletmeyi başaramıştır (Özdağ, 1991: 34).

Islahat ve Adalet Fermanları gibi fermanlar da, Tanzimat Fermanı'ndan sonra çıkan önemli düzenlemelere sahip belgelerdir. 1856 Paris Antlaşmasında sözü edilen Islahat Fermanı, aslında Kırım Savaşı'ndaki müttefiklerimize verdiğimiz isteklerin belgeye dökülmüş şeklidir. Bu belgede Tanzimat Fermanındaki teminatlara ek olarak, eşitlik olgusunun da eklenmesiyle gayrimüslimler olmak üzere pek çok alanda düzenlemeler yapılmıştır. Fakat bu ferman Müslüman tebaa tarafından gayrimüslimlere verilen haklar nedeniyle çok da destek görmemiş ve yadırganmıştır (Sabuncuoğlu, 1992: 99).

Askeri alanda Tanzimat Fermanı'nın doğrudan sonuçlarını görebilmek mümkündür. Altı ordu şeklinde yapılandırılan askeri kuvvetlerin ikisi İstanbul'da olmak üzere, üçüncüsü de Makedonya merkezliydi. Bunun nedeni; hem Batı merkezli saldırılara karşı dirençli olmak ve aynı zamanda bu sayılan bölgelerde ayaklanma çıkma ihtimalinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Uygulanması planlanan şekliyle; askerlik süresi yedi yıllık

ihtiyat süresi ile beş yıla indirilmek istenmiştir. Fakat pratik durumda ihtiyatların da aktif hizmete tabi tutulmasıyla süre on iki yılı bulmuştur. Bu dönemdeki reformlarla birlikte önceden nakit para bedeliyle askerlik yapmamakta olan gayrimüslimler de askerlik hizmeti yapmaya başlamıştır. Bu açıdan, bu döneme kadar aslında Osmanlı İmparatorluğu, ordu olarak ulusal bir askerlik mesleğinden mahrum bulunmaktaydı. Aynı zamanda siyasi ve kültürel olarak da tek ulus olmadığı belliydi (Hale, 1996: 31).

Tanzimat Dönemi ordu yapılanması, yani yeni ordu düzeni için, onu siyasi güç olmasını engelleyen şeyler; yeni iktidar yapılanması ve buna ek olarak, artık yeni ordu düzeninde ordunun köklü bir tarihsel dayanaktan yararlanamıyor oluşudur. Eskiden Yeniçeri Ocakları, mağlubiyetlerinde bile eski şanlı zaferleri sayesinde güçlerini toplayabiliyorken, yeni sistemde bu tarihsel dayanaklardan biraz da olsa yoksun bir ordu yapılanması karşımıza çıkmaktadır. Zaten yukarıda da değinildiği gibi, dış siyasetin yönetimde etkili olduğundan anlaşılacağı üzere, iktidarın belirlenmesi ve devam ettirilebilmesi için ordu kadar artık dış ülkelerin de etkisi görülmektedir (Akşin, 1997: 75).

Tanzimat Dönemi'nde, 1859 yılında gerçekleşen Kuleli Olayı, Osmanlı dönemindeki asker ve siyaset ilişkisini anlamak açısından önemli bir olaydır. Kendilerine fedailer olarak gösteren bir grup orta ve alt rütbeli subay, Abdülmecit'i tahttan indirmek ve öldürmek için bir girişimde bulunurlar. Bu subaylar ordu içinde tespit edilip tutuklanmışlardır. Darbeyi gerçekleştirmek isteyen bu grubun içinde tutuklanan medrese öğrencileri, din adamları, asker ve subay kesiminden gelen kişilerin, Kuleli Kışlası'na atılmasından dolayı bu olaya bu isim verilmiştir. Bu olayın önemi ise; yeniçeri ocağının kapatılmasından sonra, ordunun siyaset alanından uzaklaştığı bir dönemden sonra, ordunun tekrardan siyaset sahnesine dönmesidir (Hale, 1996: 33).

Ekonomik ve toplumsal yapının, bozulan tımar sistemi yüzünden allak bullak olması sonrasında sürekli ayaklanmalara neden olan yeniçeri ocağının İkinci Mahmut döneminde kapatılması sonucunda Avrupa modeli bir ordu kurulmak istendi. Bunun amacıyla Avrupa'dan eğitimci askerler ülkemize gelmiş, bizim subaylarımız da eğitim görmek için Avrupa'ya gitmişlerdir. Avrupa ile eğitim alanında girilen bu etkileşim; genç subayların orada demokrasi kavramıyla tanışıp, bunun hayaliyle ülkemize dönmelerine neden olmuştur. Böylece, bu amaca yönelik örgütsel çalışmalara başlamışlardır. Bu gelişmelerden sonra, ülkede meşrutiyet tartışmaları başlamış ve Jön Türkler ellerindeki gücün artmasıyla da birlikte siyasete müdahalede bulunmuşlardır (Özdağ, 1991: 72-73).

Tanzimat Döneminde Abdülaziz'in tahttan indirilmesi olayı, 1876 yılında gizli bir örgüt tarafından darbe ile gerçekleştirilmiştir. Serasker olan Hüseyin Avni Paşa'nın bu askeri darbe sonrasında öldürülmesinden sonra, Murad'ın tahta çıkarılmıştır. Fakat yeni padişahın akli dengesinin yerinde olmamasından dolayı tahta çıkarılacak yeni isimler ortaya çıkmıştır. Bu durumda, Mithat Paşa'ya, anayasayı ilan edeceği sözünü vermesi nedeniyle tahta İkinci Abdülhamid çıkmıştır (Özdağ, 1991: 35).

Bu dönemde, Fransız Devrimi sonrasında güçlenen ulusçuluk akımları, Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu devletlerde de yankı uyandırmaya başlamıştır. Zaten çöküş dönemine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak ve bunun için ülkedeki farklı etnik, dinsel ve kültürel gruptan bireyleri tek bir ulusun; Osmanlı ulusçuluğunun etrafında toplayıp ülkenin çöküşünü engellemek isteyen iyi niyetli bir grup oluşmuştur. Bu doğrultularda, Yeni Osmanlılar Cemiyeti, bir Osmanlı ulusu yaratmak adına çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu fikirlerin ve Fransız Devriminin de etkisiyle, ülkemizin Batılı devletler karşısında geri kalması, çağdaşlaşmamamızın nedeni olarak yönetim yapımızın Avrupa ülkelerindeki gibi meşruiyet olmamasına bağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun meşruti bir yönetime geçmesinin kaçınılmaz olduğu sonucuna varılmıştır. Batıya yetişmemizi ve çağdaşlaşmamızı, meşruti bir yönetimden geçtiğine inanan Osmanlı Cemiyeti, bu yüzden ülkeyi çökmekten kurtuluşu olarak meşruti yönetimi işaret etmiş ve programlarının ana temasını Avrupalılaştırma ve ülkemizi çağdaşlaştırmak olarak kurmuşlardır. Ordunun da desteği ile uzun yılların çabası olarak böylece 1876 yılında anayasa kabul edilmiş ve böylece Birinci Meşrutiyet ilan edilmiştir (Çeçen, 2007: 7).

İkinci Abdülhamit döneminde 1876 yılında kabul edilen anayasal devrimde, olayların bir askeri darbe niteliği taşıdığı düşüncesi bazı yazarlarda mevcuttur. Bu hareket içinde en büyük rolü, padişahın sınırsız yetkilerinin kısıtlamalara tabi tutulmasını düşünen üst düzey sivil ve askeri memurların olduğu bilinmektedir. Tanzimat döneminde aktif bir rol oynayan askeri ve sivil kanattan bazı yöneticiler, bu anayasal devrimin oluşmasında önemli bir yere sahiptirler. 1878 yılında, anayasanın kabulünden iki yıl sonra, padişahın meclisi süresiz tatile sokması sonucunda, bu dönem daha baskıcı bir hal almaya başlamıştır. Bu dönemde ayrıca, sultan tarafından açılan Harbiye Mektepleri sayesinde, bir teknokrat sınıfı oluşmaya başlamıştır. Önemli bir diğer olay ise, kamu kurumlarında asker ve sivil ayırımına gidilmesi sonucunda, idarede sivillerin oluşumu sağlanması ve böylece askerin doğrudan yönetimle olan ilişkisi kesilmeye çalışılmasıdır (Kurban, 2014: 27).

İlk 19 Mart 1877'de toplanan Mebusan Meclisi, 13 Şubat 1878 yılında Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle İkinci Abdülhamit tarafından süresiz olarak tatil edilmesiyle birlikte, Birinci Meşrutiyet'te son bulmuştur. Bu dönemde Yıldız Sarayı hiç olmadığı kadar özel bir anlama kavuşmuş ve ülke buradan yönetilmeye başlanarak her şeyin Yıldız Sarayına bağlı olduğu bir dönem başlamıştır. Her şeyin saraya bağlanarak en büyük yetkiyi elinde bulunduran yönetim anlayışından, ordu da etkilenmiştir. Bu dönemde askeri komutanların yetkileri ellerinden alınarak, İkinci Abdülhamit tarafından bu önemli yetkiler, Yıldız Sarayına eklenmiş ve saray aynı zamanda askeri politika ve harekât-eğitim alanı olmuştur.

Bu dönemde ordu Prusya ekolünden beslenmiş ve danışmanlar buralardan getirilmiş, askeri teçhizatlar buralardan temin edilmiştir. Askeri yapı açısından önemli olan bir diğer konu ise; askeri kadrolarda alaylıların etkisi belirleyici güç olarak karşımıza çıkmasıdır. Bu dönemde, ordu içindeki subay kadrolarının üçte birinden fazlasını bu alaylılar oluşturmaktadır. Bu durum ilerde büyük sorunlara neden olacaktır. Önemli olan bir diğer nokta da bu dönemde hem Harp okullarının, hem de Askeri Tıbbiyenin yüksek bir denetim altında olmasıdır. Bu askeri okullardaki öğrencilerin halk tabakasından gelenler ile yüksek mevkili kişilerin çocuklarından geliyor olması, bir kurum içerisinde gizli bir çatışmanın başlamasına sebep olmuştur. Kayırmacılığın başladığı bu dönemde, ordu tarafından yadırganan ve eleştirilere neden olan bir unsur da hem subay adayları, hem de Tıbbiye öğrencilerinin taşralı öğrenciler tarafından oluşturuluyor olmasıdır. Böylece ordu içinde Abdülhamid'e karşı oluşacak olan muhalefetin bu dönemlerdeki bazı uygulamalardan dolayı filizlendiği bilinmektedir (Özdağ, 1991: 37).

İkinci Abdülhamid, kendinden önce gerçekleştirilmiş iki padişahın hal edilmesi olayını, bir hükümet darbesinin yaşanmasını ve bir seraskerin ölümünün gerçekleşmesi gibi durumları görmüş ve yaşamıştır. Bunlar nedeniyle Bab-ı Ali'den, ordudan ve ulemadan gelebileceğini düşündüğü tehditler karşısında dikkatli davranmış ve hassas bir ilişki ağı içinde bulunmuştur. Bu olayları görmüş olması, bu sonucu açıklar vaziyettedir (Akşin, 1997: 152).

Padişah, daha ilk yıllarda 1876 yılında Kanuni Esasiyi kabul etmiş, sonrasında meclisin açılmıştır. Fakat ve daha iki ay geçmeden Mithat Paşa'yı sürgün ederek uzaklaştırmıştır. Bununla birlikte 1877'ye gelindiğinde, açılmasını teminat ederek padişahlığa geldiği meclisi kapatması, aslında İkinci Abdülhamid'in kontrolü kendi elinde

tutma isteği ve orduyu bu g¼c dengesinde biraz olsa dışarda bırakma girişimleri olarak değerlendirilebilir. İkinci Abd¼lhamid'in bu dönemdeki uygulamalarına bakacak olursak; amcasının hal edilmesinde başrol oynayan ulema ve dolayısıyla medrese ve dini kurumları baskı altına aldığını görmekteyiz. Bir diğer durum; siyasete müdahalelerini kırmak için askeri sınıf karşısında kendini tam yetkili ve söz sahibi olarak görmüş olmasıdır. En son olarak da, ¼lke yönetimini tek bir alanda toplamak istemesi gayesiyle Yıldız Sarayı bürokrasisini geliştirdiğini görmekteyiz. Aslında bu uygulamalar ve meclisin kısa süre sonra kapatılması olayı; Abd¼lhamid'in, kendinden önceki olaylardan ders çıkararak, gücü elinde tutma çabası olarak gör¼lmektedir (Alkan, 2013: 27).

İkinci Abd¼lhamit döneminde, padişahın ordunun idare, teşkilat ve teknik açıdan yapmak istediği değişiklikler nedeniyle özellikle ordu içinde, yönetime karşı büyük bir tepki oluşmaya başlamıştır. Mektepli ve alaylı olarak iki ayrı sınıfa ayrılmış olan toplum ve asker yapısında, ¼lke yöneticilerinin, alaylı tarafa ayrıcalıklı davranıyor oluşu, muhalif seslerin daha da g¼rleşmesine neden olmuştur. Bu dönemde bir diğer önemli olay ise, ordu içinde terfi gibi askerlik uzmanlığı alanındaki önemli durumlarda yolsuzluk konusunun ortaya çıkmasıyla birlikte şikâyetlerin giderek rejime duyulan güvensizlik ile birleşmesi durumudur. Bu durumlar, orduyu siyasetin içine çeken konu olmuştur. Zaten yeni eğitim modelinde eğitim gören öğrenciler de, baskılanmış bir rejimden yana olmayıp, değişimin önc¼leri olarak kendilerini görmeye başlamışlardır (Atıcı, 2013: 27).

Bu dönemde, aslında askeri eğitim konusunda, Osmanlı askerlerinin yabancı eğitimcilerin disiplininde eğitim görd¼kleri Harp okullarında yetişmeleri, gelişmeleri, aynı zamanda yabancı dil öğrenmelerinin de vesilesiyle dönemin modern askerlik bilgilerine aşına olmaları, Osmanlı İmparatorluğu açısından önemli sonuçlara neden olacaktır. Bu konuda; zaten dönem içerisinde Tanzimat Dönemi'nin getirdiği vatandaşlık algısı, vatan sevgisi, eşitlik ve hürriyet gibi kavramlar gelişmeye başlamıştır. Bu kavramlara ek olarak eğitim sınırlamasıyla da olsa, Osmanlı askerlerinin Avrupa kültürünü gör¼p etkilenmesi eklenmiştir. Çöküş içerisinde olan ve aydınların da çare aradığı bu ¼lkeyi kurtarma arayışları içerisinde, genç subaylar bu kavramlar çerçevesinde siyasallaşmaya başlamışlardır. Böylece ordu ile aydınlarının ortak noktası oluşmuştur; ¼lkenin çökmesini engellemek. Bu iki sınıfın birlik durumunun meydana gelmesiyle, bunların arasında çıkacak olan muhtemel bir çatışmalar da engellenmiştir (Alkan, 2013: 23).

Askeri okul öğrencileri de dâhil olmak üzere, artık Osmanlı askerlerinin, siyasete olan ilgileri ve yakınlaşmaları başlamıştır. Sultan Abdülhamit'in baskıcı rejiminin etkisiyle, buna tepkisel olarak gizli örgütlenmeler başlamıştır. Bu örgütlenmeler arasındaki en başarılı ve etkili olanı, Jön Türkler tarafından kurulan; İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) olmuştur. Bu dönemin özelliği, bu yıllar arasında mesleki gruplar arasındaki bireyler, birçok asker-kamu görevlisi siviller, ilk kez siyasi Türk elitlerinin arasına girmiştir ve etkili olmaya başlamışlardır. Orta sınıfın, yani burjuvazinin, Osmanlı toplumunda olmayışının da etkisiyle, anayasanın kabul ettirilmesi ve meşruiyetin ilanı gibi konularda ordu, öncü rol oynamıştır. Bundan dolayı da modern Türkiye'de ordu ve siyaset ilişkisini anlamlandırabilmek için Osmanlı mirasına bakmak yerinde olacaktır (Kurban, 2014: 26).

Eğitim gören öğrenciler tarafından paylaşılan ideolojinin, örgütsel düzeyde oluşması, 1889 yılında Askeri Tıbbiye öğrencileri tarafından kurulan İttihad-ı Osmani gizli örgütünün kurulmasıyla olmuştur. Bu örgüt kısa süre içinde hem yurt içi, hem yurt dışında örgütlenmeye başlamıştır. Örgütün ismi, daha sonra Paris şubelerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) olarak değişmesiyle değişmiş ve İstanbul'daki örgüt de bu isimle devam etmiştir. 1908 ve 1918 yılları arasında Türk siyasi hayatını çok büyük etkileyen bu örgüt, ülkede meşrutiyeti tekrardan kurmak ve anayasayı tekrardan yürürlüğe sokarak anayasal düzene girilmesi ve meclisin açılmasını hedeflemektedirler. Bu hedef için de İkinci Abdülhamid'e baskı ve yaptırımlarda bulunmayı, amaç haline getirmişlerdir. Örgüt, Hristiyan halklarının birer birer ayaklanması ve isyan etmeleri karşısında, Osmanlılık ideolojisinin işe yaramadığını fark etmiş ve meşrutiyetin ilanından sonra yönetimin Müslüman halkının üstünde temellenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Böylece Müslümanlığı, Osmanlı sosyolojik yapısının temel unsuru durumuna getirmek istemişlerdir. Bu amaçla, İkinci Abdülhamid'in baskıcı rejiminin kaldırılması ve tüm kötülükleri bertaraf edeceğini düşündükleri anayasa ve meclisin tekrardan kurulması üzerine çalışmalarda bulunmuşlardır (Ay'dan akt. İnal, 2017: 12).

Yukarıda da belirtildiği gibi 1889'da kurulduğunda İttihad-i Osmanlı Cemiyeti olarak anılmaya başlayan ve 1895'te kendilerine Jön Türkler olarak adlandıran bu örgüt, dönemin uygulamalarına tepkisel olarak ortaya çıkmıştır. 1876 ve 1908 yılları arasına baktığımızda, ordunun ön plana çıktığı bir dönemin oluştuğunu görürüz. Çünkü her ne kadar çözülme sürecine girmiş olan bir devlet de olsa, askerin desteği olmadan padişah otoritesinin karşısında durmak zordur. İşte böyle bir durumda, modern eğitimle yetişmiş ve

askeri okullarda okuyan genç subaylar, bu istibdat yönetimine karşı durmuşlardır. Böylece devlet yönetimine karşı oluşan bu muhalif sınıfın sesi, ordu içinde bu şekilde vücut bulmuş oluyordu.

İkinci Abdülhamit'in, meclisi süresiz tatil etmesi sonrasında, tekrardan meşruiyetin ilanı için oluşan fikirler, bahsedildiği üzere gizli örgütlenmeler şeklinde kendilerini var etmişlerdir. İşte bu örgütlenmeleri çoğu, İttihat ve Terakki Derneği adı altında toplanmıştır. Böylece bu dernek, aynı zamanda 1908'de tekrar meşrutiyetin ilan edilmesinde önemli rol oynamıştır. İTC, ordunun büyük desteğini görmeye kalmamış, aynı zamanda subayların bu örgütün başını çektiği bir hal almıştır. İTC, 1908 yılında İkinci Abdülhamid'e fiili bir karşı duruş sergilemiş ve Rumeli'deki ordu mensupları isyan ederek İstanbul'a gelmiştir. Burada padişaha anayasayı tekrar kabul ettirip meclisin açılmasını sağlamışlardır (Akbaba, 2006: 58).

Birinci Meşrutiyette olduğu gibi bu dönemde de ordunun yalnızca askeri alanda değil siyasal alanda da yenileşme hareketinin önemli rolü olduğunu görmekteyiz. İttihatçıların getirdikleri bu rejimi diğerlerinden ayıran şey bunun gerçekten anayasal bir güvenceye sahip olmasıydı ve birincisinden farklı olarak topluma adalet vaatleriyle birlikte toplumsal bir morale de dayanmaktaydı ve Osmanlı İmparatorluğunun bir nevi kendine getirilme çabası olarak görülmekteydi. 1908 Haziran'ında İttihat ve Terakki Cemiyeti halkın iradesinin sözcüsü olarak kendini görmüş ve istibdat yönetimine karşı olan herkesin burada birlik olması gerektiğini savunmuştur (Ahmad, 2015: 258). 1908 Aralık ayında yapılan seçimlerde İTC seçimleri kazanarak meclisteki dağılımda ağırlığını ortaya koymuştur.

Ordunun siyasete olan ilgisinin arttığı bu dönemde, askerin politikleşmesinde önemli olan faktörler; ülkenin ekonomik ve sosyopolitik durumlarıdır. Yukarıda da söylenildiği gibi alaylıların yönetim tarafından kayırılması, maaşların nispeten daha düşmesi, terfii konularında şikâyetlerin fazlalaşması, toplumsal siyasal ve idari konulardaki yetersizlikler, askerin politikleşmesindeki önemli konuları oluşturmuşlardır. İTC ise, ordunun cemiyeti konumundaydı. Ayrıca bu dönemde ordu içinde politik anlamda bir bütünlük mevcut değildi. İttihatçılar, liberaller, tarafsızlar ve muhafazakarlar olarak pek çok farklı gruplara ayrılmış olan ordunun iktidarı, daha çok Mahmut Şevket Paşa'daydı. 1909 yılında çıkan isyanı da Şevket Paşa bastırmıştır. Mahmut Şevket Paşa, ordunun siyasileşmesinden yana olmadığını belirtiyor ve bastırılan isyanın İTC adına değil de, devlet adına bastırıldığını söylüyordu (Alkan, 2013: 52).

İktidarda daha da güçlü bir İTC olmayı, 31 Mart İsyanı sağlamıştır. 31 Mart İsyanında İstanbul'a yürüyen bir takım isyancı bulunmaktadır. Bu isyancılar arasında; hükümetten istifa edenler, İslam Hukuku'nun tam olarak uygulanmasını isteyenler ve dini kesimden ayaklananlar mevcuttur. Bunlara ek olarak; ordu içerisinde mekteplilere nazaran daha fazla alaylı olmasını savunan ve rejim karşıtı olanlar da vardır. Bu isyancılar 31 Mart Vakası ile başarıya ulaşmışlar ve on bir gün süresince İstanbul'u denetim altına almışlardır (Hale, 1996: 46). Buna karşılık ayaklanmayı bastırmak adına Selanik'teki üçüncü ordu yani Harekât Ordusu, isyancıları bastırmak adına İstanbul'a gelmiştir. Ordu içinde bulunan Mahmut Şevket Paşa ve Mustafa Kemal komutanlığındaki Harekât Ordusu isyanı bastırıp İkinci Abdülhamid'i tattan indirmiştir (Ünsaldı, 2008: 33). İttihatçılar tekrar durumu kontrol altına aldıktan sonra bir sıkıyönetim ilan edip tüm muhalif partileri kapatıp tüm basın organlarını da denetim altına almıştır. Yine bir hükümet kurulmuş ve siyasi sorumluluk almaktan çekinen İTC, hükümeti dışarıdan kontrol etmeye çalışmıştır (Sayın'dan akt. İnal, 2017: 14).

Modern anlamda, askerin siyasete müdahalesi bakımından Osmanlı-Türk siyasal yaşantısının ilk müdahalesi 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşmiştir. Bab-ı Ali Baskını olarak adlandırılan bu müdahalenin yaşandığı dönemde, Balkan Savaşları devam etmekte ve Osmanlı ordusu içinde salgın hastalıklar baş göstermekteydi. Bulgar ordusunun İstanbul'a kadar ilerlemesi, iktidardaki Kamil Paşa hükümeti için zor bir durum oluşturmuştur. İstanbul'daki büyük devletlerin büyükelçilikleri hükümete bir nota vererek teklif ettikleri tüm şartların kabul edilmesini, ordu faaliyetlerinin durdurulmasını istemektedirler. Bunların yapılmaması takdirinde, İstanbul ve Anadolu vilayetlerini kaybedeceklerini bildirirler. 31 Mart Vakası ile iktidarda bir süre uzaklaştırılmış olan İTC, bu durumdan yararlanır ve İstanbul hükümetinin bazı imtiyazlara boyun eğeceği şeklinde propagandalar yapmaya başlar.

23 Ocak 1913 gününde Kamil Paşa ve hükümeti büyükelçiliklerce verilmiş olan notayı konuşmak üzere Bab-ı Ali'de toplanmış vaziyetteyken, İTC lideri Enver Bey önderliğindeki bir grup subay salonu basar. Çatışma durumundan sonra Enver Bey'in Kamil Paşa'ya imzalattığı istifasından sonra, belgenin saraya ulaştırılmasıyla beraber, askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Askeri darbe sonrası Mahmut Şevket Paşa'ya kabine kurma görevi verilmiş olsa bile, asıl güç askeri darbenin mimarı olan Enver Bey'de olduğu bilinmektedir. Askeri darbeye birlikte aslında basın ve iletişim kanallarının da bastırılmış olması

nedeniyle İTC, rakipsiz bir ortam içinde bulunmaktadır. Bu baskınla beraber Osmanlı Devleti, aslında Birinci Dünya Savaşına doğru ilerleyecektir.

Bu darbe, Cumhuriyet döneminden sonra da devam edecek olan asker siyaset ilişkisinin kritik noktalarının mirasını da oluşturmaktadır. Bab-ı Ali baskınına oluşturan kadro da, bağımsızlık mücadelesi verecek olan kadro da, aslında İkinci Abdülhamit dönemi açılan modern eğitim odaklı askeri okullardan çıkmıştır. Hükümet darbesi kavramını Meşrutiyet döneminde literatüre sokulmasına neden olan Bab-ı Ali Baskını, iktidar gücünün bir grup tarafından ele geçirilebileceği, değiştirilebileceği durumunu göstermektedir. Meşru olmasa bile askeri darbe yöntemi ile iktidara gelinebileceğini gösteren bu hadise, daha sonraları da fiili olarak geçerliliğinin örneklenbilmesinden dolayı, iktidarı elde etmek isteyenler için bir yol olarak görülecektir (Şen, 1997: 6-7).

2.3. Tek Parti Döneminde Asker-Siyaset İlişkisi

Osmanlı Devleti son dönemlerinde askeri hareketlenmeler ve ordu kurumunun ülke içindeki konumundan bahsedildiği üzere, Osmanlı Devleti'nden, yeni kurulan cumhuriyete aktarılan en önemli unsurun biri ordu kurumu olmuştur (Bükrücü, 2011: 2).

Cumhuriyetin ilanından önce Kazım Karabekir, Birinci Ordu Müfettişidir. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce ise Ali Fuat Paşa İkinci, Cevdet Paşa ise Üçüncü Ordu Müfettişliği görevlerine getirilmiştir. Ordu içinde en önemli gücü oluşturan Üçüncü Ordu Müfettişliğine Kazım Karabekir'in değil de, ordu tabanında bir desteği olmayan ve Atatürk'le bir fikir ayrılığına giremeyecek olan Cevdet Paşa'nın getirilmesi, bilinçli olarak yapılmış bir harekettir. Buradaki amaç, Atatürk'ün ordunun önemli kademelerini, kendine engel teşkil etmeyecek şekilde düzenlemelerde bulunmak isteysidir. Ayrıca ordu müfettişliklerine yapılan bu önemli atamalardan çok kısa bir zaman sonra, cumhuriyetin ilan edilmesi de, cumhuriyetin ilanına, ordu içinde büyük bir direnişin gerçekleşmemesi için yapılmış olduğu izlenimi vermektedir. (Börklüoğlu, 2010: 40).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, tek parti dönemini asker ve siyaset ilişkisi açısından incelediğimizde, bu dönemin iki ayrı dönemden oluştuğunu görmekteyiz; Mustafa Kemal Atatürk dönemi ve İsmet İnönü dönemi. Atatürk Dönemi için; ordu ve siyasetin iç içe girdiğini görmekteyiz. Çünkü cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Kurtuluş Savaşı içinde yer alan önemli ordu mensuplarının, hükümetle iç içe olduğunu ve ordunun da siyaseten Mustafa Kemal'in yanında olduğunu bilmekteyiz. İsmet İnönü döneminde ise, ordu önceki

döneme nazaran daha arka planda kalmıştır. İnönü döneminde, ordunun işgal ettiği önemli yeri, daha çok bürokrasinin ön planda olduğu oligarşik bir yapı doldurmuştur. Bu dönemde patlak veren İkinci Dünya Savaşı ve onun getirdiği uluslararası toplu durum da bu dönem içindeki asker ve siyaset ilişkisine farklı bir boyut kazandırmıştır (Börklüoğlu, 2010: 37).

Cumhuriyeti kuran kadronun aceleci ve devrimci karakteristiği, çökmüş ve kurumları işleyemez olan, modern batılı ülkelerden oldukça geride kalmış bir ülkenin değişiminin, mecburen en kısa ve kestirme yollardan yapılması gerektiğine olan inançtan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı da radikal değişiklikleri amaçlayan, bunları ihtilalci birer yöntemle hayata geçirmeyi amaçlayan kadrolar ve dinamik gruplar, bir araya toplanarak bir tek parti düzeni kurulmaya mecbur kalmışlardır. Bürokratların uygulamalarıyla halka benimsetilmeye çalışılan modernleşme hareketinin esasları, esasen şef olarak; hem parti liderliğinde bulunan, hem de devlet başkanı sıfatıyla bulunan tek kişi tarafından oluşturulmaya çalışılmıştır. Böyle kritik ve önemli bir dönemde, yapılanlara karşı her türlü muhalefet ve karşı çıkışlar engellenmeye çalışılmış ve aslında bu modernleşme hareketinin aksamadan yürütülmesi adına, ordu gönüllü olarak hükümete destekçi olmuştur (Karatepe, 2009: 26).

Modernleşme hareketiyle olan bağlantısını yukarıda ki bölümlerde de işlediğimiz üzere, bu hareketin destekçisi ve en büyük güvencesi olarak karşımıza ordu çıkmaktadır. Bu işlevinden dolayı ordu, devlete ve onun radikal değişimleriyle birlikte gelen devrimlere olan sadakatinin devamını sağlayabilmek için, bu modernleşme hareketinin sürekliliği adına bir ideolojik bakış açısı da oluşturmuştur. Orduya, ülkenin ve kurulan laik cumhuriyetin koruyucusu, vatan sevgisi, onun bütünlüğünün bekçiliği, ülkeyi içten ve dıştan gelecek olan her türlü tehdide karşı savunucusu olma bilinci, askerlere mesleki olarak eğitimle verilmiştir. Bu vasıflarından ötürü bir kurtarıcı sınıf ayrıcalığına erişecek olan ordu sınıfı, politik ve anayasal düzen ve kaideleri istediği doğrultuda ayarlayabilen, iç ve dış tehditlere karşı ülkenin siyasetini belirleyebilen yetkilere sahip bir sınıf olmaya başlamıştır. Zaten modernleşmeden yana olan kadronun onlara karşı gelen gerici ve tabandan oluşan gruplara karşı zor durumda kalmaları sonucu, ordunun yardımına muhtaç kalmaları da bu durumun doğal bir sonucunu olmuştur. Bu kadroların yardımına koşan ve modernleşmeye tehdit oluşturan gruplara karşı savaşır durumda olan ordu, tek parti döneminin bitip çok partili hayata geçişten sonra da rejimin tehlikeye düştüğünü düşündükleri her zaman modernleşme, laik cumhuriyet ve vatanın bütünlüğü adına siyaset alanına müdahalelerde bulunmuştur.

Çok partili dönemde de, tek parti dönemindeki işlevlerini yerine getirmişlerdir. Kendi düşünceleri doğrultusunda uygulamalarda bulunarak veya siyasete müdahaleler ederek rejime çekidüzen veren ordu, modernleşme programından saplamalara çok partili hayata geçişten sonra da müsaadede etmemiştir (Karatepe, 2009: 22).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte gerçekleştirilen büyük devrim ve inkılapların hayata geçirilmesi konusunda ordu, yönetime büyük destekte bulunmuştur. Yukarılarda da bahsedildiği üzere; zaten bağımsızlık mücadelesinin verilmesi sonrası kurulan cumhuriyetin kurucu kadrolarının asker çoğunluğunun olması, devlet görevlerinde ordunun etkili olduğunu açıklamaktadır. Devletin kurucusu olarak kendisini gören ordu, aynı zaman da reformların hayata geçirilmesi için verdiği çabadan da dolayı kendisinin Kemalist ilkelerin savunucusu olarak görmeye başlamıştır. Askeri okullara giren subay adayları, genç yaşlarda bu ilke ve duyguları daha o dönemlerde benimsemeye başlamışlardır (Yıldız, 2010: 38). Bu havanın hâkim olduğu dönemde zaten 1935 yılında, yukarıda da belirtilen Ordu İç Hizmet Kanunu'nun ilgili 34.maddesi, ordunun siyasete olan ilgisinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, çok partili hayata geçişle birlikte ordunun askeri darbelerine de bu anlayış gerekçe oluşturmuştur. Aynı zamanda 1940lı yıllara değin, ordunun yüksek mertebelerinden emekliye ayrılan askerlerin, meclis ve bakanlık kadrolarının büyük kısmında görevde bulunmaları, CHP idari kollarında görev almaları, ordunun Kemalist ideolojisinin devamının sağlanması açısından önem arz etmektedir (Yıldız, 2010: 39).

Jön Türk iktidar olgusunun orta sınıfı yani; subay, toprak sahipleri ve bürokratların oluşturduğu kademe, Birinci Dünya Savaşın bitiminden hemen sonra, ülkede direniş ve bağımsızlık mücadelesinin önde gelen savunucuları ve liderliğine geçtiler. Bunlar, ülkenin kurulması ve 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesinde de bu açıdan ön planda bulundular. İttihatçılardan oluşan bir grubun, Milli Mücadelede de büyük yer tuttuğu, aynı zamanda bu grubun daha sonra cumhuriyetin ilanı ile yönetimde de söz sahibi olduğu bilinmektedir. Ordu konusunda da Mustafa Kemal'e başkaldırabilecek bir komutan ve yapılanma, o dönemde mevcut olmamıştır (Tunçay, 2015: 113).

Batılı devletlerin siyasal rejimleri ve devlet anlayışları, Türkiye için Kurtuluş Savaşı sonrası kurulmuş yeni bir devlet olmasından dolayı, örnek alınan anlayışlar olarak karşımıza çıkmıştır. Yani Batılı devletlerde bulunan üst yapı kavramı, yeni kurulmuş olan Türkiye'ye aktarılmak istenmiştir. Fakat bunun gerçekleşmesinin zor bir durum olmasının nedeni;

batıda bu sistemi temellendiren burjuva sınıfının, ülkemizde bulunmamasından kaynaklanmaktadır (Üskül, 2001: 77).

Az gelişmiş ülkelerde askerinin ve ordunun toplumsal statüsü hakkında yukarıda da aktarıldığı gibi, böylesi durumlarda ülkedeki en düzenli ve güçlü kurum özelliği gösteren ordular, bu görevi kendilerine atfetmişlerdir. Böyle ülkelerde bulunan ordular, tüm çabalarını bu görev için harcarlar ve bu durum Türkiye’de de böyle olmuştur. Zaten yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti de, bir Kurtuluş Savaşı sonrası kurulmuş ülke olmasından dolayı, Batılı devletlerdeki gibi demokrasi kültürünün gelişiminde ön planda olan endüstrileşme olgusu ve devrimi yaşanmamıştır. Bu eksikliğin doğal sonuçları, ülkemizde demokrasi adına bir gelişimin doğal yollarla yaşanmamasına neden olmuştur. Bu tarihsel gerçeklikten dolayı, ülkemizde endüstrileşme süreci ve devriminin yaşandığı, tabandan gelen bir istekle oluşmuş bir demokrasi meydana gelmemiştir. Tepeden inmiş olan bir ideoloji ve onun uygulama kolları olan bir askeri güç mevcut olmuştur (Özgan, 2008: 8).

Ülkemiz özelinde, veya gelişmemiş-az gelişmiş ülkeler genelinde konuşulacak olunursak, Batılı ülkelerin demokratikleşmesinin tarihsel kökenlerinde işçi ve sermaye sınıfı gibi temellerden gelen istekler doğrultusunda oluştuğunu görmekteyiz. Bahsedilen az gelişmiş ülkelerde ise, bu görevin askerler tarafından üstlenildiği ve bu kurulan düzene tehdit oluşturan her yapının da onlar tarafından korunulmasının amaç edinildiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden ülkemizde TSK, cumhuriyetin kurulmasında önemli bir rol üstlenmiş ve sahibi olarak kendisini gördüğü bu rejimi korumak ve kollamayı kendisine amaç edinmiştir. Ayrıca bu görevin ona kimse tarafından da verildiği yoktur. Çünkü zaten rejimi kurulmasında oynadığı rolden kaynaklı, doğal olarak rejimin koruyup kollama görevi de kendiliğinden edinilmiştir (Üskül, 2004: 199).

Bağımsızlık mücadelesi sonrası Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla sonlanması sonrasında kurulmuş olan yeni düzende, askerinin siyasetle olan iç içe durumu devam etmiştir. Mustafa Kemal ve ordu komutanlarının, 15 Şubat 1924’te İzmir toplantıları sonrasında, yeni kurulmuş olan cumhuriyetin ilk icraatlarından olan halifeliğin kaldırılmasını karara bağlamaları, bu durumun en önemli göstergelerinden birisi olmuştur (İnan, 1999: 132).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte reformların en büyük destekçisinin ordu olmuş olması ve bundan dolayı onun siyasetle içli dışlı oluşu, askeri otoritenin, sivil siyasi otorite karşısındaki konumunu güçlendiren bir etken olmuştur. Mustafa Kemal’in

isteği ise; ordu ile siyasetin birbirinden ayrılması gerektiğidir. Fakat militarizmin, kuvvetle ağır basarak kurulmuş olan bir ülkede, bunun başarılması çok kolay olmayacağı görülmektedir. Denenen her farklı uygulama ve yol sonrasında, asker ile siyaset arasındaki ilişki her seferinde tekrardan sistem içine aktarılmıştır. Böylece asker siyaset ilişkisi devam eder duruma dönüşmüştür. Denildiği gibi, ne kadar Mustafa Kemal'in de asker ile siyasetin birbirinden ayrılmasını istediğini, 1924 Anayasası kabulü sonrası yaşananlardan da anlayabilmekteyiz. (Bürkücü, 2011: 2).

1924 Anayasası'na göre askerlerin milletvekili de olabilmelerinden dolayı, savaş sonrasında komutanların çoğunun milletvekili olduğunu görmekteyiz. Sistemin ve düzenin korunmasının, siyasete müdahale, darbe olarak anlaşılması yeni bir durum değil, bir sürecin ürünüdür. Zaten Mustafa Kemal de, İttihat döneminde yaşananlardan aldığı dersle ilgili olacak ki; askerinin siyasetten uzak durması gerektiğine inanıyordu. Mustafa Kemal bu durumdan dolayı hem asker, hem siyasi olanların, bir tercihte bulunmalarını istemiştir. Böylece, askerliğine devam etmek isteyenlerin milletvekilliğinden, milletvekilliğine devam edecek olanların ise askerlikten vazgeçmelerini istediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal'e göre, cumhuriyetin temel esaslarından biri olarak askerinin siyasetten birbirinden ayrılması durumu çok önemlidir. Askerinin bazı kararları alırken politik etkiden arınmış olmasının gerektiğini düşünmektedir (Özgan, 2008: 9).

17 Kasım 1924'te hilafetin de kaldırılmasıyla birlikte, mecliste bulunan ve muhalif olan milletvekilleri yeni bir parti kurmuşlardır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adını taşıyan bu parti, aynı zamanda bu dönemde mevcut siyasi iktidara muhalif olan herkesin bir merkezi olma özelliğini de taşımıştır. Bu dönemde, ülkenin doğusunda ayaklanmaların başlaması, Şeyh Said Ayaklanmasının yaşanması, partinin bu dönemlerde kurulmuş olması ve siyasi iktidara muhalif olanların hepsinin bu partiyi merkez alması arasında bir bağlantı kurulmuştur. Siyasi iktidar da bu ayaklanmaları ordu ile bastırmıştır (Özdağ, 1992: 70).

Siyasi iktidar, bu olaylar sonrasında, TCF'nin parti programlarında bulunan "dini inançlara saygılı olunacağı" ibaresinin, insanları gericiliğe doğru kışkırttığı iddiası ile bu dönemde Takrir-i Sükûn yasasını çıkarmıştır. Bu Takrir-i Sükûn yasası sayesinde de kurulan İstiklal Mahkemelerinde ayaklananların yargılanması uygulamasına gitmiştir. Kısa bir süre sonra, 5 Haziran 1924 yılında ise TCP kapatılmıştır. Doğu'da patlak veren ayaklanmalar ve Şeyh Said Ayaklanmasının bastırılması için 4 Mart 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn

Kanununun kabul edilmesiyle beraber, İsmet İnönü'nün kurduğu yeni hükümete geniş yetkiler tanınmıştır. Bu kanuna göre; kurulan hükümet, cumhurbaşkanından onay alması halinde gericiliğe ve ayaklanmalara neden olan ve toplumsa düzeni bozabilecek olan bütün kuruluş ve yayınları yasaklayabilme yetkisine kavuşmuştur. TCF'nin muhalefetine rağmen kanun kabul edilmiştir. Hükümetin önerisi üzerine, İstiklal Mahkemeleri, Şark İstiklal ve Ankara İstiklal Mahkemeleri olarak ikiye ayrılmış ve sadece Ankara İstiklal Mahkemelerinde idam cezalarının, meclis onayından geçeceği belirtilmiştir. Bu dönemde Takrir-i Sükûn Kanunu dönemi olarak adlandırılacak olursak; gerek meclis içinde gerekse de meclis dışındaki her türlü muhalif sesin bastırıldığı ve Mustafa Kemal ve yakın çevresinin gerçekleştirmek istedikleri devrimler için uygun ortamın oluşturulduğu, muhalefetsiz bir dönem olmuştur (Mumcu, 1998: 244-248).

Zaten Kurtuluş Savaşı döneminde de askerin siyasetle olan ilişkisi açısından ikisinin birbirinden ayrı tutulması gerektiği düşünülmüş olsa bile, yaşanan olağanüstü durum ve savaş koşullarından dolayı, asker aynı zamanda siyaset ile ilişik bir konumda olmuştur. Bu durumdan dolayı daha merkezi ve bağımsız bir kurum halini almıştır ordu. Tunçay'a (2015: 113) göre ise ordu, yasama yoluyla, siyasi alan içinden tamamen arındırılmıştır. Çünkü bu dönemde çıkan Askeri Ceza Kanunu'nun ilişik 148.maddesine göre; askerin siyasi açıklama, imzalama, bildiride bulunma ve basına bildiride bulunma eylemi yasaklanmıştır ve bu bir suç olarak görülmüştür.

1926 İzmir suikast girişiminin yaşanmasının ardından, zaten 1924'teki TCF deneyimi, Mustafa Kemal'in ordu içindeki muhalif seslerin susturulması için yasal bir yola başvurarak, çözüme gitmesine neden olmuştur. Bu yasal düzenlemeler arasında belki de en önemlisi; hem orduda hem de mecliste yer alnamayacağını belirleyen yasadır. Buna göre milletvekilliği yolu, ordu mensubu kişiler için kapanmış oluyordu. Fakat buna rağmen 1920 ile 1924 yılları arasında kabine üyeleri arasında İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak da bulunmuştur (Tunçay, 2015: 114).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra, mevcut yönetimdeki parti dışında her türlü politik eylemin durdurulması sonrası, 1930 yılında parti içindeki karara göre bir yeni parti kurulması kararlaştırılmıştır. Bu parti emniyetli olarak halkın hoşnutsuzluklarını giderecekleri konumda olacaktır. Aynı zamanda güvenilirliği sayesinde, önceki deneyimden farklı olarak, iktidarı eleştirenlerin güvenli bir dilini olacaktır. Böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal ile

Fethi Bey'in aralarındaki anlaşma sonucu, Fethi Bey'in yönetiminde olduğu bir grupla kurulmuştur. Fakat daha önce de yaşandığı gibi, mevcut siyasi iktidara muhalif olan her kesim, bu parti etrafından toplanıyordu. Zaten halk ile bağlantısı zayıflayan cumhuriyetçilere karşı, bu muhalefet partisinin gücü gittikçe yükseliyordu. Kontrolsüz olarak ve planlananın dışında seyreden bu durum karşısında rahatsız olan Mustafa Kemal ve Fethi Bey, partiyi böylece 17 Kasım 1930 yılında kapatma kararı almışlardır (Ahmad, 2015: 76).

Serbest Cumhuriyet Fırkasının bu denli büyük ilgi çekmesi aslında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) için 1930 yılına kadar yapılmış olan devrimlerin tam olarak toplum tarafından benimsenmediği göstermiştir. Halkın, kurulacak ilk muhalif parti etrafında, siyasi iktidar karşısında toplanacak kadar, devrimlerin benimsenmediği görülmektedir. Aynı zamanda o zamana kadar CHF'nin, tüm halkı temsil edip kapsadığına olan inanç, Serbest Fırkanın bu kadar ilgi görmesiyle de yıkılmıştır. Bundan dolayı da o zamanki hâkim partinin temelleri sarsılmıştır. Meclis içi denetim organı sıfatıyla bile başka bir partinin oluşumuna sıcak bakmayan siyasi iktidar, İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçişe kadar ki sürede, başka bir siyasi partinin kurulmasına izin vermemiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri olarak da; Serbest Fırka olayından dolayı olarak edindikleri tecrübedir. Müstakil Mebuslar adını taşıyan ve örgütü olmayıp, bir partiye nazaran daha güçsüz bir yönetime sahip olan bir yapı ile tek parti dönemindeki denetim sorunu ihtiyacına çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası olayı ve onun kurulup kapatılması olayı, yakın tarihimiz açısından önemli bir konu olmakla beraber bu duruma farklı açılarından bakan pek çok yazar mevcuttur. Mustafa Kemal'in çok partili hayata geçiş ile demokratik bir yapı inşa etmekte istekli olduğunu, fakat ülkenin durumu ve gerici hareket yanlılarının, bu durumdan istifade ederek, olayı anti demokratik isteklerde bulunma platformuna dönüştürmeleri, Mustafa Kemal'in bu isteğini gerçekleştirmediğini savunanlar vardır. Bir diğer görüş ise; dönemin ekonomik krizden ve uluslararası hareketlerinden dolayı, gerginliği bir nebze hafifletmek amacıyla kontrol edilebilir bir muhalefet partisi oluşturmak istediğini, fakat bu partinin daha sonra ön görülemeyen hareketlerin merkezi haline gelmesiyle, bunun önüne geçtiğini savunan yazarlar da vardır. Tüm bu yorumlardan da yola çıkarak, zaten Serbest Cumhuriyet Fırkasının, onun öncülü olan TCF'ye nazaran daha az muhalefet görünümü vermesi, bir

alternatif olarak görülmemesi ve Mustafa Kemal'in de gözetiminde bir yapı olduğunu söylemek mümkündür (Öz, 1992: 106).

Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin gözünden kaçan ve muhalif olan kişiler ise, Menemen Olayı sonrasında engellenmiştir. Bu olayın asıl önemi ise CHF'nin muhalif kişileri engellemedeki rolünden kaynaklanmaktadır. Bu gerici hareket ve sonrasında, devrimlere karşı olan kişi ve gruplar etkisiz hale getirilmiş ve daha sonraları çıkacak olan gerici grupların da ayaklanmalarına cesaret edememeleri için ağır cezalar verilmiştir. Böylece 1946 yılına değin siyasi parti, hükümet ve ordu ilişkisi iç içe olmuş ve siyasal yaşamımızı bu üçlü kontrol etmiştir (Karatepe, 2009: 177).

Tek parti döneminde, asker ile politika ve askeri otorite ile sivil otorite ilişkilerine bakacak olursak; ordunun sivil otorite karşısında geri planda kaldığı görülmektedir. Burada ordunun, bir siyasi iktidar alternatifi olarak bir güç oluşturmasının engellendiğini görmekteyiz. Ordunun siyasette ağırlık taşımamasının bir diğer nedeni olarak da, ordunun bu dönemde yeni kurulan rejimdeki devrimlerin, yukarıdan aşağıya, yani halka benimsetilmesinde, sivil siyasi otoritenin bir aracı olarak işlev görmesinden kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Tek parti dönemi geneli ve Mustafa Kemal özelinde konuşulacak olunursa da, Mustafa Kemal'in ordu ile siyasetin ayrılması ve onun siyasetten uzak kalmasını isteme nedeni olarak; ordunun ona ve çevresine sadık kalmasını istemesinden kaynaklı olduğu söylenebilir (Cizre, 2004: 141).

1923 ile 1945 yılları arasında ülkemizde tek parti dönemi için ordunun politikadan tamamen uzaklaştırıldığı görülmüştür. Milletvekili seçilmesi için askerlerin görevlerinden istifa etmeleri gerekmiş, bu yüzden de subayların emekliye ayrılarak siyasete girdikleri görülmüştür (Ahmad, 2015: 20). Ordu kurumu, hala toplum nezdinde ve cumhuriyet kurumu içinde saygın bir yere sahipken, sadece siyaset alanının dışında tutulmuştur. 1923 ve 1938 yılları arası, bazı yazarlarca “askersiz militarizm dönemi” olarak adlandırılmıştır (Özdağ, 1991: 44). Bunun nedeni; bu dönem içinde ordunun, siyasetten ve siyasi iktidardan bağımsız bir kurum olarak değil, bizzat siyasi iktidarla özdeşleştirilmiş biçimde siyaset içinde yer almasından kaynaklanmasındır. Çünkü Osmanlı döneminden farklı olarak ordu, yönetimden bağımsız olarak ve yönetime muhalefet amacıyla siyasi alana girmiyor, zaten siyasi iktidarla iç içe olduğu için, siyasete doğal olarak, siyasi iktidarın emrinde olmasından dolayı girmiş oluyordu. 1930 yılında çıkarılan Askeri Ceza Kanunu'nun ilgili 148.maddesi de, askerin siyasete girmesini yasaklıyordu. Buna göre askerlerin bir siyasi partiye üye

olmaları, onun toplantılarına ne şekilde olursa olsun katılmaları veya bunlara dair bir siyasi açıklama, bildiride bulunmaları yasaklanıyordu (İnal, 2017: 18).

Mustafa Kemal'in askerlik geçmişinden gelen deneyimleri, onun asker ve siyasetin birbirinden ayrılması gerektiği düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin Balkan Savaşlarında, askerin politikayla ilgilenmesinin, ordunun gücünü azalttığını görmesi ve aynı zamanda 1909 yılında İttihat ve Terakki Kongresinde asker ve siyasetin birbirinden ayrılması gerektiğine dair konuşmaları bu görüşüne uygun biçimdedir. Bundan dolayı daha cumhuriyetin kurulmasından kısa bir süre sonra çıkarılan 19 Kasım 1923 tarihli TBMM'ye Seçilen ve Seçilecek Olan Ordu Mensuplarının Tabi Olacakları Şartlar Hakkındaki Kanunun içeriği, Atatürk'ün bu görüşleri doğrultusunda düzenlemeler getirmiştir. Buna göre; milletvekili seçilecek olan ordu mensuplarının ilk olarak ordudan istifa etmeleri gerektiğini belirtilmiştir. Aynı zamanda Mustafa Kemal zamanında ataması 1925 yılında yapıp 1945 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Fevzi Çakmak'ın da, askerin siyasetten uzak durması gerektiğini düşünmesi, ordu ile siyasetin birbirinden ayrılması adına bir adım olmuştur. Zaten tek parti dönemi ordu kurumuna baktığımızda, ordunun iç ve dış siyasette etkin bir rol oynamadığı, daha çok dönemin tek partisi olan CHP'nin denetiminde olan bir araç halinde işlev gördüğü görülmektedir (Ahmad, 2015: 19).

TSK'nın içyapısının nasıl şekillendiği ile birlikte ordu kurumunun devlet içindeki yeri ve diğer kamu kurumlarıyla ilişkisinin nasıl oluştuğunu anlamak için önemli olan bir düzenleme de Ocak 1925 yılında hükümetin, TBMM'ye sunduğu Yüksek Askeri Şura Kanun Tasarısıdır. Tasarıya göre Cumhurbaşkanı Yüksek Askeri Şura'nın (YAŞ) başkanlığını yapıyor ve cumhurbaşkanına TSK'nın içyapısıyla alakalı yapılacak düzenlemelerde yetki tanıyordu. Bu tasarıyla birlikte cumhurbaşkanı, ordu ile ilgili çok önemli yetkilere sahip olmaktaydı. Kanunun meclisteki görüşmelerine, paşa ve komutanlar ile o dönemdeki TCF mensupları karşı çıkmış olsalar bile, çoğunluğu sağlayamamaları nedeniyle ilgili düzenleme kanunlaşmıştır. Muhalif olanların görüşü ise; YAŞ'ın askeri bir kimlik taşıdığı, ama bu tasarıyla siyasileşeceği ve hem yönetim, hem de askeri kontrolün tek bir elde toplanmasının demokrasi açısından sorun oluşturup, bir diktatörlüğe neden olacağı şeklindeydi. Kanunun amacı, Mustafa Kemal'in ordu üstünde bir kontrol oluşturmak istemesidir. Bunun nedeninin ise, orduyu denetim altında tutarak, ordu içerisinde değişecek olan güç dengeleri nedeniyle ileride oluşabilecek engelleri şimdiden kaldırmaktır. Zaten bu dönemde Mustafa Kemal, ordu işlerinde Fevzi Çakmak'a rağmen kararlar ve

düzenlemelerde bulunmuş, aynı zamanda bürokratik işlerde de İsmet İnönü'ye rağmen kararlarda etkili olmuştur (Özdağ, 2006: 60).

Cumhuriyetin ilanından sonra asker ve siyaset ilişkisi açısından önemli olan yasal düzenlemeleri son olarak toplayacak olursak; 19 Aralık 1923 yılındaki düzenlemeye göre bu düzenlemeden sonraki seçimlerde milletvekili olmak isteyen subayların seçimden önce askerlikten istifa etmeleri zorunlu görülmüş ve aynı zamanda bu dönemde mecliste bulunan ve milletvekili seçilmiş olan Kuvvet Komutanlarının da ancak görevlerinden istifa etmeleri halinde meclis görüşmelerine katılabileceğine dair düzenlemeye gidilmiştir. 1924 yılında halifeliğin kaldırılması sonrasında, Genelkurmay Başkanı doğrudan cumhurbaşkanına bağlanıp ona karşı sorumlu hale getirilerek kabineden ayrılmıştır. 1924 Anayasası, bir kişinin hem milletvekili hem de memur olamayacağını belirtmiş ve 40.maddesinde de başkomutanlığı cumhurbaşkanlığı tarafından temsil edilmekte olan Büyük Millet Meclisine vermiştir. Daha sonra çıkacak olan Askeri Ceza Kanununun ilgili 148.maddesi de bahsedildiği üzere askerlerin ve ordunun siyasi bir bildiri, siyasi bir partiye girmesi gibi konuları suç kabul etmiştir. Bu uygulamalar, askerlerin ancak emekliye ayrılmaları sonrasında siyasete girebileceklerini gösteriyordu ve çoğu asker de emekliliğe giderek CHP'ye katılmıştır. Bu uygulamalarla asker ve siyaset arasında bir ayrıma gidilmek istediği görülmektedir (Hale, 1996: 73).

1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrasında kimin cumhurbaşkanı olacağı bir tartışma konusu olmakla beraber, daha çok Fevzi Çakmak'ın adı bu mevki için konuşulurken, İsmet İnönü cumhuriyetin ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. Burada değinilmesi gereken önemli nokta; İsmet İnönü'ye destek veren gücün ordu olduğudur. Burada ordu derken Genelkurmay Başkanlığı önderliğindeki bir destekten değil, ordu komutanlıklarından gelen destek belirtilmektedir. Ordu komutanlıklarının büyük çoğunluğunun İnönü'yü desteklediği ve onun cumhurbaşkanı seçilmesini istediği görülmektedir (İnal, 2017: 18-19). Ordunun bu desteğinin açıklaması, aslında onun hala siyasette etkin bir güç olarak var olduğunun kanıtıdır. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili bölümde de bahsedildiği üzere, İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığı'nın idari yapısındaki düzenlemeleri, ordu içinde memnuniyetsizliğe neden olmuştur.

1943 yılında Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz, 1944 yılında Fevzi Çakmak ve 1945 yılında ise Birinci Ordu Müfettişi Fahrettin Altay emekliye ayrılmıştır ve İsmet İnönü böylece ordu içinde kendisinden daha kıdemli olan kişileri ve kumandanları

ordu içinde tasfiye ederek, ordu kurumu üstündeki gücünü ve yetkisini pekiştirmiştir. İsmet İnönü döneminde, ordu ve politika ilişkisi açısından önemli olan olaylardan biri; Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılması sonrasında, 1944 yılında çıkarılan 4580 sayılı kanun olan Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Selahiyatı Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesidir. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber, Genelkurmay Başkanlığının, Başbakanlığa bağlanmasıyla Genelkurmay Başkanlığının, diğer dönemlere göre bağımsızlığını kaybettiği görülmektedir. Genelkurmay Başkanlığı başlığında incelendiği üzere bu kanun ile birlikte Genelkurmay Başkanının başbakan teklifi üzerine cumhurbaşkanınca atanması yolu iptal edilmiş ve Genelkurmay Başkanı, Başbakanın teklifi üzerine, bakanlar kurulunca atanması yoluna gidilmiştir. Ayrıca kurumun ve başkanın görev ve yetkilerinde getirilen düzenlemeler ile birlikte, başkanlığın bağımsızlığını yitirdiğini görmekteyiz. Genelkurmay Başkanlığındaki bu düzenlemele; aslında savaş durumunun olduğu bir dönemde, ordunun yetki ve özgürlük alanı sınırlandırılarak, sivil bürokrasinin, ordunun harp durumundan yararlanarak özerk davranması ve bağımsızlaşmasını engellenmek istenmesidir. Genelkurmay Başkanlığının bağımsızlığının kontrol altına alınması sonrası, bu dönemde asker ve siyaset ilişkisi açısından önemli bir diğer adım ise 1946 yılında çıkarılan 5396 sayılı Milli Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun ile birlikte, Genelkurmay Başkanlığı bu bakanlığa bağlanmasıdır. Aslında bakılacak olunursa, ilk adım olarak, Genelkurmay Başkanlığı konusunda Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılması sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğunun doldurulması amaçlanmış olsa da, Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması, dönemin koşulları gereği İsmet İnönü'nün demokratikleşme hareketlerinden birdir. Bu uygulama sonrası sivil otoritenin askeri otorite karşısında güçlü bir konuma getiriliyor oluşu, asker-siyaset arasındaki ilişkinin, Batılı devletlerdeki oluşumuna benzer bir biçime sokulma çabasıdır. İsmet İnönü'nün bu adımlarına büyük tepkilerin gelmemesinin ilk nedeni; onun cumhuriyetin kuruluşundaki ikinci adam oluşu rolünden geldiği kadar, onun ordu, parti ve hükümet unsurları arasında bir denge vazifesi görüyor olmasından gelmektedir (Özdağ, 2006: 161-162).

Tek Parti Dönemi içinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrası İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, bu dönemde İnönü'nün, ordunun üst kademesiyle politikanın bağlantısını kopartmaya çalıştığını görürüz. Yukarıda değinilen Genelkurmay Başkanlığı üzerindeki değişimler, bu amaçtır. Ayrıca İsmet İnönü döneminde, özellikle 1939 ve 1944 yılları arasında karakteristik olarak, ordunun devrimlerle olan ilişkisinden

bahsetmek gerekmektedir. Çünkü bu dönem içinde ordunun, devrimlerin koruyuculuğunu, daha açık bir ifadeyle; Kemalist ideolojinin devrimlerini kollama görevi edindiğini görmekteyiz. Sıkıyönetim Mahkemeleri ve İstiklal Mahkemeleri ve bunların işlevlerinin bu konuda örnek sayılabileceğini söyleyebiliriz (Özdağ, 1991: 126).

İsmet İnönü cumhurbaşkanlığı dönemindeki en önemli gelişmelerden biri de, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi olmuştur. İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı'na girilmemesine rağmen, büyük bir seferberlik ilan ederek kalabalık orduyu silahlandırmış ve hazır bekletmiştir. Bu büyük seferberlikte, işgücünün askeri güce dâhil olması, ülke ekonomisi açısından tarımsal faaliyetleri düşürmüş ve ekonomik bir bunalım dönemi yaşanmıştır. Bundan dolayı birçok temel madde karne ile alınmaya başlanmıştır (Sunay, 2009: 65).

Türkiye savaşa girmemiş olmakla beraber dönemin koşullarından elbette etkilenmiş ve bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetlerinin ordu gücü olarak diğer ülkelerden ne kadar zayıf olduğu görülmüştür. Bu, genç subayların İnönü'ye olan güvenlerini yitirmelerine neden olurken, ordu içinde de gizli örgütlenmelerinin filiz vermesine neden olmuştur. Bu dönemde genç subayların memnuniyetsizliklerine, üst kademedeki komutanlar İstiklal Savaşı dönemindeki zorlukları hatırlatarak bastırma ve onları kınama yönündeki söylemleri olmuştur. Bu söylemler genç subaylara güven aşılama amacıyla oluşmuştur. Zira bu üst kademe komutanlarından gelen güven aşılama politikalarının ne kadar başarılı olduğu muammadır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı dönemindeki yaşanan zorluklar ve yeterince ordunun savaş koşullarına hazırlanamamış olması, genç subaylar tarafından İnönü ve Çakmak başta olmak üzere ordunun üst kademe komutanlarına karşı bir güvensizliğe ve ordu içinde gizli örgütlenmelerinin kurulmasına neden olmuştur (Özdağ, 1991: 139- 140).

Ordu içinde oluşan gizli örgütlerin 1944 yılında ikiye ayrılmış olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki Seyfi Kurtbek'in kurduğu ve savaş yıllarında adına Hücum Ordusu dediği örgüttür. İkinci örgütün başkanlığını ise Cemal Tural yapmaktadır. Bu iki örgüt, ayrı çalışmış olmakla birlikte, birlikte çalıştıkları dönemlerde olmuştur. 1946 yılında yapılan seçimlere hile bulaştığı iddiasına, ordu içinden büyük tepki gelmiş olmakla beraber, gizli örgütlenmelerin sayısının arttığını da söylemek mümkündür. 1946 yılındaki seçim hilesinden sonra gizli örgütlenmeler hükümete iki seçenek sunmuşlardır; ilki CHP'yi iktidardan uzaklaştırmak için zor kullanmak, ikincisi ise; 1950 seçimlerinde de bir hile yapılması durumunda Demokrat Parti tarafında olarak siyasete bir müdahalede bulunmak

şeklinde olmuştur. Ordu içindeki bu gizli örgütlenmelerin 1946 yılındaki seçimden sonra 1950 yılına kadar bir müdahalede bulunmamış olmalarının birkaç nedeni vardır. İlki, bu örgütlerin aslen bir askeri darbe yapacak güçten yoksun olmalarıdır. İkincisi, İsmet İnönü'nün yerinde hamleleri sonrası, krize giren siyasi tansiyonu düşmüştür. Böylece bu hamleler, askeri darbe zemininin oluşmasına engel olmuştur. Üçüncü ve son neden, ordunun Demokrat Parti'nin kuruluşuyla beraber siyasi iktidarın demokratik yollarla değişebileceğine olan inancın pekişmesidir. Ayrıca gizli örgütlenmelerin CHP karşısında DP'yi desteklemesinin nedeni olarak da, ordunun demokratik düzene olan inançları kadar, ordu kurumunun, siyasal sistem içindeki rolü ve öneminin azalmasına bir tepki olarak olduğu da açıktır. Çünkü genç subayların rahatsızlıklarının, DP iktidarı sayesinde yok olacağına ve belki ordu içindeki değişikliklerle yükselmelerinin önü açılacağına inançları vardır (Ilıcak, 1975: 568).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünya siyasi konjonktüründe, liberalizm hâkim olmaya başlamıştır. Türkiye de, oluşan bu yeni düzene ve batılı devletlere eklemlenebilmesi için, liberal düzene ayak uydurmalı ve sistemini demokratikleştirmek durumundadır. Bu demokratikleşme ve liberalleşme adımlarının bir neticesi olarak, 1946 yılında çok partili hayata geçiş adına bir adım atılmıştır. Bu dönemde işçi ve sendikalar hakkında yapılan düzenlemeler de, bu yenedünya düzenine ve liberalizme ayak uydurma çabalarındandır. Çok partili hayata geçiş ve DP iktidarıyla birlikte ordunun, siyasete müdahale geleneği devam edecektir. Bu müdahalelerde, ordu için sadece ülkenin iç veya dış siyasetinin tek başına etkili olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü bu iki unsurun bir birleşimi, ordunun siyasete müdahalesine neden olmuştur (Karpaz, 2010: 229).

1920 ve 1930'lu yılların ordu kurumu, Nordlinger'in hakem, programlı ve düzeltici ordu modeliyle ve doğrudan veya dolaylı olarak ordunun siyasi iktidarı ele geçirme modelleriyle uygun görünmemektedir. Bunun nedeni, bu dönemlerdeki ordunun siyasetten uzaklaşması, bunun da tamamen rejime sadık kalmasıyla alakalı olarak depolitize olma durumundan kaynaklanmaktadır (Çitçi, 2006: 40).

Tek parti dönemi özetle Mustafa Kemal Atatürk dönemi ve İsmet İnönü dönemi olarak ikiye ayrılmıştır. İlk dönemde ordu, resmen siyasi iktidarın toplumsal işlevini görececek bir araç olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda da bu dönem, asker ile siyasetin arasında bir uzaklaşmanın olmasını isteyen düzenlemelerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Yapılan yasal düzenlemelerde, bu dönem içinde siyasete girmek isteyen

askerlerin, emekliliğe ayrılmalarıyla aktif siyasette önemli görevlerde olduğu görünmektedir. İsmet İnönü döneminde ise; ordunun gücünün geri planda kaldığını görmekteyiz. Ve bu dönemin en önemli olayı olan İkinci Dünya Savaşı içinde, ordunun tutumu ve içindeki gizli örgütlenmeler, siyasetle askerin arasındaki ilişki açısından önem arz etmiştir. Savaşın sonunda oluşan yeni düzen ve uluslararası durumdan dolayı liberalizmin yükselişi ile çok partili hayata geçiş için zemin hazırlanmıştır. Ordu içindeki gizli örgütlenmelerin, dönemin siyasi iktidarının değişmesi yönündeki açıklamaları olmuş, hatta şaibeli seçimden dolayı müdahalede bulunulabileceği bile düşünülmüştür.

2.4. Çok Partili Hayata Geçiş ve Sonrasındaki Dönemde Asker-Siyaset İlişkisi

İlk bölümlerde tanımlamaları yapılan pretoryenizm ve militarizm kavramları, Türk siyaset tarihi açısından çok partili hayata geçişle birlikte, dönemin açıklanması adına önemli kavramlar olmuşlardır. Türkiye’de militarizmin genişlemesi ve kurumsallaşmasıyla birlikte, 27 Mayıs 1960 darbesi yaşanmıştır. Daha sonra da, ilerleyen dönemlerde ordunun siyasetle olan ilişkisi ve siyaseti etkilemedeki yolları, ordunun bu pretoryen davranışlarıyla açıklanabilmektedir. Çok partili hayata geçilen 1946 yılından sonra, ülkemizde ordunun siyasete müdahaleleri 27 Mayıs 1960 doğrudan askeri müdahalenin gerçekleşmesiyle birlikte sırasıyla; 12 Mart 1971 muhtırasıyla dolaylı müdahale, 12 Eylül 1980 doğrudan müdahale, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 dolaylı müdahalelerle devam etmiştir (Cansever, 2013: 89).

27 Mayıs 190 olayından sonra ülkemizde hükümet darbesi, askeri darbe veya müdahale terimleri üretilmiş ve Türk siyasetinde önemli bir yer edinmiştir. 1960 ve 1980 yıllarında yaşanan hadise, doğrudan askeri müdahaleler olurken, 1971, 1997 ve 2007’deki olaylar dolaylı asker müdahale olarak nitelendirilmiştir. İlk grupta yer alanlarda, asker direkt olarak mevcut siyasi iktidarı devirmiş ve yeni bir siyasal yapılanmaya gitmişken; ikinci grupta yer alanlarda, askerin siyasi parti ve iktidara baskıları daha perde arkası yani dolaylı yaşanmıştır.

Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte, neredeyse her on yılda bir tekrarlanan bu askeri darbe ve müdahaleler, aslında tek parti ideolojisinin bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişmekte olan dünya ve siyasi düzende, tek parti dönemi koşullarının dışına çıkılmak istendiği her durumda, askeri darbeler yaşanmıştır. Tekrar tek parti dönemi

ideolojisine yaklaşılabilmek için ise, ara rejim dönemlerinde, askerin siyasete ileriki dönemlerde de daha yakında olabileceği şekilde yasal düzenlemelerde bulunulmuştur (Lewis, 2015: 15).

2.4.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi

İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 yılındaki meclis açılış konuşmasındaki ifadeler çok partili hayata geçiş için çok önemli bir yer edinmiştir. İnönü bu konuşmasında, ülke ihtiyaçlarının yönlendirilmesi konusunda hükümetin karşısında bir partinin de olması gerektiğini söylemekte, böylece CHP dışında bir partiye duyulan ihtiyaçtan bahsetmektedir (Bila, 2008: 99). Daver, İnönü'nün bu konuşmasının ardında, cumhuriyeti kuran kadronun bir ulus devlet inşası etme çabaları ve aynı zamanda batı dünyası ile bağlantılarının kopmaması için atılan bir adım olduğundan bahseder. Faşist yönetimlerin, İkinci Dünya Savaşı sonrası liberal demokratik bloğu temsil eden batı karşısında yenilgiye uğraması ve Türkiye'nin de batı cephesinde yer alma isteminden kaynaklı olarak, 1946 yılında çok partili hayata fiilen geçilmiştir. 1950 yılında da siyasi iktidar değişmiş ve Demokrat Parti (DP), iktidarı ele geçirmiştir. Karpat (2010: 235), işte bu iktidar değişikliği sırasında, müdahalede bulunmaya hazır olan orduyu dizginleyen seçimde mağlup olan CHP'nin başındaki İsmet İnönü olduğu söylemektedir. İnönü, dört generalin DP'yi kapatarak, CHP'yi iktidarda tutma tekliflerini reddetmiştir (Karpat, 2010: 235).

Demokrat Parti'nin serbest ve adil seçimle siyasi iktidara geldiği ve askerin darbesi ile 27 Mayıs 1960'a kadar giden sürecin, dönemin Başbakan'ı olan Adnan Menderes dönemi olarak siyasi tarihimizde özdeşleştiğini söyleyebiliriz. DP'nin siyasi iktidardan uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan 1960 darbesi, kimi yazarlarca demokratik bir sisteme geçiş veya daha özgürlükçü bir yapı için gerekli görüşmüş olsa da, bazı yazarlar da bu darbenin demokrasiye vurulan bir darbe olduğunu ve demokrasinin gelişmesine engel olduğu görüşündedir.

Yukarıdaki bölümlerde de değinildiği üzere askerin siyasete müdahaleleri, sivil siyasi iktidarlara uzaklaştırmaları demokrasiler adına kabul edilemez durumlardır. Fakat dönemin koşulları göz önüne alınırsa, daha yeni çok partili hayata geçiş döneminin yaşandığı bir ülkede, sivil toplum örgütlerinin de tam anlamıyla oluşmadığı görülecektir. Bu açıdan bakıldığında 1960 darbesi, DP iktidarının giderek otoriter yönetimine karşı askerler tarafından gerçekleştirilen bir darbe olmuştur. Anti demokratik bir hareket olmasına karşın,

getirdiği sivil haklar açısından, 12 Mart ve 12 Eylöl mődahaleleri sonrasındaki sivil hak dőzenlemelerine göre daha ilerici bir hareket olarak değerlendirilebilir (Örmerci, 2008: 71).

27 Mayıs 1960 tarihine kadar, űlkemizde askerin, siyasete askeri darbe űeklinde bir mődahale yapmaması nedeniyle, bu askeri darbe Cumhuriyet tarihimiz açısından ilk askeri darbe olma özelliğini taşıtmaktadır. Bundan sonra da bazı dőnemlerde tekrar askeri darbelerin yaşandığını gőrmekteyiz. Ordu içinden bazı albay ve alt rőtbeli subaylar tarafından gerçekleştirilen bu darbe, dőnemin iktidar partisi Demokrat Parti'ye ve meclise yapılmış olan bir darbe olması kadar, ordu içinde hiyerarşik yapıyı da yok sayması nedeniyle, daha sonraki askeri mődahalelerden farklı bir anlam taşıtmaktadır (Küőker, 2010: 46).

Ordu hiyerarşisinin dışında olması bakımından Ahmad da (2015: 148) 27 Mayıs darbesinin Tőrk Silahlı Kuvvetleri'nin hiyerarşisi dışında gerçekleştiğini sőylemektedir. Ayrıca bu űekilde gerçekleşen ilk ve son başarılı darbe olması konusuna değinmekte ve daha sonra gerçekleşen 1971 ve 1980 mődahalelerinin, kőők subayları olaydan uzakta tutularak yőksek komuta kademesi tarafından gerçekleştiğini sőylemektedir.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinde, Milli Birlik Komitesi (MBK) adına radyoda bildiri okuyan Albay Alparslan Tőrkeř; kardeş kavgasının son bulması ve Tőrkiye'nin demokrasi adına içinde dőřmőř olduğu kőtő durumdan kurtulması adına ordunun siyasi yőnetime, yani űlke yőnetimine el koyduğunu sőylemiřtir. Bundan dolayı da, siyasi iktidar gőrevinden uzaklaştırılıp, demokrasi askıya alınmıştır (Tőrkőne, 2008: 437). Nezirođlu (2004: 77), ordu içinde bazı mensuplarının, 27 Mayıs gőnő, űlke içindeki siyasi partilerin bir birleriyle olan uzlaşamaz durumdan kurtulması adına, siyaset ve partiler űstő bir yőnetimin kurulup, kurulan bu yőnetimle adil bir seçim olasıya kadar hőkümette kaldıklarını sőylemektedir. Askeri yőnetimin, bahsi geçen adil seçimler olasıya kadar da, űlke yőnetimini ellerinde tutacaklarını sőylemektedir.

27 Mayıs askeri darbesi sonrasındaki bildiride yer alan, demokrasinin içinden çıkılamaz bir duruma dőřmesi ve bunun da kardeş kavgalarına mahal vermesi, TSK'nın űlke yőnetimini ele geçirmesi sőylemine neden olmuştur. Ordu, daha on yıl ősce başlamış olan çok partili hayatla geçilen demokratik sistemden istedikleri doğrultuda sonuç alamadıklarını ve siyasetin űstőnde bir kurum oldukları mesajını vermektedirler. Ayrıca dikkat edilmesi gereken ikinci bir çıkarım ise; kardeş kavgası olarak tanımlanan ve 1957 yılından sonra

daha da sertleşen CHP ve DP arasındaki gerilimin, siyaset ve doğal olarak bu partilerin üstünde yer alması nedeniyle, ancak ordunun çözebileceği anlamının çıkmasıdır (Devran ve Özcan, 2016: 8).

Askeri darbeyi yapan kişiler, darbenin meşruiyetini yukarıda da belirttiğimiz üzere TSK İç Hizmetler Kanunu'nun ilgili 35.maddesine dayandırmaktadır ve bu maddeye göre ordunun görevi; ülkenin korunması ve kollanmasıdır. Fakat her ne kadar bu hukuksal yapı ile askeri darbenin gerekçesi savunulsa da, hiçbir anayasal düzenleme, kendisinin kurduğu siyasal bir düzenin ve sistemin, kendi belirlediği yollar dışında değiştirilmesi veya ihlal edilmemesi gerektiğini belirtebilir. Böylesi müdahalelerin hukuka değil, güce dayandığı açıktır (Günel, 2009: 149)

Darbeden önce DP'nin iktidara gelişine bakarsak; İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyaya hâkim olan liberal demokrasi görüşünün Türkiye'ye de yansması sonucu, çok partili hayata geçilmiştir. 1946 yılındaki seçimlerde meclise girebilmiş olan DP, bir sonraki olan 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde, 1946 yılındaki oylarını yükselterek mecliste çoğunluğu yakalamıştır. Parti bu seçimlerde yüzde 53,35 oy alarak 408 vekil çıkarmıştır ve rakibi olan CHP ise sadece 69 vekil çıkarabilmiştir. Bu seçimler Türk siyasi hayatı açısından bir tür yeni bir başlangıç olarak değerlendirilebilir. Çünkü artık tek başına olmasa bile, siyasi iktidarın değişiminde burjuvazi sınıfı belirleyici etki olabilir durumu gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu zamana değin, gelişim içinde olan bu sınıf, artık belli bir güce sahip olabilecek ve siyasi iktidarı değiştirebilme yetisine kavuşabilecektir. Fakat işte böylesi önemli bir konuda söz sahibi olmaya başlayan bir sınıfın ortaya çıkması, ordu bakımından kabul edilebilir bir durum olarak görülmemiştir, çünkü Üskül'e göre (2004: 196) artık siyasi iktidar ve yönetim konusunda TSK'nın karşısında bir rakip vardır.

24 Mayıs'ta toplanan yeni mecliste, Meclis Başkanlığına Refik Koraltan, Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar ve hükümeti kurmak yetkisiyle de Adnan Menderes Başbakanlık görevine getirilmiştir (Eroğul, 1990: 45). 1950 seçimleri sonrasında iktidarda bulunan DP, ilk işlerinden biri olarak; basın affı ve Yeni Basın Yasası gibi düzenlemelerle, tek parti döneminin baskıcı rejiminden yakınan bir kesimin desteğini hemen görmüştür ve özgürlükçü uygulamaları sayesinde bu kesimin büyük ilgisini çekmiştir (Özgan, 2008: 23).

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ilk yıllarında, liberalizm ve din hürriyetleriyle alakalı vaatlerini tutması ve bu dönemdeki hızlı ekonomik büyüme, partinin hızla büyük kesimlere ulaşmasına vesile olmuştur. Daha sonra ise, Arapça ezan okunması yasağının kaldırılması, onun lehine olan en popüler uygulamalarından biri olmuştur (Mert, 2007: 76).

DP'nin iktidara gelmesiyle alakalı, siyaset tarihimizde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Her ne olursa olsun, partinin iktidara gelmesinde halk, yüzyıllar süren devletçi bir yapıya karşı bir oy kullanmış ve DP iktidar olmuştur. Ayrıca halk seçmen olarak ilk kez siyasal tercihlerini özgürce kullanabilmiş ve siyaseti belirleme yetkisi kazanmıştır (Keyder, 2015: 156).

Serbest seçim ve çok partili hayatın sağladığı demokrasi koşulları altında iktidara gelmiş olan DP idarecileri, kimi zaman da bu koşullara uygun olmayan şekillerde davrandıkları bilinmektedir. İnsanların temel hak ve özgürlüklerinin, sendika, basın ve muhalefet özgürlüklerinin kısıtlaması gibi uygulamalar, esasen demokrasinin, sadece çoğunluk yönetimi olarak görülmesinden kaynaklanan bir yönetim anlayışı gibi hareket edilmesinin sonuçlarıdır. Örneğin birinci hükümet programında Adnan Menderes'in özgürlükçü ve demokratik vaatleri arasında olan işçi haklarının verileceği ve iyileştirileceği sözü, tam anlamıyla yerine getirilememiş olsa bile, ülkemizde o dönemde yeterince gelişmiş bir endüstriyelleşme olmadığı için, parti oy kaybetmemiş tam tersine 1954 seçimlerinde oylarını arttırmıştır (Özgan, 2008: 23).

1954 tarihli genel seçimlerinin kazanan partisi olan DP, oylarını önceki seçime göre arttırarak yüzde 57'ye yükseltirken, oyları düşmüş olan CHP ise ancak yüzde 35'ini alabilmiş ve çoğunluk sisteminin uygulanmasından dolayı meclisin yüzde 93 gibi büyük bir çoğunluğunu DP milletvekilleri doldurmuştur (Akıncı, 2014: 82). DP, girdiği bu ikinci seçimde oylarını arttırarak iktidarını devam ettirmesinden sonuç olarak, uygulanan iç ve dış siyasetin toplumsal olarak karşılığının olduğunu çıkartmıştır ve seçimler sonrasında ilk iş olarak muhalefet partilerine oy veren illeri cezalandırmakla göreve devam etmiştir. (Tunçay vd., 2018: 181).

DP'nin ikinci dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, daha önce ordunun büyük bir sempati ile baktığı DP'nin, muhalefet karşısında baskıcı bir eğilim içinde olması, Arapça ezan yasağının kaldırılması ve saygı değer bir paşa olan İsmet İnönü'ye karşı tutumları,

ordu içinde de hoşnutsuzluklarla karşılanmıştır. Bu durumlar, aslında bir darbe olabileceği sinyallerini de ortaya çıkarmıştır (Birand, 1991: 98). Bu ikinci dönemde, gazetecilere ve basına verilen büyük cezalar, bazı gazetelerin kapatılması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in 1955'te gözaltına alınması gibi olaylar da, iktidar ve muhalefet partileri aralarındaki ilişkinin gerilmesine neden olduğu kadar, ordunun da bundan rahatsızlıklar duymasını sağlamıştır (Shaw'dan akt. Akıncı, 2014: 92).

1950 yılında DP'nin ordu içindeki tasfiyeleri, onun ordu ile arasındaki gerilimin belki de kıvılcım noktası olmuştur. Hatta Genelkurmay Başkanı arabasının kırmızı olmayan plakası da bir rahatsızlık nedeni olarak görülüyordu. Ancak bu gerginliğin, 1954 yılına kadar geriye giden ordu içindeki gizli örgütlenmelerin başlamasıyla, daha da arttığını görmekteyiz (Akıncı, 2014: 60).

27 Mayıs 1957 yılındaki seçimlerde muhalefet partilerinin aldıkları oy oranları toplamı, DP oylarını aşmış ve bu seçimle birlikte DP iktidarının başlamış olan yıpranma süreci hızlanmıştır. Mutlak çoğunluğa dayalı bir seçim sisteminden dolayı, partilerin gerçekte aldıkları oy oranlarına göre mecliste temsil yetkilerinin olmaması durumunun üstüne, bir de seçimlerde yıpranma sürecine girmiş olan DP iktidarı yüzünden, partiler ve seçmenler arasında büyük bir gerginlik başlamıştır (Öztürk, 1993: 50). İktidarını kaybetme hırsıyla telaşa tutulan DP ve sonraki seçimleri kazanabilme umuduyla eleştirilerini çoğaltan CHP nedeniyle, ülkede bu dönem sonrasında büyük bir gerginlik durumu söz konusu olmuştur.

1957 seçimleri, CHP ve DP adına ve Türk siyaset tarihi açısından en çekişmeli seçimlerden biri olmuştur. Eleştirilen CHP'nin, tekrardan iktidar olabilme umudu, DP'nin ise iktidarını devam ettirebilme istekleri nedeniyle, bu seçim, çok sert geçen bir seçimdir (Birand, 1991: 121). Seçim sonuçlarına göre, oylarında önceki seçime göre düşüş görülen DP'nin, seçim sisteminin çoğunluk sistemi olmasından dolayı aldığı yüzde 48 ile 424 milletvekili çıkardığını, CHP'nin ise oylarını yükseltip 178 milletvekili çıkardığını görmekteyiz. DP oylarının düşüşe geçişi, başta Adnan Menderes olmak üzere, tüm DP'lileri tedirgin etmiş, bundan dolayı da muhalif olan her sese karşı baskıcı tutumlarını daha da sertleştirmiş ve bu dönemde ileride bahsedilecek olan Dokuz Subay olayı gerçekleşip darbe planı yaptıkları düşünülen subaylar tutuklanmıştır (Akıncı, 2014: 93).

İktidarın bir askeri darbe korkusu, hiç şüphesiz 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta meydana gelen askeri darbe sonucu, ordunun iktidara el koyma olayıyla, DP'nin de bir askeri darbeye yönetimden uzaklaştırılma düşüncesi içine girmesiyle başlamıştır. Hükümet, CHP ve basın üzerinde baskılarını arttırarak, muhalefetin, ordu ile bir işbirliği içinde olabileceği kuşkularıyla ABD ile ikili anlaşmalara gitmiştir. CHP'nin itirazlarına rağmen karar meclisten geçmiştir (Akşin, 1997: 237). Ayrıca bu dönemde ekonomik sıkıntılar da iyice boy göstermeye ve kriz ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

İktidar partisi ayrıca 1957 seçimlerinde muhalefette bulunan Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Halkçı Parti'nin aralarında bir işbirliği yapmamaları için engellemelerde bulunmuş fakat 1958 yılında partiler aralarında bir uzlaşa sağlamıştır. Bu uzlaşa sonrasında DP de, 12 Ekim 1958 yılında Vatan Cephesi adında bir oluşum çıkarmış ve bu durum, halk arasında geri dönüşü artık çok zor olacak olan bir kutuplaşmaya neden olmuştur (Tunçay, 2018: 185). Askeri müdahalenin olmasına kadar devam eden ve üye sayısı bir milyona kadar varan bu Vatan Cephesi, Adnan Menderes'in karşı tarafı kin ve düşmanlıklarla nitelendirmeleri neticesinde büyük bir kutuplaşmaya neden olmuştur (Akıncı, 2014: 94).

27 Mayıs öncesi ülkede yaşanan bazı belli başlı olaylar, hem darbenin oluşması için koşulların ortaya çıkması açısından önem arz ederken, hem de bu darbenin tek unsurunun ordu olmadığı, arka planda olan aydın kesimi ve basını da görmemiz açısından önemlidir. Bu yüzden kısaca, 27 Mayıs'a giden sürecin anlaşılması, konu ve asker siyaset ilişkisi açısından önemlidir (İşler, 2014: 26).

DP hükümetine eleştirel ve karşı duruşlarıyla bir araya gelmiş olan ve bir darbe planı içinde bulunan TSK içinde, küçük rütbeli subayların oluşturduğu pek çok gizli örgüt mevcuttur. Bu örgütler, kendilerine önemli bir lider arayışı içinde oldukları için, teklif götürdükleri İnönü tarafından reddedilmiştir (Erdoğan, 2006: 29). DP, özellikle 1954 senesinden sonra, ordunun beklentilerini karşılayamaması nedeniyle, bir grup subayı karşısına almış ve 1960 darbesinin de tarihi neredeyse bu zamana kadar geriletebilmiştir. Yüzbaşı Dünder Seyhan, 1954 yılında Türkiye'nin kurtuluşu için bir komitenin oluşturulması gerektiğini belirtmiş ve belirtilen bu komitedeki dokuz subaydan bahsetmiştir. Ocak 1958 tarihinde ise ülkedeki radyolarda böyle bir komitenin varlığından ve dokuz subaydan oluştuğunun haberleri yayınlanmaya başlanmıştır (Akgün, 2015: 86). Olası bir darbe haberini duyan Cumhurbaşkanı Bayar, oluşturduğu kriz masasında bu darbeye ismi

geçen dokuz subayın yargılanmasını kararlaştırmış ve yargılanan subayların suçsuz bulunması neticesinde serbest bırakılmıştır. Bu ihbarla aslında 1960 yılında yapılacak olan askeri darbenin ayak sesleri duyulmuştur ve Bayar, dönemin Milli Savunma Bakanı, Semir Ergin'in istifasını isteyip onun yerine daha güvenilir bulunduğu Ethem Menderes'i getirmiştir. DP'nin ve özellikle Menderes'in bu darbe planlarına rağmen, ordu üzerine gitmemesinin nedeni ise; üst düzey komutanların kendilerine olan bağlılıklarını dile getirmelerinden dolayıdır. Oysa zaten bu üst düzey komutanlar da ordu içindeki gruplaşmalardan habersizdir (Erdoğan, 2006: 30).

27 Mayıs öncesi yaşananlara ve darbeye adım adım giderken ki olaylara bakacak olursak, Uşak olayının da üzerinde durulması gerekir. Muhalefet partisi olan CHP, iktidar partisini yıpratmak ve eleştirmek için bir propaganda süreci içine girmiştir. Bu propaganda ve mitinglerin, yurt içinde büyük çaplı gezilerle olması ve isminin de Büyük Taarruz şeklinde olması kararlaştırılmıştır. Çünkü İsmet İnönü, bu mitinglerin, İnönü Savaşlarının yapıldığı yerlerden başlamasıyla halkın daha çok dikkatini çekeceklerini düşünmüştür. Bu doğrultuda 29 Nisan 1959 günü CHP vekilleri, üyeleri ve basın mensubundan oluşan bir grup, Uşak'a gitmiş ve olaylar da burada başlamıştır. Ankara'da başlayan gergin ortam Uşak'ta da devam etmiş ve şehirde bulunan CHP ve DP üyeleri arasındaki şiddet olaylarında yaralananlar olmuştur. Olay sonrasında şehirden ayrılmak üzere 30 Nisan'da hareket eden CHP üyelerinin önü, DP'liler tarafından kesilerek İnönü'nün de şehirden ayrılmasına güçlük çıkarılmıştır. Olay sonrasında Manisa'da da sert eleştirilerde bulunan İsmet İnönü, sonraki durak olan İzmir'e de miting yapmak için gitmiştir ve İçişleri Bakanlığı'ndan izni olmasına rağmen, İzmir Valisi tarafından engellenmiştir. İstanbul'a dönen İsmet İnönü'nün burada da aracını kesen DP'li bir grup, ancak orada bulunan bir binbaşı tarafından engellenebilmiştir. Bu olay, ülke içindeki gerginlik ve partiler arasındaki eleştiri ve sürtüşmenin, meclisin içinden taşıdığı ve partililerin de olaya müdahil olmasıyla toplumsal bir gerginliğe neden olduğunu göstermektedir (Eroğul, 2016: 235).

CHP'nin gezileri arasında, Uşak'tan sonra dikkat çeken bir gezi de, Kayseri'de yaşanmıştır. Şehirde biri CHP'li, biri DP'li iki partinin silah çekme durumuna kadar varan olaylar sonrasında, Kayseri'ye gelerek olayı daha yakından incelemek isteyen CHP'li bir grup, şehre girmek istemişler, fakat Kayseri Valisi olayların daha da büyümesini engellemek maksadıyla onları engellemiştir. Buna rağmen partililer Kayseri'ye varmışlardır (Çavdar, 2013: 75). Bu olayda dikkat çeken nokta ise, İnönü ve CHP'lilerin treninin Kayseri'ye

geldiğinde, vali yardımcısının da aralarında bulunduğu bir kafilenin, İnönü'yü engellemek için bulunmalarına rağmen, İsmet İnönü'nün şehre girmesinde zorluk çıkarmamaları, bu olay sırasında subay ve askerlerin ona karşı gösterdikleri saygı göstererek elini öpmeleridir. Bu saygı gösterisi, CHP'nin Kayseri'ye girmesinde etkili olmuştur. DP'nin, asker ile birlikte CHP'nin bir darbe planlaması içinde olduğunu düşünmesine neden olan bu Kayseri olayında, askerlerin verilen emre uymayarak İnönü'yü şehre sokmaları, onu konutunda ziyaret etmeleri ve elini öpmeleri, askerlerin CHP tarafında olduğunu göstermiştir. DP, bu olaylar sonrasında, seçimle başa gelememiş olan CHP'nin, ordu ile bir askeri darbe planlayıp öyle iktidara geleceklerini düşünmelerine neden olmuştur (İşler, 2014: 27-28). Bu olay sayesinde ordunun siyasi açıdan hangi tarafta olduğu belirlenmiştir ve bu durumdan, yani TSK'nın CHP tarafında yer alıyor olmasından, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve siyasi iktidar tedirginlik yaşamıştır. Ordunun arkasında olduğunu hisseden CHP ise her durumda ordunun siyasete ve yönetime olası bir müdahalesinin sinyalini vermiştir. Adnan Menderes ise 28 Mart 1960 günü cumhurbaşkanına yazdığı mektupta, CHP'nin darbe taraftarlığı yaptığını belirterek, ülke içindeki başta Kayseri ve Uşak olaylarının CHP tarafından, bu ortamın inşası için kullandığını ifade etmiştir (Özdağ, 1991: 139).

27 Mayıs 1960 askeri darbesini hazırlayan süreçlerden belki de en önemlisi, mecliste kurulan Tahkikat Komisyonu'dur. DP Denizli ve Bursa milletvekillerinin bu komisyonu kurmak için meclis gruplarına verdikleri önerge kabul edilmiş ve bunun sonucunda 12-15 Nisan 1960'da mecliste bu komisyon kurulmuştur. DP'nin bu komisyonu kurmaktaki amacı ise; kendisine karşı gelişen parti içi ve dışı faaliyetleri kontrol altında tutmak ve böylece otoritesini güçlendirerek yönetimdeki gücünü arttırmaktır. Bu önergede dikkat çeken nokta ise, DP'nin iki seçimden beri meşru yollarla, yani seçimlerle halkın iradesi sayesinde iktidara geldiği ve CHP'nin ise bu yollarla iktidara gelemeyeceğini anlaması sonrası farklı yollarla iktidara gelmek istemesi gibi ifadelerinin olmasıdır. Ülke içinde Uşak ve Kayseri olayları da göz önüne alınacak olunursa, CHP'nin bu amaçtaki faaliyetlerini sürdürmesi, DP'nin uyarılarına uymaması, medya kuruluşları ve ordunun da CHP taraftarı, DP aleyhtarı söylemlerini sürdürmesi, bu komisyonun oluşmasında önem arz etmektedir (Özdağ, 1991: 146-148).

Önergedeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere hükümetin, kendine karşı ve muhalif olan eylemleri durdurmak ve gücünü kontrol edebilmek için kurduğu bu Tahkikat Komisyonu, herhangi bir engele de takılmaması adına, çıkarılan kanunla birlikte üyelerine

sorgu, sulh ve askeri hâkimlere tanınan bütün yetkiler tanınmıştır. Böylece komisyon geniş bir yetkiyle donatılmıştır. Ayrıca önemli bir nokta da, bu komisyon kararlarına karşı itirazlar reddedilmiş, eleştiren bütün eylemler engellenmiş, komisyona karşı yapılacak eylemler cezalandırılmış ve çalışmaları gizli tutularak üyelerinin de eylemlerinin sorgulanamayacağı belirtilmiştir. İktidar partisi, komisyon hakkında çıkardığı bu kanunla, komisyonun işlerliği ve yetkilerini güvence altına alırken, bu geniş yetkiler kamuoyu tarafından büyük eleştirilere neden olmuştur. Göreve başlayan Tahkikat Komisyonu, ilk iş olarak siyasi partilerin faaliyetlerini kısıtlamış, basın da bu komisyon karşısındaki eleştirilerine müsaade vermeyecek şekilde engellemelere başlamıştır. İsmet İnönü'nün ise, komisyon ve komisyonun yasal dayanağı kanun hakkında meclisteki konuşmasına sansür uygulanmıştır. Çünkü konuşmasında DP'nin bu faaliyetlerinin, insan haklarını yok saydığı ve bu davranışlarının devam etmesi halinde darbe ortamının hızlanmasına neden olacağını söylemiştir. Ayrıca bu kanunun, anayasaya aykırı olduğunu, polis ve üniversiteler başta olmak üzere bazı kurumlara baskı uyguladığını belirterek, kanunla bu yasa dışı faaliyetlerin yasal dayanak oluşturulmak istendiğini belirtmiştir. İsmet İnönü bu konuşması sonrasında meclis çalışmalarından uzaklaştırılma cezasına çarptırılmış ve böylece muhalefetin faaliyetlerinin meclis dışına çıkma haricinde bir başka yolu kalmamıştır. Bu olay sonrası, muhalefetin dışarıya sokaklara taşması, üniversite tepkilerinin başlaması ve şiddet olaylarının yaşanması sonrası, askerin de bu olaylar için müdahalede bulunması ve politikleşmesi, CHP'nin olaylar karşısında güçlenmesine neden olmuştur (Eroğul, 2016: 240-246).

İşte konuyla ilgili olan bu Tahkikat Komisyonu ve üyeleri, faaliyetleri ve yetkileri göz önüne alınacak olunursa, kamuoyunun büyük tepkisini çekmiştir. Eleştiriler önce meclis dışına çıkarak sokaklara taşınmış, daha sonra ise durum üniversitelere kadar yansımıştır. Özellikle İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ndeki bazı öğretim üyelerinin derslerinde, başta bu komisyon olmak üzere, hükümeti eleştirir tarzda söylemlerini derslerine taşımaları, öğrencilerin de bu olaya girmesindeki ve iktidarı eleştirmelerindeki cesaretlerini güçlendirmiştir. Bu durum, İstanbul Üniversitesi'nin, bu dönemde yaşanan üniversiteler olayında başı çekmesine neden olmuş ve kısa bir süre sonra CHP gençlik kolları ve DP muhalifleri de olaya girmişlerdir (Birand, 1991: 117). Üniversitelerde ortaya çıkan bu eleştirisel olaya karşı, hükümet önlem almak adına İstanbul'da sokağa çıkma yasağı koymuş olsa bile, orantısız güç kullanımı sonrasında bir sivilin hayatını kaybetmesi sonucunda olaylar daha da alevlenmiştir. Hükümet ordudan yardım istemiş ama sokaklarda

ordu için atılan cesaretlendirici sloganlar, askerin sokaktakilerden yana olmasına neden olmuştur. Gözaltına alınan öğrencilerin çoğunun yolda serbest bırakılması da ordunun açıkça hangi tarafta olduğunu belli etmiştir. Hükümet böylece ordunun karşısında olduğunu açıkça anlamıştır (Birand, 1991: 118).

İstanbul'da patlak veren olaylar ve sokağa çıkma eylemleri, daha sonra Ankara'ya da yayılmıştır ve hükümet bu sefer olayları dizginleyebilmek için İstanbul'da yaşanan olaylarla alakalı, basına sansür uygulamış ve yayın yasağını getirmiştir. Fakat bu yayın yasağı, olayların kulaktan kulağa daha abartılı biçimde aktarılması sonucunda olay daha da alevlenmiştir. NATO toplantısının 2 Mayıs 1960 gününde İstanbul'da toplanacak olması sebebiyle, Adnan Menderes, olayların son bulması adına radyolardan konuşma yapmıştır. Aslında Menderes, olayın ciddiyetini anlamamış olacak ki, gerekli tedbirleri almaktan uzak kalmıştır. Bu radyo konuşmalarında, sadece CHP'yi halkı kışkırttığı gerekçesiyle suçlamıştır (Özdağ, 1991: 160).

Üniversite olaylarının sokağa yansması ve olayların giderek şiddetli bir hal alması sonrasında, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, dönemin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e olayların durumu hakkında bunların daha da ilerlememesi için bir mektup kaleme almıştır. Mektupta, olayların yatıştırılması için öneriler sunulmuştur. Cemal Gürsel, bu mektubu yollamasındaki amacı; bu olayların bir askeri darbeye yol açabileceği ve bundan endişe duyduğunu ifade etmek olarak belirtmiştir. Böyle bir müdahalenin gerçekleşmemesi için, hükümete bir öneriler dizisi yollamıştır. Ayrıca Cemal Gürsel, ileride olacak olan bir askeri darbe planından habersizdir ve askeri darbe olmaması için öneriler sunan bu mektup kaleme alması, bir nevi onun hükümete bağlılığını da göstermektedir. Bu mektup sonrasında Milli Savunma Bakanı olayı Adnan Menderes'e aktarmış ve Menderes'te bu olay sonrası istifa etmek istemiştir. Fakat Celal Bayar'ın bunu kabul etmemesi, istifayı engellemiş ve darbenin olmaması adına yakalanan son çıkışın da ortadan kalmasına neden olmuştur (Aydemir, 2009: 391-392).

27 Mayıs 1960 askeri darbesine gidilirken en büyük organizasyonlardan birisi Kızılay'da 555 K gösterisi olmuştur. Beşinci ayın beşinde, saat beşte, Kızılay'da şifresini ifade eden gösteri, büyük bir kalabalığa neden olmuştur. Eylemcileri sakinleştirmek için Kızılay'a giden Başbakan Menderes'in Kızılay'da bulunması, gösteriyi daha da arttırmış ve Menderes zorlukla kalabalığın içinden çıkabilmiştir (Aydemir, 2009: 393). 555 K gösterisinin daha da ilerlemesi sonucunda Celal Bayar, Başbakanlık'ta bir toplantı

düzenlemiş ve kalabalığın dağılmaması halinde ateş açılmasını söylemiştir. Kargaşa ortamının giderek tırmanması sonrasında ise Celal Bayar, Adnan Menderes'in yetkilerini azaltarak, yönetimde kendisini güçlendirmiştir. Bu büyük organizasyon sonrasında, İzmir gezisine çıkan Adnan Menderes'i, burada büyük bir taraftarın desteklemesi, Menderes'in istifa etme düşüncesinden vazgeçmesine neden olmuştur (Birand, 1991: 121-123).

20 Mayıs 1960 günü, Harbiye öğrencileri, İstiklal ve Harbiye Marşları ile birlikte Zafer Anıtına yürüyüş yaptıklarında, Adnan Menderes de, 21 Mayıs'ta Türkiye'ye ziyarete gelecek olan Hindistan Başbakanı'nı karşılamak için Ankara'da bulunmuştur. Bu yürüyüş Adnan Menderes'i rahatsız ettiği kadar, askeri darbenin de yaklaştığının göstergesi olmuştur. İstanbul, Ankara ve birçok yerde yaşanan gergin ortamın son bulması için DP genel kurulu çareler aramış, ama bunları Adnan Menderes reddetmiştir. Bu öneriler arasında kabinenin yenilenmesi, Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması, ordu içindeki durumun kontrol altına alınması ve seçimlerin erkene alınması gibi önlemler vardır. Bunlar Adnan Menderes tarafından, DP'nin muhalefet karşısında güçsüz bir duruma düşürebileceği nedeniyle reddedilmiştir (Eroğul, 2016: 250). Adnan Menderes'in önüne sunulan bu çözüm önerilerine olumlu yanıt vermemesinin diğer iki nedeni ise, yaptığı gezilerde halkın büyük coşkuyla onu karşılamış olması ve üst düzey komutanların hükümet tarafında olduğunu düşünmesidir. Bu düşünceler nedeniyle, darbenin yapılamayacak olduğu kanaatindedir. Fakat burada önemli olan nokta; zaten askeri darbeyi yapacak olanlar, emir komuta zincirinin dışına çıkacaklar ve yapılacak darbeden, üst düzey komutanlarının haberi olmayacaktır. Bundan dolayı Menderes, gezi ve yurt içi faaliyetlerine devam etmiştir (İşler, 2014: 35).

Bu dönemde medya da CHP'nin DP'ye karşı ağır eleştirilerinde etkili olmuştur. Zaten İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinden uzaklaşmaya çalışan bir Türkiye varken, CHP de, iktidar partisine yönelik eleştirilerini ve muhalifliğinin dozunu arttırmıştır. Arkasında aydın ve öğrenci topluluğunun olduğunu bilen CHP, propagandalarında medyanın etkisini keşfetmesiyle birlikte, eleştirilerini daha da büyütüştür. Medya içinde, özelde bakacak olursak; Cumhuriyet Gazetesinin haber ve köşe yazılarında ya doğrudan, ya da dolaylı olarak iktidar partisi eleştirilmekte ve gazete bu tavrını darbe sonrasında da devam ettirmektedir. Bu açıdan bakacak olursak, ülke içindeki gergin durum, 27 Mayıs'a giderken yaşanan olaylar, ideolojik ve toplumsal olarak gazetelerin aracılığıyla halka aktarılmakta ve basının darbe konusunda halkı olumsuz yönde etkilemektedir. Olaylar gereğinden fazla

şekilde mübalağa ile aktarılmıştır. Zaten dönemin koşullarına bakılacak olunursa teknolojinin bilgi alma ve sağlamada ki kısıtlı olanaklarıyla, okurlar sadece belli başlı gazetelerden haber alabilmektedir. Gazeteler de, kendi ideolojik ve siyasi tavırlarını, haberlere yansıtarak, darbenin toplumsal meşruiyetini kazanmasında hızlandırıcı etkisi olmuşlardır.

1960 yılındaki gelişmelerde; yargı mensuplarının, çoğunluk iktidarının, devleti ele geçirdiğini söylemeleri, basında ise irtica geliyor şeklindeki haberler ve akademisyenlerin meclisi meşru saymadıkları yönlerindeki söylemleri, aslında 27 Mayıs'ın sadece askerler tarafından yapılan bir müdahale olmadığı, bunun arkasında başka etkenlerin de olduğunu göstermektedir (Özgan, 2008: 26).

Rüştü Erdelhun, 26 Mayıs 1960'ta Genelkurmayı Başkanı olarak, Ankara'da yaptığı ve kendisinin, silah arkadaşlarının hükümete, yani DP'ye olan bağlılıklarını bildirirken, o sıralarda askeri darbeyi yapacak olan grubun, son toplantılarını yaptıklarından habersizdir. Darbeciler son toplantılarından sonra sabah harekâta başlayacaktır ve ilk durakları da kolayca ele geçirecekleri merkez komutanlığı olacaktır. Darbeciler, bu ilk duraklarında herhangi bir zorlukla karşılaşmamışlardır. İkinci durak olarak da, subayları ele geçirmek için ordu evleri olmuştur ve burada bir direnişle karşılaşmaları nedeniyle silahlı bir çatışma yaşanmıştır. Yavaş yavaş harekâtlarının başarıya ulaşması için ilerleyen darbeciler, en son olarak da Harp Akademisi binasına DP'lileri getirmişler ve Celal Bayar'da darbecilere uzun süre direnemeyip teslim olmuştur. Bu olaylar sırasında Eskişehir'de bulunan Adnan Menderes ise darbe haberini aldıktan sonra Eskişehir'de darbeyi engellemek için Tahkikat Komisyonu'nu kaldıracağı ve seçime gidileceği şeklinde konuşma yapmıştır. Ama konuşmanın işe yaramadığını ve darbenin gerçekleştiğini anlayıp, Konya'ya gitmek istemiş ama bu engellenmiştir. Menderes'in, Eskişehir'de olayları dindirmek için söylediklerine rağmen, 27 Mayıs 1960 günü hükümet düşürülmüş ve askeri darbe yapılmıştır (Birand, 1991: 126-127).

27 Mayıs 1960 gününün sabah saatlerinde askeri darbeyi yapanlar Celal Bayar da olmak üzere Meclis Başkanı Koraltan, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve DP'li vekilleri Harp Okulu binasına gözaltına alınmaları için getirmişlerdir. Başbakan Menderes ise Ege illerindeki gezileri sırasında Kütahya'dayken öğrendiği askeri darbe olayına, buradan Ankara'ya getirilmesiyle, darbenin bu aşaması bitirilmiştir (Bahçıvan, 2005: 42).

27 Mayıs 1960 darbesinde askerler, ülkenin gerildiği bir dönemde yönetimi ele almıştır ve Milli Birlik Komitesi kurulup başkanlığına da Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir. Bu süreçte, ordu içinde büyük bir tasfiye süreci yaşanarak 235 generalle birlikte yedi bin subay emekli edilmiştir.

27 Mayıs, bir grup genç subayın ayaklanması ile ortaya çıkmıştır. Bu genç subaylar, Harbiye öğrencileri, Genelkurmay Başkanı'nın evinin önüne silahlarla gelmişlerdir. Bu durum bize şu tabloyu göstermektedir; bir tarafta emir-komuta kurallarına tabi bir kurum olan ordu varken, diğer tarafta; aralarında gruplaşmış olan ve darbe yapacak olan bir grup genç subay vardır. Yani bir bütünden oluşan ordu kurumunun, o zaman içinde, tam da böyle bir bütünleşme yaşamadığı, ordunun içinde kendini ordu olarak atfeden bir başka ordunun da olduğu, anormal bir durum vardır. 27 Mayıs askeri darbesi bu açıdan, merkez-çevre konusuyla alakalı, çevre karşısında seçimlerle yenilgi almış olan asker, aydın ve bürokrasi sınıfının, karşı atağını yapmış olan genç subayların bir eylemselliğidir (Türköne 'den akt. Özgan, 2008: 24).

Cemal Madanoğlu o dönemde tümgeneraldir ve aslında askeri darbenin gerçek lideri ve ordudaki gizli örgütlenmelerin işlerlik kazanmasını sağlayan kişidir. Aynı zamanda, 27 Mayıs günü darbenin başarıyla gerçekleşmesi sonrasında, Anadolu askeri birliklerine darbeyi bildiren kişidir. Madanoğlu, ordu içinde hiyerarşi dışında gelişen askeri darbeye tekrar bir hiyerarşi kazandırmak için Orgeneral Cemal Gürsel'i darbecilerin başına getirmek istemiştir. Bunu da, darbeyi yapanların subay, kendisinin de tümgeneral olması zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk sorununa, darbeden önceden haberi olmayan Cemal Gürsel'in Ankara'ya darbecilerin başına getirilmesiyle son verilmiştir (Özdağ, 1991: 198-199).

27 Mayıs askeri darbesinin gerçekleştirilmesinden on beş gün sonra, Milli Birlik Komitesi'nin oluşturulması amacıyla görevlendirilmiş özel bir komisyon kurulmuştur. İlk olarak belirli isimler belirlenmiş olsa bilse, ikinci aşamada karar Cemal Gürsel'e bırakılmıştır. MBK seçimlerinde seçilmeyen pek çok küskün subay, olayın sonrasında 38 kişilik bir grup oluşturmuştur. Bu 38 kişilik MBK içine giremeyen küskün subaylar, daha sonra kendileri ihtilaller yaparak şanslarını deneyecekleri gibi, 38 kişilik grupta da görüş ayrılıkları yaşanacaktır (Akyaz, 2006: 136).

Cemal Gürsel, darbe sonrasında DP'nin son dönemlerinde eleştirilerde bulunmuş ve öğrenci hareketlerine destek vermiş olan anayasa akademisyen ve hukukçularını, yeni bir

anayasa hazırlamaları ve bundan sonra da direkt seçime gidilmesi konularıyla alakalı bir arada toplamıştır. Fakat akademisyen ve hukukçular, ilk olarak askerlerden oluşan bir komitenin kurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu istek sonrası, seçimlere gidilemeye kadar ülkeyi Milli Birlik Komitesi yönetmiştir ve bu komitenin arkasında askerler kadar, basın, akademi ve yargı mensuplarının destekleri de vardır. Ülkeyi askerlerden oluşan bir komisyonca bir süre yönetilmesini isteyen akademisyenlerin bir ortak özellikleri ise; DP döneminde çıkmış olan Tahkikat Komisyonu'na karşı cephe almış olmalarıdır. Ancak DP vekillerinin tutuklanması sonrasında darbenin meşruluğunun sağlanacağı düşüncesi ve askerlerin böyle bir davranış içine girmeleri, 27 Mayıs öncesinde hükümetin değişmesi ve seçimlerin yapılma garantisinin alınması durumunda, darbenin olmayacağı söylemlerinin doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır (Ahmad, 2015: 94).

Hukuk profesörü ve İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanı olduğu İstanbul Komisyonu, 27 Mayıs askeri darbesinden üç gün sonra yayınlanan tebliğde bahsedilen yeni anayasa yapımı için oluşturulan kurumdur (Yazıcı, 1997: 68). Onar ve komisyonun üç üyesi siyasilere güvensizliklerinden dolayı onların hareket alanını kısıtlayıcı bir anayasa tasarlamak isterken, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli ise partilere hareket alanı tanıyan bir anayasadan taraftır. Sıddık Sami Onar, bu durumdan dolayı Tunaya ve Giritli'yi komisyondan çıkararak onları uzaklaştırır ve böylece siyasi partilere mesafeli ve güvenmeyen bir rapor İstanbul Komisyonu'ndan çıkar. Bu raporda, genel oydan ayrı olarak ikinci bir meclisin kurulması ve yürütme alanındaki pek çok konunun özerk kuruluşlarla ortak olunması belirtilmektedir. Böylece, genel oy denen kavrama farklı unsurlar da eklenecektir. MBK böylece Kurucu Meclis adı verilen bir meclisin kurulmasına karar vermiş ve yeni anayasanın bu Kurucu Meclis tarafından yapılacağı duyurulmuştur. İlgili 157. Kanunun birinci ve ikinci maddesine göre; MBK ve Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclisi oluşturacak ve Kurucu Meclis en geç 29 Ekim 1961 tarihine kadar yasama yetisini kullanacaktır. Ayrıca bu sürede de anayasa ve seçim kanunu hazırlanacaktır (Erdoğan, 2008: 86).

Kurucu Meclis'in içinde her ne kadar Temsilciler Meclisi'nin olacağı söylene bile, bu durum, genel oya uygun bir şekilde olmamıştır. Oluşturulacak bu mecliste DP'lilerin yer almayacağı belirtilmiştir. Mecliste bulunacak olan diğer partilerin temsilcileri de halkoyu ile değil partilerin yetkili organlarınca belirlenecektir. Kalan Temsilciler Meclisi üyeleri ise meslek kuruluşlarından gelecektir. Meslek temsilcileri dışında gelecek olan il temsilcilerinin

ise CHP taraftarları olması, bu meclisin genel oy ilkesinden oldukça uzakta ve sivil yönetimin, ancak CHP hükümetiyle birlikte olabileceği durumunu göstermektedir (Hale, 1996: 124). Kurucu Meclisin oluşumu, yasama yetkisinin MBK'dan ona geçtiğini göstermektedir ve meclisin hazırladığı yeni anayasa 9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunularak yüzde 61,7 oy alması sonucu kabul edilmiştir (Erdoğan, 2008: 87).

Yeni anayasa oylamasında hayır propagandası yapılması neredeyse imkânsız olmuştur. Bu durum seçimlerin anti demokratik olduğunu göstermesiyle beraber, hayır oyu kullananların çoğunluğu ile evet oyu verenlerin büyük kısmının, sivil bir hükümet kurulması için evet verdikleri düşünülürse, askeri darbe ile oylama arasındaki tabloda, halk hoşnut değildir ve tepkiseldir. 1961 anayasasında, önceki anayasadan farklı olarak, milli egemenliğin Türk milleti adına TBMM'nin temsil etmesi ifadesi, egemenliğin anayasanın yetkili gördüğü organlarca temsil edilmesi anlamına gelmektedir. Bu, genel oy ilkesine yeni ortaklar ve unsurlar getirildiği anlamına gelmektedir. Genel oy ilkesine göre oluşturulması planlanan meclis dışında, ikinci bir meclis işlevi görecek olan Senato kurulur ve bunun amacının meclisi denetleme ve kontrol etmektir. Senato dışında 1961 anayasasının ülkemize getirdiği bir diğer kurum da önceki ilgili başlıkta da bahsedildiği üzere Milli Güvenlik Kurulu'dur. Milli Güvenlik Kurulu gibi yeni kurulan bir diğer teşkilat ise Anayasa Mahkemesi olmuştur. 27 Mayıs darbesini yapanlar ve getirdikleri bu kurumlar, aslında askerin tekrar siyasete müdahale etmesini gerektirmeyecek bir devlet teşkilatlanması kurmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Genel oy ile oluşturulan ve meclisi denetleme göreviyle kurulan Senato ise, bunun temel dayanağını oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin ise demokratik sistemi güçlendirecek bir yapı olmasından ziyade, bir vesayet sistemi oluşturulmak için kurulduğu sonraki düzenlemeler ve faaliyetlerden anlaşılacaktır (Yazıcı, 2009: 35).

27 Mayıs, ordu kurumunun özerkleşmesine neden olmuş, aynı zamanda da siyasete müdahale etmesiyle birlikte, rejimi muhafaza etme işlevini yüklenmesi sağlanmıştır. Askeri darbe sonrasında çıkarılan yeni yasalar ve düzenlemelerle, ülkenin politik ve sosyo iktisadi yapısının iyileşmesi amaçlanmıştır. Bu konuda, 27 Mayıs öncesinde ekonomik sıkıntılar çekmekte olan ordunun, bu sıkıntılarla tekrar karşılaşmaması için kurulan OYAK'ı görmekteyiz. Bu kurum, 1 Mart 1965 yılında 205 sayılı kanun ile kurulmuş ve kurum üyelerine sosyal güvenlik yardım ve hizmetleri sunmuştur. Ordu Yardımlaşma Kurumu, ayrıca üyelerinin yatırım faaliyetlerinde bulunmasına da izin vermesi, asker ile ekonomi

arasındaki güçlü bağıın gelişmesine neden olmuştur. Bu kurum kısaca, askerin iktisadi yapısını iyileştirmiş olması ve özerk bir yapı almasına açısından, 27 Mayıs sonrası kurumları arasında önem arz eder. OYAK sayesinde ülkemizde askerler, direkt olarak kapitalist sisteme bir aktör olarak girmişlerdir. Kolektif sermaye biçimine bürünen ordu, kendi üyelerinin maaşlarından yaptığı kesintileri OYAK fonu adı verilen bir fonda toplamış ve böylece iktisadi anlamda en karlı alanlarda yatırım yapacak olan sermayedar olmuştur (Karamollaoğlu, 2011: 86-87).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi, diğer askeri darbelerden farklı olarak sadece ordu hiyerarşisine uymamalarının yanında, aynı zamanda müdahaleyi gerçekleştiren askerler arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle de farklılık göstermektedir. Öyle ki, Alparslan Türkeş ve onu destekleyen bazı askerler, ülkenin daha uzun sürece bir askeri komite tarafından yönetilmesini savunurken, Cemal Gürsel ve arkadaşları, Türkeş'in bu görüşünü desteklememiş. Türkeş'in bu söylemi yukarıda da değindiğimiz askeri müdahale modellerinden, yöneticilik işlevine uymaktadır. Fakat bu yöneticilik işlevine müsaade edilmemiştir. Türkeş, ülkenin Latin Amerika ülkelerindeki askeri rejim tarzında yönetilmesini desteklerken, Gürsel buna karşı çıkmış ve benimsememiştir. Daha sonra ise 27 Mayıs darbesi sonrası askerlerin başına geçen Cemal Gürsel, mevcut MBK'nın dağıtılarak yeni bir MBK'nın kurulduğunu 13 Ekim 1960 günü ilan etmiştir. Yeni oluşturulan bu yeni MBK içinde, Alparslan Türkeş'in de bulunduğu on dört üye yer almamıştır. Söz konusu olan bu on dört üyenin ortak özelliği ise, askerlerin ülke yönetiminde daha uzun süre kalmasını savunuyor olmalarıdır. On Dörtlüler olarak daha sonra da siyaset tarihimiz açısından anılacak olan bu kişiler, tasfiye edildikten sonra yurt dışı görevlendirilmeleriyle yönetimden uzaklaştırılmak istenmiştir. On Dörtlülerin belli bir amaç için bir araya gelmediklerini savunanlar kadar, onların askeri bir diktatörlük ve rejim peşinde olduğunu savunanlarda olmuştur. Askeri rejim veya uzun sürecek olan bir askeri hükümet yanlısı olanların tasfiye edilmesi, parlamenter sisteme tekrar bir dönüşün olması istendiğini göstermektedir. Zaten 27 Mayıs sabahı radyoda okunan bildiri de askeri darbenin en kısa zamanda adil seçimler sonucunda seçimi kazanan sivil siyasi partiye devredildikten sonra son bulacağı da bildirilmiştir (Hale, 1996: 119). Bu olay bize, 27 Mayıs sonrası ülke yönetimini askeri rejimden sivil siyasete devredileceği ve askerlerin uzun süre yönetimde kalmak istemediğini göstermektedir. Darbeyi gerçekleştiren kadronun istediği şey; yeni bir anayasa yapımı ve bunun referanduma sunulmasıyla sınırlıdır.

Bunlardaki ama ise, rejimi kuvvetlendirilmek ve güdümlü bir parlamenter sisteme dönüştür (Şen, 2014: 13-14).

DP, 28 Eylül 1960 yılında çıkarılan mahkeme kararı sonrası kapatılarak, çok partili hayata geçişte siyasal tarihimizde önemli bir yeri olan kurum son bulmuştur. Partinin kapatılmasından kısa bir süre sonra Salim Başol başkanlığında kurulan Yüksek Adalet Divanı, 14 Ekim 1960'da kurulmuş ve Yassıada'daki bu özel mahkeme, Adnan Menderes ve diğer parti yöneticilerini yargılamaya başlamıştır. Bu yargılama süreci boyunca dikkat çeken önemli hususlar mevcuttur; partili ve yöneticileri mahkûm edebilmek için, Ceza Kanunu'nda değişiklikler yapılarak hukuk kuralları yok sayılmış ve geçmişe yürünülmüştür. Sanıkların savunma hakları olması gerektiği gibi işlememiş ve içtihada uymayan kararlar verilmiştir. Yargı süresince Başkan Başol'un sanıklara karşı olan tutumu gayet sert olmuştur ve sanıkların gerekli belgeleri sunmalarına müsaade edilmemiş, sözleri kesilmiştir. Adnan Menderes, Yassıada'da on altı ay boyunca kalmış ve altı davanın birinden beraat ettiği ve diğer beş davadan mahkum edildiği bilinmektedir. Yüksek Adalet Divanı Menderes ile birlikte on beş kişiye idam cezası vermiştir (Perin, 1995: 57).

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden bir süre sonra 15 Ekim 1961 yılında seçime gidilmiştir. Bu seçimde hiçbir parti tek başına çoğunluğu yakalayamadığı için partiler arasında en çok oyu alan CHP lideri İnönü'ye hükümet kurma görevi verilmiştir. Böylece 1961 seçiminde 27 Mayıs taraftarı ve aynı zamanda Atatürkçü bir yapı işlerlik kazanmıştır. Bu yapının da arkasında ordu bulunmuştur ki, bu durum daha sonraları askerin tekrardan siyasete müdahalelerine sebebiyet vermiştir. 1960 yılında darbenin yapılması ve daha sonra 1961 seçimi arasındaki zamana baktığımızda, birey ve toplumun politikadan uzaklaştırıldığı ve etkisizleştirildiğini, parti ve örgütlerin kendileriyle alakalı varlıksal korumalara giriştiğini ve bu dönemde halkın politikadan bağımsızlaştırıldığını göstermekteyiz (Kayalı, 2000: 102).

Sol ideolojik yapı içinden 27 Mayıs 1960 darbesine bakanlar, bunun bir askeri darbe olmasından çok, bir devrim niteliğinde olduğunu söylemektedirler. Bunun bir devrim olarak nitelendirmelerinin temel sebebi olarak da; 1961 Anayasası'nın daha çağdaş, laik ve hukukun üstünlüğüne dayanan, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır (Özgan, 2008: 21).

Kongar'a göre (2004: 34), demokratik usullerle siyasi iktidara gelmiş olan DP yönetiminin, kendinden önceki Atatürk ve İnönü dönemine benzer fakat demokratik

olmayan bir biçimde ülkeyi yönetmeyi istemesi ve dönemde ekonomik sıkıntıların baş göstermesiyle, asker ile siyaset birbirine yaklaşmış ve darbe gerçekleşmiştir. Akşin (1997: 260) ise 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin bir devrim nitelikliğinde olduğunu ve bu devrimin Türkiye Cumhuriyeti'nde Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün temelini attıkları demokratik sistemin daha da genişlemesine vesile olduğunu belirtmektedir. Akşin'in bu yorumunu pek çok yazarca da tekrarlanmakta ve bu darbenin ülkemizde demokrasinin daha modern bir yapı ile yeniden düzeltildiğini vurgulanmaktadır. Yılmaz ise 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ilerici olup olmasının veya bu darbenin ne olduğu ile ilgili tanımların önemsiz olduğunu vurgulayarak, önemli olan noktanın Türkiye'nin o dönem NATO olmak üzere dış politikasının ve dış politikada ittifak alanının genişletilmesini isteyen politikacıların, devlet elitleri tarafından uzaklaştırılması olarak değerlendirir (Yılmaz, 2012: 215).

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin literatürdeki yeri ve ilk bölümde açıklanan askerin siyasete müdahale modelleri açısından açıklanacak olursa, bu müdahalenin Nordlinger'in muhafız rejim yani bekçilik işlevi ile hükmedici rejim yani yöneticilik işlevi arasında olduğu görülmektedir. Askerin bu müdahaleyi gerçekleştirmekteki amacının, siyasal gerilim ve ülke içindeki çatışmalara son vermek amacıyla yaptığı düşünülürse aslında mevcut durumu, statükoyu muhafaza etmek, bunu devam ettirmek amacıyla olduğunu anlayabiliriz. Bu açıdan 1960 darbesi muhafız rejim işlevi görünürken, 1960 darbesinden serbest seçimlere gidilip sivil siyasi bir partiye iktidarı devretmesine kadar geçen sürede de yöneticilik işlevini kullanmıştır. Genel olarak Cizre'nin de ifade ettiği gibi; ordunun kendi iktisadi ve kişisel konularından dolayı kurumsal onurunun tekrar bir seviyeye çıkarma isteği ve darbe sonrasında seçimlere gidilip kalıcı bir askeri rejim kurulmamasından dolayı, bu müdahaleye bekçilik işlevi tanımı daha uygundur (Cizre, 2004: 151).

27 Mayıs 1960 askeri darbesine farklı ideolojik yaklaşımlar ve bakış açılarıyla farklı neden ve sonuçlar çıkarılsa bile, bu darbenin Cumhuriyet tarihimizdeki ilk askeri darbe olması özelliğinin dışında, her ne olursa olsun Türk demokrasisi ve siyasal sistemi açısından büyük bir şanssızlıktır. Bu darbe, siyasal sistemin kurumsallaşamaması ve istikrarsızlığının da kaynağıdır (Doğançay, 2014: 24).

1960 yılında askeri darbenin amacının otoriterleşen ve baskıcı bir rejime doğru kayan yönetimden kurtularak, demokrasinin yeniden inşa edilmesi olarak gösterilse de, DP kapatılarak sivil siyasi iktidarın CHP'ye geçmesi planlanmıştır. Fakat 1961 seçimlerinde en

güçlü parti olarak seçime girmiş olan CHP beklenen desteği alamamıştır. Adalet Partisi ise, DP'nin bir devamı niteliğinde kurulmuş ve liderliğini de Süleyman Demirel yapmıştır. Öyle ki Süleyman Demirel liderliğinde girilen 1965 yılındaki seçimlerde Adalet Partisi, askeri darbeye karşı olanların büyük çoğunluğu tarafından desteklenmiş ve iktidarı ele geçirmiştir (Özgan, 2008: 27).

2.4.2. 12 Mart 1971 Muhtırası

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası halk oylamasıyla kabul edilen 1961 Anayasası'nın yarattığı özgürlük alanı, meclis içinde farklı düşünce ve ideolojik yapılanma halindeki grupların, kurallara uygun biçimde siyaset yapabilmelerine izin vermiştir. Bu olanakları sağlayan 1961 Anayasası nedeniyle bu süreç, kendinden önceki dönemlerden oldukça farklı olarak, meclis içinde kendini ifade edebilecek olan küçük partilerin oldukça çok olduğu bir dönem olmuştur. Aynı zamanda bu yıllar, dış olayların da etkisiyle radikalizmin yükselmekte olduğu bir dönem olmuştur. 1961 seçimlerinde CHP'nin beklenen başarıyı tek başına elde edememesi ve ardından 1965 seçimlerinde DP'nin devamı niteliğinde kurulacak olan Adalet Partisi'nin (AP), yüksek bir oyla tek başına iktidara gelmesinden sonra, gerek meclis içinde, gerekse de bunun dışında muhalefet ve şiddet olaylarının yükseldiğini görmekteyiz. Zaten 1970'lere gelindiğinde hem iç, hem dış konjonktürden kaynaklı olarak terör olaylarının oldukça yükselmekte olduğunu ve bu dönem içinde bazı ideolojik görüşe sahip kimselerin, ordu içindeki temasları nedeniyle darbe için hazırlıklar oluşturduğunu görmekteyiz (Tan, 2008: 285).

Böylesi bir ortam içinde 1960 yılından sonra, 12 Mart'ta demokrasimiz adına kötü bir deneyim daha yaşanmıştır. 12 Mart 1971 muhtırasının verilmesinden önce 1961 yılından sonraki asker siyaset ilişkisi açısından koalisyonlara, Talat Aydemir'in darbe girişimlerine, öğrenci hareketlerine, yükselen işçi sınıfı hareketine ve Adalet Partisi'nin yükselişi ve ordu ile ilişkileri bağlamında Süleyman Demirel'in siyasi gidişatına bakmak, konumuz açısından önemli olacaktır.

24 Ekim 1961 Çankaya Protokolü olarak siyaset tarihimizde yerini alan görüşme, 15 Ekim 1961 seçimi sonrasında oluşan siyasi durum karşısında, 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren askeri kadronun endişelenmesi sonrasında, asker ile siyasetçiler arasında bir uzlaşmaya varılması için yapılmış bir anlaşmadır. Bu protokol sonrası hükümetin kurulmasıyla, her ne kadar askerin siyasetten uzaklaştığı sanılsa da, bu anlaşma sayesinde asker, siyaset alanını kendi kurallarınca belirlemeye çalışmış ve yapıp yapılamayacak

şeyleri sıralamıştır. Zaten bu protokol sonrasında aşağıda da irdelenecek olan koalisyon kurma çabalarından da anlaşılacağı üzere, siyasetçiler bu belirli sınırlamalar dışına çıkamamış olsalar bile, hala ordu içinde bir askeri rejimle ülkeyi idare etme isteği duyanlar varlıklarını devam ettirmişlerdir (Çeliker, 2016: 108).

24 Ekim 1961’de tüm siyasi liderlerin bir ordu tehdidi altında imzaladıkları Çankaya Protokolü sonucunda Cemal Gürsel İsmet İnönü’yü 10 Kasım 1961 tarihinde CHP Genel Başkanı olarak hükümet kurma yetkisini vermiştir. Ancak kimse İsmet İnönü ile hükümet kurmak istememesine rağmen, hükümetin kurulamaması durumunda ortaya çıkacak olan olası bir siyasi kriz nedeniyle ve askerın tekrar müdahale etmesinin istenmemesi sonucunda AP ile CHP arasında bir koalisyon anlaşmasına, on günlük bir görüşme sonucu varılmıştır. Böylece 20 Kasım 1961’de Birinci İnönü Koalisyon Hükümeti, AP ve CHP ortaklığında kurulmuştur (Ahmad, 2015: 264).

Siyasi hayatımızda ilk defa ortaya çıkan bu koalisyon, birbirinden oldukça zıt iki rakip partinin birlikteliğinden doğmasından da kaynaklı olarak, zaten hem ordu baskısı hem de seçim sonuçlarının bir zaruret doğurmasından ortaya çıkmıştır. Bu zaruri durumdan oluşan hükümetin, önemli icraatlarda bulunması beklenemezdi ve öyle de olmuştur. İş başına gelen hükümetin önünde, çözmesi gereken ve iki yıldır kötü bir durumda seyreden ekonomi vardır. Ülkenin içinde bulunduğu koşulların da etkisinden kaynaklanan durgun bir ekonomi söz konusudur. Bunun yanında bir de, 1961 Anayasası’nın sağladığı grev ve toplu sözleşme gibi haklarını kullanan işçilerin, İstanbul’daki 31 Aralık mitingi de hükümet için çözülmesi gereken bir konu olmuştur. Fakat hükümet hala siyasi olarak dengelerini kuramadığı için, bu konularda kurmuş oldukları vaatleri yerine getirememiştir (Ahmad, 2015: 265).

Ordunun tavrının gerginleşmesine neden olan ve 1961 seçimlerinden sonra sık sık gündeme gelen DP’li üyelerin siyasal haklarının geri iade edilmesi konusu, hassasiyet oluşturan bir gündem olmuştur. AP, siyasi af konusu ile askerın ve ordunun tepkisini çekip bir darbe ortamı hazırlamamak için ılımlı davranırken, aynı zamanda halk tarafından DP’nin geleneğini ve çizgisini devam ettiren bir parti olarak algılanmalarından dolayı da, siyasi af konusundan vazgeçemeyecek bir konuma girmiştir. 1965 seçimine kadar gündemde sık sık yerini alan konu, tam bir gelişmeye bağlanamamış, hatta CHP’nin de affa olumlu bakmasına rağmen, ordunun bu konuda hassas olduğunu bilinmektedir ve bir darbe ortamının oluşturulmasını istememektedir. Ordunun, DP’lilere karşı olacak bir siyasal affa karşı

duruşları kesin ve nettir, hatta yukarıda bahsedilen 21 Ekim protokolünde bunu kesin olarak belirtmişlerdir (Çeliker, 2016: 118).

İşte koalisyon hükümetleri sırasında siyaset alanını en çok işgal eden konu böylece genel af sorunu olmuştur. Hatta silahlı kuvvetler içinde bir grup askerin, genel af konusunu gerekçe göstererek ikinci bir darbe girişimine girdikleri bilinmektedir. Silahlı Kuvvetler Başkumandanlığı üyelerinden bazıları, 9 Şubat 1962’de istikrarsız giden yönetim için bir protokol imzalamışlar ve subayların 28 Şubat’a kadar harekete geçeceklerini bildirmişlerdir. Buna karşılık, Genelkurmay Başkanlığı’na geçmiş olan Sunay, ikinci bir darbeyi onaylamadığını açıkça ifade etmiştir (Ahmad, 2015: 227).

Cevdet Sunay, 19 Şubat’ta darbe yanlısı olan Albaylar Cuntasının önemli isimleriyle Ankara’da bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Talat Aydemir’in istekleri Cevdet Sunay tarafından reddedilmiştir. Bu olay sonrasında, olası bir askeri darbe olayını engellemek isteyen Sunay ve İnönü, Albaylar Cuntası adındaki askeri darbe isteği olan askerleri, farklı görevlere atamıştır. Böylece Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, 22 Şubat 1962 sabahında Genelkurmay Başkanlığı’na bir muhtıra vermiştir. Reddedilen bu muhtırayla beraber, cuntacı albay ve yardımcıları da görevlerinden alınıp, yerlerine yenileri atanmıştır. Bu görevden almalar ve verilen muhtıranın reddedilmesi üzerine Talat Aydemir, Harp Okulu’nda bir harekât başlatmıştır. Bu harekâtın devamında da, bu okul dışındaki askeri birliklerden alarma geçenler de olmuştur (Akyaz, 2006: 200).

Birliklerin böyle bir darbe harekâtına geçmesi sırasında, Cevdet Sunay, Cemal Gürsel, İsmet İnönü ve bakanlarla beraber diğer siyasi parti genel başkanları bir toplantıya başlamıştır. Bu toplantı sırasında Talat Aydemir’in ekibinde bulunan ve cunta içinde yer alan Binbaşı Fethi Gürcan, Çankaya’nın kontrolünü ele geçirmiştir. Gürcan, Talat Aydemir’i arayarak Çankaya’yı kontrol altına aldığını ve orada bulunanların ne yapılacağını sorması üzerine, askeri darbenin geleceğini değiştirecek olan bir hata sonrası Aydemir’in Sunay, Gürsel ve İnönü olmak üzere orada bulunanları serbest bıraktırmasını söylemesi, darbenin kaderini belirlemiştir (Çeliker, 2016: 110). Çankaya Köşkünden ayrılan İsmet İnönü’nün, darbe girişimine karşı olduğunu açıklaması ve buradan Hava Kuvvetleri karargâhına geçerek darbeyi buradan yönetmesi sonrasında, askeri darbe bir anda terse dönmüş ve jetler, Harp Okulu üzerinden gösteri uçuşları yapmaya başlamıştır (Hale, 1996: 201).

Radyolarda yayınlanmaya başlayan İnönü, Sunay ve Gürsel'in darbe karşıtı konuşmaları ve jet uçaklarının gösteri uçuşları, askeri darbeyi yapacak olan cuntanın başarısızlıklarının kaynağı olacaktır ve üstünlük hükümete geçecektir. Hükümet tarafında pozitif geçen durumlar sonrasında, Talat Aydemir ve darbe girişiminde bulunan arkadaşlarının, ancak görevlerine iade edilmeleri şartıyla darbe girişiminin son bulacağını açıklamışları, hükümetçe kabul edilmemiştir (Demir'den akt. Çeliker, 2016: 110). Fakat girişimin durmaması sonrasında İsmet İnönü, hükümet adına yaptığı açıklamada kan dökülmemesi göz önünde bulundurulduğu için, girişilen harekâtın durdurulması sonrasında hiçbir cezai yaptırımın olmayacağı sözünü vermiştir. Bu teminat nedeniyle 22 Şubat'ı 23 Şubat'a bağlayan gece askeri darbe girişimi tamamen durmuştur (Akyaz, 2006: 205). Başarısız sonuçlanan 22 Şubat askeri darbe girişimi sonrasında Talat Aydemir ve bir grup asker ordudan emekli edilmiştir ve birçok subayın görev yerleri değiştirilmiştir (Akyaz, 2006: 206).

1960 askeri darbesi sonrası ülke yönetiminin her ne kadar sivil siyasi iktidara geçmiş olsa bile, silahlı kuvvetler ve aydınların bir kısmının temsil ettikleri yapılanmalar, hala hükümetlerin birer tehdidi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu etkili olan gruba göre; intikamcı hareketlerin önlenmesi, Atatürk devrimlerinin muhafazası ve anayasa reformlarının hayata geçmesi, sadece kapalı bir rejimin olması halinde gerçekleştirilmelidir. İsmet İnönü'nün de farkında olduğu bu düşünceye karşı görüşleri, 17 Ocak 1962 yılında katıldığı bir radyoda açıklanmıştır. İnönü, böyle bir kapalı rejime izni vermeyip içinde olmayacağını ve koalisyon hükümeti yani mevcut hükümeti öven bir konuşma yapması, kapalı bir rejime karşı olduğu göstermektedir. Aynı zamanda Atatürk ve Anayasa reformlarının da gerçekleştireceğini belirtmiştir. 22 Şubat'ta Talat Aydemir'in darbe girişiminin gerçekleştirilemeyip, başarısız olmasında etkili bir isim olarak öne çıkan İsmet İnönü, mevcut hükümete karşı sürekli bir tehdit olarak varlığını sürdüren askeri müdahale unsurunu, aynı zamanda rakibi olan AP'yi ekarte edebilmek için de kullanmıştır. Bu başarısız darbe girişiminde etkili olan İsmet İnönü'yü tüm meclis ayakta alkışlamış, daha sonra 25 Şubat'ta tüm parti liderleri İsmet İnönü başkanlığında toplanarak 27 Mayıs ve 1961 Anayasası'na bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu bağlılığın tespiti için de komisyonlar kurulmuştur. Bunun nedeni; aslında AP içinde bazı radikal isimlerin DP dönemini öven sözlerle bahsetmesi ve bu yeni dönemi eleştirmesinden kaynaklanmaktadır (Ahmad, 2015: 267).

1962 yılının Nisan ayından itibaren, koalisyonda CHP tarafının sosyal devlet anlayışı dâhilinde politikalar üretmek ve AP'nin de buna destek vermesini istemesine karşılık, AP'nin de DP üyelerinin affı konusunda ısrarı nedeniyle gerginleşen ortam, CHP'nin vergi sistemindeki değişiklik teklifine AP milletvekillerinin destek vermemesi sonucunda daha da gerilmiştir. Nihayetinde İsmet İnönü 30 Mayıs 1962'de istida etmiştir ve böylece Birinci İnönü Koalisyonu son bulmuştur. Ne kadar Mayıs ayında istifasını vererek ilk koalisyon hükümetinin son bulmasına neden olsa da, dönemin koşulları gereği başka bir alternatifin olmaması 4 Haziran'da İnönü'nün tekrardan hükümet kurmasıyla yetkilendirilmesine neden olmuştur. İsmet İnönü'nün koalisyon görüşmelerinin bir türlü sonuç vermemesi üzerine asker araya girmiş ve bu sayede, 25 Haziran 1962'de CHP, Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve bağımsızların oluşturduğu, İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Bu yeni kurulan hükümetin de bir öncekindeki gibi önünde bir ekonomi problemi mevcuttur. Aynı zamanda, AP ile koalisyon dönemindeki gibi bu hükümetin de sağcı bir yapıya sahip olması, anayasanın sosyal devlet politikasının uygulanması durumlarında, tartışmalara neden olmuştur (Eroğul, 1990: 210).

22 Şubat askeri darbe girişiminde başarısız olan Talat Aydemir ve 22 Şubat taraftarları başarısız sonuçlanan darbe sonrası da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Aydemir, Harp Okulu öğrencileriyle bağlantılarına devam etmiş, yabancı gazetelere ikinci darbe girişiminden bahsetmiş hatta kuracağı kabinede yer alacak olan bakanların bile isimlerini saymıştır (Hale, 1996: 209). Bu dönem için önemli olan bir diğer nokta ise, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden On Dörtlüler olarak adlandırılan ve askeri bir rejimden yana olan isimlerin, Türkiye'ye dönmeye başlamış olmasıdır. Bu grup, 22 Şubat taraftarları ile temas halinde bulunmuşlardır. 22 Şubat yanlıları, hem temaslarına devam ediyorlar hem de Ankara başta olmak üzere farklı yerlerden üye ve taraftar çekmeye çalışıyorlardı.

Bu dönemde o kadar çok komplo grupları ve gizli örgütlenme mevcuttu ki, bu gizli örgütler birbirleriyle neredeyse askeri darbe yapma yarışı içine girmişlerdir. 1962 yılının Temmuz ayı ile 1963 Nisan tarihi arasındaki çeşitli komplo gruplarından kısaca bahsedilirse, ülke içindeki durum daha iyi anlaşılacaktır. 1963 Şubat'ta Türkiye'ye dönen Alparslan Türkeş, Talat Aydemir ile 10 Nisan 1963'te toplantı yapmış ve aynı düşüncede olmadıklarını kararlaştırarak, ilişkilerini bitirmişlerdir. Diğer yandan Kokteyl Grubu adındaki grubun içinde yer alan Dünder Seyhan ve Orhan Kubilay, Alparslan Türkeş ve Talat Aydemir'i planlarının dışında tutarak 1965 genel seçimlerinden önce bir asker darbe

yapmayı kararlaştırmışlardır. Piyer Loti toplantısında karar verilen bu darbe girişiminden haberi olan Talat Aydemir, askeri darbe konusundan kendisine rakip oluşturan bu gruptan önce davranmak istemiş ve faaliyetlerini-hazırlıklarını hızlandırmıştır. Çok fazla taraftar bulamayan Talat Aydemir'in en büyük destekçisi, 22 Şubat darbe girişiminde Çankaya'ya ele geçiren Fethi Gürcan olmuştur. Harp Okulu öğrencileri de bağlılıklarının devam ettiğini söylemişlerdir (Hale, 1996: 211).

Talat Aydemir'in rakipleri karşısında hızlı davranmak için gerçekleştirdiği bu ikinci darbe girişimi, böylece 20 Mayıs 1963 günü darbelerin Ankara Radyosunu ele geçirmeleriyle başlamıştır. Hükümet ve TSK buna karşı tedbirlerini almış ve jetler Harp Okulu'na gönderilmiş ve teslim olmamaları halinde bombalanmıştır. Bu harekât sonrasında 21 Mayıs 1963 sabahı, askeri darbe böylece bastırılmış ve Talat Aydemir yakalanmış, üç büyük şehirde sıkıyönetim ilan edilmiştir (Ahmad, 2015: 235).

21 Mayıs 1963 askeri darbesi her ne kadar büyük bir tehlike oluşturmamış olsa bile, yönetim, ciddi tedbirler almış ve Harp Okulu öğrencileri başta olmak üzere darbe girişiminde bulunan tüm asker ve subaylar tutuklanmıştır. Seyhan, Özdağ ve Türkeş başta olmak üzere, diğer On Dörtlüler de gözaltına alınmış, bunların da arasında buldukları kırkı aşkın sanık suçsuz bulunmuş, diğerlerine ise idam cezası verilmiştir. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan sırasıyla Temmuz ve Haziran aylarında idam edilmişlerdir (Hale, 1996: 213).

25 Haziran 1962'de CHP, YTP, CKMP ve bağımsızların oluşturduğu İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti'nin sağcı görünümü ve politikaları nedeniyle, İsmet İnönü'nün istifasını isteyenler olmuştur. İkinci koalisyon hükümetinin icraatları ise; grev, toplu sözleşme gibi konulara değinen işçi kanununun çıkarılması olmuştur. Bu dönemde ikinci kez başarısız bir darbe girişimi gerçekleştiren Talat Aydemir olayı sonrası, her ne kadar İsmet İnönü'nün ismi ön plana çıksa bile 1963 yılındaki yerel seçimlerde AP'nin büyük başarısı karşısında YTP ve CKMP'nin oylarının azaldığı görülmektedir. YTP ve CMKP yönetimleri, oylarındaki bu azalmayı, İnönü ile yapılan koalisyondan kaynaklandığını düşünmeleri sonucunda koalisyondan çıkmışlardır ve bu durum, İsmet İnönü'nün de istifa etmesine neden olmuştur. Düşen hükümet sonrasında, yerel seçimlerde ilk parti olan AP'nin genel başkanı Gümüşpala, her ne kadar cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurma yetkisini almış olsa bile mecliste hala ikinci parti konumundadır. Meclisteki bu durum, onun belli bir çoğunluğu oluşturup hükümeti kuramamasına neden olmuş ve İsmet İnönü tekrardan hükümeti kurma yetkisi elde edip, Üçüncü İnönü Hükümetini kurmuştur. Burada önemli

olan nokta, askerin ve ordunun belli bir çoğunluğu sağlayan bir partiye, hatta bu DP'nin devamı niteliğinde olsa bile, hükümet kurma yetkisini vermesi asker siyaset ilişkisi açısından önemlidir (Eroğul, 1990: 215).

1964'ün Ocak ayında güvenoyu alarak resmen kurulan Üçüncü İnönü Hükümeti, neredeyse çoğu zamanını, yoğunlaşan Kıbrıs sorunu nedeniyle dış politikaya yönelik harcamıştır. Bu konuda çözüm sağlanamaması sonucunda da, ABD Başkanı Johnson'un 5 Haziran 1964'te hükümete gönderdiği sert mektup, Türkiye'nin bu dış politikasının çıkmaza girmesine neden olmuştur. Bu mektup Johnson Mektubu olarak literatüre girerek ABD'nin artık İnönü'yü gözden çıkardığı anlamına gelmiştir (Mordoğan, 2010: 105).

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden bir diğeri ise, İsmet İnönü hükümetini düşürmek istemesiyle ön plana çıkan Süleyman Demirel'in, Kasım 1964'te gerçekleşen AP Kongresi'nde genel başkan olmasıdır. Demirel'in İsmet İnönü hükümetinin düşürülmesi fikrine, en başından beri yana olan Millet Partisi (MP) destek vermiştir. Bunun devamında da diğer muhalefet partilerinin desteğiyle birlikte, 13 Şubat 1965'te hükümet bütçesinin kabul edilmemesi üzerine, İsmet İnönü istifa etmiş ve Üçüncü Koalisyon da son bulmuştur (Çaylak ve Baran, 2012: 433). Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e, Çankaya Köşkünde parti liderleriyle yaptığı görüşmeler sonucunda, dört partiden oluşan ve içinde CHP'nin olmayacağı bir koalisyon hükümetinin kurulabileceğini söylemiş ve hükümette AP, CKMP, YTP ve MP olacağı bildirilmiştir. Bu süreçte, başbakanlık görevi ise, Ekim 1965 tarihinde genel seçimlerin yapılacağı zamana kadar tarafsız ve bilinen bir isim olması nedeniyle Kayseri senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmiştir. Demirel ise bakan olmuş ve başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. (Çaylak ve Baran, 2012: 434).

1965 seçimlerine gidilirken Türkiye'nin gündemi ve sağ partilerin propagandalarında, gelişmekte olan sol ideolojik görüşlerin karşıtlığı ön plana çıkmıştır. Süleyman Demirel de Mayıs 1965 tarihli konuşmalarında, ülkemizde sınıf mücadelesine izin verilemeyeceği ve bunu yapmak isteyen sol kesimden kimselere taviz verilmeyip karşılarında olacaklarını dile getirmiştir. Özellikle Türkiye İşçi Partisi (TİP) üzerinden sosyalizm ve komünizm karşıtı ağır bir dille siyaset yapan Demirel, söylemlerinde dini konuları da esas haline getirmiştir (Tarım, 2013: 54).

AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın vefatı sonrası 1964 kongresinde Genel Başkan seçilen Süleyman Demirel, genç yaştaki başarıları ve modern görüntüsü nedeniyle bir

Anadolu insanı imajı da yaratmıştır. Bu imaj sayesinde, AP'nin halk nezdindeki görüntüsü pozitif bir etki olmuştur. Ordu ve aydınların da bu imaja pozitif bakması sayesinde, AP'nin ordu tarafından tehdit olarak algılanmamasına neden olmuştur (Ahmad, 2015: 294). Demirel böylece hem bir grup aydın, hem de ordunun güvenini devam ettirebilmek için bazı tavizler verirken, halkın da desteğini yitirmemek için işe koyulmuş, Ürgüplü hükümetindeki başarılı Başbakan Yardımcılığı görevini yerine getirerek 1965 genel seçimlerinde önemli bir aday olarak öne çıkmış ve 1965 seçimini kazanmıştır (Karpat, 2010: 204).

10 Ekim 1965 seçimlerine göre AP yüzde 52,87 ile 240 milletvekili çıkarırken, arkasından gelen ikinci parti CHP yüzde 28,75 ile 134 milletvekili çıkarmıştır. YTP 19, CKMP 11, TİP ise 15 milletvekili çıkarmıştır. Küçük partilerin de meclise girebilmesini sağlayan ve 27 Mayıs sonrası uygulanan seçim sistemi olan Milli Bakiye sisteminin amacı; büyük partilerin meclis hâkimiyetini elde ederek çoğunlukçu bir yaklaşım sergileyebilmelerinin önünü kesmektir. 3 Kasım 1965'te güvenoyu almış olan Demirel sayesinde, resmen AP iktidarı başlamıştır (Çaylak ve Baran, 2012: 438).

Süleyman Demirel'in 1964'te genel başkan seçilmesinden, hükümeti kurmasına kadar geçen süreçte, Demirel ve parti içindeki ılımlılar, hem ordu ile ilişkilerini iyi tutmak adına ordu karşısında pasif bir siyaset izlemiş, hem de halka karşı tabanının pekiştirmek adına söylem üretmiştir. Böylece pari, bir çifte söylem içine girmiştir. Bu konuyla alakalı olarak AP ve ordu arasındaki ilişkinin seyrini belirleyecek olan ilk önemli olay, 1966 yılında Cemal Gürsel'in rahatsızlığı nedeniyle görevini ifa edemeyeceği duruma gelmesi sonrası, yapılmak zorunda kalınan cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığı seçiminde de gönüllü olmadan, dönemin şartları nedeniyle ordu ile hem fikirde olmak durumunda kalan AP, bu seçimlerde de yine ordunun isteği şeklinde hareket edecek ve yine bir general olan ve Talat Aydemir darbe girişimlerinde darbe karşıtı söylemleriyle önemli rol oynayan Cevdet Sunay'ı destekleyecektir. Bu tutum AP'nin siyasal olarak elini zayıflatmasına rağmen ekonomideki iyi seyir, onun gücünü kontrol etmesine yardımcı olmuştur (Çaylak ve Baran, 2012: 439).

Böylece 27 Mart 1966 tarihinde CHP ve AP'nin destekleriyle Cevdet Sunay Beşinci Cumhurbaşkanı olurken, onun rakibi olan ve On Dörtlüler içinde de bulunmuş olan Türkeş yalnızca 11 oy alarak seçimi kaybetmiştir. AP bu tutumuyla hem orduyu yanına çekmek istemiş, hem de olası bir darbe planını ve tehlikesini yok etmek istemiştir (Hale, 1996: 218).

12 Mart 1971 muhtırasına giderken ülke içinde yaşanan önemli bir diğer olay ise 1965'lerden itibaren gelişen ve örgütlenen işçi hareketinin giderek bir baskı grubu oluşturmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkemizde sendikalar kurulmaya başlamış, 1952 yılına gelindiğinde de TÜRK-İş yani sendika konfederasyonu kurulmuştur. TİP ile bir işbirliği içinde olan Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) ise 1966 yılında hayata geçmiştir. TÜRK-İş siyaset üstünde ve partilerden bağımsız olarak ekonomi üzerinden seyredeceğinin sinyallerini verirken, DİSK kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığını görev edinmiş ve bunlara karşı savaşacağını belirtmiştir. Nitekim 1970'lere doğru gelinirken ğrenci hareketlerinin yanında, bir de işçi hareketlerinin tırmandığı ve bunun bir çatışma durumuna neden olacağı belli olmuştur (Akyaz, 2006: 203).

1968 yılında başlayan ğrenci hareketleri de, muhtıranın verilmesinde önemli bir rol oynamıştır. İlk olarak Fransa ve sonrasında Avrupa lkelerinde niversiteler için demokrasi ve reformlar için başlayan ğrenci hareketleri, daha sonra toplu düzen eleştirilerine dönmüş ve Türkiye'ye de sıçramıştır. Dünyadaki örneklerinden farklı olarak bu hareket, ülkemizde daha geniş süre ve konularda hâkim olarak devam etmiştir. Diğer ülkelerden farklılaşan gençlik hareketi, ülkemizde sol ideolojik görüşle birlik halinde devam ederken, bir süreklilik kazanmış ve TİP'in kurduğu Fikir Kulüpler Federasyonu (FKK) niversitelerdeki ğrenci hareketlerini örgütleyen bir kurum olmuştur (Akşın, 2012: 246).

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden önce siyasallaşmaya başlayan ğrenci hareketleri, 27 Mayıs sonrası kabul edilen 1961 Anayasası'nın da getirdiği özgürlük ortamı içinde edinilen haklarla da beraber, kendilerini toplumsal düzenin değişiminde merkez konumunda görmelerine neden olmuştur (Birand ve Dündar, 2007: 174). Fakat 1968 yılında başlayan ğrenci hareketleri, 27 Mayıs öncesindeki gibi partiler etrafındaki durumlarını değiştirerek, daha genel bir yapılanmaya gitmişler ve böylece sağ-sol kutuplaşması meydana gelmiştir. Sol taraf, düzenin değişmesine ve doğal olarak onun karşıtlığına inanırken sağ taraf ise, düzenin devamına inanmıştır. TİP sol için bir strateji odağı olmuş ve kurduğu FKK ile hareketi kontrol etmeye çalışırken, sağda ise Komünizmle Mücadele Derneği (KDM) ğrencileri örgütlemiştir (Akyaz, 2006: 261). Masum istekler olarak basın ve CHP tarafından algılanan hareketler, daha sonra ordunun da desteği ile birlikte başka bir boyut kazanmıştır ve rejimin rayından çıktığı, bir devrime ihtiyaç duyulduğu şeklini almıştır (Birand ve Dündar, 2007: 175).

1968 yılının Şubat ayından itibaren, öğrencilerin sokağa çıkması ile şiddet olayları başlamış, sol görüşlü öğrenciler Uyanış Mitingleri yaparak, sağ görüşlü öğrenciler ise Şahlanış Mitingleri yaparak sokakta karşı karşıya gelmişlerdir (Birand ve Dündar, 2007: 176). Kısa süre sonrasında Ankara’da ve İstanbul’da öğrencilerin üniversite işgallerinden sonra, 1968 öğrenci hareketinin en kanlı olayı olan 6. Filo’nun, ABD deniz kuvvetlerinin İstanbul’a gelmesi sırasında yaşanmıştır. Bu olay karşısında öğrenciler eylem yapmış, polis ise müdahalede bulunarak 17 Temmuz 1968 tarihinde kanlı bir olay gerçekleşmiştir (Çeliker, 2016: 122).

Bu olay sonrası, öğrencilerin 16 Şubat 1969’da emperyalizm, kapitalizm ve sömürü karşıtı işçi yürüyüşü, sendikalar ve meslek kuruluşlarıyla birlikte gerçekleştirilmek istenmiş ve sağcı grubun da bundan haberdar olması sonucu karşı bir yürüyüş düzenlemiştir. Bu iki yürüyüş sonucunda, iki grubun karşılaştıkları Taksim Meydanı’nda bir çatışma yaşanmış ve 2 kişi hayatını kaybetmiştir. 1969 seçimlerine gidilirken ülke içinde şiddetlenen bu öğrenci hareketi, iç kargaşaya ve kutuplaşmalara neden olmuş, böylece askerin siyasete müdahalesi için belli koşullar oluşmaya başlamıştır.

1960’ların sonlarına doğru gerek işçi, gerek öğrenci hareketleri neticesinde artan toplumsal olaylar, şiddet gösterileri, AP’nin tek başına iktidarda kalmasını sağlayan 1969 seçimleri ve son olarak da öğrenci hareketlerinin anarşi ortamına varacak boyutlara ulaşması, 12 Mart sürecine giderken ülkemizdeki iç dinamikleri göstermektedir. Dış politikada da, özerk bir davranış sergileme isteği sonucu ABD ile yaşanan haşhaş krizi, darbenin dış dinamiğini oluşturmaktadır (Karamollaoğlu, 2011: 95).

1968 öğrenci hareketleri ABD’de de büyük yankılar uyandırmış ve ülke bu olay sonrasında uyuşturucu ile mücadele politikası uygulamak suretiyle, en çok Türkiye’deki haşhaş ekimlerinin ülkelerine ulaştıklarını, bundan dolayı da serbest olan ekimin yasaklanmasını talep etmeleri, krize neden olmuştur. AP hükümeti ise oy dağılımına bakıldığında, haşhaş ekiminin olduğu yerlerde yüksek oy oranlarına sahip olması nedeniyle, ABD’nin bu uyarısına karşı direnmek istemiş ve dış politika alanında ABD ile bu dönemde ikinci bir kriz yaşanmıştır. 12 Mart’a giderken ABD yönetiminin, haşhaş yasaklama isteğini geri çeviren Süleyman Demirel’in olmadığı bir hükümetten yana olması görüşü, İsmail Cem’e göre darbeye giden yolda mihenk taşı oluşturur. Nitekim muhtıra sonrası kurulan Nihat Erim hükümetinin de ilk işlerinden biri olarak haşhaş yasağını getirmesi, bu yargının haklılık payı olacağını göstermektedir (Cem, 2017: 270).

CHP'nin, kendi içindeki eski kimliğine ve ortanın soluna geçme konusu tartışmaları ve TİP'in ise hizipçilik ve iç çatışmayı teşvik etme konuları devam ederken, 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde AP'nin karşısında, güçlü bir rakip olamamıştır ve alternatif bir yol sunulamamıştır. Ayrıca TİP için, gençler artık partinin tutucu bir parti olduğu gerekçesiyle desteklerini azaltmışlardır (Ahmad, 2015: 255).

Seçimlerde 1965'e göre daha az oy olsa bile, AP birinci parti olarak çıkmış, seçimlerden sonra siyasi gündem değişmemiş ve öğrenci hareketleri ve işçi gösterileri devam etmiştir. İç çatışmanın tırmandığı bu dönemde, 1969 seçimi sonuçlarının belli kesimleri de tatmin etmemeye başlaması, muhtıraya giderken önemli bir faktör olmuştur (Kayalı, 2000: 149). Seçim sonuçlarına göre TİP, meclise sadece iki milletvekili sokabilmiş, buna da, değişen seçim kanunu neticesinde, AP'nin iktidarını güçlendirmek istemesi neticesinde Milli Bakiye Sisteminin terk edilip, tekrar nispi temsil sistemine geçilmesi neden olmuştur. Ayrıca solda CHP'nin de oylarının düşmesinin nedeni, bazı kesimlerin artık seçimle istedikleri iktidar değişimine neden olmayacağını, bu yüzden farklı demokrasi dışı yolların denenmesi gerektiğini dillendirmeleridir (Kayalı, 2000: 160).

1969 seçimlerinden de birinci parti olarak çıkan Süleyman Demirel'e 1970 yılında darbeyi muhalifleri değil, kendi parti içindeki hizipleşme sonucu, parti üyeleri vuracaktır. Şubat 1970 tarihli bütçe görüşmelerinde, kırk bir AP'li üye, bütçeye geçersiz oy vererek bütçenin güvenoyu alamamasına neden olmuştur. Bütçenin güvenoyu alamaması durumunda istifasını veren Demirel'i, Cevdet Sunay, hükümet kurmakla ikinci kez yetkilendirmiştir ve Süleyman Demirel 32.Hükümeti kurmuştur. Fakat bu hükümetin kurulmasında da, yine kendi partilileri, güvenoyu vermeyen otuz beş milletvekilini barındırıyordu (Demir, 2010: 23).

AP içinde oluşan bu çatlağın boyutunun ölçülmesinin, ancak bunun toplumsal kaynağına inileceğinde anlaşılacağı kesindir. AP, esas itibariyle Anadolu eşrafı, esnaf, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinden oluşan karışık bir toplumsal tabakaya hitap etmektedir. Sanayi sınıfının ise bu katmanlar arasında, kendini giderek genişlettiği ve önemini ortaya koymaya başladığı bir dönem yaşanmıştır. 1970'li yıllarda tekelleşme eğilimini büyüten sanayi burjuvazisi, bu tarihten itibaren esnaf ve tüccar grubuna karşı bir baskı oluşturmaya başlamıştır. AP'nin ise, bu çekişme durumunda sanayi burjuvazisi lehine kararlar almaya başlaması, sanayi, tüccar ve esnaf sınıfları arasındaki gerilimin gittikçe

büyümesi, AP içindeki yansımaları olarak; 1970 bütçe görüşmeleri ve sonrasındaki hükümet güven oylamasında belli olmuştur (Çavdar, 2013: 165).

28 Mart'ta, ordu, ülke içindeki öğrenci hareketlerinin amacını aşp, sosyal düzeni bozduğu gerekçesiyle, duruma kayıtsız kalmamış ve bir bildiri yayınlamıştır. Böylece ülke içi siyasi bir konuda, ordunun tekrardan kayıtsız kalmadığını ve gerekli görüldüğü taktide olaya müdahale edebileceğinin sinyali verilmiştir (Çeliker, 2016: 127). 1970 yılına gelindiğinde Demiryolları ve Sümerbank'ta yaşanan grevler tüm ülke geneline yayılmış ve hükümet bunu bir devrim isteği olarak değerlendirerek sıkıyönetim ilan etmiştir (Birand ve Dündar, 2007: 202).

AP'nin ilk dönemlerinde iyi seyreden ekonomik durum, böylece ikinci dönemlerinde bir krizle karşı karşıya kalmıştır ve zaten ülke içinde de düzen karşıtı gösteriler çoğalmıştır. Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, mevcut hükümetin ülke içi düzeni koruyamaması ve reformlar konusunda başarılı olmaması nedeniyle, rahatsızlıklarını dile getiren subaylar adına, komutanlara bir muhtıra vermiştir. Bu muhtırada, silahlı kuvvetlerin desteğiyle uygulanacak olan bir radikal reformlar dizisinin ancak parlamenter sistemi koruyacağı belirtmiştir. Muhsin Batur, reformların hala uygulanamaması durumu sonrasında 24 Kasım tarihli ikinci muhtirasını ise Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a iletmiştir. Bu muhtırada, MGK'nın üye yelpazesinin genişletilmesi önerisi dışında, ülke içinde iç kargaşanın yaşandığı ve bir krizin olduğu, silahlı kuvvetlerin de bu duruma el atacağı kadar durumların kötü bir hale gelmemesi adına, gerekli önlemlerin alınması belirtiliyordu (Ahmad, 2015: 259).

12 Mart muhtirasına doğru gidilirken önemli bir olay da, 9 Mart 1971 tarihinde yaşanmıştır. Ülke içindeki kaostan kurtulmak için üst düzey askerlerin bazı görüşleri mevcuttu. Bunlara göre ilk seçenek; ordunun doğrudan bir darbe yapıp hükümeti devirmesi ve yönetimi askerın alması, ikinci seçenek; bir erken seçime gidilerek ülkenin gidişatını bu seçime göre yapılması, son seçenek ise; ülke genelinde büyük kapsamlı bir sıkıyönetimin ilan edilerek ülke içi şiddetlerin sonlanmasını sağlamaktır. İşte böylesi bir hava içinde 9 Mart'ta Batur, askeri müdahale için önemli çalışmalarda bulunan tüm subay ve generallerle bir toplantı planlamış ve askeri darbeye hazır olduklarını belirtmiştir. Sadece bunun ne zaman gerçekleştirileceğine karar verilememiştir. Fakat Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in, Yüksek Komuta Konseyi'nin (YKK) toplantısını beklenmesi gerektiğini, sonra

olası bir darbenin konuşulması gerektiğini söylemesi üzerine, darbe tarihi ertelenmiştir (Çeliker, 2016: 126).

10 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, YKK'yi olağanüstü bir toplantıya çağırmıştır ve toplantıya katılan askerlerin arasında bir görüş birliği olmadığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, olası bir askeri müdahalenin kaçınılmaz olduğu, ama bazı subayların hemen askerin müdahale edip, anayasa değişikliği ve kurucu meclisin kurulmasını öncelik kabul etmelerine rağmen, bazı subayların ise askeri müdahalenin henüz erken olduğu ve ancak bunun son çare olarak düşünülmesi gerektiği gibi farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Böylece 12 Mart muhtırasının içeriği ve özü, bu toplantıda belirlenerek, amacın bir hükümet değişikliğine neden olacak boyutta kalıp, bunun bir anayasa değişikliği ve reformların uygulanması için gerekli olduğu sonucu çıkmıştır (Hale, 1996: 238).

11 Mart'ta Tağmaç ile aynı konu üzerine komutanlarla yapılan toplantıda, ordunun son çare olarak müdahalede bulunması gerektiğine inanan Genelkurmay Başkanı da ikna edilmiş ve muhtıra verilmesine karar kılınmıştır. 12 Mart 1971'de muhtıra metni tamamen oluşturulmuş ve 12 Mart sabahı Genelkurmay Başkanı, MGK üyeleri ve kuvvet komutanlarının da imzasıyla muhtıra radyolarda okunmuştur (Ahmad, 2015: 261).

Muhtıra üç maddeden oluşmuştur ve ilk maddesi, hükümetin gerekli önlem ve tedbirleri alamaması sonucu kardeş kavgalarının ortaya çıktığı, gerekli anayasal reformlarının yerine getirilememesi nedeniyle ülke geleceğinin kötü görünmesinden bahsedilmiştir. İkinci madde, silahlı kuvvetlerin ülke içindeki anarşik durumun son bulması adına partiler üstü bir anlayışla gerekli anayasal reformları meydana getirecek olan bir hükümetin zorunlu olduğunu belirtmektedir. Üçüncü ve son madde ise, ilk iki maddenin hızla yerine getirilmemesi durumunda, ordunun kendi vazifesi olan ülkeyi korumak ve kollamak görevini yerine getirmek için, doğrudan yönetimi ele geçirileceğinden bahsetmektedir. Muhtıranın radyolarda okunmasından yaklaşık üç saat sonra Demirel, hükümetini olağanüstü toplayarak Cumhurbaşkanı'na muhtıranın bir hukuk devletine yakışmadığını belirtmiş ve istifasını vermiştir (12 Mart 1971 tarihli Milliyet Gazetesi'nden akt. Çeliker, 2016: 131).

AP'nin tek başına yürüttüğü siyasi iktidar görevi böylece TSK'nın 12 Mart muhtırası ile son bulmuş, şekil olarak ise 27 Mayıs'tan emir komuta zinciri içinde seyretmesi bakımından farklılık arz etmiştir (Küçükler, 2010: 49). Asker, 27 Mayıs askeri darbesinden

farklı olarak doğrudan hükümeti devirip yönetimi ele geçirmek istememiş, sadece istediği doğrultuda hareket edecek olan bir hükümetin, mevcut hükümetin yerine geçmesini sağlamak için bir muhtıra vererek müdahalede bulunmuştur. Fakat istediği doğrultuda hareket etmeyecek olunursa, mevcut hükümetin doğrudan bir askeri darbe ile karşılaşacağını da belirterek bir şart ilan etmiştir (Günel, 2009: 224).

12 Mart 1971 askeri müdahalesine gidilirken ordu içinde pek çok cunta gruplarının oluşmasına dikkat çeken Süleyman Demirel, milli iradeye vurulan ilk darbeden sonra demokrasinin böyle darbelerle tekrardan zedeleneceğini belirterek aslında 12 Mart'ın 27 Mayıs'ın devamı niteliğinde olduğunu belirtmiştir. 12 Mart'ın pek çok nedeninin olmasına rağmen, genel olarak sıralanacaksa, ilk olarak orduda, Demirel tarafından bozulan kamu düzeni ve iç huzurun tekrardan sağlanamayacağı inancı oluşmuştur. İkincisi; askerlerin hükümet kusuru olarak gördükleri hususlarda hiçbir sorumluluk kabul etmemeleridir. Son olarak da, ordu içinde belli bir kesimin, Türkiye için liberal demokrasinin uygun olmadığı, otoriter bir rejim gerekliliğine olan inançlardır (Hale, 1996: 230).

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 12 Mart sonrasında yeni kurulacak hükümet için partiler üstü bir yapı oluşmasını istemiş ve belirlediği kişi Nihat Erim olmuştur ve diğer parti yöneticilerine bu konuda sorun çıkarmamalarını ifade etmiştir.

Genelkurmay Başkanı ve yeni Başbakan'ın da ima ettikleri gibi 1961 Anayasası'nın bir lüks olması ve her askeri müdahale sonrası darbecilerin istekleri doğrultusunda toplumu inşa etmek için giriştikleri anayasal değişim, 12 Mart sonrası ara rejim döneminde de yaşanmıştır (Erdoğan, 2008: 129). Nihat Erim, 12 Mart muhtırasının yapılış sebepleri arasında yer alan reform programını, tam anlamıyla uygulayamamış olmasına rağmen, 20 Eylül 1971 tarihli anayasa değişikliğinin kabul edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Gidilen bu anayasa değişikliğinin önemi ise, devlet otoritesini güçlendirmek ve lüks olarak tabir edilen 1961 Anayasası'nın, fazla liberal görülen yönlerinin köreltmek olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2008: 130).

Bu ara rejim dönemi boyunca bu doğrultuda yapılan anayasa değişikliklerine kısaca bakacak olunursa; yürütme güçlendirilmiş, yargı denetimi sınırlandırılmış, temel haklara belli sınırlamalar getirilmiş ve silahlı kuvvetlerin yapısında belli değişikliklere gidilmiştir. Her ne kadar anayasal değişiklikler yapılmasına rağmen, 1970'li yılların sonuna doğru

tekrardan yükselen ülke içi şiddet olayları, tekrardan bir anayasa değişikliğini gündeme getirecektir (Özbudun, 2004: 15).

12 Mart'ta muhtıra sonrası 26 Mart'ta Nihat Erim ile başlayan ara rejim dönemi, siyasi gelişmeler açısından ancak yedi ay ayakta kalmayı başarabilmiştir. İkinci Erim hükümetinin de sadece dört ay görevde kalması sonrasında gidilen 1973 seçimlerinde CHP, birinci parti olarak çıkmasına rağmen mecliste çoğunluk sağlayamamıştır. Sırasıyla Bülent Ecevit hükümeti 10 ay, Sadi Irmak hükümeti 5 ay, Demirel hükümeti ise iki yıl görev yapmıştır. Ordu artık kendine, yeni iki siyasi aktör belirlemiş ve yanına almıştır; Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit. Bu isimler daha sonra 28 Şubat döneminde de önemli roller oynamıştır (Özgan, 2008: 32).

12 Mart 1971 muhtırasının aslında 9 Mart askeri darbe planı yapan düşük rütbeli subaylara tepki olarak verildiği görüşünü savunanlara göre; bu muhtıra aslında ikili bir yapıdan meydana gelmiştir. Bu yapı, hem ordunun kendi içinde oluşan kırılmayı, hem de ordu ile aydınlar arasında oluşan bir kırılmayı ifade etmektedir. 1961 seçimlerinden o zamana dek sürekli ordu içinde cunta oluşumlarının başlaması ve 9 Mart'ta bazı subayların askeri darbe konusunda hem fikir olmalarına karşılık, ordu üst kademe komutanları, tüm bunlara cevap niteliğinde muhtırayı vererek ordu içindeki kırılmayı meydana getirmişlerdir.

Ordunun aydınlarla olan bağlantısının değişmesi konusu ise 27 Mayıs darbesinin ürünü olan ve o dönemde “fazla” özgürlükçü kabul edilen 1961 Anayasası'nın değişimi konusundadır. Bu kırılma da, değişim için kendisine destek veren grubun DP ve AP'lilerden oluşması olayına dayanmaktadır. Bu olay sonrası, ordunun ittifak konusunda odak noktalarının değiştiği ve o zamana kadar tarihsel açıdan tutunduğu ideolojik argümanlardan uzaklaşıp daha muhafazakâr bir çizgiyle kavuştuğu görülmektedir. Bu uzaklaşma, aydın-ordu ilişkilerinin değişmesine de neden olmuştur (Tüylü, 2012: 25-26).

12 Mart 1971 muhtırasıyla alakalı son olarak şunları söyleyebiliriz; 1961 Anayasası'nın getirdiği liberal düzen ve özgürlükçü ortam hem sağ hem de sol ideolojiye bağlı radikal örgütlenmelere neden olmuş ve ülkede aşırı bir kutuplaşmaya gidilmiştir. Bu dönemin yükselen siyasi ismi olan Süleyman Demirel ile 1965 yılında tek başına iktidara gelen AP'nin ikinci kez 1969'da seçimi birinci parti olarak kazanması sol ideolojik duruştaki insanları demokrasi ve parlamentoya olan inançlarını yitirmelerine ve demokrasi dışında iktidar arayışlarına neden olmuştur.

12 Mart muhtırası, ilk bölümde de açıklandığı üzere dolaylı bir müdahale olmuştur. Ordu, istediği kararların alınması adına, hükümetin değişmesine neden olmuştur. Yaşanılan tüm sosyal olayların sorumlusu olarak, sivil iktidarı görmüştür. Bu sorunların da, yine kendi belirlediği reform uygulamalarıyla aşılabileceğini savunmuştur.

2.4.3. 12 Eylül 1980 Darbesi

TSK içinde üst rütbelerde yer alan askerlerin, aralarında koordineli şekilde ast-üst ilişkisine bağlı olarak yaşanan 12 Eylül 1980 askeri darbesi, aslen rejime yönelik değil, yönetenlere karşı yapılan bir darbe olarak siyaset tarihimizde yer almaktadır. Bu dönemi daha iyi tanıyabilmek için 12 Mart 1971 sonrası yaşanan olaylara bakmak yerinde olacaktır (Kaynak, 2006: 10).

Genel olarak bakacak olursak, muhtıra sonrası döneme değinirsek, 1973 ve 1977 arasında iki genel seçim yapılmış olmakla birlikte, yedi adet hükümet kurulmuştur. İki genel seçime rağmen, yedi hükümetin kurulması, bu dönemi anlamak için önemli bir konudur. Bu kadar çok hükümetin kuruluyor olmasının altında yatan sebep, seçimlerde tek partinin tek başına hükümeti kurmaya yetecek kadar çoğunluğa sahip olamaması nedeniyle hükümet kurma krizlerinin yaşanmasıdır. Tek partinin hükümet kuramıyor olması, koalisyonlar şeklinde hükümet kurulmasına neden olmuş, kurulan bu koalisyon hükümetleri de ne yazık ki uzun ömürlü olamamışlardır. 1973 genel seçimlerinde, CHP'nin yüzde 33,3 oy alarak birinci parti çıkması, bu dönem içinde sağ partilerin bölünmesi nedeniyle oy kaybettiği, sol partilerin ise güçlenip oylarını arttırdığı bir dönem olduğunu gözler önüne sermektedir (Dursun, 2001: 17-18).

1971 muhtırasına doğru gidilirken, 1965 ve sonrasında ideolojik anlamda ortanın soluna doğru kaymış olan CHP'nin, 1972 yılında idari kadrosunun değişmesi ve Bülent Ecevit'in genel başkan olarak göreve başlaması, tekrardan eski sol ideolojik yapılanmasına geri dönmesini sağlamıştır (Çavdar, 2013: 200-201). İlk defa, dini konularda bir bölüme yer verilen ve inanç özgürlüğünün önemine dikkat çeken 1969 tarihli Düzen Değişikliği Programı, CHP içindeki değişiklik ve farklı siyasi mesajları barındıran söylemi, Ak Günlere adındaki seçim bildirgelerinde yer almıştır (Dursun, 2001: 20). Bülent Ecevit tarafından yazılmış olan bu bildiri, ülkenin mevcut sorunlarına önerilen çözüm yolları bağlamında, Türkiye için demokratikleşme süreci açısından önemli bir yere sahiptir (Çavdar, 2013: 228).

Devletçi ve elitist görüntüsünden, kendi içindeki değişimle birlikte devrimci bir şekle geçen ve demokratik sol kulvarda ilerleyen CHP, bu değişimiyle birlikte partinin tabanında da bir değişimi meydana getirmiştir. 1973 öncesine kadar sanayi ve tarım burjuvazisinin belli kısımları ve sivil -askeri bürokrasi sınıfının desteklediği CHP, bu içindeki değişim süreci sonrasında, işçi kesimi ve gecekondü bölgelerindeki seçmenlerin desteğini kazanmaya başlamıştır (Dursun, 2001: 20). CHP'nin sol kulvardaki bu yükselişi, sadece kendi içindeki değişimle beraber yaşanmamıştır. 1960'lı yıllarda yukarıda da değinildiği üzere büyük başarılar gösteren TİP'in kapatılması sonucu, sol ideolojiyi temsil eden alanda meydana gelen boşluk, tüm sol görüşlü seçmenin bir noktada, CHP'de toplanma gereksinimi doğurmuştur. CHP'nin yükselişi ve seçimlerdeki oylarının artışıdaki nedenlerden biri de bu olmuştur.

Kendi içindeki değişimle birlikte, sadece iki kere bir bölünme yaşamış olan CHP'ye nazaran, sol karşısında gücünü yitirmekte olan sağ ideolojik merkezli partiler, hem güçlerini kaybetmiş ve hem de içlerinde fazlaca bölünme yaşamışlardır. Sağ partiler arasında en önemli yerde bulunan AP, Süleyman Demirel'in sürdürdüğü siyaset neticesinde, destek gördüğü farklı toplumsal tabakaların birbirleriyle çatışmasına neden olmuştur.

AP, siyasi anlamda merkeze doğru kaydıka, çevreyi ihmal etmiş, bu da parti içi gerilimlere neden olmuş ve bölünmeler gerçekleşmiştir. 1960'lardan itibaren kentleşmenin büyük ilerleme göstermesi ve bunun neticesinde toplumsal tabakaların isteklerinin farklılaşp gelişmesi sonucunda, AP'nin siyasetini ve çizgisini kendilerine yeterli göremeyen bu kesim, bir de 1969 seçimleri sonrasında kurulan hükümette Demirel'in muhafazakâr kesimi hükümetin dışında tutmasıyla birleşince, parti içindeki bölünmelerin hızı artmıştır. Necmettin Erbakan'ın kurmuş olduğu Milli Selamet Partisi (MSP), küçük ticaret burjuvazisini, ithal ikameci politikalarla büyümekte olan büyük burjuva sınıfına karşı koruyarak, sağdaki seçmenlerin tabakasında bölünmelere neden olmuştur. Demokratik Parti ise, aynı ithal ikameci ekonomi politikaları sonucunda AP'nin destek olduğu sanayi burjuvazisine karşı koruduğu tarım burjuvazisi politikaları neticesinde, sağdaki bölünmenin bir başka ayağını temsil etmekteydi (Dursun, 2001: 24).

AP'nin bir düşüş, CHP'nin ise değişen yeni idaresiyle birlikte yükselişe geçtiği 1973 genel seçimleri, uzun zamandır tek partinin hükümet kurup istikrarlı bir siyaset beklentilerini yine karşılayamamış ve koalisyon hükümeti kurulmak zorunda kalınmıştır. Seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına rağmen CHP, tek başına hükümet kuracak

çoğunluğa erişememiş ve meclis içindeki partilerin, bazı partilerle koalisyon kurmak istememesi bir krize neden olmuştur. Süleyman Demirel, Bülent Ecevit ile koalisyon kurmak istemiyorken, Demokratik Parti ise hem AP, hem CHP ile koalisyona sıcak bakmıyordu (Ahmad, 2015: 400).

Bu dönemde CHP ve MSP'nin koalisyon kurlmaları her iki partinin de kendi tabanı ve gelecekleri açısından kaçınılmaz gibi görünüyordu. CHP'nin hükümet kuruyor olması, onun değişen kimliğinin ve vaat ettiği ak günlerin seçmen tarafından görülebilme mecburiyeti bakımından zaruridir. MSP ise 12 Mart dönemi kapatılan Milli Nizam Partisi'nin devamı olarak meclise belli sayıda milletvekili çıkararak, Erbakan'ın da aynı CHP'de olduğu gibi meşruiyetini ispatlama zorunluluğu vardır (Dursun, 2001: 28).

CHP ve MSP arasında kurulacak olan koalisyon hükümeti için oluşturulan tüm spekülasyonlara rağmen, iki parti de aslında karma ekonomi modeli, halkın sermaye sahipleri tarafından sömürülmemesi ve sosyal adalet istemleri gibi benzer vaatlerde bulunmuşlardır (Ahmad, 2015: 405). Bu benzerliklerin yanında, MSP alt orta tabakanın temsilciliğini savunurken, modern kapitalizmin de gelişmesine karşı bir politika güdüyordu. CHP ise kapitalizme karşı değildi, Batı'dan ve ortak pazardan ayrılma istemleri de yoktu (Ahmad, 2015: 407).

Böyle bir hava içinde Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan, 12 Ocak 1974'te uzun bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Anlaşılan ortak prensipler neticesinde Bülent Ecevit, hükümet kurma yetkisini kullanarak, bakanlar kurulu listesini Cumhurbaşkanı Korutürk'e götürmüş ve yaşanan hükümet kuramama krizi son bulmuştur. Böylece seçimden neredeyse üç ay gibi bir süre sonra, resmen 7 Şubat 1974'de CHP ve MSP koalisyon hükümeti kurulmuştur (Karadağoğlu, 2013: 22).

1973 genel seçimlerinde Türkiye'de sağ partilerin bölündüğü ve bundan dolayı da oylarının dağılması nedeniyle, oy çoğunluğunun tek başına CHP'ye akması görülmektedir. Fakat alınan oyla da CHP'nin tek başına hükümet kuracak çoğunluğa erişemediğini görmekteyiz. Bu partilerin bölünmesi ve oy dağılımındaki bu dağılmalar, tek başına hükümet kurmayı zorlaştırmıştır ve bu durum da siyasette istikrarsızlığa neden olmuştur (İşler, 2014: 50). Hükümetin kurulamaması durumu, 1974'de CHP ve Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyonuyla son bulmuş olsa bile, bu koalisyon döneminde askeri kesimin çok fazla tepkisini çeken genel af yasası çıkmış ve koalisyon çok uzun ömürlü olamamıştır.

Ordu, ilerleyen bölümlerde görülecek olan toplumsal anarşi olayların nedenini, bu koalisyon döneminde çıkan genel af yasasına dayandırmış ve bu affin, affedilemez bir hata olarak görüldüğünü ifade etmiştir (Birand, 1984: 44).

Kısa ömürlü olan ve 1974'te kurulan bu CHP ve MSP koalisyon hükümeti boyunca alınan uygulamalara bakacak olursak, yasaklanan haşhaş ekiminin tekrar serbest bırakılması, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Genel Af Yasası en dikkat çekenleridir.

Bülent Ecevit'in hem seçim propagandası sırasında hem de daha sonra hükümet programında da bahsettiği Genel Af Yasası, tüm adli suçluların af kapsamında değerlendirilmesini ön görüyordu. Ayrıca daha sonra MSP vekillerinin muhalefetine rağmen, CHP'li milletvekillerinin Anayasa Mahkemesine giderek 141 ve 142. TCK maddelerinin (Siyasi ve düşünce suçluları) de af kapsamına alınmasına neden oldukları görülmektedir (Çavdar, 2013: 236). Ordu, bu genel af dolayısıyla terör ve anarşi olaylarının artmasını bu affa bağlamakta, ayrıca 12 Mart'ın bir işe yaramadığı ve CHP- MSP koalisyonunun da durumu daha kötüleştirdiğini düşünmektedir (Birand, 1984: 44).

Bu dönemde dış politika bakımından da Ege'de kıta sahanlığı konusunda Yunanistan ile yaşanan gerginlik, siyaset ve toplumsal durumu da etkilemiştir. Ayrıca Yunanistan desteği ile 1974'te Kıbrıs'ta gerçekleşen darbe sonrası, Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türklerin haklarını korumak istemesi neticesinde ortaya çıkan kriz, siyasetin gündemini oluşturmuştur. Kıbrıs olayı nedeniyle Ecevit, Temmuz ve Ağustos 1974 tarihlerinde Kıbrıs'a askeri harekât düzenlemiştir ve bu durum sonrası Kıbrıs ikiye bölünerek Kuzey Kıbrıs, Türklere bırakılmıştır (İşler, 2014: 51). Bu durum sonrası, ABD'nin 12 Mart sürecinde de gördüğümüz, haşhaş yasaklamasını talep etmesi ve sonrasında yasaklanması, Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıbrıs olayı nedeniyle, Ecevit hükümeti döneminde tekrar serbest bırakılmış, ABD ise bu hamle karşısında Türkiye'ye yaptığı askeri desteği durdurmuştur. Bu, ülkemizde ABD karşıtı bir görüşün gelişmesine neden olmuştur (Özdemir'den akt. İşler, 2014: 51).

1974'te gerçekleştirilen bu Kıbrıs Barış Harekâtı'nın dış politikamız açısından en önemli yankısı kuşkusuz 5 Haziran 1975'te ABD tarafından uygulanan silah ambargosu olmuştur. ABD ambargonun kaldırılması, ancak Türk askerlerinin Kıbrıs'tan çekilmesiyle ve görüşmelerin ilerlemesiyle gerçekleştirmiştir (İpekliler, 2010: 40). Bu silah ambargosu hem ordunun modernleşmesini engellediği gibi, hem de ABD'den alınmış olan silah ve

gereçlerin tamiri ve yedeğinin bulunmaması nedeniyle kullanılamayacak olan silah sayısının artmasına neden olmuştur. Bu da, zaten ekonomik krizin içinde bulunan Türkiye'nin, ulusal ve bölgesel güvenlik konusunda yetersiz kalmasına mahal vermiştir. Bu durum böylece, batı kaynaklı yardımlarla kalkınmasını devam ettirmekte olan ülkemizde, bir bunalım ve krizin meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır (İpekliler, 2010: 39).

Dış politikada meydana gelen gelişmeler arasında, Türkiye ekonomisini en çok etkileyen olaylardan biri de; tüm dünyayı etkileyen petrol krizi olmuştur. 1973 yılında petrol ihraç eden ülkelerin uyguladıkları petrol ücretlerindeki artıştan, tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye'de etkilenmiş ve yükselen petrol fiyatları nedeniyle ekonomimiz bunalıma girmiştir. Ekonomik krizin beraberinde getirdiği toplumsal ve siyasi krizler de bu dönemlerin hükümetlerinin bu konu hakkında uygulamalar almasına neden olmuştur. 1977 ile en son 24 Ocak 1980 Kararlarına kadar geçen zaman içinde, hükümetler beş adet farklı istikrar programları çıkarmak zorunda kalmışlardır. Bunların en sonu Demirel hükümeti döneminde Turgut Özal tarafından hazırlanmış olan ve radikal kararları bulunan 24 Ocak 1980 Kararları olmuştur (Dursun, 2001: 53).

Bölgesel güvenlik konuları içinde Türkiye'yi etkilemiş olan bir diğer sorun ise, İran'da gerçekleşen rejim değişikliği olmuştur. Şah'ın görevden alınması ve Humeyni'nin İran'da başa gelmesinden sonra, ülkesindeki ABD üslerinin kapatılması, ABD açısından önemliydi. ABD, İran'ın bu anlamda kaybedilmesi ve oluşan boşluk sonrası, Türkiye'nin bu boşluğu kapatabilecek potansiyelde olduğu görüşünün gelişmesine neden olmuştur. Fakat İran'da olduğu gibi Türkiye'de de İslamcı politika güden partilerin ve siyasilerin oluşu ABD'nin kaygılanmasına neden oluyordu. Bu anlamda Batı ve ABD aslında istikrarlı bir Türkiye'ye ihtiyaç duyuyordu (Birand, 1984: 93). İran'da dinin siyaset üzerindeki etkisinin Türkiye'de de olabileceği durumu, daha 1973 ve 1977 seçimlerinde küçümsenmeyecek başarılar gösteren ve mitinglerinde İran sorununa benzer durumlar (İslami sloganlar) ortaya koymaya başlayan MSP'nin, kurulan hükümetlerde yer almasıyla ortaya çıkmıştır. İran'daki durumun bir benzerinin Türkiye'de de yaşanması ve dinin siyaset üzerindeki etkisinin çoğalmasını istemeyen, sadece ülkedeki seküler kesim değil, bölgesel güvenlik açısından güvenli bir alan oluşturmak isteyen Batı için de önemliydi (Dursun, 2001: 66). İşte 1980 darbesine doğru gidilirken, Batı'nın istediği, istikrarlı ve güvenli bir bölge olması açısından, İran'dan sonra Türkiye'nin önemli bir konuma gelmiş olması alakalıdır (Ahmad, 2015: 454).

Demokratik bir sistem dâhilinde, bölgesel ve uluslararası nitelikteki güvenlik sorunlarının yerine getirilmesinin zorlaşması, istikrarlı bir yönetimle idare edilen bir Türkiye ihtiyacının, batı tarafından doğmasına neden olmuştur. Bu konuda sivil siyasi yöneticilerin, karar almada aralarında oluşturdukları uzlaşmazlıklara karşı, askeri yöneticilerden oluşan bir kadronun alacağı kararların, rejime karşı olan güvenin artacağı konusunu gündeme getirmeye başlamıştır (Dursun, 2001: 70). Bundan dolayıdır ki, ele alınan bu bölgesel güvenlik konuları ve Batılı ülkelerin istikrarlı bir yönetimle idare edilen Türkiye ihtiyacı, ülkemizde askerin 1980’de siyasete müdahalesinde hızlandırıcı etkenler olduğu aşikârdır. Öyle ki, 1978’den beri bir sorun olarak devam eden Kıbrıs ve Yunanistan sorununun, askeri darbe sonrası NATO ile görüşme yapan Kenan Evren’in karara bağlayıp sorunu çözmesi, Batılı ülkelerin ülkemizde yapılan askeri darbeden memnuniyetlerini dile getirdikleri gazete haberleri, bu görüşü güçlendirmektedir (İpekliler, 2010: 43).

12 Eylül askeri darbesinin arkasında bulunan dış güçlerin, Türkiye’de sivil siyasetçilerin belirsiz politikaları yerine, askerin istikrarlı ve güvenilir bir siyaset gütmeleriyle oluşacak olan rejime güven ihtiyaçları, ülkemizde sivil yönetimin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimlerin nedenleri arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de bu dönemdeki cepheleşme, Kıbrıs olayında elde edilen başarının, seçimlerde CHP lehine çevrilmek istenmesi nedeniyle, seçimlerin erkene alınması ve tek başına hükümet kurabilme olasılıklarının düşünülmesi sonucunda, 18 Eylül 1974’te başlamıştır. Ecevit, Fehmi Korutürk’e istifa mektubunu vermiştir ve MSP ile kurulan koalisyon hükümetinden çekilerek, erken seçimi kaçınılmaz bir hale bırakmıştır (Birand, 1991: 44). Uzun süren görüşmeler sonrasında kurulan ve genel af gibi bir konuyu gündeme getiren bu koalisyon hükümeti böylece son bulmuştur.

Cumhurbaşkanı Fehmi Korutürk, bir hükümet krizinin daha yaşanmasını istememesi nedeniyle, hükümet kurma yetkisini senatör Sadi Irmak’a vermiştir. Ama Bülent Ecevit, olası bir erken seçimde Kıbrıs harekâtından dolayı oylarının çoğalacağı ve tek başına hükümet kurabileceği düşüncesiyle, Demirel ise meclis içindeki sağ partilerle yapabileceği bir koalisyon hükümeti istemesi nedeniyle, Ecevit ve Demirel, Irmak’ın güvenoyu alamamasına neden olmuştur. Böylece hükümet kurma görevi Süleyman Demirel’e verilmiştir.

Yukarıda Sadi Irmak'a güvenoyu verilmemesi konusunda da değinildiği üzere, bölünmüş olan sağ partilerin durumu nedeniyle, oyların CHP'ye gideceğini düşünen Süleyman Demirel, erken seçimlere gidilmesini engellemek için 1975 yılında Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetini AP, MSP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ile kurmuştur. Bu cephe yaptığı siyasetle birlikte, milliyetçi kesimi tek başına temsil ettiği iddiasında bulunmuş ve karşısında kalan her kesimden olanlar da komünist olarak nitelendirmiştir. Bu da zaten var olan kutuplaşmış toplum durumunu, daha da germiştir (Birand, 1991: 45).

31 Mart 1975'te Süleyman Demirel'in kurduğu Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, siyasi krizin son bulmasına neden olmuştur ve 5 Haziran 1977 genel seçimlerine kadar devam etmiştir. Bu hükümetin kurulması aslında 12 Mart sonrası, tabanda saygınlık kaybına uğramış olan Demirel için bir avantajdır. Çünkü bu cephe ile birlikte, sağ partilerin oylarının AP'ye kayacağını düşünüyordu. Hükümetin kurulmasıyla bir hükümet krizinin aşıldığı söylenilebilir ama hükümetin sola karşı tutumu nedeniyle başka krizler patlak verecektir. CHP'nin birinci parti olmasına rağmen, muhalefette kalması ve erken seçim için yaptığı hükümeti bozma planının gerçekleşmemesi, sol kesimde büyük tepkilere neden olmuştur. Ayrıca bu hükümet süresince, ülkede sağ ve sol ayrımının kutuplaşmalara varması ve işçi ile gençlik gösterilerini sert bir şekilde engellemeleri, toplumsal kampaşmayı arttırmıştır (Dursun, 2001: 38).

Kıbrıs sorunu nedeniyle ülkemize uygulanan ambargo ve petrol krizi gibi olaylar, dış ticaret için açıkların oluşmasına neden olmuş, ülke içinde de enflasyon ve üretimdeki düşüş ekonominin krize girmesine ve bu da mevcut hükümetin zora düşmesine neden olmuştur; erken seçim kaçınılmaz görülmüştür (Dursun, 2001: 39).

1973 yılı genel seçimlerindeki başarısı üzerine, 5 Haziran 1977 seçimlerinde de birinci parti olarak çıkan ve oylarını yüzde 41,4'e yükselterek 213 sandalye edinen CHP, geçmiş yıllarda sol kesimin tercih ettiği partilerin toplamından daha yüksek oy alarak, 1970'lerdeki solun yükselişte olduğunu göstermiştir (Dursun, 2001: 21). Fakat 5 Haziran 1977 genel seçimlerinde de, partilerin tek başlarına hükümet kurabilme düşünceleri gerçekleştirilememiş, hiçbir parti tek başına hükümeti kuramamış, aynı zamanda da Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti bu seçimle son bulmuştur. CHP, hükümeti kurmak için yetkilendirilen ilk parti olmasına rağmen, kurduğu hükümetin meclisten güvenoyu alamaması sonucu 1977 Temmuz'unda İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti AP, MSP ve

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile kurulmuştur. Koalisyon olarak kurulan bu hükümetin karşısındaki ilk sorun, ordudaki atama sorunu olmuştur. Bankaların da, hükümete kredi vermeme kararı, sorunların büyümesine neden olmuştur (Birand, 1991: 53). Ayrıca AP'de içerisinde sorunlar başlamış, 12 milletvekili partiden istifa etmiş ve CHP'yi destekleyeceklerini bildirmişlerdir. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti böylece son bulmuştur. İktisadi ve siyasi olayların dışında toplumsal olayların da gerginleştiği bir dönemde kurulmuş olan İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti, Bülent Ecevit'in hükümet aleyhine verdiği gensoruda, güvenoyu alamaması neticesinde 31 Aralık 1977'de son bulmuştur. Ayrıca siyasi tarihimiz açısından da gensoru ile biten ilk hükümet olmuştur (Karadağoğlu, 2013: 30).

İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinin son bulması sonrasında Bülent Ecevit, hükümeti kurma görevini almıştır. Böylece güven oylamasını alabilmek için DP'den bir, CGP'den bir, AP'den istifa eden on iki milletvekilinden ise on birine bakanlık vererek desteklerini almış ve Üçüncü Ecevit hükümeti böylece 17 Ocak 1978'de kurulmuştur. 12 AP'li milletvekiliyle, Güneş Model'de görüşen ve spekülasyonlarla göreve başlayan Üçüncü Ecevit hükümetinin önünde, çokça sorun da vardı. Bir önceki hükümet döneminde de olan terör ve anarşi durumu artarak devam etmiş, karaborsacılık ilerlemiş, enflasyonun önüne geçilememiş ve bunun gibi pek çok nedenlerden dolayı, ekonominin bir çıkmaza girmesi sonucunda temel gıda maddelerinin temini bile imkânsız hale gelmiştir. Petrol ve döviz yetersizliği gibi konulardan dolayı ulaşımın kilitlenmesi, grev durumunda olan fabrikaların kapanma noktasına gelmelerine neden olmuştur (İpekliler, 2010: 53).

Terör ve toplumsal olayların tırmandığı Üçüncü Ecevit hükümeti döneminde, ekonominin giderek kötüleşmesine çare bulunamadığı gibi, bir de insanların sağ ve sol olarak kutuplaşması, ciddi sorunlara neden olacak boyuta ulaşmıştır. Siyasi cinayetlerin işlenmesi, toplu şiddet olaylarının yaşanması gibi toplumsal olarak bir kaos içinde geçen bu dönem, aslında siyasi iktidarın acizliği olarak da tanımlanmıştır. TSK, 1960 ve 1971 askeri müdahalelerinde de değinildiği gibi, böylesi bir toplumsal düzen içinde kaygılanmaya başlamıştır (Dursun, 2001: 43).

1973 ile 1979 arası kurulan hükümetlerin koalisyon olmalarından da öte, matematiksel hesaplamalarla kurulmuş hükümetler olmalarından kaynaklı olarak, ülke istikrarı, yönetimin sürekli bozulup kurulmasında dolayı sağlanamamıştır. Kurulan hükümetler de bundan dolayı siyasi, iktisadi ve toplumsal olaylara kalıcı çözümler

bulamamışlardır. Partilerin aralarındaki iktidar mücadelesi nedeniyle başlamış olan sağ-sol çatışması gibi temel konular, toplumsal olayları daha da arttırmış ve baş edilemez hale getirmiştir (Karadağoğlu, 2013: 33-34).

14 Ekim 1979'da Cumhuriyet Senatosu ve boş kalan milletvekilleri sayısı nedeniyle yapılan ara seçimlerde; AP'nin oyları yüzde 46,3'e yükseltirken, CHP'nin oyları yüzde 29'a düşmüş ve iki gün sonra CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit istifa ederek, Üçüncü Ecevit Hükümeti'nin bitmesine neden olmuştur. Ecevit'in istifası sonrasında hükümet kurma yetkisini eline alan Demirel, 24 Ekim 1979'te Altıncı Demirel hükümetini kurmuştur. 19 Kasım'da mecliste Demirel'in okuduğu hükümet programı, dönemin koşullarına göre şekillenmiş; can ve mal güvenliğinin sağlanması, kanun yetkileri dahilinde düzenin yerine getirilmesi, terör, bölücü eylem ve anarşi durumlarının ortadan kaldırılması gibi maddeler ön plana çıkmıştır. Fakat, bu hükümet döneminde bu sorunlara pek de çözüm bulunamamıştır. Toplumsal ve siyasi durumların iyileştirilmesi konusunda pek başarılı olmayan hükümet, bu dönemde Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının yürürlüğe girmesiyle, radikal önlemler sayesinde, ekonomi az da olsa rahatlamış ve rayına oturmuştur (İpekliler, 2010: 57-58).

1979 ara seçimleri sonrasında, azınlık hükümetini kurduktan hemen sonra, Başbakanlık Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Müsteşarlığı'na Demirel tarafından göreve getirilen Özal, ithal ikameci sanayileşme ekonomik modelinden serbest ekonomiye geçilmesi konusunda, devletin ihraç edilecek ürünlere destek verip, ekonomideki etkinliğini önceki dönemlere göre azalmasını temel alan 24 Ocak Kararlarını almıştır (İpekliler, 2010: 62). Demirel ise bu kararların alınmaması halinde karaborsa, kaçakçılık ve haksız kazancın artacağı ve işsizliğin çoğalacağını belirtmiş ve devlet ile rejimi korumak için, bu kararların alınmasının zaruri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu uygulamaların olmaması durumunda ekonomik gidişatın dolaylı etkileri olarak, toplumsal düzende anarşi ve terörün de tırmanacağını söylenmiştir (Arcayürek, 1986: 369).

1980 yılına gelindiğinde ise, ülke içi sorunlardan olan Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi meydana gelmiştir. 1961 Anayasası'na göre yedi yıllık görev süresi olan Cumhurbaşkanlığı, meclisin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun müspet oyuyla seçilmektedir. 6 Nisan 1980 günü görev süresi dolan Fahri Korutürk'ün boşalttığı Cumhurbaşkanlığı makamına getirilecek yeni isim, meclis tarafından bir türlü belirlenemiyordu (Dursun, 2001: 51).

Mecliste her hangi bir partinin tek başına işbirliği yapmadan cumhurbaşkanı seçmede başarılı olması imkânsızdır. Çünkü bu çoğunluğa sahip değillerdir. (Dursun, 2001: 52).

Siyaset alanının en önemli kurumlarından olan TBMM, Nisan ayından beri Cumhurbaşkanlığı seçimi için toplanıyor, fakat oylamaların hiçbir turunda cumhurbaşkanı seçilemiyordu. Böylece siyasi bir çıkmaza giriliyordu. Siyasetteki bu istikrarsızlık ve bölünmüşlük durumu, hem diyalogsuzluğa neden olmakta, hem de belirsizlikleri ortaya çıkarmaktaydı. 1973 ile 1980 yılları arasındaki yedi yıl içinde yedi farklı hükümetin kurulması da güçlü ve istikrarlı bir hükümetin kurulamamasının bir sonucuydu. Yaklaşık bir yıllık görev sürelerini geçemeyen hükümetlerin başarılı ve devam edilebilir politikalar üretmiyor olmaları, toplumsal, siyasi ve ekonomik hiçbir sorunun çözüme kavuşamaması anlamına gelmektedir. Bu durum da, siyasi alan içindeki meşruiyetlerinin zedelenmesine yol açmaktaydı (Kumlu, 2009: 85).

Değinilen ulusal ve bölgesel konuların siyasetteki negatif etkileri 12 Eylül'e hız kazandırmıştır. Zaten askeri darbe ile yönetime el koyan askerlerin, siyasete müdahale gerekçeleri de, cumhurbaşkanının bir türlü seçilemeyişi, siyasi liderler arasında yaşanan polemiklerin toplumsal kutuplaşmaya varan boyutları, siyasette yaşanan tikanıklıklar, sürekli bozulan hükümetler ve bölgesel olayların ülkedeki yansımaları gibi etkenlerdir (Tek, 2006: 196).

1978 yılına kadar ordu içinde herhangi bir darbe hazırlığının olmadığı görülmektedir. Buna karşılık, 1979 yılında Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in, yılın ilk zamanlarından beri, ülkede özellikle Güneydoğu bölgesinde yaşanan terör ve anarşi durumunun yükselmekte olduğu ve bunlardan dolayı hem halk, hem de silahlı kuvvetlerden konuyla ilgili çok fazla mektup aldığını, belirttiğini bilmekteyiz. Evren, mevcut hükümetteki milletvekilleri ve senatörlerin de belli bir kısmının, olaylar karşısında hükümetin yeterli politikaları üretmediği görüşünde olduklarını, buna rağmen durumların çok kötüleşmediği sürece askeri darbeyi düşünmediğini, son çare olarak buna sıcak bakılabileceğini söylemiştir (Evren'den akt. Kumlu: 2009: 89). Aslında bu tablo bile, yani ülke içindeki sorunların aşılması için, son çare olarak askerden yardım isteme geleneğinin mevcudiyeti, ülke demokrasisi ve gelişimi için ne düzeyde olduğunu göstermektedir.

Kahramanmaraş'ta başlamış olan terör eylemlerinin, ülke içindeki mezhep tartışmalarının, ne kadar büyük olaylara neden olacağı, 1978 yılının son zamanlarına doğru

yaşanan toplumsal kutuplaşmadan anlaşılabilir. Yaşanan Alevi- Sünni çatışmasının ileri boyutlara taşınarak bir kutuplaşma boyutuna varıp, şiddet olaylarına dönmesi nedeniyle, ülkede on üç il için sıkıyönetim ilan edilmek zorunda kalınmıştır. Sıkıyönetim ilanı edilen illerde, olayların son bulması için, son çare olarak illerin idari yönetimlerinin her ne kadar askeri sınıfa bırakılmış olsa bile, olayların dinmemesi üzerine, ordu içinde olayların demokratik bir sistem içinde aşılacağı görüşünün gelişmesine başlaması sonucunu doğurmuştur (Kumlu, 2009: 89).

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in Eylül 1979'da Genelkurmay İkinci Başkanı Haydar Saltık'a, iki kurmay subayla birlikte çalışma grubu oluşturmasını istemesi ve bu çalışmanın askeri darbe için hazırlıkları planlamasını istemesi, 12 Eylül'e giderken ki önemli olayların başında gelmektedir. Evren'in istekleri doğrultusunda 11 Eylül 1979 günü çalışmaya başlamış olan bu grup, yaptığı çalışmalarla ve çıkardıkları raporlarla, komutanları bilgilendirmiş ve darbeye ilişik hazırlıklar başlamıştır (Dursun, 2001: 76).

Kenan Evren'in 27 Aralık 1979 tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunduğu ve TSK'nın ülke gündemiyle alakalı görüşlerini kaleme aldığı uyarı mektubu, o dönem için kimsenin üzerine alınmadığı bir mektup olmuştur. Mektupta ülke içindeki krizlerden bahsedilmekte ve bu tırmanan olaylar için, herkesin sorumlu olduğu belirtiliyordu. Fahri Korutürk daha sonra açıklayacağı üzere, Evren'in ona ordunun başına geçip ülkenin içinde bulunan durumdan çıkarılmasını istemini reddettiğini ve bunların demokratik koşullarla üstesinden gelinmemesinin, ülkeyi uluslararası bakımdan zor düşüreceğini ifade etmiştir.

Kenan Evren, sürekli yinelediği hükümetin terör eylemlerini engelleyecek yasaları meclisten çıkarmalarını istemi üzerine, Korutürk'ün AP ve CHP liderlerini bir araya getirerek, bir uzlaşmaya girmesini istenmiştir. Fakat Evren'in bu istemi, hükümetin azınlık hükümeti olması ve muhalefet partilerinin de koşulsuz hükümete destek veremeyeceği gerçekleri doğrultusunda, çok da ivedili bir şekilde hallolacak bir durum değildi. Aslında bu tablo doğrultusunda, bu yasal çerçevelerin oluşturulması baskısının asker tarafından yinelenmesi, askeri müdahalenin hem zeminini oluşturuyor hem de süreci hızlandırıyordu (Birand, 1984: 144). Bilindiği üzere, benzer toplumsal sorunlara karşı 12 Mart müdahalesinde, hükümete uyulması gereken reform paketinin verilmesi durumu, aynı şekilde bu süreçte de görülmektedir.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin dolması sonrasında cumhurbaşkanlığı seçimi krizinin yaşanması TSK içinde yapılan askeri darbe planlarına hız kazandıran bir başka olay olmuştur. Genelkurmay İkinci Başkanı tarafından askerin siyasete müdahalesini “Bayrak Harekât Emri” olarak adlandırılan çalışmalar, 4 Haziran 1980’de Kenen Evren’e sunulmuş ve asker, darbe tarihini 11 Temmuz olarak planlandığını söylemiştir. Bu Bayrak Harekât Emri’ne göre, 3 Temmuz 1980’de kararın özel olarak ordu ve kolordu komutanlıkları ve sıkıyönetim komutanlıklarına gönderileceğinden bahsedilmektedir (Birand, 1984: 200).

Bu kararın uygulanamamasının nedeni, 3 Temmuz’da MSP’nin AP’ye güven oylamasında destek vermesi sonrası, mevcut hükümetin güven tazelenmesi durumudur. Bu yüzden, güvenoyu almış bir hükümetin, askeri darbeye görevinden uzaklaştırılmasının, ülke içi ve dışında farklı tepkilere neden olabileceği düşünülmüş ve kararlaştırılan darbe tarihi ertelenmiştir. 26 Ağustos’ta tekrardan darbeye ilgili toplanan komutanların, müdahale tarihi olarak 12 Eylül 1980’de karar kıldıklarını bilmekteyiz (Kumlu, 2009: 90-91). Askeri darbe tarihinin kesinleştirilmesi sonrası yaşanan; MSP’nin gensorusuyla Dış İşleri Bakanlığının düşürülmesi ve Konya’daki MSP mitinginin, bu darbe için ayrıca iki neden olarak öne sürülmesine neden olmuştur.

Söz konusu MSP mitingi, Konya’da partice örgütlenmiştir ve Kudüs’ü Kurtarma Mitingi olarak adlandırılmıştır. Özellikle bir grubun İstiklal Marşı’nı protesto etmesi ve mitingde atılan sloganların Cumhuriyet karşıtı söylemlere varması, askerin tepkisini çekmiştir (Dursun, 2001: 77).

Böyle bir ortamda ülke içi ve dışı sorunların hat safhada olduğu dönemde, 12 Eylül 1980 saat gece dörtte, Yüce Türk Milleti hitabıyla başlayan ve Milli Güvenlik Konseyi’nin 1 numaralı bildirisini okunan mektupla, tüm ülke, askerin darbe yapmış olduğunu öğrenmiştir. Bildiride ülkenin sorunları özetlenmekte ve bu durumdan çıkılması için bulunan son çarenin de; askerin siyasete müdahale edip, yönetime el koyması olduğu açıklanmıştır. Bildiriye göre asker darbenin nedeni; ülkenin bütünlüğünü korumak olduğu söylenmekte ve kardeş kavgasının son bulması ve devlet otoritesinin yıkılmasına ve varlığına zarar verecek olan sebeplerin ortadan kaldırılması olarak sayılmıştır (Dursun, 2001: 93).

12 Eylül sonrası saat 05.00'da başlayıp, yasağın bittiğinin emri verilene kadar, sokağa çıkma yasakları getirilmiş, bütün ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş, ayrıca meclis ve hükümet feshedilerek, meclis üyelerinin de dokunulmazlık hakları kaldırılmıştır. 12 Eylül günü TRT radyolarından okunan bu bildiriyle birlikte, artık 1961 Anayasası ile oluşturulan rejim tamamen son verilmiş ve yeni bir dönemin başlangıcı atılmıştır.

12 Eylül Rejimi olarak adlandırılan bu dönem, bahsedilen 12 Eylül 1980 günü okunmuş olan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Bir Numaralı Bildirisi ile başlamış ve Turgut Özal'ın Genel Başkanlığını yaptığı Anavatan Partisi'nin (ANAP) 13 Aralık 1983 günü seçim sonuçlarına göre hükümeti kurmasına kadar ki olan süreci kapsamaktadır.

Adı geçen Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül askeri darbesini gerçekleştirmiş olan üst düzey komutanların kendilerine verdikleri bir sıfattır ve üyeleri; Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanıdır. Kenan Evren, MGK'nın başkanlığını ve devlet başkanlığını, görev ve yetki olarak kendisine tanımıştır. Bildiri ve Karar isimleriyle adlandırılanlar ise MGK karar, kural ve buyruklarıdır (Tanör 'den akt. Karadağoğlu, 2013: 58).

12 Eylül 1980 askeri darbeden dört gün sonra Kenan Evren'in, yeni dönem siyasi yaklaşımlarla alakalı yaptığı basın toplantısında dikkat çeken noktalar vardır. Bu toplantıda Evren, demokrasinin kaldırılması gibi bir niyetlerinin olmadığını aslında onu tekrar kurabilmek için müdahale ettiklerini söylemiştir. Daha sonra ise, can ve mal güvenliğinin sağlanması için; terör ve anarşi ortamının kaldırılması, devlet otoritesinin korunması, sosyal anlayış ve milli birliğin, düzenin korunması için yasal düzenlemelerin yapılıp, daha sonra yönetimin sivil siyasi otoritelere verileceğini belirtmiş ve darbe gerekçelerini saymıştır(Cemal, 2012: 29).

Bahsedildiği gibi, MGK uygulama ve emirleri numaralandırılarak bildiriler halinde yayınlanmış, ilk bildiriden sonra İki Numaralı Bildirisi'yle sıkıyönetim komutanlıklarına atamalar yapılmıştır. Bu komutanlıkların, ülke huzuru ve güveni için her türlü yetkiyle donatıldığı belirtilmiştir. Üç Numaralı Bildirisi ise sağlık ve güvenlik konuları ve hizmetleriyle alakalı açıklamalar yapılmıştır. Dört Numaralı Bildiri, MGK üyeleri sayılmıştır. Ulaşım ve haberleşmeyle alakalı önlem ve tedbirler Beş Numaralı Bildiri'de bahsedilirken, Altıncı Bildiri de, Kenan Evren'in TSK'ya yolladığı mesaja yer verilmiştir (İpekliler, 2010: 107). Yedi Numaralı Bildiri, siyasi faaliyetlerin yasaklanmasının yanında,

DİSK ve MİSK gibi kuruluşlara bağlı sendika faaliyetlerine de son vermiştir (Can, 2012: 39).

Seçimle göreve gelmiş olan belediye başkan ve meclis üyeleri de içinde olarak, valiler de görevlerinden alınmıştır. Bunların boşalttıkları koltuklara askerler getirilmiş ve siyasi partilerin liderler gözaltına alınmıştır (Dursun, 2001: 96). Toplumsal olarak kabulle beklenmekte olan asker darbe sonrası, işçilerin işlerine gitmeleri emredilerek grevlerin yasaklandığını görmekteyiz. İş sahipleri MGK kararıyla ortaya çıkan grevlerin yasaklanması, sendikaların faaliyetlerinin durdurulması gibi uygulamalardan memnunken, vatandaşlar ise yönetime askerin geçmesi nedeniyle güvenlik sorununun ortadan kalkacağı için memnuniyet içindedirler (Kumlu, 2009: 92-93).

Alparslan Türkeş dışındaki tüm siyasi genel başkanlar, 12 Eylül sabahında Askeri Havaalanına getirilmiş, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel önce İstanbul'a oradan da Çanakkale'ye gönderilmiştir. Necmettin Erbakan ise İzmir'e götürülmüş ve Ecevit ile Demirel'in eşleri de onlarla birlikte gitmişlerdir. Belli bir süre saklanan Türkeş'te Eylül'de teslim olmuş ve Uzunada'ya gönderilmiştir (Can, 2012: 47). 28 Ekim'de çıkan MGK kararıyla, siyasi liderlerin tekrardan bir daha genel başkan olmayacağını bildirilmesinden sonra, Bülent Ecevit, tüm siyasi faaliyet ve eylemlerinin yasaklanması ve bunları yapamayacağı gerekçesiyle 30 Ekim'de CHP genel başkanlığını bırakmıştır (Cemal, 2012: 72).

MGK'nın siyasi partileri kapatmasının nedenleri arasında; siyasi liderlerin, askeri darbe ile ilgili verdikleri yazı ve faaliyetlerin, yönetimce rahatsız edici bulunması ve Danışma Meclisi üyelerinin, siyasi partilerden etkilenebilme olasılıklarıdır. Demokrasi dışı bir uygulama olan bu eylem, komutanların siyasi partilerin kapatılması sonucu Danışma Meclisi üyelerinin, daha rahat çalışabilecekleri düşüncesinden gelmektedir. Görünürdeki neden olan siyasi partilerin kapatılması olayının asıl nedeninin ise, askeri yönetimin son verilmesinden sonra geçilecek sivil idarenin, kendilerinin güdümlendiği şekilde oluşması ve başlaması isteğinden kaynaklanmaktadır (Karadağoğlu, 2013: 68-69).

Devlet Başkanlığını yürüten Kenan Evren iken, darbe sonrası başbakanın kim olacağı tartışmaları başlamış ve 20 Eylül'de MGK kararıyla birlikte Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu başbakan olarak atanmıştır. Başbakan yardımcılığına ise Turgut Özal ve Zeyyat Baykara getirilmiştir. Özal'ın başbakan yardımcılığı görevine

getirilmesi, aslında askeri darbe sonrasında askerinin, Özal'ın aldığı 24 Ocak kararlarının onaylandığı ve devam edilebilecek olduğunu anlatmaktadır (Karadağoğlu, 2013: 63).

24 Ocak Kararlarının mimarı olan Turgut Özal, hükümet içinde ekonomiden tam olarak sorumlu kişi olarak görevlendirilirken, askeri yönetim boyunca ekonomi ve dış politika alanları dışında her yerde yeniden yapılanmaya gidileceğinin sinyalleri vermiş ve dendiği gibi 24 Ocak Kararları olduğu gibi yürürlüğüne devam etmiştir.

12 Eylül Rejimiyle birlikte ilan edilmiş olan sıkıyönetimin yargılama kampanyaları sırasında, geniş tutuklama uygulamalarının olduğu ve her kesim insanın hapisanelere gönderildiğini bilmekteyiz. Askeri mahkemelerde yargılanan çoğu kişi kötü muamele görmüş, işkencelere maruz kalmış ve idam edilenler de olmuştur. Sivil toplum örgütleri ve siyasi faaliyetlerin tamamen durduğu bu dönemde, sendika ve gençlik kuruluşları ile tüm siyasi örgütlenmelere son verilmiştir. Bundan dolayı genel olarak 12 Eylül rejimine bakılacak olunursa, yönetim için herkesin haddini bilmesi gerektiği bakış açısıyla tabandan, halktan gelen her türlü istek ve taleplere karşı konulmuştur. Bundan dolayı halktan gelen her hareketin devleri etkilememesi için, ellerinden geleni yapmışlardır (Belge, 1992: 39).

Yeni Anayasa kabul edilesiye kadar yedi maddeden oluşan ve 24 Ekim günü çıkarılan Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ile yeni oluşacak rejimin temel yapı taşları ortaya konulmaya çalışılmıştır. 12 Eylül döneminde meclisin dağıtılması, siyasi partilerin kapatılması, sendikaların yasaklanması gibi olan uygulamalar, aslında bu dönemin demokrasiye verdiği zararlardan biri olarak, az çok gelişmekte olan siyasi kurumların ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Aslında güdülen bu kararlılık, son seçenek olarak askeri diktatörlük uygulamalarına doğru gitmekteydi (Belge, 1992: 39).

1960 askeri darbesinde de olduğu gibi, 12 Eylül'de de askerinin ülke yönetimi için yeniden yapılandırmaya gitmesinin en önemli aracı olarak, yeni bir anayasayı görüyordu. Bundan dolayı, ülkenin düzenine kavuşması için gerekli yasal ve anayasal çerçeveyi oluşturacak, anayasa ve yasaların temellerini atacak ve TBMM tekrar oluşması kadar, onun yetkilerini kullanacak olan Kurucu Meclis Kanunu'nu çıkarılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi olarak iki kanattan oluşan Kurucu Meclis'in bu iki kanadı arasında, tam bir eşitlik olmadığını görmekteyiz. Danışma Meclisi üyeleri, danışma görevlerini yerine getirirler ve MGK tarafından belirlenmektedirler. Buradan da anlaşılacağı üzere yeni yapılacak anayasa ve yasal düzenlemelerde, son söz hakkı ve yapılanların denetlenmesi

görevi tek başına MGK tarafından yerine getirilmektedir. Ayrıca Danışma Meclisi üyesi olabilmenin ilginç bir koşulu da, üye adaylarının 12 Eylül'e kadar ki son döneme kadar hiçbir siyasi partiye üye olmamaları gereğidir (Tanör'den akt. Karadağolu, 2013: 59).

MGK kararı ile tüm siyasi partilerin kapatılmasından sonra 16 Ekim 1981'de ilk toplantısını gerçekleştiren Danışma Meclisi'nin, anayasa hazırlaması en önemli görevi olarak sayılmıştır. Bundan dolayı on beş üyeden oluşan Anayasa Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyon uzun çalışmalarının ardından geçici maddeler dışında toplam iki yüz maddeden oluşturdukları yeni anayasa tasarılarını, Danışma Meclisinin Başkanlık Divanı'na 17 Temmuz 1982'de sunmuşlardır. Genel Kurul'un görüşmeleri tamamlandıktan sonra 23 Ekim 1982'de Genel Kurulda tasarı oylanmış ve kabul edilmiştir (Dursun, 2001: 114).

MGK tarafından son halini Ekim 1982'de alan yeni anayasa taslağının, artık tamamen yürürlüğe girebilmesi için gerekli diğer adım, bunun halk oylamasına gitmesi olacaktır. MGK'nın 70 sayılı kararına göre, anayasanın halk oylamasına çıkarılmasıyla ilgili iki hükmü, seçimlerin serbestliği açısından şaibelidir. Öyle ki bir karara göre, Anayasa açıklanabilir, tanımlanabilir ama eleştirilemezdir. Diğer ikinci karar ise, bu referandumda oy kullanmayan seçmenlerin beş yıl boyunca seçme ve seçilme haklarından yararlanamayacaklarıdır. Böyle bir havada girilen 7 Kasım 1982 anayasa oylamasında, yeni anayasa beklenmedik yükseklikte bir kabul ile yüzde 91,37 oy alarak kabul edilmiştir. Böylece hem Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni anayasası yürürlüğe girmiş, hem de MGK ve Devlet Başkanı sıfatlarının sahibi olan Kenan Evren, yedinci Cumhurbaşkanı kabul edilmiştir. Bunun nedeni, oylamada anayasaya evet oyu verenlerin, aynı zamanda Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığına onay vermelerinden dolayı ayrı bir sandık kurulmamasıdır (Dursun, 2001: 115).

Kenan Evren, MGK Başkanı olarak yaptığı konuşmada, 1961 Anayasası'nda belli boşlukların olduğu ve bu boşlukların da, ülkede 12 Eylül askeri darbesinin yapılmasını zaruri kılan nedenlere dönüştüğünü söylemiştir. Bazı hukuk insanları da, gerçekten 1961 Anayasası'nda iki önemli boşluğunun olduğu söylemektedirler. Bu boşlukların da, sivil siyasi iktidarın kurulup, devam ettirilmesini zorlaştırdığını belirtmişlerdir. Bunlardan ilki; devlet aygıtı içinde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında dengenin bir türlü sağlanamıyor oluşudur. İkinci boşluk ise, devletin devamının zora düşmesi, hatta parçalanması durumlarının bile, hukuk devleti kavramından vazgeçilmesi için yeterli

olmadığı, bazı kavramların, siyasi partilerin görevlerini yapmalarını engeller boyuta gelmeleri olarak sayılmıştır. 1961 Anayasası için söylenen bu boşluklar her ne kadar doğruluk payına sahip olursa bile, askerin siyasete müdahalesi için sadece tek bir gerekçe olarak bunun gösterilmesi realist değildir. 12 Eylül'e gidilirken bahsedilen anayasadan kaynaklı faktörlerle birlikte, aynı zamanda ülke içindeki ideolojik çatışmalar ve halkın değişen ve gelişen taleplerinin karşılanamaması da temel nitelikte olmuştur (Karatepe, 2009: 238).

1961 Anayasası'na göre devlet aygıtı içinde yürütme organını diğerlerine göre daha güçlendirmiş olan 1982 Anayasası, daha katı niteliklidir ve otoriter ağırlığı, hürriyetlerin ağırlığına göre daha ağır bastığı görülmektedir. Ayrıca 1961 Anayasası'na göre daha az katılımcı bir yapıya sahiptir.

1960 askeri darbesi sonrasında oluşan 1961 Anayasası da, 1980 askeri darbesi sonrası oluşan 1982 Anayasası da, darbelerden sonra hazırlanmış olmaları bakımından benzerlik göstermelerinin dışında, ikisi de asker darbenin yapılmasına neden olan uygulama ve düzenlemelerin tepkiselliğine bürünerek oluşan metinler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Zaten ilk bölümde değinilen askerin siyasete müdahale biçimlerinde de bahsedildiği gibi, farklı türde modeller olarak karşımıza çıkan bu müdahalelerde, asker, ülke düzeninin bozulmasına neden olan koşulların ortadan kaldırılması için gerekli düzenlemeleri yapıp, siyaset alanından çekilmektedir. Bu benzerlik dışında iki anayasa arasındaki farklar da önemlidir; 1961 Anayasası kendinden önceki 1924 Anayasası'nın meclis çoğunluğunu milli iradeyle eş değer tutmasına bir tepki olarak kaleme alınırken, 1982 Anayasası da 1961 Anayasası'nın bölünmüş bir egemenlik yaratması ve yürütmeyi güçsüz kılmasına tepki olarak kaleme alınmıştır (Karatepe, 2009: 246).

Cumhurbaşkanının yetkilerini güçlendiren ve bir başkanlık niteliği taşıyan anayasa, cumhurbaşkanına belli durumlarda (Meclisin tıkanması durumunda vb.) meclisi dağıtma yetkisini veriyor, kararnameler yoluyla cumhurbaşkanının sıkıyönetim dönemlerinde ülkeyi yönetebiliyor duruma getiriyor ve genel seçimlere gidilmesine karar verebiliyordu. Böylesi güçlü yetkilerle donatılan cumhurbaşkanlığı, bir önceki dönemde yaşanan meclis krizlerinin önüne geçilmesi açısından, yürütmenin cumhurbaşkanı kanadının güçlendirdiğini göstermektedir (Ahmad, 2015: 221).

Sonuç olarak; ülkede otoriter bir yönetim amaçlamış olan 1982 Anayasası, darbe öncesinde yaşanan kriz ve kargaşa ortamının çözüme ulaşılması için bunlara çözümler üretmek yerine, katı anayasal ve yasal düzenlemelerle kararlar almış ve bu yolla özgürlük alanına da müdahalelerde bulunulmuştur. Sivil toplum ve sendikal hareketlerin kısıtlandığı anayasada, kuvvetler ayrılığı ilkesi, güçler arasında yürütmenin güçlendirilmesi kaidesiyle bozulmuştur. Bu güçlendirme de yukarıda da bahsedildiği gibi cumhurbaşkanı yetkilerinin genişletilmesi ve merkeziyetçi bir anlayışla yönetime bağlanan özerk kuruluşlardır.

12 Eylül darbesinde de, 1960 ve 1971 müdahalelerinde olduğu gibi, toplumsal ve ekonomik açıdan krizlerin yaşandığı görülmüştür. Türkiye’de ordunun tarihsel ve siyasal dayanakları bölümünde de değinildiği üzere, ülkemizde ordu, tüm sorunların faturasını sivil hükümetlere kesmektedir. Bunun sonucunda da, güvenmedikleri sivil hükümetlere, uymalarını istedikleri düzenlemeleri sunarlar. 1971 yılında bu istenilen düzenlemeler için asker doğrudan yönetime geçmemiş olsa bile, 1960 ve 1980’de doğrudan müdahalede bulunarak, bizzat kendi denetimlerinde yeni anayasalar oluşturmuşlardır. Devletin koruyucusu ve aynı zamanda tarihsel dayanaklardan da kaynaklı, bir nevi rejimin kurucusu görevini kendinde bulan ordu, 1980 askeri darbesinde de, bu özellikleri vasıtasıyla siyaset alanını, anti demokratik yollarla işgal etmiştir.

3. BÖLÜM

28 ŞUBAT 1997 DARBESİ

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ülkemizde yaşanan ve post-modern darbe olarak adlandırılan müdahale, 28 Şubat 1997 günü MGK toplantısıyla gerçekleşmiştir. Tezin konusu olarak da, spesifik olarak 28 Şubat ve 27 Nisan'a bakılmasının nedeni, bu müdahalelerin klasik müdahalelerden farklı oluşum ve etkileridir. 28 Şubat askeri müdahalesine geçmeden önce 1980 sonrasında yaşanan ve 28 Şubat'a giden süreci de etkileyen bazı gelişmelere bakmak yerinde olacaktır.

1983 yılında yapılmış olan genel seçimleri, 1980'de askeri darbeyi yapanların destekledikleri Milliyetçi Demokrasi Partisi değil, Turgut Özal'ın başında olduğu ANAP kazanmıştır. Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı süresinin dolması üzerine 1989 yılında cumhurbaşkanı Turgut Özal olunca, ANAP genel başkanlığını da önce Yıldırım Akbulut, kısa bir süre sonra da Mesut Yılmaz doldurmuş ve aynı zamanda başbakan olmuştur (Demir, 2010: 32).

1983 yılında yapılan genel seçimlerle birlikte, sivil otoritenin başa gelmesi, Türk siyasi tarihi açısından Turgut Özal ve partisi ANAP'ın damga vurduğu bir dönem olmuştur. Birçok siyasi akımı barındırıyor olma iddiası, aslında ANAP'ın, 1980 darbesi sonrasındaki geçiş dönemine has özelliklerinden biridir (Ahmad, 2015: 209).

1987 genel seçimlere gelindiğinde ise, o döneme kadar katılımın en yüksek olduğu seçim olmasının yanı sıra, bu seçimle birlikte, aslında 1980 asker darbesinin siyasi alandaki izlerinin, nispeten silindiği bir dönem olması açısından önemlidir. Aynı zamanda bu yıl Eylül ayında gerçekleştirilen referandum ile birlikte, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında yasaklanan siyasi liderlerin yasaklamaları da kaldırılarak, fiilen bu alandaki siyasilerin engellenmeleri son bulmuştur.

Siyasetçilerin yasaklamalarının kalktığı 1987 yılında Süleyman Demirel, o zamanda Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı olan Hüsamet Cindoruk'tan bu görevi, bu yıl yapılan olağanüstü kongre ile birlikte geri almış ve DYP Genel Başkanı olmuştur. Daha sonra ise, Demokratik Sol Parti'nin (DSP) başına Bülent Ecevit, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) Genel Başkanlığına Alparslan Türkeş ve Refah Partisi'nin (RP) başına ise Necmettin

Erbakan geçerek, liderlerin siyasal yasaklanmasının son bulması sonrasında yaşanan önemli gelişmeleri oluşturmuşlardır (Arslan, 2003: 12).

Turgut Özal, 1987’de siyasi liderlerin yasaklamalarıyla ilgili referanduma giderken sonuç ne olursa olsun erken seçime gidileceğini söylüyordu ve böylece Kasım 1987’de erken seçime gidildi. ANAP yüzde 36 oy ile 292 milletvekili meclise sokarken, arkasından gelen Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SODEP) yüzde 24 oy ile 99 vekili meclise sokmuştur. Yasağı kalkmış olan Süleyman Demirel başkanlığındaki DYP ise, 59 vekille meclise girmiştir. Bu seçimin özelliği, 1980 darbesi sonrası yasaklanan partilerin devamları olan DYP ve SODEP’in meclise girmesi kadar, aynı zamanda sıkıyönetimsiz ve güdümsüz olarak 12 Eylül’den beri gerçekleşen ilk seçim olmasıdır (Cansever, 2013: 121). Bu siyasi tablo, 12 Eylülden önceki görüntüye benzediği için hem 12 Eylül’ü yapanlar tedirginlik yaşamış, hem de siyasi istikrarsızlığın geleceği için endişe oluşmasına neden olmuştur.

1991 yılındaki genel seçimlere gelindiğinde, seçimden birinci parti olarak DYP çıkmaktadır. 1987 yılında Süleyman Demirel’in tekrar genel başkanı olduğu DYP’nin yüzde 27 oy alarak 178 vekil çıkardığını görmekteyiz. DYP’yi, 115 milletvekili çıkartıp yüzde 24 oy alan ANAP takip etmiştir. Sekiz yıl boyunca iktidarda kalmış olan ve bu görevin artık giderek yıpratıldığı ANAP, aynı zamanda geçiş dönemine has olarak dört eğilimi de içinde barındırdığı söylemleri, geçiş döneminin siyasi liderlerin yasaklamalarının kaldırılmasıyla, bu söyleminin siyasi alanda etkisini kaybetmesi sonrasında, büyük bir kayba uğramıştır (Arslan, 2003: 26). Aslında bu seçim sonuçlarına bakıldığında, sadece siyasi imajların yer değiştiğini (Özal ve Demirel arasında), siyasi şerit olarak, sağ partiler arasında bir rekabetin olduğu görülmektedir (Özgan, 2008: 54).

1991 yılındaki seçimlerde dikkat çeken bir olay ise, Erbakan’ın MÇP ve Islahatçı Demokrasi Partisi ile yaptığı ittifak sonrasında yapılan genel seçimlerde, yüzde 17’ye varan bir oy alarak mecliste 62 milletvekili temsil gücüne erişmedir. 1987 yılında yüzde ona bile varamayan oranla RP’nin meclise giremediğini düşünürsek, 1991 seçimlerindeki oy oranı Refah Partisi için büyük bir başarı olmaktadır. Ayrıca, partinin söylemlerine bakacak olursak bu söylemler, aynı zamanda siyasal İslam’ın da yükselişte olduğunu göstermektedir (Özgan, 2008: 54).

1991 seçimlerinde Refah Partisi ve Erbakan’ın yaşadığı başarı, merkez medya tarafından bir partinin yükselişi kadar, siyasal İslam’ın da yükselişi olarak haber edilmiştir.

Bu seçimle birlikte sekiz yıl boyunca devam etmiş olan tek parti hükümeti (ANAP) son bulmuştur. Devamında 2002 yılına kadar giden süreçte, tek parti hükümetleri yerine, kurulmuş olan güçsüz ittifak ve koalisyonlar tekrardan siyasi istikrarın zedelenmesi ve bundan dolayı da ekonominin zayıflamasına neden olmuştur (TBMM, Darbe Araştırma Meclis Komisyonu, 2012: 37).

1991 yılında ülkemizin gündemini en üst seviye hissettiren olaylar PKK ve terör eylemleri olmuştur. Körfez Savaşları ve Irak'ın kuzeyinde uçuşun yasaklanması sonrasında o bölgede oluşan otorite boşluğunu fırsat bilip ortaya çıkan PKK, bu dönemde rahat bir hareket alanına kavuşmuştur. 1991 yılı ile 1995 arasında Türk ordusu, işte oluşan bu serbest hareket alanını kırmak için, PKK hedefli sınır dışı operasyonlarla, otorite boşluğunu yıkmaya çalışmıştır. Böylesi bir terör durumu mevcutken, ülke içerisinde ise toplumsal olayların tırmanması, yolsuzluk ve siyasi cinayetler gibi olayların peydahlanması, kamuoyunda büyük rahatsızlıklara neden olmuştur (Demir, 2010: 33).

Turgut Özal'ın ölümü sonrasında cumhurbaşkanı Süleyman Demir olmuştur ve Demirel'in boşalttığı DYP genel başkanlık için, 1993 yılında yapılan DYP büyük kongresinde, DYP Genel Başkanı olarak seçilen Tansu Çiller, aynı zamanda Demirel tarafından hükümet kurma yetkisini almasıyla birlikte, Türkiye'de ki ilk kadın başbakan olma özelliğine de sahip olmuştur. Tansu Çiller, kendinden önce Süleyman Demirel'in genel başkanlığı döneminde kurulmuş olan Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile olan koalisyonlarına devam etmiştir. Temmuz 1993 tarihinde meclisten aldığı güvenoyu ile birlikte, resmen hükümeti kurmuştur. Birinci Çiller Hükümeti olarak adlandırılan bu dönemde dünya siyasi konjonktürüne bakacak olursak; Soğuk Savaş'ın sonlanması sonrasında yaşanan geçiş döneminde siyasi alanı domine eden unsurlar olarak; din ve etnik kaynaklı çatışmaların öne çıktığını görmekteyiz. Bu siyasi atmosferden etkilenen bir ülke de Türkiye olmuştur (Larrabee'den akt. Salkın, 2010: 83).

Daha yeni göreve gelmiş olan Birinci Çiller Hükümeti döneminde, gündemde PKK saldırıları ile oluşan toplumsal şiddet olayları ve Madımak Oteli yangınında ortaya çıkan terör olayı sonrası, bunun yarattığı olumsuz ve gergin hava vardır. Ülke içerisinde şeriat söylemlerinin gerekçe gösterilmesi gibi olaylar, yukarıda da bahsedildiği gibi dünya siyasetinden etkilenildiğini göstermektedir. Dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de, hâkim havanın din ve etnik çatışma ekseninde seyretmesi, Birinci Çiller Hükümeti'nin karşı karşıya kaldığı durumu anlamak adına önemli bir sorun oluşturmaktadır. Ayrıca ekonominin

kötüye gidişatı da eklenecek olan bu tablo, hükümeti zora sokacaktır. Geçiş döneminin yaşandığı bu yıllarda, bu dönemden güçlü bir şekilde çıkılması için ihtiyaç duyulan güçlü bir siyasi otorite alanı, 1980 öncesinde olduğu gibi yine doldurulamamıştır. Siyasi partilerin aralarındaki çatışma ve uzlaşmaz oluşları, bu dönemi bir fırsatlar dönemi olarak yaşanmamasına neden olmuş, şiddet olayları tırmanmış ve demokrasi kültürümüzün gelişmesi bunlardan dolayı sekteye uğramıştır. Bahsedilen bu terör olaylarının 1980 öncesi yaşanan olaylardan farkı ise, bölünmüş ve küçük grupların temsil ettikleri terör eylemlerinin, 1990'lar ve sonrasında artık etnik bir çatışmadan beslenen PKK terör örgütü tarafından işgal edilmesidir (Salkın, 2010: 83). Tırmanan etnik temelli çatışmanın, demokratik yollarla çözümü için bir nevi sahnede olan ve meclise girmiş olan Demokrasi Partisi (DEP) milletvekillerinin tutuklanmasını istenmesi, bu dönemin barışçıl çözümlerle yürünmesine engel olmuştur.

Daha Tansu Çiller'in hükümetinin güvenoyu almamasından önce, Temmuz 1993'te Sivas'ta gerçekleşen Madımak Olayı, döneme damgasını vurmuş ve toplumsal bir çatışmanın sinyallerini vermiştir. Dördüncüsü düzenlenecek olan Pir Sultan Abdal etkinliklerinin nedeniyle, Sivas'ta gerginlikler başlamış ve etkinliğe katılan çoğu kişi saldırılardan kurtulmak için Madımak Oteline sığınmıştır. Daha sonra ise, göstericiler bu oteli kuşatmıştır. Sığınanlar arasında pek çok aydın ve sanatçının da bulunduğu otel yanmış ve çoğu kişi hayatını orada kaybetmiştir (Yalçınkaya, 2011: 337). Bu olaydan günler sonra, Temmuz 1993'te bu sefer Başbağlar Katliamı yaşanmıştır. Bu olayın, Madımak intikamını almak isteyen PKK'nın gerçekleştirdiğinin basında yer alması ve ülkede Alevi, Kürt ve PKK kelimelerinin yan yana gelmesi, toplumsal çatışmalara ulaşmıştır (Yalçınkaya, 2011: 347). Yaşanan bu iki olay, ülke içinde din ve etnik kökenli çatışmanın, ne boyutlara ulaştığının görülmesi için önemli iki olay olarak döneme damgasını vurmuştur.

Birinci Çiller Hükümeti döneminde asker ve siyaset ilişkisi açısından önemli olabilecek bir hadise; Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in, Çiller ile iyi bir iletişime sahip olması dolayısıyla emekliliği gelmesine rağmen, Çiller'in Doğan Güreş'in görev süresini bir yıl uzatması ve Anayasa Mahkemesi'nin de bunun kişiye özel bir düzenleme ve hukuka aykırı olduğunu bildirmesine rağmen, Çiller'in bu uygulamadan geri adım atmaması olayıdır (Arcayürek'ten akt. Salkın, 2010: 84). Turgut Özal ile başlamış olan sivil siyasi otoritenin üstünlüğü anlayışının, bu dönemde Çiller'in Genelkurmay Başkanı'nın da desteğini alarak MGK'ya karşı bu durumun devam ettirilmesini isteme çabasıyla birlikte

devam ettiğini söyleyebiliriz. Fakat rüşvet ve benzeri olayların devlet bürokrasisinde yükselişe geçtiği ve artık siyasal alanı rahatsız edecek duruma gelmesi, devlet içinde yaşanan yozlaşmayı gösteren önemli bir faktör olmuştur.

Çiller döneminde yaşanan 1994 krizi, büyük sonuçlara ve etkilere neden olmuştur. 1990lı yılların ilk dönemlerinde, ekonomimiz açısından önem arz eden bu sorun, 1980lerde başlamış olan iç borç konusunun gittikçe yükselmesi nedeniyle olmuştur. 1994 yılına gelindiğinde, kamu borçlarının, faiz düşürülmesi açısından attığı adımlar, kurda dalgalanmalara neden olmuş, daha sonra ise devalüasyonla birlikte bir bankacılık krizi ortaya çıkmıştır. Sistemden büyük ölçüde çekilen mevduatlar, önce büyük bankalara sonrasında ise bir sistem krizine yol açmıştır (Sarıgedik, 2008: 9). 1994 yılında yaşanan bu ekonomik kriz, hükümetin yanlış politikalarıyla birlikte, aslında dünyada yaşanan küreselleşme nedeniyle, hükümetin dış faktörlerden etkilenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sonrasında büyük şirketlerin işbirliği, her ülkede krize yol açtığı gibi ülkemiz de bu dış faktörlerden etkilenmiştir. 1994 ekonomik krizinde, hükümetin mali piyasalarda meydana gelen durumu önlemeye çalışır politikalar alması gerekirken, enflasyon oranlarını aşağı çekmesi ve bunun sonucunda piyasaların daralması, yaşanan krizi bir kısır döngü haline çevirmiştir (Baştürk ve Ertekin, 2005: 6). Faizlerin artması, Türkiye’de üretim ve yatırım alanlarının daralmasına ve bu da bir krizin daha hissedilir yaşanmasına neden olmuştur (Sarıgedik, 2008: 10).

1994 yılında ekonominin içine düştüğü bu durumda, döviz oldukça yükselmiş ve Türk Lirası neredeyse işlevini göremez hale gelmiştir. İç düzende kamu açıklarının sürekli artışı ve bu açıkların kapanamayışı sonucunda, Merkez Bankası’nın kredilerindeki artış ve sonucunda iç borç faizlerinin yükselişi, 5 Nisan İstikrar Paketi’nin alınmasına neden olmuştur. Bu pakete kısaca değinilecek olunursa; KİT’lere zam gerçekleştirilişi, özelleştirilmiş ve kapatılmış, Türk Lirasında yüzde 39 oranlarında değer düşürmeye gidilmiş, Merkez Bankası yeniden yapılandırılmış ve ek vergiler getirilerek bazı mevcut vergilerine de zam getirilmiştir. 5 Nisan kararlarından sonra, ülkede hiç bu kadar yükselmemiş olan enflasyon, bazı bankalara el koyulması ve ekonominin küçülmesi gibi durumları ortaya çıkmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 54).

Erdal İnönü’nün SHP genel başkanlığından istifası sonrasında, Murat Karayalçın’ın Erdal İnönü yerine gelmesi, yaşanan ekonomik kriz sonrası alınan 5 Nisan Kararları ve ülkede tırmanan terör ve şiddet olayları Birinci Çiller Hükümeti’ni yıpratmış ve yaşanan

yolsuzluklar da, hükümeti olumsuz etkilemiştir. Böyle bir tablo içirişindeyken, SHP ve CHP'nin birleşme kararı almaları sonrasında Deniz Baykal'ın Tansu Çiller ile anlaşamaması sonucunda Birinci Çiller Hükümeti son bulmuştur. Hükümet kurmakta çabaları, başka seçeneği olmayan Çiller'in, erken seçime gidileceği sözünü vermesi sonucu, bir hükümet kurulmasıyla son bulmuştur. (Tanör, 2007: 171).

İşte böyle bir havada 1995'te genel seçimlere gidilirken, bu seçim ülkemizde siyasi İslam'ın yükselişe geçtiği bir tablo ortaya çıkaracaktır. Bu aslında, farklı bir başlangıca neden olacaktır. Türkiye'nin artık Kürt ve Siyasi İslam olarak çözümlenmesi gereken iki sorunu oluşacaktır (Gölcü, 2014: 110).

Yapılan 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinde çıkan sonuç ve oluşturulan hükümetler sonucu uygulanan politika ve uygulamalar, laiklik sorununu öne çıkaracak ve süreci medya domine edecektir.

28 Şubat 1997'de toplanan MGK sonucu ismini bu toplantıdan alan darbe, hükümete, köktencilik için on sekiz maddelik bir paket sunulmasıyla yaşanmıştır. (Akşin, 2012: 173). Hükümette bulunan Refahiyol'un, ülke gündeminde sık sık yer alan şeriat ve laiklik gibi tartışmaların üzerinde etkisi olması nedeniyle, 28 Şubat aslında askerinin, sivil yönetimdeki anlaşmazlıkları yoluna sokma çabası olarak da adlandırılan bir dönem olmuştur (Kongar, 2007: 34). 28 Şubat 1997 tarihli MGK bildirisinde, sivil siyasi rejimin üzerinde uzlaşma sağlanmasını, demokrasi ve laik düzen sisteminin sınırları içinde bulunmasını isteyen bir dil hakimdir. Bu konuda talep edilen şeyler arasında, eğitimdeki tarikat etkileşiminin son bulması, kamu kurumlarındaki dinsel kadrolaşmanın son bulması ve yıkıcı eylem ve gösterilerin son bulunması gibi maddeler mevcuttur (Akşin, 2012: 175). 28 Şubat 1997 MGK kararları, aslında bu açıdan bakıldığında sivil yönetimi, laik ve demokratik bir yapıya davet eden, buna aykırı olan durumlardan kurtulması gerektiğini bildiren bir metindir (Kongar, 2007: 35). Bildiri bu yüzden, pek çok basın kuruluşunca sivil bir muhtıra olarak lanse edilmiştir.

Ordu, geçmiş askeri darbe uygulamalarını terk edip, 28 Şubat süreci olarak adlandırılan bu dönemde, artık sivil siyasi iktidarın ancak yasal bazı sınırlar içinde görevden ayrılacağını düşünmüş olmasından dolayı, onları silahla görevden devirip iktidarı doğrudan ele almadığını görmekteyiz. Bu doğrudan iktidarı görevden uzaklaştırma durumu yerine, MGK sınırları içinde hükümeti etkilemişlerdir. Bundan önceki askeri müdahalelere

bakıldığında, ordunun gerekçe olarak daha çok TSK İç Hizmetler Kanunu'na dayandırdığı müdahaleler, 28 Şubat'ta MGK ile sınırlandırılmıştır.

Aslında bakılacak olunursa, 1960 ile hayatımıza giren MGK, 1971 ve 1980 müdahalelerinde de ülkemizde bulunmasına rağmen, kurum tam olarak işletilmemiş ve sadece, sivil siyasi hükümetlere danışma göreviyle yani asıl olan gerçek işleviyle iş görmüştür. 28 Şubat'ta ise, ülkedeki laiklik tartışmaları ve bunlarla ilişkilendirdiği Refahiyol Hükümeti'ne, MGK toplantısında, cumhuriyet ve rejim ile ilgili endişelerini aktaran TSK, bu sürecin literatürde de post modern olarak adlandırılmasına vesile olmuştur. Modern ötesi olarak adlandırılmasının nedenleri arasında daha çok, 1960, 1971 ve 1980'deki gibi doğrudan hükümeti ele geçirip yönetimi ele almadıkları ve sert bir bildiriyle hükümeti istifaya (1971) zorlamadıkları içindir. MGK ve dolayısıyla anayasal sınırlara sahip olan 28 Şubat toplantısında, cumhuriyet ve laiklik hassasiyeti üzerine kaleme alınmış kararlar mevcuttur. Bu alınan kararlar hakkında, düzenlemelerin oluşmaması durumunda, daha öncekiler gibi hükümete darbe yapılacağı vurgusu yapılmamıştır. Fakat aynı 12 Mart'ta olduğu gibi, hükümet, ordunun bir isteği olarak adlandırdığı bu MGK bildirisi sonrasında istifa etmiştir. Fakat bu istifa da öncekiler gibi gerçekleşmemiş, toplumsal desteğinin eridiğini gören hükümet, istifaya aslında mecbur kalmıştır (Güler, 2006: 93).

28 Şubat 1997 süreci ile birlikte iktidardan uzaklaştırılan Refah Partisi, daha sonra kapatılacaktır. Bu döneme literatürde "post-modern darbe" terimi bolca kullanılmaktadır. İlk bölümde de değinildiği üzere, askerin doğrudan sivil siyasi idareyi ele geçirmemesi ve silah kullanmaksızın siyasi otorite üzerinde gücünü göstermiş olması, hükümeti etkilemesi bu terimin kullanılmasına neden olmuştur. Her ne kadar, 1960 ve 1980 askeri darbelerindeki gibi doğrudan bir müdahale olmasa bile, perde arkasında bulunan askeri gücün, siyasi alanı kontrol etme ve etkileme süreci, ülkemizdeki demokrasi kültürü ve yapısına zarar veren bir dönem olmuştur (Türküne, 2008: 446). Akşin de (2012: 173), bu sürecin 28 Şubat Post Modern Darbe şeklinde adlandırılışını, her ne kadar askerin siyasete müdahalesi olmuş olsa bile, 1960, 1971 ve 1980'deki müdahalelere göre bunun daha örtülü ve daha yumuşak bir süreçten geçmesinden dolayı olduğunu belirtmektedir.

Türkiye'nin çok partili hayata geçişinden beri, 1997 olayına kadar hiçbir zaman, siyasi alandaki yolsuzluk, rüşvet, siyasi polemikler ve ilkesizlik gibi durumların bu kadar arttığı ve bu yolsuzluk, çeteleşme söylentilerinin siyasi iktidarı bu kadar zedelediği bir dönem olmamıştır. İşte böyle bir durumda da müdahale gerçekleşmiştir. Ayrıca aynı

zamanda siyasi iktidarın, bir şeriat devleti kurulması aşamasına gelinmesi durumunun önüne geçilmek istenmesi de, müdahalede bulunurken ön planda olmuştur (Kongar, 2007: 40).

Emre Kongar (2007: 40), ülkemizde 21 yüzyıla gidilirken siyasi alanda askerin ağırlığını gösterdiği son olay ve müdahale olan 28 Şubat'ın, kendinden önceki müdahalelerden belli başlı farklılıklarını saymaktadır. Buna göre ilk olarak; asker, bu müdahaleden önceki üç müdahalesinden farklı olarak, yasal ve hukuksal sınırlarını geçmeyip siyaseti işgal etmemiş, müdahalesini MGK sınırları içerisinde gerçekleştirmiştir. İkinci olarak, ordunun istekleri MGK içerisinde bulunan sivil üyelerce de onaylanmış, böylece MGK içindeki mevcut hükümet temsilcileri de kararları onaylamıştır. Bir diğer farklılık; bildirinin asıl verilmiş olduğu mevcut hükümetin başbakanı ve Refah Partisi'nin genel başkanı olan Necmettin Erbakan, bu MGK toplantısında bizzat bulunmuştur. Dördüncüsü; 12 Eylül ve 12 Mart'taki söylemlerden farklı olarak ordu, laik ve demokratik devlet yapısına tehlike olarak gördüğü şeriat devleti unsurunu birinci öncelikte algılamış ve ona göre hareket etmiştir. Önceki askeri darbelerde, şeriat konusunda bu dönemdeki kadar hayati bir neden teşkil etmemiştir. 28 Şubat'ın diğer müdahalelerden farklılaşan bir diğer özelliği ise, 28 Şubat'ın halk tarafından bir askeri darbe olarak algılanmasının çok sonra gerçekleşmiş olmasıdır. Son farklılık ise, ülkenin bir dış sorunu olarak varlık gösteren İran olayı ve iç sorunlar olarak PKK, şeriat söylemleri ve siyasal İslam yükselişleri, bir bütün olarak görülerek, bunların temeline laik bir eğitim sisteminin yokluğuna bağlanmış olmasıdır. Zaten ilerde de göreceğimiz üzere, bu doğrultuda sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulaması da başlamış olacaktır.

28 Şubat'a post modern denmesinin bir diğer nedeni olarak da bazı yazarlar, ordunun, mevcut koalisyon hükümetini psikolojik olarak yıldırılması ve Genelkurmay vasıtasıyla da birlikte, istifa edip yönetimden uzaklaştırılmak istenmesi olarak gösterilmektedir. Medyanın da etkin bir şekilde rol oynadığı bu süreçte, toplum mühendisliğince yapılan müdahale ile istenen, hem hükümetin uzaklaştırılması hem de bu ve benzeri bir hükümetin tekrar göreve gelmemesidir (Kapuci, 2015: 44). Aslında 28 Şubat'ı diğer askeri müdahalelerden ayıran bir özellik de, ordunun silahla kullanmaması ile birlikte, medyanın da bu süreçte etkili olması ve olaylara yöne vermesidir. Klasik darbelerden farklılaşan bu süreçte, sivil siyasi yönetimin önü, bu sefer basın ile kesilmeye ve istifa ettirilmeye çalışılmıştır (Kapuci, 2015: 45).

Türk siyasi tarihi açısından post modern olarak kaynaklarda adı geçmiş olan 28 Şubat darbesinin önemi, dönemi için çok iyi anlaşılmamış ve yarattığı etki çok araştırılmamıştır. Kendinden önceki asker darbelerden farklı olarak, NATO desteğinden ziyade, kendisini başka güçlere yaslamış olan darbe, o dönem ülkemizde yaşanan kimlik çatışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’yi hem dış politika açısından komşu ülkelerle çatıştıran, hem de ülke içinde ise halk ile devleti birbirine karşıt gösteren bu darbe, siyaseti etkilediği kadar, toplumu da dönüştüren bir olay olmuştur. Ülkemizde bu dönemde basılı yayın ve medya da yaptığı haberlerle, ülkeyi domine etmekle kalmamış, aynı zamanda siyasal İslam’ın o zamana kadar ki en radikal haline gelmesine neden olmuştur. Yeniden yapılanma ile darbenin yarattığı krizden çıkılabilmekle beraber, eğitimde yaşanan değişiklikler, uzun süre Türkiye’nin etkilenmesine neden olmuştur. Siyasi elitlerin ve ekonominin, dolaylı dönüşümleriyle siyasetimize büyük bir etki yaratmış olan 28 Şubat, her ne kadar diğer darbeler gibi silahlanmadan kansız bir şekilde götürülmüş olsa bile, toplumda yarattığı dönüşüm ve etki, diğerlerinden daha ağır olmuştur (Yılmaz, 2012: 237).

3.1. 28 Şubat Darbesine Giden Sürec

1994 ekonomik kriz ile sonrasında alınan 5 Nisan kararları, 28 Şubat süreci için önemli tarihler olmuştur. Kimi yazarlar bu sürecin tarihini daha eskiye veya daha ileriye götürmekle beraber, 1994 yerel seçimleri ve 1995 genel seçimleri asıl mihenk taşlarıdır. Bu bölümde, 28 Şubat 1997’de toplanacak olan ve kararlarını basına duyuracak olan MGK toplantısına doğru giderkenki önemli olaylar üzerinde durulacaktır. 1995 genel seçimleri sonrası oluşan hükümet ve onun icraatları üzerinde durulacaktır.

Bunlar, 1995 seçimleri sonrasında oluşan hükümet kurma programları ve sonrasında kurulan REFAHYOL Hükümeti ve bu hükümetin uygulamalarıdır. Dış politika alanında yapılan önemli ziyaretler, Susurluk olayı, gerçekleştirilen ve tepki çeken organizasyonlar üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Refah Partisi’nin Yükselişi

1990’lı yıllarda özellikle Avrupa’da yaygınlaşan küreselleşme ve küreselleşme etkisindeki demokrasi eğilimlerinin getirdiği farklılıkların tanınması, önem verilmesi dalgası, Türkiye’de de Kürt ve İslamcılık anlayışlarının gelişmesine neden olmuştur. İşte bahsedilen bu akımlardan, İslamcılık düşüncesinin Türk siyasi hayatına geçmesinde, önemli bir isim olan Necmettin Erbakan, Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi gibi partilerin

liderliğinde bulunmuştur. Fakat bu bahsedilen partilerin askeri müdahaleler nedeniyle kapatılması sonucunda 1983 yılına kadar yeni bir parti kuramamıştır. 1983 yılında adil düzen söylemleriyle tekrar siyasi hayata geçen Refah Partisi (RP), (Çakır, 1994: 20-21) 1983'te Milli Görüş'ün üçüncü partisi olarak ortaya çıkmıştır. Partinin ilk genel başkanı Ahmet Tekdal olmuş ve siyasi yasakların kalmasından sonra yapılan 1987 Kongresiyle genel başkan seçilen Necmettin Erbakan liderliğindeki parti, aynı yıl yapılan seçimlerde yüzde 10 seçim barajı nedeniyle mecliste temsil yetkisi elde edememiştir.

Refah Parti'nin temel siyaseti, sorun yaratan çoğu hal ve durumun kaynağı olarak Batıyı görmüş olmasıdır. Onlara göre, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren manevi ve milli değerlerin, batı taklitçiliği nedeniyle terk edilmesi ve RP'nin bunu değiştirmek istemesi, onların, siyasete girmelerinin temel sebebini oluşturur. Siyasi İslam söylemlerine bakılacak olursa ise, demokrasi sınırlarının içinde eylemlerini gerçekleştirmek istemeleri ve İslami isteklerini de demokrasi adına sınırlamalara tabi tutmaları, onların İslam'ı demokratik bir versiyon içinde gerçekleştirme amaçları olduğunu görebiliriz (Akdoğan'dan akt. Ağdağ, 2010: 56). RP, İslamcılık kimliği üzerinden tanımlanma eğilimi içinde olunsa bile, programlarındaki liberal karşıtlığı söylemlerine karşılık, temsil etme niteliğinde olduğu kesim için özgürlüklerin genişlemesi politikaları da mevcuttur. İktisadi alanda savunduğu devletçi ve korumacı politikalarla da, sol ideolojiye yakın bir parti görüntüsü vermektedir (Erdoğan, 1997: 144).

RP'nin hedef olarak seçtiği kitle, aslında Türkiye'de 1980 sonrasındaki politik ve iktisadi uygulamalarının ortaya çıkardığı güvensizlik içindeki gruptur. Milli Görüş ismi ile çalışmalarını sürdüren Erbakan, adil düzen isteğiyle siyaset yapmıştır. Bu kavram, ne tam olarak anlaşılabilmiş ne de partililerce içi tam olarak doldurulabilmiştir. Buradaki adil düzen söylemi, aslında umutsuz ve güvensiz kalan seçmenin var olan düzenden rahatsızlığının bir kaçış noktası olarak görülmüştür. 1991 seçimlerinde aldığı oy ile temsil ettiği küçük sermayedar ve orta sınıfın desteğini alarak yükselişe geçen RP, aslında o zamana kadar hükümetlerden istediğini bulamamış olan bir kesimin sözcülüğünü de üstlenmekteydi. Sosyal demokratların ve sol ideolojik görüşlerin seçmeni hayal kırıklığına uğrattığı böyle bir dönemde RP, solun kalesi olarak görülen yerleri bile kazanmıştır. RP, bu seçimlerde desteğini aldığı kesimler; kapitalist sistemin onları yoksulluğa mecbur bıraktığı küçük burjuvazi sınıf, yeni ortaya çıkan üniversiteli orta sınıf, gelenekselci ve dini söylemlerin

revaçta olduğu varoş olarak adlandırılan yerlerdeki seçmenler olarak sayılabilir (Özgan, 2008: 48).

Partinin geniş kitlelere ulaşması, 1990'larda ANAP sonrası büyük ilgiyle beklenen DYP ve SHP koalisyonlarında beklentilerin bulunamaması ve solda Sovyetlerin dağılmasıyla yaşanan şaşkınlıkla başarılmıştır. Bu olaylar sonrasında sağa yani RP'ye kayan oylar, partinin yüksek oy almasına neden olmuştur. 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde partinin aldığı yüzde 9,8'lik oy, onun bir sonraki yapılacak olan genel seçimlerde barajı açacağı düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Fakat Erbakan, her ihtimale karşı, milli görüşün mutlaka mecliste olması gerektiği inancı nedeniyle, o dönemde barajı açamayacağı düşünülen MÇP ve IDP ile görüşmüş ve bir seçim ittifakına girmelerini sağlamıştır (Ağdağ, 2010: 57). Böyle bir havada, Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi'nin (IDP), RP ile birlikte ittifak olarak seçime girdiği 1991 seçimlerinde, parti ilk defa meclise girebilmiştir. Kutsal ittifak olarak adlandırılan bu ittifak sonucunda RP, yüzde 16 oy alarak meclise 62 vekil sokabilmiştir (Yücel, 2006: 96). Bu seçimle aslında 1996 yılına kadar görevde kalacak olan meclis, 1994'te başlayan hükümet olayları ve sorunları nedeniyle erken seçime gidilmesi kararı almış ve 24 Aralık 1995'te genel seçim kararı alınmıştır. RP'nin birinci parti olarak çıkmasıyla sonuçlanacak olan bu seçim, hem 28 Şubat'a giderken ki sürecin başlangıç noktası olacak hem de partinin zirveye ulaşmasına neden olacaktır (Altan, 2005: 186).

RP'nin 1980'lerin ortasından 1990'lı yıllara değin yaşadığı büyüme, onun propaganda söylemlerindeki kitleselleşmeseye bağlıdır. Cemaat partisi kimliği ve bu yöndeki söylemlerini büyük ölçüde değiştirmeden, on yıl içinde büyük bir tabakaya sahip olup kitleselleşmesi, toplumun her kesiminden oy almayı başarması, partinin bir yükselişe neden olmuştur. Söylemlerindeki ve ideolojisindeki İslami öğelerle birlikte, ANAP sonrası sağ ve merkez sağ içinde oluşan bunalım ve söylemler düzeyinde oluşan otorite boşluğu, RP'ye yaramış ve oylarının artmasına neden olmuştur. Zaten 28 Şubat'ın bu parti karşısında yer almasıyla kapatılması durumu sonrasında, parti içinde kendisini yenilikçi olarak atfeden bir grup, RP ve öncüllerinin koruduğu İslami söylemin farklılaştırması ve güncelleştirilmesi sonucu Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kurmuş ve siyaset alanına girmişlerdir (İnceoğlu, 2009: 64-65).

1991 genel seçimleriyle meclise girmeye hak kazanan ve yükselişe geçmiş olan Refah Partisi, temsil ettiği kitle ve söylemleriyle dikkat çekmiştir. Merkez sağda oluşan

boşluğu kendine oy potansiyeli olarak çevirmiş olan parti, 1994 yılında yapılan yerel seçimdeki başarısı ve 1995 yılında yapılacak olan genel seçimlerde birinci parti olarak çıkmasıyla, bu yükselişini doruğuna ulaştıracak ve aslında bu seçim sonrası oluşan hükümet ve yaptırımlarıyla da adım adım 28 Şubat askeri darbesine yaklaşacaktır.

3.1.2. 1994 Yerel ve 1995 Genel Seçimlerinin Etkileri

1983 senesinde siyasi alanda ortaya çıkan Refah Partisi, 1995 yılında yapılacak olan genel seçimlerdeki başarısına kadar olan süreçte, iniş ve çıkışlara sahip olan bir yolu takip etmiştir. Bu dönemdeki ilk gerçek başarısını ancak 1994 yerel seçimlerinde göstermiştir (Çakır, 1994: 20). Seçmenlerin bir siyasi partiden beklentilerini karşılayabilecek olan ve siyaset üretebilir görüntüsü içinde bulunan RP, açık bir şekilde İslamcılığı benimsediğini söylememektedir. Aynı zamanda bu dönem içinde, özellikle ekonomi üzerinden iyice kenarda kalmış olan yoksul halka, sosyal adalet politikalarını sunan parti, böylece aynı zamanda sol partilerin içinde buldukları krizden de faydalanmış oluyordu (Çakır, 1994: 74).

1994 yerel seçimine gidilirken, ülke gündeminde, bu seçimi sanki yerel bir seçim değil de, genel bir seçimmiş gibi algılandığı ve böyle bir algının yaratıldığı bir atmosfer oluşturulmuştur. Zaten seçim için yapılan propagandalara da bakıldığında, yerel bir gündemden çok laiklik, şeriat, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin durumu ve terör gibi daha genel konular üzerinden yürütüldüğü görülmektedir (Özgan, 2008: 55).

Katılımın yüksek olduğu Mart 1994 yerel seçimlerinde, herkes ANAP'ın birinci parti olarak çıkmasını beklerken, seçim sonuçlarına göre DYP birinci parti olmuş ve onu ANAP ile RP takip etmiştir. RP'nin bu seçimde üçüncü parti olarak çıkması kadar, on beş büyük şehir içinden altısının başkanlığını kazanmış olması, yani büyükşehirlerde gösterdiği başarı dikkatleri çekmiştir. Yerel seçimlere kadar sistem dışı olarak görülen RP, böylece bir sonraki yapılacak olan genel seçimlerde, hükümet ortağı olma olasılığı siyaseti meşgul etmiştir. Ayrıca ortaya atılan bir görüş de, RP'ye verilen oylarda, seçmenlerinin hepsinin kökten dinci olmadığı ve bu oyların birer tepki niteliğinde olduğu şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır (Özgan, 2008: 57).

1995 yılında Türkiye'deki genel havaya bakıldığında, dini ve etnik kimliklerin ön plana çıktığı ve toplumsal olarak bir bütünleşmenin olmadığı bir tabloyla karşılaşmaktayız. 24 Aralık 1995'te yapılacak olan genel seçimler, işte böyle bir havada yapılmıştır. 1995

genel seçimlerine gidilirken, Türkiye’de, hükümetlerin skandallara karışan haberleri ve yolsuzlukları gündemi oluştururken, Necmettin Erbakan’ın adil düzen söylemleriyle propaganda yapması, partinin başarılı olması için önemli bir unsuru oluşturmuştur.

24 Aralık 1995 genel seçim sonuçlarına göre, RP yüzde 21,38 oy ile birinci parti olarak mecliste 158 milletvekiline sahip olurken, yüzde 19,6 ile ikinci parti olan ANAP 132 milletvekili temsiline sahip olmuştur, son olarak da DYP; 135, DSP; 76 ve CHP ise 49 milletvekiline sahip olabilmıştır. Seçime katılım yüksek olduğu bu seçimde, ilk üç partiye bakıldığında sağ partilerin olduğu görülmektedir. 28 Şubat darbesini hazırlayan süreçlerde önemli bir siyasi tablo ortaya çıkaran bu seçimlerde, yüzde onluk barajını sadece adı geçen bu beş parti geçebilmiştir. CHP’ye bakıldığında, yüzde onluk barajı zar zor geçebildiğini görmekteyiz ve bu aslında bize, tek parti döneminde siyasi sorunlara çözüm bulma anlayışının, artık geride kalmaya başladığı ve partinin merkez bir parti konumundan marjinalleşmeye başladığını göstermektedir (Özgan, 2008: 60-61).

1995 genel seçimlerinde gösterilen başarı RP için, hükümetin kurulması durumunda devam edememiş ya da ettirilememiştir. Bu dönemde özellikle askerin, parti için duyduğu endişeler, onun bir hükümet kurabilmesini zora sokmuş ve kısa bir süreyi kapsayan ana muhalefet partisi konumunu almalarına neden olmuştur. Buna en büyük örnek, bu hükümet kurma olayları sırasında, TSK’nın İran’ı göstererek bu sürece doğrudan müdahalede bulunması ve ANAP ile RP görüşmelerini izleyerek, partinin ana muhalefet durumunda kalmasına sebep olmasıdır (Birand ve Yıldız, 2012: 135).

Seçim sonrasında Süleyman Demirel, cumhurbaşkanlığına çağırdığı her liderle tek tek görüştüktan sonra, seçimin lideri olan RP’nin genel başkanı Erbakan’a, hükümeti kurma görevini vermiştir. Hükümet kurma olanağını elde etmesine rağmen, hiçbir partinin Erbakan ortaklığındaki bir koalisyon hükümetine sıcak bakmaması ve hükümetin kurulamaması sonucunda, Erbakan görevini Cumhurbaşkanı’na iade etmek zorunluğunda bulunmuştur. Demirel’in ikinci parti olarak çıkan DYP liderine, Tansu Çiller’e verdiği hükümet kurma görevi de sonuçsuz kalmıştır. Hem sermaye ortakları hem de medya kuruluşlarının DYP ve ANAP ortak hükümeti istekleri, Çiller ile Yılmaz arasında anlaşmazlıklar sonucu kurulamamıştır. Sonuç olarak Çiller de, hükümet kurma görevini cumhurbaşkanına iade etmiştir. Bunun ardından, Demirel görevi üçüncü kez olarak ANAP lideri Yılmaz’a vermiştir. Mesut Yılmaz’ın Çiller ile bir kez daha koalisyon için görüşmeleri tekrardan bir sonuca ulaşılmamıştır. Bunun sonucunda Yılmaz da, RP ile bir koalisyon kurma düşüncesi

için Erbakan ile görüşmelere başlamıştır. Fakat Genelkurmay Başkanı ve Jandarma Genel Komutanlarının, böyle bir koalisyonu desteklemedikleri ve istemedikleri yönündeki istekleri TBMM Başkanı'na iletilmiştir.

Ordu, ANAYOL hükümetinden yana olduklarını belirtmiştir. Böylece hem askerin, hem medyanın, hem de sermaye sahiplerinin istekleri doğrultusunda 3 Mart 1996'da ANAYOL hükümeti kurulabilmiştir (Doğançay, 2014: 29-30).

24 Aralık genel seçimlerinin sonuçlanmasından sonra ancak iki ayı geçen bir süre sonrasında hükümet kurulabilmiştir. ANAP Genel Başkanı Yılmaz ile DYP lideri Çiller'in kurduğu ve ANAYOL olarak adlandırılan bu hükümet döneminde, ilk kez dönüşümlü başbakanlık sistemi uygulanarak siyaset tarihimizde bir ilk yaşanmıştır. İlk olarak Mesut Yılmaz'ın başbakanlık yapacağı bu hükümet, aslında RP'nin iktidarda olmasını istemeyen kesim için kısa süren bir hükümet olabilmiştir. Sağ iki partinin birleşmesi ile ve umutlarla kurulmuş olan bu hükümet, RP'nin Anayasa Mahkemesi'ne başvurması sonrasında güven oylamasının geçersizliği nedeniyle, Yılmaz'ın istifası sonucunda son bulmuştur (Demir, 2010: 35).

Ayrıca, seçimden birinci parti olarak çıkmasına rağmen, RP ile olacak olası bir koalisyon hükümetinin, ordunun istekleri doğrultusunda kurulamamış olması, aslında 28 Şubat darbesinin RP'nin iktidara gelmesinden daha önce başlamış veya yaklaşmakta olduğunu göstermektedir. Demokratik seçimlerle, seçimlerde birinci olarak çıkan bir partiyle, diğer partilerin asker baskısı nedeniyle hükümet kuramaması, ordunun ülkemizde, darbe dönemleri sonrasında bile hala siyasi alanlarda etkili olduklarını göstermektedir.

3.1.3. Refahyol Hükümeti'nin Kurulması

Refah Partisi'nin seçimden birinci parti olarak çıkmasına rağmen, diğer partilerin RP'ye karşı olmalarının temel argümanı; RP her ne kadar demokratik koşullar altında demokrasi imkânları dâhilinde iktidara gelmiş olsa bile, kendinden farklı düşünenlerin demokratik haklarını garanti altına alamayacak olmasından duyulan şüphedir. Bundan dolayıdır ki, çoğu düşünür ve entelektüel, partiyi, gerçek anlamda resmi ideolojinin dışında olması ve aynı zamanda demokratik olmaması nedeniyle eleştirmiştir. Bu yüzden partinin lideri Erbakan'ın, İslamcı kimliğiyle ön plana çıkmasından dolayı, gündemin ve ülkenin bundan bazı endişelere kapılması sonucunda, sandıktan çıkan asıl formülün Anayol

Hükümeti olduğu söylenmiştir. Diğer partilerin RP karşıtı bir ittifak içinde olması gerektiği belirtilmiştir (Akpınar, 2001: 25).

DYP ve ANAP ortaklığıyla kurulan ANAYOL Hükümeti, kuruluşundan kısa bir süre sonra Haziran 1996'da son bulmuştur. Hükümetin son bulmasından sonra, hükümet kurma görevini tekrar elde eden Erbakan, Tansu Çiller ile tekrar bir araya gelerek ikişer yıl dönüşümlü başbakanlık görevini sunmuştur. Bu teklifin, Çiller tarafından kabul edilmesi sonrasında yeni hükümetin, bu iki parti tarafından kurulacağı belli olmuştur. Ayrıca bu görüşme sonucunda ilk iki yıl Erbakan'ın başbakanlık yapacağı kararlaştırılmış ve bakanlıkların dağılımı da belli olmuştur.

RP ve DYP'nin koalisyonuyla oluşmuş olan 54. Hükümet, böylece Erbakan'ın başbakanlığıyla 28 Haziran 1996'da göreve başlamış olmakla birlikte, 8 Temmuz'da da güven oylamasına tabi tutulmuştur. Hükümet, 278'e karşı 265 oyla güvenoyu alabilmiştir ve kurulmuştur (Akpınar, 2001: 64- 66).

DYP ve RP'nin oluşturduğu bu koalisyonun kurulmasındaki önemli etkenin, DYP lideri Çiller'in kendi başbakanlığı döneminde oluşturulan ve TBMM gündemine alınması muhtemel soruşturmanın varlığı olduğu söylenmektedir. Ayrıca Çiller'in 1995 genel seçimlerine gidilirken yaptığı propagandanın da, RP'ye tam karşı görüşlerde olduğu bilinmektedir. Bu iki olayın birleşimi aslında, Çiller dönemindeki soruşturmanın, RP'nin desteğiyle reddedilmesi (ki bu soruşturmanın oluşumunu gündeme getiren de yine RP olmuştur) sonucunda, hükümet ortaklarından birinin (RP) diğerine karşı olan güvenilirliğini, diğerinin ise (DYP) hükümet kurmaktaki isteğini göstermektedir. Bundan dolayıdır ki dönemin kimi eleştirilerinin temeli, bu ikilinin bir araya gelmesinin özünü, liderlerin yolsuzluklarının ortadan kaldırılmak istenmesi olarak görülmüştür (Hongur, 2006: 34)

Refah Partisi'nin, artık iktidarda olmasından dolayı kuşkulanan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki TSK'dır. Fakat ordu, partinin iktidara gelmesinde öncelikli olarak büyük bir tepki göstermemiş, ama bekleyip görülecek şeyler olduğunu düşünmüştür. Diğer kuşkulu tarafta ise, kurulamayan hükümetler silsilesi sonrasında, tekrardan yetkiyi RP'ye veren Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'dir. İlerleyen dönemlerde, Demirel'in, Refahyol Hükümeti ile ordu arasında bir dengeleyici güç olarak karşımıza çıktığı görülecektir (Hongur, 2006: 34).

Refahyol'un iktidarının ilk zamanlarında yaşanan bir olay, ilerideki gerilimin ne boyutlarda olabileceğine işaretler. Hükümetin kurulmasından sonra, ordu ile hükümetin ilk teması, TSK'nın hükümete yaptığı brifingde olmuştur. Bu toplantıda asker mensupları ile devlet adamlarının selamlaşma şekli ve kadınların ellerinin sıkılmaması üzerine, askerin laiklik ve demokratik düzenin tehlikeye düşebileceğine ilişkin açıklamaları olmuştur (Akpınar, 2001: 64).

Refahyol Hükümeti'nin kurulmasına kuşkuyla bakan unsurların daha hükümetin kurulmasının ilk dönemlerinde, hatta daha kurulmadan önce başlamış olduğunu göz önüne alacak olursak, iktidara gelişinden sonra Erbakan'ın yapacağı uygulamaların bu unsurlar tarafından dikkatlice takip edileceği kaçınılmazdır. İlerleyen bölümlerde, işte ordu tarafından bu dikkatlice takip edilen ve süreci 28 Şubat darbesine iyice yaklaştıran olaylar ele alınacaktır.

3.1.4. İran ve Libya Gezileri

Refahyol Hükümeti'nin kurulması ve göreve gelmesiyle beraber başlayan krizler silsilesi, ilk olarak Erbakan'ın İran ziyareti ile başlamıştır (Özgan, 2008: 63). Başbakan Erbakan'ın ilk resmi yurtdışı ziyaretlerinde İran ve Suriye'nin yer alması hem iç hem dış siyasette tepkilere yol açmakla birlikte, yurt içinde çoğu gazetelerde de bunun sanki bir saltanat ziyaretiymiş gibi lanse edilmesi krize yol açmıştır. Oluşan bu tepkileri bir nebze de olsa sakinleştirebilmek adına Erbakan, yurt dışı ziyaretlerine Malezya ve Endonezya gibi ülkeler de eklenmiş, fakat bu sefer de bu ülkelere yapılacak olan ziyaretlerin ülkemiz adına ne yararı olacak tartışması patlak vermiştir (Gülmez, 2014: 115-116). Kamuoyunda oluşan bu tepkilere ek olarak, Ağustos 1996 tarihinde gazetelerde, askerin İran ve Suriye gezilerine ilişkin, bu ülkelerin terör ile ilişkili olmalarından dolayı tepkiler yer alıyordu. ABD de bu ülkelerin terörle işbirliği içinde olmalarından dolayı, bu ülkelere yapılacak olan ziyaretten memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir. RP'li isimler ise, bu ülkelerin ABD öyle dediği için terörist devletler olarak görmesi gerektiğini belirtmişlerdir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 961). Bunun üzerine MİT Müsteşarının, İran ile PKK arasındaki desteği gösteren belgeleri dosyalayıp Başbakan'a sunduğu söylenilmiştir. Aynı şekilde Genelkurmay Başkanlığının da, Erbakan'ı İran ile bir ekonomik anlaşmanın yapılmaması adına bir rapor verdiği bilinmektedir (Özgan, 2008: 64).

Böylesi karışık ve tepkilere neden olacağı önceden kendini belli etmiş bir gezi programına rağmen Necmettin Erbakan, ülke içi ve dışından gelen eleştirileri görmezden

gelerek, 10 Ağustos'ta İran ziyaretini gerçekleştirmiştir. Gerçekleşen bu ziyaretle, hem ülke içi hem dışı gerilim üst seviyeye tırmanarak, 28 Şubat'ın oluşmasındaki zemin yavaş yavaş belli olmaya başlamıştır (Gülmez, 2014: 116). Başbakan'ın ilk yurt dışı ziyaretinde bulunduğu temas ile birlikte uzun zamandır neticelenemeyen İran ve Türkiye arasındaki doğalgaz boru hattının ön anlaşması kabul edilip imzalanmıştır. Daha sonra, Aralık ayında ise İran ile imzalanan Savunma Sanayii ile ilgili işbirliği anlaşmasıyla, ortak helikopter yapımının gündeme gelmesi, hem devlet bürokrasisi, hem de askeri çevrelerde büyük rahatsızlıklara neden olmuştur (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 64). Yine Aralık 1996 yılındaki İran Cumhurbaşkanı'nın Türkiye ziyareti de aynı tepkilere neden olmuştur. İran Cumhurbaşkanı'nın İslam ve Türkiye konularıyla alakalı söylemleri de kamuoyunda tepkileri çekmiştir (Akpınar, 2001: 138).

Olay yaratan bir diğer yurt dışı gezisi ise aslında Erbakan'ın, yönetimin Türk müteahhitlere olan ödemelerin yapılmadığı Libya'dır. Aynı şekilde, İran gezisi için olduğu gibi bu ziyaret için de hem yurt içi hem de yurt dışında tepkiler vardır. ABD ve Batılı ülkelerce kara listede bulunan Libya ziyaretinden önce, programında ilk olarak Mısır'a giden Erbakan'ı burada resmi ziyarette Türk bayrağının bulunmaması kamuoyunda büyük tepkilere ve krize neden olmuştur. Böylesi bir krizle başlayan gezinin ikinci ayağındaki Libya'da da bir kriz yaşanmıştır. Aslında Libya'daki büyükelçilikçe; Erbakan'a şu anda Libya'ya yapılacak bir ziyaretin ne uygun, ne de olanaklı olmadığını belirten bir uyarı mektubunun gönderilmesine rağmen Erbakan'ın bu ziyareti gerçekleştirmesi, 28 Şubat'a doğru hızla gidilmesine neden olacak olaylardan biri olmuştur(Akpınar, 2001: 90).

Tepkilere rağmen Erbakan'ın ziyaret ettiği Libya gezisi, hem kendisi hem de Türkiye açısından kötü sonuçlanmıştır. İlk olarak Başbakan, Türk heyeti ve gazetecilerin Kaddafi ile buluşmaları sırasında kötü ağırlandı, sonrasında ise, Kaddafi'nin Türkiye üzerine yaptığı kötü yorumlar, krize neden olmuştur. Kaddafi'nin laiklik ve Türkiye konusunda söylediği ağır sözler üzerine, bir de Kürtlerin soykırımı uğradığını belirtmesi, kamuoyunda büyük etki yaratmıştır (Doğançay, 2014: 36).

Erbakan'ın olaylı geçen Libya gezisi sonrasında Türkiye'ye dönmesiyle birlikte hükümet ortağı Çiller'in, onu dış siyaset hakkında daha dikkatli davranması yönündeki uyarışı ve sonrasında da bunun bir protokolle düzenlenmesini istediğini görmekteyiz (Akpınar, 2001: 100). Çiller, RP ile olan koalisyonunun sağlığı ve aynı zamanda TSK'nın da laiklik ve demokrasi çekincelerini ortadan kaldırmak adına, çok hassas bir şekilde siyaset

yapıyor olması, aslında askeri vesayetin o dönem için sadece Başbakan'ı değil, Çiller'i de etkisi altına aldığını göstermektedir (Yüksel, 2004: 41).

Libya gezisi nedeniyle CHP Meclise bir gensoru sunmuş ve gensoru reddedilmiştir. Hükümetin bu olaydan kurtulmuş olması, tepki ve gerilimlerin devam etmediği anlamına gelmemektedir, zira basında bu geziler sonrasında giderek artan bir RP düşmanlığı ortaya çıkmıştır. Darbe söylemlerinin yavaş yavaş ortaya çıktığı bu dönemde bazı basın organları, sorunların meclis içinde çözülmesinin demokrasi adına hayırlı olacağına dair yazıları, aslında ortamın bir darbe için gerekli koşullara sahip olduğu sonucuna varmamızı sağlamaktadır. Dönemin RP'li bazı üyeleri de; meclisin giderek zayıfladığı ve herkeste bir asker korkusunun mevcut olduğunu söylemektedir (Yüksel, 2004: 44).

Refahiyol Hükümeti'nin kurulması ve Başbakan Erbakan'ın İran ve Libya gezilerinde görüldüğü üzere, hem ülke için tepkilere hem de yurt dışı tepkilere yol açmıştır. Bu tepkilerle beraber, askerin de yaşananlardan rahatsızlıklarını dile getirdikleri görülmüştür. Libya gezisi sonrası CHP'nin gensoru vermesi ve basında RP karalamalarının artması, aynı zamanda darbe söylemlerine de neden olmuştur. RP'nin hükümette bulunması sonrasında, bu gezileriyle başlayan ve ilerleyen bölümlerde değinilecek uygulamaları, 28 Şubat'ın giderek yaklaştığını hissettirmiştir.

3.1.5. Susurluk Krizi ve Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemleri

3 Kasım 1996 akşamı, Susurluk'ta bir otomobilin, bir kamyonete çarpması sonucunda, otomobilde bulunan eski Emniyet Müdürü olan Hüseyin Kocadağ ve Mehmet ve Melahat Özbay isimlerinde sahte kimliklere sahip Abdullah Çatlı ile onun sevgilisi olan Gonca Us hayatlarını kaybetmişlerdir. Kazadan sağ çıkan ve aynı arabada bulunan bir diğer isim ise, dönemin DYP milletvekili ve aynı zamanda Güneydoğu bölgesinde PKK'ya karşı güvenlik güçlerinin yanında yer alan aşiret lideri Sedat Bucak olmuştur. Sedat Bucak'ın da kazada bulunan araçta yer alması, dönemin İç İşleri Bakanı olan Mehmet Ağar'ın da olayda adının geçmesine neden olmuştur. Tesadüfen bir kaza sonucu ortaya çıkan bu manzarada, aranan ve yedi öğrencinin faili olarak adlandırılan Çatlı, eski polis Hüseyin Kocadağ ve Güneydoğu'da önemli bir aşiretin başında bulunan aynı zamanda bir DYP milletvekili olan Bucak'ın bulunması kamuoyunda mafya-polis-devlet üçlüsünün nasıl bir araya geldiğiyle alakalı soruların sorulmasına neden olmuştur (Özgan, 2008: 65-66).

Susurluk'ta yaşanan bu karanlık olay sonrasında oluşan tepki, aynı zamanda Refahiyol Hükümetine dönerek, hükümeti eleştirel bir hal almaya başlamıştır. Aynı zamanda 10 Kasım Atatürk'ü anma gününde Kayseri RP'li Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin çelenk konulması sonrasında yaptığı konuşmada laiklikle ilgili söylemleri de, bu olayla birleşince büyük tepkilere neden olmuştur. Kayseri'de yaşanan olaylar ve Susurluk Krizi ile birlikte 1996 yılı, Refahiyol Hükümeti için sorunlu bir şekilde bitmek üzereydi.

Susurluk kazası sonrasında medyada sıkça işlenen ve gündemden hiç düşmeyen olayla birlikte, medya sürekli derin devlet ve devlet-mafya ilişkisini işlemeye başlamıştır. Çiller'in Bucak ziyareti sonrası açıklamaları, TBMM'de Ağar hakkındaki "şerefli" söylemleri, basında büyük tepkilere neden olmuştur. Aynı zamanda TBMM içindeki muhalefet partilerinin grupları da, bu olayın açıklanması ve devlet içindeki kirli pazarlıkların ortaya çıkarılması adına Erbakan ve Çiller'i açıklamaya zorlamışlardır (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 951).

Susurluk Olayı sonrasında, Tansu Çiller hem bu olayda adı geçen, hem de daha önceki Libya gezileri nedeniyle anlaşmazlık yaşadığı dönemin İçişleri Bakanı Ağar'ın istifa etmesini istemiştir ve Ağar istifa etmiştir. İstifa sonrası kazada yaralanan ve aynı zamanda DYP'li milletvekili Bucak'ı ziyaret eden Çiller'in, ziyaret sonrasında onun teröre karşı cesurca savaştığı yönündeki söylemleri, kamuoyunun tepkilerine neden olmuştur (Akpınar, 2001: 128). Ağar'ın istifası sonrasında bakanlığa getirilen isim ise Meral Akşener olmuştur.

Üç aylığına görev yapacak ve Susurluk olayını araştırarak olan Meclis Susurluk Araştırma Komisyonu, 13 Kasım'da kurulmuştur. Kurulun başkanı olarak görevlendirilen Mehmet Elkatmış'ın, raporun bir bölümü için devlet sırrıdır şeklindeki söylemi ve bu yüzden raporun bir bölümünün yayınlanmaması, basında tepkilere neden olmuştur. Ocak 1997'de Süleyman Demirel ile görüşen Erbakan'ın, Başbakanlık Teftiş Kurulunca hazırlanmış olan raporu Cumhurbaşkanına sunduğunu söylemiştir (TMBB Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 951).

Gerek komisyon gerekse de kurulun, olayı işlemesinin ve ele almasının sürekli uzaması ve bir türlü net açıklamaların yapılmaması, o zamana kadarki en etkili eylemlerin başlamasına mahal vermiştir.

1 Şubat'ta başlayan Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemi, Susurluk olayı dolayısıyla, ilk defa önemli ölçüde örgütlenmiş biçimde sivil toplumu harekete geçiren bir

olay olmuştur. Daha sonra ise tepkiler, Susurluk kapsamından daha da genişleyerek hükümete karşıt bir hale gelmiştir. Avukat olan Ergin Cinmen'in çağrısı ve önderliği ile başlamış olan bu eylem, Susurluk olayı ile devlet içinde olduğu ve varlığı ortaya çıkmış olan çeteleşmenin hak ettiği cezalara kavuşması adına, ışıkların kapatılması ile pasif bir direnişe dönüşmüştür. Başbakan Erbakan'ın "fasa fiso" olarak adlandırdığı bu eylemlere karşı, hükümetin diğer ortağı Çiller de karşı çıkmıştır. Aslında RP'nin bu Susurluk olayı ve dolayısıyla da eylemlerle doğrudan bir ilişkisi olmamasına rağmen, Erbakan'ın hükümet ortağını desteklemesi ve eylemleri eleştirmesi, olayın kapsamı ve tepkiselliğini de daha da arttırmıştır (Özgan, 2008: 67).

Susurluk Kazası ile doğrudan ilişkilendirilen ve hükümetin bir ortağı olan DYP ve DYP'ye desteklerini sürdüren RP, bu süreçte hükümetin çok fazla yıpranmasına neden olmuştur. Devletin içinde yer alan bu karışık ve karanlık işlerin, bu kaza sonrasında ortaya çıkması ve daha sonrasında da olayın sessizce halledilmeye çalışılması, büyük tepkilere neden olmuştur. Başlangıçta bu kaza ve nedenleri ile ilgili başlamış olan ve o döneme kadar en büyük pasif direnişi oluşturan ve sivil toplum örgütlerince de desteklenen Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemleri, büyük şehirlerde ilgiyle karşılanmış ve Şubat ayı boyunca devam etmiştir. Refahiyol Hükümeti ortaklarının bu eylemlere karşı sert söylemleri, gerilimin artmasına neden olmuştur. Zaten Libya ve İran ziyaretleri gibi tepki çeken ve yaptığı uygulamalarla kamuoyunda sürekli eleştirilere maruz kalan hükümet, aslında bu eylem ve olayla birlikte toplumun gözünde daha da istenmeyen bir hal almaya başlamıştır. Toplumsal yapıya bakıldığında ise, bu eylemle daha da görünür hale gelmiş olan bir kutuplaşma mevcuttur. RP'li bazı üyelerin, Kayseri'de olduğu gibi yapmış oldukları konuşmalar, toplumda laiklik ve şeriat gibi konularının iyice tartışılmasına neden olmakla birlikte, 28 Şubat'ta gerçekleşecek olan darbenin de habercileri niteliğindedirler.

3.1.6. Tarikat Liderlerine Başbakanlıkta Verilen İftar Yemeği

28 Şubat'a dair önemli olan ve iz bırakan bir diğer olay ise, Başbakanlık Konutu'nda verilen iftar yemeği ve ona katılanlarla ilgili olmuştur. Bu iftar yemeğinden önce, zaten Ramazan ayının başlaması ile hükümetin çalışma saatlerinde kamu kurumları için yaptığı düzenleme, bir genelge ile yayınlanmış ve çalışma saatleri, iftar saatlerine göre ayarlanmıştır. Ramazan ayı için özel olarak yayınlanan bu genelge, Danıştay'a itirazda bulunan bir vatandaş dolayısıyla iptal edilmesine karşı, kamuoyunda bir tepkiye neden olmuştur (Gülmez, 2014: 105).

1996 yılı, zaten RP ve hükümet için pek çok krize neden olacak gelişmeyle bitmişken, Ocak 1997 yılında Başbakan Erbakan'ın kırka yakın kanaat önderi olan ve içlerinde eski-yeni kamu görevlilerinin de bulunduğu kişilere Başbakanlık Konutu'nda verdiği iftar yemeği, medyada uzun süre tartışma yaratmıştır. Tartışma yaratan şey ise, bu kişilerin iftar yemeği için geldikleri Başbakanlık'a girerken ki görüntülerinden kaynaklanmıştır. Televizyon ve basılı medyada sarıklı, cübbeli ve sakallı davetliler uzun süre tartışılmış ve kamuoyu bu konuya kilitlenmiştir. Böyle bir görüntünün, bir irtica kalkışması olarak gösterilmesi ve medyada Tarikat Yemeği olarak haberlerin yapılması, gergin ortamı daha da germiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 60). Genelkurmay Başkanlığı telefonlarının şikâyet üzerine kilitlendiği bu olayda, özellikle basının da konu üzerinde çok durması olayı büyütüştür. Basında, 'kanuna aykırı' şekilde ve tarikat mensubu olarak lanse edilen konukların katıldığı bu iftar yemeği, bir irtica tartışmasına neden olmuştur.

Başbakanlık Konutu'nun hükümet tarafından yeterince kullanılmadığını düşünen Başbakan Erbakan, bir iftar yemeğiyle birlikte buranın daha çok kullanıma açılmasına vesile olmak istediğini belirtmiştir. Daha aktif bir şekilde kullanıma açılmak istenen konut için verilecek olan davete, pek çok âlim, İlahiyat Fakülte Dekanları ve kamu görevlisi kişiler davet edilmiştir. Bu konuda, ilerde sorun teşkil edecek konu ise, hazırlanan davetli listesinin kim tarafından belirlendiği olmuştur. İlk olarak Başbakanlık Protokol Müdürlüğü tarafından hazırlandığı söylenen listenin, daha sonra Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlandığı söylenilmiş, ama bu kurum da bunu kabul etmemiştir (Çelik, 2004: 124).

Bahsi geçen iftar yemeğinin verileceği gün dikkat çeken bir diğer unsur ise, Genelkurmay Başkanlığı'nın Cumhurbaşkanlık 'ta irtica ve zararları hakkında verdiği brifingin de bugün içinde verilmiş olmasıdır. Dini semboller ve sarıklarla dikkat çeken konukların görüntülerinin de basında sık sık yer alması, laiklik üzerine girilen tartışmaların dozunun daha da artmasına vesile olmuştur. İftar yemeğine ek olarak laiklik üzerine tartışmaların yaşanmasında etkili olan bir diğer olay da, aynı bu süreçte tartışılan üniversitelerdeki türban serbestliği konusu olmuştur. Hükümet sürekli laiklik üzerinden yıpratılmaya çalışılmıştır (Tayyar, 2009: 43).

Olaylı geçen iftar yemeği sonra en büyük tepki CHP'den gelmiş olmakla birlikte, parti bu konuyla alakalı Meclis Başkanlığı'na bir soru önergesi vermiştir. CHP Genel Sekreteri tarafından sunulan bu suç duyurusu, ilerde de bahsedileceği üzere RP'nin

kapatılması konusunda Yargıtay Başsavcılığı'ndaki iddianamede de yer alacaktır. CHP dışında, Genelkurmay Başkanı, DYP'li bazı bakanlar ve yargı mensupları da bu konu ile ilgili rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir (Akpınar, 2001: 148).

Erbakan'ın atıl olarak kalmasını istemediği Başbakanlık Konutu'nun aktif olarak kullanılmasını istemesi sonrası, yaklaşık kırk kişinin davet edildiği bu iftar yemeği, aynı dönemde Ramazan ayı için kamu çalışanlarının iş saatlerindeki değişiklikler ve türban tartışmaları, medyada oldukça yer almış ve tartışmalara neden olmuştur. CHP ve DYP'li üyelerinde içinde bulunduğu, Genelkurmay Başkanlığı ve yargı mensubu olanlarında rahatsızlıklarını dile getirdikleri bu olayla birlikte, laiklik tartışmaları alevlenmiştir ve olay basında irtica algısıyla yer almıştır. CHP tarafından suç duyurusunda bulunan iftar yemeği, RP'nin yıpratılması adına ve 28 Şubat'a gidilirken ki önemi bakımından bir kilometre taşı olmuştur. Bu konudan da anlaşılacağı üzere, tartışmalar din üzerinden yapılmıştır. 28 Şubat darbesine az kala yaşanan bu olay aynı zamanda RP'nin kapatılması için açılan dava dosyalarında da yer alması açısından önemlidir.

3.1.7. Kudüs Gecesi ve Sincan Olayı

Şubat ayına girmeden önce Sincan Belediyesi'nin düzenlediği bir gece, 28 Şubat'a giderkenki önemli olaylarda biri olmuştur. 31 Ocak 1997 tarihinde, Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız (RP'li Belediye Başkanı) tarafından düzenlenen gece, İran İslam Devrim lideri olan Humeyni'nin gelenekselleştirdiği ve işgal altında olan Kudüs için düzenlenen bir organizasyonun Türkiye'de yapılmasıdır.

Sincan'da düzenlenen bu Kudüs Gecesi için davetliler arasında İran Büyükelçisi Bagheri de yer almaktadır. Sincan Meydanı'na konulan Mescidi-i Aksa simülasyonu belediye tarafından kurulmuştur. Belediye salonunda, Filistinliler adına içinde dinsel sloganların da bulunduğu bir oyun oynanmıştır. RP'li Belediye Başkanı olan Yıldız, bu gece içerisinde yaptığı konuşmada rejimi eleştirmektedir ve Humeyni'yi överek şeriatın örnek alınması gerektiğinden bahsetmektedir. Aynı şekilde İran Büyükelçisi de görev tanımının dışında hareket ederek, Belediye Başkanı ile benzer söylemlerde bulunarak şeriatı övmüştür (Gürses, 2009: 159).

Hükümeti zora sokan birçok olaya ek olarak, Sincan olayıyla alakalı açıklamalarda bulunan Başbakan Necmettin Erbakan; olayların birer suni tartışma ve gündem yaratmadan ibaret olduğunu belirterek, asıl meselenin laikliğin tehlikede olması değil, aksine laiklik

kavramının bir din düşmanlığı olarak kullanmak isteyenlerin sorun yaratma isteği olduğunu söylemiştir (Akpınar, 2001: 173).

Maksadını aşan ve rejim karşıtı söylemlerle birlikte meydana kurulan çadır ve içinde Türk bayrağının bulunmadığı gece, basına yansması sonucunda kamuoyu bu konuyla meşgul olur ve tepkiler Sincan'a ve yönetime yönelir. Mecliste bulunan CHP ve ANAP konu ile alakalı olarak TBMM'ye soru önergesi verdiği gibi, Ankara Cumhuriyet Savcılığı ile DGM Başsavcılığı da bu gece ve düzenleyenler ile ilgili soruşturma başlatmıştır. Dışişleri tarafından maksadını aştığı gerekçesiyle sert bir nota verilen İran Büyükelçisinin yanında pek çok DYP'li milletvekilinin de tepkisini çeken gösteriyle alakalı DYP lideri ve Başbakan Yardımcısı olan Tansu Çiller, aralarında olan protokolün RP tarafından çiğnenmediğini ve hükümetin devam edeceği yönündeki açıklamalarda bulunmuştur. Bununla birlikte, eğer bir olay varsa da bunun hukuk kuralları içinde halledilmesi gerektiğini belirtmiştir (Akpınar, 2001: 156). Sincan Belediye Başkanı'na açılan dava sonucunda, Yıldız 17 buçuk yıl hapis cezasına çarptırılmış ve bu gecenin Kültür Müdürlüğü'nce yapıldığını beyan etmiştir (İşler, 2014: 73).

Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir ile birlikte MGK Genel Sekreteri İlhan Kılıç'ın da katıldığı 3 Şubat 1997 tarihli toplantı, bu olay sonrasında Genelkurmay Başkanlığı'nda gerçekleşmiştir. Toplantı sonrası, 4 Şubat tarihinde Etimesgut'tan hareket eden (Sincan'ın bir-iki kilometre uzaklığında) tanklar ve kariyerler, tam teçhizatlı olarak Sincan'dan geçer ve Yenikent'e ulaşır. Fakat bu tatbikat alanına giden tanklardan ikisi, arızalanması gerekçesiyle, Sincan Meydanı'na gider ve olayların yaşandığı alanda bekletilirler (Gürses, 2009: 160).

Askerin ve tankların böylesi gergin bir gece sonrasında, Sincan Meydanı'na gelişi, halk arasında bir darbe olduğu söylentilerine neden olmakla birlikte, Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada; bu geçişin sadece bir tatbikat olduğu ve tankların arızalandığı için Sincan'da kaldığı belirtilmiştir. Yapılan açıklamada, tankların tamiri için 'balans ayarı yaptılar' tabiri, daha sonra 28 Şubat için kullanılacak olan post-modern darbe tanımlaması oluncaya kadar, 'demokrasiye balans ayarı' olarak bir slogan halini almıştır (Özgan, 2008: 70).

Dönemin İçişleri Bakanı Meral Akşener tarafından görevden alınan RP'li Sincan Belediye Başkanı Yıldız, daha sonra demokratik bir sistem içinde hukuk kurallarına göre

tutuklanır. Hukuk devletinde, olması gereken de budur. Fakat daha sonra Çevik Bir'in bir ABD gezisi sırasında Kudüs Gecesi sonrası Sincan Meydanı'na gelen tanklarla ilgili yaptığı açıklama, amaçlarının demokrasiye balans ayarı vermek olduğunu söylemesi, aslında arızalandığı için Sincan'da bulunduğu söylenen tanklarla ilgili olan açıklamanın gerçek olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Demokrasi dışı uygulamaların ve darbe söylemlerinin konuşulmaya başlandığı bu gündemde, Süleyman Demirel'in, Başbakan Erbakan'a devrim kanunu ve Anayasanın temel ilkeleriyle alakalı kaleme aldığı mektup, basında yer almaya başlamıştır. Başta mecliste bulunan muhalefet partileri olmak üzere, üniversite ve sivil toplum kurumları, sorunların demokratik açıdan yeni bir hükümetin kurulması yoluyla halledilmesi gerektiğini dillendirmişlerdir. Sincan'daki tank olayı sonrasında Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden ile Anayasa Mahkemesi içerisinde buluşan Genelkurmay Başkanı, 6 Şubat 1997 tarihli bu görüşmeleri sonrasında; meselelerin sivil destek ve TBMM sınırları içerisinde çözümlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda görüştüğünü söylediği STK'ların da, meclis üzerinde bir baskı grubu olmaları gerektiğini açıklamıştır (Akpınar, 2001: 169).

Bu gelişmeler sonrasında 14 Şubat'ta tekrar bir araya gelen komutanlar, Sincan'daki olayın, halk adına bir kıpırdanma yaratması açısından olumlu olduğunu belirtmişlerdir. STK'ların güçlendiği ve yukarıda da Susurluk Kazası sonrasında Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık eylemine benzer şekilde, 14 Şubat'ta da Ankara'da neredeyse yirmi bin kadının katılımıyla oluşan Şeriata Karşı Kadın Yürüyüşü yapılmıştır. Bu yürüyüşe birçok sivil toplum örgütü de destek vermiş, darbe ve şeriat karşıtı sloganlar atılmıştır. CHP'nin de desteklediği bu gösterilerde, özellikle Kudüs Gecesi'nde şeriat övgülerine tepkiler dile getirilirken, aynı zamanda sorunların bir askeri darbe ile çözümlenemeyeceği de vurgulanmıştır (Akpınar, 2001: 170).

Eylemin gerçekleştirildiği 14 Şubat günü aynı zamanda dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın, Ankara'da tutuklu bulunan Sincan Belediye Başkanı Yıldız'ı ziyarette bulunması, basında ve toplumda tepkiyle karşılanmıştır. İki gün sonra ise MGK'nın hükümete verdiği Terörle Mücadele konulu bir raporda, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması da içlerinde bulunan bir dizi çözüm önerisi dikkat çekmektedir (Yüksel, 2004: 65).

28 Şubat'a doğru gidilirken yaşanan gergin olaylar içinde önemli bir yere sahip olan Sincan olayı ve Kudüs Gecesi, aynı zamanda RP'ye açılacak olan kapatma davası içinde önemli bir unsurdur. RP'li Sincan Belediye Başkanı'nın Kudüs'ü anmak için ve Ramazan boyunca her gece düzenlediği gösterilerden biri olan bu gece, şeriat istemi doğrultusunda atılan sloganlar nedeniyle, laiklik ve şeriat tartışmalarının da gündemde yer etmesinin devamına neden olmuştur (Tayyar, 2009: 50).

3.1.8. Diğer Önemli Olaylar

Yukarıdaki başlıklarda 28 Şubat darbesine gidilirken yaşanan önemli bazı olaylar verilmekle birlikte, bunlardan ayrı olarak, basın ve kamuoyunda sıkça yer alan ve tartışılan başka olaylar da bulunmaktadır. Bunlardan biri; 1970'li yıllarda bahsi başlayan Taksim'e cami projesidir. 1970'de konuşulmaya başlanan bu camii, Süleyman Demirel'in Başbakanlık dönemindeki 1977 yılında ilk girişimle başlanmış ve 28 Şubat'a giderken ki gergin olaylardan birine de neden olmuştur. Kültür Bakanı'nın cami yapılması amacıyla Ziraat Bankası'na ait olan arsayı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aktarılmasına rağmen, bu arsada yıllarca caminin yapılamaması nedeniyle kurum arsayı geri alabilmek için talepte bulunur. Fakat bu devir işlemi gerçekleştirilemez ve 1990 yılında dava açılır. Mahkemenin, arazinin Ziraat Bankasına iadesine karar vermesine rağmen, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yargıtay'a itiraz eder ve mahkeme de hakeme karar vermiştir. Yargının son kararına göre de arsanın Ziraat Bankasına ait olduğuna karar verilir ve banka yönetimi de bu alanın halkın kullanımına açık bir yeşil park olmasına karar verir (Özgan, 2008: 68-69). 1994 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ni RP'nin kazanmasıyla, tekrardan gündemde tartışılmaya başlanan bu cami projesi, ülkede laik ve şeriat konularında bir gerilimin yaşanmasına neden olmuştur.

Refahiyol Hükümeti'nin kuruluşu sonrası laiklik ve şeriatla ilgili tartışmalarla ilgili olarak adli yıl açılış töreninde, Yargıtay Başkanının konuşmasında; ülkeye şeriatın kimse tarafından getirilmeyeceği şeklindeki söylemleri, bu konunun tartışılmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye Barolar Birliği Başkanı Özgen'de, o zamana kadarki hükümet uygulamalarını dile getirerek direkt olarak hükümeti hedef alan eleştirilerde bulunmuştur. Adli yıl açılış törenine yargı mensubu dışında komutanların da katılıyor olması, aslında askerinin hangi tarafta olduğunu belli etmiş ve üniversitelerden de benzer tepkiler gelmiştir. RP'li üyelerinde bu olaylı tören sonrasında ağır sözleri ortamı daha da germiştir (Akpınar,

2001: 92). Yargı mensuplarından, bu açılış töreni nedeniyle laiklik eleştirileri alan Refahyol Hükümeti, bu olay sonrasında tepkilerin devam edeceğinin sinyallerini de almıştır.

Bu süreçte yaşanan önemli bir diğer olay ise, Erbakan ve Çiller'in imzaladığı Ocak 1997 Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği'dir. Bu yönetmelik, ülke yönetiminde askere geniş yetkiler tanımış olan bir yönetmeliktir. Yeni bir olağanüstü durum tanımında bulunan yönetmelik, geniş bir kriz tanımı yaparak bunun başlangıcından bitişine kadar olan sürecin yönetimini bu masaya bırakmıştır. Başbakanlık Kriz Masası'nın yerini aldığı Buhran Değerlendirme Kurulu Yönetmeliğindeki kriz tanımında bulunan doğal afetlerden farklı olarak, anayasa ve yasalarla alakalı düzenlemeleri hem çok geniş hem de muğlaktır. Başbakan'ın koordinasyon, inisiyatif gibi yetkilerinin MGK Genel Sekreterine devredildiği yönetmelikle, aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığı'na da gerekli gördüğü hallerde il ve ilçelerde kriz masası kurma yetkisi verilmektedir. Sonuç olarak geniş bir kriz tanımı içine sokulan siyasal ve toplumsal olaylarla birlikte, bunlara müdahale etme yetkisi de MGK Genel Sekreterliğine devredilmiştir. Başbakan'ın yetkileri içindeki bu olayların ve uygulamaların, askere devredildiği ve Başbakanlık izninin formaliteden ileriye gidemeyeceği görülmektedir (Bayramoğlu, 2004: 92-93).

Önemli olan diğer bir gelişme ise RP'li Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin 10 Kasım Atatürk'ü anma gününde törene istemeyerek katıldığını belirten konuşmalarıdır. Bu konuşmalar, tartışmalara neden olmuştur. Görevden alınıp para ve hapis cezasına bu konuşmaları nedeniyle çarptırılan Karatepe, bu konunun medyada uzun süre tartışılmasına da neden olmuştur (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 53). Bu konuşma görüntülerinin uzun süre medyada dönmesi ve RP'nin bu konuyu çok iyi yönetemeyişi, hükümet ortağı Çiller'in açıklamalarının tatmin edici olmayışı, partinin laiklik, Atatürk, şeriat konularında tartışmaların merkezinde bulunmasına sebebiyet vermiştir (Gülmez, 2014: 96-97).

Olaylar sonrasında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, anayasal sınırların belirtildiği metni, Başbakan Necmettin Erbakan'a göndermiştir. Bundan farklı olarak, MGK Başkanı 11 Ocak'ta Cumhurbaşkanı Demirel'e irtica ve hükümetle ilgili konuların da bulunduğu bir brifing verir. Bu aslında 28 Şubat'ın ne kadar yaklaştığını göstermektedir.

Komutanların, Refahyol Hükümeti sonrasında yaşanan gergin olaylar sonrasında 22 ve 25 Ocak 1997 tarihleri arasında yaptıkları Gölcük Toplantısı, belki de 28 Şubat'ın ana

taşlarını oluşturmuştur. Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanının da katıldığı Gölcük Toplantısında tartışılanlar, çok gizli tutulmuştur. Ülkenin rejim bunalımı içinde olduğunun belirtildiği bu dönemde komutanlar, buna neden olan hükümetten kurtulabilmek için gerekli askeri müdahale yöntemlerini görüşmüşlerdir. Bu bunalımdan çıkmanın, demokratik yollardan olması gerektiği kararına varılan toplantıda, üç maddelik bir plan hazırlanmış ve ilk ikisi kamuoyu ile ilgili olduğu belirtilip açıklanmış, üçüncü maddenin ise açıklanmadığı ortaya çıkmıştır. Bu ilk iki madde, aşağıda da anlatılacağı üzere, Gölcük toplantısında konuşulan konuların, MGK'ya taşınıp tartışılmasıdır. Ayrıca bu konularda brifinglerin verilmesi gerektiği gibi uygulamalar da kapsamaktadır (Gürses, 2009: 153-154). Refahiyol Hükümeti'nden demokratik yollardan kurtulmak gerektiğine karar verilen toplantı, görüldüğü üzere nasıl bir plan hazırlanmış olunursa olunsun veya ne kadar demokratik yol denilirse denilsin, askerin siyaset alanında, bir hükümeti görevden almak gibi bir gayesinin olması ve bunun için toplantıda bulunması durumu nedeniyle, hiçbir şekilde demokratik sınırlar içinde yer alamaz.

MGK'nın belli konular üzerindeki fikir ve görüş açıklamaları, yukarıdaki bölümlerde açıklandığı üzere, siyaset üzerinde ne kadar etkili olduğu bilinmektedir. 28 Şubat'ta zaten MGK toplantısının yapıldığı gün olarak darbeye ismini vermektedir. Ama Şubat ayından önce 27 Ocak 1997 tarihli MGK toplantısı da önem arz etmektedir. Hükümet ve irtica konuları adına bunu MGK toplantısına almak isteyen Oramiral Güven Erkaya, Refah Partisi üye ve temsilcilerinin, şeriat devletine sıcak bakan yorumlarda bulunması ve övmesinin, laiklik ve devlet adına olumsuz ve kötü bir etkide bulunduğunu belirtmiştir. Artık PKK'dan bile daha tehlikeli hale gelmiş olan irtica tehlikesinin, MGK toplantısında tartışılmasını isteyen Erkaya, sonrasında diğer komutanlarında bu toplantıda aynı görüş bildirmeleri sonucunda, Cumhurbaşkanı Demirel, gerekli hazırlıkların yapılması sonrasında konunun Şubat MGK'sında tartışılmasını belirtmiştir (Gürses, 2009: 156-157).

Bu bölümde açıklanmaya çalışılan olaylar, hükümetin bilerek, bilmeyerek veya iyi bir şekilde süreci yönetemediği uygulamaların, bazı çevrelerce nasıl dikkat çektiğini ve rahatsızlıklara neden olduğunu göstermektedir. Laiklik ve şeriat temelli tartışmalara neden olan bu olaylar, hükümeti yıpratmakta ve olaylar toplumsal ve siyasal gerilimlere neden olmaktadır. Demirel'in Başbakan'a gönderdiği mektup ve Demirel'e verilen brifing, aslında darbenin ayak sesleri olmuştur.

3.2. 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı ve Kararları

28 Şubat 1997 darbesi, adını bu tarihte toplanan MGK toplantısından almış olsa bile bu bir günde birden bire alınmış kararlar silsilesi olmamıştır. Önceki bölümde de görüldüğü üzere, hükümetten rahatsızlıklarını sürekli dile getiren çevreler içerisinde asker de bulunmuş, hatta brifinglerinde bunlardan bahsetmişlerdir. 27 Şubat 1997 tarihinde dönemin MGK Genel Sekreteri İlhan Kılıç, ertesi gün ki olağan toplantıda, askerin belli maddelerden oluşan bir bildirisinin olacağını Süleyman Demirel'e haber vererek, bu bildiriye ona vermiş, Demirel'de bu bildiriye hükümet ortağı ve Başbakan Yardımcısı olan Tansu Çiller'e iletmiştir. Bunun üzerine bir darbe olasılığını düşünen Çiller ise, komuta kademesindeki ordu mensuplarının emekliye sevk edilip, darbe girişimi nedeniyle de bunların yargılanması istemi üzerine bir çalışma yapmış, fakat uzlaşmacı bir tavır takınan Erbakan bu çalışmayı reddetmiştir (Özgan, 2008: 75).

28 Şubat MGK toplantısı, önceden defalarca toplanmış olmasına rağmen bugünkü toplantının gergin ve en önemli toplantı olarak basında yer alışı, herkeste bir beklenti ve merak uyandırmıştır. Yerli ve yabancı pek çok basın mensubunun Çankaya Köşküne geldiği 28 Şubat MGK toplantısı öncesinde, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve yardımcısı ile Genelkurmay Başkanı'nın kısa bir açıklama yapmıştır ve bu açıklamanın mahiyeti, toplantının çok gergin geçeceğini ilk belirtilerini olmuştur. Saat 15.10'da MGK toplantısı başlamış ve toplantı, o zamana kadarki en uzun toplantı süresi olarak, sekiz saat kırk beş dakika sürmüştür. Bu uzun süre, merakları daha da arttırmıştır (Gürses, 2009: 163-164).

Batı Çalışma Grubu (daha sonra ayrıntısıyla incelenecektir) tarafından hazırlanan belgelerin kalın bir çıktısıyla MGK toplantısına gelen komutanlar için önemli görülen ve genel olarak da toplantının ana konusunu oluşturan kalemler; radikal dinci ideoloji ve akımların ülke rejimine olan etkisi ve tehlikesidir. Aslında MGK toplantısının görüşmeleri gizlidir ve bir açıklama yapılamaz. Fakat bu MGK için yapılan tüm yazılanlara bakılacak olunursa, MGK Sekreteri'nin de bir yalanlama getirmemesi üzerine, toplantı bilgileri dışarı sızmış vaziyettedir. Bilgilere göre; Demirel'in kısa konuşmasıyla başlayan toplantıda daha sonra dokuz ilde mevcut olan OHAL'in uzatılması konuşulmuş ve bunun üzerine radikal dinci akımlar ve irtica konuları konuşulmaya başlanmıştır.

Korgeneral Çetin Saner'in (dönemin Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Dairesi Başkanı), irtica ile ilgili sunduğu kalın raporda, özellikle RP'nin bu konudaki davranışlarına örnek teşkil edebilecek uygulama ve faaliyetler yer almıştır. Bu konuşma süresince, ağır bir

hükümet eleştirisi yapılmıştır. Sunulan diğer raporlar da kurul üyelerince incelendikten sonra, bunların tartışılmasına başlanır. Süleyman Demirel'in son yaşanan olaylardan duyduğu endişeyi dile getiren konuşmasının ardından söz alan Deniz Kuvvetleri Komutanı Erkaya almıştır. Erkaya, belgeler ve raporlarla birlikte ifade ettiği irtica akımlarının, RP ile gittikçe güçlendiğini ve partinin de buna karşı bir önlem almadığını söylemiştir ve Erbakan'a karşı sert konuşmuştur. Sert eleştiriler karşısında suskun kalan Erbakan'a, Kara Kuvvetleri Komutanı da kendilerinin topluma dinsiz gibi gösterilmelerinden duydukları rahatsızlığı dile getirmiştir. Kuvvet Komutanlarının sert konuşmalarının ardından sözü alan Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, daha toparlayıcı bir konuşma yaparak laikliğin ve demokrasinin önemine değinir ve siyaset ile dinin karışmaması gerektiğinin altını çizer. İrticai faaliyetlerin artışı ve bunlara destek çıkan vakıfların varlığından bahseden Karadayı, bu gibi olayların, asker ve ordu tarafından endişe içinde, rahatsızlıkla izlendiğini belirtmiştir (Akpınar, 2001: 180).

Asker katılımcılar sonrasında konuşma yapan Çiller, irtica mücadelesinin, sadece polisiye yöntemlerle başarıya ulaşamayacağını söylemiş daha, sonra da bunların toplumsal yöntemlerle çözümlenmesinin daha etkili olacağını belirtmiştir. Rejimin değişikliği tehlikesi ve laiklik konusunda, yetkili olanın hükümet olduğuna dikkat çeken Çiller, bu gibi tehditler karşısında hükümetin duracağını ve bu konulardaki teminatın kendileri olduğunu söyledikten sonra, anti demokratik uygulamaların Türkiye'yi Batı karşısında kötü duruma düşüreceğini belirtmiştir. Bu konuşmayla laiklik ve askerinin endişe duyduğu konularda ona teminat veren Çiller sonrasında Erbakan söz almıştır. Erbakan, rejim değişikliği istedikleri konusundaki yorumları kabul etmeyerek, olayların basın tarafından kabartıldığını belirtir ve halkın beklentilerine karşı yaptıkları icraatlarda bahsedince, Güven Erkaya, Cumhurbaşkanı'na konunun icraatlar olmadığını, irtica olduğunu ve bunlara cevap verilmesini istediklerini belirtir (Akpınar, 2001: 183).

Gergin geçen konuşmalar ve suçlamalar sonrasında askerler, laiklik ve onun korunması adına aldıkları yirmi iki maddelik bir taslak tedbirler paketini, hükümet tarafından derhal uygulanması adına hükümet yetkililerine sunarlar. Sunulan rapor içinde olan bazı maddelerin hükümetçe onaylanması durumunda bunu parti tabanına anlatmakta güçlük çekeceğini söyleyen Erbakan, bazı maddelere kuşkuyla bakar. Erbakan'ın bazı istekleri, Demirel'in arabuluculuğu sayesinde görüşülür ve tedbirler paketi yirmi ikilik maddeden on sekize düşürülür. Daha sonra ise, MGK Genel Sekreterliğince tüm medya

gruplarına 28 Şubat basın bildirisi yollanmış ve bu kararların uygulanmasının denetlenmesi adına bir birimin oluşturulacağı, bunun da MGK içerisinden çıkacağı bildirilmiştir (Yüksel, 2004: 78).

28 Şubat 1997 MGK toplantısı sonrasında MGK Genel Sekreteri tarafından basın kuruluşlarına fakslanan “MGK Basın Bildirisi” dört ana madde ve dördüncü maddenin alt maddelerinden oluşmaktadır. Buna göre ilk maddede, MGK’nın katılımcıları sayılarak olağan bir toplantının yapıldığı belirtilmiştir. İkinci madde de, terörle mücadele ile ilgili konulara değinilmekle beraber, dokuz ildeki OHAL uygulamasının dört ay daha uzatılacağı ve gerekçeleri sayılmıştır. Üçüncü madde de, Kıbrıs ve Yunanistan sorunundan bahsedilmiş ve KKTC’nin menfaatlerinin korunmasına ilişkin kararlara değinilmiştir. Dördüncü madde, asıl önemli ve konumuzla alakalı olan maddeyi bildirmektedir. Bu dördüncü maddeye göre; toplantı için asıl önemli konunun, rejim aleyhtarı akım ve yönelimlerle ilgili olduğudur. Değinilen konular yedi alt madde altında sayılır. İlkine göre; Atatürk ilke ve inkılaplarından ve anayasa ile yasaların asla delinmeyeceğini belirtir. İkinci alt madde; cumhuriyet, laiklik, sosyal hukuk devleti ilkelerinin anayasaca düzenlendiğini ve öncelik taşıdığı belirtilmiştir. Rejime ve cumhuriyete karşı bölücü girişimlerin oluşturduğu grupların devleri güçsüzleştirdiği üçüncü alt maddede yer almaktadır. Bir diğer maddede ise, laikliğin sadece bir rejimden ibaret olmadığı, bunun aynı zamanda huzur ve yaşam tarzı olduğu söz edilir. Beşinci alt madde; yapılan çağdışı uygulamaların, ne devletin özünü oluşturan ilkelere, ne de hukukla bağdaşmayacağı söylenmiştir. Altıncı madde, AB sürecinde olan ülkemizin, demokratik ilkelere bağlı olan rejim hakkında tartışmaların yaşanmasının, Türkiye’ye zarar vereceği belirtilmiştir. Ve son alt madde ise, bu açıklanan esasların dışında yapılan hareketlerin gerginliklere neden olacağı ve yaptırımlara sebebiyet vereceği belirtilerek, bunlar için alınacak tedbirlerin Bakanlar Kurulu’na bildirilmesine karar verildiğini söylemektedir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 1039-1041).

MGK Basın Bildirisinde, “aksine uygulamaların yapılması takdirinde bir yaptırıma neden olacağı” şeklindeki (Ağdağ, 2010: 73) ifadeler, tartışmalara neden olmuştur. Bu açıkça bir tehdit olarak algılanmaktadır. Zaten muhtıra tarzı askeri müdahalelerde de değinildiği gibi, bu gibi metinlerin verilmesi aslında bunların uygulanmaması durumunda askeri müdahalenin zorla olacağına işaret eden emarelerdir. Tansu Çiller ise, toplantıda irticanın görüldüğünü belirterek, laiklik ve demokrasi hakkında iyi bir iletişimin

yaşandığını söylemiş ve demokrasinin asla kesintiye uğramayacağını söyleyerek bir darbe girişimi olmadığını ve olmayacağını kastetmiştir.

Ayrıca bir danışma görevi tanımlamasına sahip olan MGK'ya, toplantıda belirlenen konular üzerinde, hükümeti denetleme yetkisi tanınmış olması, bu kurumun zaman içindeki geçirdiği içindeki dönüşümü de göstermektedir. Danışılan bir kurum olan MGK'nın, bu görev tanımlamasından çıkıp, hükümeti denetleme haklarına sahipmiş gibi davranması, asker ve siyaset ilişkisi açısından ülkemizdeki önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

Buna göre Basın Bildirisine göre, ekte belirtilen ve alınması gereken on sekiz maddelik meşhur tedbirler listesi ise şu şekildedir; ilk madde, anayasal dayanakları mevcut olan laiklik ilkesinin titiz bir çabayla korunması gerektiğini belirtmiştir. İkinci maddeye göre, hangisi olduğu önemsiz olarak, tarikatlarla bağlı her türlü eğitim-öğretim alanları, Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmalıdır. Üçüncü maddeye göre, sekiz yıllık eğitim getirilerek ve Kur'an kursları Milli Eğitim kontrolüne alınarak, genç neslin cumhuriyet ve laiklik gibi temel kavramlara sahip olması sağlanmalıdır. Dördüncü madde, din adamı yetiştirmekle yükümlü kurumların, özlerine sahip kalıp, başka tartışmalara mahal vermemesi gerektiğini belirtmiştir. Beşinci madde, ülkedeki dini tesislerin, siyasi konularda sorun yaratacak uygulamalarda bulunmasını engellemek için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önemini belirtmiştir. Altıncı madde, topluma zarar vermekte olan tarikatların tamamen kapatılması belirtilmiştir. Yedinci madde, TSK'yı din düşmanı gibi gösteren medya kurumlarının kontrol altına alınması gerektiğini bildirmiştir. Sekizinci madde, irticai faaliyetleri nedeniyle görevlerinden ilişki kesilen kişilerin, diğer kamu kurumlarına alımda teşvik uygulanmaması gerektiğini belirtmiştir. Dokuzuncu madde, TSK içerisine irticai eylem yanlılarının alınmasını önlemek için alınan tedbirlerin, diğer kamu kurumlarınca da uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Onuncu maddede, İran'ın, Türkiye rejimi için yapmış olduğu irticai açıklamalara engel olunmalı fakat bu ilişkilerde ticari durum zedelenmemelidir, ifadesi yer almıştır. On birinci maddede, radikal din temsilcilerinin ülkede yaratmak istediği mezhep çatışmasına idari ve yasal yollarla engellenmesi gerektiğinden söz edilmiştir. On ikinci maddeye göre, TCK, Siyasi Partiler Kanunu ve Belediyeler Kanunu'na aykırı davranışların hakkındaki idari ve yasal işlemler hızlıca karar bağlanmalı ve bu durumun tekrar etmemesi sağlanmalıdır. On üçüncü maddeye göre; başta kamu kurumları olmak üzere, ülke genelinde yaygınlaşan, çağ dışı kıyafetlerin giyilmesi ve özendirilmesine karşı tedbirler alınmalıdır. On dördüncü madde, silah ticaretiyle ilgili yasal düzenlemelerin

yapılandırılmasından bahsetmektedir. On beşinci madde, kurban derileri ile ilgili düzenlemeleri barındırmaktadır. On altıncı madde, ilgili yasa kapsamı dışarısında oluşturulan özel kıyafetli korumaların yasaklanmasını belirtmektedir. On yedinci madde, “millet yerine ümmet” şeklinde oluşturulan irticai eylem ve söylemlerin yasal yoldan engellenmesini içermektedir. On sekizinci ve son madde ise, Atatürk’e karşı yapılan kötü eylem ve ifadelerin cezalandırılması, ilgili kanunun etkili kullanması gerektiğini belirtmiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1042-1044)

406 sayılı MGK Kararının ekinde bulunan bu on sekiz maddelik yazı, tüm basın kuruluşlarına gönderilmiştir. Siyasi alanda alınması veya tedbir amaçlı bildirilen bu yazının, bir muhtıra olduğu açıkça bellidir ve bu bir askeri darbe çeşididir. Bunun üzerine RP’li vekillerin, bu MGK Kararının imzalanmasını istememesi ve karşı çıkmaları durumu yaşanmıştır. MGK Tedbir Kararlarına karşı çıkılması ile birlikte, mecliste ve kamuoyunda bu tedbirlerin uygulanmayacağı konusundaki ihtimaller bir siyasi gerginliğe ulaşmıştır (Özgan, 2008: 85).

28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı ile ilgili, ilk olarak yukarıda değinilen basın bildirisini, daha sonra ise 406 Sayılı MGK Kararı ve onun ekinde bulunan tedbirler paketi verilmiştir. Erbakan’ın bu irtica ile mücadele ve düzen karşıtı akımlarla mücadele konulu kararın, meclisten geçirilmesi konusundaki tutumu ise bir siyasi krize neden olmuştur. Erbakan’ın meclisten istediği desteği bulamayışı söz konusudur. ANAP’tan destek alamayan Erbakan’a, CHP ve DSP liderlerinden de; ya bu belgeyi imzalayıp meclisten geçirmesi gerektiği, ya da istifa etmesi gerektiği şeklindeki ifadeler, Erbakan’ı desteksiz bırakmıştır (Öztürk, 1993: 45).

Tansu Çiller ile gerçekleştirilen, 5 Mart 1997 tarihindeki Erbakan- Çiller görüşmesi, beş günden beri imzalanması beklenen kararlar ile ilgili olmuştur. Erbakan, daha imzalanmadan, bildirisinin olduğu gibi basına servis edilmesi ve basında da kendisine karşı yapılan psikolojik baskı sonucunda, bildiriye imzalamak durumunda kalmıştır. Aynı zamanda, mecliste de aradığı istediği desteği bulamayan Necmettin Erbakan, 5 Mart’ta Çiller olan görüşmesi sonrası, tarihi 28 Şubat MGK Kararlarını imzalayarak, irtica ile mücadele bağlamında Başbakanlık Takip Kurulu’nun (Özgan, 2008: 78) kurulmasını sağlamıştır.

Gecikmeli şekilde imzalanan 28 Şubat 1997 tarihli MGK Kararları, 12 Eylül sonrasında ülkemizde yaşanan ilk askeri darbe olma özelliğine sahip olmuştur. Bu darbeye,

gidiş yolu ve uygulama yolları nedeniyle, önceki askeri müdahalelere benzemediği söylenmiş ve bir post modern darbe ya da yumuşak darbe olarak adlandırılmaları yapılmıştır.

1994 yerel seçimlerinde yükselişe geçmiş olan RP'nin, daha sonraki 1995 genel seçimlerinde birinci parti olarak çıkıp, uzun bir hükümet kurma süreci atlatıldıktan sonra Refahiyol Hükümetini kurması, bazı çevreleri rahatsız etmiştir. RP'li bazı üyelerin laiklik ve irtica ile ilgili gerginlik yaratan konuşmaları ve Erbakan'ın bazı yurt dışı gezileri nedeniyle kamuoyunda çokça laiklik tartışmalarının başlaması, 28 Şubat 1997 MGK toplantısının da konusunu belirlemiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere, hükümetin din ve siyaset üzerindeki söylemlerinden rahatsızlıklarını Demirel'e ileten, mektup yazan ve brifingler sunan komutanlar, MGK toplantısında, ülkede bir rejim değişikliğine sebebiyet verecek irtica tehlikesi gördüklerini belirtmişlerdir. Komutanlar, laikliğin zora düştüğünü, bundan tavizler verildiğini bildirmekte, bunların sonra erdirilmesi için de, radikal dinci, rejim aleyhtarı irticacı eylemlere karşı, tedbirler paketi sunmakta ve hükümeti denetler vaziyete gelmektedirler.

3.3. 28 Şubat Sürecindeki Önemli Uygulamalar ve Belgeler

28 Şubat 1997 MGK toplantısı ve önlem paketinin hükümetçe onaylanması sonrasında bu süreçte aktif rol oynayan bazı örgüt, belge ve dosyalar, sürecin anlaşılması ve gelinen noktanın anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bunlardan biri olan Batı Çalışma Grubu, 28 Şubat kararları sonrasında, özel bir çalışma grubu olarak faaliyete geçmiş olan ve amacı irtica ile ilgili çalışmalar yapmak olan bir gruptur. Grup, 28 Şubat kararlarının uygulanıp uygulanmaması konusunda denetleyici bir kurum olarak ortaya çıkmıştır (Dilaveroğlu, 2012: 62). Amacını yerine getirmek için gerekli olan belgelerin, TSK rapor sistemi ile elde edilmesiyle ve gerekli sıralamaların yapılmasıyla, önemli konular ortaya konulmuş ve bir raporlama yapılmıştır. Bu grup, daha sonraki hükümetin kurulmasıyla görevlerini Başbakanlık Takip ve İzleme Kurulu'na devredecek ve böylece diğer dönemin de, irticai olay ve faaliyetlerini izleyecektir (Özgan, 2008: 87). TSK'nın, yasaların kendilerine verdiği yetki ile artmakta olan irticai eylemlerin değerlendirilmesi neticesinde Batı Çalışma Grubu kurulmuştur. Kurum, 1992 yılında onaylanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde bulunan iç ve dış tehditler ibaresindeki ifadelerle dayandırılarak kurulmuştur. Bu ifadelerle göre, irtica faaliyetleri ve unsurları en önemli tehdidi oluşturmakta ve devlet sorunu teşkil etmektedir.

Varlığı bilinmekle birlikte, yasal olarak tam ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen Batı Çalışma Grubu, RP'li kimi üyeler tarafından böyle bir yapılanmanın varlığının, 1997 Haziran'ında, yargı mensuplarına verilen brifinglerle öğrenildiğini söylemektedir. Genelkurmay basın açıklamaları ise bu yapılanmanın, daha da önce, sanayi alanında verilen brifinglerde ilan edildiğini belirtmektedir. Görevleri; irticai eylemlerin araştırılması, raporlanması ve değerlendirilmesi gibi sayılan Batı Çalışma Grubu, yukarıda da belirtildiği gibi hükümet yetkilileri tarafından yasal olmayan ve gizli, Genelkurmayca ise yasal bir örgüt olarak tanınmıştır. Hükümete göre, bir hükümet onayı almamış olan bu örgüt, tüm siyasi kurum ve kişiler üzerinde bilgiler toplamıştır. Bilgilerin toplanmasıyla birlikte, kurumun yaptığı en önemli uygulama ise, yargı mensubu ve akademisyenlerinde içlerinde olduğu çoğu kamu görevlisinin, siyasi fikirlerinin fişlenmesi ve dini görüşlerinin raporlanması olmuştur. Örgütün ilk raporu ise Anayasa Mahkemesine, gizli ibaresi eklenerek ulaştırılmış, RP'nin kapatılması adına hazırlanmış olan bir rapordur. Genelkurmay Başkanlığınca gönderilmiş olan bu raporda, RP'nin ve üyelerinin irticai eylemlerle olan ilişkilerinin belgelerinin yer aldığı bilinmektedir. Batı Çalışma Grubu'nun mimarı olarak görülenlerden biri olan Çevik Bir'in onaylamasıyla oluşan bu örgüt, elde edilen bilgiler ışığında, aslında sekiz yıl boyunca devam etmiş benzerdir. Bunu, bölge komutanlıklarına gönderilen yazılı emirlerin 2005'e kadar devam etmiş olmasından anlamaktayız. Yasal bir dayanağı olmayan bu örgütün, aslında bir sonraki hükümet, yani Mesut Yılmaz hükümet döneminde son bulduğu söylenirse de 2005 yılına kadar gönderilen yazılı emirlerin varlığı, aslında bunun aksini göstermektedir (Dilaveroğlu, 2012: 62-63).

Dönemde önemli yere sahip olan diğer kurum ise kısaca EMASYA olarak adlandırılan birliklerdir. Toplum tabanında ortaya çıkan sosyal hareketler durumunda, valilerin zor durumda kalması ihtimaline karşı, valilerin İller Kanunu kapsamında askeri destek ve yardım alabilmeleri için görevlendirilmiş ve yetkilendirilmiş olan Emniyet Asayiş Yardımlaşma Birlikleri yani EMASYA, 1960'lardan beri varlıklarını sürdürmektedirler (Özgan, 2008: 88). Konumuzla alakalı olarak, Temmuz 1997'de Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı arasında İl İdaresi Kanunu üzerindeki düzenleme ile yürürlüğe girmiş olan EMASYA Protokolünde, dönemin Birinci Ordu Komutanı Çetin Doğan'ın da imzası bulunmaktadır. Çetin Doğan, aynı zamanda yukarıda da açıklanan Batı Çalışma Grubu içinde aktif rol oynayan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz edilen bu protokol, genel hatları ile İller Kanunu'na dayandırılarak; illerde valilerin herhangi bir sosyal hareket karşısında yetersiz kalmaları durumunda, TSK bünyesi içerisinde bu amaçla oluşturulan

askeri birliklerin yardımını konu etmektedir. Bu askeri birliklerin nerede ve nasıl hareket edecekleri konusunda bilgiler verilmektedir. Gizli tutulmakta olan protokol, aynı zamanda dönemseller ihtiyaçlara göre de değışebilmektedir (Gülmez, 2014: 183).

Aslında, İslami taraflara olan güvensizlik konusunda örgütlenmek ve o dönemde OHAL içinde olan Güneydoğu illerinde bu uygulamanın adım adım kaldırılması durumunda, güvenlik güçlerinin, yeniden örgütlenebilmesi açısından EMASYA Protokolü bu iki gerekçeyle oluşturulmuştur. Böylece söz konusu protokol, hem bazı toplum kesimlerinin tehlikeli olduğunu açıklamakta, hem de terörle mücadele için kritik bölgelerde egemenliği, sivil tarafa bırakmama taraftarı olan bir belge niteliğindedir (Özer, 2011: 77).

Açıklanmaya çalışıldığı üzere, il güvenlik güçlerinin belli olaylarda yetersiz kalması durumunda, valinin askeri birliklerden yardım çağrısı amacıyla İller Kanunu kapsamında düzenlenmiş olan bu protokol, ilk olarak yardım öncesi ve sonrası hakkında bir program belirlemektedir. Valinin yardım istemesi durumunda ve ayrıca valinin görevlendirme yetkisi dışında da olaylara müdahalelerde bulunabilecek olan birlikler, aynı zamanda il içindeki güvenlik güçleri ile de doğal bir iletişim ağı oluşturarak, yetkilerini genişletmektedir (Özer, 2011: 78).

EMASYA'nın felsefesinde, bazı örgütlerin toplumsal hareketle birlikte, bir kargaşa ortamının oluşabileceği endişesi duyulmuş ve özellikle bunların toplumsal bir tehlike oluşabileceği endişesi var olmuştur. İşte bu tehlikelere müdahale için de, geniş yetkilerle EMASYA kurulmuştur. 28 Şubat süreciyle alakalı, özellikle farklı medya grupları, yorumlarda bulunmuş olsa bile, etkili bir işleve sahip olan EMASYA Protokolü, ancak Şubat 2010 tarihinde son bulmuştur (Gülmez, 2014: 183). İllerde, valinin yönetim kapsamını aşacak olan toplumsal eylemlerde askeri birliklerin desteği için imzalanan bu protokol ve imza sahiplerinin, 28 Şubat sürecinde temel tehlike unsurunun, irticai eylemler olarak görmüş oldukları açıktır. Askeri birliklerin il sınırları içerisinde geniş yetkilerle donatılmış olması ve polis ile jandarma güçleri üzerinde konumlandırılmasını sağlayan protokol, ülkemizde ve özellikle 28 Şubat sürecinde askerin toplumsal olaylar üzerinde etkisi açısından önemli bir etkidir.

Bu dönemde, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi de, üzerinde durulması gereken bir unsur olmuştur. İlk olarak 1963 yılında hazırlanmış olan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, 1992 yılında Soğuk Savaş ile alakalı tehdit unsurlarını sıralamış olmakla birlikte sonraki

belge 1997 yılında hazırlanmıştır. 1997 yılındaki belge, Refahiyol Hükümeti tarafından değil, sonraki hükümet olan Anasol-D Hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Belge, beş yılda bir değişen iç ve dış tehditlerin sıralanmasına göre oluşmaktadır ve önemi açısından gizli olarak tutulmaktadır. 1997 yılında oluşturulan bu belge, özellikle o dönemde RP ile ilişkilendirilen irticai eylem ve terör örgütleri bakımından, irticai eylemleri ilk sıraya alarak, 1992 yılındaki tehditleri güncellemiştir (Özer, 2011: 76). 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı sonrasında kabul edilmiş olunan ve ülkenin Gizli Anayasası olarak da medyalarda yer bulan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, darbe sonrasındaki sürecin tamamlanması adına atılmış bir adım olarak karşımıza çıkan önemli uygulamalardan biri olmaktadır (Özgan, 2008: 89). Söz konusu MGK toplantısında, Türkiye için en önemli tehdit unsurunun irticai faaliyet ve tehlikelerin olduğunu kararların kabul edilişi sonrasında, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi kabul edilmiş ve süreç devam etmiştir. Sadece kabul edildikleri hükümeti değil, ondan sonra gelecek olan hükümetleri de bağlayacak olan bu belgelerin amacı; ülke güvenliği adına olası tehditlerin önem sırasına göre sıralanması ve bunlara karşı alınacak olan önlemleri tanımlamasıdır. Bu önemli işlevi nedeniyle, ülke siyasetini de bir nebze belirlemelerinden dolayı, devletin en temel metinlerinden birini olarak karşımıza çıkmaktadır (Özgan, 2008: 90).

MGK'nın Ekim 1997 yılındaki toplantısında kabul edilmiş olan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde ilk madde olarak, irticai ve bölücü eylemlerin birincil tehdit unsuru olarak görülmesi, 28 Şubat'ın devamı niteliğinde olduğunu ve sürecin devam ettiğini göstermektedir. Asıl olarak beş yılda bir hazırlanması açısından Erbakan'ın Başbakanlığı döneminde tespit edilmiş olan esaslar, hükümetin düşmesi nedeniyle Anasol-D Hükümeti tarafından hükümete sunulup, kabul edilmiştir (Gülmez, 2014: 184).

1997'deki söz konusu belge öncesindeki Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, 1992 yılında DYP ve SHP koalisyonu döneminde yapılmıştır. 1992'deki belgede, tehdit algılaması olarak Soğuk Savaş sonrası güvenlik sorunu belirtilirken, yeni belgede ilk defa Türkiye'nin güvenliği açısından irtica ile mücadele, ilk sıraya yerleşmiş ve en önemli sorun olarak tespit edilmiştir. Daha önce 17 Ocak'ta Süleyman Demirel'e Genelkurmay Başkanlığınca verilmiş olan brifingte de, iç tehdit unsuru olarak irticai faaliyetlerinin gösterilmiş olduğunu ifade edersek, bu belgenin oluşumunun 28 Şubat sürecinde Refahiyol Hükümeti döneminde başlamış olduğunu, daha sonra hükümetin düşmesiyle diğer hükümet tarafından kabul edildiğini anlayabiliriz (Özgan, 2008: 90).

MGK Genel Sekreterliği, bu kararların uygulanması konusundaki yetkili kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belge, yürürlüğe girmesinden sonra, çıkacak olan hiçbir kanun ya da yönetmelik, buna ters olamamalıdır. 31 Ekim 1997 MGK Toplantısında değiştirilmiş olan ve esasen Erbakan döneminde tespit edilmiş olan unsurların, Mesut Yılmaz Başbakanlığında kabul edildiği ve 1992'ye göre irticai eylemleri ilk sıraya alan bu belge, 28 şubat süreci ve sonrası açısından önem arz etmektedir (Doğançay, 2014: 50).

Bir diğer önemli uygulama ve gelişme ise, verilen brifinglerdir. 28 şubat 1997 tarihi MGK Toplantısından sonraki 31 Mart MGK Toplantısında askerler, hükümetin nasıl işleyeceğini görmek istedikleri için bu toplantıda önlem paketi maddelerine değinmezler. Fakat aradan geçen iki gün sonrasında Genelkurmay'ın, hükümeti kararları uygulamada oyalandığını şeklindeki açıklaması, askerin artık beklemek istemediklerini göstermektedir. RP'nin kararları uygulamakta isteksiz oluşu, MGK'daki komutanların, ülkedeki STK, yazar ve medya patronlarına brifing vermeleri gerekliliğini doğurmuştur. Genelkurmay Genel Sekreteri Erol Özkasnak tarafından, TSK'nın yapmış olduğu çalışmaları, toplumun belli kesimlerine bilgiler sunmak gereğesiyle yapıldığını söylediği brifingler, ilk olarak Ankara sonra ise İstanbul'da yapılmıştır. Brifinglerde konu ise terör ve PKK temalı olmuştur. MGK'nın her seferinde 28 şubat'ta verilen kararların uygulanmasını istemesindeki kararlılığına karşı Erbakan, MGK Kararlarında bulunan ve tabanıyla ters düşeceğini düşündüğu uygulamalar nedeniyle, işleri ağırdan almaktadır. Fakat bu sefer de hükümetten çekilme konuları DYP içinden yükselen ses olarak Erbakan'ın karşısına çıkmaktadır (Gürses, 2009: 191).

Mart 1997 MGK Toplantısı sonrasında, irtica tehlikesi hakkındaki ilk brifing, 29 Nisan'da basına duyurulmuştur. 10 Haziran'da Yüksek Yargı mensuplarına verilen brifing sonrası, 11 Haziran'da da talepler üzere aynı brifing, basın ve iş insanlarına verilmiştir. Bu brifinglerde ortaya konulan şey; esas itibariyle yukarıda Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinde de bahsedildiği üzere irticai eylem ve laiklik tartışmalarıdır. TSK'nın ülke genelinde, ülkeye yönelmiş tehdit sıralamasında ilk kez bir iç tehdidi birinci sıraya getirmesi ve bunun içinde de en öne çıkan irticai eylem ve faaliyetler olduğunu söylemesi, ordunun 28 şubat sürecindeki zihniyeti ortaya koymaktadır. Bu brifingler, ordu içinde de yaşanan değişim ve uygulama adımlarının, basın ve bazı çevrelere aktarılması olarak özetlenebilir (Özgan, 2008: 91).

Kısaca son olarak değinilecek olunursa; TSK'nın irticai eylemlere karşı harekete geçirmek için verdiği brifinglere, aslında ilk örnek olarak dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'e verilen ve yukarıda da bahsedilen brifing örnek verilebilir. 28 Şubat kararlarının öneminin anlaşılmadığı ve geciktirmeye çalışıldığını düşünen komutanlar, tedbir kararlarında yer alan irticai eylemlerin tehlikesini daha geniş kitlelere duyurmak için brifinglerini yapmıştır. Geniş kitleleri irticai eylemle bilgilendirmek amacıyla, medya ile ilk brifing yapılmıştır. İşte bahsedilen bu brifingin aynısı 26 Mayıs tarihinde düzenlenen YAŞ toplantısında Erbakan'a, daha sonra 10 Haziran'da da yargı mensuplarına verilmiştir. Görüldüğü üzere, 28 Şubat 1997 MGK Toplantısı ve sonrasında onaylanan önlemler paketi ile birlikte aslında bu askeri darbe bitmemiştir. Daha sonra bu kararların derhal uygulanmasında ısrarcı olan ordu, konuyla alakalı verdiği brifinglerle yargı ve basını da etkilemeye ve aslında hükümete baskı oluşturmaya çalışmaktadır.

28 Şubat 1997 MGK toplantısı sonrasındaki önemli bir gelişme ise sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen ve beşli sivil inisiyatif olarak adlandırılan (TİSK, DİSK, TÜRK-İŞ, TESK ve TOBB) olaydır. Aslına bakılırsa, Refahiyol Hükümeti boyunca kendi menfaatleri için, o döneme kadarki en iyi koşullara sahip olmuş ve rahat toplu sözleşmelere imza atmış bu sendikalar, hükümete karşı oluşturulan bu birlik ile bir nevi kendi menfaatlerine ters düşmektedirler. Bu durum, birliğin aslında kendi menfaatleri için oluşturulmadığı çıkarımında bulunulması için geçerli bir nedendir. Bu doğrultuda, 28 Şubat öncesi ilk gösteri TÜRK-İŞ tarafından gerçekleştirilmiştir ve Ankara'da bir miting düzenlenerek laiklik ve demokrasi adına sloganlar atılmıştır. 28 Şubat sonrasında ise medyanın da büyük yer verdiği eylemler gerçekleştirilecektir. İlk olarak 5 Mart'ta milletvekillerine bu inisiyatif tarafından bir mektup gönderilmektedir. Mektupta vekillere görevleri hakkında bilgi verilir ve irticadan bahsedilir (Dilaveroğlu, 2012: 76-77).

Sonuç olarak görüldüğü üzere, 28 Şubat MGK toplantısı ve kararları üzerinde etkisi olan birçok uygulama gerçekleştirilmiştir. Yasal bir statüsü konusunda tartışmalara neden olan Batı Çalışma Grubu, 28 Şubat kararları üzerinde etkisi oldukça fazlayken, EMASYA ile birlikte de askeri birliklerin toplumsal olaylar üzerindeki etkisi ve denetimi yüksek olmuştur. Bir diğer önemli gelişme ise, 1992 yılındaki son Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin, 1997'de güncellenerek, ülkeye karşı tehdit sıralamasında ilk kez iç unsurları saymış olması ve bunun içinde de öne çıkan birincil etken olarak irticai eylemleri göstermiş olmasıdır. 28 Şubat Kararları ve bu belgelerle birlikte alınan önlem paketinin, bir an önce

uygulanmasında baskıcı olan komutanlar, bu konuyla alakalı önemli kesimlere irticanın zararları konulu brifingler vererek hükümet üzerinde baskılarını arttırmışlardır. Aynı zamanda sivil kuruluşların da konuyla alakalı düzenledikleri mitingler, basında oldukça yer almıştır. 28 Şubat darbesinin, sadece 28 Şubat 1997 tarihli MGK ve sonrasında alınan kararlar olarak görülmesi, bundan sonraki gelişmelere bakıldığında, bu görüşün yanlış olduğunu göstermektedir. Bu bir günlük bir darbe değildir ve 28 Şubat sürecindeki zihniyet, farklı uygulamalarla varlığını devam ettirmeye çalışmıştır.

3.4. 28 Şubat Sonrasındaki Gelişmeler

28 Şubat 1997 MGK toplantısı ve önlem paketi sonrasındaki uygulama ve baskı grupları görüldükten sonra, bu bölümde de siyasi açıdan dönemin hükümeti Refahyol Hükümeti'nin düşmesi ve daha sonra da Refah Parti'sinin kapatılması, sürecin devamlılığının anlaşılması açısından, üzerinde durulması elzem konuları oluşturmaktadır.

3.4.1. Refahyol Hükümeti'nin Düşmesi

Askerin Türk siyaset alanına darbesi olan 28 Şubat MGK Toplantısı sonrasında imzalanan kararlar birlikte, yukarıda da belirtildiği gibi farklı baskı grupları da Refahyol Hükümeti üzerinde etkili olmuştur. Bu sırada, 21 Mayıs tarihinde Vural Savaş'ın (dönemin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı) bazı gerekçeler göstererek (ki bunlar laiklik tartışmaları üzerine yoğunlaşacaktır) partinin kapatılması için dava açtığı bilinmektedir. Açılan dava, STK'ların baskıları, kararlar ve askerinin bir darbe yapabilecek olması durumundaki haberlerle birlikte, aynı zamanda hükümetin diğer kanadı olan DYP'den yaşanan istifalar da hükümeti zor sokmuştur. İşte bahsedilen bu baskı ve hükümeti yıpratıcı olaylar sonrasında, dönüşümlü başbakanlık teklifi düşünülmüştür. Bu düşünce doğrultusunda, Erbakan'ın istifası sonrası, Çiller'in Başbakanlık döneminin başlaması planmış, aynı zamanda mecliste bulunan Büyük Birlik Partisi (BBP)'nin de desteği alınmıştır. Sonuç olarak, Erbakan istifasını Cumhurbaşkanı Demirel'e vermiştir, fakat süreç istenilen gibi olmamıştır (Demir, 2013: 54).

Yukarıda da değinildiği üzere, bir darbe söylentisi nedeniyle Refahyol Hükümeti ortakları ile BBP liderleri bir araya gelmişlerdir. Liderler arasında ittifak zaptı adında bir belge imzalanmıştır. Buna göre Erbakan, Başbakanlık görevini Tansu Çiller'e devredecektir ve BBP'nin de desteğiyle meclisten bu hükümet, üç partinin desteğini alarak 276 olan güvenoyu sınırını, altı milletvekili farkla kazanacaktır. Bu görüşme neticesinde basına

demokrasi vurgusu yapan Çiller sonrasında, BBP lideri Muhsin Yazıcıoğlu da Demirel'e çağrıda bulunarak, liderleri toplamasını talep etmiştir ve TSK'nın siyasi bir kurum gibi hareket etmemesinin önemini belirtmiştir (Gürses, 2009: 217).

28 Şubat MGK öncesi ve sonrası önemli gelişmelerin de gösterdiği üzere, Refahiyol Hükümeti artık sona yaklaşmaktaydı. Hükümetin diğer ortağı DYP içinde yaşanan istifalar iktidarı zor durumda bırakmış ve RP ile DYP arasında bir kopuş yaşanmıştır (Gülmez, 2014: 208).

Komutanlar tarafından 28 Şubat kararları ile ilgili brifinglerin verildiği dönemde RP'li milletvekillerinin (Şevki Yılmaz, Halil İbrahim Çelik ile Hasan Hüseyin Ceylan) dönemle çelişen söz ve davranışlarının bulunduğu görüntülerin basına servis edilmesi, tartışmalara neden olmuş ve komutanlar da bunları referans alarak, vekiller hakkında suç duyurusunda bulunmuşlardır. Böyle hassas bir dönemde, aynı zamanda ileride de değinilecek olan RP'nin kapatma davası sürerken, bu adı geçen vekillerin süreci olumsuz etkileyecekleri gerekçesiyle, partiden istifa ettikleri görülmektedir. Çiller'in RP ile kuracağı yeni hükümet söylentileri devam ederken, DYP'li üyelerin de partiden istifa ederek hükümeti zora soktukları bilinmektedir (Gürses, 2009: 217).

RP-DYP koalisyon hükümetine bir baskı da meclisten gelmekteydi. Hükümete o dönemde gensoru üzerine gensoru verilerek yıpratılmak isteniyordu. İlk başlarda başbakanlığın koltuğunu, Çiller'e teslim etmesini parti tabanına açıklamamaya endişesi içerisinde olan Erbakan ve yardımcıları, artık konunun ciddiyetini anlamakta ve bir gensoru ile hükümetin düşebilmesi ihtimalini göz önünde bulundurmaya başlamaktadır (Özer, 2011: 96).

ABD Dışişleri Sözcüsü'nün, Refahiyol Hükümetinin bir hafta içinde görevden çekilmemesi durumunda bir darbe olabilir şeklindeki beyanları ve TBMM kulislerinde darbe söylemlerinin yoğunlaştığı Haziran 1997 tarihinde, gündemi darbe belirlemektedir. Dış ilişkiler ile askeri darbeler arasındaki bağlantıda da değinildiği gibi, uluslararası ilişkiler yine ülkemizde askeri darbe konusuyla bağlantısını bu beyanlarla ortaya koymaktadır.

Haziran ayında, ülke gündeminde darbe söylentilerinin yaygınlaştığı sırada, 18 Haziran 1997'de Başbakan Erbakan, Süleyman Demirel ile görüşür ve daha bir yılını bile doldurmayan görevinden istifa eder. Aynı zamanda Demirel'e RP, DYP ve BBP milletvekillerinin bulunduğu (282 milletvekili) listeyi de bırakarak, görevin Çiller'e

verilmesi durumunda, bu hükümetin güvenoyu alacağını belirtir. Siyasiler arasında ise, Erbakan'ın istifası sonrasında RP'nin bulunmayacağı hükümet formülleri hesaplanmaya başlanmıştır. Erbakan'ın tavsiyesine rağmen Demirel, görevi 20 Haziran 1997'de Çiller'e değil, Mesut Yılmaz'a vermiştir. 20 Haziran'da Cumhurbaşkanı'ndan hükümeti kurma yetkisini alan Mesut Yılmaz (ANAP Genel Başkanı), 30 Haziran'da Anadol-D Hükümetini kurmuş ve meclisten de 12 Temmuz'da güvenoyu almıştır (İşler, 2014: 100).

Taraflar ise şöyle kendilerini şöyle ifade etmişlerdir; Süleyman Demirel kendi görevini yaptığını açıklamış, Mesut Yılmaz ise ülkenin kurumları ile hükümetin bir savaş halinde bulunduğu kriz ortamının, meclis sınırları içerisinde hallolması gerektiğini için görevi kabul ettiğini belirtmiştir. Başbakanlık görevinin kendisine verilmemesiyle aynı zamanda Refahiyol Hükümeti'nin de son bulması karşısında Tansu Çiller, bu durumu bir Çankaya Darbesi olarak adlandırmıştır (Yüksel, 2004: 115).

Son bulan Refahiyol Hükümeti sonrasında medyaya bakılacak olursa; RP'nin içinde bulunmadığı bir hükümetin kurulacak olması, neredeyse kutlanılacak bir hal almıştır. Haberlerde hükümetin, TSK çabaları sayesinde yok olduğu belirtilirken, ordunun da tekrardan bir RP'li hükümet istemediği duyumları gelmiştir.

Refahiyol Hükümeti'nin resmen son bulmasından önce, 18 Haziran tarihinde daha Erbakan istifasını verdiği günde Demirel'in aslında hükümet kurma görevini beklenilen aksine ANAP lideri Yılmaz'a vereceği kulislere kulaktan kulağa dolaşmıştır. 30 Haziran 1997'de de buna bağlı olarak Demirel'in görev verdiği Yılmaz, CHP'nin dışarıdan desteklediği ve ANAP, Demokrat Türkiye Partisi (DTP) ve DSP'den oluşan koalisyon hükümeti 55. Hükümet olarak mecliste onaylanmış ve resmen RP'nin içinde olmadığı bir hükümet kurulmuştur. 12 Temmuz'da yapılan güven oylamasında hükümet 256'ya karşı 281 oyla kabul edilmiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1081).

Anadol-D olarak adlandırılan ve 12 Temmuz'da güvenoyu almış olan hükümet ile birlikte aslında gergin olan gündem, biraz da olsa normale dönmüş ve Başbakanlığını Mesut Yılmaz'ın yaptığı hükümette 21 ANAP, 11 DSP, bir bağımsız milletvekili ve 5 DTP'li milletvekili yer almıştır (Gürses, 2009: 222).

Belirtildiği gibi medyanın da Refahiyol Hükümeti'nin düşmesine sevindiği bu dönemde, basın yeni hükümeti sevinçle karşılamıştır. Yukarıdaki bölümlerde de bahsi geçen EMASYA protokolü, bu hükümet döneminde imzalanarak aslında 28 Şubat öncesi ve

sürecinde etkili olan irticai faaliyetler, ilk öncelikli tehdit olarak algılamış ve bu yönde adımlar atılmıştır.

3.4.2. Refah Partisi'ne Açılan Kapatma Davası

28 Şubat MGK kararlarının uygulanması döneminde Demirel, RP'nin kapatılması için dava açacak olan Vural Savaş'ı Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı olarak atamıştır.

Refahyol Hükümeti'nin düşmesi konusu içinde kısaca değinilmiş olunan RP'ye açılan kapatma davası ve partinin kapatılması sürecine yakından baktığımızda, 21 Mayıs 1997'de, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı olan Vural Savaş tarafından Anayasa Mahkemesi'ne partinin kapatılması için dava açıldığını görmekteyiz. Refah Partisi'nin kapatılması için hazırlanan 18 sayfalık iddianamede ve davada, Vural Savaş gerekçe olarak partinin Anayasa'nın laiklik ilkesini ihlal ettiğini ve buna aykırı eylemlerin partinin odağı haline geldiğini belirtmektedir. Bunlara kanıt olarak da, Erbakan'ın da içlerinde olduğu RP'li bakan, belediye başkanı ve milletvekillerinin eylem ve açıklamalarını göstererek partinin tamamen kapatılmasını istemiştir. Siyasi rejimin önemi ve hukuk yolları içerisinde hareket etmek kaydıyla, Refah Partisi'ni siyaset alanının tamamen dışına itmek istemesi nedeniyle, Anayasa Mahkemesi davayı öncelikli olarak incelemeye almıştır (Tan, 2008: 410).

Kapatma davası ve hükümetin düşmesi gibi kritik bir dönemde Başbakan Erbakan, özellikle Kayseri ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlarının (Şükrü Karatepe ve Recep Tayyip Erdoğan) son açıklamalarından rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Diğer yandan, milletvekillerinin de partinin zora düşmesine neden olacak olan açıklamalar yapmamaları konusunda uyarmıştır. Erbakan, partilileri özellikle bu dönemde davranış, eylem ve sözlerine dikkat etmeleri için uyarmıştır (Özgan, 2008: 104).

Partisine kapatılma davası açılmasından sonra, parti grubunu mecliste toplayan Erbakan, partinin kapatılmayacağını çünkü iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtmiş ve Vural Savaş'a kendisine ve parti tüzel kişiliğine hakareten dolayı dava açmıştır (Yüksel, 2004: 99).

RP'nin avukatları, Vural Savaş tarafından Anayasa'nın altmış dokuzuncu maddesinin altı ve dördüncü fıkrasına dayandırarak açılan kapatılma davasındaki savunmalarında, partinin dini-felsefi bir kuruluş olmadığını belirterek, bir siyasi parti

olduğunu söylemişlerdir. Partililer, Türkiye'yi laik ve sosyal hukuk devleti haline getirmek için çalıştıklarını belirterek, savcının açtığı davanın, bazı köşe yazarlarının dayanaksız ve varsayımlar üzerine dayandığı yazılarla temellendirdiğini ve bunların da baştan beri RP'ye karşı olduğunu belirtmişlerdir. Partinin, laikliğe karşıymış gibi gösterildiği bu gerekçelerin aslında bir dayanağının olmadığını belirtilen savunmada, davanın usulsüz olduğu da söylenmiştir (Özgan, 2008: 102-103).

Yukarıda da değinildiği üzere, partiye açılan kapatma davası sürecinde sivil toplum kuruluşlarının hükümetin istifası için mesajlar verdiği, mecliste, hükümetin düşmesi için gensoruların art arda verildiği, hükümet ortağı DYP'den gelen istifaların olduğu bir dönem yaşanmakta ve hükümeti bir tutmak için Çiller ve Demirel arasında Başbakanlık görevinin devri için anlaşılmaktadır. Açılan kapatma davasından iki gün sonra 23 Mayıs günü, Refahiyol Hükümeti, süreç içerisinde büyük bir ayrıma girmiştir ve DYP Genel Başkan Yardımcısı da içlerinde olmak üzere, DYP kanadından milletvekilleri istifa etmiş, DYP kanadı büyük kan kaybı yaşayarak milletvekili sayısının TBMM'de 117'ye düştüğü gözlemlenmiştir (Akpınar, 2001: 262). DYP'den ayrılan isimlerden bazıları Hüsamettin Cindoruk liderliğindeki Demokratik Türkiye Partisi (DTP)ye katıldılar, bir kısmı da ANAP'a geçtiler ve DTP, Anasol-D hükümetinin ortağı oldu (Tan, 2008: 412).

Sekiz ay süren yargılama sonucunda 16 Ocak 1998'de, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan RP davasına Ahmet Necdet Sezer başkanlık etmiş ve iki ret oyuna karşılık dokuz oy ile kapatılmasına karar verilmiştir. Karar, partinin laikliğe aykırı eylemlerinin bulunması gerekçesiyle verilmiş olmakla beraber, karara gerekçeler olarak Anayasanın 68, 69. Maddelerine ek olarak, dönemin Siyasi Partiler Yasası'nın da 101 ve 103.maddeleri gösterilmiş ve partinin kapatılmasına karar verilmiştir (Gürses, 2009: 237-238).

16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla, yani iktidardan ayrıldıktan yaklaşık yedi ay sonra, Refah Partisi tamamen kapatılırken Necmettin Erbakan'a beş yıllık siyaset yasağı konulmakta ve bazı tepki çekmiş olan RP'li siyasetçilere de siyaset yasağı getirilmektedir. Partinin tamamen kapatılmasıyla, Milli Görüş ekolünü sahiplenen Recai Kutan liderliğinde kurulan Fazilet Partisi (FP) oldu ve kapatılan RP'li vekil ve belediye başkanlarının büyük çoğunluğu Fazilet'e katılmıştır (Tan, 2008: 412).

Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararı onaylayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Refah Partisi'nin kendisine açtığı davayı bu şekilde reddetmiş ve demokrasilerin, kendilerini koruma hakkından bahseden bir açıklamada bulunmuştur.

Aslında bakılacak olunursa 2002 ve 2007 seçimleri göz önüne alındığında, RP'nin ekolünden giden akımların başarıya ulaşmış olduğu görülmektedir. Bu yüzden partiye açılan davada verilmek istenen mesajın, parti hareketinin meşruiyetini zedelemek ve hareketin zayıflamasını, hatta siyasi alandan tamamen çıkması isteminin, tam anlamıyla başarıya ulaşmadığını anlamaktayız. Zaten 28 Şubat sonrasında, kararların uygulanması konusunda partinin kendi politikalarıyla ters düşecek eylemleri uygulamasına rağmen, partinin kapatılmış olması, 28 Şubat zihniyeti içinde olanların tek çare olarak partiyi kapatmak görmüşünde olmalarından kaynaklanmaktadır (Özgan, 2008: 103-104).

Sonuç olarak, bir partinin kapatılmış olması, demokrasi adına o ülke için çok umut verici bir olay olmamakla birlikte, kapatılan bu partinin aynı zamanda ülkede en çok oy almış parti olması da milli iradeyle ters düşecek bir olaydır. Refah Partisi, Erbakan liderliğinde ilk başarısı 1994 yerel seçimleri sonrasında 1995 genel seçimlerinde iktidar olmasıyla beraber, daha hükümetini bile kurmadan önce laiklik ve irtica ile ilgili söylem ve tartışmaların başlamış olması, kamuoyunda partinin görünüşünün zedelenmesine neden olmuştur. 28 Şubat MGK toplantısı sonrası uygulamalar ve kararlarla yıpratılan parti, tamamen kapatılarak siyaset sahnesinden tamamen silinmiş, fakat düşünce ekolü olarak devam etmiş ve Fazilet Partisi kurulmuştur.

3.4.3 Ekonomiye Etkileri

28 Şubat darbesinin sadece siyasi alanda etkileri olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Sürecin bir de ekonomik boyutu mevcuttur. Bu dönemlerde bakanlık yapmış olan Necati Doruk da bu fikri benimsemektedir. Ona göre de, sorunun aslında rejim sorunu veya tehdidi olmadığı açıktır. Tüm toplumsal kesimler tarafından benimsenmiş ve tartışılması olmayan cumhuriyet, laiklik ve demokrasi kavramları asıl sorunu oluşturan ana etkenler değildir. Zaten belirtilen bu kavramların özüne aykırı olan veya sınırları dışına çıkmış olan her görüş, kabul görmez ve yok edilir. Bu süreç içindeki sorun, iktidarın kullanılması arzusu ile birlikte, ekonomik nedenlerin de var olduğunun bilinmesi takdirinde, tam manasında anlaşılacaktır. Bankacılık sektöründe yaşanmış olan krizler ve piyasanın paylaşımındaki mücadeleler gibi etmenler, süreç ve sorunun tespitinde, ekonomik faktörleri

kapsamakla beraber, sadece siyasi etkileri değil, iktisadi etkileri de tartışarak, konunun daha anlaşılır olmasına vesile olmaktadır (Çelik, 2004: 152).

28 Şubat'ı ekonomik boyutuyla ancak anlamlandırılabilceğini savunan Atıcı ise, (Atıcı, 2013: 111) ülkedeki siyasi durumun istikrarsızlığı ile ekonomi arasında büyük bir bağ kurmuş, bu bağ da ülkemizdeki darbelerden önceki ve sonraki gelir düzeylerine dikkat çekerek açıklamaktadır. Yani, Türkiye'de şimdiye kadar yaşanmış olan her askeri veya herhangi bir siyasi krizin acı sonuçlarına, ekonomik açıdan Türk ekonomisi ve halkı katlanmaktadır.

28 Şubat darbesi sonrasında düşmüş olan Refahyol sonrasında, içinde Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit ve Cindoruk'un da koalisyon ortakları olarak kurdukları Anadol-D Hükümeti, aslında iktisadi açıdan ülkeyi zor bir durumda ele almışlardır. Bazı yazarlara göre elli milyon dolar gibi bir meblağın ülkeden çıktığını ve ekonomimizin çöktüğünü belirtmektedir.

ANAP, DSP ve DTP ortaklarından oluşan koalisyon hükümeti, Refahyol Hükümeti'nin düşmesi sonrası iktidara gelmiş ve bir azınlık koalisyonunu oluşturmuşlardır. CHP'nin de dışardan desteklemesiyle birlikte dört partinin oluşturduğu hükümet, böylesi gergin ve olağanüstü bir durumda iktidara gelmeleriyle beraber, aslında büyük bir istikrar yakalama şansı olmayacaktır. Böylece, 1997 yılının ikinci yarısında iktidara gelmiş ve şartlar bakımından ekonomide büyük bir istikrar durumu yakalama şansı mevcut olmayan hükümet, bir de 1998 yılında Rusya'dan patlak vermiş olan ekonomik kriz nedeniyle dünya genelinde ekonomik nedenlerle bir üretim daralmasının yaşanmasıyla karşılaşacaktır. Bu dönem içinde bakıldığında, Rusya'nın ekonomimizdeki öneminin gittikçe yükselişte olduğu bir zaman için, Rusya'da başlamış olan bir ekonomik kriz, elbette ki Türkiye'nin de ekonomisinde iç ve dış dengeler açısından olumsuz etkilere sebebiyet verecektir. Bununla beraber, zaten siyasi alandaki istikrarsızlık durumu da eklenince, uluslararası ve ülke için faktörler, ekonomi üzerinden olumsuz göstergelere neden olmuştur (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1270).

Gürses'e (2009: 281) göre de, 28 Şubat'ın anlamlandırılabilmesi için bunun ekonomik boyutlarına bakılması elzem bir konudur. Ona göre, 'yeşil sermaye' olarak bu dönemde adlandırılmış olan girişimcilerin, bu dönemde hangi ambargolara maruz kalıp iflas ettiklerine bakmak önemlidir. Veya bu dönemde büyük sermayedarlarının hangilerinin ne

kadar borçlarının silindiği konusu ile birlikte, hangilerinin bu süreçten kazançlı olarak çıktıklarını öğrenmek ve hangi bankaların kapatıldığını görmek, sürecin iktisadi açıdan bakıldığında anlamlandırılmasına vesile olacaktır (Gürses, 2009: 281).

Ekonomik anlamda, bu dönemde kendilerini yeşil sermaye olarak adlandıran ve Anadolu'da güç bulmuş olan yatırımcılar, ilk zamanlarda büyük sermayedarlar tarafından, kredi ve sübvansiyonların kapanma ihtimalleri nedeniyle tehdit olarak algılanmışlardır. Anadolu'da yeni yeni güç bulmaya başlayan ve RP ile özdeşleştirilmiş olan bu yeşil sermayedarlar, büyük sermayedarları endişelendirdikleri kadar, önlerinde de pek çok engelle karşılaşmışlardır. Bu açıdan bakıldığında anlamlandırılacak olan hadise ise, sermayedarlar ile bazı askerlerin, birlikte hareket ettiklerinin görülmesi ve bunların, bazı firmaların eylemlerini engellemek babında, toplumsal tabakalara, bu firmaların üretimlerinden tüketilmemesi adına fikirlerinin benimsetilmeye çalışılmasıdır. Hatta bu konuda bazı yayınlar yapıldığı görülmektedir. Bu süreçte hissedilen banka yolsuzlukları ve devletin zarara uğraması durumları, zaten daha sonra da Kasım 2000 tarihi ve Şubat 2001 tarihinde Bülent Ecevit hükümeti dönemlerinde yaşanan ekonomik krizlerle devam etmiş ve siyasi alanın ekonomik açıdan krize girdiği hissedilmiştir (Doğançay, 2014: 84).

Gazete ve banka satışları, kamu ihalelerinin ayrıntıları ve medyada yaşanan el değiştirmelere bakıldığında, 28 Şubat sürecinin ekonomik açıdan önemi açıkça görülecektir. Bu dönemde bazı önemli iş insanlarının birden bire kaybolmaları, ülkemizdeki sermayenin tam anlamıyla sabit olmadığı, bunun getirim sistemine göre ve alınan paylara göre belirlendiği anlaşılmaktadır. 28 Şubat döneminde, bazı emekli generallerin bazı büyük şirketlerin yönetim kurullarına yüksek maaşlarla girmeleri, açıkça ülkedeki ekonomik kararlarda belirleyici olanların kimler olduğunu göstermektedir. Bu dönemde dışlanan yeşil sermaye, diğer adıyla Anadolu sermayesi, kendisine iş alanı açmak adına Ortadoğu, Balkanlar ve hatta Afrika'ya kadar açılmışlardır (Yılmaz, 2012: 228).

28 Şubat'ı oluşturan etmenler, ekonomiden bağımsız düşünülemez; Doğu'nun Batı'ya karşı tercih edilişi, Avrupa Birliği yerine Arap dünyasıyla yaşanan yakınlaşma ve büyük sermaye yerine (İstanbul) Anadolu sermayesinin tercihi, bu süreci olgunlaştıran iktisadi ve politik unsurlardır. Böylece 28 Şubat, devlet-sermaye ilişkisi ile ekonomik ilişkilerle yakından ilgilidir ki, müdahale sonrasında da, İslami kesimin elinde bulunan sermaye kesimlerinin kontrolsüz büyümelerine son verilmek istenmesi bu ilişkiyle ilgilidir.

Bu amaçla hem RP'nin kapatıldığını, hem de İslami çizgiye yakın olan bazı şirketlerin daha yoğun denetime tabi tutan politikaların benimsendiği görülmektedir (Atıcı, 2013: 114).

28 Şubat'ın ekonomi üzerindeki etkileri açısından değerlendirildiğinde, 1994 ekonomik krizi zamanında, Türkiye'de enflasyon oranının o zamana kadarki en yüksek seviyesi yani yüzde 120lere çıktığı bilinmekte ve bu oranın 28 Şubat sürecinin yaşandığı 1997 yılında ise yüzde 81lerde olduğu görülmektedir. 1994 ekonomik krizi sonrasında bir süre sonra düşmeye başlayan enflasyon oranları, 1997 yılına gelindiğinde tekrardan yükselmiştir. Enflasyon üzerinde olumsuz etkilere neden olan 28 Şubat darbesi, aynı zamanda dış ticaret açığının da ithalatın ihracattan daha hızlı şekilde yükselmesine neden oluşturduğu ve buna bağlı olarak da bir dengesizliğin yaşandığı dönem olmuştur. Buna örnek olarak, 23 Milyon dolar rakamının 1996 yılındaki ihracat rakamı olduğunu belirterek, bu rakamın 1997'de 3 milyon dolar yükselerek 26 Milyon dolar olduğunu görmekteyiz. Fakat ithalattaki bu artıştan daha hızlı bir artışa geçen ithalat rakamı ise 1996'da 43 milyon dolarken, 1997'de 48 milyon olmuştur (Atıcı, 2013: 115).

Enflasyon ve ithalat-ihracat ilişkileri üzerindeki ekonomik etkilerinin yanı sıra, 28 Şubat sürecinin dış borç oranı ile ilgili de bir artışın gözlemlendiği dönem olduğu bilinmektedir. Faiz oranları bu dönemde yükselmiş, buna bağlı olarak da ulusal paranın değer değişimi de piyasadaki para ve devlet borçlanmasının fazlalığı ile belirsiz, gergin ve güvensiz bir ortamda şekillenmiştir. Bu duruma bir de, dış piyasadaki etkiler de tesir etmiştir. Bu açıdan 28 Şubat'a bakıldığında kamu borçlarının yükseldiği ve piyasada bir gerginlik ve güvensizlik durumunun ortaya çıktığı tespit edilerek, bunun da faizlerin yükselmesine neden olduğunu belirtmek gerekir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1278).

28 Şubat'ın ekonomik etkileri altında değinilmesi gereken bir diğer konu ise, özelleştirme bahanesiyle, eş-dosta kamu bankalarının verilmesi, devletin bazı kişileri böylece zengin etmesi ve ihalelere fesat karıştırılması durumlarıdır. Yüzde yüz devlet garantisi altında yüksek faiz oranlarıyla mevduat toplamış olan özelleştirilmiş bankalar, sahip oldukları holdingleri finanse etmiş, böylece neredeyse otuza yakın bankanın zararını da devlet ödemek zorunda kalarak hazineden büyük bir çıkış yaşanmıştır. Bu hazineye yansıyan tutar, yukarıda da belirtildiği gibi elli milyar doları geçmiştir. Bankalar aracılığıyla hem Türk ekonomisine hem de Türk halkına yüklenen bu ağır bedelin, kimler tarafından yapıldığını anlamak için ise, bu bankaların hangi ihalelerle kimlere devredildiğine bakmak

ve bu holding sahiplerinin yönetim kurulundaki üyelere bakmak isabetli olacaktır (Acar'dan akt. Atıcı, 2013: 117). Sonuç olarak, ülkenin ekonomisinin, 28 Şubat sürecinde bankacılık faaliyetleri ve yaşanan ekonomik süreç neticesiyle zarara uğradığı ve olumsuz etkilendiği açıktır.

28 Şubat askeri darbesinin, ekonomi üzerindeki etkilerine değinildiği bu başlıkta sonuç olarak; 28 Şubat ne kadar da siyasi olayların ve aktörlerin başrolünde olduğu bir dönem olarak anlatılmış olsa bile, ekonomik anlamda da unsurlar mevcuttur. İşte bahsedilen bu durum, bankacılık sektörü olmak üzere, pek çok krize neden olarak devlet bütçesi ve dolayısıyla da halkın ekonomisini derinden etkilemiştir. Yukarıda da değinildiği üzere yüksek faizler ve bunlara bağlı mevduat toplayan bankalar, bunların ellerinde olan paravan holdingler, aldıkları devlet garantili kredilerle devletin bu kredileri daha sonra ödemesine neden olmuşlardır. İlk bölümlerde de açıklandığı üzere, iç içe birbiriyle bağlantılı olan ekonomik durum-siyasi durum ilişkileri ve bunların birbirleri üzerindeki etkileri, 28 Şubat sürecinde de kendisini göstermiştir.

3.4.4. Siyasi Etkileri

Post modern veya yumuşak darbe olarak da literatürde adlandırılmış olan 28 Şubat 1997 darbesinin siyasi alandaki etkilerinin bir kısmı aslında '28 Şubat Sonrası Gelişmeler' başlığı altında da değerlendirilmiştir. Kısaca bunlardan bahsedecek olursak, partiye açılan kapatma davası ve bu süreç içinde yaşananlar doğrudan, 28 Şubat'ın siyasi etkileri ve sonuçları olmuştur. Refahyol Hükümeti'nin düşmesi ve sonuçta Mesut Yılmaz liderliğindeki Anadol-D Hükümeti de sürecin siyaset üzerindeki etkileri olmuştur.

28 Şubat süreci politik ve sosyolojik anlamda ülkeyi etkilemiş ve neticeleri bakımından da hala günümüzde devam etmekte olan bir süreç olarak varlığını hissettirmektedir. Refahyol Hükümeti için bir muhtıra şeklindeki askeri darbe ile birlikte, aslında MGK toplantısı sonrasında demokratik usullerle halkın tercihleri doğrultusunda göreve gelen bir hükümetin, sivil olmayan ve siyaset dışı aktörlerce, siyasi kararların uygulanması konusunda zorlama ve baskılama sürecinin yaşandığı söylenebilir. Siyasi alanın, sivil olmayan ve siyasi aktörler dışında yeniden yapılandırılması süreci olarak da değerlendirilen 28 Şubat, ülkemizde farklı dönemlerde yaşanmış olan askeri darbe ve muhtıralardan farklılıkları da mevcuttur. Askeri vesayet içerisinde yön verilmek istenen siyasi sistem içinde, 28 Şubat, sivil siyasi iktidarı fiilen görevde uzaklaştırıp, bir askeri yönetim gerçekleştirilmemiş olsa bile, kendince zararlı görünen faktörlerin, sivil siyasi

aktörlerce yerine getirilmesi için, perde arkasında onları yönlendirmiştir. Refahiyol Hükümeti sonrasında askeri çevrelerce sevinçle karşılaşılan yeni hükümete de, alınan kararlar neticesinde uygulamalardan sapılmaması gerektiğine dair telkinlerde bulunan ordu, neredeyse müdahaleyi sürekli hale getirmek istemektedir. Ordu istediği kararların, sivil iktidarı dikte ederek gerçekleştirilmesini istemiştir.

28 Şubat döneminde uygulanması istenilenler, ülkenin kurum ve değerlerinin çağdaştırılması doğrultusunda tekrardan biçimlendirilmesi şeklindedir. Ayrıca burada önemli olan nokta, güçlü iradenin, seçilmiş sivil siyasetçiler tarafından elde edilmediği, bu iradenin MGK ve bürokratları tarafından elde edilmesidir. Bu durum da, demokratik bir ülkede olması gereken MGK yapılanmasının, yetkilerinin oldukça aşıldığı anlamına gelmektedir. Süreçte belirtildiği gibi MGK ve benzeri anayasal kurumlar, askerin eliyle birer müdahale aracı olarak kullanılmak istenmiş ve siyasete etkide bulunulmuştur. Bahsedildiği gibi Kriz yönetmeliğiyle de, neredeyse günlük konularda bile karar verebilme yetkisiyle konumlandırılmış olan kurumlar, politize olmuşlardır (Gürses, 2009: 277).

Tehdit tanımlaması konusunda da bahsedildiği üzere, Batı demokrasilerine bakıldığında, tehdide karşı nasıl davranılacağı veya nasıl müdahalelerde bulunulacağı, sivil iktidarlar tarafından belirlenmekteyken, 28 Şubat sürecinde alınan kararlar ve belgelere bakıldığında, ordu iç ve dış tehdidin tespiti konusunda yek olarak kendisini yetkili görmüştür. Bunlara karşı alınacak uygulamalarda da siyasi aktörlere ordu tarafından reçeteler sunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında siyasete etkisi bakımından asker bu süreçte sadece siyasilere ve siyasete etkide bulunmakla yetinmemiş, siyasi alana müdahale etmekle beraber, siyaset dışı bir aktör olmasına rağmen, siyaset üreten bir organ haline gelmiştir.

28 Şubat süreci içinde, belirleyici söylem olan irticai eylem ve bunların önlenmesi adına uygulamalar, verilen brifingler vasıtasıyla medya, yargı organları ve üniversiteleri etki altına almıştır. Yargının tartışmalara mahal verecek olan kararlarının, özellikle İslami kesime yakın kişilerin hak ihlaline uğramalarına neden olacak şekilde verildiği konusunda eleştiriler dillendirilmiştir. Yargı konusunda bir diğer siyasi etki ise, RP devamı olarak görülen FP'nin kapatılıp, bazı siyasetçilere de siyasi yasaklamaların getirilmesi konusunda oluşmuştur. Medya konusunda ise, devletin resmi görevlilerine gelen eleştirilerin kamuoyuna yansıtılması açısından bakıldığında, RP'nin hükümetten düşmesiyle bir azalmanın görüldüğü ve bu uygulamalara zıt görüşlerin TV ekranlarında neredeyse yok denilecek kadar az şekilde gösterildiği bilinmektedir.

28 Şubat sürecine hâkim olan irticai eylem dili, toplumda neredeyse bir kutuplaşmaya getirmiştir. Bunun sonuçlarından biri olarak, kamu kurumu dışındaki özel kurumlarda da başörtülü vatandaşların eğitim, öğrenim ve çalışma hakları, yasal olmayan şekillerde sınırlandırılmıştır denilebilir. Sadece kadınlar değil, eşi başörtülü olan erkeklerin de irtica ile ilişkilendirilmesi gibi ağır ithamlarla kişilere baskı uygulanmıştır. Savunma haklarını elde etmeden YAŞ kararı ile işten atılanların, ordu içinde yüksek rakamlara ulaştığı bu dönemde, başörtülü bazı kadınların hakları olan sivil söylemleri, terör örgütleriyle eş tutulmuş ve Refahçı Belediyelerin kadınların yaşam şekillerine müdahalede bulunduğu ile alakalı haberler, toplumdaki gerilimin medya vasıtasıyla tırmanmasına vesile olmuştur (Gürses, 2009: 279).

28 Şubat MGK Kararının mecliste görüşülmesi durumuyla beraber, aslında siyasete bir etkisi de TBMM ve ordunun karşı karşıya gelmesi konusunda olmuştur. 28 Şubat kararlarını imzalamasıyla, bu kararların uygulanması konusunda, kendi parti tabanı ile zıt düşeceğini düşünen dönemin Başbakanı Erbakan, bu bildiriye imzalamakta çekinmiş, daha sonra ise yukarıda açıklanan baskılar sonucu imzalamak durumunda kalmıştır. Bu konuda MGK ile ilgili anayasal düzenlemelerin altını çizen Erbakan, hükümetin MGK tarafından değil TBMM içinden çıktığını belirterek, kararların öncelikli olarak meclisten geçmesi gerektiğini düşündüğünü açıklamıştır. İşte bu konuda RP kanadı tarafından, kararların meclisten geçmesi istemi üzerine, MGK kararlarının bir siyasi tartışmaya zemin hazırlanması ve meclis ile arasında bir çekişmenin yaşanmasına sebebiyet verilmiştir (Güler, 2006: 101).

Ayrıntılı şekilde, 28 Şubat MGK Toplantısı ve sonrasındaki uygulamalar ile bu dönemdeki hükümet olan Refahyol üzerindeki baskılar geçtiğimiz bölümlerde açıklanmış olmakla birlikte, bu alınan 28 Şubat kararları, Refahyol sonrasındaki hükümetler için de uygulanmıştır. Bazı yazarlar tarafından yersiz ve sert şekilde değerlendirilen bu uygulamaların, aslında TSK tarafından ilk olarak 28 Şubat'ta başladığını söylemek, eksik kalacaktır. Çünkü ordunun, vatanın birliği ve rejimin korunması misyonunu üstlendiği için, bu müdahalelerin, cumhuriyetin ilanından beri var olduğunu söylemek daha açıklayıcı olacaktır. 28 Şubat kararlarının uygulanması açısından da Bülent Ecevit tarafından Refahyol Hükümeti sonrasında kurulmuş olan hükümetlere bakılacak olunursa, bu kararların aynı hassasiyet ile devam ettirilmiş olduğunu ve elde edilen her sonucun MGK'nın olağan toplantılarında ele alınmaya devam edildiğini görmekteyiz (Özgan, 2008: 100).

28 Şubat kararları içinde bulunan sekiz yıllık eğitim için hazırlanan kanun, 14 Ağustos 1997 tarihinde kabul edilerek, sekiz yıllık kesintisiz eğitim TBMM'den geçerek, bu kanun kapsamında İmam Hatip Liseleri ve Meslek Liseleri de dâhil olmak üzere, ortaokulların bu bölümleri kapatılmıştır. 28 Şubat kararları içinde bulunan bu eğitim alanındaki kanun ile tarihimizin en önemli reformlarından birisi, RP'nin tüm itirazlarına rağmen hükümette bulunan partiler ile kabul edilmiş ve siyasetteki bu etki hissedilmiştir.

18 Haziran'da Erbakan'ın istifasını vermesiyle kurulmuş olan ve bir koalisyon hükümeti olarak ortaya çıkan Anasol-D hükümetinin, aslında bir asker müdahale sonrasında ortaya çıktığını ve ara rejim hükümeti görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Hükümet döneminde, siyasetteki etken unsurların belli olması nedeniyle, bu hükümetin bir nevi 28 Şubat kararlarının uygulanması adına söz verdiğini görmekteyiz. Bundan dolayıdır ki muhalefet konumuna düşmüş olan Erbakan ve Çiller, bu yeni kurulmuş olan hükümet için, Mesut Yılmaz'ın ordu ile birlik olduğu ve böyle iktidara geçmiş olduğuna dair söylemlerde bulunmalarına neden olmuştur. Mesut Yılmaz'ın ise bir askeri vesayet altında olduğu şeklinde gelen eleştirilerden rahatsızlık duyduğunu ve bunun için de irtica ile mücadelenin kendilerinin işi olduğunu beyan etmesi buna bir cevap niteliğindedir. Batı Çalışma Grubuna da bundan dolayı artık gerek olmadığını söyleyerek kapatılması gerektiğini düşünen Yılmaz, 28 Şubat ve askeri vesayet, siyaset üzerindeki etkisini azaltmak adına bu tarz adımlar atmak istemiştir. Böylece, hükümet üzerinde askeri vesayet vardır, görüşlerini kırmak istemiştir (Dilaveroğlu, 2012: 81).

Bahsedilen, müdahalenin sürekli hale getirilmesi konusunu, Refahyol Hükümeti sonrasında göreve gelen hükümetin kararlarından anlamak mümkündür. 28 Şubat kararları ve sonrasındaki yıpratıcı süreçten sonra, iktidardan uzaklaştırılmış olunan RP ve DYP koalisyon hükümeti sonrasında, askerin daha kolay şekilde yön verebileceği bir hükümetin kurulması için çabalar sarf edilmiştir. Böylece yeni kurulmuş hükümet de, aynı şekilde 28 Şubat döneminde iç güvenlik konusunda, öncül sorunun irticai eylemler olduğunu ifade etmiş ve buna uygun şekilde Milli Güvenlik Siyaset Belgesi bu dönemde düzenlenmiştir. Aynı şekilde bahsedildiği üzere, yasal bir dayanağı olmayan Batı Çalışma Grubu da halkı din üzerinden bölüp, insanları fişlemiş ve 28 Şubat'ın siyasi etkileri sonraki hükümete de aktararak bu müdahalenin devamı yaşanmıştır (Doğançay, 2014: 82-83).

Uygulamalara bakılacak olunursa ise; yeni kurulmuş olan hükümet ile ordu arasındaki bir anlaşmazlığın olmadığını, ilk iki ay içinde de ordunun, irtica ile ilgili

konularda hükümete baskı yapmadığı ve sekiz yıllık kesintisiz eğitim kanunun meclisten geçtiğini görmekteyiz. Fakat 28 Şubat 1997 MGK toplantısı sonrasında yayınlanan önlem paketinde, geriye kalan on yedi maddenin de ordu tarafından hükümetin yerine getirmesi hala beklenmektedir. Daha sonra ise ordunun bu kararların uygulanması konusunda hükümeti zora soktuğunu, dönemin basılı yayınlarında çıkan haberlerinde görmek mümkündür.

Görüldüğü üzere, 28 Şubat süreci ve sonrasında, ülkedeki siyasi parti ve aktörler neredeyse askerin diktası altından onların kararlarını uygulamakla görevli kişi ve kurumlara dönmüştür. Askerin sürekli baskı altında tuttuğu sivil siyasi aktörler, milli irade ve demokrasi açısından bir zora düşmüş ve dönüştürülmeye uğramışlardır.

28 Şubat'ın bir diğer siyasi etkisi ise yaşanan tutuklamalar olmuştur. Dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan, Aralık 1997 tarihli Siirt'teki konuşması nedeniyle Türk Ceza Kanunu'nun 312.maddesi olan; halkın kin ve düşmanlığa tahriki nedeniyle dava açılması suretiyle on ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu dönem de yaşanan bir diğer önemli gelişme ise, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi o dönem de de kritik ve önemli bir kurumun başına, emekli bir albay olan Kalelioğlu'nun danışman olarak görevlendirilmesi olmuştur. Bu karar neticesinde, bu kurumda çalışan ve danışman olan ilk asker geçmişli kişi Oğuz Kalelioğlu olmuştur (Özgan, 2008: 101).

Refah Partisi'nin kapatılma süreci, gerekçeleri ve taraflara bakıldığı zaman, sürecin siyasi boyutları net şekilde görülmektedir. Bahsedildiği üzere, partinin kapatılması sonrasında, aslında onun hukuken olmasa da, tabanı ve siyasi tavrı neticesinde devamı ve mirasçısı olarak görülen Fazilet Partisi, 1999 seçimleri sonrasında meclise girmiştir. Toplanmış olan meclise, FP'li Merve Kavakçı'nın türban ile girmesi tartışmalara neden olmuştur. Zaten 2001 yılında, Anayasa Mahkemesi tarafından RP'nin kapatılması için gerekçe gösterilenlerle benzer şekilde, Haziran ayında kapatılan FP de RP'nin siyasi mirasçısı olduğunu göstermektedir. Böylece Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş ekolü ile kurduğu MNP, MSP, RP ve FP benzer gerekçelerle Türk siyasi alanından çıkarılmak istenmiş ve partiler kapatılmıştır. FP içinde yaşanan görüş ayrılıkları olarak ikiye bölünen partililer, hala günümüzde varlığını devam ettiren Saadet Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kurmuşlardır (Güler, 2006: 103).

28 Şubat'ın siyasi etkileri açısından belki de günümüzde hala devam eden görünüşü ise, 28 Şubat darbesi sonrasında Erbakan'ın Milli Görüşü içinden çıkmış olan 'yenilikçiler'in, kendilerini tanımlaması ve siyasete girişlerinin hızlandırılması şeklinde olmuştur. Yeni ve ayrı bir kimlik sürecinden geçmiş olan bu yenilikçiler, Ak Parti'yi kurmuş ve referans olarak İslami değerleri almalarına karşılık, politika üretme açısından modern siyasi ideolojilerden yararlanmışlardır. Müdahale sonrasında, oluşumu hızlanan Ak Parti'nin kurulması ve partinin iktidara gelmesiyle, 28 Şubat'ın en belirgin siyasi sonuçlarından biri olan bu durum, aslında 28 Şubat zihniyetinin bu bakımdan başarıya ulaşamadığını göstermektedir.

4. BÖLÜM

27 NİSAN 2007 E-MUHTIRASI

1971 yılında hükümete verilen muhtıra ile ülkemizde askerın siyasete müdahalesinde bir biçimi temsil eden kavram, 2007 yılına gelindiğinde farklılaşmıştır. 2007’de klasik müdahale biçimlerinden farklılaşmış bir yöntemle, müdahalenin internet ortamından verilmesi, bu muhtırayı anlatmak için e-muhtıra tanımlamasının kullanımına neden olmuştur. Dolayısıyla, 27 Nisan sürecine geçmeden önce, 28 Şubat 1997 yılındaki toplanan MGK ve sonrasındaki bildiriyle, askerın müdahalesinin gerçekleşmesi sonrasında yaşanan önemli bazı siyasi olayları aktarmak, konunun bağlamı açısından önemli olacaktır.

28 Şubat 1997 yılında Refahyol Hükümeti’ne verilen MGK Kararları ve uygulamalar ile birlikte, bu süreçteki önemli belgeler önceki başlıklarda irdelenmiştir. Aynı zamanda hükümetin düşmesi ve sonrasında RP’nin kapatılmasından da bahsedilmiştir. 27 Nisan 2007 tarihinde Ak Parti iktidardayken verilmiş olunan e-muhtıra konusuna geçmeden önce, Refahyol Hükümeti’nin kapatılması sonrasında oluşturulan hükümetler, bunların paydaşlarının kimler olduğu ve bu süreçte Ak Parti’nin yeni bir parti olarak siyasi hayata geçişini bildirmek, konunun bağlamı açısından önem arz etmektedir.

28 Şubat sonrası Refahyol Hükümeti’nin sona ermesi bölümünde de değinildiği üzere, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in hükümeti kurma yetkisini Tansu Çiller’e değil de, Mesut Yılmaz’a vermesiyle, Üçüncü Yılmaz Hükümeti (55.hükümet) kurulmuş ve güvenoyu alarak göreve Haziran 1997’de başlamıştır. DSP, DTP ve ANAP koalisyon kurduğu ve dışarıdan da CHP’nin desteklediği bu hükümet; Anadol-D olarak adlandırılmıştır. Konumuz açısından bu hükümet döneminde ki asker ve siyaset ilişkisine değinilecek olursa ise, askeri müdahale sonrası sivil yeni bir hükümetin kurulması sonrasında, işlerin sivil kanat lehine değiştiğini söylemek, askerın Mesut Yılmaz ve böylece hükümete yaptığı baskılar ve brifingler göz önüne alınacak olunursa, doğru bir söylem olmayacaktır. Askerlerin, bu kurulan yeni koalisyon hükümeti için de, irtica brifingleri veriyor olması ve Batı Çalışma Grubu’nun faaliyetleriyle birlikte basında yer bulan irtica ile mücadele konulu haberler, konunun sürekli gündemde kalmasını sağlamıştır. Askerlerin, bu hükümet dönemindeki MGK toplantılarında da, sivil üyeler üzerinde bir baskı oluşturarak kararları kendi istekleri doğrultusunda çıkarması, aslında müdahalenin bu hükümet üzerinde de geçerli olduğunu göstermektedir (Tayyar, 2009: 107). Bir askeri müdahale sonrası

kurulmuş olan ve bir nevi geçiş hükümeti olan Anasol-D hükümetinin ve Mesut Yılmaz'ın, üzerlerindeki bu askeri baskıdan ve vesayetten kurtulabilmeleri için yapmak istedikleri ilk şey, önceki konularda da değinildiği üzere, 28 Şubat sürecinde çok etkili olan Batı Çalışma Grubu'nun ortadan kaldırılması olmuştur. Kaldırılmış olan bu Batı Çalışma Grubu, dönemin demokrasisi ve hükümetin sivilleşmesi açısından önemli bir konu olmuştur (Salkın, 2010: 105).

Anasol-D Hükümetinin göreve gelmesiyle birlikte önünde farklı olarak dört hedef bulunmaktaydı. Bunlardan ilki; RP iktidardayken devlet kadrolarında bulunan ve şeriatçı olarak adlandırılan kişilerin buralardan çıkarılmasıdır. İkinci hedef; anlık önlemlerden ziyade, daha uzun vadeli bir amaca yönelik olarak, şeriatçı gelişmelerin önünü kesebilmek amacıyla, sekiz yıllık kesintisiz eğitimin yasalaştırılmasıdır. Üçüncü ve dördüncü hedefleri ise sırasıyla; özlem duyulan temiz devlet anlatışı bağlamında, mafya ve yolsuzluklarla adı sık sık geçen devlet kurumunun, yasal ve idari düzenlemelerle eski haline, daha temiz şekile getirmek ve ülkeyi de sorunsuz bir şekilde erken seçime götürebilmektir (Kongar, 2004: 294).

ANAP, DSP ve DTP bileşenleriyle, üçlü koalisyon şeklinde kurulmuş olan ve Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığındaki 55. Hükümet, ANAP'lı bazı siyasilerin Türkbank ihalelerindeki yolsuzlukla ilgili ses kayıtlarının medyaya yansması sonucunda tepkilere neden olmuştur. Bu yolsuzluk konusunun CHP tarafından, soruşturulmasını istenmesine destek verilmesi ile birlikte, 55. hükümet, Kasım 1998 tarihinde yani göreve gelişinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra, bir gensoru ile düşürülmüş ve Mesut Yılmaz da istifa etmiştir. 25 Kasım 1998'de Yılmaz'ın istifası ve hükümete verilen gensoru ile düşen 55.Hükümet yerine kurulacak olan hükümet arayışları Ocak 1999 tarihinde sonuçlanmıştır. Buna göre, Tansu Çiller'in, DSP'nin kuracağı azınlık hükümetine destek vereceklerini belirtmesinden sonra, 56. Koalisyon Hükümeti 4. Kez Başbakanlığa gelen Bülent Ecevit liderliğinde kurulmuştur. Çiller'in desteği sonucu Ecevit liderliğinde kurulan bu hükümetin asli görevi, erken seçime gidecek olan ülkeyi, erken seçim tarihine kadar (Nisan 1999), yani kısa bir süreliğine idare etmek olarak belirlenmiştir (Demir, 2010: 72).

Ocak 1999'da kurulup, Nisan 1999 erken seçimlerine kadar görevde kalacak olan Ecevit Hükümeti döneminde, PKK terör örgütü elebaşı olan Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi hadisesi, Nisan 1999 yılında yapılan genel seçimlerde DSP ve MHP'nin oylarında büyük bir artışa neden olmuştur. Bu artış sonrası, Nisan 1999 genel

seçimlerinde bu iki parti, ilk iki parti olmuştur ve aynı zamanda CHP ise ilk kez barajı geçemeyerek meclise girememiştir. 18 Nisan 1999 tarihli genel seçimlerde, DSP yüzde 22 oyla 136 milletvekili, MHP yüzde 18 oy ile 129 milletvekili çıkarmış, Refah Partisi'nin kapatılması sonrasında onun siyasi devamı olarak görülen Fazilet Partisi; yüzde 15 oy almış, DYP ve ANAP sırasıyla yüzde 13 ve yüzde 12 oy alarak meclise girebilmişlerdir.

Seçim sonuçlarından çıkan durum, Türkiye'yi yeni bir koalisyon hükümeti bekliyor olduğuydu ve Cumhurbaşkanı'nın seçimden birinci parti olarak çıkan DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e hükümeti kurma yetkisi vermesi sonrasında, Ecevit ile MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin görüşmeleri neticesinde DSP-MHP koalisyonu ortaya çıkmıştır. Bu kurulan hükümeti, ANAP da dışarıdan desteklemiştir. DSP, MHP ve ANAP ortaklığında ve Bülent Ecevit Başbakanlığında kurulan 57.Hükümet, meclisten 9 Haziran 1999'da güvenoyu almış ve göreve başlamıştır. Hükümetin göreve başlamasıyla birlikte ülkede siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylar öylesine karışmıştı ki, koalisyon hükümeti daha göreve başlar başlamaz, TBMM'de Fazilet Partisi milletvekili olarak bulunan Merve Kavakçı'nın başörtülü meclise gelmesiyle bir siyasi kriz başlamıştır. Daha sonra Abdullah Öcalan'ın idama mahkûm edilmesi ve AB uyum süreci nedeniyle bunun ömür boyu hapse çevrilmesi de tartışmalara neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan bir diğer önemli siyasi durum ise, cumhurbaşkanlığı ile ilgili görev süresi dolan Süleyman Demirel yerine, 2000 yılında kimin cumhurbaşkanı olacağı konusudur. 1980 darbesine gidilirken, bir türlü seçilemeyen cumhurbaşkanı sorunu, muhalefet desteğini almış olan Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in Onuncu Cumhurbaşkanı seçilmesiyle aşılmıştır. Ekonomik açıdan ise, ülkemizde meydana gelen büyük depremlerin yanı sıra, 2000 yılının sonları ve 2001 yılının başlarında meydana gelen ekonomik kriz, ülke ekonomisini derinden sarsmıştır. Böylesine gergin bir havada 19 Şubat 2001 yılında, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan MGK'da, Sezer'in bankalar hakkında Devlet Denetleme Kurulu'nun görevleri ve yetkilerinin üzerinde durması ve bu kurumu göreve sokması sonucunda, Ecevit ile aralarında geçen tartışma, büyük bir krize neden olmuştur. Zaten kriz içinde bulunan ülke ekonomisi, bu olay sonrası daha da büyük bir darbe alarak, o güne kadar ülkede görülmeyen bir ekonomik bunalıma neden olmuştur. Bu ekonomik kriz içerisinde, Bülent Ecevit ise çare olarak Kemal Derviş'i Ekonomi Bakanı olarak tayin etmiştir. Üçlü koalisyon Bülent Ecevit'in sağlık sorunlarına ek olarak, DSP içindeki tartışmalar ve istifalar ile birlikte, Derviş'in de erken seçim yönündeki açıklamaları sonucunda, Devlet Bahçeli'nin hükümet

ortağı olarak 3 Kasım 2002’de erken seçim yapılmasını istemesi sonucunda, hükümet son bulmuştur (Demir, 2010: 75-78).

27 Nisan 2007 E-muhtırasına gidilirken önemli olan gelişmelerden biri de yine bu dönemde meydana gelmiştir. 1998 tarihinde Vural Savaş tarafından açılan dava sonucu kapatılmış olan RP’nin siyasi devamı niteliğinde ortaya çıkmış olan Fazilet Partisi, temellerini 28 Şubat mağduriyeti üzerinden yaptığı seçim propagandasıyla, meclise girmiştir. Bu mecliste, bahsedildiği gibi Merve Kavakçı’nın başörtüsüyle gelmesi neticesinde, bir siyasi kriz meydana gelmiştir. Yine aynı kişi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı olan Vural Savaş tarafından, Fazilet Partisi için de, Anayasanın 68 ve 69.maddeleri gerekçe gösterilerek; yani partinin laikliğe karşı olan eylemlerin odağı haline gelmesi ve RP’nin devamı niteliğinde oluşu sebebiyle, Merve Kavakçı olayının da hala taze olduğu bir dönemde, Fazilet Partisi için Mayıs 1999’da kapatma davası açılmıştır. Görüldüğü üzere, 28 Şubat her ne kadar geçmiş ve sivil hükümetler art arda kurulmuş olsa bile, zihniyetin ve siyasi alanın şekillenmesinin istemi, ortandan kalkmamıştır. FP de aynı RP gibi benzer söylemler üzerine kapatılmak istemiş ve zaten davanın açılmasından yaklaşık iki yıl sonra, 2001 yılının Haziran ayında Fazilet Partisi de kapatılmıştır. RP’nin kapatılması sonucunda yasaklı olmayan ve bu çizgide siyaset yapanların oluşturduğu FP’nin de kapatılması sonucunda, görüş içerisinde ikili bir bölünmeye gidildiği görülmektedir. Bu bölünme, siyaset sahnesine iki ayrı partinin daha çıkmasına neden olmuştur; daha muhafazakar ve şimdiye kadar RP ve FP’de güdülen siyasetin muhafazasını savunan Saadet Partisi ve görüş içerisinde kendilerine “yenilikçi” olarak adlandıran Adalet ve Kalkınma Partisi. Adı geçen Ak Parti’nin, yukarıda da Ecevit Hükümeti’nin son bulması sonucunda gidilecek olan 3 Kasım 2002 seçimlerinde elde edeceği başarı ile birlikte, siyasi alanda uzun süre yer alacağı görülecek ve konumuzla alakalı olan e-muhtıranın da bu parti hükümetine verileceği ilerleyen bölümlerde detaylarıyla yer alacaktır (Salkın, 2010: 116).

4.1. 2002 Genel Seçimleri ve Yeni Bir Siyasi Aktör Olarak Ak Parti

2000’ler, Türkiye’nin 1990’lı yıllarda kısa süre aralıklarla meydana gelen farklı krizlerin oluşması sonrasında girilen yıllar olmuştur. 1994, 1998 ve 2000-2001 ekonomik krizler, aslına bakılacak olunursa neo-liberal politikaların zora girdiğini ve ülkedeki politik ve iktisadi sorunlar olduğunu göstermektedir. Türkiye’nin 1990’lardaki ekonomi durumuna bakıldığında, dış borçların gittikçe arttığını ve enflasyon sorununun sürekli bir hal aldığı görülmektedir.

Bu dönem için önemli bir diğer sorun ise, artık tıkanma noktasına gelmeye başlamış olan neo-liberal politikalarının, özelleştirmelere ivme kazandırması sonucu, bazı kesimlerin hızla zenginleşmesidir. Bu hızlı zenginleşme, haksız kazançlar elde edilmesine neden olurken, ekonomik anlamda adam kayırmacılığı, kayırmacılık ise devamında yolsuzluk ve yoksulluğu getirdiği için işsizlik rakamlarını da üst seviyelere çıkarmıştır (Karamollaoğlu, 2011: 154). Yukarıda da değinildiği gibi, özellikle 2001 ekonomik krizi, Türk Lirası'nın değeri açısından büyük bir olumsuz etki yaratarak enflasyon oranlarını çok yükseltmiştir. Neo-liberal politikaların sorunlarına, yine neo-liberalizmin yöntemleriyle başa çıkmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemlerde yapılmış olan düzenleme ve kanunlar, halkın görüş ve geri bildirimleri göz önüne alınmayarak, ortadaki alternatifleri de yokmuş görmezden gelmiştir.

1990'ların sonu ve özellikle 2000-2001 ekonomik krizlerinin yaşanmış olması, bu dönemde Ak Parti'ye siyasette yeni bir aktör olarak katılmış olması açısından, büyük kolaylıklar sağlamıştır. Ekonomik ve siyasi krizlerin, uyumsuzluk ve istikrarsız bir yönetime dayalı koalisyonlarla bağlantılı görünmesi, ekonomik krizlerin mevcut merkez sağ ve sol partilerce kaldırılamaması, halk gözünde bu partilerden umudun kesilmesine ve yeni arayışlar içine girilmesine sebebiyet vermiştir. Kasım 2002 seçimlerinde birinci parti olarak çıkacak olan Ak Parti'nin, dönemin koşulları içerisindeki yükselişi ve birinci parti olarak seçimlerden çıkması, bu bakımdan ekonomik krizler ve yönetimsiz yönetimler olarak adlandırılabilen istikrarsız koalisyon hükümetleriyle bağlantılıdır. Mevcut siyasi partilere güvenin kalmaması, 2002 seçimlerinde, yeni bir siyasi parti olması açısından Ak Parti'ye avantaj sağlayacaktır.

14 Mayıs 2000 tarihli Fazilet Partisi Genel Kongresi'nde genel başkan seçimlerinde, Erdoğan'ın siyaseten yasaklı olmasından kaynaklı olarak, parti içerisindeki yenilikçi akımının liderliğinde bulunan Abdullah Gül aday olmuş ve Recai Kutan karşısında yenilmiştir. Bu kongre sonrasında, parti içerisindeki muhalif söylemlerinin daha da arttıran yenilikçiler, Fazilet Partisi'nin kapatılması sonrasında, kendi partilerini kuracakken, Recai Kutan liderliğinde ise Saadet Partisi kurulacaktır. Bu iki parti, aynı siyasi parti içerisinde doğmuş, aynı zamanda da birbirinde farklı iki parti olarak, siyaset tarihine gireceklerdir (Karpat, 2010: 240).

Ak Parti'nin Genel Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan, aslen gençliğinden itibaren Milli Görüş geleneği ve hareketi içinde yer almış olmasına ek olarak, aynı zamanda, merkez

siyaset alanının dışında ve onun karşısında yer almış bir siyasetçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçen bölümlerde de değinildiği üzere, RP ile İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Erdoğan, okuduğu bir şiir dolayısıyla hapse girmiştir ve daha sonrasında ise içinde yetiştiği bu kadrodan uzaklaşmıştır. Vural Savaş'ın RP'ye açtığı kapatma davası sonrasında kurulan FP'ye de açılan kapatma davası dolayısıyla, Fazilet Partisi içerisinde bahsedildiği üzere kendilerine yenilikçi olarak adlandıran bir grup meydana gelmiştir ve bunların liderliğini de, dönemin Fazilet Partisi Kayseri Milletvekili olan Abdullah Gül yapmıştır. Fazilet Partisi içerisinde oluşan bu gruplaşmaya başkanlık edecek olan Recep Tayyip Erdoğan, FP'nin kapatılmasıyla birlikte şekillenen yeni bir partinin de liderliğine ortak olacak ve bu yeni partiye başka partilerden de geçiş olacağı görülecektir (Kapuci, 2015: 49).

Fazilet Partisi içerisinde oluşan bu ayırmda, yenilikçilerin hareketleri, Ağustos ayının başında 2001 tarihinde, Afyon ilinde yapılmış olan toplantı neticesinde partileşme oluşumunun ana eksenini oluşturmuştur. Neticede 14 Ağustos 2001 yılında, Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz dokuzuncu siyasal partisi olarak kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, siyasi tarihimize giriş yapmıştır. Ak Parti'nin kurulmasıyla beraber, Erdoğan'ın tekrardan siyaset alanına gelmesinin de önü açılmıştır (Akdoğan, 2004: 10).

28 Şubat döneminde, büyük burjuvazi sınıfının desteğinden yoksun şekilde iktidar olunmayacağını öğrenmiş olan Ak Parti, temel olarak; Anadolu taşrası olarak adlandırılan muhafazakâr ve küçük/orta kasaba temsilcisi olmuş olsa bile, Turgut Özal'dan sonra ortaya çıkan hiçbir siyasi liderin başaramadığı şekilde, büyük burjuvazi sınıfının da desteğini kazanmıştır. Neo-liberal kapitalizme garanti olarak desteklerini belirtmesi ve AB ile önceki hükümetlerin ilişkilerden daha çok üstünde duracaklarını vadedip, hedeflerini belirtmesi, bu görüşü tamamlar vaziyettedir. Bu dönem içinde sol siyasetteki boşluklarda da yararlanmış olan Ak Parti, ezilen sınıfın da desteğini almayı başarmış ve geniş bir seçmen yelpazesi oluşturmuştur. Kendinden önceki hükümetler ve partilere bakıldığında, geçmişlerindeki yolsuzluk iddialarından da yoksun olan Ak Parti, yeni kurulmuş olmanın verdiği bir diğer avantajı da kullanmış ve seçmenin bu konudaki desteğini almıştır. Böylece geniş bir destek grubuna daha kurulur kurulmaz sahip olan Ak Parti, siyasette yeni bir aktör olacağının sinyallerini de vermiş olur (Karamollaoğlu, 2011: 158).

Rejim tarafından yaşanan mağduriyetin çatısı altında, genel bir ortak noktaya sahip olan parti üyelerinin haricinde, aslında siyasi alanın birbirinden farklı ideolojik görüşlerinden

gelen kişilerin birlikteliği de ortaya çıkmaktadır. RP'li bazı isimlerin de bu ortak çatı altında olduğunu bilmekle birlikte, demokrasi yanlıları olduklarını söyleyen isimlerin de olduklarını görmekteyiz. Kurulmuş yeni bir siyasi aktör olarak karşımıza çıkan Ak Parti'nin karşısında ise devlet bürokrasisi içerisinde uzun yıllardan beri bulunan ve kadroları ele geçirmiş görüntüsü veren bir kesim oluşturmaktadır. O döneme bakıldığında, yeni kurulmuş olan Ak Parti karşıtlarındaki grup incelendiğinde, bunların siyasete dolaylı/dolaysız yoldan etki edebilme güçleri bir avantaj oluşturmaktayken, ayrıca onlarla uyum içerisinde olan yargı organları, ordu ve bürokrasi sınıfı da bir avantaj yaratmaktaydı (Koç, 2011: 7).

Kurulmuş olan yeni parti, Kasım 2002'de yapılmış olan seçime katılmış ama Erdoğan'ın siyasi yasakları nedeniyle Recep Tayyip Erdoğan 'sız seçimlere girilmiştir. Kasım 2002 seçimlerinde birinci parti olarak çıkan Ak Parti, kurulmuş olan 58.hükümette iktidar olmuş ve Başbakanlığı da Abdullah Gül yapmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın siyaseten önünün açılması ise Anayasa'nın 76 ve 78.maddelerinde yapılan değişiklik sonucunda, Mart 2003'te Siirt'te yapılacak olan yenileme seçiminde milletvekili olarak seçilmesiyle olacaktır (Kapuci, 2015: 50).

Fazilet Partisi içerisinde çıkan yenilikçiler (Ak Parti), kriz ve gergin havaya mesafeli ve uzak, devlet ve kurumlarıyla sorunsuz bir dil sarf ettiler. Gerginlik ve krizden uzak duracakları mesajlarını devamlı olarak savunan yenilikçiler, aynı zamanda seçimde eski asker adaylar da göstererek, asker ile olan mesafesini de belli etmeye çalıştılar. Buna karşılık gelenekselci grup (Saadet Partisi) olarak ortaya çıkan ikinci bölümlenme ise, uzun bir maziye sahip olan Milli Görüş çizgisinden caymayarak, bu doğrultuda devam ettiler. Gelenekselcilerden farklı olarak, yeni bir kimlik arayışında bulunan yenilikçiler, geçmişlerini bir kenara bırakıp tanımlamalarını; muhafazakâr demokrat olarak yaptılar. Bu durum karşısında, gelenekselciler tarafından davalarına ihanet etmekle suçlanmış olsalar bile, bu iddialar aslında yenilikçilerin değişim içinde oldukları iddialarını güçlendirmiş ve ispat etmiş oldu. Gelenekselcilerle yaşamış oldukları davaya ihanet konularının gündeme gelmesi, gelenekselcilerle olan farklılaşmalarının görülmemesine neden olacak ve yeni kimlik tanımlamaları belirginleşmeyecekti (Tüylü, 2012: 99).

Ak Parti'nin, Fazilet Partisi içerisindeyken, bazı siyasetçiler arasındaki hırsların neticesinde ortaya çıktığını söylemek eksik bir tanım olacaktır. Çünkü partinin ortaya çıktığı dönemde toplum, mevcut siyasi partilerden umutlarını kaybetmiş olmaları ve arayış içinde olmalarının sonucunda çıkan bir parti olmuştur Ak Parti. Anadolu'da bulunan orta ölçekli

sermaye, kendi gelişimini devam ettirebilmek için ve özellikle merkezi yönetimdeki rantlardan yararlanabilmek için siyaseten kendilerine yeni bir çıkış noktası arama sürecindedir. Genel anlamdaki bu taleplere cevap veremeyen partilerin neticesinde, özellikle İslami çizgiye vurgu yapan partilerin bu konudaki yetersizlikleri, Ak Parti için avantaj oluşturmuştur (Tüylü, 2012: 101).

Ak Parti, girdiği ilk seçimlerde, müzakere, katılımcılık ve çok kültürlülük kavramlarıyla temelini anlamlandırdığı ‘muhafazakar demokrasi’ söylem ve kavramını kullanmıştır. Sol politika alanından alınmış ve bir ilk olan bu durum, aslında muhafazakar demokrasi söyleminin, başka partilerce de kullanılabilceğini göstermekle birlikte, bunun ilk olarak atfedilmesinin nedeni; muhafazakar bir parti tarafından dillendirilmesi olarak gösterilmiştir (Doğanay, 2007: 72).

3 Kasım 2002 genel seçimlerinde, yüzde onluk seçim barajını geçebilen sadece iki parti olmuştur ve bunlardan biri Ak Parti iken diğeri ise 1999 seçimlerinde barajı geçemeyen CHP’dir. Kurulmasından daha bir yıl geçmesine rağmen, seçimlerde yüzde 34 oy alarak mecliste 365 milletvekili ile temsil sahibi olan Ak Parti’yi, yüzde 20 oy alarak meclise 117 vekil sokan CHP takip etmiştir. Seçimlerde değişimi gösteren bir diğer gösterge ise, 1999 yılında hükümet ortakları olan DSP, ANAP ve MHP’nin seçim barajını geçemeyerek meclise giremeyişidir. 1999 seçimlerinde ana muhalefet konumunda olan DYP de barajı geçemeyen partiler arasında olmuştur. 2002 seçimleriyle oluşan bu ilginç tablo sonucunda, Tansu Çiller ve Mesut Yılmaz partilerinin genel başkanlık görevlerinden istifa etmişler, Bülent Ecevit ise siyaseti bırakacağını belirtmiştir.

2002 genel seçimlerine siyaset ve seçmen özelinde bakıldığında, askerın 28 Şubat’ta siyasete müdahalesiyle başlamış olan yönetim ve temsil krizleriyle boğuşan koalisyon hükümet ve yönetim anlayışının, seçmen tarafından doğrudan bir müdahaleyle çözümlendiği görülmektedir. Öyle ki, hükümeti oluşturan siyasal partilerin, bu seçimde barajı dahi geçememesi, hem belli siyasi aktörlerin değişmesine neden olmuş, daha da önemlisi artık benimsenmiş siyasi konumların da değişip, politikanın yelpazesinin başkalaşım geçirmiş olmasıdır (Önder, 2007: 75).

2000’lerdeki ekonomik ve siyasi krizlerde toplumun yeni arayışlar içine girmiş olduğu dönemde iktidara gelmiş olan Ak Parti, aslına bakılacak olunursa, hemen 28 Şubat darbesi sonrasında, kısa bir süre sonra iktidara gelmiş olması, ordu tarafından laiklik

açısından tehlike olarak algılanır. Ak Parti'nin daha hemen iktidara gelmesiyle derinleşeceği belli olan toplumsal kutuplaşma laiklik ve İslamcı olarak şekillenmiştir. Bu kutuplaşmaya sebep olan temel eksende, her ne kadar yenilikçi olarak kendilerini Fazilet Partisi içerisindeki genelekselcilerden ayırmış olsalar bile, Ak Parti'nin Refah ve dolayısıyla Fazilet Partisi'nin içinden çıkmış olması ve bu adı geçen partilerin de geçmişlerindeki söylemleridir. Tüm bu kutuplaşma ve tehdit algılamalarına rağmen, önemli olanın iktidara gelmek değil orada kalabilmek olduğunu RP döneminde tecrübelenmiş olan Ak Parti kadroları, 28 Şubat'ı yaşamış olmanın deneyimine de sahiplerdir.

2002 genel seçimlerine bakıldığında parlamento da temsil hakkı yakalayan Ak Parti ve CHP'nin sırasıyla yüzde 34 ve 20'lik oy oranları, aslında halkın temsil edilebilmesi açısından, yüzde onluk baraja takılıp oyların yüzde 46'sının meclis dışında kalması durumu neticesinde bir temsil sorunu olarak görülmüştür. Baraj altı kalan oyların yüzde 46 olması, halk iradesinin tam anlamıyla meclise yansıtılmadığının düşünülmesine neden olmuştur (Demir, 2010: 101).

2002 seçimlerinin galibi olan Ak Parti, hükümet kurma görevini kazanmış olmasına karşılık, Erdoğan'ın Genel Başkan olarak siyaseten yasaklı olması nedeniyle hükümeti kurma görevi Ak Parti Kayseri Milletvekili olan ve yenilikçi hareket içinde de yer almış olan Abdullah Gül'e verilmiştir. Gül, 18 Kasım 2002 tarihinde 58.hükümeti kurmuş ve Başbakan olmuştur.

Abdullah Gül'ün Başbakanlığı devam etmekteyken, Mart 2003 tarihinde Siirt'te seçimin yenilenmesi sonucunda, buradan milletvekili olarak meclise girebilen Erdoğan, Abdullah Gül'ün istifa etmesi sonucu ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in de hükümeti kurma görevini Erdoğan'a vermesi sonucunda, 14 Mart 2003 günü 59.hükümeti kurmuş oldu. Abdullah Gül Başbakanlığında yoğun bir dış politika gündemiyle karşılaşan Ak Parti, tek parti olarak iktidarda bulunması sayesinde de koalisyon hükümetlerinin aksine, krizler yaşanmadan görevini yerine getirmiş ve ilk dönemlerinde ekonomi ve alt yapı hizmetlerine yoğunlaşmıştır (Demir, 2010: 103). Bunların yanı sıra AB ile olan üyelik görüşmelerine de önem veren Ak Parti, 2004'te AB ile tam üyelik konusunda müzakerelere başlamış ve bu konuda Türkiye'de asker ve siyaset ilişkisinin boyutlarında önemli değişikliklere neden olacak düzenlemeler de bulunmuştur.

Konumuz açısından, Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisi bağlamında, 2002 sonlarında Ak Parti iktidarının, kendinden bir önceki hükümetin başlatmış olduğu kapsamlı reform paketi ivmesini, kendi döneminde daha da arttırmıştır. AB uyum sürecine kazandırılan bu ivme, askerin iç siyasetteki etki ve müdahalesini zayıflatarak; askeri ödemelerin kontrol altına alınması, MGK ile Genel Sekreterliğinin sistem içindeki rolünün tekrardan şekillenmesi gibi unsurları içererek, önemli değişimlere, ilerleyen bölümlerde de ayrıntısıyla durulacağı üzere, neden olmuştur. Bu dönemde, Katılım Ortaklığı Anlaşması sayesinde sivilin, asker ve ordu üzerindeki demokratik kontrolünün, AB üyesi olan devletlerdeki mevcut uygulamalar seviyesine getirilmek istenmesi, ülkemizdeki MGK ile Avrupa ülkelerindeki benzer kuruluşların arasındaki farkların giderilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur.

Kendisini cumhuriyet ve Kemalizm’in savunucusu ve koruyucusu olarak atfeden TSK, her ne kadar sürekli laiklik ilkesine bağlılıklarını dile getirmiş olsalar bile Ak Parti ile ilişkisine hep kuşkuyla yaklaşmıştır. Söylem ve kimliklerinin, kendilerinden kopmuş oldukları İslami kökenli bir partiden ayrılarak değiştirmiş olsalar bile, aynı zamanda Erdoğan’ın RP’den İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı seçildiğindeki çıkan bazı konuşmaları, siyasi olarak tartışmalara ve TSK’nın da tepkisini çeker vaziyette olmuştur. Ondan dolayıdır ki, söylem ve kimlikleri her ne kadar değişmiş gibi görünüyorsa da, Kemalizm ve laiklik savunuculuğunu üstlenmiş olan TSK’nın bu partiyi desteklemesi uzak görünmektedir. Bunlara rağmen, geçmişte de olduğu gibi, TSK’nın mesafeli yaklaştığı bu partiye, istediği sınırları aşmayacak şekilde yön verebilme istemi, Ak Parti’nin AB ile uyum süreci kapsamındaki uygulamaları nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Ak Parti tarafından bakıldığında ise, AB uyum süreci, TSK’nın sınırlarının belirlenmesi ve siyaset alanındaki müdahalelerinin saf dışı bırakılması açısından önemli bir araç olarak görülmüş ve uygulanmıştır. Bunun en önemli nedeni ise açıklandığı üzere, AB kriterleri içerisinde bulunan, ordu üzerindeki sivil kontrolün demokrasi açısından vazgeçilmez bir unsur olarak belirtiliyor olagelişindendir (Cansever, 2013: 164).

4.1.1. Abdullah Gül Hükümetinin Kurulması

Recep Tayyip Erdoğan’ın siyasetten yasaklı olmasından dolayı, 3 Kasım 2002 seçimlerinde birinci parti çıkarak hükümeti kurmaya hak kazanan Ak Parti dönemi, 23 Kasım 2002’de Abdullah Gül’ün programı okumasıyla başlamış ve bundan altı gün sonra da güven oylamasıyla göreve gelmiştir.

Abdullah Gül her ne kadar Başbakanlık görevinde böylece bulunmuş olsa bile, Recep Tayyip Erdoğan'ın yasaklı olmasından dolayı, yine de hükümetin tüm faaliyet ve işlerinden Erdoğan sorumlu görülmektedir. Bu durum da, Erdoğan'ın Ak Parti Genel Başkanlığı görevinde aktif siyaset yapıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Salkın, 2010: 116).

Kasım 2002'de 58.Hükümeti kurmuş olan Abdullah Gül'e yönelmiş olan ilk itiraz, Cumhurbaşkanı Sezer'in Bakanlar Kurulu'nda bulunan bazı adaylara yönelik olan itirazı olmuştur. Sezer'in itirazına sebep olan Bakanlar Kurulu'ndaki bazı isimlerin listeden çıkarılmasıyla krize mahal vermeden ortadan kalkan bu itiraz, aslında başlayacak olan dönem için ilerideki durumlarda Cumhurbaşkanlığı ile Başbakanlık arasındaki ilişkinin sorunsuz bir şekilde geçmeyeceğinin ilk işareti olmuştur (Tayyar, 2009: 205).

Abdullah Gül Hükümeti döneminin kısa ömründe yaşanmış olan bazı tartışmalar, Ak Parti'nin daha sonra içinde bulunacağı tartışmaların rengini, daha hükümet kurulur kurulmaz göstermeye başlamıştır. TBMM Başkanı olarak görevde bulunan Bülent Arınç'ın, NATO toplantısı için Cumhurbaşkanı Sezer'in yurtdışına çıkacağı 20 Kasım 2002 günü, onu havaalanında uğurlama törenine katılırken, yanında bulunan eşi Münevver Arınç'ın başörtülü oluşu, laiklik, kamusal alan ve türban tartışmalarının siyasi alan ve devletin üst makamlarında tartışmalara neden olacağına ilk göstergesi olmuştur. Sorunlu geçen ilk temasta yaşanan türban tartışmaları, Sezer'in daha sonra öğretmenler günü nedeniyle Çankaya Köşkü'nde bulunan öğretmenlere yaptığı 24 Kasım tarihli konuşmasında gündemi belirlemiştir. Sezer konuşmasında; artık tartışılmayan bir konu olan türban konusunun, kamusal alanda kullanılmayacağına Anayasal bir kaide olarak ortaya konulduğunu ve buna aykırı eylemlerle, konunun tekrar gündeme getirilmesinin, kimseye bir faydası olmayacağını belirtmiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1243).

Kısa bir süre sonra ise, nezaket ziyareti için TBMM Başkanı Arınç'a giden dönemin Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının, 29 Kasım 2002 tarihli ziyaretinin üç dakikadan az sürmüş olması o zamana kadar ki en kısa nezaket ziyareti olması nedeniyle uzun süre medyada tartışılmıştır. Tarihin en kısa görüşmesi olarak adlandırılan bu ziyaretin aslında, 'post modern ziyaret' olduğu söylenilmiştir. İşin aslına bakılacak olunursa, kısa süre içinde gelişen bu ziyaret ve tartışmaların kaynağının Münevver Arınç'ın, Sezer'i uğurlama protokolünde türbanlı olarak bulunmasından kaynaklandığı söylenebilir. Protokol ile başlayan bu türban ve kamusal alan tartışmaları göstermektedir ki, askerin türban

konusundaki hassasiyetinin hala üst seviyelerde devam etmektedir. Hükümetin ise, bu sorunu çözmesi için askerle olan sorununu çözmesinin gerekliliği belli olmaktadır.

Başbakan olduktan sonra dış politika alanında da yoğun bir gündemle karşı karşıya kalan Abdullah Gül'ün önündeki ilk konu; ABD ve Irak konusu hakkında olmuştur. Irak'a müdahalede bulunacak olan ABD'nin, bu müdahale öncesinde Türkiye topraklarını kullanma isteme talebi, yeni kurulmuş olan Ak Parti hükümetinin karşılaştığı önemli sorunlardan biri olarak karşılına çıkmıştır. Irak lideri Saddam Hüseyin'e karşı ABD tarafından yapılacak olan müdahalede, ABD askerinin, harekâtının kuzey cephesine girmek istemeleri nedeniyle, Türkiye topraklarına ihtiyaç duyulmuştur. İlgili konuyla alakalı olarak harekâtın gerçekleşmesi için, yabancı askerlerin ülkemizde bulunabilmesi adına gerekli olan ve Başbakanlık Tezkeresi ile altı aylık süreyi kapsayan izin, mecliste vekillere sunulması gerekmektedir. ABD'nin talebi nedeniyle çıkarılacak olan Başbakanlık Tezkeresi 1 Mart tarihinde böylece meclise oylamaya sunulmuş ve 250 ret oyuna karşılık 264 kabul olmasına rağmen karar için gerekli çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle reddedilmiştir. CHP'nin ret oylarına ek olarak, bazı Ak Partili vekillerin de reddettikleri bu tezkere sonucunda ABD, hazır bulundurduğu askeri donanımları geri çekmiş ve bu olay, aslında başlayacak olan ABD ile soğuk ilişkilerin fitili olmuştur (Demir, 2010: 102-103).

Gül Hükümeti döneminde asker ve siyaset ilişkisindeki bir diğer sorun ise, 1997 yılında İslamcı eylemlerde bulunduğu iddiasıyla ordu kurumundan uzaklaştırılmış olan subay Ramazan Toprak'ın, Ak Parti iktidarıyla birlikte, TBMM'nin savunma komitesinin başına atanmasıdır. Hem askerler tarafından, hem TSK tarafından tepkilere neden olan bu atama, yapılan baskılar sonucu Toprak'ın görevden ayrılmasıyla sonlanmıştır. Gül hükümeti döneminde, 2002'nin sonlarında Abdullah Gül ve Bülent Arınç'ın YAŞ kararlarıyla alakalı, bu kararların temyize çıkmasının önünün açılmasını istemelerine yönelik açıklamalarda bulunmaları, Genelkurmay Başkanlığınca eleştirilmiştir. Bu kararların temyize çıkarılmasının, irtica ile ilgili kişilerin orduya sızmaları konusunda, bu kişileri teşvik edeceği izlenimi vermeleri nedeniyle eleştirilmiş ve sert şekilde uyarılmıştır (Cansever, 2013: 167).

Genelkurmay Başkanlığınca Ocak 2003 tarihinde basın mensuplarına verilen resepsiyonda, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün yaptığı açıklamalar ve İkinci Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın cevapları, 28 Şubat sürecinin, Ak Parti iktidarı döneminde de askerinin siyaset üzerindeki baskıları neticesinde devam ettiğini ve siyasi tartışmalar içerisinde

askerin de bulunduğu göstermektedir. Özkök'ün, türbanın, özel hayat dışında mevzuat ve Anayasa ile Danıştay kararlarına ters olacak biçimde siyasi bir sembolmüş gibi kullanılmayacağını belirtmesi, türban tartışmalarının devam ettiğini göstermektedir. Büyükanıt'ın ise, irticai eylemler devam ediyorsa 28 Şubat süreci de devam edecektir şeklindeki açıklamaları, askerin siyasete müdahalesi ile ilgili bağlantıyı açıkça göstermektedir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1244).

Abdullah Gül'üm kurmuş olduğu 58.hükümet ve daha sonra Erdoğan'ın kuracak olduğu 59.hükümet dönemlerine bakıldığında, yapılmak istenen ivedili eylemler; iktisadi dönüşümün gerçekleştirilmek istenmesi, kapsamlı kamu yönetimi reformunun başlatılması, sosyal politikaların benimsenmesi adına hukuk alanında reformların gerçekleştirilmesi, demokratikleşme ve AB ile tam üyelik konularının olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra görülecektir ki, Aralık 2004'te AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirve Toplantısı esnasında, Türkiye'nin katılım müzakerelerinde, siyasi kalemleri karşılaşmış olmasından dolayı, Türkiye'nin Ekim 2005 tarihinde görüşmelere başlayacağı belirtilmiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1245). Asker ve siyaset ilişkisi ile sivil gücün ordu üzerindeki demokratik denetiminin sağlanması açısından büyük değişikliklere neden olacak olan AB uyum süreci kapsamındaki değinilen bu konu, ileriki başlıkta ayrıntılı şekilde incelenecektir.

4.1.2. Recep Tayyip Erdoğan Hükümetinin Kurulması

Ak Parti'nin 3 Kasım 2002 seçimlerinde birinci parti çıkarak Abdullah Gül'ün, Erdoğan'ın siyasi yasaklarından dolayı 58. Hükümeti kurmuş olduğu yukarıda da açıklanmıştır. Fakat buna rağmen siyasi sorumluluğu üstüne alan kişinin Erdoğan olmasından kaynaklı, hükümet yapısında sanki ikilik varmış gibi bir görüntünün oluşu, hem temsil, hem de itibar açısından sakıncalar yaratıyordu. Dışarıdan kötü görünmesine ek, bu ikilik, ülke içinde de kötü bir şekilde görünüyordu olmasından kaynaklı olarak, konunun bu bağlamda çözülmesi açısından CHP ve dönemin Genel Başkanı Deniz Baykal, Gül Hükümeti'nin ilk dönemlerindeki çözüm arayışlarına destekte bulunarak, bu ikiliğin kaldırılması için hükümetin yanında tavır sergilemiştir.

CHP Genel Başkanı Baykal'ın da Gül Hükümeti'ne verdiği bu konudaki destekle beraber, Recep Tayyip Erdoğan'ın yeniden siyasete aktif biçimde dönmesinin yolu açılmış oldu. Bahsedilen bu destek sonrasında, kısa süre içerisinde 12 Aralık 2002 günü toplanan Yüksek Seçim Kurulu toplantısında, Siirt ilindeki seçimin yenilenmesi kararının verildiğini

görmekteyiz. Bu gelişme sonrasında Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili olabilmesi için ona engel olan Anayasa'nın 76 ve 78. Maddeleri ise, kabul edilmiş olan 4777 sayılı kanun vasıtası ve CHP'nin mecliste bu konuda verdiği destek ile kalkmış ve Erdoğan için siyasetin kapıları açılmıştır (Salkın, 2010: 117). Cumhurbaşkanı Sezer, her ne kadar mecliste kabul edilen bu değişikliği imzalamamış olsa bile, meclis tarafından tekrar gönderilmesi nedeniyle kabul edip imzalamak durumunda kalmıştır.

58. Hükümet döneminde, Anayasa'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi ve Siirt'te seçimlerin yenilenmesi gibi önemli siyasi ve hukuki kararların alınması sonucunda 2003 yılına girilmiş ve 9 Mart 2003'te Siirt ilindeki seçim yenilerek Erdoğan milletvekili seçilebilmiştir. Yenilenen Siirt seçimlerinin hemen ardında da, 14 Mart 2003'te 59. Hükümeti kurarak Erdoğan, hükümeti Abdullah Gül'den devralmıştır (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1243). Siyasi alanda yaşanan tüm bu gelişmeleri, sihirli bir elin siyasete dokunması gibi görüldüğünü belirten Tayyar (2009: 208), Erdoğan'ın siyasi yasaklamasının kalkışındaki CHP destekleri ve YSK kararına dikkat çekmiştir.

Mart 2003'te Erdoğan'ın kurmuş olduğu 59. Hükümet karşısında, iç siyasette oluşan ilk tartışma, TBMM Başkanlığı tarafından 23 Nisan kutlamaları amacıyla düzenlenen resepsiyonda oluşmuştur. Gül Hükümeti döneminde başlamış olan türban, kamusal alan ve laiklik tartışmalarının yansıdığı ve hükümetin ilk bayram kutlaması olması nedeniyle önemli olan hadise, daha sonra devam edecek olan tartışmaların da habercisi niteliğindedir. Asker ve siyaset ilişkisi açısından, Erdoğan Hükümeti özelinde ilk dönem için önemli olan ve TBMM Başkanı Bülent Arınç tarafından hazırlanan bu resepsiyonda hazırlanmış olan davetiye, resmi kabule davet edilenlerin, eşleriyle beraber çağırılması, Arınç'ın eşinin türbanlı oluşu neticesinde daha öncede yaşanmış olan türban ve kamusal alan tartışmalarına tepkili olan Cumhurbaşkanı ve askerlerin davete katılmayacaklarını açıklamalarıyla yaşanmıştır. Sadece Arınç özelinde değil, davete katılacak olan Ak Parti'li üyelerinde eşlerinin türbanlı olmasından dolayı tartışmalara CHP de katılmış ve sonuç olarak CHP ve yüksek yargı organı mensupları da resepsiyona katılmamışlardır (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1244).

Laiklik üzerinden yaşanan tartışmaların, irticai eylemler ve faaliyetlerin RP iktidarındayken oluşturduğu baskı ve askeri müdahalelerin ne kadar önemli ve etkileyici olduğu, siyasi tarihin okunması sonucunda ortaya çıkacak bir gerçektir. Erdoğan Hükümeti sonrasında yaşanan resmi bir kabul vesilesiyle, bu tartışmalar göstermektedir ki MGK da

konu ile ilgilenmektedir. 23 Nisan tartışmalarından bir hafta sonra olağan toplantısı bulunan MGK, yayınladığı bildiriye laikliğin önemle korunması ve tartışmalara açılmaması gerektiğinin önemini belirterek, aslında yaşanan tartışmaların MGK düzeyinde de tartışılıp değerlendirildiğini göstermektedir. (TBMM, Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1244).

28 Şubat sürecinde, üzerinde uzunca durulmuş olan laiklik ve irticai eylemler konusunun siyasi krizlere nasıl neden olduğu ve askerinin müdahalelerinin kaynakçası olarak bu kavramların nasıl kullanıldığı görüşmüştür. 28 Şubat sonrasında yaşanan bu gelişmeler göstermektedir ki, 28 Şubat ile birlikte bazı konular çözüme kavuşmamış, aksine aynı boyutlarda devam etmektedir. MGK düzeyinde ve askeri bazı çevrelerce dile getirilen türban ve kamusal alan özelindeki tartışmaların genel bağlamı, Ak Parti'nin bu döneminin, 28 Şubat sürecinde yaşanan ve RP üzerinde baskı yaratan gelişmelere benzer olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda, askeri baskı sürecinin devam ettiğinin de kanıtı olabilmektedir.

Gül Hükümeti döneminde, ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında gerçekleştirmeye karar verdiği Irak işgali nedeniyle ülkenin kuzeyi dolayısıyla Türk topraklarına girmesi gerekmektedir. ABD askerinin, Türkiye üzerinden harekât yapması amacıyla meclise sunulan Başbakanlık Tezkeresi çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle kabul edilememiştir ve bu, dış ilişkilerde sorunlar yaratmaya başlamıştır. Erdoğan'ın hükümete gelmesiyle birlikte karşılaşacağı önemli meselelerden biri de bu tezkere olmuştur. Lojistik ABD üslerinin 1 Mart 2003 tarihli meclis oylamasında, hem bazı Ak Partili üyeler hem de CHP tarafından ret oyu aldığı görülmüştür. Türkiye'nin iç ilişkileri açısından, sözde Kürt devleti ve PKK terörü konularıyla bağlantısız olmayan Irak konusu nedeniyle, gerginleşen ABD ilişkilerinin normalleşmesi, hızla aşılması gereken bir konu olarak görülmüştür. Bunun dışında önemli olan bir diğer dış politika konusu da, AB süreciyle alakalı uyum süreci neticesinde reform paketlerinin uygulanması ve hayata geçirilmesi gereğidir..

Sınırımızda yaşanan Irak işgaliyle alakalı basın bildirisini yayınlayan MGK, konunun barışçıl yollarla çözülmesinden yana olduğunu belirterek, askeri bir seçeneğin seçilmesi halinde ise, bölgedeki diğer ülkeler bakımından Türkiye'ye olumsuz sonuçlar çıkabileceğini belirtmiştir. Askeri bir eylemin gerçekleştirilmesinin ancak uluslararası yasallık bağlamında gerçekleştirilebileceğini açıklayan MGK, barışçıl yöntemlerin öncelikle tercih edileceğini fakat olası bir karşı durum sonucunda da askeri operasyonun ulusal çıkarlar doğrultusunda önlemler alınacağını da belirtmiştir. Açıklanan bu bilgiler ışığında,

barışçıl önlemlerin öncelikli olması ve istenmeyen durumlarla karşılaşılması durumunda ise konuyla alakalı Anayasa'nın 92.maddeye bakılması gerektiği belirtilmiştir. Bu maddeye göre aranacak olan uluslararası yasallık koşulunun sağlanması durumunda, TBMM'nin bu olası istenmeyen durum karşısında, ulusal çıkarların korunması bağlamında, askeri önlemlerde atılacak adımların, mevcut hükümet tarafından belirlenmesi gerektiği söylenmiştir (MGK Sekreterliği, 2003 Ocak ayı Basın Bildirisi).

Türkiye'nin Erdoğan Hükümeti dönemindeki AB ile olan ilişkileri de, MGK'nın Aralık basın bildirisinde değinilmiş olan bir diğer konu olmuştur. Kurul, olağan toplantısında, Aralık 2004 tarihlerindeki Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları toplantılarındaki ülkemiz adına alınan kararların incelendiğini belirterek; AB üyeliği için görüşmelerin başlanmış olmasını olumlu değerlendirmiştir. Görüşmelerin, sürdürülebilir şekilde devam ettirilmesinin önemi ve olumsuz durumların da ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir (MGK Sekreterliği, Aralık 2004 Basın Bildirisi).

AB ve ABD ile ilgili konular kadar önemli olan bir diğer konu ise, asker ve siyaset arasında tartışmalara neden olacak olan Kıbrıs sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tartışmalara neden olan Kıbrıs sorunu ile alakalı bir çözüm önerisi, Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konan Kapsamlı Çözüm Planı ya da diğer adıyla dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından hazırlanması nedeniyle Annan Planı denilen plan olmuştur. Adı geçen Annan Planı, aslen ilk olarak Kasım 2002 tarihinde ilk haliyle açıklanmıştır ve sunduğu öneri; Kıbrıs'taki iki devletin federe devlet paydaşı olarak birleşip oluşturulacakları bir Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır. Plana göre, söz konusu plan iki devlet tarafından da ayrı ve aynı zamanda eşzamanlı olarak halk oylamasına sunulacak ve sonuca göre de kabul edilmesi durumunda, yeni durum için anlaşma Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık tarafından da imzalanacaktır.

Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte hızlanmış olan Kıbrıs sorunu ve Annan Planı özelinde dikkat çeken nokta, hükümetin bu konuda inisiyatif üstlenerek, geleneksel biçimdeki ilgili kurumlar nazarından değil de, siyasi makamlar üzerinden ilerleyen bir süreç olarak Kıbrıs sorununa el atmasıdır.

Kıbrıs sorunu özelinde, hükümetin ilgili kurumlarla değil de siyasi makamlarca ilerlettiği duruma, ordu rahatsız olmuş ve bunu da belirtmiştir. Özellikle dönemin Ege Ordu Komutanı Hurşit Tolon'un 2004 Ocak tarihli konuşması, ordunun Kıbrıs sorunu

karşısında hükümete olan tepkinin en üst düzeylerdeki yansıması olarak görülmüştür. Tolon, ‘ver kurtul’ politikası izlendiğini düşündüğü Kıbrıs konusuyla alakalı hükümeti sert sözlerle eleştirmiştir. Kıbrıs politikaları nedeniyle hükümetin vatan hainliğiyle suçlandığı dönemde, asker ile sivil iktidar arasındaki gerilim yükselmiştir. Her ne kadar tartışmalar Annan Planı ve hükümetin sürece siyasi açıdan yaklaşıyor olması üzerinden yürüse de, 2004 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından yüzde 64 oyla kabul edilen ama Rum Kesimi’nin yüzde 75’lik oyla reddetmesi sonucundan plan bir sonuca bağlanamamış ve gerçekleştirilememiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 1248).

Kendinden önceki koalisyon hükümetlerinde yaşanmış olan ekonomik kriz ve bunalımlar, Ak Parti’nin tek başına iktidar olmasıyla birlikte, ekonomide pozitif etkilere neden olmuştur. Söz konusu koalisyon hükümetlerinin ekonomik krizlere karşı aldığı önlemlerin olumlu etkileri Ak Parti iktidarına da yansımıştır ve Uluslararası Para Fonu koordinatörlüğü dahilinde verimsiz görünen KİT’ler özelleştirilmiş, kamu harcamaları kısılmış, yabancı yatırımcı sayısı artmış, enflasyon düşmüş ve ihracat artmıştır. Ekonomik alanda krizlerle boğuşan hükümetlerden sonra Ak Parti hükümeti döneminde yaşanan olumlu etkiler, toplumun da siyasi ve ekonomik istikrar konularında hükümete bakış açılarının pozitif olmasına neden olmuştur. Böyle pozitif bir durumda yaşanacak olan askeri müdahalelere karşı çıkmaya başlayacak bir sivil irade oluşmaya başlamıştır (Kurban, 2014: 87). Önceki bölümlerde değinildiği üzere, asker ve siyaset ilişkisi bağlamında, kötü giden ekonomik durumun, askerin siyasete müdahalesi olarak bir neden şeklinde kullanılmış olması, Ak Parti iktidarında ekonominin iyi seyri nedeniyle, kamuoyunun görüşlerinin bu konudaki etkileyici faktör oluşturması, 27 Nisan süreci için belirleyici olmuştur.

Genel olarak ilk dönem Ak Parti iktidarı ile Genelkurmay arasındaki ilişkinin durumuna bakıldığında, gerginlikten uzakta ve sivil siyasi iktidar ile TSK’nın üst kademelerindeki yapılanmaların uzlaşmacı şekilde bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Asker ve orduyu ilgilendiren konularda asker ile siyasi liderler arasındaki anlaşmazlıkların, ikna ve her iki kesiminde hoşlukla karşılayabileceği çözüm yolunun arandığı bir dönem olmuştur. Siyasi liderlerin gösterdiği bu davranışı, Genelkurmay Başkanı ve askerlerin de göstermeye çalışması, bu iki kesim arasındaki ilişkilerin gerilmemesi durumunu yaratmıştır (Akbaba, 2006: 156-157).

2002 yılı genel seçimlerinde büyük başarı yakalamış olan Ak Parti’nin karşılaşıacağı ilk yerel seçimler de 28 Mart 2004 tarihinde olmuştur. 2004’teki Yerel Seçimlerde, 2002

Genel Seçimleriyle aynı şekilde iki partinin çıkmasıyla yani Ak Parti ve CHP ile sonuçlanmıştır. Ak Parti'nin oylarını arttırarak sonuçlanan seçimler sonrasında, gücünü koruduğu ve daha yüksek oy aldığı görülmüştür.

4.2. Ak Parti Döneminde Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Kapsamında Asker ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Gerçekleştirilen Reformlar

Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Gümrük Birliği Antlaşması ile aslında 1993 yılında AB'ne giriş için atılmış olan adımların sonucu olarak karşımıza bu anlaşma çıkmıştır. Türkiye, AB'ye üyelik konusuyla alakalı önemli bir adım atmakla beraber, kapsamı geniş olan AB'ne üyelik konusu, tezle alakası bakımından sadece asker ve siyaset ilişkisi açısından oluşturulan farklılıklar üzerinden bu bölümde incelenecektir.

AB, üye kabulü için aradığı belli standartlar bulunmakla beraber, bu aranan nitelikler içerisinde en önemli yere konulan kavramlar; insan hakları ile demokrasi kavramlarıdır. 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin AB için aday ülke statüsü alması, Beşinci Ecevit Hükümeti döneminde AB ile ilişkiler konusunda atılan önemli bir adım olmuştur. TSK, Türkiye'nin AB'ye girmesiyle ilgili yaşanan sürece açık bir şekilde müdahale edip karşı çıkmadığı gibi, AB raporlarında ortaya konulan taleplerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan anayasa değişikliği konusunu kapsayan içerikler açısından da bazı temel maddeler babında endişelerini dile getirmektedir (Demirel, 2010: 17).

1998 yılında yayınlanan 1998 İlerleme Raporu, ordunun Türkiye'deki büyük rolüne vurgu yaparak, sivilliliğin öneminin altını çizmiş, ülkemizdeki MGK yapılanmasına da değinmiş ve ordunun, siyaset üzerindeki etkisinden bahsetmiştir. Söz konusu raporda, ülkemizdeki asker ve siyaset ilişkisi açısından, ordu üzerinde demokrasinin olmazsa olmazı olarak aranan sivil kontrolün eksikliğinden bahsedilmiş ve bunun endişe verici olduğu belirtilmiştir (AB Bakanlığı Düzenli Raporu, 1998: 11). 1998 Raporu ile birlikte önemli adımlar atıldı. Bunlardan biri; Devlet Güvenlik Mahkemelerindeki askeri hakimin çıkarılmasıdır ve ölüm cezasının kaldırılmasıdır. Bunun dışında hükümetin, siyasi partilerin kapatılmasıyla alakalı değişiklikler, Kürtçe TV yayınları hakkındaki engellemelerin kaldırılması ve eğitimi gibi önemli adımları atma planları olduysa da, askerin yoğun tepkisi nedeniyle bunlar yapılamadı.

Görüldüğü üzere, Beşinci Ecevit Hükümeti dönemi ve öncesinde AB ile ilgili önemli adımlar atılmış olmakla beraber, bunlardan bazılarında asker engeli, karşı koymuştur. En son bu koalisyon hükümeti döneminde atılan adımlar, asker ve siyaset ilişkisinin düzenlenmesi bakımından AB ile uyum süreci kapsamında, Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte hız kazanmıştır. Zaten Ak Parti, 2002 seçimlerine girerken ki söylemlerinde, AB ile olan ilişkilerin önceliğine dikkat çekmiştir. Bu dönem için konumuzla da alakalı olarak aynı zamanda alt başlık olarak da ayrıntılarına değinilecek olunan Yedinci Uyum Paketi'nin mecliste oylanıp kabul edilmesi sonucunda, geniş kapsamlı bir değişikliğe gidilmiştir.

AB'ne katılım ve süreçle alakalı uygulamaların 2000 yılından sonra büyük bir ivme yakaladığı saptanmış, Avrupa Birliği ülkeleri, ülkemizin AB'ye katılım görüşme ve müzakerelerinin, 2005 yılında başlamasına Aralık 2004 tarihinde karar vermişlerdir. Bu süreç içerisinde, değinildiği üzere Türkiye'den beklenen öncül koşul; siyaset dışı faktörlerin, sivil siyasi iktidarların üzerinde kuracağı baskı ve denetimin kaldırılması ve askeri yapılanmaya sağlanan geniş ve muğlak yetki tanımlamalarının kaldırılmasıdır (Türköne, 2008: 447). Bu bağlamda, askerin ülke içerisinde görevlerine ve demokrasi koşullarına uymayan müdahale ve işleyişlerine, hız kazanan üyelik süreci boyunca çeşitli reformlarla engel olunmaya ve normal seviyelere çekilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Kopenhag Kriterlerinde, askeri yapılanma üzerinde sivil denetimin önemi hissedilmekte ve bunun zaruritesi ile demokratik sistemin bağlantısı görülmektedir. Ordunun, AB süreciyle alakalı onu destekler veya açıkça karşı çıkmayışının belli sebepleri olmuştur. Buna göre ilk olarak, Atatürk'ün Batılılaşma siyasetinin zirve veya son aşaması olarak görülebilecek bir sürece engel olunmasını, kendisiyle çelişmesi anlamına geleceğini düşünmesidir. Bir diğer kendisiyle çelişmemesi adına karşı çıkmayışının nedeni ise, ilk bölümlerde de değinildiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana, ordunun modernleşme misyonu ve onun içerisinden doğan süreci sahiplenmiş olmasıdır. Bundan dolayı, modernleşme açısından büyük bir adım olan AB uyum sürecine açıkça karşı gelememektedir. Ayrıca o dönemde kamuoyunda da AB'ye üyeliğe sıcak ve olumlu bakılıp isteniyor olması, ordunun halk tarafından gördüğü itibarın zedelenmemesi adına, bu sürece açık bir şekilde karşı koymamasının diğer sebebi olabilir (Cansever, 2013: 149).

AB için önemli olan Kopenhag Kriterleriyle bağlantılı olarak çıkarılan uyum paketleri, içeriği açısından Ak Parti'nin ilk döneminde atmış olduğu demokratik adımlardır. 1999 yılında Türkiye'nin aday ülke statüsü kazanması sonrasında, 2002 yılına kadarki

sürede, üç farklı uyum paketi çıkarılmış ve meclis tarafından da onanmıştır. Daha sonrasında Ak Parti hükümeti tarafından çıkarılan altı adet uyum paketi de meclisten geçirilerek, AB ile müzakerelerin başlaması adına önemli ilerlemeler hedeflenmiştir. Sayısal anlamda çokça çıkarılan uyum paketlerinin içeriği açısından, özgürlük ve demokrasi adına önemli maddeler bu paketlerin özünü oluşturmaktadır. Bu uyum yasaların özünü; ifade özgürlüğü, derneklerle alakalı sivil toplumun güçlendirilmesi adına atılan adımlar, sivil toplumla alakalı olan bir diğer etmen olan toplanma hürriyeti, din hürriyeti, işkence, azınlık hakları, insan haklarıyla ilgili düzenlemeler ve konumuzla alakalı olan asker siyaset ilişkisine dair düzenlemeler oluşturmaktadır (Kurban, 2014: 78).

Sonuç olarak 2002 genel seçimlerinde iktidar olan Ak Parti, seçim sürecinde dillendirdiği gibi, iktidara gelmesiyle birlikte AB'ye üyelik konusundaki adımları ve politikaları hızlandırmıştır. Bu bağlamda, konumuzla alakalı olarak değinilecek olan reformlar içinde de bulunan, TSK ve ordu harcamalarının denetimi ve sorumluluğu, MGK'nın yapı ve işleyişiyle alakalı düzenlemeler ve askeri yargıdaki reformlar gibi hükümetin adım attığı ve askeri yapılanmanın siyaset üzerindeki etkisinin sınırlandırılmasını amaçlayan adımlar, ülkemizde asker siyaset açısından önemlidir. İlerleyen bölümlerde değinilecek olunan Yedinci Uyum Paketi ve bu dönemde çıkan yasal düzenlemeler ile asker ve sivil ilişkileri açısından önemli reformlar yapılmıştır.

Başlığın alt bölümlerinin seçiminde, tezin konusuyla alakalı olarak asker ve siyaset ilişkisi açısından önemli olan reformlar seçilmiş olmakla birlikte, 27 Nisan 2007 E-muhtırasına giden süreçten bahsedildiği için, söz konusu reformların tarih aralıkları olarak 2001/2002-2007 arası seçilmiştir.

4.2.1. Askeri Harcamaların TBMM Denetimine Açılması

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, askeri harcamaların TBMM denetimi ya da Sayıştay denetimine açılmasıyla alakalı düzenlemelere değinilirken, reformların getirilerinin anlamlandırmak için, önceki düzenlemelere bakmak yerinde olacaktır. Devletin gelir ve giderleriyle beraber tüm mallarının denetlenmesiyle alakalı görevlendirilmiş olan ve bir yüksek yargı organı olarak ortaya çıkmış olan Sayıştay Kurumu, tüm devlet kurumlarını olduğu gibi TSK'nın da mali işlerdeki denetimini yapmakla yükümlüdür. Sayıştay'ın bu konudaki yetkisinin açık olmasına karşılık, özellikle darbe dönemleri sonrasındaki askeri zihniyetlerle yapılmış olunan yasal düzenlemelerle, TSK kendisine hareket alanı bırakacak şekilde yasal düzenlemelerde bulunmuştur. Bu bakımdan, anayasal bir görevi bulunan

Sayıştay'ın, bu görevini ifa etmesi açısından usuller, Sayıştay Kanunu kapsamında ilgili yönetmeliklere bırakılmış, söz konusu yönetmelik ise Sayıştay'ın anayasal olan bu görevlerini yapamayacak şekilde bir düzenlemeye gitmiştir. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere, zaten Türkiye'de TSK'nın siyaset üzerindeki müdahale fonksiyonları, kurumun adeta idari ve siyasi denetimsizliklerle kuşatılmasına ek olarak, mali açıdan da denetimsizliğiyle beraber, siyasetteki gücünü, bu denetimsizliklerden faydalanarak gerçekleştirilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Değinildiği üzere, genellikle askeri darbeler sonrası yapılan yasal düzenlemelerle adeta denetimsizliklerle kuşatılan TSK kurumu, ancak AB ile uyum süreci kapsamındaki düzenlemelerden biri olan Yedinci Uyum Paketi ile birlikte mali denetiminin düzenlenmesi sonrası bu denetimsizlik yasal olarak kaldırılmaya çalışılmıştır (Cansever, 2013: 153-154).

Anayasadaki Sayıştay'a ilişkin düzenlemeler ve ilgili kanunlara bakılacak olunursa, ilk olarak 1924 Anayasası'nın Sayıştay'ı düzenleyen 100.maddesine göre, kurum; Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olarak kurulmuş ve devlerin tüm gelir ve giderlerini kendince özel bir kanunla denetlemekle görevlendirilmiş, böylece askeri harcamalar veya gelirlerle alakalı herhangi bir istisna veya muafiyet tanınmamıştır. Buna karşılık, 1927 yılında çıkarılan konuyla alakalı 1050 sayılı Muhasebe Umumiye Kanunu ile alandaki ilk yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Kanunun 99.maddesi, anayasal dayanağı olmayan ifadeler içererek; kara, deniz, hava kuvvetlerinin mallarının ve bunlara bağlı kuruluşlarının denetlenmesini, Bakanlar Kurulunun onaylayacağı başka bir yönetmeliğe tabi tutmuş, bu yönetmeliği de Milli Savunma Bakanlığı ve Deniz Bakanlıklarınca düzenleneceğini belirtmiştir. Ayrıca bu kanun, sayılan kurumların Sayıştay denetiminin de dışında olduğunu belirtmiştir (Cansever, 2013: 154). Görüldüğü gibi, 1924 Anayasası'nda askeri kurumların mali denetimi konusunda Sayıştay için istisnai bir durum olmayışına rağmen, 1927 tarihinde çıkarılan 1050 sayılı kanun, kuvvet komutanlıkları ve bağlı kuruluşlarının Sayıştay'a hesap vermeyeceğini belirterek, anayasal bir ifade, yasal bir düzenlemeyle uygulanamaz hale getirilmiştir.

1050 sayılı kanun sonrasındaki önemli bir diğer düzenleme ise 1960 askeri darbesi sonrasında yapılan 1961 tarihli 211 sayılı TSK İç Hizmetleri Kanunu'dur. Söz konusu kanunun 104.maddesi gereği, askeri müze, orduevi ve kışla gazinosu gibi yerlerin ve bunların yönetmeliklerde gösterilmiş olan her türlü müştemilatı, mali açıdan 1050 sayılı kanun ve Sayıştay denetiminin dışında tutulmuştur. Böylece 1050 sayılı kanununun da

istisnası olarak, bu askeri tesisler de Sayıştay'ın denetiminden istisna olarak görülmüş ve mali denetimi Sayıştay tarafından yapılmayacağı belirtilmiştir (211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> adresinden 21.05.2019 tarihinde erişilmiştir). Bu düzenleme dışında, 1960 darbesi sonrasında çıkarılan 1961 Anayasası da, 1924 Anayasasında olduğu gibi Sayıştay'ı düzenlemiştir. İlgili Anayasanın Sayıştay'ı düzenlediği 127.maddesine göre, kurum genel ve katma bütçeli tüm daireleri denetlemekle TBMM adına görevlendirilmiş olmakla beraber, daha sonra kanunla yapılan düzenlemeler bu maddenin gerçek anlamda uygulanmasına mani olmuştur (Gözler, 2010: 74). 1967 yılında çıkarılan 832 sayılı Sayıştay Kanunu'nun, 1050 sayılı yukarıda bahsedilen kanunla aynı paralelde düzenlemeler içeren 99.maddesine göre, askeri kurum ve kuruluşların Sayıştay denetimine tabi olduğunu belirtmiş olmasına rağmen, 38.maddesinde bulunan bu kurumların denetiminin usullerinin Maliye ve Milli Savunma Bakanlıklarınca çıkarılacak olan yönetmeliklerle yapılacağını belirtmiştir. Böylece bazı askeri kurumların mali denetiminde Sayıştay dışında başka kuruluşların var olduğu belirtilmiştir ve anayasada Sayıştay'ı düzenleyen madde işleyemez hale getirilmiştir. Böylece Sayıştay denetimi içerisinde askeri malların denetimi açısından bir muafiyet, sınırlama getirilmektedir (832 sayılı Sayıştay Kanunu, <https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&CategoryId=92> adresinden 21.05.2019 tarihinde alınmıştır).

Yukarıda değinilen ve anayasal dayanaklardan yoksun şekilde, TSK'nın mali denetiminde istisnalar tanıyan 1050 sayılı kanun ile birlikte 832 sayılı Sayıştay Kanunu'nun anayasal dayanakları ancak 1971 muhtırası sonrasındaki değişikliklerle ortaya konulmuştur. 1971 tarihinde yapılan değişikliklerle oluşturulan 1488 sayılı Kanun, 1961 Anayasası'nın Sayıştay'ı düzenleyen 127.maddeye ek olarak, kurumun devlet mallarını TBMM adına denetlemesinin usullerini, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik usulü ve kanunlarla düzenlenmesi gerektiği ifadelerini etmektedir. 1961 yılındaki kurumla alakalı düzenlemelere ek olarak, 1971 yılında bir de gizlilik esas ve kanunla düzenleme ifadeleri getirilmiştir (20.09.1971 tarihli 1488 sayılı Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13964.pdf> adresinden 21.05.2019 tarihinde erişilmiştir). Bu düzenlemeyle birlikte, Sayıştay'ın TSK'nın elindeki devlet mallarının denetimiyle alakalı ifadelerle beraber, bu konudaki TSK'nın istisnai ve muafiyeti, Anayasaca belirtilmiştir. Bu değişikliklerle birlikte neredeyse otuz üç yıllık süre içerisinde TSK'nın elinde bulunan malların denetimi için, diğer kamu kurumlarının denetiminden farklı bir usul belirlenmiştir. Böylece, Sayıştay'dan muaf tutulur bir görüntü veren

düzenlemeler uygulanmaya devam etmiş ve milli savunmanın gerektirdiği gizlilik esası konusunda alakalı olarak mali yöntemlerin de bu esasa dayalı şekilleneceği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere, 1971 muhtırası sonrasında yapılan bu anayasa değişikliği kapsamında, Sayıştay'ın TBMM adına denetlediği mali denetimin kamu kurumları için olan görev tanımına, TSK açısından bir istisna eklenerek, bunların ellerinde bulunan malların denetimi gizli tutulmuş olmakla birlikte, bunun denetimi de orduya bırakılmıştır.

Son olarak 1982 Anayasası'na bakacak olursak ise, söz konusu Anayasa, TSK'nın elinde bulunan malların denetimine ilişkin Sayıştay ile olan bağlantısı bakımından 1961 Anayasası'nın ilgili hükmünü devam ettirmiş ve aynen korumuştur. Aynı şekilde, ilgili 160.maddesine göre yine, TSK'ya ait malların mali denetlenmesi TBMM adına milli savunmanın gerektirdiği gizlilik esasına göre kanunla düzenlenecek olduğu belirtilmiştir (Gözler, 2010: 130).

Tarihsel açıdan bakıldığında askeri harcamaların TBMM adına denetimi ve Sayıştay hakkındaki gelişmeler verildikten sonra, konuyla alakalı olarak AB'ne uyum süreci içerisinde Temmuz 2003 yılında mecliste onaylanan Yedinci Uyum Paketi'nin konu hakkındaki reformlarına bakmak yerinde olacaktır. Yedinci Uyum Paketi kapsamında çıkan 4963 sayılı Kanun ile birlikte askeri mal ve harcamaların denetimi, milli savunma gereği gizli tutulması kaydı ile Sayıştay tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bahsedildiği üzere, Anayasada 160.madde de tanımlanıp, 832 sayılı Sayıştay Kanunu ile de birlikte tanımlanan kurum, merkezi yönetim kapsamındaki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının gelir ve giderlerini TBMM tarafından denetlemekle görevlendirilmiştir ve kesin kararlar verme yetkisine de sahiptir. Yedinci Uyum Paketi kapsamında çıkarılan bu yasayla beraber, artık askeri malların ve harcamaların, gelir giderlerin denetimi Sayıştay tarafından yapılacaktır ama yine gizlilik esası devam edecektir (Avrupa Birliği Bakanlığı Uyum Yasa Paketleri, 2007: 38).

Yedinci Uyum Paketi ile aynı amaç doğrultusunda Mayıs 2005 tarihinde çıkarılan 5170 sayılı Kanun'un ilgili Onuncu Maddesi, Anayasa'nın 160.maddesindeki yukarıda değinilen askeri malların denetimine uygulanan istisnaları ortadan kaldırmış, böylece Sayıştay'ın denetiminde olmayan hüküm ortadan kalkmıştır. Fakat yapılan bu değişiklik, Sayıştay Kanunu'na yansımamıştır. Yedinci Uyum Paketi kapsamında, 832 sayılı Sayıştay Kanunu'na 2013 yılında eklenen Ek-12. maddenin özü şu şekildedir; TSK'nın elinde bulunan mallar, gizlilik koşuluyla denetlenmektedir, denetimin esas ve hükümleri

Genelkurmay Başkanlığı ve Sayıştay görüşü alınarak Milli Savunma Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca da kabul edilen bir yönetmelikle düzenlenir (832 sayılı Sayıştay Kanunu, <https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&CategoryId=92> adresinden 21.05.2019 tarihinde alınmıştır).

Avrupa Birliği Bakanlığınca hazırlanan Uyum Yasa Paketleri (2007: 78) kitapçığında, Yedinci Uyum Paketi kapsamında Sayıştay Kanunu'na eklenen madde ile ilgili reformun analizine yer verilmiştir. Buna göre; öncelikli olarak kamu harcamalarının şeffaflığını saylayan bu ek madde (12) ile birlikte, TBMM talebi üzerine, Sayıştay denetimine dâhil olup olmadığı bakılmaksızın, kamu kaynaklarından ve imkânlarından yararlanan her türlü kurum ve kuruluşun, kullanıp yararlandıkları bu kamu kaynağı hakkında hesap verecekleri ve Sayıştay denetiminde olacakları belirtilmiştir. (Avrupa Birliği Bakanlığı Uyum Yasa Paketleri, 2007: 78)

Askeri harcamaların tarihsel açıdan denetlenmesi konusunda ele alınmış olunan 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece de ilgili kanunun 99.maddesinde bahsedilen denetimden istisna durumlar, 1050 sayılı kanun yerine getirilen Aralık 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte son bulmuş ve geçersiz kalmıştır (5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 21.05.2019 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> adresinden erişilmiştir).

27 Nisan müdahalesinin, ileriki dönemlerde asker ve siyaset ilişkisini nasıl değiştirdiğini görmek için, 2010 yılındaki düzenlemeye de bakmak yerinde olacaktır. Aralık 2012 tarihinde 6085 sayılı Sayıştay Kanunu kabul edilmiş, böylece eski olan 832 sayılı kanun iptal edilerek geçersiz olmuştur. 6085 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, Sayıştay denetiminin dışında bırakılan, istisna sayılan ve denetimden muaf tutulan düzenlemeleri içeren kanunların hükümleri de geçersiz sayılmış olmakla birlikte, 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nda da değişikliğe neden olmuştur. Buna göre, 211 sayılı kanunda yukarıda da belirtildiği gibi bazı kuruluşları (askeri müze, orduevi gibi), 104.madde gereği Sayıştay denetiminin dışında tutuluyordu. Yeni Sayıştay Kanunu ile birlikte bu hüküm de artık geçersiz sayılmıştır (6085 sayılı Sayıştay Kanunu, 21.05.2016 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6085.pdf> adresinden erişilmiştir).

Konumuz açısından önemi bulunan ve Aralık 2010'da kabul edilen bu Sayıştay Kanunu, askeri malların denetimi açısından çok önemli adımlar atmıştır. Buna göre, artık TSK elinde malların ve harcamaların denetimi için Sayıştay'ın başka herhangi bir düzenlemeye ihtiyacı olmayacaktır. Bilindiği üzere eski düzenlemeler, Sayıştay denetimi için ilgili bakanlıklar ve Bakanlar Kurulunca görüşülen yönetmeliklerin belirlediği usullere göre yapıyordu. Kanunun gerekçesinde ise, TBMM adına mali denetimlerde bulunan Sayıştay'ın, daha saydam ve hesap verebilir şekilde kamu kaynak ve harcamalarının verimle gerçekleştirilebilmesi vurgulanmış, kurumun, AB üyelerindeki eş değer kurumlarla olan seviyesi eşitlenmeye çalışılmıştır. Bu kanunda getirilen tek kısıtlama ise, denetim raporlarının kamuya açılması konusunda olmuştur (İnal, 2017: 81).

2003 ile başlayan 2010 yılına kadar (yeni Sayıştay Kanunu) çeşitli düzenlemeler ve yasal dayanaklarla TSK'nın mali ve harcamalarının denetlenmesi açısından, önceki kanunların şeffaf olmayan Sayıştay denetiminden muaf tutulması durumuna son verilmiştir. Bahsedildiği gibi, Türkiye'nin, AB'ye tam üyelik için, asker siyaset ilişkisi bağlamında, konunun AB standartlarına getirilmesi için çıkarılan uyum yasaları içerisinde ele aldığımız konu açısından Yedinci Uyum Paketi'ne bakılmıştır. Burada Sayıştay Kanunu'na (eski 832 sayılı kanun) ek-12 olarak eklenen hüküm ile kamu harcamalarının daha şeffaf hale getirilmesi temel prensip olmuştur. TSK'nın önceki düzenlemelerle elde ettiği ekonomik denetimsizlik böylece son bulmuştur. Ordu üzerinde sivil denetimin sağlanması açısından, ekonomik denetimin oluşturulması adına yapılan bu değişikliklerle, TSK'nın her hangi bir denetimden muaf tutulma durumu kalmamıştır. Ordu üzerinde şeffaf bir denetim sağlamayı amaçlayan bu reformlar, demokrasinin gereği olan sivil denetim için önemli adımlar olmuştur.

4.2.2. MGK ve MGK Genel Sekreterliği'ndeki Reform ve Değişiklikler

Tezin ikinci bölümünde, MGK yapısı, Türkiye'de askerinin siyaset üzerindeki hukuksal dayanakları açıklanmış, ayrıca kurumun yapısı, işleyişi ve siyaset alanı içerisindeki etkisinden de bahsedilmiştir. Bu başlıkta ise, Ak Parti'nin iktidara gelmesinden sonra 2003 yılında AB'ne uyum süreci kapsamında çıkarılan ve MGK'nın yapı ve işleyişinde kapsamlı bir değişikliğe giden Yedinci Uyum Paketi'nin gerçekleştirdiği reformlardan bahsedilecektir.

Türkiye'nin AB ülkesi olabilmesi açısından 2003 yılının Temmuz ayında meclisten geçirdiği AB'ye ilişkin Yedinci Uyum Paketi, konuyla alakası bağlamında, MGK

yapılanmasıyla ilgili, cumhuriyet tarihinden bu yana incelenen asker ve siyaset ilişkisinin boyutlarını, sivillerin lehine çevirmeyi amaçlayan ve bu doğrultuda düzenlemelerde bulunan bir uyum paketi olmuştur (Gürses, 2009: 70).

MGK'nın milli program ve plan hazırlaması, ülkenin iktisadi, politik ve toplumsal konuları hakkında görev tanımının dışında değerlendirmelerde bulunarak ilgili konular hakkında referans olma yolunda tespitlerde bulunması ve milli ülküyle değerlerin doğrultusunda hedefler koyup tespit etmesi, onun icracı bazı yetkileri olarak görülmektedir. İşte bahsedilen bu icracı yetkiler, askerın siyasetteki etkisini arttırdığından dolayı, bu yetkilerin kaldırılması, asker ve siyaset ilişkisi açısından sivil kanadın lehine olarak sivilleşme adına önemli getiriler sunacaktır. Türkiye'de, Bayramoğlu'na göre, devlet iktidarı ve siyasi iktidar ayrımında, askerın devlet iktidarını temsil ediyor oluşu, askeri kurumlarıyla ve yasal dayanaklarıyla beraber bu farklılaşmanın sürdürülmesine imkân sağlıyor oluşu, temel olarak bu icracı yetkilerin varoluşuyla açıklanabilmektedir. Bunlardan biri olan MGK'nın icracı yetki ve sorumlulukları, devlet iktidarının temelini oluşturmaktadır (Bayramoğlu, 2004: 107).

Ak Parti iktidarından ve Yedinci Uyum Paketi'nin kabul edilmesinden önce, Anayasa'nın MGK'yı düzenleyen 118.maddesinde 4709 sayılı yasayla yapılan değişiklik, asker ve siyaset ilişkisi açısından bir farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır. Bu düzenlemeye göre, MGK'da sivillerin çoğunluğunu sağlamak adına, kurula Adalet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları da eklenmiştir. Ayrıca bu düzenlemede, kararların bağlayıcılığı, "tavsiye" niteliğine dönüştürülmek istenmiştir. 1960 yılından beri devam eden MGK etkisinin, anayasal sınırlarla siyaset alanındaki etkinliğini azaltılmasını hedefleyen bu reform, fiili anlamda bir değişiklik yaratmamış, askerın kuruldaki sivil üyeler üzerindeki ana etkisi devam etmiştir (4709 sayılı Kanun, 21.05.2019 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4709.html> adresinden erişilmiştir).

2003 tarihli 4963 sayılı Kanunla beraber, MGK'nın yapı, işleyiş ve Genel Sekreterliğinde oluşan değişikliklere değinilecek olunursa, Yedinci Uyum Paketi kapsamında; ilk olarak 1983 tarihli ve 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun Milli Güvenlik Kurulu'nun görevlerinin açıklandığı 4.madde'de bir değişikliğe gidilmiştir. 2003 yılında değişikliğe gidilmeden önceki durumda kanunun 4.maddesine göre MGK; "ülkenin milli güvenlik siyasetini belirler ve gerekli kararların alınması konusunda gerekli koordinasyonları sağlar, milli hedef ve milli program, plan gibi konularda tedbirler

alır, ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal konulardaki gündemini takip ederek temel esaslar ortaya koyar, devlet bağımsızlık ve bütünlüğü için gerekli tedbirler alır, anayasayı ve Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması konusunda gerekli tedbirler alınır, olağanüstü durumlar için görüşlerde bulunur ve milli güvenlikle alakalı konularda görüş bildirir” şeklinde uzun ve sınırları belli olmayan yetkilere sahiptir. Ayrıca bu karar ve tedbirler, Bakanlar Kuruluna verilir denmektedir (2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, 22.05.2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2945.pdf> adresinden erişilmiştir).

Bu yukarıda bahsedilen kapsamlı ve icracı yetkiler, Yedinci Uyum Paketi kapsamında 4963 sayılı kanunla değişikliğe uğramıştır. Buna göre tanımlanan görevler; ilgili kanunun ikinci maddesinde belirtilmiş olunan milli güvenlik ve milli güvenlik siyaseti hakkında, bunların tayini ve uygulaması için ‘tavsiye’ kararlarının alınmasıdır. MGK’nın tespit ettiği görüşlerin, Bakanlar Kuruluna verileceği de ifade edilmiştir. Başbakan ise, MGK’nın tavsiye nitelikli kararlarının değerlendirilmesi açısından, Bakanlar Kurulu’na sunulmasını isteyebileceği gibi, konuyla alakalı koordinasyonun sağlanması için bir Başbakan Yardımcısı da tayin edebilmektedir (Avrupa Birliği Bakanlığı Uyum Yasası Paketleri, 2007: 230).

Değiştirilen bir diğer madde ise, MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu’nun, kurulun toplanması konusundaki düzenlenen 5.maddesi olmuştur. Buna göre, eski maddeye göre, ayda bir kere olağan şekilde toplanan kurulun, olağanüstü olarak da Cumhurbaşkanı’nın gerekli görüp, Başbakan veya Genelkurmay Başkanı’nın da önerilerinin uygun olması durumunda toplanabilmektedirler. Söz konusu bu 5.madde de Yedinci Uyum Paketi kapsamında çıkarılan 4693 sayılı kanunla değişikliğe uğramış ve buna göre artık kurulun iki ayda bir olağan toplanması kararlaştırılmıştır. Olağanüstü toplantının ise, Başbakanlığın teklifiyle ya da doğrudan Cumhurbaşkanı’nın çağrısıyla oluşacağı belirtilmiştir.

Yedinci Uyum Paketi kapsamında Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinin, 2945 sayılı kanunun 9.maddesinde bulunan; “MGK kararlarını ilgilendiren Bakanlar Kurulu kararlarının sekreterlikçe dağıtılması ve bu kararların uygulanmasına ilişkin uygulamaların Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Kuruluna bildirilmesine” ilişkin maddeyi mülga etmiştir. Ayrıca aynı kanunun 14.maddesinde belirtilen; 13.maddenin gösterdiği görevlerin denetlenmesi açısından tanınan yetkisi de kaldırılmıştır. 14.maddeyle değinilmiş

olunan bu 13.madde, Genel Sekreterliğin görevlerini düzenlemektedir ve bu madde de Yedinci Uyum Paketi kapsamında değiştirilmiş ve sekreterliğin görevini; MGK sekreterlik işlerinin yapılması ve kanunca verilen görevlerin yerine getirilmesi şeklinde düzenlemiştir. MGK Genel Sekreterliği ile ilgili kaldırılan bir diğer madde ise, kanunun bilgi ve belgeler başlığını düzenleyen 19.madde olmuştur. Eski haline göre; Genel Sekreter, kamu kurum ve kuruluşlarının ve özel tüzel kişiliklerin de dâhinde olan Bakanlıkları da içerisinde sayarak, buralardan gerekli görülen her türlü gizli, açık belgelerin elde edilmesini düzenlerken, Yedinci Uyum Paketi bu hükmü de kaldırmıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2007: 235-236).

Bu düzenlemeyle birlikte, özel hukuk tüzel kişilerinin anayasal hakları olan özel hayatın gizliliği konusu ve haberleşme özgürlükleri sağlanmaya çalışılmış, Genel Sekreter'in yetkileri sınırlandırılarak yürütmenin işlev kazanması planlanmıştır.

Yedinci Uyum Paketi kapsamında çıkarılan 2003 tarihli 4693 sayılı kanunun önemli bir reformu da yine MGK Genel Sekreterliği konusunda olmuştur. MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nda Genel Sekreterin atanmasına ilişkin düzenlenen 15.madde, Genel Sekreterin Genelkurmay Başkanlığının inhası ve Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca, TSK mensupları arasından atandığını belirtmiştir. Değiştirilen bu madde yeni şekline göre; TSK içinden atanacağı gibi TSK dışından da atanmasına olanak tanınmış, Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı şeklinde usulü de değiştirilmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2007: 235).

Bu gelişmeler ve MGK ile MGK Genel Sekreterliği'nin yetki, görev ve atanması şeklindeki değişikliklerle, MGK Genel Sekreteri olağanüstü yetkilerinden arındırılmış, MGK tavsiyelerinin izlenmesi ve denetlenmesi görevi iptal edilmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin AB'ye Katılım Yönündeki İlerlemesi Üzerine Komisyonun 2003 Düzenli Raporu'nda belirtilmiştir.

Bahsedilen tüm bu değişim ve reformlar, AB üyeliği sebebiyle askerinin siyaset üzerindeki etkisinin azaltılması adına düzenlenmiştir. Temel olarak MGK ve Genel Sekreterliği'nin görevleri, yetkileri, işleyişi ve üyeleri açısından gerçekleştirilen reformlar, kurumun yapısında büyük değişikliklere neden olmuştur. MGK'nın yapısının sivilleştirilmeye çalışılıp, gizli bir iktidarmışçasına olağanüstü yetkileri bulunan Genel Sekreterliğin görevlerinin sınırlandırılması, kurumun adeta yürütme yetkisinin üzerindeymiş gibi görünen yapısında, hukuken bir düzenleme yapılmasını sağlamıştır. Yapı ve işleyişi

sivilleştirilmeye çalışılarak, kurumun AB üyesi ülkelerdeki eşdeğer kurumlara göre yeniden yapılandırılmasını hedefleyen kanun ve düzenlemeler, kurulun kararlarında da sınırlandırmalara neden olmuştur (Karamollaoğlu, 2011: 161-162).

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin Yedinci Uyum Paketi kapsamındaki reformlarla beraber artık siviller arasından da atanabilecek olması, bu kurumun ordunun tekelinde olmaktan çıkarılmasını sağlamış ve orduya bağlılığı sınırlandırmayı planlamıştır. Bu hedefte aynı zamanda sekreterin atanması usulünün değiştirilmesi de önemlidir. Asker ve siyaset ilişkisi açısından bakıldığında değişikliklerde yer alan Kurul'un ayda bir olağan toplanma süresinin iki ayda bir olarak düzenlenmesiyle beraber kurulun olağanüstü toplanmalarının Cumhurbaşkanı ve Başbakan talebine bağlı bulunması, gündem belirlenmesinde ordunun etkisinin kırılmaya çalışılıp, çalışma durumunun da gizlilikten arındırılması istenmiştir. Değiştirilen 4.madde kapsam açısından çok önemli bir yere sahiptir. Değinildiği üzere bu maddenin değişimiyle birlikte, kurulun yetkileri dahilindeki karar ve tespitleri sadece tavsiye şeklinde olacağı belirtilmiş, ayrıca Başbakan'ın bu kararların uygulanması konusundaki seçeneği bir inisiyatife bağlanmıştır. Bu düzenleme esasında MGK'nın Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, hukuki açıdan sadece bir danışma organı olarak işlev kazanmasına hizmet etmektedir (İnal, 2017: 84-85).

Bahsedilen Uyum Paketi sonrasındaki gelişmelere bakılacak olunursa, paketle birlikte askerin sivil irade üstündeki vesayet yetkisinin kaldırılmak istenmesi hamlesi, sivilleştirme çabaları, kurulun, toplantılarında hala siyasiler üzerinden uyarılar yapmaya devam etmesi nedeniyle çok da yerine ulaşılmadığını göstermiştir. Yapılan değişikliklerle hedeflenen sivilleşme ve askerin siyasi alandaki etkisinin kırılmak istenmesi fiilen ve hukuken gerçekleştirilmek istenmiş, bu konuda önemli adımlar da atılmıştır. Fakat bu düzenlemeler sonrasında, günlük hayatta MGK'nın hala ülke siyasetindeki rolünün gerçek anlamda kaybetmediğini ve devam ettiğini görmekteyiz. İlk başta bahsedilen icracı yetkilerinin kaldırılmasına karşın, MGK ile ilgili kanunun 2.maddesinde bulunan milli güvenlik siyaseti gibi kavramların tanımlanmasında, bunların yoruma çok açık kavramlar oluşu, MGK üzerinde istenilen sivil kontrolün sağlanıp, sivilleşme adımının ne derecede gerçekleştiğini söylemek mümkün olmamıştır (Bayramoğlu, 2004: 103).

MGK ve yapısında önemli değişikliklere giden bu reformlar, ordu üzerindeki sivil denetim açısından çok önemli olmuştur. MGK'nın geniş ve icracı yetkileri sınırlanmış, Sekreterliğe verilen önemli yetkiler daraltılmış ve kurum üzerinde böylece bir sivil denetim

sağlanmaya çalışılmıştır. Daha önce de söylendiği gibi, bu değişimler fiilen tam anlamıyla gerçekleşemese bile, ordu için böylesine önemli konularda reform gerçekleştirecek bir siyaset gütmek, asker siyaset ilişkisinin değişen yüzünü görmemiz açısından önem arz eder.

4.2.3. Diğer Öneli Reform ve Değişiklikler

AB uyum süreci içerisinde yapılan askeri yargıdaki hukuki reformlarla alakalı değinilecek ilk başlık, yine bahsi geçen Yedinci Uyum Paketi içerisinde yer alan Askeri Mahkemeler ile ilgilidir. Reform uygulanan Askeri Mahkemelerin Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu'nun, kısaca AMKYUK'un, 11.maddesine eklenen fıkra ile halkı askerlikten soğutma suçunun yargılanma yetkisi adli mahkemelere verilmiştir. Böylece, Askeri Ceza Kanunu'nun 58.maddesinde bahsi geçen suç, yetki olarak askeri mahkemelerden alınmış ve zaten sivilleri ilgilendiren bir konu olması bakımından adli mahkemelere verilerek sivil yargının yetkisi dâhiline girmiştir. 1963 tarihli ve 353 sayılı AMKYUK Kanunu'nda bulunan 11.maddeye eklenen fıkıyla birlikte, savaş durumu dışında asker olmayan vatandaşların, Askeri Ceza Kanunu'nun 58.maddesinde sayılan suç işleme durumunda bu suça, askeri mahkemelerin bakmayacağı hükmü, yürürlüğe girmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2007: 38).

Askeri yargılama konusundaki hukuki reformlar kapsamında yapılan bir diğer değişiklik ise Haziran 2006 tarihinde çıkarılan 5530 sayılı Kanun olmuştur. 29 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe giren kanunla birlikte, askeri yargıyla ilgili altmış beş maddede değişikliğe gidilmiş, AMKYUK'ta bulunan on yedi suç, bu kanunla askeri mahkemelerin yetkisinden çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte, aslında siyasi suç tanımına giren konular (Türk Ceza Kanunu'na göre), Askeri Ceza Kanunu'nun yetkisinden çıkarılıp, doğal yargıç ilkesi oluşturulmuştur. Bu düzenlemelere rağmen, söz konusu AMKYUK'un mevcut 12.maddesinde bulunan müşterek suçlar başlığında herhangi bir değişiklik yaşanmamasından dolayı, sivillerin, sayılan bu suçları işleme durumunda askeri mahkemelerde yargılanması devam etmiştir (İnal, 2017: 88).

Ak Parti iktidarı döneminde yapılan asker siyaset ilişkisi bağlamında bir diğer değişiklik ise Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) ile olmuştur. Söz konusu mahkemenin üyelerinden birinin asker kökenli hâkim olması nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Türkiye'yi adil yargılama konusundaki aykırılıklardan dolayı mahkum ettiği bilinmektedir. Ak Parti iktidarında gerçekleştirilen reform uygulamaları sonrasında, 2004 yılında DGM'ler tamamen kapatılmıştır.

Asker kişilerin yargılanması konusunda önemli bir diğer adım ise, 2010 yılında gerçekleştirilen referandum ile yaşanan Anayasa değişikliğindeki 148.madde ortaya çıkmıştır. Bu maddeye göre, artık Genelkurmay Başkanı da dâhil olmak üzere Hava, Kara ve Deniz Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı, Anayasa Mahkemesi tarafından Yüce Divan tarafından yargılanacak kişiler arasına alınmıştır.

Askeri yargı konusunda hukuki iyileştirmeleri hedefleyen bu uygulamaların dönemin koşulları göz önüne alınacak olunursa dört farklı etkenden oluştuğu söylenebilir. Bunlardan ilkinde göre, adli ve askeri yargılama süreçlerinde ortaya çıkan asker ve sivil kişiler konusunda anlaşmazlıkların son dönemlerde yükselmiş olmasıdır. Görev uyuşmazlıklarının da dahil olduğu bu birinci etken, hem yargılama sürecinin uzamasına neden oluyor, hem de yargı sisteminde ortaya çıkan uyuşmazlıklar kamuoyunda yargıya olan güvenin zedelenmesine neden oluyordu. Diğer etken, aynı konularda askeri ve adli yargı makamlarının birbirinin tam zıttı kararlar veriyor olmasıdır. Bu konuda, askerlerin işledikleri suçlarla da ilgili olarak, askeri ve adli yargı mahkemelerinin birbirinden farklı sonuçlar veriyor olması, aslında ilk etkenle de bağlantılıdır. Üçüncü faktör ise, konuyla da alakası üzerine, Türkiye'nin AB üyeliği için gerekli kriterleri hayata geçirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği üye ülkelerindeki yargı sürecinin standartlarını yakalamak isteyen Türkiye, değinildiği üzere sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanması durumunun öncelikli olarak son verilmesine dair uygulamalarda bulunmuştur. AB'nin istediği düzenlemeler de zaten yukardaki reformlarda değinildiği üzere, askeri mahkemelerin, sadece asker kişi ve personellerle ilgili yetkilendirilmiş olmasıdır. Son ve aslında en önemli etken ise, asker kişilerin demokrasiye zarar verecek müdahalelerinin engellenmesi ve bu konudaki korunaklarının kaldırılmasıdır.

Bu dönemdeki reformlardan diğerleri ise, askerin siyaset olmak üzere toplumdaki konumundan dolayı da birçok kurumda askeri temsilcilerini bulundurmaları konusyla ilgilidir. Askeri temsilcilerin buldukları kurumlarda görevlerine son verilmesi ve asker ile siyaset ilişkisinin belli standartlara dönüştürülmesi adına dönemde pek çok düzenleme meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, Yükseköğretim Kurulu'na Anayasa'nın 131.maddesi gereğince Genelkurmay Başkanlığı tarafından üye seçmesine, Mayıs 2004 yılındaki 131.maddenin değişmesiyle son verilmiştir. 2004 tarihli Sekizinci Uyum Paketi de böylece yukarıda sayılan değişikliklerle birlikte, yürütmenin işlevselliği ve asker ile siyaset ilişkisi bağlamında yaptığı bu değişikliklerle, Yükseköğretim Kurulu'na Genelkurmay Başkanlığında

bir üye seçme uygulamasını kaldırmış, askerinin kurumdaki ağırlık ve etkisini yok etmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı Uyum Yasa Paketleri, 2007: 76).

Askerlerin kurumlar üzerindeki ağırlıklarıyla alakalı bir diğere reform ise Radyo ve Televizyonları Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile olmuştur. Eski kanuna göre kuruma MGK Genel Sekreterliği tarafından aday gösterilirken, 5218 sayılı Kanunla birlikte bu yetki kaldırılmıştır. Yine Sekizinci Uyum Paketi ile gerçekleştirilmiş olan reform, kurum üzerindeki askeri etkinin kaldırılmasını amaçlamış ve MGK Genel Sekreteri'nin RTÜK'e aday gösterme yetkisi kaldırılmıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2007: 76).

RTÜK ve YÖK'e asker üye atanması ile DGM'lerdeki (kapatıldı daha sonra) askeri hakimin kaldırılması ve TRT'de asker üye atamalarının son bulması, askerinin bu kurumlardaki gücü ve dolayısıyla icracı faaliyetleri son bulmuştur (Demirel, 2010: 8).

Üçüncü bölümde de bahsedildiği gibi EMASYA yani Emniyet Asayiş ve Yardımlaşma'nın kısaltılması olan kurum, Temmuz 1997'de İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay arasında imzalanmış ve kabul edilmiş bir protokolle kurulmuş ve 28 Şubat sürecinde önemli rol oynamıştır. Bu kurum, protokole göre, askerinin siyasi konulardaki müdahalesi ve toplum içerisindeki konumunu elzem boyuta getiriyordu. Döneminde de tartışmalara neden olan kurum, askerinin her türlü olay ve toplumsal konuda kendini yetkili görmesine neden olması da bir diğere boyuttur. Böylece 1997 yılında protokolü imzalayan taraflar, yine bir araya gelerek Şubat 2010 yılında imzaladıkları yeni protokolle kaldırmışlardır.

2007'ye kadar olan asker siyaset ilişkisi hakkındaki reformlar verilmiştir. 27 Nisan'ın yaşanması sonucu gerçekleştirilen reformlar da, sivil iktidarın, askeri güç üzerinde kurmaya çalıştığı sivil denetimin anlaşılması adına önemlidir. 27 Nisan bildirisi sonrasında anayasa değişikliğine gidilmiş ve asker siyaset ilişkisinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. İlk olarak bu bağlamda, 1982 Anayasası'na göre YAŞ kararlarının denetimi yargı dışında tutulurken, 2010 referandumu ile anayasanın ilgili 125.maddesine yapılan eklemeye bazı istisnalar dışında (kadrosuzluk nedeniyle emeklilik vb) her türlü YAŞ kararı yargı yoluna açıldığını görmekteyiz. Daha sonra ise 2017 referandumu ile belirtilen bu istisnalar da kaldırılıp YAŞ kararlarının hepsi yargı yoluna başvurulabilecek hale getirilmiştir. Yapılan bu değişiklik hukuk devleti olma gereğinin yerine getirilmesi açısından önemli, demokrasi açısından da olması gereken bir adım olarak değerlendirilebilir (Hakyemez, 2010: 404).

12 Eylül askeri darbesini gerçekleştirenlerin anayasaya eklemiş oldukları geçici 15.maddeye göre, bu kişilerin, askeri darbe sonrasında, yönetimin sivillere geçmesine kadar geçen sürede kullandıkları yasama ve yürütme faaliyetlerinin yargılanması, yasaklanmıştır. Böylece darbeyi gerçekleştiren kadroların yapmış oldukları uygulama ve faaliyetler yargılanamıyor ve anayasaya aykırı oldukları dahi öne sürüleliyordu. Bahsedilen bu geçici 15.madde de 2010 referandumu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Demokrasi adına önemli bir adım olan bu değişiklik aslına bakılacak olunursa pratikte zamanaşımı nedeniyle uygulanamamıştır. (Hakyemez, 2010: 395).

Son olarak, askerin siyasete müdahalesinde sık sık kullandığı ve darbelere imkan yaratan önemli bir konu olarak TSK İç Hizmet Kanunu ve yönetmeliğinde önemli değişiklikler yapılmıştır. TSK İç Hizmetler Kanunu'nun kritik maddesi olan 35.madde, 2013 yılındaki değişiklik ve Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile beraber değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre, askerlik tanımı da değiştirilmiş ve savaş sanatının öğrenilmesi ve yapmak olarak düzenlenmiştir. Konuyla önemiyle alakalı olarak önceki bölümlerde de değinildiği üzere askerin darbe yapmasında adeta yasal bir dayanak olarak gördüğü İç Hizmetler Yasası'nın 35.maddesi de değişmiştir. Eski maddeye göre ordunun görevi, Türk yurdunu ve Türkiye Cumhuriyetini "korumak ve kollamak" olarak tanımlanması, kollamak ve korumak ifadelerinin yarattığı muğlaklık nedeniyle, askerin siyasete müdahalesi için sebep oluşturmaktaydı. 2013 yılındaki değişiklikle, dış tehdit ve tehlikelere karşı vatani savunmak ve caydırıcı askeri bir gücü korumak ile meclisin kararıyla yurtdışındaki görevlerin gerçekleştirilmesi ve barışın sağlanması şeklinde düzenlenmiştir. Kanunun değiştirilen bir diğer maddesi de, siyaset yasaklanmalarının bahsedildiği 43.madde olmuştur. Maddenin eski haline göre, TSK'nın siyasi düşüncelerin dışında ve 'üstünde' olduğu belirtilmekte, bundan dolayı da siyasi faaliyetlerden yasaklandıkları belirtilmekte. Burada önemli olan konu, TSK mensuplarının siyasetin üstünde görülmüş olmasıdır. Yeni düzenlemeyle 2013 yılında bu madde, sadece TSK mensuplarının siyasi faaliyetlerde bulunamayacaklarını belirtilmesiyle ifade edilmiştir (211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 22.05 2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> adresinden erişilmiştir).

Sonuç olarak, 2002 seçimlerinde iktidara gelen Ak Parti'nin AB ile uyum süreci kapsamında yapılan reform ve değişikliklere değinilen bu bölümde, bu reformların asker ve siyaset ilişkisi bağlamında yarattığı farklılıklardan bahsedilmiştir. Sekizinci Uyum Paketi ve

sonrasındaki düzenlemelerde asker kişilerin yargılanması ve asker olmayanların yargılanmasındaki adli mahkeme ve askeri mahkeme yetki uyuşmazlıklarına mahal verilmemesi için gerekli düzenlemeler yapılmış, YAŞ kararlarının yargı denetimine açılması olarak haline getirilmiştir. Hukuk alanındaki bu düzenlemeler, asker ve sivil yargı ayrımını yapmış ve bir muğlaklığı gidermiştir. YAŞ kararlarının yargı denetimine açılması, bazı askerlerin hukuki anlamda sorumsuzluklarına son vermiştir. YÖK ve RTÜK gibi kurumlarda, ordunun üye tayin etme özelliği kaldırılmış ve kurumlar sivilleşmiştir. 28 Şubat'ta önemli yere sahip olan EMASYA kaldırılarak, önemli yetkiler elde eden asker, bu yetkilerini kaybetmiştir. TSK İç Hizmet Kanunu'nda, önceki dönemlerde, orduya askeri darbelerin yasal dayanağını oluşturan ifadeler, yürürlükten kaldırılmıştır. Yapılan tüm bu adımlar Türkiye'nin AB uyum süreci dahilinde ve sonrasında gerçekleştirdiği reformlar olup, asker ve siyaset ilişkisi açısından bunların hukuki ve ekonomik ayaklarında gerçekleşen değişimler olarak değerlendirilebilecektir. Bu bölümde ele alınan reformlar, hem bu dönem için hem de sonraki dönemler için, asker ve siyaset ilişkisini farklılaştırmayı hedeflemiş, AB ülkelerindeki gibi, asker üzerinde demokratik yapıya uygun, sivil denetim sağlanmak istenmiştir.

4.3. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasına Giden Süreç ve Yaşanan Bazı Önemli Olaylar

2002 seçimleriyle tek başına iktidara gelmiş olan Ak Parti'nin yükselişi, iktidara gelişindeki toplumsal, siyasal ve ekonomik etmenlerin açıklanması ve özellikle ilk dönemi olarak adlandırılan 2002-2007 arası yaptığı önemli reformlarla asker-siyaset ilişkisini nasıl değiştirdiğine değinilmiştir. Bu bölümde ise, Cumhurbaşkanlığı seçimi kriziyle patlak veren 367 tartışmaları ve bu dönemlerde düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri 'ne değinilecek ve bundan önce gerçekleştirilen ve neredeyse Türkiye'de her askeri darbe öncesinde ortaya çıkan faili meçhul cinayet ve saldırılar hakkında bilgiler verilecektir. 27 Nisan e-muhtırasının verilmesinden önce yaşanan bu hukuki ve toplumsal olaylar, hükümetin askeri bir müdahaleyle karşılaşmasının arkasında yatan olayların açıklanması açısından önemlidir.

4.3.1. 2007 Yılına Kadar Ak Parti Döneminde Gerçekleştirilen Saldırı ve Suikastlar

Türkiye'de her darbe dönemi içerisinde, toplumsal olaylar içerisinde yaşanan saldırı ve cinayetler ile bunların çözümünde yaşanan sorunlar dikkat çekicidir. 28 Şubat sürecinde

değınilen saldırı, cinayet ve faili meçhullerin varlığından bahsedildiği gibi aynı durum 27 Nisan e-muhtırasına doğru gidilirken de yaşanmıştır. Özellikle 1993 yılında yaşanılan cinayetler ve saldırılarda önemli gazeteci ve yazarların hedef alınması toplumsal aığdan büyük yankılar ve tepkilere neden olurken, Ak Parti'nin iktidara geıemesinden sonra yaşanan saldırı ve cinayetlerde ise hedef seıilen isimlerin bu kadar göz önünde olmayışları dikkat çekmektedir.

Saldırı ve cinayetlerin yaşandığı bu dönemde, Danıştay'ın İkinci Dairesi, şubat 2006 tarihinde bir türban kararı vermiştir. Bu karara göre, Ankara'da görev yapan bir öğretmenin, okul dışında takmış olduğu başörtüsü, kişinin mesleğinden men edilmesine neden olacak sebep olarak görölmüştür (Kapuci, 2015: 54). Bu karar üzerinde 17 Mayıs tarihinde avukatlık mesleğine tabi olan bir kişi, silahlı bir saldırı gerıekleştirerek Danıştay'ın verdiği kararla gündeme gelen İkinci Daire üyesi Mustafa Yücel Özbilgin öldürmüş ve saldırıda dört üye de yaralanmıştır (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1251). Danıştay saldırısını düzenleyen kişilinin, ilk ifadelerinde saldırıyı gerıekleştirme nedeni olarak türban meselesini ve ilgili kararı söylemesi, konunun ne boyutlara ulaştığını göstermektedir. Büyük yankı uyandıran bu saldırı, bazı kesimler tarafından sadece Danıştay'a değil laiklik ve cumhuriyete karşı da gerıekleştirilmiştir şeklinde yorumlanmıştır (Kapuci, 2015: 54).

Bu konuda dikkat çeken bir durum ise, Danıştay'ın türbanla ilgili verdiği kararı, Danıştay üyelerinin resimlerini basarak gazetesine haber yapan Vakit Gazetesi'nin ilgili sayfalarının saldırgan üzerinden çıkmasıdır. Saldırının sadece Danıştay'a değil, laikliğe de gerıekleştirildiğini söyleyen Cumhurbaşkanı Sezer, açıklaması sonrasında hükümete de ağır eleştirilerin bulunmuştur. Cenazeye katılan Ak Parti temsilcilerinin yuhanırken, asker ve askeri üyelerin katılımı sırasında alkış ve laiklik sloganlarının atılması, toplumsal olaylarda kutuplaşmanın boyutlarını göstermektedir. Bunlara karşılık, Ak Parti üyeleri tarafından saldırı kınanmış ve aynı zamanda bir irtica saldırısı olmadığını belirtmişlerdir. İrtica ile ilgili haberlerin maksadının, hükümetin karalanması için olduğunu söylemişlerdir. Türkiye'nin istikrar durumunun, irticai eylemiş gibi gösterilen bu komployaş belli kişiler tarafından zarar verilmesi için gerıekleştirildiğini savunan hükümet görevlileri, Deniz Baykal'ı da suçlamışlardır (Özbay, 2016: 49-50).

Danıştay saldırısı sonrasında 27 Nisan 2007'ye kadar gerıekleşen saldırı ve suikastlara bakacak olursak; ilk olarak Aralık 2002 tarihinde akademisyen Necip Hablemitoğlu'nun öldürölmesini ve saldırganların kimliği hakkında pek çok spekülasyonun

oluşturulduğu söylenebiliriz. 2003 yılında ise İstanbul'daki sinagoglara El Kaide'nin üstlendiği bir saldırı oluşturulmuş ve pek çok kişi yaralanmışken, bu olaydan bir hafta sonra ise bir banka ve İngiltere Başkonsolosluğunda bombalı saldırı sonucu pek çok kişi hayatını kaybetmiştir. Sinagoglara yapılan saldırıyı üstlenen El Kaide terör örgütü, bu saldırıyı da üstlenmiştir. Kasım 2005 yılına gelindiğinde, Hakkari'de yaşanan bir kişinin, PKK'ya üye olması suçuyla ceza aldığı bilinmektedir ve bu kişinin sahip olduğu kitabevine saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırı sonrasında ise, bazı Jandarma astsubayları, devlet birliğini bölmek ve adam öldürmek suçlarından dolayı tutuklanmıştır. Sinagog ve başkonsoloslukların saldırılarına benzer şekilde yine dini temelli olarak Trabzon'da 2006 yılında gerçekleştirilen saldırı sonrasında bir rahip ölmüştür. 2007 yılının başında gerçekleşen saldırı ise 2007 yılında yaşanacak olayların gerilimini daha da arttırmış ve Agos Gazetesi'nde Genel Yayın Yönetmeni olan Hrant Dink, Ocak 2007 yılında Trabzon'dan İstanbul'a gelen Ogün Samast tarafından öldürülmüştür. Görülen davada saldırgan dışında onu azmettiren ve yardımcı olan kişilerin de hapis cezasına çarptırıldığı ve kişilerin silahlı terör örgütlerine üye olmaları suçundan dolayı da beraat ettikleri bilinmektedir. 18 Nisan tarihine gelindiğinde ise dini nedenlerle olduğu düşünülebilecek bir başka saldırı; Malatya'daki Zirve Yayınevin'e yapılan saldırıdır ki, bunun dinle bağlantısı; yayınevinin Hristiyanlıkla ilgili yayınlar yapıyor olmasından gelmektedir. Yayınevinde bulunan kişileri o zamana kadarki saldırılardan farklı olarak daha şiddet içerikli bir usulde öldürülmesi, olayın daha bahsedilir olmasına neden olmakla birlikte, saldırıyı düzenleyenlerin ise bu kişilerin Müslümanlığı kötüledikleri nedeniyle yaptıklarını söyledikleri bilinmektedir. Bu saldırıdaki önemli bir diğer detay ise, emekli asker Hurşit Tolon'un da bu davanın ek iddianamesinde, ülkeyi ortadan kaldırmak ve silahlı terör örgütü kurmak gibi suçlardan şüpheli bulunmuş olmasıdır. Konuyla ilgili son olarak da, Cumhuriyet Gazetesi'nde çizer olan Turhan Selçuk'un, Nisan 2006 tarihinde çizdiği bir karikatür, toplumda büyük tartışmalara neden olmuştur. Bu olaydan dolayı, gazete bombalanmıştır (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1251-1252).

Yukarıda değinilen cinayetlerin, daha çok dini kimlik ve inanışlar üzerinde yaşanması, bu dönemde ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ayrışmayı göstermektedir. Öyle ki, Hablemitoğlu'nun sol görüşlü bir bilim insanı olması, Dink cinayetini gerçekleştirenlerin kendilerini milliyetçi olarak tanımlıyor olma iddiaları, Danıştay saldırısının türban kararları ile ilgili olduğunun saldırgan tarafından ifade edilmesi, Cumhuriyet gazetesi saldırısının ideolojik nedenlerle oluşturulduğunun bilinmesi bize,

saldırıların ana etkeninin dini ve milliyetçi unsurlardan oluştuğunu göstermektedir. Ak Parti'nin kendisini muhafazakar demokrat olarak tanımlaması, bu saldırıyı gerçekleştirenlerin, iktidarda bulunan partinin ideolojisinden cesaret alarak yaptıkları şeklinde yorumlara olmasına neden olmuştur (Kurban, 2014: 81). 28 Şubat sürecinde de görüldüğü üzere, RP yüzünden şeriat ve irtica eylemlerinin yükseldiği dillendirilmiş, parti bu suçlamaların hedefinde bulundurularak yıpratılmıştır.

4.3.2. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 367 Tartışmaları

2007 yılında yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimi, daha önceki deneyimlerde de olduğu gibi tartışmalara neden olacaktır. Kurulu bir düzen ile düzenin kendisine tehdit ve aykırı olarak görülen bir siyasi figür arasında yaşanacak bu gerilim, cumhurbaşkanlığı seçimi ile ateşlemiştir. Anayasaya göre cumhurbaşkanının sembolik bile olsa aynı vakitte Başkomutan unvanına da sahip olması bazı kesimlerin ve özellikle ordunun hassasiyetine neden olması, bu sürecin gerilmesine neden olmuştur (Tüylü, 2012: 112).

Gerek muhalefet, gerekse de ordu içerisinde bazı kişilerde, Ak Parti'nin içerisinde çıkacak bir cumhurbaşkanına karşı oluşan muhalefet bloğuna karşılık, Ak Parti iki önemli konuyla karşı karşıya kalmıştır. İlki anayasal zemine oturtulmaya çalışılan ve sistemin tıkanmasına neden olan oylama süreci, bir diğeri ise ordu tarafından yayınlanan bir e bildiri. Bu başlıkta da, 27 Nisan 2007 e-muhtırasının en gergin geçen nedenlerinden olan cumhurbaşkanlığı ve 367 tartışmaları konu edilecektir.

2006 ve 2007 yılının başında yaşanan hadiseler sonrasında, 2007 yılının gergin geçeceği, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin bu yıl dolması nedeniyle üst seviyelere çıkmıştır. Askerin Cumhurbaşkanlığı makamı konusundaki hassasiyeti de göz önüne alınacak olunursa, yeni Cumhurbaşkanı'nın meclisteki çoğunluğu nedeniyle Ak Parti içerisinde çıkacak olması, bazı kesimler tarafından tartışmalara neden olmuştur. Buradaki hassasiyetlerin belki de ana etmeni, yeni cumhurbaşkanının eşinin başörtülü olacak olmasıdır. Bu konuyla alakalı hassasiyet, daha Ak Parti'nin iktidar olduğu anda ortaya çıktığından anlaşılır bir tepkidir (Salkın, 2010: 121).

2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ak Parti'nin muhalefeti olanların temel argümanları, laiklik ve irtica konuları üzerinden kurulmuştur. Genel anlamda muhalefet, Sezer'in görev süresi bitmesi halinde Başbakan Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığına geleceği konusu üzerinde durup, eleştirilerini bu yönde doğrultmasından

kaynaklanmaktadır. İlk dönemlerde, muhalefetin, Erdoğan'ın uygun bir cumhurbaşkanı olamayacağı üzerinden başlayan tartışmalarına katılmayıp, sessiz kalmaya çalışan ordunun, ısrarla konunun içine çekilmek istendiği, bu dönemde yapılan siyasi açıklamalarda ortaya konmaktadır. Söz konusu olarak CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın, bu dönemde Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olmaması gerektiğini belirttiği bir haberde, daha sonra ise konuya ordunun kayıtsız kalmaması gerektiğini de belirterek, TSK'yı konuya çekmeye çalıştığı görülmektedir. 2006 yılında Genelkurmay Başkanı olarak atanan Yaşar Büyükanıt, bu doğrultuda ilk zamanlarda, konuyla ilgili açıklama yapmayacağını ve konuşmayacağını belirtmiş olsa bile, daha sonraki açıklamalarında konuya müdahil olmuştur. Büyükanıt, Nisan 2007'de yaptığı bir basın toplantısında sorular üzerine, cumhurbaşkanının ülkenin değerlerine, laikliğine ve demokratik üniter yapısına özden bağlı bir kişi olması gerektiğini belirtmiştir. Burada üzerinde durulması gereken konu ise, zaten anayasal usul ve kurallara göre meclisten seçilecek olan bir cumhurbaşkanının, her ne olursa olsun dışarıdan bir tarifile tanımlanması veya dikte edilmesi doğru görünmemekte ve bunun bile, askerin siyasete müdahalesi olarak görülebileceği söylenebilmektedir (Salkın, 2010: 122). Konuya dahil olup tartışmaların içine giren bir diğer isim ise Cumhurbaşkanı Sezer olmuştur. Sezer, Nisan 2007 de katıldığı bir toplantıda, cumhurbaşkanı seçimlerinin önemli ve hassas olduğunu, konuyla alakalı olarak ilgili önem ve hassasiyet verilmezse, bir rejim sorununun yaşanacağını söylemiş ve dikkat çekmiştir. Laiklik ve demokrasinin önemini belirten Sezer daha sonra ise bazılarının demokrasi adına çağdışı rejimlere özendiğini belirtmiştir (Kapuci, 2015: 56-57).

Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı adaylığı üzerinden devam eden tartışmalar, ancak 24 Nisan'da Ak Parti grup toplantısında Cumhurbaşkanı adayının Abdullah Gül olacağını duyurulması, sadece tartışmaların isim üzerinden değişmesine neden olmuştur. Çünkü bu sefer de tartışmalar muhalefet bloğu tarafından, Gül'ün cumhurbaşkanı olmaması gerektiği üzerinden devam etmektedir. Gül'ün adaylığının açıklanmasının ardından ise 27 Nisan 2007'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde, meclisteki 361 milletvekilinden 357'si Abdullah Gül'e oy vermiştir. İlk turdaki bu durum sonrasında ise olay anayasal boyutlara taşınmıştır.

Yargıtay Onursal Başsavcısı Kanadoğlu, 354 milletvekili bulunan Ak Parti için, cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda ancak 367 sayısına ulaşırlarsa cumhurbaşkanı adaylarının seçimi kazanabileceğini söylemiştir. Ak Parti'nin muhalefetten destek almadan

cumhurbaşkanı adayı Gül'ün seçilemeyeceği sonucu çıkan bu durumda, bir de, Anayasa Mahkemesi'nin görevini yerine getirmesi konusunda uyarılarda sürekli basında yer alıyor, mahkemenin konuya müdahil olunması isteniyordu. Muhalefetin yargı yolundan devam eden karşı çıkmaları ise, cumhurbaşkanlığı seçimi için Anayasa'nın ilgili 102.maddesi gereğince gerekli olan sayı 367'dir söylemi üzerine oturmaktadır. Böylece 27 Nisan tarihli mecliste ilk tur oylaması gerçekleşen seçimler, CHP'nin 102.maddeye dayandırılan gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesine başvurusuyla neticelenmiştir. İkinci oylamanın gerçekleştiği 2 Mayıs 2007'de de istenilen yeter sayının toplanamaması nedeniyle cumhurbaşkanı seçilememiştir (Kurban, 2014: 85).

Ak Parti'nin CHP, askeri kesim ve bazı yargı mensuplarının büyük muhalefetiyle karşı karşıya kaldığı bir cumhurbaşkanlığı seçimi yaşanmıştır. İlk olarak Kanadoğlu'nun ortaya attığı ve özünde, cumhurbaşkanlığı seçimi için en az 367 milletvekilinin mecliste bulunması gerektiği yönünde açıkladığı anayasa maddesi neticesinde ortaya çıkan kriz, Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. Anayasa Mahkemesine bu gerekçeyle gidilen ve verilen 367 kararının hukuki değil siyasi olduğu konularında açıklamalar yapılmıştır. Bazılarına göre hukuki bir dayanağı olmayan mecliste 367 vekilin bulunması gerekliliği hakkındaki madde, mahkemenin, CHP'nin itirazını kabul ederek 1 Mayıs günü seçimin ilk turunu iptal etmesiyle sonuçlanmıştır. Daha sonraki turda da (2 Mayıs), yeter sayı toplanılamamış ve cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu durumda erken seçime gitmeye karar verilen bir ortamda Ak Parti, meclis çoğunluğunu yeter sayıda almayı hedeflemektedir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1253).

4.3.3. Cumhuriyet Mitingleri

2007 yılında yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki tartışmalar ve hukuki ayağı olan 367 kararı, bir önceki başlıkta incelenmiş olmakla beraber, konunun bir de sivil toplum boyutu üzerinde durulması gerekmektedir. Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin başatmış olduğu ve sonrasında pek çok sivil toplum kuruluşunun ve siyasi partilerin de kısmen katıldığı Cumhuriyet Mitingleri düzenlenmiştir.

Genel itibariyle Recep Tayyip Erdoğan veya başka bir Ak Partili üyenin, cumhurbaşkanı seçilmesi üzerinde muhalefet yapıp sloganlar atıldığı gösterilerde, laiklik ve irtica konuları üzerinde de durulmuştur. Ülkede İslami bir rejim kurulmak istendiğine dair de sloganların atıldığı mitingler, neredeyse 28 Şubat sürecinde yaşanan toplumsal olaylarla benzer temeller üzerine oturmaktadır. Mitingleri düzenleyen kişi veya kurumların

adlarının, daha önce darbe girişimleri suçlarıyla anıldığı söylenmektedir. Mitinglerin ilki olarak Mart 2007’de Mersin’de başladığı, daha sonra ise sırasıyla Manisa, Çanakkale, İzmir, Samsun, Denizli ve Diyarbakır’da da yapıldığı bilinmektedir. Darbe girişimi ile bağlantısı açısından dönemin Atatürkçü Düşünce Derneği Başkanı olan ve emekli bir orgeneral olan Şener Eryurt’un, başka bir askerin günlüğünde adının darbe girişimiyle birlikte geçmiş olması, o dönem basında, zamanında Eryurt’un yapamadığı darbenin, şimdi sivil toplum kuruluşları önderliğinde yapmak istediği şeklinde yorumlanmıştır (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1255). Ayrıca mitinge katılan bazı bürokrat ve emekli askerin de askeri darbe girişimleri ile ilgili isimleri geçmiştir. Bu konuda mitinglerde atılan “askerlerin rahatsız olduğu” durumuyla ilgili sloganların ise, askerin duruma el atmasına davet gibi yorumlanmıştır.

Ak Parti ve bir Ak Partili bir siyasinin, cumhurbaşkanı olması üzerine tepki olarak başlatılan söz konusu mitinglere, o dönemde yirmi dokuz sivil toplum kuruluşu desteklerini açıklarken, DSP ve CHP’de bu mitinglerin bir bölümünde yer alarak destek vermişlerdir. Ak Parti aleyhine sloganların atıldığı mitinglere olan katılımın çok yüksek oluşu, medya ve kamuoyunda, Ak Parti’nin bir sonraki seçimlerde büyük bir oy kaybına uğrayacağı şeklinde yorumlanmıştır (Tayyar, 2009: 295).

Erdoğan’ın cumhurbaşkanlığı konusunda karşıt görüşlülerin ve laikliğin korunması gerekliliğinin sık sık tekrar edildiği mitinglerin basına yansıma şekli de, askeri darbe konusunda önemli bir özellik olmuştur. Mitingi olumlu karşılayan gazetelerin, miting haberlerini “silahsız kuvvet” olarak tanımlaması ve “sessiz çoğunluk” olarak katılımcıları yazmaları, dikkat çekmiştir. Katılımların genişliği de haberlerde o zamana kadar ki en yüksek katılımlı gösteriler olarak yansıtılmış ve etkisi belirtilmiştir (Özbay, 2016: 51).

Türkiye genelinde düzenlenen ve pek çok sivil toplum kuruluşu tarafından destek gördüğü gibi sol kesimde bulunan bazı siyasi partiler tarafından da desteklenen bu mitinglerin, devletin en tepesinde bulunan ve sembolik de olsa, başkomutanlık ünvanını elde eden cumhurbaşkanlığı seçimleriyle alakalı olduğu açıktır. Mitingler, laiklik konusunun tekrar gündeme getirilmesi ve bu makamın Ak Parti tarafından kazanılmasına bir tepki olarak meydana gelmiştir. Siyasi alanda ve hukuki alanda, gerilimlere neden olan bu seçimler, böylece sivil toplum örgütleri boyutuyla topluma da yansımış ve ortamın gerilmesi ve daha önceki askeri darbelerde görülen kriz ortamının yaratılmasına müsaade etmiştir.

Bahsedilen cumhurbaşkanı seçimi tartışmaları, kanuni açıdan 367 krizi, Anayasa Mahkemesinin iptal kararı ve Türkiye genelinde yapılan mitingler, zorunlu olarak Ak Parti ve Erdoğan'ın, genel seçimleri erkene almasına neden olan ana etkenler olmuştur (Özbay, 2016: 53).

4.4. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasının Verilmesi ve Sonrasında Yaşanılanlar

Özellikle cumhurbaşkanlığı seçimleri üzerinde toplanan toplumsal kriz ve üstüne eklenen hukuki ve siyasi kriz nedeniyle, rejimin de tartışılmaya başlandığı, önemli makamlardaki siyasilerin açıklamalarının da ortamı gerdiği ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapıldığı gün olan 27 Nisan 2007'de, internet üzerinden e-muhtıra verilmiştir. Ordunun, söz konusu bu muhtırayla, siyasi alanı kontrol altına almak istediği müdahalesi, 28 Şubat sonrası demokrasimiz açısından anti demokratik bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu müdahaleye e-muhtıra denmesinin nedeni ise, önceki klasik muhtıralardan farklı olarak, metnin internet üzerinden yayınlanmasıdır.

27 Nisan 2007'de yayınlanan ve e-muhtıra olarak anılan metinde, dönemin koşullarından bahsedilmiş ve hükümete karşı bir bildiri olarak kaleme alınmıştır. Önceki askeri darbelerde olduğu gibi, ordu, toplumsal ve siyasi olayları, vatani kurtarmak ve kollamak misyonlarını öncül kabul ederek, sivil iradeyi kontrol edip, gücün kendisinde tekelleşmesi istemi doğrultusunda müdahalesini gerçekleştirmiştir. Fakat ordunun ilk kez istediği reaksiyonu alamadığı görülmektedir. İlerleyen bölümlerde de değinileceği üzere, bildiri karşısında sivil iradeyi temsil eden bir siyasi parti ilk kez, vesayet sistemi içerisinde, ordu karşısında dik durabilmiş ve bu bildiri karşısında orduyu eleştirir bir bildiri yayınlamıştır. Bir önceki darbe olan 28 Şubat dönemindeki sivil irade ve siyasi gücün, ordu karşısında pasif duruşu, 2007 yılında farklılaşmıştır. Özellikle Ak Parti'de bulunan Erdoğan liderliğindeki siyasi karizma, ordunun istediği etkiyi yaratmasındaki engelleyici faktörlerden olmuştur.

27 Nisan 2007 günü gece yarısı, Genelkurmay Başkanlığı sitesinde basın açıklaması olarak yayınlanan muhtıraya bakacak olursak; metnin başlangıcında, devletin temel değerleri ve özellikle laiklik ilkesinin zedelendiği, son dönemlerde bazılarınca, bu laikliğin zedelenmesi eylemlerinin yapılmasında çaba sarf ettikleri belirtilmiştir. Bu tür eylemlerin ise uygun ortamlarda ve uygun makamlarda yapılan uyarılara rağmen, bazı temel değerlerin (ki laiklik de bunların içerisinde) yeniden tanımlanmaya çalışıldığı söylenmişti. Buna ek olarak, resmi bayramlara alternatiflerin bulunmaya çalışılması çabası kadar geniş bir eylem

aralığına sahip olayların, devlete meydan okuma gibi algılandığı belirtilmiştir. Bu meydan okumayı da dini duyguların kullanılarak yapılmak istendiğinin altı çizilmiştir. Metnin devamında ise, sayılan durumlara örnek teşkil edecek şekilde olaylar sıralanmıştır. İlk olarak, 23 Nisan kutlamalarının yapılacağı gün, bir Kur'an okuma yarışmasının tertiplenmesi gösterilmektedir. 22 Nisan günü ise bazı illerden getirilen çocukların, çağın gerisindeki kıyafetlerle ilahiler okutulmasının gerçekleştiği sırada, Atatürk ve Türk bayraklarının indirilmeye çalışıldığı söylenmiştir. Bir diğer örnek ise, Kutlu Doğum Şöleni haftası neticesinde, bazı kutlamalara okul müdürlerinin katılımının zorunlu görülmesi, bazı okul kutlamalarındaki öğrencilerin türbanlı bir şekilde ilahi söylemesi ve bazı okullarda tören kapsamında vaaz verilmesi olmuştur. İlk başta da belirtildiği üzere, ilgili makamların uygun şekilde uyardığı konusu bağlamında, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yönergeleri dışına çıkılarak yapılan bu kutlamaların, Genelkurmay Başkanlığınca uyarılmasına rağmen, tedbirlerin alınmadığı ve daha da önemlisi tedbirlerin alınması gerektiği makam olan mülki idare amirlerinin de bu konuda sessiz kalmaları eleştirilmiştir. Örneklerinin daha fazla olmasına rağmen, sayılı şekilde verilen bu hadiselerin, dini söylemlerle, siyasete alet edilmesi laiklik karşılığı olarak algılanmıştır. Bu eylemler aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığınca, irticai eylemler olarak adlandırılmıştır. Bildiride, anayasal ilke ve kurallar doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği belirtildikten sonra, Büyükankıt'ın 12 Nisan 2007 tarihli basın açıklamasındaki gibi, cumhuriyet rejimine özden bağlı olunması gerektiği ifadelerine yer verilmiş ve dönemdeki cumhurbaşkanlığı seçimlerine değinilmiştir. Seçim tartışmalarında, laiklik konusunun tartışmaların merkezi konuma geldiğini belirten bildiri, durumun TSK tarafından endişeyle izlendiğini belirtmiştir. Yapılan tartışmalarda, laikliğin taraftarı olarak TSK'nın konumu belirtilmiş ve gerekirse bu tartışmalara karşı tavır konulacağı söylenmiştir. Atatürk ilkeleri ve laiklik gibi konularda, korunması gereken durumlar karşısında, askerin kanunlarca kendilerine verilen görevlerini eksiksiz şekilde yerine getireceğini ifade etmişlerdir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1255-1256).

Görüldüğü üzere, bildiride askerin gerektiği durumda olaylara taraf olarak tavrını ortaya koyacağını belirtmesi, muhtıra kavramında da açıklandığı üzere, istenilen doğrultuda davranılmaması durumunda, askerin siyasete muhtıra gibi doğrudan değil de dolaylı olarak müdahale edeceğini göstermektedir.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin yarattığı gerginliğin birincil konu olduğu 2007 yılının Nisan ayında Büyükanıt'ın basın toplantısındaki, cumhurbaşkanında olması gereken nitelikleri sıralayan ve makamı tarif eden açıklamaları, seçim sürecini gergin bir ortama kavuşturmuştur. 24 Nisan'da Abdullah Gül'ün adaylığının açıklanması sonrası 367 tartışmalarıyla hukuki bir çıkmaza sokulan seçimlerin yapıldığı 27 Nisan 2007 gecesi Genelkurmay Başkanı imzasıyla yayınlanan e-muhtıra, hem genel eleştiriler, hem de cumhurbaşkanlığı seçimi üzerindeki eleştirileriyle, asker ve siyaset arasındaki ilişkiyi geren bir hadise olmuştur. İlk kez, askerın müdahalesine karşı, 28 Şubat deneyimindeki pasif bir tepkiden farklı olarak, hükümetin sert tepkisi olmuştur. Daha sonra, 1 Mayıs 2007'de anayasa mahkemesi seçimi reddetmiş, bunun üzerine de 3 Mayıs tarihinde, erken seçim yapılacağı ilan edilmiştir (Kurban, 2014: 96).

Söz konusu muhtıranın verilmesindeki temel sebep olarak gösterilen cumhurbaşkanlığı seçimi, hatırlanacağı üzere 1980 darbesine gidilirken de yaşanan cumhurbaşkanının seçilememe kriziyle aynı sebebe dayanmaktadır. 1980 darbesinden önce de defalarca seçilemeyen ve bir krize neden olan seçimler gibi, 2007 yılındaki seçimlerde de bahsedildiği üzere cumhurbaşkanının seçilememesi, siyasi ve hukuki bir krize neden olmuştur. Daha önce doğrudan veya dolaylı müdahalelerle siyasete karışan ordunun, beşinci kez Türk demokrasisini, elektronik ortamda yayınlanan bildiriyle kesintiye uğratılmak istediği görülmüştür. Ordunun siyasete müdahalesini yansıtan bildiri, 28 Şubat sürecinde olduğu gibi, ordunun laiklik hassasiyeti üzerine kurgulanmış ve laiklik karşıtlarına bir uyarı mesajı şeklinde verilmiştir (İnal, 2017: 50-51).

Nisan 2007'deki tartışmalarda, laikliğin korunması konusunda taraf olduğunu belirten TSK, laikliğin savunucusu olarak gördüğü varlığından dolayı, gerekirse eylemlerini de ortaya koyacaklarını belirtmiştir. Ayrıca yasal yollarla kendilerine verilen bu koruyuculuk görevleri neticesinde üstlendikleri misyonlarını, eksiksiz şekilde yerine getireceklerini belirtmişlerdir. Ak Parti'nin ilk döneminde AB uyum süreci neticesinde getirdiği yasa paketleriyle, ordunun siyasetle olan ilişkisinin sivil kanat lehine dönmesini istemeleriyle, daha demokratik bir zeminde ilişki kurulmasına yönelik yapılan reformlar, 2007 yılındaki asker ve siyaset arasındaki gerilimden de görüldüğü üzere, pek bir değişikliğe neden olamamıştır. Genelkurmay Başkanı daha sonra Temmuz 2007'deki açıklamasında, Nisan 2007 yılındaki açıklamasının arkasında olduğunu bildirmiştir (Cansever, 2013: 174-175).

Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın kendisinin de söylediği üzere, komuta kademesinde tartışmadan kendisi tarafından bizzat kaleme alınıp yayınlanan bildiri, Türkiye'de bazı ilklere de neden olmuştur. İlk defa hükümet, ordunun bildirisine karşı bir bildiri hazırlamış, bildiri karşısında ilk defa sivil toplum olarak yürüyüşler yapılmış ve ilk defa ordu hükümet ve siyasilerin dışında basın tarafından da eleştirilmiştir (Salkın, 2010: 124).

4.4.1. E-Muhtıraya Gelen Tepki ve Yorumlar

27 Nisan e-muhtırası, kendinden önceki siyasete dolaylı ya da doğrudan asker müdahalelerinden ayrılıyordu. Elektronik ortamda yapılmış olmasıyla şekil şartıyla oluşturduğu farktan daha önemlisi; gerek hükümetten, gerek siyasilerden, gerekse de sivil toplum örgütlerinden, bildiriye karşı tutumların, yorumların ve dik duruşların, önceki müdahalelerdeki pasif duruştan ayrılıyor olmasıdır.

27 Nisan'da yayınlanan bildiriye ilk tepki, ertesi gün hükümet tarafından Ak Partili Hükümet Sözcüsü ve aynı zamanda Adalet Bakanı olan Cemil Çiçek'ten gelmiştir. Bildirinin, açıktan hükümeti hedef gösterir nitelikte olduğunu belirten Çiçek, açıklamalarıyla bildiriye sert dille eleştirmiştir. Demokratik sistemlerde böylesi durumların yaşanmaması gerektiğini belirten Çiçek, aynı zamanda bildiriye yayınlayan Genelkurmay Başkanlığı'nın sorumluluğuna dikkat çekerek, olası sorunların sadece hukuki ve demokratik yollarla aşılabileceğini söylemiştir. Anayasa Mahkemesi'ne kadar giden Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin olduğu gece yarısı yayınlanan ve tüm basına dağıtılan söz konusu bildirinin, demokratik kurallara uymadığı belirtilmiş, hükümetin bildiride geçen kavramlar ve değerlere karşı hassas olduğunu ifade etmiştir. Tüm sorunların demokratik sistem içerisinde çözülmesinin, ülkenin geleceği için en yararlı durum olduğunu belirten Hükümet Sözcüsü, hükümet ile askeri karşı karşıya getirmeye çalışanların başarısız olacağını dile getirmiştir. Bu karşı bildirinin, 27 Nisan sonrası hükümet tarafından yapılması, siyasi tarihimiz açısından son derece önemlidir (Kapuci, 2015: 61-62).

Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı bildiri sonrası, siyasi liderler de bildiriye değerlendirmişlerdir. Kapuci'nin (2015: 62) de belirttiği gibi, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, yapılan basın açıklamasında, genel olarak gelinen durumdan hükümeti sorumlu tutmuştur. Demokrasi ve cumhuriyeti yozlaştırmaya çalışanların, ülke bütünlük ve bağımsızlığına da zarar vereceklerini belirtmiştir. DYP lideri Mehmet Ağar, Genelkurmay'dan böyle bir bildiriye beklemediğini belirterek, sadece millet iradesinin

önemli olduğu ve sorunların sandıkla çözülmesi gerektiğini açıklayarak, müdahaleye tepkisini ortaya koymuştur. Bir diğer siyasi parti lideri Erkan Mumcu ise (ANAP Genel Başkanı), erken seçim vurgusu yaparak sorunların seçim ve demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Uluslararası basından gelen yorumlar da, bildiriye değerlendirmiş ve konuya asker siyaset ilişkisi açısından bakmıştır. ABD Dışişleri Bakanı, seçim ve anayasal süreçlerin ABD tarafından desteklendiğini belirtirken, ABD Dışişleri Bakanlık Sözcüsü ise, ordu veya siyasi alanın dışındaki her hangi bir faktörün, anayasal sürece müdahil olmaması gerektiğini söylemiştir. ABD tarafından gelen açıklamalar, askeri darbeye olan karşıt açıklamalardır ve bildiriye eleştirir niteliktedir ve aynı zamanda AB Komisyonu'ndan Genişlemelerden Sorumlu Üyesinin de, ordunun Türk siyasetine müdahale etmemesi gerektiğine dair açıklamaları olmuştur. Ordunun, siyasi alanı sivil, yani seçilmişlere bırakması gerektiğini belirten AB Komisyon Üyesi, askerın cumhurbaşkanlığı seçiminde eğer demokrasi ve laiklik kavramlarına hassaslarsa, sürece dâhil olmamaları gerektiğini belirtmiştir (TBMM, Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1259).

Bildiriye sivil tepkilerin yoğun biçimde gelmiş olması Türkiye açısından, önceki tecrübelerden farklı olarak, bu sefer sivilleşmenin ilerlediğini görmemizi mümkün kılmaktadır. Her ne kadar dönemde Genelkurmay Başkanı için herhangi bir yargı süreci başlatılmamış olsa bile, süreçten öğrenilecek olan şey; askerın siyasete müdahalesinin artık eskisi kadar olağan olmayacak oluşudur. Siyasi partinin, halk desteğiyle siyasi iktidardayken güç alışı ve bunun demokratik yollarla kaybedilebileceğinin farkında olması ve sivil iradeye olan güvenin, bu süreçte işlediğini görebilmekteyiz.

4.4.2. Anayasa Mahkemesinin 367 Kararı ve Anayasa Değişikliği

Kurban (2014: 92), 12 Eylül darbesinin yaşandığı dönemde meclis tarafından bir türlü seçilemeyen ve krize neden olan cumhurbaşkanlığı seçiminde olduğu gibi, 2007 yılındaki seçimlerde de bir kaos ortamı oluşturulmak istendiğini belirtmiştir. Değınildiği üzere, 27 Nisan 2007 günü ilk tur oylaması yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde hukuki yollarla çıkmaza girilmesinin nedeni; 367 milletvekilinin oylama sırasında mecliste bulunma gerekliliğinden doğmuştur. CHP'nin, ilk tur oylamasında yeterli çoğunluğun mecliste bulunmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurduğu ve yüksek mahkemenin de 367 sorunu üzerinden seçimin ilk tur oylamasını iptal ettiğini görmekteyiz. Yeni cumhurbaşkanı seçilesiye kadar Ahmet Necdet Sezer, görevine devam edecektir.

Cansever'in (2013: 174), de belirttiği gibi, mevcut Cumhurbaşkanı Sezer'in aday değil de Ak Parti içerisinde Abdullah Gül'ün 24 Nisan günü cumhurbaşkanı olarak aday gösterilmesi, öncesi ve sonrasında büyük olaylara neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan saldırılar ve mitingler, neredeyse önceki darbe dönemlerindeki toplumsal kargaşa manzarasıyla benzerlikler göstermektedir. 367 tartışmasının ortaya çıkması nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nin 1 Mayıs tarihli kararıyla iptal edilen seçimde, CHP seçimi boykot etmiş ve böylece mecliste 367 vekilin olmamasını sağlamıştır.

Mecliste cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk tur oylamasının yapıldığı gün Anayasa Mahkemesi'ne başvuran CHP, hem seçimin iptalini hem de seçimin iptaline kadar geçecek süredeki hükmün yürürlüğünü de durdurma talebinde bulunmuştur. Hatırlanacağı üzere, aynı gün Genelkurmay Başkanlığınca yapılan bildirin de bu güne denk gelmesi, seçimlerle oluşan olayın farklı boyutlara yansımaya neden olmuş ve yargı üzerinde bir baskı oluşmuştur. Genelkurmay Başkanlığı 27 Nisan e-muhtırasının, yargıya olan etkisi daha tazeyken, CHP liderinin de; mahkemenin seçimin iptalini vermesi durumunda halkın rahatlayacağını belirtir ifadelerde bulunması, süreci etkilemiştir. Sonuç olarak da, 1 Mayıs günü mahkemenin, seçimler için yeterli olan karar ve toplantı sayısının 367'yi bulmamasından kaynaklı olarak seçimin iptalini vermesi, cumhurbaşkanlığı seçimi üzerinden Türkiye'de yeniden bir siyasi anlaşmazlığın ve bu anlaşmazlığın doğuracağı sonuçları medyana getirmiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1260).

Bu sonuç, Ak Parti'nin hem Anayasa'da yapılmak istenen değişiklik için halkoylamasına gitmesine, hem de genel seçimlerin erkene alınarak, erken genel seçimlerin yapılması kararını vermesine neden olmuştur.

Anayasa Mahkemesinin 367 kararından dokuz gün sonra mecliste anayasanın bazı maddelerini düzenleyen bir yasa çalışması olmuştur. Anayasanın bazı maddeleri hakkında değişiklik yapan yasa tasarısı; cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini, görev süresinin beş yıl olarak belirlenmesini, aynı kişinin iki kere cumhurbaşkanı seçilmesini, karar yeter sayısını üye tamsayısının üçte biri olacak şekilde düzenlenmesini ve genel seçim yinelenme süresinin de dört yıl olmasını kapsamaktadır. 10 Mayıs'ta mevcut Cumhurbaşkanı Sezer'e gönderilen bu karar, Sezer tarafından imzalanmayıp aynen meclise geri gönderilmiş olsa bile, 31 Mayıs 2007'de meclis tarafından tekrar Sezer'e gönderilmesi sonucunda kanun, Cumhurbaşkanı tarafından halkoylamasına sunulmasına karar verilmiştir. 21 Ekim 2007'de bahsedilen kanunun halkoylaması sonucuna göre, yüzde 69'a yakın evet

oyu çıkması neticesinde kanun paketi kabul edilerek, sayılan değişiklikler de yürürlüğe girmiştir. Böylece, artık mecliste seçimi krize neden olan cumhurbaşkanlığı makamı, seçmen tarafından belirlenecektir.

Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararı sonrasında gerçekleştirilip kabul edilen anayasa değişikliği ile birlikte yeni bir boyut kazanan cumhurbaşkanlığı makamı sonrasında tartışmalar, yeni bir anayasa konusu üzerinde de yoğunlaşmıştır. Ekim 2007 tarihli halkoylamasıyla geçilen bu yeni sisteme kısaca bakılacak olunursa, değişimin siyasi sistem içerisindeki yeri daha net anlaşılacaktır. 1961 Anayasası, parlamenter sisteme uygun biçimde kurgulanmış iki kanatlı bir yürütme organı (cumhurbaşkanı/devlet başkanı ve başbakan) kurmakla beraber, tek meşruluğa dayanan bir düzen var etmiştir. Cumhurbaşkanı ise milletvekillerinin seçimi ile gerçekleştirilmektedir. 1961 Anayasası'nda oluşan bu sisteme 'saf parlamenter sistem' demekle beraber, sistem içerisinde çatışma yoluna açık bir seçenek bulunmamaktadır. 1982 Anayasası ile geline nokta ise, yine tek meşruluk sistemi korunmuş olmakla beraber, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri genişletilmiş ve çoğu kararı karşısında sorumsuz bir hal alarak 'bozulmuş parlamentarizm' sistemi var etmiştir. Böylece saf parlamentarizmde iki kanatlı yürütme sistemi, yerini iki başlığa bırakmıştır; cumhurbaşkanı ve başbakan. 2007 değişikliği ile ise, cumhurbaşkanı 1982 Anayasası yetkilerine hala sahip olmakla beraber, 1982 Anayasası'ndaki gibi tek meşru kaynakla değil çift meşru kaynağa dayanacaktır. Hem yetki elde edecek hem de halk tarafından seçilecek olan cumhurbaşkanı karşısında bir de başbakan bulunacaktır. Bunun bit meşruiyet tartışmasına neden olacağı söylenebilir (Uluşahin, 2011: 34).

4.4.3. 22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri ve Siyasi Atmosfer

27 Nisan 2007'de ilk tur oylaması yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin CHP tarafından Anayasa Mahkemesi'ne götürülmesi, aynı gece Genelkurmay Başkanlığı'nca emuhtıranın yayınlanması ve Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararıyla seçimi iptal etmesi sonrasında, hükümet erken seçim kararı almış ve seçimlerin tarihi 22 Temmuz 2007 olarak belirlenmiştir. Seçimler hem bu siyasi ve hukuki kararların neticesinde alınmış, hem de bu gündemin değiştirilip bir güven tazeleme istemi nedeniyle yapılmıştır (Salkın, 2010: 125-126).

Anayasa Mahkemesi'nin kararını açıkladığı gün Merkez Yürütme Kurulu'nu toplayan Ak Parti, erken seçim kararı almış ve Erdoğan, oluşan durumun halka sunulmasını ve kararı milletin vermesi gerektiğini belirterek, erken seçimin bir nevi gerekçesini

sunmuştur. 3 Mayıs tarihinde, erken seçimin 22 Temmuz'da olacağı kararlaştırıldıktan üç gün sonra, TBMM'de yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan yoklama da tekrar 367 yeter sayısının yakalanamaması sonucunda, Abdullah Gül adaylıktan çekildiğini belirtmiştir (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1261).

22 Temmuz 2007 seçimlerine gidilirken, propagandasını tek başına iktidarda kaldığı dönem içerisindeki ekonomik gelişmeler başta olmak üzere, istikrar üzerine kurgulayan Ak Parti, aynı zamanda gerek AB uyum süreci içerisinde olsun, gerek diğer reformlar olsun, gerçekleştirdiği düzenlemeleri, özgürlük ve demokrasi adına getirdiği yenilikleri dile getirmiştir. Ak Parti'nin bu seçimdeki başarısının halk tarafından desteklenmesinin temel argümanları da, sayılan bu maddeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu temel nedenlerin dışında, cumhurbaşkanlığı sürecinde yaşanan kriz, Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararı ve 27 Nisan gecesi yayınlanan e-muhtıra da, Ak Parti'nin oylarını konsolide etmesini ve daha da arttırmasını sağlayan diğer etkenler olmuştur (Özdemir, 2012: 200).

22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri ve sonuçlarıyla beraber, ülkedeki siyasi atmosfere bakacak olursak; 2007 yılındaki bu seçimlere, geçen genel seçimlerinden daha az siyasi partinin katıldığı gözlemlenmektedir. DSP ile CHP'nin ittifak içinde girdiği seçimde, SHP merkez soldaki bu birleşimi desteklemek adına seçime girmemiştir. Büyük Birlikte Partisi ve DTP ise seçime bağımsız adaylarla katılacaklarından dolayı, parti olarak seçime girmemişlerdir (Tuncer, 2007: 136).

22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri sonuçlarına göre; Ak Parti oyların yüzde 46'sını alarak mecliste 341 milletvekiline sahip olurken, CHP ve MHP sırasıyla yüze 20 ve 14 oy alarak 112 ve 71 milletvekiliyle mecliste temsil yakalamıştır. Bu dönemde ayrıca 26 bağımsız aday da milletvekili seçilebilmiştir. Ak Parti'nin sandıktan gördüğü bu destek sonucunda, Genelkurmay Başkanlığı sitesi üzerinden, söz konusu e-muhtıra kaldırılmıştır.

Seçim sonuçları sonrasında Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında kurulmuş olan Altmışıncı Hükümet'in yapacağı ilk iş; siyasi krize neden olmuş olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuca ulaştırılması olacaktır. Seçim sonucu meclise girmiş bulunan MHP'nin Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 22 Temmuz seçimleri sonrasında mecliste bulunarak, Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Böylece Ağustos 2007'de Abdullah Gül, Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Cansever, 2013: 174).

2002 seçimlerinde kullanılan oyların yüzde 45'inin üstündeki bir oran, seçim barajı nedeniyle mecliste temsil yetkisi bulamamıştır. 2007 seçimlerinde ise bu temsil yetkisi bulamayıp, meclise girmeye hak kazanamayan partilerin oranı yüzde 13'e düşmüş ve temsil yönünden tartışmalar yaşanmamıştır. Ayrıca 1991 ve 1999 yılları arasında değinilen koalisyon hükümetlerinin kurulduğu bir dönemden sonra, 2002'de tek başına hükümet kurabilen Ak Parti, 2007 seçimleri sonucunda da tek başına hükümet kurabilmiştir (Tuncer, 2007: 145).

22 Temmuz seçimleri sonucu, tek başına iktidarını devam ettiren Ak Parti'nin, askerinin tüm baskılarına ve 27 Nisan'daki e-muhtıraya rağmen, cumhurbaşkanı adayları olan Abdullah Gül'ün tekrar aday yapması ve 28 Ağustos'ta da belirtildiği üzere Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi, partinin askeri vesayete karşı dik duruşunun örneği niteliğindedir. Aynı zamanda 2002 seçimleri sonucunda yeni kurulan Ak Parti hükümeti karşısında çokça tartışılan türban ve laiklik konusunun kamusal alan içerisine girdiğine ilişkin eleştiriler, 22 Temmuz seçimi sonrası MHP'nin de desteğiyle, üniversitelerde türban serbestliğinin kanunlaşmasıyla sonuçlanmış ve bu karar, askeri vesayetle bir hesaplaşma olarak karşımıza çıkmıştır (Tüylü, 2012: 103).

4.5. 27 Nisan 2007 E-Muhtırasının Asker Siyaset İlişkisi Açısından Bir Değerlendirmesi

27 Nisan 2007 tarihli bildirin yayımlanmasıyla, Türk siyasi tarihinde asker ve siyaset ilişkisi açısından bir farklılaşma meydana gelmiştir. Daha öncede örnekleri olan askerinin siyasete müdahale durumu, ülkemiz açısından bu sefer, sivil iradeye sahip kanadın dik tutumu ve daha sonrada da bildiri karşısında sürdürdüğü irade sayesinde, başarısız olmuştur. Bildirin yayımlandığı günün önemi açısından, cumhurbaşkanlığı seçiminin yarattığı kriz ve sonrasında Anayasaya Mahkemesi'ne gidilen süreçte, 27 Nisan e-muhtırasının verilmesi, hem gidilecek genel seçimlerde hükümeti zayıf düşürmek, hem de yargı kararı üzerinde bir baskı oluşturma gayesinde olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Hükümetin bu müdahaleyi ters çevirecek kararlılıkta attığı adımlar ve hemen karşı bildiri yayımlanmasıyla sivil iradenin önemi vurgulanmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın daha sonra Ağustos 2007'deki mesajındaki söylemler, yaşanan süreçle beraber, asker ve siyaset ilişkisinin eskisi gibi olmayacağı sanılmasının yanıltıcı olduğunu göstermektedir. Bu açıdan, sivilleşme gayesinin, asker ile siyaset ilişkisinin birbirinden kopuşunun hala gerçekleşmemiş olması, bu konunun daha da üstüne gidilmesi gerektiğini göstermektedir.

Büyükanıt'ın söz konusu açıklaması 30 Ağustos'ta yayınladığı mesaj olmakla beraber, mesajda, TSK'nın, Türkiye ve temel değerlerinin eskisi gibi hala korumak ve kollamak görevinin devam ettiğini belirtmiştir. TSK İç Hizmet Kanunu'nun ilgili 35.maddesine dayandırılarak siyasete müdahalesinde yasal dayanak oluşturan ordunun, bu maddeki "koruma ve kollama" görevlerini kullanmaya devam ettiği görülmektedir.

27 Nisan 2007 gecesi yayınlanan ve literatüre e-muhtıra olarak geçen bildiriye tek başına yazdığını dile getiren dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın, konuyla alakalı araştırma yapan TBMM Komisyonu'na (TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu, 2012: 1263-1264) verdiği açıklamalar önem arz etmektedir. Büyükanıt, bunun asla bir askeri müdahale olmadığını savunduğu bildiriye tek başına kaleme aldığını belirtmiş ve bunun bir muhtıra olmadığını anlatmıştır. TSK'nın dönemin koşullarına karşı yaptığı bir değerlendirme olarak ifade edilen bildirinin, hiçbir şekilde kuvvet komutanlıklarına da bilgi verilmeden kendi başına yazılmış olduğunu açıklamıştır. Kanunla TSK'ya verilen sorumlulukların, özellikle de laiklik konusunda hassasiyetin olduğunu belirten Genelkurmay Başkanı, bunlar doğrultusunda bu bildirinin yayınlandığını ifade etmiştir. Ayrıca dönemin medya yayınlarında bildirinin kritik cumhurbaşkanlığı seçimlerine denk getirilerek bunun engellenmesi amacıyla yapıldığını ifade eden yayınların doğru olmadığını söylemiştir. Bildiride, konuyla alakalı kısa bir bölümün olduğuna dikkat çekerek, birilerini işaret ederek cumhurbaşkanı olsun ya da olmasın denmediğini söylemiştir.

TSK'nın bu bildiriyle üzerinde durduğu laiklik, türban ve kamusal alan tartışmaları, 28 Şubat döneminde de ağırlık verilen konularla neredeyse aynı olmasına rağmen, Ak Parti, arkasındaki halk desteğine olan güvenle hareket ederek sivil iradeyi ortaya koymaya çalışmış ve bunu başarmıştır. Belirtildiği üzere, TSK, hükümetin karşı bildiriyle birlikte anında siyaset alanından kopuş yaşamamıştır. Açılacak bu yeni dönemde, ordunun siyasi konuları değerlendirdiği ve açıklamalarda bulunacağı mecra artık Genelkurmay Başkanlığı'nın internet adresi olacaktır. İletişim kanalı olarak kullanılacak olan bu adres, kamuoyunu bilgilendirmek amaçlı basın toplantıları şeklinde görünüyor olsa da, zaman zaman bazı siyasi konuları ele alan veya kurumların uyarıldığı bir mecra olarak da kullanılıyordur. Fakat yaşanan deneyim ve tecrübelerden dolayı, belki de bu açıklamaların eskisi gibi çok etkili olmadığı söylenebilir. (Temiztürk, 2009: 15).

Ne kadar dönemin Genelkurmay Başkanı, 27 Nisan'da yayınlanan bildiriye sadece dönemin koşullarının değerlendirildiği bir metin olarak belirtmiş olsa da, Türkiye'nin siyasi

tarihindeki doğrudan ya da dolaylı askeri müdahalelerin gerçekliği ile kamuoyunda bu metnin algılanış biçimi, bu bildirinin, bir müdahale olarak görülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu tür anlamların çağrıştırılmaması için, AB uyum süreci başlığı altında da değinildiği gibi, ordunun sivil kontrolünün sağlanması ve sivil iktidarın bu tür düzenlemelerle bir sivilleşme öncülüğü yapıp, TSK'nın görev ve yetki alanının yurt savunması olarak belirtilip, iç siyasette belirleyici olmaması, siyasi alanda bir aktör gibi görünmemesi gerekmektedir. İlgili yasalarda ve düzenlemelerde, ordunun görevleri dâhilindeki muğlak ve her türlü müdahaleye yasal dayanak oluşturabilecek kavramların bulunmaması da, bu sivil kontrolün sağlanmasında önem arz edecektir.

5. SONUÇ

Ordu, her zaman ülke içerisinde önemli bir yere sahip olan ve diğer kurumlarla ilişkisi hassas olan bir kurumdur. Bunların başında da elbette siyaset bilimi açısından ordu siyaset ilişkisi gelmektedir. Bu ilişkinin açıklandığı çeşitli modeller, tipolojiler ve yaklaşımlardan da anlaşılacağı üzere, kesin ve ideal bir modellemenin oldukça zor olduğu görülmektedir. Her ülkenin kendi kültürel, siyasal ve toplumsal gibi pek çok kavramlarıyla bağlantılı şekilde irdelenmesi gereken bu ilişkinin, gelişmemiş ülkelerde daha çok sorun yaratıyor oluşunun altında benzer sorunlar yatmaktadır. Öncelikle demokrasi kültürünün yeterli gelişmediği bu ülkelerin pek çoğunun, kökleşmiş demokratik ülkelerden çok daha uzun bir süre sonra bağımsızlıklarını elde etmeleriyle alakalı bir kurumsallaşma sorunlarının olduğu görülmektedir. Aynı zamanda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin modernleşme çabalarının ya ordudan başlatılıyor oluşu ya da modernleşmenin öncüsü olarak ordunun kendisini sorumlu görüyor oluşu da diğer bir etkidir.

Orduların siyaset alanındaki müdahalelerinde öne çıkan nedenler arasında siyasi kültürün ülkedeki yapısının yerleşmemiş olması da sayılabilir. Bunun yanında askeri yapının önemi de dikkat çekmektedir. Eğer ülkede ordu kurumu, kurumlar üstü özelliklerle bezenmiş ve ayrıcalıklara tabi tutulmuşsa da ordunun siyasete müdahaleleri kolaylaşmaktadır. Aynı zamanda ekonomik krizlerin yaşanması da bir diğer neden olarak sayılabilir. Özellikle Türkiye'deki 1970 ve sonlarındaki ekonomik krizler ile 1994 ve 1999 krizlerine bakılacak olunursa, bunların da siyasete bir etkisi olmuş ve askerin müdahalesini kolaylaştıran durumlar yaratmışlardır. Ekonomide yaşanan krizler kadar siyasi iktidarların istikrar ve meşruiyetlerini yitirmeleri de bir neden olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat burada önemli olan, ekonomik veya siyasi krizlerin çözüm yolunun ordunun müdahalesiyle çözüme kavuşturulması değil, müzakere ve demokratik sistemlerin ön gördüğü usullerle giderilmesi olmalıdır.

Türkiye'nin modernleşme ve demokratikleşme hareketlerinin belli ve bazı sınıflar arasındaki çatışma, müzakere ya da sanayi devrimi/ feodalitenin çöküşü gibi süreçler içerisinde doğmayıp, bunun bir bağımsızlık mücadelesi çerçevesinde ve kurucu kadronun da bu bağımsızlık mücadelesini veren ordu içerisinde geliyor olması nedeniyle bu kavramlar bir uğraş sonucu elde edilememiştir. Bu durumda ülke sorunumuzun temel problem noktasının demokratik rejimin işlerliğini sağlamlaştırmak üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu durum, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gerçekleştirilen reformlarda,

ordunun modernleşmeyle kendisini eş değer tutması gibi doğal bir sonucu doğurmuştur ki bu da zaten bu hareketin öncülünün kendisinden kaynaklanıyor olmasındandır. Aynı durum Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki modernleşme hareketinin ordu kurumu üzerinden başlatılmış olmasıyla da karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasilerin doğal sonucu olarak ortaya çıkan milli irade kavramı, Türkiye'de neredeyse her on yılda bir anti demokratik uygulamalarla kesintiye uğratıldığı gibi, bunun yüzünden hukuk devleti yapısının da gelişmemesine sebebiyet vermiştir. Temsili demokrasilerde sivil iradenin oraya çıkması sonrasında her anti demokratik müdahalenin, hem hukuk devletine hem demokratik yapılara hem de evrensel insan hakları kavramlarına zarar verdiği bilindiğinden, bu müdahalelerin yaşanmaması için, demokrasi kültürü ve sisteminin gerçek anlamda içselleştirilip buna göre adımlar atılması gerekmektedir. Bahsedilen demokrasi kültürünün içselleştirilmesi, ülkede ekonomik ve politik anlamda yakalanan istikrar sonucu refah ve ekonomik özgürlüklerin gelişmesiyle beraber, halkın huzurunun oluşması paralelinde eğitim seviyesinin artması ve gerçek bir sivilleşmenin başlamasıyla yakalanacağı düşünülmektedir. Söz konusu askeri müdahaleler ise böylesi bir istikrarın hem siyaseten hem de ekonomik yönleriyle sağlanmasını engellemektedir.

Türkiye'de asker ve siyaset ilişkisinin demokratik ilkeler çerçevesinde şekillenmemesi konusunda bazı temel noktalar görülmektedir. Bunlardan ilki Osmanlı'dan itibaren gelenek olarak Cumhuriyete de aktarılan ordu kurumunun gücünden gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalması ve gelişmesi için başat bir konuma sahip olan ordu, her zaman siyaseti etkilemiş ve padişahların bile değişmesine neden olacak güce erişmiştir. Bu güçlü ordu geleneği, onun ülke için elzem bir kurum olmasından kaynaklanmaktadır. Bu güçlü ordu geleneği, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da bağımsızlık mücadelesini vermesinin doğal sonucu olarak devam etmiştir.

İkinci etken, ordunun modernleşme kavramı kapsamında kendisinde siyasete müdahalede haklılık payını görüyor oluşudur. Kurucu kadronun asker kökenli oluşu, modernleşmenin ordu içerisinden başlatılması, Osmanlı'nın Avrupa'ya eğitime gönderdiklerinde subayların modernleşme anlayışını benimsemeleri gibi etmenler, bu kurucu kadronun Cumhuriyet sonrasında gerçekleştirilen temel değerlerin kurucusu ve sahiplenicisi olmasına neden olmuştur.

Üçüncü etken, liberal demokrasilerde önemli bir yere sahip olan özgürlüklere sınırlandırılmalar getirilmesinin kabul edilemeyeşi, demokratik değerlerin önemi ve sivil iradenin güçlendirilmesi gibi kavramların Türkiye’de çok gelişmemiş olmasıdır. Ordu mensuplarının kendilerinin siyasetten üstün ve dışında görüşü de bu ilişkinin farklılaşmasına neden olur. Yani kısaca; ordu kurumunun geleneksel gücü, Osmanlı’dan miras kalan ordu kavramı, modernleşme ile ordu ilişkisi ve askeri güç üzerindeki sivil kontrolün tam anlamıyla gelişmemesi gibi temel sorunlar, Türkiye’de asker ve siyaset ilişkisi için sorun oluşturmuştur. Bu sayılan nedenler ve bunların asker siyaset ilişkisinde yarattığı problemlerin bilimsel açıdan irdelenmesi ve düzeltilmesine katkı bulunulması önem arz eder.

1950 seçim sonuçları, Türkiye’de elit sınıfın beklemediği bir sonuç olması kadar, bu sınıfın kendisini ülkede yolunda gitmeyen bir durum karşısında sorumlu hissettiği nedeniyle önem kazanıp, Türkiye’de daha sonraki askeri müdahalelerin de önünü açacak bir asker müdahaleye neden olmuştur. Demokratik usullerle seçilip iktidara gelen ve demokratik haklarını kullanan hükümetin 1960 yılında, seçim dışı bir yolla iktidardan alınması aslında merkez ve çevre arasındaki bağın gerginliğini göstermekte, 27 Mayıs’ta yaşanan bu hadisenin bir benzerinin de bu sefer 28 Şubat’ta yaşandığı görülmektedir. Darbeyi yapan kadronun doğrudan siyasete müdahale edip 1961 Anayasası’nın ilan etmesi gibi benzer bir durum 1980 müdahalesinde de 1982 Anayasası’nın kabul edilmesiyle görülmektedir.

1971, 1997 ve 2007 yıllarındaki muhtıra ya da hükümete uyarı niteliğinde verilen mesajlarda ise doğrudan bir müdahale olmayıp, kısmen anayasa değişikliğine gidildiği ve askeri kadroların ülke yönetimini ele geçirmedeği görülmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi, diğer doğrudan askeri darbeler de göz önüne alındığında askeri müdahaleyi gerçekleştiren kadrolardan hiç birinin sürekli bir askeri rejim amacının olmayışıdır. Her askeri müdahale sürecinde yaşanan kargaşa, kriz, bunalım ve belli bir seviyede halkın da askerin müdahalesinde onları teşvik eder duruşları nedeniyle anti demokratik bir yolla asker, siyasete müdahalede bulunmuş, askeri müdahalenin yapılması sonrasında da sayılan sorunların düzeltilmesiyle iktidarın sivil yönetime geçtiği görülmüştür. Böylece bir askeri rejim kurulma gayretinin olmadığı anlaşılmaktadır.

28 Şubat 1997 askeri müdahalesinden sonra 27 Nisan 2007 müdahalesine kadar geçen sürede, Ak Parti’nin tek başına iktidara geldiği 2002 Genel Seçimlerine kadar hükümetlerin koalisyondan oluşması ve istikrarın bir türlü ekonomi ve siyaset alanında sağlanamıyor oluşu, Ak Parti’nin bu seçimlerde başarı sağlamasına neden olmuştur. Aynı

zamanda bu durum, ilerleyen dönemlerde başarısının devamını da oluşturmuştur. Tezin dördüncü bölümünde değinilen konuların bu tez çalışması açısından önemi; o döneme kadar ki asker siyaset ilişkisi boyutlarının, yapılan hukuksal reformlarla değiştirilme istemi sonucunda yaşanan dönüşümden kaynaklanmaktadır. Ak Parti daha iktidara gelmeden önceki söylemlerinde altını çizdiği AB süreci ile ilgili olan uygulamaları, seçimi kazanıp hükümeti kurmasıyla hayata geçirmeye başlamıştır. Burada önemli olan uygulamalar; askeri harcamaların TBMM denetimine açılması, MGK'nın sivilleştirilme çabaları, TSK İç Hizmetler Kanunu'nda önceki darbelerle dayanak oluşturan maddelerin değiştirilmesi gibi pek çok kalem sayılabilir. 27 Nisan e-muhtırasında yaşanan önemli bir gelişme de, tek başına iktidarın kurulduğu dönemde yaşanan istikrarın, laiklik ve irtica söylemleriyle gerilen siyasi ortamın askerin müdahalesiyle bozulmasını istemeyen ve sivil toplum kuruluşları ve hükümetin dik duruşuyla 28 Şubat'taki gibi hükümetin düşmesine engel olunmasıdır. 27 Nisan sürecinin diğer müdahalelerden önemli olan farkı da zaten halkın bu müdahaleyi istemeyecek bir siyasi kültürü kurumsallaştırmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Böylece 27 Nisan hem oluşum hem de sonrasındaki gelişmelerle (Ak Parti'nin seçimi tekrar kazanması, Cumhurbaşkanlığı'na Abdullah Gül'ün getirilmesi, Anayasa değişikliği gibi) asker siyaset ilişkisini değiştirmiştir.

Türkiye'de asker siyaset ilişkisinin normalleşmesi için sayılabilecek temel konular ise; askeri ve siyasi alanların keskin olarak ayrılması ve iç meseleler konusunda son karar vericinin sivil iktidarlar olup, ordunun siyasi karar ve durumlara müdahil olma eğiliminin son bulması ve ordu üzerinde sivil bir denetimin oluşturulması olarak söylenebilir. Türkiye'de gerçekleştirilen askeri darbelerin yaşandığı dönemlere bakıldığında, askeri kanadın, ülke içerisindeki siyasi konular hakkında her zaman müdahil olma durumları olmuştur. 28 Şubat sürecinde laiklik, irtica tartışmaları ve Refah Partisi'nin ve üyelerinin siyasi davranışlarından rahatsızlıklarını MGK toplantısında dile getirip, uyulması gereken kararlar çıkartan Silahlı Kuvvetler, hem hükümetin düşmesi açısından onlar üzerinde bir baskı kurmuş hem de yapılan açıklamalarla siyasi mercilerin kararlarında şekillendirici bir iradeyi oluşturmuşlardır. Aynı şekilde 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde yayınlanan mesajda da, dönemin tartışma konusu olan Cumhurbaşkanlığı ve 367 tartışmaları gibi biri siyasi diğeri de hukuki meseleler olmasına rağmen, açıklamada bunlara da değinilmiş ve laiklik sorunu üzerinde hükümet eleştirilmiştir. Bu eğilim bahsedildiği üzere, ordunun Cumhuriyet ve laiklik gibi temel değer ve ilkeleri koruma ve kollama misyonu edinmesinden kaynaklanmaktadır. Ordunun, ülke içindeki çoğu siyasi

kararda açıklamada bulunma ve yol gösterici bir pozisyon olma durumu, onun siyasete müdahalelerine neden olmaktadır.

İkinci konu ise, ekonomik ve yönetsel ayrıcalıkların ordu üzerinde kurumsallaşma eğiminin kırılması gerekliliğidir. Bu ayrıcalıklar, ordunun ekonomik ve idari açıdan özerkleşmesi ve neredeyse kimse tarafından düzenlenmeye cesaret edilemeyen alanlar oluşmasına neden olmuştur. Bu konuda 2002-2007 yılları arasında yapılan ve AB uyum süreci kapsamında, asker siyaset ilişkisinin demokratik ülkelerdeki hale getirilme çabası neticesinde hayata geçirilen reformlar öne çıkmaktadır. Değınildiğı üzere iktisadi ve idari sorumsuzluk veya denetimsizliklerinin kaldırılmaya çalışılması çabası bu konuda atılan önemli adımlardandır. Askeri harcamaların Sayıştay denetimine tabi tutulması, her kamu kurum ve kaynağı kullanımında hiçbir istisnanın olmayacağıın kanunlaştırılması sonucu, ordu üzerindeki iktisadi bir denetimsizlik durumunun kalkmış olduğunu görmekteyiz.

Bir diğér önemli konu; ordu üzerinde sivil yönetimin demokratik denetiminin oluşturulması için gerekli düzenlemelerde bulunulması ve bunların içselleştirilmesidir. Bu konuda, her askeri müdahale sonrasında müdahaleyi gerçekleştiren kadronun, yaptıklarını denetimsizleştirmeye yönelik çıkardıkları hukuki düzenlemelerin değıştirilmesi gerekmektedir. Milli Güvenlik Kurulu, Genelkurmay Başkanlığı ve TSK İç Hizmet Kanunu'nda bulunan görev sınırlarının oldukça geniş görünüşü ve çoğu zamanda askeri müdahalelere müsaade eden muğlak kavramların yerini, kesin çizgilerle ordunun görevlerinin iç siyasi konularla ilgili olmadığıın, bunların sivil siyasi iktidarların görev tanımları içerisinde olduğunun benimsenmesi gerekmektedir.

Bir diğér önemli durum ise, denetim ve görev tanımlarının muğlaklıklardan arındırılması sonucu, ordunun yapılanması ve işlevlerinin şeffaflaştırılması ve sorumluluklarının denetlenmesi konusudur.

Türkiye'de gerçekleşen askeri müdahalelerin geçmişinin ve nedenlerinin objektif bir şekilde araştırılması ve bunlara çözümlerin demokratik usullerle getirilmesi, tekrardan böylesi müdahalelerle karşılaşılmasını önlemek açısından önemlidir. Silahlı kuvvetlerin üzerinde bir sivil denetimin oluşturulması ve hukuki reformların doğru şekillerde oluşturulması elzemdir. Asker ve siyaset ilişkisi açısında atılacak adımların sadece kâğıt üzerinde değil fiilen de gerçekleştiriliyor olması, ancak askeri müdahalelerin önünü kesmek için gerekli demokratik koşulların oluşmasına bağlıdır. Dönüşüm geçiren müdahalelere,

günümüz şartlarına uygun çözümlerin bulunması da demokratik seçimlerle iş başına gelen seçilmişlerin görevidir. Sadece hukuki reformlarla demokratik bir denetim ve kontrolün olması söz konusu değildir. Bunun için gerekli ortamın oluşturulması hem gelişen dünya düzeninin anlaşılması hem de sivil yönetime olan inancın kuvvetlenmesine bağlıdır.

6. KAYNAKLAR

- Afyoncu, E., Demir, U., ve Önal, A. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler* (Altıncı Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ağdağ, B. (2010). *28 Şubat Askeri Müdahalesi ve Türk Siyasetine Etkileri: Türkiye'de Asker-Siyaset İlişkisinin Tarihsel Serüveni Bağlamında Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Alogan, Y.). İstanbul: Kaynak Yayınları (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı).
- Akbaba, B. (2006). *Ulus Devlet Bağlamında Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti: Muhafazakar Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akgün, B. (2008). Türkiye'de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu. *Demokrasi Platformu*, 4(14), 21-50.
- Akgün, R. (2015). *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 27 Mayıs İhtilali Bağlamında Medya-Siyaset İlişkisi (1950-1965 Dönemi)*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Akgüner, T. (1983). *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi .
- Akıncı, A. (2013). Türkiye'de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 93-123.
- Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 39-58.
- Akıncı, A. (2015). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 55-72.
- Akıncı, S. (2014). *1960-1980 Dönemi Türk Parlamentosunda Vesayetçi Yapılar*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

- Akman, Ş.T. (2006). *Devletin Şiddet Araçları Üzerindeki Tekelci Kontrolü ve Meşruiyet Sorunu: 12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye’de Ordu ve Meşruiyet Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akpınar, H. (2001). *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Akşin, S. (1977). Osmanlı Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Yaz (1977), 31-46.
- Akşin, S., Foraqui, S., Kunt, M., Ödekan, A., Toprak, Z., ve Yurdaydın, H.G., (1997). *Türkiye Tarihi Üçüncü Cilt*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (2012). *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*. (Sekizinci Baskı). Ankara: İmaj Yayınları.
- Akyaz, D. (2006). *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyürek, S., Atalay, E., Bıçaksız, A., Koydemir, F.S. (2014). *Sivil Asker İlişkisi ve Ordu Toplum Mesafesi* (Birinci Baskı). Ankara: Bilgesam Yayınları.
- Alkan, A. T. (2013). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Altan, C. (2005). Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(12), 174-190.
- Altınay A. G. ve Bora, T. (2008). Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik. Bora T., ve Gültekingil, M. (Editörler). *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt4: Milliyetçilik içinde* (140-155) (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arcayürek, C. (1986). *Müdahalenin Ayak Sesleri*. (Birinci Baskı). Ankara: Bilgi Yayınları.
- Arcayürek, C. (1986). *12 Eylül’e Doğru Koşar Adım- Kasım 1979 Nisan 1980*. Bilgi Yayınevi: İstanbul.
- Arslan, A. (2003). Türkiye’nin Siyasi ve Toplumsal Modernleşme Sürecinde Ordu ve Askeri Elitler. *Atatürk Dergisi*, 3(4), 163-181.

- Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2001). Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 93-107.
- Atıcı, M. (2013). *Türkiye’de Ekonomi Politika İlişkisi Bağlamında 28 Şubat Askeri Müdahalesi*. Yüksek Lisans Tezi, Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Avrupa Birliği Bakanlığı (1998, Mart). *Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 1998 Düzenli Raporu*. 17.05.2019 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf adresinden erişildi.
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2007). *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*. 21.05.2019 tarihinde <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyup.pdf> adresinden erişildi.
- Aybay, R. (1978). Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 33(1), 59-82.
- Aydemir, Ş.S. (2009). *İkinci Adam Cilt 1*. (Sekizinci Baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Bahçıvan, F. (2005). *27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Dış Politikasına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Balcı, A. (2011). *Türkiye’de Militarist Devlet Söylemi*. (İkinci Baskı). Ankara: Kadim Yayınları.
- Balcı, M. (2000). *MGK ve Demokrasi / Hukuk, Ordu, Siyaset*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Baştürk, F.H. ve Ertekin, M.S. (2005). Türkiye’de 1990 Sonrasında Yaşanan Ekonomik Krizlerin Sigorta Sektörünün Fon Yaratma Fonksiyonu Üzerine Etkileri, *Mevzuat Dergisi* sayı:85, 1-11.
- Bayburt, D. (2001). *27 Mayıs İhtilalini Hazırlayan Sebepler ve Tahkikat Komisyonu*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Bayram, S. (2008). *12 Eylül'ün Siyasi Hayatımıza Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Bayramoğlu, A. (2004). Asker ve siyaset., A. Bayramoğlu ve A. İnel. (Editörler), *Bir Parti, Bir Zümre, Türkiye'de Ordu Birikim Seçmeler 2* içinde (59-119). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Belge, M. (1992). *12 Yıl Sonra 12 Eylül*. Birikim Yayınları: İstanbul.
- Belge, M. (2012). *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye* (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkcan, U. (2005). *Demokrasi Kurumları Açısından Türk Demokrasisine İlişkin Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Yirmi Yedinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bezci, E. G. (2014). *Şiddet ve Darbe: 1983-2002 Yılları Arası Türkiye'deki Sivil-Asker İlişkisinin Anatomisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bila, H. (2008). *CHP 1919-2009*. İstanbul: Doğan Kitabevi.
- Birand, M. A. (1984). *12 Eylül Saat: 04.00*. Karacan Yayınları: İstanbul.
- Birand, M. A. (1991). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*. (Onuncu Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Birand, M.A., Çaplı, B., Dünder, C. (2007). *12 Mart / İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Birand, M.A, ve R. Yıldız. (2012). *Son Darbe: 28 Şubat*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Boratav K., ve Tanör B. (2007). *Türkiye Tarihi 5/ Bugünkü Türkiye 1980-2003*. Cem Yayınevi: İstanbul.

- Bozdemir, M. (1982). *Türk Ordusunun Tarihsel Dayanakları*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:489, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi:32
- Börklüoğlu, L. (2010). *27 Mayıs 1960 Müdahalesi Sonrası Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkisi (1960-1965)*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Burak, B. (2009). *Türkiye'nin Siyasal ve Yönetimsel Yaşamında 28 Şubat Süreci'nin Yeri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu ve Siyaset İlişkileri. *History Studies International Journal of History*, 3(1), 45-67.
- Bürkcü, Ş. (2011). *Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordunun Siyaset ve Toplumsal Hayatın Diğer Alanları Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Can, A. T. (2012). *Nasıl Darbe Yaptım? Kenan Evren 12 Eylül'ü Anlatıyor*. Anatolia Yayınları: İstanbul.
- Cansever, N. (2013). *Türkiye'de 2000 Sonrası Ordunun Siyaset Üzerindeki Etkileri ve Bunu Belirleyen Dinamikler*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Cansever, N. Ve Kiriş H. M. (2015). Türkiye'de Ordu – Siyaset İlişkileri Çerçevesinde AK Parti– TSK Etkileşimine Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 361-384.
- Cem, İ. (2017). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* (Yirmi Altıncı Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cemal, H. (2012). *Tank Sesleriyle Uyanmak 12 Eylül Sabahı*. Everest Yayınları: İstanbul.
- Celal, M., Katoğlu, M., Özdemir, H., Tunçay, M., Koçak, C., Ödekan, A., Boratav, B. (2018). *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980*. (Altıncı Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

- Cizre, Ü. (2004). Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz. A. Bayramoğlu ve A. İnel. (Editörler), *Bir Parti, Bir Zümre, Türkiye’de Ordu Birikim Seçmeler 2* içinde (59-119). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çakır, R. (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisi’ni Anlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çam, E. (1987). *Siyaset Bilimine Giriş*. (Birinci Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*. (Beşinci Baskı). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Çaylak, A., Baran, H. (2012). Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem:1960-1970., A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe, H. Kapu (Editörler), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*(Beşinci Baskı), Ankara: Savaş Yayınları.
- Çeçen, A. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti*. İstanbul: Fark Yayınları.
- Çelen, O. (2002). *İç Hizmet Kanunu ve Yönetmeliği, Askeri Ceza Kanunu*. (Onuncu Baskı). Ankara: Cantekin Matbaa.
- Çelik, N. (2004). *28 Şubat ve İrtica Tehdidi*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Çelik, S. (2008). *Osmanlı’dan Günümüze Devlet ve Asker*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Çeliker, İ. (2016). *Türkiye’de Ara Rejim Dönemleri (1960-1973)*. Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis.
- Çetin, H. (2003). *İnsan ve Siyaset*. (Birinci Baskı). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Çitçi, O. (2006). Ordu Siyaset İlişkileri: 1920-1938. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 17-44.
- Dahl, A.R. (2015). *Demokrasi Üzerine* (Üçüncü Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Demir, A. (2010). *28 Şubat’tan 27 Nisan’a Ordu Siyaset İlişkisi: Hürriyet Gazetesi İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Demir, E. (2013). *Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, T. (2002). Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Yaz(93), 29-54.
- Demirel, T. (2010). 2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset Kontrollü Değişim İle Statüko Arasında Türk Ordusu. *Seta Analiz*, sayı: 18, Şubat 2010, 4-23.
- Demiriz, M. (2011). *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Devran, Y. ve Özcan, Ö. F. (2017). 1960’tan 2016’ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri Anlamlar Amaçlar Niyetler ve İdeolojiler. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(2), 7-20.
- Dilaveroğlu, E. (2012). *Sivil Toplum Kavramı Çerçevesinde 28 Şubat Süreci ve TÜSİAD’ın Sürece Bakışı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğanay, Ü. (2007). AKP’nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakarlık. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 65-87.
- Doğançay, M. (2014). *28 Şubat Sürecinin Türkiye’de İç Politikaya Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dursun, D. (2001). *27 Mayıs Darbesi: Hatıralar- Gözlemler- Düşünceler*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Duverger, M. (1965). *Diktatörlük Üstüne*. (İkinci Baskı). İstanbul: Dönem Yayınları.
- Erdoğan, M. (1990). Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40(1), 309-334.
- Erdoğan, M. (1997). *Rejim Sorunu*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2008). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*. (Yedinci Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.

- Erdoğan, Ü. (2006). *Demokrat Parti ve 1960 İhtilali*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (2016). *Anatüzüğe Giriş*. (On Beşinci Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Eser, H. B., Baltacı, C., Arslan, M. (2012). Türk Siyasal Sisteminde 1960 Müdahalesi ve Vesayet Kurumsallaşması Üzerine Bir Analiz Denemesi. *Süleyman Demirel Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs(25), 69-97.
- Finer, S.E. (1975). *Man on Horseback: The Role of the Military in Politics* (İkinci Baskı). Penguin Books.
- Genç, F. N. (2017). Türkiye’de Askeri Darbeler ve Kriz Yönetimi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/16*, s. 219-240
- Güler, U. (2006). *Türkiye’de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gülmez, İ. (2014). *28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Günel, E. (2009). *Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni: 1908-2008*. (Birinci Baskı). İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Güneş, H. (2000). *Modern Toplumlarda Ordu ve Devlet*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürses, E. (2009). *Türk Siyasal Hayatında Milli Güvenlik Kurulu’nun Yeri: 28 Şubat Süreci Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göktaş, M. (2009). *Türkiye’de Siyasal Kültür ve Anayasa Yapım Sürecine Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Gölcü, A. (2014). *Demokrasi Kültürü Bağlamında 28 Şubat Sürecini Yeniden Düşünmek: Köşe Yazılarında Demokrasi Söylemi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Gözler, K. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. (2010 yılı Baskısı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Hakyemez, Y., Ş. (2010). 2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 387-406.
- Hale, W. (1996). *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. (Birinci Baskı). İstanbul: Hil Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset* (Beşinci Baskı). İstanbul: Liberte Yayınları.
- Hongur, A. (2006). *28 Şubat Sürecinde Ordu, Medya ve Siyasal İktidar*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Huntington, S.P. ve Dominguez, J.K. (1965). *Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma*. (Çev. Özbudun, E.). Ankara: Şenyuva Matbaası.
- Huntington, S.P. (1965). *The Soldier and The State The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. (İkinci Baskı). New York: Vintage Books.
- Huntington, S.P. (2007). *Asker ve Devlet / Sivil - Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*. (İkinci Baskı). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Ilıcak, N. (1975). *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- İba, Ş. (1999). *Milli Güvenlik Devleti*. İstanbul: Çivi yazıları Yayınevi.
- İnal, İ. (2017). *Türkiye'de Ordunun Demokratik Modernleşmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnan, A. A. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnce, M. (2012). *Askeri İhtilallerin (1960-1980) Siyasal ve Toplumsal Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- İnceoğlu, E. (2009). *Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- İnsel, A. (2004). Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri., A. Bayramoğlu ve A. İnsel. (Editörler), *Bir Parti, Bir Zümre, Türkiye’de Ordu Birikim Seçmeler 2* içinde (41-59). İstanbul: Birikim Yayınları.
- İnsel, A. (2007). Pretoryen Devlet ve Sahipleri. *Birikim Dergisi*, Sayı:218/Haziran, 17-21.
- İpekliler, M. (2010). *Anılarda 12 Eylül Darbesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- İşler, F. (2014). *Türkiye’yi 28 Şubat Sürecine Götüren Gelişmeler ve Medyanın 28 Şubat Sürecindeki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Janowitz, M. (1971). *The Professional Soldier A Social And Political Portrait*. New York: Free Press.
- Kapuci, S. (2015). *27 Nisan E-Muhtırasının Algı Yönetimi Kapsamında Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaca, D. (2015). *12 Eylül 1980 Darbe Dönemi Türkiye’nin Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Karadaoğlu, Ç. (2013). *12 Eylül 1980’e Giden Süreçte Türkiye’de İç Güvenlikte Karşılaşılan Sorunlar ve Bunları Çözmeye Yönelik Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Karamollaoğlu, U. (2011). *Militarizm ve Pretoryenizm Ekseninde Modern Türkiye’de Ordu İktidarı ve Neo-liberalizm Ordu İktidarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karatepe, Ş. (2009). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: İz Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*. (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kayalı, K. (2000). *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs- 12 Mart*. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynak, M. (2006). *Darbeleri Demokrasi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. (Yirminci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset Bilimi* (Birinci Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Koç, Y, T. (2011). 12 Eylül’den 12 Haziran’a Siyasi Partiler Adalet ve Kalkınma Partisi, *SETA Analiz*, sayı: 41, 5-21.
- Kongar, E. (1992). *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. (Altıncı Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2004). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. (Otuz Beşinci Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2007). *28 Şubat ve Demokrasi* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köse, S. (2010). *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Kumlu, S. (2009). *Atatürk Dönemi Sonrası Türkiye Cumhuriyeti’nde Meydana Gelen Darbeler*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Kurban, A. (2014). *Ak Parti Dönemi Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükler, M. (2010). *28 Şubat ve 27 Nisan Süreçlerinde TBMM ve Basında Sivil Vurgusu*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Laçiner, Ö. (2004). Türk Militarizmi., A. İnel ve A. Bayramoğlu. (Editörler). *Bir Zümre Bir Parti- Türkiye’de Ordu Birlik Seçmeler 2* içinde (13-29). İstanbul: Birlik Yayınları.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*.(Çev. Babür Turna). İzmir: Arkadaş Yayınları (Eserin Orijinali 1961’de yayımlandı).

- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. (Yirmi Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazıcı, N. (1989). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*. İstanbul: Gür Yayınları.
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Milli Güvenlik Kurulu (Ocak 2003). *2003 Ocak Ayı Toplantısı Basın Bildirisi*. 20.05.2019 tarihinde <https://www.mgk.gov.tr/index.php/2003-yili-ocak-ayi-toplantisi> adresinden alınmıştır.
- Milli Güvenlik Kurulu (Aralık 2004). *2004 Aralık Ayı Toplantısı Basın Bildirisi*. 20.05.2019 tarihinde <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-aralik-2004-tarihli-toplantı> adresinden alınmıştır.
- Mordoğan, C. (2010). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kriz Diplomasisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mumcu, A. (1998). *Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Cilt 1*. (İkinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Mümtaz, H. (2003). *Askerin Koordinatları*. Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Neziroğlu, İ. (2004). *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Nordlinger, E.A. (1997). *Soldiers in Politics Military Coups and Governments*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Oran, S. (2013). *27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin Liderlik Olgusu ve Kurumsal Çerçevesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Öğün, S.S. ve Sarıbay, A.Y. (1999). *Politik Bilim*. (İkinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Önder, T. (2007). İstikrar ve Kriz: 3 Kasım’dan 22 Temmuz’a Türkiye Siyaseti. *Türkiye Günlüğü*, sayı:89, 73-82.

- Örs, B. (1996). *Türkiye’de Askeri Müdahaleler: Bir Açıklama Modeli*. (İkinci Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Örmerci, O. (2008). *İttihat ve Terakkiden AKP’ye Türk Siyasal Tarihi*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Öymen, Ö. (1986). *Bir İhtilal Daha Var: 1908-1980*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Öz, E. (1992). *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Özbay, M., H. (2016). *1980-2013 Yılları Arasında Yaşanan Bazı Siyasal Olayların Türkiye Ekonomisine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Özbudun, E. (2004). *Anayasa Hukuku*. (İkinci Baskı). Eskişehir: Anadolı Üniversitesi Yayınları.
- Özer, N. P. (2011). *Gazete Haberlerinde Manipülasyon: 28 Şubat Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özcan, G. (2010). Türkiye’de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi., İ. Akça ve E.B. Paker (Editörler), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* içinde (307-351). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özdağ, Ü. (1991). *Ordu Siyaset İlişkisi*. (Birinci Baskı). Ankara: Gündoğdu Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2006). *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları
- Özdemir, H. (1993). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Asker ve Rejim İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özdemir, H. (2012). Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 188-209.
- Özgan, A. (2008). *28 Şubat Sürecinin Siyasal Açından Neden ve Sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

- Özseveç, Y. (2017). Postmodernizm Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(54), 1-8.
- Öztekin, A. (2001). *Siyaset Bilimine Giriş*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Öztürk, O. M. (1993). *Ordu ve Politika*. (Birinci Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Parlar, S. (1997). *Silahlı Bürokrasinin Ekomomi Politikası*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bibliotek Yayınları.
- Perin, M. (1995). *Menderes'i Kim Astı?* İstanbul: Dünya Aktüel Yayınları.
- Pye, L. (1962). *Armies In The Process Of Political Modernization*. (Birinci Baskı). Princeton: Princeton University Press,
- Rosenbaum, W. (1975). *Political Culture*. (Birinci Baskı). London: Praeger.
- Sabuncuoğlu, Ö. (1992). *Atatürk'ün Devlet Anlayışı*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sakallı, A. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Askeri Müdahaleler*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Salkın, M. E. (2010). *Türkiye'nin 1983-2007 Tarihleri Arasında Sivil-Asker İlişkileri: Klasik Darbeden E Muhtıraya*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (İkinci Baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sarıgedik, İ., (2008), *1994-2001 Krizlerine Genel Bakış ve Kriz Yönetimi*, Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sunay, C. (2009). *12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Asker-Siyaset İlişkileri (1980-1987)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Sünbuloğlu, N.Y. (2013). Erkek Millet Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler. *İletişim Yayınları: İstanbul*.

- Şaylan, G. (1981). *Çağdaş Siyasal Sistemler*. Ankara: TODAİE Yayınları, No:192.
- Şaylan, G. (1988). *Ordu ve Siyaset: Bonapartizmin Siyasi Kültürü*. Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı Yayınları.
- Şen, S. (1997). Türkiye'yi Anlamak Ya Da Geçmişten Geleceğe Silahlı Kuvvetler. *Birikim Dergisi*, sayı: 96, Nisan (1997).
- Şen, S. (2004). Ordu: Her Şeye Rağmen Korunması Gerekenin Temsilcisi. Gülbay, M.ve Göktaş, H., (Editörler), *Kışladan Anayasaya Ordu, Siyasi Kültürde TSK'nın Yeri* içinde (90-112). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Şen, E. (2014). *Tarihi, Siyasi ve Fikir Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tan, M. (2008). *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanör, B. (2001). *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*. (Onuncu Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarhan, A.B. (2012). Türkiye'de Postmodernizm ve Siyasal Değişim. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 11-20.
- Tarım, O. (2013). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tayyar, Ş. (2009). *Kıt'a Dur.*(Yedinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tek, H. (2006). *Darbeler ve Türk Basını*. Dimitri Basımevi: İstanbul.
- Tekin, Ö.F. (2015). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Normalleşmesi ve Modern Devlet: 2000-2012 Yılları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(1), 25-57.
- Temiztürk, H. (2009). Türkiye'de Ordunun Siyasete Müdahale Geleneği ve Basın: 27 Nisan 2007 Muhtırasından Önce ve Sonra. *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 6-26.

- Tekeli, İ. (2016). Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Düşünceler. *Düşünme Dergisi*, 2016 Güz/Sayı:10, 8-20.
- Tezkan, Y. (2000). *Siyaset, Strateji ve Güvenlik*. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Timur, K. (1999). Tanımı Yapılamayan Postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak/Sayı:1, 319-323.
- Tomakin, M.S. (2014). *Türkiye’de Askeri Darbeler Sonrasında Sivilleşme Çabaları: 1983-1987 Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tosun, T. (1991). *Askeri Müdahalelerin Siyasi Kültüre Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tuncer, E. (2007). 2007 Seçimleri: Genel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 1(1), 135-146.
- Tunçay, M. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*. (Yedinci Baskı). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2018, Temmuz). *Güncel Türkçe Sözlük*. 17 Temmuz 2018 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts adresinden alınmıştır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbler ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, *Meclis Araştırma Komisyonu, Cilt:1*.
- Türköne, M. (2008). *Siyaset* (Sekizinci Baskı). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Tüylü, Ö.S. (2012). *Türkiye’de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve AKP Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Ulukaçar, M. (2013). *Türkiye’de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uluşahin, N. (2011). Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikele, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 29-38.
- Uzgel, İ. (2004). Ordu Dış Politikanın Neresinde., A. İnsel ve A. Bayramoğlu (Editörler). *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu içinde*(311-334). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye’de Asker ve Siyaset*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Üskül, Z. (2001). *Siyaset ve Asker: Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Üskül, Z. (2004). Demokratik Sistemde Rejimin Temeli Tabi ki Millet Olmalı. . Gülbay, M.ve Gökteş, H., (Editörler), *Kışladan Anayasaya Ordu, Siyasi Kültürde TSK’nın Yeri içinde* (195-205). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Yakupçebioğlu, N. (2018). *Türk Siyasal Kültüründe Devlet Algısı ve Türkiye’de Liberal Siyasal Partilerin Devlete Bakışı: Demokrat Parti ve Anavatan Partisi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Yalçınkaya, A. (2011). Hafıza Savaşlarından Sahiplenilmiş Şehitliğe: Madımak Katliamı Örnek Olayı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66(3), 334-394.
- Yazıcı, S. (1997). *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*. Ankara: Yetkin Kitabevi.
- Yazıcı, S. (2009). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye: Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2006). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Yayınları.

- Yıldız, H. (2005). Postmodernizm Nedir. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:13, 1-15.
- Yıldız, U., B. (2010). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Asker-Siyaset İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, N. (2012). *Bin Yılın Sonu: 28 Şubat*. İstanbul: Pınar Yayıncılık.
- Yücel, M. S. (2006). *Türkiye’nin Siyasi Partileri (1859-2005)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yüksel, E. (2004). *Medya Güvenlik Kurulu; 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Vergin, N. (2003). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Emre DOĞAN

Doğum Yeri ve Tarihi: İzmir \ 25.11.1994

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Abant İzzet Baysal Üniversitesi\ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi \ Kamu Yönetimi

Lisansüstü Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi\ Sosyal Bilimler Enstitüsü \ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD \ Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce (YÖKDİL: 60)

İş Deneyimi

Öğretim Elemanı: -

Öğretim Görevlisi:-

İletişim

e-posta Adresi: eeemredogannn@gmail.com

Tarih 30.01.2020